

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ,

**ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ,**

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ,

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν
ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε
ἀσφαλέστερον καὶ ὀρθότερον περὶ τε τῶν
παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ
τῶν ὄρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς
μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Ὅδὸς Νικίᾳ καὶ Μιλτιάδου, ἀριθ. 6.)

1871.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφήν μου
θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδίδωκεται κατὰ τὸν νόμον.

IIIINAE

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΤΟΜΩ Δ'. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

BIBAION ENΔEKAΤON.

	Σελίς
Εἰσαγωγή	1
Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεῖα	4
Οἱ ἀνώτεροι τῆς πολιτείας ἄρχοντες.	25
Διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ τοῦ κράτους διαρρεσίς· οἱ κατ' ἐπαρχίας ἄρχοντες.	35
Χρηματικοὶ τοῦ κράτους πόροι	45
Στρατός	52
Σχετικὴ τοῦ κράτους ὑπεροχὴ πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον	65
Βασιλείως ὁ Μακεδών	68
Ἑσωτερικὴ διοικήσεις καὶ ἀναδιοργάνωσις	70
Νομοθετικὰ ἔργα	71
Περιστολὴ τῶν Σλαύων, τῶν Πανλιανιτῶν, τῶν Μωα- μεθαρῶν	75
Γενικὴ ἐποψὶς τῆς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόρος βα- σιλείας	80
Λέων ΣΤ'. Ὁλέθριος πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμος	83
Ἀλώσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἀράβων	88
Δευτέρα τῶν Ῥώσων ἐπιδρομὴ· πολιτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πρὸς αὐτοὺς συνθήκη	91
Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος	94
Ῥωμανός ὁ Δεκαπηνδὸς συμβασιλεύς	95
Περιστολὴ τῶν ἀρχιτῶν ἔθνων· νέαι πρὸς τοὺς Ῥώ- σους συνθήκαι	97
Λαμπρὰ κατὰ τῶν Ἀράβων κατορθώματα	103

Σκλάβοι τῆς Πελοποννήσου· ἐσωτερικὴ διοίκησις . .	105
Πτώσις τοῦ συμβασιλέως Ῥωμανοῦ· αὐταρχία τοῦ Κωισταρτίνου Πορφυρογεννήτου	107
Ὁ οἶκος τῶν Φωκάδων· κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκά	109
Ἀφίξις εἰς Κωισταρτινούπολιν καὶ ὑποδοχὴ τῆς ἡγε- μονίδος τῶν Ῥώσων Ὀύγκας	112
Συγκύβητος τοῦ Κωισταρτίνου Πορφυρογεννήτου. Χα- ρακτὴρ αὐτοῦ	118
Ῥωμανὸς Β'. Διοικήσις	121
Ἀράκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκά . . .	123
Νεία αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν τρόπαια· θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ Β'.	129
Ἀναγόρευσις τοῦ Νικηφόρου Φωκά ὡς συμβασιλέως τῶν ἀρηλίκων τοῦ Ῥωμανοῦ παίδων	132
Ἀράκτησις Ταρσοῦ καὶ Μοψουεστίας	138
Νεία πρὸς τοὺς Βουλγάρους ῥῆξις· ἐπέμβασις τῶν Ῥώσων	140
Ἐσωτερικὴ διοίκησις· περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τοῦ κλήρου· δυσαρέσκεια τοῦ ὄχλου	143
Νεοὶ κατὰ Μωαμεθανῶν ἀγῶνες	155
Ἡ πολυθρόνητος πρεσβεία τοῦ Λουϊτπράνδου . . .	157
Ἐσωτερικὴ δυσαρέσκεια· ὁ διάλογος Φιλόπατρις ἢ δι- δασκόμενος	178
Δολογονία τοῦ Νικηφόρου Φωκά ὑπὸ Ἰωάννου Τσιμι- σχῆ	186
Ἀναγόρευσις τοῦ Ἰωάννου Τσιμισχῆ ὡς συμβασιλέως τῶν ἀρηλίκων τοῦ Ῥωμανοῦ τέκνων· χαρακτὴρ τοῦ Ἰωάννου· οἶκος αὐτοῦ· πρῶται διοικητικαὶ πράξεις	194
Ἀρχὴ τοῦ κατὰ Ῥώσων πολέμου. Διακοπὴ αὐτοῦ ἐνε- κα τῆς στάσεως τῶν Φωκάδων	201
Λαμπρὸς κατὰ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ῥώσων πόλεμος. Ἡ Βουλγαρία μεταβάλλεται εἰς ἐπαρχίαν Βουλγαριῶν . .	206

Ἑσωτερικὴ διοίκησις καὶ ἐξωτερικαὶ σχέσεις	218
Ἑκστρατεία κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Θάνατος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου	221
Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος. Ἐπιμελητὴς τῆς ἀρχῆς, ὁ πρόεδρος Βασίλειος. Στάσις τοῦ Σκληροῦ .	226
Φοβερὰ τῶν Βουλγάρων ἐπαράστασις ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σαμουήλ	232
Πρώτη ἐκστρατεία τοῦ Βασιλείου Β'. κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἱταλικά πράγματα. Ῥωσικά. Στάσις τοῦ Βάρδα Φωκά. Καθαίρεσις τοῦ προέδρου Βασιλείου. Ἀνατολικά πράγματα	235
Ἀδιάκοπος καὶ πεισματώδης ἀγὼν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν κατὰ τῶν Βουλγάρων	243
Ὅριστικὴ κατατρόπωσις τῶν Βουλγάρων. Ἡ Βουλγαρία γίνεταί αὖθις ἐπαρχία ἐλληνική. Ἀξιωμαρχεὺς ἐπιστροφή τοῦ Βασιλείου δι' Ἀθηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν	258
Ἔτερα τῆς βασιλείας ταύτης γεγονότα. Τελευταία περὶ Βασιλείου κρῖσις	267
Κωνσταντῖνος Η'.	275
Ἐντὶ τῆς παρακμῆς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ζωὴ θυγάτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Η'. καὶ Ῥωμανὸς Ἀργυρός	277
Ζωὴ καὶ Μιχαήλ Δ'.	282
Ἀπώλεια τοῦ πλείστου τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας	285
Ὀλεθρία διοίκησις τοῦ Ὀργανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐπαράστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν κατατρόπωσις αὐτῶν	289
Ζωὴ καὶ Μιχαήλ Ε'.	296
Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος Θ'. ὁ Μορομύχος. Ὀλεθρία διοίκησις. Θάνατος τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ Μανιάκη	300
Νεῖα καὶ τελευταία Ῥώων ἐπιδρομή	303

	Σελίς
'Αρμενιακὸς πόλεμος. Στάσις ἐν Θράκῃ	306
'Εργάνισις τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων. Πρῶτοι πρὸς αὐτοὺς πόλεμοι. 'Επιδρομή Πεισενέγων. Θάνατος τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ'.	309
Θεοδώρα. Μιχαὴλ Στρατιωτικὸς. Μερὶς τῶν λογίων	317
Δυσσεύς τῶν στρατιωτικῶν. Στάσις. Τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. 'Αναγόμεναι 'Ισαακίου Κομνηνοῦ	319
Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις. Πτώσις τοῦ Φωτίου	325
'Ιγνάτιος. 'Η ψευδογδὴ σύνοδος τοῦ 869. 'Αληθὴς αὐτῆς χαρακτήρ	327
Δευτέρα τοῦ Φωτίου πατριαρχεῖα. 'Επίσημος αὐτοῦ ἀναγνώρισις ὑπὸ τοῦ πάπα 'Ιωάννου Η'. Νέαι διενέξεις. Δευτέρα τοῦ Φωτίου πτώσις. Τελευταία περὶ τοῦτου κρίσις. 'Αληθεῖς αἰτίαι τῆς διαστάσεως	338
Συμβιβαστικὸν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας πνεῦμα	354
Τὸ περὶ τετραγαμίας ζήτημα. Γενναία διαγωγή τοῦ πατριάρχου Νικολάου. Σκανδαλώδης κατάστασις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. 'Ο πατριάρχης Πολύευκτος	357
'Ο πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος. Δεινὴ ρήξις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Σκέψεις περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐνώσεως αὐτῶν	370
'Επίλογος. 'Υλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας	380

BIBΛION ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

'Ισαάκιος Κομνηνός. 'Ανταγωνισμὸς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος. Παραίτησις τοῦ 'Ισαακίου	407
Κωνσταντῖνος Δούκας. 'Ολέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς πολιτικῆς μερίδος	415
Εὐδοκία. 'Ρωμανὸς Διογένης	417
Σελτζουκίδαι Τούρκοι. 'Αγῶνες τοῦ 'Ρωμανοῦ Διογέ-	

τους καὶ αὐτῶν. Αἰχμαλωσία τοῦ Ῥωμανοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν	419
Ἀμοιβαῖαι τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν περιστάσεις. Θά- ρατος αὐτῶν	428
Μιχαήλ Ζ'. Δούκας. Κακὴ ἐσωτερικὴ διοίκησις. Ἐπα- ράσεις τῶν Βουλγάρων δαμασθεῖσα	431
Μεγάλαι στάσεις τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου. Παραίτησις Μιχαήλ Ζ', ἀναγόμεναις τοῦ Βοτανειάτου καὶ κατατρόπως τοῦ Βρυεννίου. Πρώτη ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηρῆς ἐμφάνισις τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ	435
Ἀναγόμεναις τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ πρῶται αὐ- τοῦ πράξεις. Ἀθλία τῶν πραγμάτων κατάστασις.	444
Σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως	448
Προμηνύματα τῶν σταυροφοριῶν	451
Ἐπιστρατεία τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάδου. Πολυμήχανος τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπαράταξις. Ἡ περὶ Δυρράχιον ἦντα αὐτοῦ. Ὀλέθρια προνύμια παραχωρηθέντα εἰς τοὺς Ἑνετοὺς. Κατατρόπως τῶν Νορμαννῶν καὶ ὑποχώρησις αὐτῶν	454
Τὰ ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυ- σκάδου καὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας	485
Πρώτη σταυροφορία ἀληθεὶς αὐτῆς ἀφορμαί	488
Ἡγεμόνες τῆς σταυροφορίας. Ἀφίξις τοῦ Γοδοφρέδου Βουϊλλῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν	495
Συνθήκη μεταξὺ Ἀλεξίου καὶ Γοδοφρέδου. Ἀφίξις τῶν ἄλλων ἡγεμόνων συναίρεσις αὐτῶν εἰς τὴν συν- θήκην καὶ διαπεραώσεις ἀπάντων εἰς Ἀσίαν	504
Ἀλωςις Νικαίας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων. Ἰδρυ- σις τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου Ἱεροσολύμων. Ἐλα- νελημμέαι. παραβάσεις τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων	510
Ἐπικουρλαί ἐξ Εὐρώπης πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ- λέθρια αὐτῶν τέχνη. Ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάδου	

νίδος Βοημοῦνδος κηρύττει ἀναφανδὸν πόλεμον κα- τὰ τοῦ Ἀλεξίου	521
Ὁ Βοημοῦνδος μεταφέρει τὸν πόλεμον εἰς τὴν Εὐρώ- πην. Ἀναγκάζεται νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀλέξιον περὶ Δυρράχιον. Νέαι συνθῆκαι καὶ νέαι αὐτῶν παραβάσεις	528
Ὅποια ὑπῆρξαν τὰ ἀληθῆ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης σταυροφορίας ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἀνατο- λήν	538
Τὰ τελευταῖα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου εἶη	544
Τελευταῖαι περὶ Ἀλεξίου σκέψεις	550
Ἰωάννης Κομνηνός. Πρῶτοι αὐτοῦ πόλεμοι	555
Φιλικαὶ πρὸς τοὺς σταυροφόρους σχέσεις αὐτοῦ	557
Ἑσωτερικὴ διοίκησις. Συμπῶματα παρακμῆς	561
Μανουὴλ Κομνηνός. Ἡρωϊκὸς αὐτοῦ χαρακτήρ	565
Δευτέρα σταυροφορία· οἰκτρὰ αὐτῆς ἀποτευχά	569
Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἑλ- λάδα. Κέρκυρα. Θῆβαι. Κόρινθος. Ἀνάκησις Κερκύρας. Εἰσβολὴ τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Ἰτα- λίαν. Εἰρήνη	574
Λαμπρὰ τοῦ Μανουὴλ κυριαρχία ἐπὶ τῶν ἐν Συρίᾳ Φράγκων	583
Σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπα, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ πρὸς τοὺς Οὐγγρους. Ὁλοσχερὴς τούτων ἦτα περὶ Ζεϋγμινόν	581
Τελευταῖα ἀτυχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ εἶη Ἡ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον σιρατεία. Ἡ πρὸς τοὺς Ἑνε- τοὺς ρῆξις. Οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι	591
Ἑσωτερικὴ κατάστασις τοῦ Κράτους. Ὁ Ἀραψ γιω- γράφος Ἐδρεσῆ. Ἀθηναί. Μεγάλοι ἐν ταῖς ἐπαρ- χίαις οἶκοι	598
Συμπεράσματα περὶ τῆς καταστάσεως ταύτης	608
Ἀλέξιος Β'. Ἀρωμαλλίαι δεινὰ	612
Βίος καὶ πολιτεία Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ	613

Βασιλεία τοῦ Ἀνδρονίκου. Σφαγή τῶν Λατίνων. Θά- ρατος Ἀλεξίου Β'. Ἄπειροι ἄλλοι φόροι . . .	623
Ἐπιστρατεία τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμαννῶν. Ἀλώσις Θεσσαλονίκης. Ἡ τῆς ἀλώσεως ταύτης ἀξιωμα- φόρευτος περιγραφή ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου . . .	630
Ἔτεροι περιπέτεται τῆς τοῦ Ἀνδρονίκου βασιλείας. Ἡ Κύπρος στασιάζουσι ὑποκύπτει μετ' ὀλίγον εἰς τὴν γραβικὴν κυριαρχίαν. Οἰκτρὸς τοῦ Ἀνδρο- νίκου θάνατος	647
Ἰσαάκιος Ἀγγελος. Κατατρόπωσις τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας	653
Βλαχο Βουλγαρικὴ ἐπαράστασις. Στάσις Ἀλεξίου Βραῦ. Στάσις Θεοδώρου Μαγκαβᾶ	655
Τρίτη σταυροφορία. Ἡ ὑπὸ τοῦ Σαλαδδίν ἀλώσις τῶν Ἱεροσολύμων. Φριδερίκος Βαρβαρόσσας. Ἄρεται αὐτοῦ. Θάνατος αὐτοῦ. Αὐξήσις τῆς μεταξὺ Ἀρα- τολῆς καὶ Δύσεως διχοστασίας	661
Στάσεις. Ὀλεθρία διοικήσεις. Κακὴ τῶν ἐκκλησιαστι- κῶν πραγμάτων κατάστασις	671
Καθαίρεσις τοῦ Ἰσαακίου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλε- ξίου	674
Ἀλέξιος Γ'. Κομνηνός. Κορύφωσις τῆς ἐσωτερικῆς πα- ραλυσίας. Ἀναγνώσεις τοῦ Βουλγαρο-Βλαχικοῦ κράτους. Ἀποχωρισμὸς τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Παφλαγονίας, τοῦ Πόντου	676
Τὰ κατὰ τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας. Ἀθηναί. Μι- χαὴλ Ἀχομινάτος ὁ Χωριάτης. Νέα τοῦ ἑλληνι- μοῦ γάσις. Ναύπλιον, Λέων Σγουρός. Λακεδαί- μων, Λέων Χαμάρετος	681
Ἀνακεφαλαιώσεις τῆς ὅλης τοῦ κράτους καταστάσεως .	696
Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ'. Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας. Εὐφύκιος Δάνδολος, δόγης τῆς Ἑνετίας	698
Τετάρτη σταυροφορία. Τὰ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Ζά- ρας	701

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

II ΑΠΟΤΥΧΙΑ τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ τὴν πτώσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ἀλλὰ δὲν ἐπῆγαγεν αὐτὴν ἀμέσως. Ὁ ἀπεριόριστος πολλαπλασιασμός τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν μοναχῶν, καὶ ἡ ἐκ τούτων ἐπελθοῦσα ἐλάττωσις μὲν τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, αὐξήσις δὲ τῶν ἀφορολογήτων ἡ ἡμιφορολογήτων καὶ ἀργῶν κτημάτων· ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ ἐκλείποντος ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ διὰ ξένων ἐποίκων καὶ ἡ ἐκ τούτου νόθευσις τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ· ἡ καθιέρωσις τῆς δουλοπαροικίας καὶ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα μείωσις τοῦ ἐλευθέρου πληθυσμοῦ· ἡ προαχθεῖσα δεισιδαιμονία, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ γνησίου θρησκευτικοῦ πνεύματος, καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς θρησκείας εἰς ἀπλοὺν τύπον· ὁ πλημμελὴς τῆς δημοσίας παιδείσεως τρόπος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐδιδάσκοντο μὲν ψιλὰ τινὰ γράμματα, ἀλλ' οὐδὲν ὑπετρέφετο ἢ ἠθικὸν αἶσθημα, ἢ ἐθνικὸν φρόνημα· ὅλα ταῦτα δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τέλους εἰμὴ νὰ ὑποσκάψωσι τὰ θεμέλια τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου οἰκοδομήματος. Ἄλλ' οἱ ὕλικοι αὐτοῦ πόροι, ὄντες δαψιλέστατοι, ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπαρκέσωσιν ἐπὶ τινὰ ἔτι χρόνον εἰς συντήρησιν αὐτοῦ· ἤρκει νὰ ὀργανωθῶσιν ἐπιτηδείως· ταύτην δὲ τὴν ὕλικήν, τὴν τεχνητὴν, τὴν ἐξωτερικὴν διοργάνωσιν ἐπεχείρησε καὶ διεξήγαγεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, περὶ ἧς πρόκειται νῦν νὰ ὁμιλήσωμεν.

Αἱ πλείεσται τῶν διατάξεων τοῦ νέου τούτου διοργανισμοῦ προὔπρχον βεβαίως, αἱ δὲ πρῶται αὐτῶν ἀφορμαὶ ἀνέτρεχον μέχρι τοῦ

μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ πολλάκις τροπολογηθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταρρύθμισεως, δὲν ἐσυστηματοποιήθησαν εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρουσίας δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν καὶ ὅλαι αἱ συγγραφαὶ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ δημοσίου βυζαντινοῦ βίου· ἡ Βασίλειος Τάξις, ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ὅθεν ἐνταῦθα νομίζομεν πρὸςφορον νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν πρὸ καιροῦ ἔδομεν, νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ κράτους ἀρχῶν, περὶ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ διαιρέσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον, μοναρχία ἀπόλυτος· ἀπόλυτος ὅμως ὅχι ὥπως ἡ ἀρχαία Ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ αὐτοκράτορες, καταπατοῦντες ἀυστόλως θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἀπεθεοῦντο ζῶντες, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον ἔλεγεν ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Οἱ ὀρίσμοι οὗτοι εἰσεχώρησαν μὲν εἰς τε τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδοθέντα *Βασιλικά*· ἀλλ' ὅτι περιελήφθησαν εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς ἱστορικαὶ ἀπλῶς παραδόσεις καὶ οὐχὶ ὡς θετικοὶ ὀρίσμοι, συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν *Βασιλικῶν* ἐξεδόθησαν καὶ ἕτεροι ὅλως διόλου περὶ βασιλείας νόμοι. Τῷ ὄντι ὁ τίτλος δεύτερος τῆς *Επαγωγῆς* τοῦ νόμου πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως εἰς ἄρθρα 12. Ἐκ τούτων τὸ ἄρθρον πρῶτον λέγει ὅτι, «Βασιλεὺς ἐστὶν ἔννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μήτε κατὰ προσπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος.» Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον διαλαμβάνει ὅτι σκοπὸς τῆς βασιλείας εἶναι αὐτῶν τε ὄντων καὶ ὑπαρχόντων δυνάμεων δι' ἀγαθότητος ἡ φυλακὴ καὶ ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἀπολωλότων δι' ἀγρύπνου ἐπιμελείας ἡ ἀνάληψις, καὶ τῶν ἀπόντων διὰ σοφίας καὶ δικαίων τροπαίων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἡ ἐπίκτησις.»

Τὸ δὲ ἄρθρον τέταρτον ὀρίζει ὅτι «ὕπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἐπτὰ Συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» Ναι μὲν τὸ ἄρθρον ἔκτον ἀπονέμει τῷ βασιλεῖ πληρεστάτην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐξ οὗ δικαιούται πᾶς τις νὰ ἐρωτήσῃ, ἡ κατὰ τί ἄρα οἱ ὀρίσμοι τῆς Ἐπαγαγωγῆς ἐτροπολόγησαν σπουδαίως τὸ ἀρχαῖον τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας δίκαιον; Τί σημαίνει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ βασιλέως τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους ὅταν δύναται κατὰ τὸ δοκεῦν νὰ τροπολογήσῃ αὐτούς; ἢ τίνα πρακτικὴν ἀξίαν εἶχον τὰ ὑπὸ τῶν ἁρθρῶν 2 καὶ 4 ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα, ὅταν οὐδεὶς ὑπῆρχε κεκανονισμένος θεσμὸς δικαιούμενος νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἢ οὐ; Τῇ ἀληθείᾳ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἡ Ἐπαγαγωγή ὠριζέ κανόνας ἠθικῆς μᾶλλον ἢ φραγμοὺς κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ὁ δὲ μονάρχης ἐξηκολούθει ὧν ἐπίσης ἀπόλυτος, ὅσον καὶ ὁ ἀρχαῖος Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, μὴ ὑποκείμενος τοῖς νόμοις, καθόσον ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ αὐτούς, καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλῃ, καθόσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀρχὴ δικαιουμένη νὰ ζητήσῃ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως λόγον περὶ τούτου.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τῶν διατάξεων τῆς Ἐπαγαγωγῆς εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ὀρθή. Καὶ αὐτὰ τὰ νεώτερα συντάγματα δὲν ὀρίζουν ἀνυπερβλήτους φραγμοὺς εἰς τὴν αὐτογνώμονα ἐνάσκησιν τῶν πολλῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἐπιτρέπουν εἰς τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὰ συντάγματα ταῦτα ἡ βασιλεία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργούς. Ἔτις θέλει ἐμποδίσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνεπειτηθειστέρους; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλὴν. Ἔτις θέλει κωλύσει αὐτὴν τοῦ νὰ διαλύῃ τὴν βουλὴν ἀδιακόπως; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον. Ἔτις θέλει ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύττῃ πολέμους ἐν οὐ δέοντι; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν εἰρήνην. Ἔτις θέλει ἀπαγορεύσει εἰς αὐτὴν τὸ νὰ συνομολογῇ τοιαύτας ἀτίμους καὶ ἐπιβλαβεῖς; Ἀμα ἔχῃ τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλὴν, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ συντάγματι διαγεγραμμένος τρόπος ἐπιτηδεῖν νὰ προλάβῃ ἢ τὸν θρίαμβον τῆς αὐθαιρεσίας, ἢ τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους ῥῆξιν. Οἱ δύο οὗτοι κίνδυνοι δὲν ἀπο-

σοβοῦνται, εἰμὴ ὅταν ἡ βασιλεία ἔχῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νὰ καθοδηγῇται εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς πράξεις ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης· ἀλλ' ἡ σύνεσις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ὀρίζονται ὑπὸ οὐδενὸς συντάγματος. Ὑπάρχουσιν, ὅταν ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς αὐτοῦ· καὶ ὅταν δυστυχῶς δὲν ὑπάρχωσι, τὸ συνταγματικώτατον τῶν πολιτευμάτων ἡ ἀνατρέπεται, ἡ ἀποβαίνει κωμωδία οἰκτρά. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅτι μετριάζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς αὐθαιρεσίας, δὲν ἐξαφανίζει ὅμως αὐτὴν ἐντελῶς. Τὰ μόνα παντοδύναμα κατ' αὐτῆς φάρμακα εἶναι ἡ σύνεσις τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους κοινὴ γνώμη.

Τοιαύτη δέ τις κοινὴ γνώμη περιέσπελλε μέχρι τινὸς καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν βασιλείαν περὶ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν τῶν ἄλλως ἀχαλινώτων αὐτῆς δικαιωμάτων. Ἀλλ' ἐπῆρχε κοινὴ γνώμη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι; Διατί ὄχι; Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεδηλοῦτο τότε ὅπως σήμερον διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, καὶ διὰ τῆς ἐν δημοσίαις συναθροίσεσι συζητήσεως τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οὐδὲ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως ἐπῆρχε, καὶ ὅτι ἐξεδηλοῦτο, ἀτελῶς μὲν καὶ ἐνίοτε ἀτόπως, ἐξεδηλοῦτο ὅμως πάντοτε διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δῆμων ἐν τοῖς ἵπποδρομίαις, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν θεμάτων καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῃ συζητήσεων· καὶ ὅχι μόνον ἐξεδηλοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰσηκούετο πολλάκις, ἐξάγεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ βασιλεία νὰ τροπολογήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου δικαίου, δι' ὧν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως ἀνεγράφετο ἡ παντοδύναμος αὐτῆς ἐξουσία, καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ πολὺ εὐσχημότερον καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ καθίσταται οὐδὲν ἥττον πρόδηλον ἐκ πλείστων περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καθ' ἃς οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν ἢ φιλιτάτους αὐτῶν ὑπουργοὺς νὰ ἀποπέμψωσιν, ἢ πολιτικὰ συστήματα νὰ μεταβάλωσιν, ἢ ἄλλας πράξεις ἀποδοκιμασθείσας νὰ ἐπανορθώσωσιν.

Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ δὲ ῥηθέντων ἐξάγεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τότε δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιαίων καὶ στασιαστικῶν ἐκρήξεων, ὅπως

συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτάς τὰς τυραννικωτέρας ἀνατολικὰς βασιλείας. Βεβαίως ἐνίοτε οἱ δῆμοι ἐξετραχηλίζοντο ἐν τοῖς ἵπποδρομίοις εἰς κραυγὰς ἀπειλητικὰς καὶ πράξεις ἀνατρεπτικὰς, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ συνήθως καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἢ ἐκκλησία, ἢ σύγκλητος καὶ τὰ θέματα ἐξεδήλουν τὸ φρόνημα αὐτῶν κοσμίως, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συστηματικῶς, ὥστε καὶ ἡρμήνευον πολλὰκις πῶς ἐνόουν τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλείας ἐξουσίαν. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπροσπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Λέοντα Γ', τὸ υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἀπὸ τοῦ νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ τοὺς ἀστυκοὺς ὁρισμούς, ἔπειτα ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόμισε χρέος του νὰ εἴπῃ, ὅτι ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, τοῦτο ὅμως οὐχ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος.» Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη· προσέβη ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τοὺς λέγοντας ὅτι «βασιλεὺς ὁ τὴν τετάρτην γυναῖκα ζητῶν, καὶ δεῖ παραχωρεῖν βασιλικὴν ἐπιθυμίαν», δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῇ, ὅτι «μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πράγμα, καὶ δεόν πείθεσθαι βασιλεῦσι, μηδὲ τοῖς προστάγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις τοῖς προστάγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα. Προστάσσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρόσταγμα. Κελεύει πάλιν, οἷα τὰ τοῦ διαβόλου πονηρὰ ὑποβλήματα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν· οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὥς ἀσεβοῦς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρόσταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Μετὰ τοιούτου θάρρους ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τοῦ νόμου οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅσοι ἦσαν ἀξιοὶ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὅσον ἀπόλυτοι καὶ ἂν ἦσαν, τοσοῦτον συνησθάνοντο τὴν δύναμιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνόμισαν πρέπον νὰ δικαιολογῶσι τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς λα' αὐτοῦ νεαράς, λέγει· αἰ μὴδὲν ἄλλο ἢ βασιλεία, ἢ ἔννομος ἐπίστασία ἐστὶ, νόμοι δὲ οἱ τὴν πολιτείαν τηροῦντες ἀδιαλῶβητον, πόρρω που ἀπωθοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα,

ἀνεῖται δὲ καὶ τὸ νομοθετεῖν βασιλεῦσιν· ἔργον ἄρα βασιλικὸν πρὸς τὸ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέρον τὴν τῶν νόμων ἔκθεσιν παρὰ τῶν κρατούντων ἀποτελεῖσθαι. » Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο μὲν ἀπόλυτος, ἀλλὰ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἐξουσίας ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ σέβεται τὴν κοινὴν γνώμην κοινωνίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὀργανωμένης.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε· ἐνίοτε βασιλεῖς βίαιοι τὸν χαρακτῆρα, ἰδιοποιούμενοι τὴν ἄμεσον ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀπεφάσιζον ἄνευ διατυπώσεων, καὶ ἐξετέλουν ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τρόπον, ὅστις ἤθελε σκανδαλίσει ἡμᾶς τὴν σήμερον. Ὁ Θεόφιλος βεβαιώσας ἐκ τοῦ προχείρου ὅτι εἰς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ φρουρᾶς, συγγενῆς δὲ μάλιστα αὐτοῦ ἐκ κηδεστίας, ἠδίκησε, κτίζων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, γείτονά τινα χήραν, διέταξεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα νὰ μαστιγωθῇ μὲν δημοσίᾳ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, νὰ κατεδαφισθῇ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ, καὶ νὰ δοθῇ εἰς τὴν χήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δὲ Βασίλειος Β΄, ὁ Βουλγαροκτόνος, ἐπειδὴ ἐπέισθη ἔντινι ἐκστρατεία ὅτι ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως ἠπάτησεν αὐτὸν περὶ τινὰς πληροφορίας, ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος τὸν ἔρριψε διὰ μιᾶς κατὰ γῆς. Τὰ τοιαῦτα δὲν ἐγίνοντο πολλάκις, ἐγίνοντο ὅμως. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅσω μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' οὓς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ὅλως ἀχαλίνωτος, τόσω μᾶλλον ἀπαιτητικώτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δείγματα τῆς ἀποδοτέας πρὸς αὐτοὺς εὐλαβείας. Δὲν ἀπεθεώθησαν μὲν ποτὲ οὔτε ζῶντες οὔτε μετὰ θάνατον, χάρις εἰς τὴν ἐπικρατήσανσαν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτοὺς πολὺ εὐπρεπέστερον, ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, εἰ μὲν ἦσαν πατρίκιοι, κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἠσπάζοντο τὸν βασιλέα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν κατεφίλει τὴν κεφαλὴν αὐτῶν. Εἰ δὲ ἦσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοί, ἔκλινον τὸ δεξιὸν γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ Ἰουστινια-

νὸς εἰσήγαγεν ἄλλην πολὺ ἐξευτελιστικωτέραν ἐθιμοταξίαν. Ἐκ-
τοτε ἅπαντες οἱ δημόσιοι τοῦ κράτους λειτουργοὶ, πολιτικοὶ τε
καὶ στρατιωτικοὶ, πατρίκιοι, στρατηγοὶ, καὶ ἄλλοι, ὅσοι ἤξιοῦντο
τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἅμα πατήσαντες
τὸν οὐδὸν τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἴστατο ὁ βασιλικὸς θρόνος, ἔπιπτον
εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, ὃ ἐστὶ πρηνεῖς, ὅπως σήμερον ποιοῦμεν
τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἔπειτα ἀναστάντες, ἐβά-
διζον μέχρι τῶν μέσων τῆς αἰθούσης· ἐκεῖ ἔπιπτον τὸ δεύτερον,
καὶ ἀναστάντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τινα ἀπό-
στασιν· τότε ἔπιπτον τὸ τρίτον, μεθ' ὃ ἡσπάζοντο τὰ γόνατα αὐ-
τοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Ἐντινι ψαλ-
τηρίῳ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατον-
ταετηρίδος, σώζεται ἐξωγραφημένη εἰκὼν παριστῶσα πρὸς τὰ ἄνω
μὲν τὸν Σωτῆρα, κατωτέρω δὲ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸν ἀρχάγγε-
λον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὑπο-
κάτω τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνης, τὸν Βασίλειον Β'. τὸν Βουλγαρο-
κτόνον· πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἔξ ἐπισήμους Βουλγάρους
προσκυνοῦντας αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρηνεῖς πεπτωκότας· θέαμα
σήμερον οἰκτρὸν, ἀλλὰ τότε συνηθέστατον.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἡ παρουσίασις ἐγίνετο καθ' ἡμέραν κυρια-
κὴν οὐκ ἔπιπτον κάτω προσκυνοῦντες, ἀλλὰ μέχρι τῶν γονάτων
ἐποιοῦν τὸ σέβας τῆς προσκυνήσεως. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Προκό-
πιος βεβαιοῖ εἰς τὰ Ἀνέκδοτα αὐτοῦ, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν εἰσέχθη
ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ νέα αὕτη ἐθιμοταξία, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα
ἀπήτησε νὰ προσκυνῇται ὅπως καὶ ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ βραδύτερον
τούλάχιστον δὲν συνειθίζετο νὰ προσκυνῇται οὕτω ἡ τοῦ βασιλέως
σύζυγος, παρεκτὸς μόνον ἴσως εἰς τὰς σπανίας περιστάσεις καθ' ἃς
ἡ βασίλισσα ἐνήσκει τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Τελευταῖον παρατη-
ροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρύθμισεως πιθανώτατα κα-
τηργήθησαν ἢ ἔπεσον εἰς ἀχρησίαν τὰ τοιαῦτα παρατράγωδα
τῆς εὐλαθείας δείγματα. Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἀπηγόρευσαν
εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ προσκυνῶσι τὰς ἀγίας εἰκόνας, πῶς
ἦτο δυνατόν ν' ἀπαιτῶσι συγχρόνως νὰ προσκυνῶνται αὐτοὶ ; Καὶ
ἔπειτα ἡ εἰσαγωγή τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς μικρὸν μετὰ τὴν κα-
τάλυσιν τῆς μεταρρύθμισεως συνταχθείσης Βασιλείου τάξεως τοι-

οὗτό τι ἴσως ὑποδεικνύει λέγουσα, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι μετέπιπτον πάντως καὶ μετεβάλλοντο «ταῖς κατὰ καιροῦς τῶν πραγμάτων μεταποιήσεσι.» Καὶ πάλιν ἐν τῷ τέλει ἀξιούσα ὅτι ἡ νέα αὕτη διάταξις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀναδείξῃ τὴν βασιλείαν «βασιλικωτέραν καὶ φοβερωτέραν.»

Ὅπως δὴ ποτε βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας πάντες οἱ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐπισήμως ἐμφανιζόμενοι ὤφειλον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τύπον· ἅπαντες μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱερωμένοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπαρallάκτως ὅπως οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοί. Μόνος ὁ πατριάρχης ἐπέχων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν ἴσῃν σχεδὸν τῆς τοῦ βασιλέως, διετήρει τὴν ἰσότητά ταύτην καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν σχέσεσι. Τὸ ἄρθρον 8 τοῦ τρίτου τίτλου τῆς *Ἐπαγωγῆς τοῦ νόμου* διελάμβανε. «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέλη βασιλεὺς ἐστὶ καὶ πατριάρχης.» Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος ταύτης, ὅσakis οἱ δύο οὗτοι ἄρχοντες ἀπηντῶντο εἴτε ἐν τοῖς βασιλείοις, εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐχαιρετίζοντο ἀμοιβαίως, λέγοντος ἰδίως τοῦ βασιλέως· «Χαῖρε κύριε Πατριάρχα» καὶ ἡσπάζοντο ἀλλήλους. Ἐὰν συνέπιπτε νὰ κἀθῇται ὁ βασιλεὺς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλησίαζεν ὁ πατριάρχης, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἵνα τὸν χαιρετίσῃ καὶ τὸν ἀσπασθῇ. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀποκοπτικὴν λεγομένην βασιλικὴν τράπεζαν, δὲν ἐκάθηντο μετὰ τοῦ βασιλέως συνεσιώμενοι, εἰμὴ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τινες τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ πρῶτοι ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ προέπινον ἀμφότεροι, ἐκαλοῦντο νὰ καθήσωσιν οἱ λοιποί· ὡσαύτως μετὰ τὸ τέλος τῆς τραπεζῆς, ἀνίσταντο καὶ ἐξήρχοντο οἱ τελευταῖοι οὗτοι, παρέμενον δὲ καθήμενοι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ πάλιν προέπινον ἀμφότεροι κατ' ἰδίαν, ἀπῆρχοντο ἀποχαιρετίσαντες ἀλλήλους. Ὑπεφαίνετο δὲ ἐνταῦθα κατὰ τι ἡ τοῦ βασιλέως ὑπεροχή, διότι ὁ μὲν πατριάρχης ἐκάθητο ἐξ ἀριστερᾶς τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἐπίπεδον ἐφ' οὗ ἵστατο ἡ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἦτο

μικρόν τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας·

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου σχέσεις δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ μέχρι τῆς ὑπὸ Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βραδύτερον, καὶ τοι οἱ ἡμέτεροι ἀνέκτησαν τὴν βασιλεύουσαν ταύτην, τὰ πράγματα μετέβαλον ἐν μέρει ὅψιν κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλά. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ἀσπαζόμενοι τὸν πόδα τοῦ βασιλέως· ὁ κλήρος ὅμως οὐδέποτε ὑπεβλήθη ἔκτοτε εἰς τὸ ἐξευτελεστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαθείας δεῖγμα. Ἐν μὲν τοῖς βασιλείοις οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἀρχιμανδρίται καὶ οἱ ἡγούμενοι ἤρχοντο νὰ ἀσπάζωνται πρῶτον μὲν τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως, εἴτα δὲ τὴν παρειάν· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὰς χεῖρας τῶν ἀρχιερέων. Ἐννοεῖται ὅτι τότε ἔπραττε τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιπτώσεις βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἠσπάζοντο ἀμοιβαίως ἐν τῷ στόματι. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου λοιπὸν, ἐξαιρέσει τοῦ πατριάρχου, ὅστις, εἰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτοῦ, αὐτὸς, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως· ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς καὶ ἱερωμένους εἰσῆχθη τὸ ἔθος, ἐπ' ἐκκλησίας μὲν νὰ ἀσπάζεται ὁ βασιλεὺς ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις δὲ νὰ ἀσπάζωνται αὐτοὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως. Τὸ ἔθος τοῦτο ἦτο λογικόν, καθὼ καθιεροῦν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲν ὑπεροχὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, τὴν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δὲ ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἐνῷ οἱ παραλαβόντες τὸ ἔθος ἐκεῖνο Ῥῶσοι ἐσύγχυσαν τὰ πράγματα, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῖς γίνεται ἀμοιβαῖος ἀσπασμὸς τῶν χειρῶν μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου εἴτε ἐπ' ἐκκλησίας, εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ ρυθμισθῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ὅτι, ἐπεὶ κατὰ τὰ παρόντα ἔθη οἱ πολῖται ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως χαιρετίζουσι μόνον αὐτὸν εὐλαβῶς, οὐδ' ὁ κλήρος δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγαλύτερον τι δεῖγμα εὐλαθείας. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσότητος, ἡ ἀπὸ τῆς γ'. ἐκατονταετηρίδος παρ' ἡμῖν καθιερωθεῖσα, νομίζομεν ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐκκλησίας δέον ὁ βασιλεὺς ν' ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ χαιρετίξῃ τὸν ἀρχιερέα ἢ ἱερέα ἀσπα-

ζόμενος μόνον τὸ ὑπὸ τούτου προσαγόμενον ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Αἱ δὲ ἄλλαι μεταξὺ βασιλέως καὶ ἐκκλησίας σχέσεις ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρὸς, ἐξέλεγε τὸν πατριάρχην, καί τοι κατὰ τύπους τελουμένης τῆς συνήθους ψηφηφορίας τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός. Ὡς αὐτως δὲ ὁ βασιλεὺς διώκει τότε κατ' οὐσίαν τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Καὶ πάλιν ὅσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενής, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ φέρον τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὸ μὲν προεξάρχον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τὸ δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ὥστε εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ δοξασία πολλῶν δυτικῶν, ὅτι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς. Ἐάν πολλοὶ βασιλεῖς ἐπενέβησαν εἰς τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἔπραξαν τοῦτο καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ δυνάμει δικαιώματος ἀναγνωρισθέντος ποτὲ παρ' ἡμῖν· οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οὐδὲ τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἄρχει τῆς πολιτείας ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ πατριάρχαι ἐπενέβησαν καταχρηστικῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ιδέαι δὲν εἶχον εἰσέτι ὠριμάσει ἀρκοῦντως, ὅπως σήμερον, περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν δύο δυνάμεων· τούτου δι' ἕνεκα ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλῃ ὑπῆρξε σχεδὸν διηνεχής. Ἐξ αὐτῆς ὅμως ταύτης τῆς διηνεχοῦς πάλης καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδεμία παρ' ἡμῖν ὠρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχὴ, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. Ἵνα συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα ἡδυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἀγίας Σοφίας 100 χρυσίου λίτρας, ἥτοι δραχμὰς 122,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ἡῤῥήσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προσηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἔννοιαν, τοῦ σήμε-

ρον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος, τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς ὑψηλότητος δὲν ἦσαν τότε ἐν χρήσει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὀμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν αὐτοκράτορα, καίσαρα, αὐγουστον (σεβαστὸν) ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλέα, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ αὐγούσταν ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλίδα. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως καὶ ἐφεξῆς εἰσῆχθη, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προσαγόρευσιν, ἡ τοῦ δεσπότης καὶ τῆς δεσποίνης. Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς κατακραυγάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφόδρα ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλὶς δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνῃ ἡ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῶ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότης καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, παρεκτὸς τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γένει τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιάζον τι περιστατικὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως δεσπότης καὶ δέσποινα ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δέσποινα ἡ βασιλὶς, ὅταν ὅμως ἔλεγον πληθυντικῶς οἱ δεσπότες, ἐνόουν πολλάκις μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δέσποιναν), ἐνῶ λέγοντες οἱ βασιλεῖς, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ προσαγορῇ ταύτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προσωνυμίαν ἔχοντας υἱοὺς, ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προσαγορῆς ἦσαν· ἡ βασιλεῖα σου, ἡ ἔθνεος βασιλεῖα, ὁ ἅγιος αὐτοκράτωρ, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς, ἡ σὴ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεῖα, ἡ αὐτοκρατορία ὑμῶν, εἰρηνοποιεῖ καὶ ἀγαθὴ βασιλεῦ, εἰρηνικώτατε καὶ φιλόανθρωπε βασιλεῦ. Ἡ βασίλισσα προσηγορεύετο· ἡ εὐσεβεστάτη αὐγούστα, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὀμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ βασιλεῖα μου.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προσηγορεύοντο· τὰ πατρὸς γεννήματα τῶν βασιλέων τέκνα, ἰδίως δὲ οἱ υἱοί, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προεῖρηται, ἀνέκαθεν τὴν

προσωνυμίαν τοῦ δεσπότου. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱόν, τὸν δεσπότην Δαβίδ, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεβίβασεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐτι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότου. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπαλάτης Κωδίνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμάσας, λέγων· ἀσημείωσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοί, οἱ δεσποταί, προέσταντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων. » Ἀλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλὰκις οἱ βασιλεῖς προσελάμβανον συνάρχοντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίοτε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἀλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβροὺς ἀνηγόρευον καίσαρας καὶ νωβελησίμους. Τούτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀναγορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προσηγορεύοντο, ὁ δὲ καῖσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχεστάτου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφανέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφανεστάτου νωβελησίμου.) Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προσῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελησίμου, εἰς τινὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ νωβελησίμου ἔπασεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅστις, πρὶν βασιλεύσει, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἐτέρας προσαγορεύσεις, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, τοῦ παινυπερσεβάσιου, τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τοῦ σεβασιοῦ· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη ἢ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ ἐλογίσθη μάλιστα κατωτέρα τῶν τριῶν ἄλλων ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀναφερθεισῶν. Οἱ δὲ τίτλοι οὗτοι καὶ ὁ τοῦ καίσαρος παρέμειναν ἐν χρήσει μέχρι τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως.

Πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας γράφοντες οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπεκάλουν βασιλεῖς εἰμὴ μόνον τοὺς βασιλεῖς

τῆς Περσίας. Τοὺς διαδεξαμένους τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἡγεμόνας τῶν Μωαμεθανῶν, ὠνόμαζον ἐξουσιαστὰς ἢ ἀπλῶς *φίλους*. Οὕτω πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀφρικῆς γράφοντες ἔλεγον· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες αὐγουστοί, μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον ἐξουσιαστὴν τῶν Μουσουλμηιτῶν.» Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Αἰγύπτου· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, ἐν Χριστῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες, μεγάλοι ὑψηλοὶ Αὐγουστοί, βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον, τὸν εὐγενέστατον Ἀμνηᾶν Αἰγύπτου.» Τοὺς ἄλλους ὑποδεστέρους ἡγεμόνας τῶν πέριξ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐθνῶν ἀπεκάλουν *ἄρχοντας*, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς Ῥωσίας ἡγεμόνα. Τοὺς δὲ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠνόμαζον *ῥῆγας*. Καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ λέξις βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν παρ' ἡμῖν ἰσοδύναμοι, ὥστε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχαι ἀπέφευγον ὅσον ἔνεστι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας, ὅχι μόνον τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ διὰ τοῦτου ἐπιτρέψωσιν εἰς ἄλλον ἀξίωμα ἶσον τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὠνόμαζον ἀδελφοὺς οὐ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥῆγας τῆς Δύσεως. Ὅτε πάλαι ποτὲ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὸν βασιλέα ὁ πρέσβυς τῆς Περσίας, (ὅστις ὤφειλε, πρὶν πλησιάσῃ, νὰ πέσῃ τρεῖς κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα νὰ φιλήσῃ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως οἱ ἱθαγενεῖς,) ὁ βασιλεὺς ἠρώτα αὐτὸν ἀπῶς ὁ ἀδελφός ἡμῶν σὺν Θεῷ ὑγιαίνει; χαίρομεν ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ.» Γράφοντες δὲ πρὸς τοὺς ῥῆγας Σαξωνίας, Γαλλίας, Γερμανίας, ἔλεγον· «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὁ δεῖνα τὸν πεπονημένον πνευματικὸν ἀδελφόν, τὸν περιέβλεπτον ῥῆγα.» Ἐνίοτε ὅμως ἡ βία τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζε τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν νὰ παραγορεύωσιν ἀπὸ τοῦ ἰσοῦ τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅτε ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Συμεὼν, μέγας καὶ πολὺς γενόμενος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, ἀπέβαλε τὴν μετρίφρονα ἐπωνυμίαν *Κνιάζ*, εἰς ἣν ἤρχοῦντο οἱ προκάτοχοί του, καὶ ἐπωνομάσθη *Τσάρ*, ἥτοι βασιλεὺς, ἐδέησε καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ

ἀναγνωρίσωσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν ἀξίωσιν ταύτην· καὶ ἐνῷ πρό-
τερον ἔγραφον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέ-
κνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλ-
γάρων» ἥδη ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον· «πρὸς τὸν πεπο-
θημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον, τὸν Κύριον ὁ δεῖνα, βασι-
λέα Βουλγαρίας» ἀλλ' ἐζήτησαν καὶ ἐνταῦθα νὰ διασώσωσι λε-
πτὴν τινὰ χροιάν ὑπεροχῆς, ἀποκαλοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Βουλ-
γαρίας τέκνον καὶ ὄχι ἀδελφόν. Ἵνα δὲ καταδείξωμεν ἐνταῦθα
ὅπόσον εὐρεῖται ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν βασιλέων τοῦ ἀνα-
τολικοῦ κράτους ἐπιφέρομεν, ὅτι ἡ Βασίλειος τάξις μνημονεύει, πρὸς
τοῖς ἄλλοις, ἐπιστολῆς αὐτοῦ «πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ὑπερέχοντα Κύ-
ριον τῆς Ἰνδίας, τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον.»

Εἴπομεν ὅτι πολλάκις οἱ υἱοὶ πρὸ πάντων τοῦ βασιλέως προς-
ελαμβάνοντο ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι βασιλεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι
ἀνευφημούμενοι. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ
ἕτερόν τι. Ὅσῳ οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι, ἢ γυναῖ-
κες ἀσθενεῖς, ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς πολιτείας, ἰδίως ἐπὶ στρατιω-
τικοῖς κατορθώμασι, κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καὶ διε-
ξῆγον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς, ὀνόματι μὲν ἀπὸ κοι-
νοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι δὲ αὐτοὶ μόνοι. Οὕ-
τως ὁ δρουγγάριος τοῦ στόλου, ἥτοι ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς ὁ Λεκα-
πηνὸς συνεβασίλευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου·
καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ ἔλαβον τότε τὸ
βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὡσαύτως οἱ στρατηγοὶ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ
Ἰωάννης Τσιμισκῆς συνεβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως μετὰ τῶν
ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου. Παρομοίως καὶ ἄλλοι
ἦττον ὀνομαστοὶ ἄνδρες κατέλαβον τὴν βασιλείαν περὶ τὰ τέλη
τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς
τῶν δέκα ἀνδρῶν, ὅσοι καίτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν μακεδονικὸν
οἶκον συνεβασίλευσαν μετὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τοῦ οἴκου
τούτου, διενοήθη ἢ τοῦλάχιστον κατάρθωσε νὰ καθαιρέσῃ τὸν οἶ-
κον ἐκεῖνον. Φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τοσοῦτον συνηθάνετο
τὴν ἀνάγκην τῆς διαδοχικῆς μοναρχίας, ὥστε ἐπέτρεπε μὲν νὰ
ἐνισχύεται αὕτη δι' ἀνδρῶν δεξιωτέρων, ὅσῳ περιέπιπτεν εἰς χει-
ρας κληρονόμων ἀσθενῶν, καὶ εὐχαρίστως μάλιστα ἔβλεπε τοῦτο,

δὲν ἀνείχeto ὁμῶς ποτὲ τὴν ἀνατροπὴν τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Ὁ δὲ τοιοῦτος συνδυασμὸς τῆς κληρονομικῆς βασιλείας μετὰ τῆς αἰρετῆς, δι' οὗ κατωρθώθη ἡ ἐπὶ δύο περιόπου ἑκατονταετηρίδας διατήρησις τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ οἴκου, εἶναι ἴσως ἐνιαῖος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέα ἀπόδειξις ὅτι ἐν μέσῳ τῆς τὸσαύτης ἐκείνης ἀνωμαλίας τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὑπῆρχεν οὐδὲν ἥττον ἐν αὐτῷ, μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κοινόν τι πνεῦμα, καθ' ὃ ἐρρυθμίζοντο τὰ ὑπέρτατα αὐτοῦ συμφέροντα.

Διὰ δὲ τὴν τοιαύτην παγίωσιν τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος ἐξελίπον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν αἱ ταραχώδεις σκηναί, αἵτινες ἄλλοτε συνέβαινον ἐπὶ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας. Ἐπειδὴ διαρκούσης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ διάδοχος ἦτο ὠρισμένος, ὁ διάδοχος οὗτος κατελάμβανε τὴν ἀρχὴν ἀπλῶς διὰ τῆς κατὰ τοὺς νενομισμένους τύπους στέψεως· ἐνῶ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους, ἐπειδὴ τῆς στέψεως προηγείτο πολλάκις ἐκλογὴ, εἰς ἣν ἐπενήργει ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως, ἡ τελετὴ αὕτη ἀπέβαινε πολλάκις δραματικωτάτη.

Ἐν ἔτει 491 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Ζήνωνος, ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ νέος βασιλεὺς, οἱ ἄρχοντες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως συνήχθησαν κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα τὴν παρακολουθήσασαν τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος, ἐν τῇ στοᾷ ἦτις προηγείτο τῆς μεγάλης τῶν ἀνακτόρων αἰθούσης, ἵνα σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ διαδόχου. Συγχρόνως ὁμῶς συνέρρευσεν ὁ δῆμος εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ κατέλαβε τὰ ὠρισμένα δι' αὐτὸν βᾶθρα, ὁ δὲ στρατὸς συνεπυκνώθη εἰς τὸ ἐπίμηκες τετράγωνον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες. Οἱ συνελθόντες εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι πολὺς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ συνέβαινε θόρυβος, συνεβούλευσαν τὴν αὐγούστην Ἀριάδνην νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ ἱππικὸν ἐκεῖνο ἀμφιθέατρον ἵνα προσφωνήσῃ τὸν δῆμον, διότι ὡς χήρα τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως καὶ θυγάτηρ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Λέοντος, ἐλογίζετο ἔχουσα τὸ κράτος εἰς χεῖρας αὐτῆς. Καὶ τῷ ὄντι ἡ Ἀριάδνη, φορέσασα τὴν χλαμύδα, ἀπῆλθεν αὐτόθι ἐν συνοδίᾳ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, ὅσοι κατὰ τὰ εἰθισμένα περιεστείχιζον τοὺς βασιλεῖς ἐν

τῷ θεωρεῖν τοῦ ἀμφιθεάτρου. Παρηκολούθησε δὲ αὐτὴν ἐκτάκτως εἰς τὴν περίστασιν ταύτην καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Εὐφύμιος. Ἄμα ἡ αὐγούστα ἀνῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα, δηλαδὴ τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον, καὶ ἐπεφάνη εἰς τοὺς αὐτόθι ἡθροισμένους, δῆμος καὶ στρατὸς ἀνέκραζεν μιᾷ φωνῇ. Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Εὐσεβῇ Κύριε, ζῶν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ὁρθόδοξον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τούτων ἀντήχησαν αἱ εὐσεβεῖς ἐπιφωνήσεις· «Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.» Ἡ δὲ αὐγούστα προσεφώνησεν αὐτοὺς διὰ λιβελλησίου, ἥτοι διὰ γραμματέως, ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ τῶν προκειμένων τοῦ θρόνου βάθρων, ἀνέγνωσε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν. Ἡ ὑμετέρα γενναιότης τὰ πρέποντα καὶ νῦν τῇ καθοσιώσει συνήθως ἐπεδείξατο καὶ τὴν εὐταξίαν ἐβεβαίωσε, τὰ ὀφειλόμενα τῇ βασιλείᾳ φυλάξασα.» Ἐνταῦθα στρατὸς καὶ δῆμος ἀνεδόσαν· Ἡμεῖς δοῦλοι τῆς αὐγούστης, εὐσεβῇ Κύριε, ζῶν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα σὺ νικᾷς· Ῥωμαίων βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Μετὰ τὰς κραυγὰς ταύτας ἐξηκολούθησεν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκων τὴν διακήρυξιν. «Ὅτι καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων ἐκελεύσαμεν τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῃ, μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας, ἄνδρα ἐπιλέξασθαι χριστιανὸν Ῥωμαῖον καὶ πάσης γέμοντα βασιλικῆς ἀρετῆς, ὥστε μὴτε χρημάτων, μὴτε ἄλλῳ τινί, ὅσον τό γε ἐν ἀνθρώποις, ἀνθρωπίνῳ πάθει ὑποκεισθαι.» Καὶ ἐνταῦθα πάλιν κραυγὴ γενικὴ ἀντήχησε· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Τῆς φιλοχρίστου βασιλίδος πολλὰ τὰ ἔτη· Κύριε ἐλέησον· Βασιλεῦ Οὐράνιε, δὸς ἡμῖν ἐπίγειον ἀφιλάργυρον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν ἀναγινώσκων. «Ὡστε δὲ καθαρὰν καὶ τῷ δεσπότη Θεῷ ἀρέσκουσαν τὴν κρίσιν γενέσθαι, ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερκίτων (στρατευμάτων) ψήφου, προκειμένων καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, παρόντος τοῦ ὁσιωτάτου καὶ ἁγιωτάτου τῆς βασιλίδος ταύτης πατριάρχου, καὶ προκειμένων, ὡς εἴρηται, τῶν ἁγίων λογίων, γενέσθαι τὴν ἐπιλογὴν, ἐφ' ᾗτε μηδένα μηδὲ φιλικῶς, μηδὲ ἔχθρας, μηδὲ σκοποῦ, μηδὲ συγγενείας,

μηδὲ ἄλλου τινὸς ἰδίου μεμνημένον, ἀλλ' ἔχοντα καθαρὸν τὸ συνειδὸς, καὶ ὅλον πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν νενευκός, οὕτω ποιήσασθαι τὴν ἐπιλογὴν. Ἐπειδὴ οὖν, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα καθορᾷ καθοσίωσις, τὸ πρᾶγμα μέγα, καὶ περὶ κοσμικῆς πρόκειται σωτηρίας, προσήκει τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν μικρὸν ἐνδοῦναι, ὥστε καὶ τὴν κηδεῖαν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ζήνωνος προβῆναι δεόντως, καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς γενέσθαι τι μεταμελείας ἄξιον.»

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς παραινέσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ βασίλισσα ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς εὐλαβῶς τὴν τῆς καθοσιώσεως προσαγόρευσιν, ταύτῳ εἰπεῖν ἀνεγνώρισεν εἰσέτι τὴν μεγαλειότητα αὐτῶν. Ἀλλὰ καίτοι συναινέσαντες εἰς τὴν περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκλογῆς πρότασιν, μέχρις οὗ κηδευθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ Ζήνωνος, ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ ἐκδηλώσωσιν εὐχάς τινας καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παύσῃ ἀμέσως ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως, ὅθεν ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «καλὰ πάσχα τῇ Οἰκουμένῃ (διότι ἡ σκηνὴ αὕτη συνέβαινεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου), εὐταξίαν καὶ εὐθηνίαν τῇ πόλει. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· ἔξω βάλει τὸν κλέπτην ἑπαρχον τῆς πόλεως. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείσσης· Κύριε, ζῶν αὐτῇ· ὅλα τὰ καλὰ ἐπὶ σοῦ γένηται, Ῥωμαῖα, εἰ οὐδὲν ξένον αὔξει τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων· τὸ βασιλείον σὸν ἐστίν, Ἀριάδνη αὐγούστα· Σὺ νικᾷς.» Ἡ βασίλισσα, ὡς φαίνεται, ἦτο παρσκευασμένη εἰς ταύτην τοῦ πλήθους τὴν ἀπαίτησιν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ προσφωνήσῃ αὐτῆς λέγουσα· «εὐχαριστοῦμεν τῷ δεσπότην Θεῷ ὅτι πάντα ὅσα ὑμῖν ἐστὶ καὶ συμφέροντα καὶ καταθύμια, ταῦτα καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων εἰς τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἔρχεται καὶ πληροῦται. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἀνάδου συνιδόντες χρῆζειν τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν ἀνδρὸς ἔμφρονος καὶ τῆς ὑμετέρας εὐζωΐας προνοοῦντος, φθάσαντες καὶ προλαβόντες τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις, τὸν ἐνδοξότατον Ἰουλιανὸν εἰς τὴν ἑπαρχὸν ἀρχὴν, τοῦ δεσπότη Θεοῦ ἐπινεύσαντος, προβαλλόμεθα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλήθος εὐχαριστήθη διὰ τὴν εὐχερῇ ταύτην ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης αὐτοῦ ἀπαιτήσεως· διὸ ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «ταύτη καλὴ ἀρχή· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης, πολλὰ τὰ ἔτη τῶν ἀρχόντων.» Μεθ' ὃ ὁ γραμματεὺς ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέ-

ρος τῆς προσφωνήσεως· «τῆς οὖν ὑμετέρας ἐστὶ καθοσιώσεως ὥς περ
ἀεὶ ἐφυλάξατε, οὕτω καὶ νῦν φυλάξαι τὴν εὐταξίαν. Τῆς γὰρ
ὑμετέρας εὐζωίας καὶ πάντων τῶν συμφερόντων ὑμῖν πρῶτον μὲν
ὁ δεσπότης Θεὸς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἱκανῶς προενοήσαμεν, καὶ
εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς
συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερκίτων
συναινέσεως, προβαλούμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδοξον
καὶ ἀγνόν. Ἀπέστω δὲ φθόνος τῆς καλλίστης ταύτης συμβου-
λίας καὶ πολιτείας.»

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως ταύτης κατήλθεν ἡ αὐγού-
στα ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἐν συνοδίᾳ τῶν περὶ αὐτὴν ἀρχόντων
καὶ ἀφοῦ εἰσῆλθον πάντες εἰς τὰ βασιλεια, ἡ μὲν δέσποινα ὑπε-
χώρησαν εἰς τὰ ἴδια δώματα, οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκάθησαν ἵνα βου-
λευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ αὐτῶν ἐκινήθη
φιλονεικία, ὁ πραιπόσιτος (εἰς τῶν αὐλαρχῶν) Οὐρβίκιος παρετή-
ρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι καλῶς ἤβελον πράξει ἂν ἀνέθετον τὴν ἐκλο-
γὴν εἰς τὴν αὐγούσταν. Τότε ἡ σύγκλητος παρεκάλεσε τῶντι
τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰσέλθῃ καὶ παρακα-
λέσῃ τὴν βασίλισσαν, ἵνα αὐτὴ ἐκλέξῃ ὃν βούλεται. Ἡ δὲ ἐξελέ-
ξατο Ἀναστάσιον τὸν Σιλεντιάριον, ὅπερ μαθόντες οἱ ἄρχοντες
πάντες εὐχαριστήθησαν. Καὶ παραχρῆμα ὁ μάγιστρος ἔπεμψεν εἰς
τὸν οἶκον τοῦ Ἀναστασίου διαφόρους ἀξιωματικούς τῆς βασιλικῆς
φρουρᾶς, ἵνα ἀναγγεῖλωσιν αὐτῷ τὴν γενομένην ἐκλογὴν καὶ συνο-
δεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ βασιλεια. Καὶ προσελθόντος αὐτοῦ ἐγένετο
ἤδη ἡ κηδεῖα τοῦ Ζήνωνος. Τὴν δὲ ἐπιούσαν ὁ νέος βασιλεὺς, ἀφοῦ
ἐδέχθη τὰς προσερχομένας ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχιεπι-
σκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς τὴν στοάν, ἣτις προη-
γεῖτο τῆς μεγάλης τῶν βασιλείων αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ προσελθόν-
των κατόπιν πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν, ἀπήτησαν
οὗτοι παρ' αὐτοῦ νὰ ὁμώσῃ «Ὡς οὐδενί, πρὸς ὃν εἶχε πρᾶγμα, φυ-
λάττει λύπην, καὶ ὅτι μετὰ ὀρθοῦ συνειδότος τῇ βασιλείᾳ χρή-
σεται.»

Τελεσθέντος δὲ τοῦ ὅρκου τούτου, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς
τὴν ἱππόδρομον καὶ ἐκεῖ φορέσας εἰς παρακειμένην τινα ἐπίσημον
αἰθουσαν στιχάριον, διεθητήσιον ἐπίχρυσον, ὃ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τοῦ στεί-

χαρίου φορούμενον μακρὸν καὶ πλατὺ ἔνδυμα, καὶ ζωνάριον, καὶ τὰς βασιλικὰς περισκελίδας, τὰς καλουμένας τουβία καὶ καμπάγια, εἰσῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα. Τότε τὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια ἴσταντο ἐντὸς τοῦ ἵπποδρόμου ἔκλιναν τὰ ὄπλα καὶ τὰς σημαίας, ὁ δὲ δῆμος ὁ παριστάμενος εἰς τὰ βαθρὰ εὐφήμησεν αὐτὸν. Μετ' οὗ πολὺ δὲ καθήσας ἐπὶ ἀσπίδος ὁ νέος βασιλεὺς μετεωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν καὶ ἐπεδείχθη εἰς τὰ περιϊστάμενα πλῆθη. Εἷς δὲ τῶν ἀξιώματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ κάθισμα ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ ἴδιον μανιάκιον, ὃ ἐστὶ τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του χρυσοῦν ψέλλιον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὠρθώθησαν αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ὄπλα, καὶ εὐφημήθη ὁ βασιλεὺς παρὰ τε τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατῆλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν αἵθουσαν, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ἐλέχθη τὸ «Κύριε ἐλέησον», περιέθηκεν αὐτῷ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν, καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον. Ταῦτα περιβαλὼν τὰ βασιλικά παράσημα ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κάθισμα καὶ ἡσπάσατο τὸν δῆμον, καὶ ἔκραζαν πάντες, ὁ μὲν δῆμος ἐλληνιστὶ «Σεβαστέ» οἱ δὲ στρατιῶται ῥωμαῖστὶ «Αὐγουστε». Σιωπῆς δὲ γενομένης ἐπεδόθη πρὸς τὸν βασιλέα ἑγγραφὸς προσφώνησις ἰπρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ὁ δὲ πάλιν παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν γραμματέα, ὅστις ἰσχύμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ καθίσματος, ἀνέγνωσε τὰδε. «Ἀλλὸν ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον κράτος τῆς ἀνωτάτω δόξης τῷ νεύματι ἀπαρτίζειν. » Ἐνταῦθα ἀμέσως διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν τὸ πλῆθος βοῶσαν· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ» ὡς ἔζησας οὕτω βασιλευσον· ἄγνοὺς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μεθ' ὃ ἐπελθούσης σιγῆς, ὁ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν. «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐμὲ, εἰ καὶ ἄκοντα καὶ ἀναβαλλόμενον, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα Ἀριάδνη τῇ διακρίσει τῶν ὑπερφυστάτων πρωτευόντων καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης συγκλήτου ἡ ἐκλογὴ καὶ τῶν δυνατῶν στρατοπέδων, τοῦ τε καθοσιωμένου λαοῦ ἡ συναίνεσις πρὸς τὸ ἀναδέξασθαι τῆς βασιλείας τῶν ῥωμαίων τὴν φροντίδα, προηγούμενως τῆς ἐπισκείας τῆς θείας Τριάδος, προσχώρησεν. . . . » Τὸ πλῆθος πάλιν διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀνακράζον «Κύριε ἐλέησον. Ὡς Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον. Ἀναστάσις αὐγουστε τουμβή.

κας· εὐσεβῇ βασιλείᾳ ὁ Θεὸς φυλάξει» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μόλις δὲ δυνηθέντος τοῦ γραμματέως ν' ἀκουσθῇ, ἐπανελήφθη ἡ ἀνάγνωσις . . . «ὁπόσον μοι βάρος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἐπέτεθῃ οὐκ ἀγνοῶ.» Πάλιν δὲ παρὰ πάντων ἐδοθήθη ἀξίῃ τῆς βασιλείας, ἀξίῃ τῆς Τριάδος, ἀξίῃ τῆς πόλεως, τοὺς δηλάτορας (συκοφάντας) ἔξω βάλε» καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθει. «Ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα δυσωπῶ ὅπως, οἷον με ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ ἐκλογῇ γενέσθαι ἠλπίζατε, τοιοῦτον τῇ τῶν πραγμάτων ἐργασία κατανοήσητε.» Καὶ αὖθις παρὰ πάντων ἐκράγη· «Εἰς ὃν πιστεύεις, αὐτὸς σὲ σώσει. Ὅπως ἐζήσας, οὕτω βασιλεύσον· εὐσεβῶς ἐζήσας, εὐσεβῶς βασιλεύσον. Ἀριάδνη σὺ νικᾷς· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Τὸ ἐξέρκितόν σου ἔγειρον, τὰς στρατείας σου ἔγειρον, τοὺς δούλους ἐλέησον· ὥς ὁ Μαρκιανὸς οὕτως βασιλεύσον·» καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Μεθ' ὃ ἐπῆλθε τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο τὴν εἰθισμένην κατὰ πᾶσαν ἀναγόμεναι χρηματικὴν δωρεάν, ἥτις ἀπέτελει ποσὸν μέγα, διότι ὠρίσθη εἰς 170 δραχμὰς κατ' ἄνδρα, ἥτοι εἰς 10 νομίσματα, ὧν τὰ πέντε ἐδόθησαν εἰς χρυσὸν καὶ τὰ πέντε εἰς ἄργυρον, εἶχε δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς προσφωνήσεως ἐπὶ λέξεως ὡς ἐξῆς. «Ὑπὲρ τῆς ἐορτῆς τῆς εὐτυχοῦς ἡμῶν βασιλείας ἀνὰ πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου καταβούκολον (κατὰ βοῦκαν, κατ' ἄνδρα) δώσω.» Τότε παρὰ πάντων ἐδοθήθη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς διαφυλάξει· αὐταὶ κοιναὶ εὐχαί· αὐταὶ αἱ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης· τὸν εὐσεβῆ, Κύριε φύλαξον· ἅγιε Κύριε, ἔγειρον τὸν κόσμον σου· νικᾷ ἡ τύχη τῶν Ῥωμαίων· Ἀναστάσιε αὐγουστε, σὺ νικᾷς· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς δέδωκε, ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει.» Καὶ ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιφωνήσας πρὸς πάντας· «Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν·» κατήλθεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος, καὶ ἀπῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἡ νενομισμένη δοξολογία, ἐκοινώνησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἡγιασθῇ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁ στέφανος, ὃν φορέσας αὖθις ὁ Ἀναστάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐνταῦθα δὲ ἐτέλεσε τὴν πανηγυρικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς προτεραίας διορισθέντος νέου ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως, καὶ ἔδωκε μέγα γεῦμα εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τοῦ Ἀναστασίου ἀναγόμεναι, ὅπως οὖν εὐ-

προεπής καὶ κοσμία, διότι διεζήχθη προεδρευούσης τῆς βασιλείσσης 'Αριάδνης· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγορεύσει τοῦ 'Ιουστίνου, διαδόχου τοῦ 'Αναστασίου, συνέβη ἀταξία τις, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, οἷα μὴδὲ αὐγουστής οὔσης μὴδὲ βασιλέως τοῦ χειροτονούντος, ἀλλὰ ἀπρονοήτων σχεδὸν ὄντων τῶν πραγμάτων.» Τρόντι ἀποθανόντος τοῦ 'Αναστασίου ἐν νυκτὶ, ἀνηγγέλθη τὸ γεγονός ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀξιωματικῶν τῶν λεγομένων Σιλεντιαρίων, εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν μιᾶς μοίρας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν καλουμένων τότε ἐξκουβιτόρων, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ παλάτιον. Οὗτοι δὲ συνελθόντες ἀμέσως αὐτόθι προσεκάλεσαν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς ὅλων τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι «ὁ δεσπότης ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος ἐτελεύτησε· δεῖ οὖν ἡμᾶς πάντας κοινῇ βουλευσασθαι καὶ τὸν τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα καὶ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα ἐπιλέξασθαι.» Ταῦτα ἐγένοντο ἔτι νυκτὸς οὔσης. Τὴν δὲ πρωΐαν οἱ μὲν ἄρχοντες προσῆλθον εἰς τὰ βασίλεια, φοροῦντες τινὲς μὲν μύτινα (κυανᾶ) ἤτοι πένθιμα ἐνδύματα, τινὲς δὲ καὶ διάφορα· ὁ δὲ δῆμος συνήχθη εἰς τὸν ἵπποδρομον καὶ εὐφρόνησε τὴν σύγκλητον κράζοντες. «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. Σύγκλητε 'Ρωμαίων, σὺ νικᾷς. Τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξερκίτῳ, τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οἱ συνελθόντες ἐντούτοις εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, τεθέντων καθισμάτων ἐν τῇ πρὸ τῆς μεγάλης αἰθούσης στοᾶ, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως, ἄλλοι ἄλλους προτείνοντες καὶ ὑποστηρίζοντες. Τότε, ἐπειδὴ ὁ χρόνος κατετρίβετο εἰς μάτην, ὁ μάγιστρος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παράτασις αὕτη τῶν συζητήσεων εἶναι ἐπικίνδυνος. 'Εὰν, προσέθηκε, ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες θέλουσιν ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν καὶ ἡσυχάσει· ἐνῷ μετ' ὀλίγον σὺ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ἐτέροις ἔχομεν ἀκολουθεῖν.» Δυστυχῶς ἡ φιλονεικία ἐξηκολούθησεν, καὶ συνέβη ὅ,τι εἶχε προῖδε ὁ συνετὸς μάγιστρος. Οἱ ἐξκουβίτορες συνηγμένοι ὄντες μετὰ τοῦ δῆμου ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνηγόρευσαν βασιλέα καὶ ἀνήγαγον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος χιλιάρχον τινα 'Ιωάννην, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ 'Ιουστίνου, καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος 'Ηρακλείας. Οἱ

δὲ Βένετοι ἀποδοκιμάσαντες τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἤρχισαν νὰ λιθοβολῶσι τοὺς ἐξκουβίτορας, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἐτόξευσάν τινες τῶν ἀντιπάλων· ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ὀρμήσαντες ἤρπασαν πατρίκιόν τινα στρατηλάτην ὄντα, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὸν εἰς τράπεζαν, ἠτοιμάζοντο νὰ τὸν στέψωσιν· ἀλλ' οἱ ἐξκουβίτορες δυσαρεστηθέντες κατεβίβασαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἤθελον τὸν φονεύσει, ἐὰν ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅστις ἦτο τότε ἀξιωματικός τῶν ἐξκουβιτόρων, δὲν ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον παραλαβὼν αὐτὸν καὶ παραπέμψας φρουρούμενον εἰς τὸν στρατῶνα. Ἦδη δὲ πάντες οἱ ἐξκουβίτορες πρῆετρεπον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δεχθῇ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη. Καὶ καθ' ὅσον ἀνηγορεύετο τοιουτοτρόπως ὑποψήφίους τις, οἱ ἐκλέγοντες ἔκρουον τὰς θύρας τὰς ἐλεφαντίνας τῶν ἀνακτόρων ζητοῦντες παρὰ τῶν κουβικουλαρίων, ἥτοι τῶν μετέπειτα ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ὀνομασθέντων *κοιτωνιτῶν*, τὰ βασιλικά παράσημα· οἱ δὲ, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν προβαλλομένων, δὲν ἔδιδον τὰ ζητούμενα. Τελευταῖον οἱ συγκλητικοὶ πεισθέντες ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ μέγας οὗτος θόρυβος, συνεφώνησαν νὰ προχειρίσωσι τὸν Ἰουστίνον. Καὶ τινὲς μὲν τῶν σχολαρίων δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς ἐξ αὐτῶν ὀρμήσας κατὰ τοῦ ἐκλεχθέντος ἔδωκεν αὐτῷ γρόνθον, καὶ ἔσχισε τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν συγκλητικῶν, μεθ' ἧς συνετάχθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ δημόται. Ὅθεν ἀπῆλθεν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου ἔπεμψαν ἀμέσως οἱ κουβικουλάριοι τὰ παράσημα, ἥτοι τὸ ὄνομαζόμενον *σχῆμα* τοῦ βασιλέως. Εἰςῆλθε λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸ κατὰστημα ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, μετεωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ περιεβλήθη τὸ χρυσοῦν ψέλλιον. Δὲν ἀπῆλθεν ὅμως εἰς τὴν παρακειμένην αἴθουσαν, ἵνα κοσμηθῇ διὰ τῶν βασιλικῶν παρασήμων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐσχημάτισαν διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν πρόχειρον στέγασμα, ἐποίησαν χελώνην, ὡς ἔλεγον τότε, καὶ ἐκεῖ ἐνεδύθη, ἐκεῖ ἐπέθηκεν αὐτῷ τὸν στέφανον ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τὴν λόγχην καὶ τὴν ἀσπίδα, μεθ' ἧς ἀνῆλθεν αὐθις εἰς τὸ κάθισμα. Τότε ἔκραξαν πάντες· «Ἰουστίνε αὐγούστε, σὺ νικᾷς.» Ὁ δὲ προσεφώνησε διὰ τοῦ γραμματέως τὰδε. «Αὐτο-

πρῶτωρ καῖσαρ Ἰουστίνος, νικητῆς, ἀεὶ σεβαστός. Τῇ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ κρίσει, τῇ τε ὑμετέρᾳ κοινῇ ἐκλογῇ πρὸς τὴν βασιλείαν χωρήσαντες, τὴν οὐράνιον πρόνοιαν ἐπικαλούμεθα . . . » Ἐνταῦθα παρὰ πάντων ἐβόηθη· ἀφθονα τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἐξήσας, οὕτω βασιλεύσον· ἀφθονα τῇ πολιτείᾳ· Βασιλεῦ οὐράνιε, σῶσον τὸν ἐπίγειον· Ἰουστίνε αὐγουστε, σὺ νικᾷς· τοῦ νέου Κωνσταντίνου πολλὰ τὰ ἔτη· ἡμεῖς δοῦλοι τῆς βασιλείας· » ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν . . . « Ὡς ἂν διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐνισχύσῃ ἡμᾶς ἅπαντα τὰ ὑμῖν τε καὶ τῷ δημοσίῳ ἐπωφελῆ ὄντα τελέσαι. » Πάλιν παρὰ πάντων ἐκράγη· « Ὡς Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· σὺ αὐτὸν ἐπιλέξω, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· Ἰουστίνε αὐγουστε, σὺ νικᾷς, » καὶ πολλὰ τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἀναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν· « ἡμετέρα καὶ γὰρ φροντίς ἐστὶν ἐν πάσῃ εὐδωδῶσι ὑμᾶς θεῖα πρόνοια καθιστᾶν, καὶ μετὰ πάσης εὐφροσύνης καὶ περιθάλψεως καὶ ἀμεριμνίας ἓνα ἕκαστον ὑμῶν διαφυλάττειν. » Παρὰ πάντων δὲ ἐβόηθη· « ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως· πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως. Ἀγνοὺς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ, » καὶ ἄλλαι ὅμοιαι εὐχαί· ὁ δὲ γραμματεὺς προσέθηκεν· « ὑπὲρ τῆς ἐορτῆς τῆς ἡμετέρας εὐτυχοῦς βασιλείας ἀνὰ πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου ὑμῖν κατὰ χάσμα (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω κατὰ βούκαν) δωρήσομαι. » Τότε παρὰ πάντων ἐκράγη· « Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει· αὐταὶ κοιναὶ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης· » καὶ τὰ τοῦτοις παρόμοια· ἐπειπόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος « ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν, » τὰ λοιπὰ ἐγένοντο ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀναστασίου ἀναγορεύσεως.

Ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ ἐκλογὴ δὲν ἐγένετο, οὐδεμίᾳ ὑπῆρχε χρεία νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου· ὥστε ἡ ἀναγόρευσις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν δραματικῶν τούτων περιπετειῶν, καὶ ἐτελεῖτο ὁμαλώτερον καὶ τυπικώτερον, ἂν καὶ οὐχ ἦττον μεγαλοπρεπῶς. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς κατελάμβανον ἐν στολῇ διάφορα ὠρισμένα μέρη τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ὑποδεχθῶσι καὶ συνοδεύσωσι τὸν νέον βασιλέα. Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἡτοιμάζοντο, ἐξήρχετο οὗτος ἀπὸ τοῦ τμήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀνομαζομένου Αὐγουστέως, φορῶν σκαραμάγγιον (στρατιωτικὸν μανδύαν) καὶ σαγίον πορφυροῦν (στρατιωτικὸν ὡσαύτως ἱμάτιον), ἐν συνοδίᾳ τῶν

κοιτωνιτῶν, καὶ προέβαινε μέχρι τοῦ Ὀνόποδος, ἄλλου τῶν ἀνακτόρων τμήματος· ἐκεῖ περιέμενον οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ὑποδοχή, ἥ, καθὼς ἔλεγον τότε, δοχή. Ὁ τῆς καταστάσεως (ὁ τελετάρχης) ἔκραζε «κελεύσατε» οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπνύχοντο, αἰεὶ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐκείθεν ὁ βασιλεὺς συνοδευόμενος ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πατρικίων προέβαινε μέχρι τοῦ μεγάλου κονιστωρίου, ἥτοι τῆς μεγάλης αἰθούσης, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου, καὶ ὅπου περιέμενον οἱ ὑπατοὶ καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὁ βασιλεὺς ἵστατο ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θρόνου, πατρίκιοι δὲ καὶ συγκλητικοὶ πίπτοντες προσεκύνουν αὐτόν· καὶ ἀφοῦ ἀνίσταντο, ἔνευεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν πραιπόσιτον, ὁ δὲ πραιπόσιτος εἰς τὸν σιλεντιάριον, καὶ ὁ σιλεντιάριος ἔλεγε, «κελεύσατε» πάντες δὲ ἐπνύχοντο, αἰεὶ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀπῆρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναμέσον τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου, ὅστις, διερχομένου τοῦ βασιλέως, ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ βασιλεὺς εἰσῆρχετο πρὸ πάντων εἰς τὸ μητατώριον, ἥτοι εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκεχωρισμένον τμήμα, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἰδιαζόντως εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται τῶν ἀκολουθιῶν, νὰ ἀναπαύεται ἐν ἀνάγκῃ, καὶ νὰ περιβάλλεται τὰ ὠρισμένα εἰς διαφόρους τελετὰς ἱμάτια. Ἐπὶ τῆς-στέψεως ὁ βασιλεὺς περιεβάλλετο ἐνταῦθα τὰ βασιλικά ἱμάτια τὰ καλούμενα διβητήσιον καὶ τζίτσάκιον, μεθ' ὃ εἰσώδευε μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἄψας κηροὺς εἰς τὰς ἀργυρᾶς πύλας, καὶ προσευχθεὶς εἰς τὰ ἅγια θυρία, καὶ ἄψας πάλιν κηροὺς, ἀνῆρχετο εἰς τὸν ἄμβωνα μετὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἐποίει πρῶτον εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλαμύδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς οἱ βασιλικοὶ θεράποντες ἐνέδουν διὰ τῆς χλαμύδος τὸν βασιλέα· ἔπειτα δὲ ἐποίει εὐχὴν ἐπὶ τοῦ στέμματος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτὸς ὁ πατριάρχης ἐπέθετε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δεσπότου. Ἄμα τούτου γενομένου, ὁ λαὸς ἀνέκραζε τρίς· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη·» καὶ ἔπειτα· ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη·» καὶ ἄλλας τοιαύτας εὐχάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, φορῶν τὸ στέμμα κατήρχετο τοῦ ἁμβωνος, καὶ ἀπῆρχετο εἰς τὸ μητατώριον, ὅπου καθήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου

ἐδέχετο τὴν προσκύνησιν ὄλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἰσερχόμενοι ἀλληλοδιαδόχως ἔπιπτον κατὰ γῆς, καὶ ἐφίλουν τὰ δύο γόνατα αὐτοῦ. Καὶ τελεσθείσης τῆς προσκυνήσεως ἔλεγεν ὁ πραιπόσιτος «κελεύσατε» καὶ ἐπηύχοντο πάντες τὸ «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους». Τότε ἐξελθόντων αὐτῶν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης δοξολογία καὶ ἐκκινῶναι ὁ βασιλεὺς.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου βασιλείως ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ ἤδη ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἦτο ἀπεριόριστος ἅμα καὶ περὶωρισμένη, ἀσιανὴ ἅμα καὶ εὐρωπαϊκὴ, κληρονομικὴ ἅμα καὶ αἰρετὴ. Καὶ ἴσως διὰ τῶν τοιούτων μάλιστα ποικίλων αὐτῆς χαρακτήρων ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ποικίλας δυσχερείας, ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῇται ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐπτακοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἰσταμένη εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Συνήθως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεξῆγε τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν· ἀλλὰ, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ὅσκις ἦτο ἀνήλικος, ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδεις πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας παρεκάθητο παρ' αὐτῷ ἀνὴρ, ὅστις, καὶ τοι μὴ ἀνήκων εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἐλάμβανε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ μετήρχετο αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, μάλιστα δὲ πρὸ αὐτῆς, ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήρχετο ἐνίοτε εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν δύο ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες ἦσαν ὁ *κουροπαλάτης* καὶ ὁ *παρακοιμώμενος*. Καὶ ὁ μὲν *κουροπαλάτης*, ὃν ὁ Νικηφόρος λέγει κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, ἦτο ἀεμπεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς· ὁ δὲ *παρακοιμώμενος* ἦτο ἀφύλαξ τῆς βασιλείου κλίνης. » Ἐπὶ Λέοντος, υἱοῦ τοῦ Βασίλειου τοῦ Μακεδόνης, ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον μέγα αὐλικὸν ἀξίωμα, τὸ τοῦ *βασιλεοπάτορος*, ἀποδοθὲν τότε κατὰ πρῶτον εἰς

τὸν Στυλιανὸν Ζαούτσαν, πατέρα τῆς δευτέρας τοῦ Λέοντος συζύγου Ζωῆς, ὅστις ἀπέβη καὶ παντοδύναμος ἐπὶ τινα χρόνον. Ὡσαύτως ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὠνόμασε κατ' ἀρχὰς βασιλεοπάτορα τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν Λεκαπηνὸν, ὅστις ὅμως μετ' ὀλίγον ἔλαβεν αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἄλλος δὲ βασιλεοπάτωρ δὲν ἀναφέρεται, ἐνῷ κουροπαλάται καὶ παρακοιμώμενοι παντοδύναμοι μνημονεύονται πολλοί. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι κουροπαλάται μὲν προσχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενος δὲ ποτέ. Ὀνομαστοὶ κουροπαλάται ὑπῆρξαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος, ὁ Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ'. θεῖος, ὁ Λέων ὁ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ ἀδελφός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ συναγωνιστής. Περιώνυμοι δὲ διὰ τὴν ἰσχὺν ἦν ἀπέκτησαν εἰς τὰ πράγματα παρακοιμώμενοι διετέλεσαν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν πρὶν βασιλεύσῃ, ὁ πρὸ τούτου Δαμιανός, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς Ἰωσήφ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου Βασίλειος καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἐνίοτε ἄνδρες πανουργοὶ ἀποβλέποντες μᾶλλον εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀρχῆς ἢ εἰς τὸ ὄνομα, διεξῆγον τὴν ὅλην κυβέρνησιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐχὶ ὡς βασιλεῖς ἢ κουροπαλάται, ἢ παρακοιμώμενοι, ἀλλὰ περιβεβλημένοι μετρίαν τινα καὶ δευτερεύουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργίαν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος Ζωῆς.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν τοῦ κράτους ἔκθεσιν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ κυριαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διηρεῖτο εἰς δύο τάξεις, τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ ἄρχοντας, ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς ἐπὶ φιλῷ ὀνόματι. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιώματα ὠρίζοντο «διὰ λόγου προσκινόμεναι καὶ εἰς τὸ ἄρχειν τῶν ὑποτεταγμένων ἀφωρισμένα ἀξίαι» διότι διὰ βασιλικοῦ λόγου, ἤτοι διὰ βασιλικῆς ἀποφάσεως μετεβιβάζοντο ἐκ προσώπων εἰς πρόσωπα, καὶ εἶχον πραγματικὴν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἐνῷ αἱ ἄλλαι ἦσαν ἀπλῶς τιμητικαί, ἐκαλοῦντο διὰ βραβείων διδόμεναι, δοθεῖσαι δὲ ἅπαξ δὲν ἀφαιροῦντο. Ἐντούτοις πάντες μὲν οἱ ἐνεργεῖα ἄρχοντες, ὑπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον συγχρόνως καὶ ἐν τιμητικὸν ἀξίωμα. Πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν

ἔχόντων τιμητικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν ἐνήργουν πραγματικὴν ὑπὴρ-
 ρεσίαν. Ἐπὶ παραδείγματος ὑπῆρχον ἄπειροι πρωτοσπαθάριοι, σπα-
 θαροκανδιδάτοι καὶ σπαθάριοι, ἀπλῶς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι οὕτω τι-
 μώμενοι. Ἀλλὰ πάντες οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ
 καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν συγχρόνως πρωτοσπαθάριοι· ἄλλοι
 δευτερεύοντες δημόσιοι λειτουργοὶ ἦσαν σπαθαροκνιδιδάτοι, ἄλλοι
 τριτεύοντες, σπαθάριοι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῇ
 κράτει ἄνθρωποι λογιζόμενοι δημόσιοι λειτουργοὶ, τιμώμενοι ὡς
 τοιοῦτοι, καὶ ἐνίοτε μισθοδοτούμενοι, μηδὲν δὲ πράγματι ἐνερ-
 γοῦντες. Τὸ δὲ ἄτοπον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἐπεκράτησεν
 ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὑφίσταται δὲ μέχρι σήμερον
 ἐνιαχοῦ αὐτῆς, περιεπλέκετο τότε παρ' ἡμῶν διὰ τοῦ ἐτέρου ἀτο-
 πήματος, ὅτι πλεῖστα τῶν τιμητικῶν καὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωμα-
 τῶν ἡγοράζοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως ὠρισμένου, ὡς ἐξά-
 γεται ἐκ τοῦ μν'. κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου
 τάξεως. Ὅτι ὅμως ἐμετρίαζεν ὅπως οὖν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα
 τοῦ συστήματος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ ἐπισημότερα ἐνεργητικὰ
 τῆς πολιτείας ἀξιώματα, οἱ ὑπουργοὶ, οἱ ἀνώτεροι δικασταί, οἱ
 στρατηγοὶ, οἱ ναύαρχοι καὶ αὐτοὶ οἱ κλεισουργαὶ καὶ οἱ τουρμαρ-
 χαι, δὲν περιλαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὃ ἐστὶ διωρί-
 ζοντο κατ' ἐκλογὴν, καὶ οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιωματος αὐτῶν.
 Τὰ ἔθνη, εἴτε βασιλεύονται, εἴτε δημοκρατοῦνται, ὅσάκις περιπέ-
 σωσιν εἰς ἡμαρτημένους τινὰς θεσμοὺς, προσπαθοῦν ἐξ ἀνάγκης νὰ
 ἐλαττώσωσιν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τού-
 των. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι εἰσῆγαγον τὴν διὰ κληρώσεως ἐκλογὴν
 τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, ἔλαβον τὴν πρό-
 νοιαν νὰ ἐξαιρέσωσι τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς τοὺς στρατηγοὺς, οἵτι-
 νες καὶ ἐφεξῆς διὰ χειροτονίας πάντοτε προεχειρίζοντο· ἀνάλογόν
 τι ἐγένετο ἐν τῇ ἀνατολικῇ κράτει, ὅπου μόνοι οἱ κατώτεροι
 ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐνεργείᾳ κατώτεροι
 ὑπάλληλοι προεχειρίζοντο δι' ἀγορᾶς. Ἄλλο ἀξίον σημειώσεως εἶ-
 ναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀγοραζόμενα καὶ μισθοδοτούμενα ἀξιώματα
 τὸ τίμημα τὸ ὁποῖον κατεβάλλετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε
 πολλάκις ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ταμείου τούτου ἀπο-
 διδομένην μισθοδοσίαν. Α. χ. ἀδ θέλων γενέσθαι εἰς τὴν μεγάλην

ἑταιρείαν (τμήμα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) εἰ μὲν ἔστιν ἡ ῥόγα αὐτοῦ (ὁ ἐτήσιος μισθὸς) μέχρι νομισμάτων 40 (δρ. 680), παρέχει λίτρας 16 (δρ. 19,584), εἰ δὲ πλείονα ῥόγαν ἐπιζητῇ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναδιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα, ἡγουν τὰ 7 νομίσματα (δρ. 119) λίτραν μίαν (δρ. 1,124). Ὁ εἰς τὴν μέσσην ἑταιρείαν θέλων γενέσθαι, ἐὰν λαμβάνῃ ῥόγαν νομίσματα 20 (δρ. 340), ὀφείλει δοῦναι λίτρας 10 (δρ. 11,240). Εἰ δὲ πλείω τῶν εἴκοσι νομισμάτων ἐπιζητεῖ, κατὰ ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναδιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα. » Ὡςαύτως ὁ γέρων κληρικὸς Κτενᾶς, θελήσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, νὰ λάβῃ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καταβαλὼν λίτρας 60 (δρ. 67,440) λαμβάνων δὲ ἐτήσιον μισθὸν λίτραν μίαν (δρ. 1,124). Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν γελοίαν τοῦ ἀνδρὸς κενοδοξίαν· τὰ πρηγουμένως ὅμως ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ἀξιωματῶν ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγχρόνως τραπεζητικὴ τις ἐργασία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔχων κεφάλαια κατέθετεν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἵνα ἀπολαμβάνῃ τόκον ἐτήσιον ἀπὸ 3 μέχρι 10 %. Ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγίνετο προδήλως ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἀξιωματῶν, τὰ ὁποῖα δοθέντα ἀπαξ, δὲν ἀφηροῦντο· ἀλλὰ τί ἐγίνετο ἄρᾳ γε ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἀξιώματα, ὡσάκις ἐπαύετο ὁ ὑπάλληλος, ἢ ὁ ἀξιωματικὸς; Περὶ τούτου οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὑρωμεν εἰς τὰς πηγάς. Ἀναμφιβόλως οἱ κατώτεροι οὗτοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐπαύοντο τότε σπανιώτερον ἢ σήμερον· ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἐπαύοντο ἐνίοτε, καὶ τούτου γενομένου συναπέβαλλον πιθανῶς τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν θέλομεν πραγματευθῇ εἰμὴ περὶ τῶν ἐνεργειᾶ ἀξιωματῶν, δι' ὧν διεξήγετο κυρίως ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους· καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον περὶ τῶν σπουδαιωτέρων κατὰ τὴν παροῦσαν ιδίως περίοδον. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιώματα δὲν εἶχον πάντοτε τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν πλειοτέραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγωτέραν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλους ἀπέβησαν ψιλὰ ὀνόματα. Ὅστις λοιπὸν ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ συντάξῃ πραγματεῖαν πλήρη ὅλων τῶν ἀξιωματῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐν τῷ διαστήματι τῆς χιλιετῆς αὐτοῦ διαρκείας, ἤθελεν ἀναλάβει ἔργον

ἡράκλειον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀπλοῦν τμήμα τῆς ἄλλης τοῦ κράτους ἱστορίας. Πλὴν τούτου, καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν πραγματεία ἀπὸ τῆς 5 μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ὅπως οὖν ἀκριβῆς, πρὸ πάντων διὰ τὸν λόγον, ὅτι πλείστων μὲν ἀξιωματῶν καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν ἀγνοοῦμεν, ὀλιγίστων δὲ γινώσκουμεν τὴν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν θέλομεν περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ παραστήσωμεν ἐνταῦθα ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ κυβερνητικὰ καὶ στρατιωτικὰ ὄργανα τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας περὶ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Περὶ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τοῦλάχιστον εἰδικὰς τινὰς πραγματείας, καὶ τοὶ μὴ οὔσας οὐδὲ ταύτας εὐκρινεῖς καθ' ἐαυτὰς καὶ συμφώνους πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔλαβεν ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς τὴν ὀλοσχερεστέραν αὐτοῦ μὀρφωσιν. Ὅσαιδῆποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ προϋπάρξασαι διαφοραὶ καὶ αἱ ἐπέλθοῦσαι κατόπιν ἀλλοιώσεις, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν, γινώσκει μέχρι τινος τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς διοικητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ἦτο ὁ μάγιστρος. Κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κράτους ἑκατονταετηρίδας ὁ μάγιστρος ἦτο ἀἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, καὶ ἡγούμενος τῶν φρουρούντων τὸν βασιλέα στρατοπέδων· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἦτο ὁ ὑπάτος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων, καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ἀπέβαλεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ιδιότητας· διότι προϊστάμενος μὲν τῆς αὐλῆς ἐγένετο ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματα εἶχον ἰδίους ἀνωτέρους στρατηγούς, τασσομένους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ἢ τῶν δύο μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τοῦ κράτους στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Τίς λοιπὸν ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἀρμοδιότης τοῦ μαγίστρου ἐν τῇ 9 καὶ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι; Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεμία ὥς φαίνεται, ἰδοὺ δὲ τί περὶ αὐτοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὰς πηγάς. Ἡ Βασιλεὺς τάξις ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὴν προαγωγὴν ὅλων τῶν ἀξιωματῶν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας, τάττει τὸν μάγιστρον

ἐν κεφαλαίῳ μς'. ἀμέσως μετὰ τὸν καίσαρα, τὸν νωβελήσι-
 μόν καὶ τὸν κουροπαλάτην, καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πατρικίων, οἵτι-
 νες πάλιν προηγοῦντο ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ κρά-
 τος. Πλὴν τούτου οἱ ξένοι πρέσβεις ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βα-
 σιλέως ἀπηύθυνον αὐτῷ τὰς ἀκολούθους ἐρωτήσεις· «Πῶς ἔχει ὁ
 θεοστεφὴς βασιλεὺς ; πῶς ἔχει ἡ αὐγούστα καὶ δέσποινα ; πῶς
 ἔχουσιν οἱ υἱοὶ καὶ βασιλεῖς τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ βασιλέως,
 καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τέκνα ; πῶς ἔχει ὁ ἀγιώτατος καὶ οἰκουμενι-
 κὸς πατριάρχης ; πῶς ἔχουσιν οἱ δύο μάγιστροι ; πῶς ἔχει ἡ σύγ-
 κλητος πᾶσα ; πῶς ἔχουσιν οἱ τέσσαρες λογοθέται ; » Ἐν τῇ σειρᾷ
 τῶν ἐρωτήσεων τούτων τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα προηγεῖται ὅλων
 τῶν λοιπῶν, ἐρχόμενον ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα καὶ τὸν πα-
 τριάρχην. Τελευταῖον τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα οὐδέποτε κατὰ
 τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται μόνον, ἀλλὰ συναρμολογεῖται
 πάντοτε μετ' ἄλλου τινὸς τῶν ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τοῦ κρά-
 τος. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου Μανουὴλ ὑπῆρξε μάγιστρος καὶ δομέστι-
 κος τῶν σχολῶν. Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. ὁ θεῖος αὐτοῦ διετέλεσεν ὡσαύ-
 τως μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ
 υἱοῦ Βασιλείου, ὁ Στυλιανὸς Ζαούτσας, πρὶν ἀναγορευθῆ βασιλεοπά-
 τωρ, ἦτο μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου. Μετ' ὀλίγον ὁ
 Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς προεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς μάγιστρος καὶ μέγας
 ἐταιρειάρχης, (ἥτοι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς,
 τοῦ καλουμένου ἐταιρείας). Ἐπὶ Ῥωμανοῦ, υἱοῦ τοῦ Κωνσταντί-
 νου Πορφυρογεννήτου οἱ δύο ἀδελφοὶ Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκᾶς,
 ὄντες ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ δομέ-
 στικός τῶν σχολῶν τῆς δύσεως, ἐτιμήθησαν ἀμφοτέρω διὰ τοῦ
 ἀξιώματος τοῦ μαγίστρου. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου, οὗ-
 τος προεχειρίσατο τὸν μὲν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα κουροπαλάτην
 καὶ μάγιστρον, τὸν δὲ ἐξάδελφον αὐτοῦ Ἰωάννην Τσιμισκὴν δο-
 μέστικον ἀνατολῆς καὶ μάγιστρον. Ὅθεν ἐκ τούτων πάντων συμ-
 περαίνομεν ὅτι ἂν καὶ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα ἰδιάζουσαν ἀρ-
 μοδιότητα καὶ δικαιοδοσίαν οὐδεμίαν ἤδη εἶχεν, ἐλογίζετο ὅμως
 πάντοτε ὡς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, καὶ ἀπεδίδετο
 εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐπιφανέστατον αὐτῆς ἄνδρα, ἢ καὶ εἰς δύο ἐν
 ἀνάγκῃ· ἐντεῦθεν δὲ τὸ προπαρτεθὲν χωρίον τῆς Βασιλείου τάχ-

ἔξω ἀναφέρει δύο μαγίστρους, ἐνῷ ἀλλαχοῦ αὐτῆς μνημονεύεται εἰς μόνος. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι μάγιστροι, προῖσταμένοι ὡς αὐτῶς τῶν πατρικίων, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὑποδεέστεροι ὁμολογουμένως τοῦ ἐνός ἢ τῶν δύο ἐκείνων, οἵτινες πάντοτε διακρίνονται τῶν δευτερευόντων αὐτῶν ὁμωνύμων.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἵτινες δύνανται μέχρι τινὸς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς σήμερον παρ' ἡμῖν καλουμένους ὑπουργοὺς, εἶναι οἱ τέσσαρες λογοθέται, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν πρέσβων ἀμέσως μετὰ τοὺς δύο μαγίστρους, καὶ τὴν σύγκλητον. Ὁ κατ' ἐξοχὴν λογοθέτης, ὅστις καὶ μέγας λογοθέτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἐλέγετο, ἦτο ὁ γενικὸς οὗτος εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας ἀδ τῶν δημοσίων πραγμάτων τὰς ὑπομνήσεις τῷ βασιλεῖ διακομίζων. Αὐτὸς εἰσήγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως διότι εἰς τὰς ἐπισήμους παρουσιάσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπηύθυνεν ἀμέσως τὸν λόγον πρὸς αὐτοὺς. Ὅσακις δὲ οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἀπλῶς λογοθέτην, ἄνευ ἐτέρας τινὸς διακρίσεως, τοῦτον ἐννοοῦσι τὸν λογοθέτην. Κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τῆς 8 ἐκατονταστηρίδος ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων· ἀλλ' ἔκτοτε κατέστη ἀληθὴς πρωθυπουργός, καὶ εἶδομεν τοιοῦτους τὸν Σταυράκιον ἐπὶ Βιρῆνης, τὸν Θεόκτιστον ἐπὶ Θεοφίλου, τὸν Συμβάτιον ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δὲ Κωδίνου ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅστις εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν ἡμῖν ἀνεπίγνωστον οὐδεμίαν ἤδη εἶχε τοιαύτην. Ὁ δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικαλούμενος λογοθέτης τοῦ γενικοῦ ἢ γενικὸς λογοθέτης, ὅστις ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός, καὶ ἐκαλεῖτο γενικὸς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ εἰδικοῦ ἢ τῶν οἰκειακῶν, ἦτοι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς περικοσίας. Τελευταῖον τέταρτος λογοθέτης ἦτο ὁ λογοθέτης τοῦ στρατοῦ, ἦτοι ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν οἰκονομικὴν τοῦ στρατοῦ διαχείρισιν, διότι τὸ προσωπικὸν τοῦ στρατοῦ διευθύνετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατηγῶν ἐκάστου σώματος, ἐργαζομένων ἀμέσως ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως. Παρεκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι, εἶεν ὁ λογοθέ-

της τῶν σεκρέτων ἤτοι τῶν διαφορῶν δικαστηρίων, ὁ λογοθέτης τῶν ἀγγελῶν, ἤτοι τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων φόρου· ἀλλ' οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἦσαν οἱ πάντων ἐπιφανέστεροι.

Ἡ βασιλεύουσα τοῦ κράτους εἶχε δύο ἰδίους ἀρχοντας, οἵτινες συγκατελέγοντο μεταξύ τῶν ὑπερτάτων αὐτῆς ὑπουργῶν, τὸν ἑπαρχον τῆς πόλεως καὶ τὸν κοιαιστορα, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν τὴν δικαιοδοσίαν ἐκ τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου. Κατὰ τὴν Ἐπαναγωγὴν ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἀρχων ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ὁ πάντων μείζων. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν διαστήματι 50 μιλίων περὶ αὐτήν. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ τῆς πόλεως ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία. Καθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος, εἶχε δὲ καὶ ἀστυκὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ σχετικῶς μικράν. Παρ' αὐτῷ ἐνήγον καὶ ἐνήγοντο οἱ ἀργυροπράται, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἑφορος καὶ δικαστὴς τῶν κηδεμόνων καὶ τῶν ἐπιτρόπων. Ἵνα δύναται δὲ νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς ποικίλας ταύτας ἐργασίας, εἶχε δύο συμπόνους ἤτοι παρέδρους. Ἐν τούτοις ὁ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι γράφας Κωδῖνος ἀναφέρει μὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀξιομάτων αὐτοῦ καὶ τὸν ἑπαρχον, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ ἑπαρχος εἶχε πάλαι ὑπηρεσίαν ἀνεπίγνωστον, νῦν δὲ οὐδεμίαν. Ὅποια δὲ παράδοξος ἀλλοίωσις ὀνομάτων συνέβη μεταξύ τῆς 9 καὶ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὅποιον ἔφε-
ρεν ὁ Γεώργιος Κωδῖνος· διότι ἐνῷ εἶδομεν τὸν Νικηφόρον λέγοντα τὸν κουροπαλάτην κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, καὶ εἶδομεν καὶ θέλομεν ἰδεῖ κουροπαλάτας τὸν Βάρδαν, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον καὶ ἄλλους τοιοῦτους παντοδυνάμους ἀνδρας, ἐπὶ Κωδίνου, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν, «ὁ κουροπαλάτης εἶχε μὲν εἰς τὸ παλαιὸν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἐστὶν ἀνεπίγνωστος, νῦν δὲ οὐδεμίαν.» Καὶ παρατηρήσατε ὅποσιν ὀλίγην φροντίδα ἐλάβανεν ὁ Κωδῖνος ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ ἐπραγματεύετο· διότι τελευταῖον ἀφοῦ ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κουροπαλάτης, ἡ δύνατα

καὶ ὁ Κωδῖνος νὰ τὴν γνωρίσῃ, ἐὰν ἐλάβανε τὸν κόπον νὰ ἀνα-
τρέξῃ εἰς τὰς αὐτὰς πηγὰς. Καθὼς δὲ ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως εἶχε
τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτά-
την ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτως ὁ κοιαιστωρ εἶχε τὴν ὑπερτά-
την δικαιοδοσίαν καὶ ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς
τὴν βασιλίδαν πόλιν ἀνθρώπων ἐξ οἷαςδήποτε αἰτίας, ἐκδικάζων τὰς
ὑποθέσεις ἐκείνων, ὅσοι ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, παρὲ-
χων ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης προσελθόντας,
καὶ ἀποπέμπων εἰς τὰ ἴδια τοὺς ἄνευ σπουδαίου λόγου καὶ συμ-
φέροντος καταλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν. Πλὴν τού-
του δὲ εἰς τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαιστορος ὑπήγετο
καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Ἡ δὲ εἰδικὴ αὕτη δικαιο-
δοσία ἐνὸς τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν παρ-
επιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ ὅπόσον μέγα
καὶ ποικίλον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ὅπόσον
σπουδαῖον ἦτο τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἡσθάνετο ἡ πολιτεία τοῦ νὰ
ἐπιτηρῇ τοὺς παρεπιδήμους αὐτούς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαιστο-
ρος ἦτο ἀνέκαθεν μέγα, καὶ ἴσως ἄλλοτε σπουδαιότερον ἢ ἐν τῇ 9
ἐκατονταετηρίδι, διότι εἶδομεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν κοιαιστορα
ὀνομαζόμενον πάρεδρον τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως,
τὸν δὲ παντοδύναμον Τριβωνιανὸν κατέχοντα τὸ ἀξίωμα τοῦτο,
τὸ ὁποῖον τότε δικαίως παρεβάλομεν πρὸς τὸν σημερινὸν ὑπουρ-
γὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μακεδονι-
κοῦ οἴκου ἦτο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ ρηθέντων, ἐν τῶν
ἐπιφανεστάτων τοῦ κράτους· οὐχ ἥττον ἐν τῇ 14 ἐκατονταετηρίδι
ὁ Κωδῖνος λέγει περὶ αὐτοῦ· «ὁ κοιαιστωρ εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗ-
τος ὑπηρεσίαν, νῦν δὲ οὐδαμῶς.»

Παρεκτὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς
ἐξουσίας, παρεκάθητο παρὰ τῷ βασιλεῖ συνέδριον συμβουλευτικὸν
κυρίως, ἢ καλουμένη σύγκλητος. Ἡ σύγκλητος ἐν τῇ στενοτέρᾳ
σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀνωτέρους
πολιτικούς ἄρχοντας, καὶ τότε ἀνεφέρετο ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς
ἀπὸ σπαθίου, ἥτοι τοὺς στρατιωτικοὺς ἀξιωματικούς. Πολλάκις
ὅμως ἡ σύγκλητος μνημονεύεται ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, περιλαμβά-
νουσα ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, πολιτικούς τε

καὶ στρατιωτικούς. Τοῦτο ἀπέδειξε κάλλιστα ὁ Ῥεΐσκιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς Βασιλείου τάξεως. Καθὼς δὲ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ τοιαῦτα συμβουλευτικά σώματα, τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ὅτε μὲν μείζον, ὅτε δὲ ἔλαττον κατὰ τὴν προκρίσειν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς περιστάσεις ἐν γένει. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ἐν τῷ 25 κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Γεπιδῶν ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνομολογήσωσι συμμαχίαν δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιβρῶσθωσιν αἱ συνθήκαι διὰ τοῦ ὅρκου τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ ὁποίαν ὑπόληψιν εἶχον ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι οἱ ξένοι λαοὶ περὶ τοῦ συνεδρίου ἐκεῖνου. Καὶ ὁ αὐτὸς Προκόπιος βεβαίῳ ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅτι ἀνέκαθεν οἱ τῶν Λαζῶν βασιλεῖς πέμποντες πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλάμβανον, τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, συζύγους ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἰκων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὀλίγον πρότερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου καὶ πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχαιρέτιζον τὴν σύγκλητον εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅτι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς ἐκπροσωποῦσαν ἐπὶ τῆς βραχείας ἐκεῖνης μεσοδασιλείας πᾶσαν τοῦ κράτους τὴν μεγαλειότητα. «Σύγκλητε Ῥωμαίων, σὺ νικᾷς.» Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς Προκόπιος ἀξιοῖ ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, «ἡ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὔτε τῆς ψήφου, οὔτε τοῦ καλοῦ κυρία οὔσα, σχήματος δὲ μόνου καὶ νόμου ζυνελεγμένη παλαιοῦ ἔνεκα, ἐπεὶ οὐδὲ φωνὴν ἀφεῖναι τινα, ὁτῶρ οὖν τῶν ἐνταῦθα ζυνειλεγμένων τὸ παράπαν ἐζῆν.» Καθ' οὗς δὲ εὐρισκόμεθα χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ὅστις ἐπετηδεύετο διὰ ῥητῶν διατάξεων νὰ καταργῇ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, προσέκρουεν εἰς τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν, ἀπεφάνετο διὰ τῆς οἰ. αὐτοῦ νεαρᾶς ἐπιστήμης ὡς εἰς ἀχρηστίαν πεσόντα τὸν νόμον δυνάμει τοῦ ὁποίου πᾶσα νέα νομοθετικὴ διάταξις καθυπεββάλλετο εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ, καθὼς προῦπεδείξαμεν ἤδη καὶ κατωτέρω θέλει γίνεαι ἔτι καταφανέστερον, πράγματι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου μᾶλλον ἀπε-

ριόριστος, ἀπέβη ἀπεναντίας μετριωτέρα. Καὶ πλὴν τούτου, συνέβαινεν ἐν γένει εἰς τὴν σύγκλητον ὅτι εἰς πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἰς τὸν πατριάρχην, τὸν κουροπαλάτην, τὸν παρχοικιόμενον. Ὅσακις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ ῥέκτης, πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα εἰσηκούετο. Ὅσακις ὅμως ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀδυνάτου χαρακτῆρος, ἢ ἀνήλικος, ἢ σύγκλητος ἀνελάμβανεν ἅπαν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνηλικίων δυσεγγόνων αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ μετὰ τοσαύτης ὀλιγωρίας περὶ συγκλήτου λαλήσαντος, τὸ συνέδριον τοῦτο ἐρρύθμισε τὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ κράτους κυβερνήσεως, καὶ ἐνταυτῷ ἐξησφάλισε τὰ δίκαια τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἴσως προτέρημα τῆς συγκλήτου ἦτο, ὅτι, συγκειμένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, οἵτινες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς δημοσίας υπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἢ ἐτροπολόγει αὐτὰς ἐπιτηδεῖως κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, δι' οὗ τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

Τὸ κράτος ἦτο διηρημένον ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς 29 θέματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 17 ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ δὲ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ εἰς τὴν Ἀσίαν καταλεγόμενα θέματα ἦσαν τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενικόν, τὸ τῶν Θρακισίων, τὸ Ὀψίκιον, τὸ Ὀπτίματον, τὸ Βουκελλαρίων, τὸ Παφλαγόνων, ἡ Χαλδία, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Κολώνεια, ἡ Σεβάστεια, ἡ Λυκανδὸς, ἡ Σελεύχεια, τὸ Κιθυρραϊωτῶν, ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ δὲ θέματα τῆς δύσεως ἔχουν τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ὁ Στρυμὼν, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Νικόπολις, τὸ Δυρράχιον, ἡ Λογγιβαρδία, ἡ Σικελία, καὶ ἡ Χερσών. Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ὁ ἀναγραφεὶς κατὰ τὴν *Περὶ θεμάτων* πραγματείαν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, διαφέρει ἐν πολλοῖς ἐτέρων τινῶν καταλόγων. Ἐν τῷ ν'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου

τῆς Βασιλείου τάξεως εὐρίσκομεν ἕτερον πίνακα, ὅπου ἐλλείπouσι μὲν τινὰ τῶν προσημειωθέντων θεμάτων, οἷον τὸ Ὀπτίματον, καὶ ἡ Κύπρος, καταλέγονται δὲ ἕτερα μὴ ἀναφερόμενα εἰς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, οἷον τὰ Χαρσιανοῦ, Λεοντοκόμewς καὶ Δαλματίας. Πάλιν δὲ ἐν τῷ νβ'. κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Βασιλείου τάξεως ὑπάρχει ἕτερος κατάλογος διάφορος ἀμροτέρων τῶν προμνημονευθέντων· διότι ἐν αὐτῷ ἐλλείπouσι μὲν τὰ θέματα Σεβαστείας, Λυκανδοῦ, Μεσοποταμίας, Σελευκειάς, Λογγιβαρδίας, Κύπρου καὶ Ὀπτιμάτου, καταλέγονται δὲ τὰ θέματα Δαλματίας, Καππαδοκίας καὶ Χαρσιανοῦ. Πλὴν τούτου ἐνῷ ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματεία ἀπαντῶμεν ὡς τρίτον τῆς δύσεως τὸν Στρυμῶνα, καὶ ὡς ἑβδομον, τὴν Κεφαλληνίαν, ἡ πραγματεία ἀμέσως ἐπιφέρει περὶ ἑκατέρου ἐξ αὐτῶν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ ὑπάγεται ὁ μὲν Στρυμὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ δὲ Κεφαλληνία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τούτου ὅμως τεθέντος ἡ διατί ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν θεμάτων ἀναφέρονται ὡς ἴδια θέματα; καὶ ἡ διατί ἐν τοῖς κεφαλαίοις ν'. καὶ νβ'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως οἱ στρατηγοὶ Στρυμῶνος καὶ Κεφαλληνίας μνημονεύονται ὡς ὅλως διακεκριμένοι τῶν στρατηγῶν Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου; Ἀλλὰ, καθὼς ἤξεύρομεν ἤδη, ἡ ἀκρίβεια δὲν ἦτο τὸ κυριώτερον προτέρημα τῶν βυζαντινῶν. Καὶ ἔπειτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι κατάλογοι συνετάχθησαν πιθανώτατα κατὰ διαφόρους ἐποχάς· ἡ δ' ἔκτασις τοῦ κράτους ἐτροπολογεῖτο συνεχῶς δι' αὐξήσεων ἢ μειώσεων. Μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκά, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, καὶ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, τὸ κράτος ἀνεκτήσατο τὴν Κρήτην, τὸ βασίλειον τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλας χώρας, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς προπαρατεθέντας καταλόγους. Τελευταῖον τὰ ὅρια τῶν θεμάτων ἦσαν ἄλλοτε ἄλλως κεκαυονισμένα. Α. χ. ἐν τῷ ν'. κεφαλαίῳ τῆς Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκouμεν ὅτι τὰ θέματα Καππαδοκίας, Κεφαλληνίας, Καλαβρίας καὶ Χαρσιανοῦ ἀπετέλουv ἄλλοτε μέρη τῶν θεμάτων Ἀνατολικοῦ, Λογγιβαρδίας, Σικελίας καὶ Ἀρμενιακοῦ. Πολλὰ δὲ ἀναφέρονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θέματα, ἄλλοτε ὑφιστάμενα, νῦν δὲ μὴ ὑπάρχοντα, καθὼ κατα-

κτηθέντα ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἀνεγράψαμεν τὸν ἀνωτέρω κατὰλογον μᾶλλον ἵνα δώσωμεν γενικὴν τινα ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαίρέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ὀρισμένη ἐποχῇ, ἥτοι ἐν ἀρχῇ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἣ ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Τὰ ὅρια τῶν θεμάτων τῆς Ἀσίας εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ Ἀνατολικὸν θέμα ἦτο ὅλως μεσόγειον, καὶ κατεῖχε τὸ κέντρον οὕτως εἰπεῖν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Περιελάμβανε δὲ μέγα μέρος τῆς Φρυγίας, τὴν Πισιδικὴν, τὴν Λυκαονίαν, καὶ κλάσματα τινα τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας. Ὀνομασται ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλεις ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ Ἀμόριον, πρὸς ἀνατολὰς τὸ Ἰκόνιον, καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Ἀκροῖνόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειτο τὸ Θρακῆσιον θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν μικρὰν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν, καὶ τμήμα τῆς Καρίας, ἥπτετο τῆς θαλάσσης, διὰ μικρᾶς τινος περὶ Μίλητον παραλίας, καὶ πόλεις εἶχεν ἀξιολόγους τὴν Ἰεράπολιν, τὴν Λαοδίκειαν, καὶ τὰς Κολοσσάς ἢ Χώνας. Δυτικῶς πάλιν τοῦ Θρακησίου ἔκειτο τὸ τῆς Σάμου θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν, ἐκτὸς τῆς νήσου ἀφ' ἧς ὠνομάζετο, πᾶσαν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς παραλίαν ἀπὸ Ἐφέσου πρὸς μεσημβρίαν μέχρις Ἀτραμυττίου πρὸς βορρᾶν. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου ὠρίζετο ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλληνισπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ μεσογείως συνῶρευσεν πρὸς νότον μετὰ τῶν θεμάτων Σάμου καὶ Θρακησίων, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ τοῦ Ὀπτιμάτου· πόλεις δὲ κυρίας εἶχε τὴν Νίκαιαν, τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον, τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀψικίου Ὀπτιμάτον κατεῖχε τὴν πρὸς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον παραλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ εὐξείνου πόντου, συνορεύον πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Βουκελλαρίων θέματος, καὶ πόλεις κυριωτέρας εἶχε τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Τὸ Βουκελλαρίων θέμα συνέκειτο ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Γαλατίας, μετὰ κυριωτάτης πόλεως, τῆς Ἀγκύρας· συνῶρευσεν δὲ πρὸς δυσμὰς μὲν μετὰ τοῦ Ὀψικίου καὶ τοῦ Ὀπτιμάτου, πρὸς νότον

μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Ἀρμενικοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας, καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ εὐξείνου πόντου. Τὰ τρία ταῦτα θέματα, Ὀπτίματον, Ὀφίκιον καὶ Βουκελλαρίων, ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τοῦ ὅτι πάσαι ποτὲ ἐστάθμευον ἐν αὐτοῖς τρία τινα ῥωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τάγματα, οἱ καλούμενοι, Bucelarii Cataphracti, οἱ Optimates, ἤτοι λογάδες γότθοι πολεμισταί, καὶ οἱ Obsequentes ἤτοι σῶμα ἐκ μονομάχων συγκροτηθὲν, τὰ ὅποια ὅμως ἅπαντα πρὸ καιροῦ δὲν ἐσώζοντο. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων ἔκειντο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τὸν εὐξείνου πόντον τὰ τρία θέματα· Παφλαγονία, Ἀρμενικὸν, καὶ Χαλδία. Πρὸς νότον τοῦ Ἀρμενικοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειντο τὰ πέντε μεσόγεια θέματα· Κολώνεια, Σεβάστεια, Χαρσιανόν, Καππαδοκία, Λυκανδός. Ἡ Λυκανδός, ἡ Καππαδοκία καὶ ἐν μέρει ἡ Κολώνεια ὠρίζοντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Εὐφράτου, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ θέμα Μεσοποταμίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Καππαδοκίας παρὰ τὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς βορείου παραλίας τῆς Κύπρου ἠπλοῦτο τὸ θέμα Σελευκείας (ἡ Κιλικίας), καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν αὐτοῦ, πρὸς νότον δὲ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Θρακησίου, παρὰ τὴν αὐτὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, παρετείνετο τὸ θέμα τῶν Κιβυρραίων, περιλαμβάνον καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τὸ μέχρι Μιλήτου μέρος. Ἡ Ῥόδος ὑπῆγετο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυρραίων· ἡ δὲ Κύπρος ἀπετέλει, ὡς εἶδομεν, ἴδιον θέμα, ἕτερον δὲ πάλιν αἱ Κυκλάδες νῆσοι.

Τῶν δὲ εὐρωπαϊκῶν θεμάτων τὰ ὅρια ὀλιγώτερον ἀκριβῶς διαγράφονται ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου· ἀλλ' ὅμως οἱ νεώτεροι ἐρευνῆται ἐπεχείρησαν νὰ ὀρίσωσι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῶς. Ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σωζομένων θεμάτων ἡ μὲν Λογγιβαρδία περιελάμβανε τὴν περὶ Βᾶριν χώραν καὶ τὴν Καπιτανάταν, φρούρια ἔχουσα Ὑδροῦντα, Καλλιπόλιν, Ῥωσσάνον, Σορρέντον· τὸ δὲ τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀράβων κατὰκτησιν τῆς νήσου ταύτης, περιορίσθη εἰς τὰς ἐπὶ τῆς χερσονήσου χώρας, Καλαβρίαν, Βρεττίαν, Ἀπουλίαν, καὶ τὴν Λευκανίαν ἢ Βασιλικάταν, φρούρια δὲ εἶχε τὸ Ῥήγιον, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν ἁγίαν Σεβήριναν, καὶ τὴν Κρότωνα. Ἐπειτα ἀπὸ

δυσιμῶν ἐρχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς εὐρίσκομεν τὸ Κεφαλληνίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Ἰονίους νήσους· τὴν Πελοπόννησον· τὴν τῆς Ἑλλάδος θέμα, ὅπερ ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἡ δ' Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία ἀπετέλουν τὸ θέμα Νικοπόλεως. Πρὸς βορρᾶν τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Νικοπόλεως ἦσαν τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐκτεινόμενον μὲν ἀπὸ Πηνειοῦ μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Στρυμῶνος ὁρέων, περιλαμβάνον δὲ τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸ θέμα Δυρράχίου, τὸ ὁποῖον, ὀριζόμενον πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς περὶ Ἀχρίδα Βουλγαρίας, ἐξετείνετο ἀπὸ Αὐλῶνος μέχρις Ἀντιβάρους, καὶ πόλεις εἶχε λόγου ἀξίας τὸ Δυρράχιον, τὸ Δούλικον καὶ τὴν Ἀντίβαριν. Τὸ θέμα τοῦ Στρυμῶνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνετο μέχρι Μαρίτσης, κατ' ἄλλους δὲ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμῶνος καὶ τῶν πέριξ ὁρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θεματος Στρυμῶνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπέειχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὥς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις. Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Θράκην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τελευταῖον πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ, ἔκειτο τὸ θέμα Χερσῶνος, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ ταύτην τὴν πόλιν καὶ μικράν τινα περὶ αὐτὴν περιοχὴν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἰδίως τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὀλίγας εὐρίσκομεν ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀσφαλεῖς εἰδήσεις· διότι ὁ θεοστεφὴς οὗτος συγγραφεὺς ἀντὶ νὰ εἴπῃ πῶς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, καὶ ὁποῖαι τινες ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, εὐλογον νὰ παραθέτῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, ἐμπίπτων εἰς δεινὴν χρόνων καὶ πραγμάτων σύγχυσιν, τῆς ὁποίας ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀπόδειξιν. Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἐχει δὲ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος πόλεις τὸν ἀριθμὸν 79· καὶ τοσαῦτα μὲν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἱεροκλέα.» Ἀλλ' ὁ Ἱεροκλῆς ἔ-

γραψε τὸν Συνέκδημον αὐτοῦ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ κράτος διη-
ρεῖτο εἰς ἐπαρχίας, οὐχὶ εἰς θέματα, ἡ δὲ ἐπαρχία Ἑλλάδος ἦγουν
Ἀχαΐας, διατελοῦσα τότε ὑπὸ ἀνθύπατον, περιελάμβανε καὶ τὴν
Πελοπόννησον· ὥστε αἱ 79 πόλεις τοῦ Ἱεροκλέους ἀνῆκον οὐ μό-
νον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὃ δὲ
Πορφυρογέννητος ἀντιγράφων ἀκρίτως τὸν Ἱεροκλέα ἀποδίδει τὰς
πόλεις ταύτας εἰς μόνον τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα ὁμι-
λῶν περὶ τοῦ θεμάτων Πελοποννήσου λέγει ὅτι τὸ θέμα τοῦτο
εἶχε πόλεις 40. Πλὴν τούτου οὐδὲ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν
θεμάτων δυνάμεθα πάντοτε νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου.
Τοῦ θεματος Σάμου ἀναφέρεται πρωτεύουσα ἡ Σμύρνη· τοῦ θέμα-
τος Πελοποννήσου ἡ Κόρινθος· τῶν θεμάτων Σεβαστείας, Λυκαν-
δοῦ, Σελευκείας, Θεσσαλονίκης, Κεφαλληνίας, Δυρράχίου, Χερσῶ-
νος, πρωτεύουσαι ὑπῆρχον ἀναγκαίως αὐταὶ αἱ πόλεις ἐξ ὧν ἐκα-
λοῦντο τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τινὰ θέματα ὑπῆρχε μία πόλις το-
σοῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα, ὥστε πιθανώτατα αὕτη ἦτο ἡ
πρωτεύουσα· οἷον ἐν Ὀφικίῳ, ἡ Νίκαια· ἐν Ὀπτιμάτῳ, ἡ Νικομή-
δεια· ἐν Χαλδίᾳ, ἡ Τραπεζοῦς· ἐν Λογγοβαρδίᾳ, ἡ Βᾶρις· καὶ πι-
θανῶς τοῦ θεματος τῶν Θρακησίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἐρεσος,
διότι οἱ ἄραβες ἐκάλουν τὸ θέμα τοῦτο Ἑλ-Ἐρεσίς ἢ Ἑλ-Ἀφασίν.
Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων Βουκελλαρίων, Παφλαγονίας, Σικελίας
ἢ μᾶλλον Καλαβρίας, Ἀνατολικοῦ, Ἀρμενικοῦ, Μεσοποταμίας,
Κιθυρραίων, Αἰγαίου πελάγους, Μακεδονίας, Στρυμῶνος, καὶ ἐπὶ
πᾶσι περὶ τῆς πρωτεύουσας τοῦ θεματος Ἑλλάδος οὐδεμίαν ἔχο-
μεν ἔνδειξιν.

Ἐκάστου θεματος προῖστατο ἀνώτατος ἄρχων ὀνομαζόμενος
συνήθως στρατηγός, ἐξ οὗ καὶ τὰ θέματα ἐκαλοῦντο ἐνίοτε στρα-
τηγίδες, οἷον ἡ τῆς Καππαδοκίας στρατηγίς, ἡ Καλαβρίας στρα-
τηγίς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἅμα μὲν τὴν ὑπερ-
τάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θεματι αὐτοῦ στρατευμάτων, ἅμα δὲ
τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν τοῦ θεματος διοίκησιν· διότι ἔνεκα τῶν
ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ
κράτος, κατέστη ἀπαραίτητος ἡ συμπύκνωσις τῆς ὅλης κυβερνη-
τικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνὸς καθ' ἕκαστον θέμα. Τινῶν
δὲ θεμάτων οἱ προῖστάμενοι ὀνομαζόντο κατεπάρχω· οἷον ὁ κατε-

πάνω Παφλαγονίας, ὁ κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὁ κατεπάνω Ἰταλίας, ὁ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Ὁ κατεπάνω ἐσήμαινε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ὑπῆρχον δὲ ἐκτὸς τῶν κατεπάνω τῶν θεμάτων καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ κατεπάνω τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὁ κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν τῆς Ἀτταλείας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οἱ δὲ κατεπάνω θεμάτων τινῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ στρατηγοὶ τῶν μεθορίων, ὡς φαίνεται, θεμάτων, οἵτινες ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ πλείονα τῶν στρατηγῶν ἐξουσίαν. Ἐκ τοῦ κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἤξιώσαν τινες ὅτι παρήχθη κατ' ἀναγκραμματισμὸν ἢ καπιτανάτα, ἢ ἄχρι τῆς σήμερον οὕτως ὀνομαζομένη ἐπαρχία τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι ἴσοι, εἶχον διαφοροὺς βαθμοὺς κατὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλλην σπουδαιότητα τοῦ θέματος τοῦ ὁποίου προΐσταντο. Ἐν γένει τὰ ἀνατολικά θέματα ἐλογίζοντο ὡς ἀνώτερα τῶν δυτικῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη δηλοῦται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱεραρχικῆς κατατάξεως ὅλων τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἥτις ἀναφέρεται ἐν τῷ νβ'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ὅπου οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς προηγοῦνται ἅπαντες πολὺ τῶν στρατηγῶν τῆς δύσεως. Πλὴν τούτου οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς λεγομένας ρόγας· ἐνῷ οἱ τῆς δύσεως μισθὸν τοιοῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας *συνθηθείας*, ἥτοι δικαιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοικουμένων. Τοσοῦτον δὲ ἐπεκράτησε νὰ λογίζεται ὡς πρὸς τὰ θέματα ἡ ἀνατολὴ ἀνωτέρα τῆς δύσεως, ὥστε ἐνίοτε θέματα ἐν Εὐρώπῃ κείμενα, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἔκτασιν σπουδαιότατα ὄντα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν, οἷον ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Καὶ τ' ἀνάπαλιν θέματα ἐν Ἀσίᾳ κείμενα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια λογιζόμενα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν δυτικῶν· οἷον τὸ Κιβυρραιωτῶν καὶ τῆς Σάμου. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνατολικά θέματα δὲν ἦσαν ὅλα ἰσότημα, καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ἀναφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ μισ-

Θοῦ τὸν ὅποιον ἐλάβανον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, διότι περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ μισθολόγιον τῶν στρατηγῶν τούτων ὅπως εἶχεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης ἐν τῷ προμνημονευθέντι κεφαλαίῳ ν'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ Βασιλείου τάξεως. Αἱ δ' ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι πληροφορίες εἰσὶ βεβαίως περιεργόταται. Κατὰ τὸ μισθολόγιον τοῦτο, τρεῖς στρατηγοί, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν, ὁ τῶν Ἀρμενιανῶν, καὶ ὁ τῶν Θρακησίων, ἐλάβανον κατ' ἔτος ἀνὰ λίτρας χρυσοῦ 40 ἕκαστος, ἥτοι δρ. 48,960 κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ τότε νομίσματος. Τρεῖς ἄλλοι στρατηγοί, ὁ τοῦ Ὀψικίου, ὁ τῶν Βουκελλαρίων καὶ ὁ Μακεδονίας, ἀνὰ λίτρας 30 ἥτοι δρ. 36,720. Πέντε στρατηγοί· ὁ Καππαδοκίας, ὁ Χαρσιανοῦ, ὁ Παφλαγονίας, ὁ Θράκης καὶ ὁ Κολωνείας ἀνὰ λίτρας 20, ἥτοι δρ. 24,480. Μεταξὺ δὲ τῶν στρατηγῶν ὅσοι εἶχον λίτρας 20 κατ' ἔτος, κατατακτέον καὶ τὸν Χαλδίας, ἥτοι Τραπεζοῦντος, διότι οὗτος ἐλάβανε μὲν λίτρας 10 τακτικὸν μισθόν, ἐλάβανε δὲ καὶ ἐτέρας λίτρας 10 ἐκ τοῦ αὐτόθι τελωνείου. Μόνον δὲ λίτρας 10 ἥτοι δρ. 12,340 ἐλάβανον οἱ στρατηγοὶ Κιβυρραίων, Σάμου καὶ Αἰγαίου Πελάγους. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μεσοποταμίας οὐδὲν ἐλάβανεν, ὥς ἔχων ὅλον τὸ τελωνεῖον. Τελευταῖον 4 στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λυκανδοῦ, ὁ Σεβαστείας, ὁ Σελευκείας, καὶ ὁ Ἀσοντοκόμειος δὲν ἐλάβανον εἰμὴ 5 λίτρας, ὥς ὄντες καθ' ἣν ἐποχὴν συνετάχθη τὸ προκείμενον μισθολόγιον ἀπλοῖ κλεισουργαί.

Ἐκαστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν πολλοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρειν εἰμὴ τοὺς ἐπισημοτέρους. Οἱ μετὰ τὸν στρατηγὸν ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ κλεισουργαὶ καὶ οἱ τουρμάρχαι. Κλεισουργαὶ ἰδίως ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φυλακὴν τῶν κλεισουργῶν ἢ στενωπῶν ἐκάστου θέματος, ὅποιοι ἦσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν οἱ δερβεν-ἀγάδες τουρμάρχαι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν θεμάτων στρατοῦ. Τουρμάρχης λ. χ. ἦτο ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ στασιάσας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Λέοντος Γ'. Ἐνίοτε ὅμως ἀναφέρονται πολλοὶ τουρμάρχαι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι, καὶ ἰδίως εἰς παράλια θέματα, εἰς ἣ πολλοὶ εἰδικοί τουρμάρχαι τῆς παραλίου· οἷον ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου καὶ ἐν

τῷ θέματι τῶν Θρακησίων. Πολλὰ δὲ τῶν νεωτέρων θεμάτων ἦσαν πρότερον κλεισοῦραι ἢ τοῦρμαι ἄλλων θεμάτων. Κλεισοῦραι μὲν τὰ προαναφερθέντα θέματα Λυκανδοῦ, Σεβαστείας, Σελευκείας καὶ Λεοντοκόμειας. Τοῦρμαι δὲ ἡ Καππαδοκία (τῆς τοῦ ἀνατολικοῦ στρατηγίδος), ἡ Κεφαλληνία (τῆς Λογγιβαρδίας), ἡ Χαρσιανοῦ (τῆς τῶν Ἀρμενιακῶν στρατηγίδος).

Ἀνώτατος δὲ μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικός τοῦ θέματος ἄρχων ἦτο ὁ πρωτονοτάριος τοῦ θέματος, ὁ καὶ κριτὴς καὶ δικαστὴς καλούμενος. Ἐκ τῶν δύο τούτων τελευταίων αὐτοῦ προσηγοριῶν καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἦτο ὁ ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστὴς ἢ κριτὴς· ἀλλὰ συγχρόνως διεξῆγε καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Ἐνίοτε δύο θέματα εἶχον ἓνα κριτὴν, διότι μνημονεύονται κριτὴς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, κριτὴς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Μέχρι τίνος δὲ ὁ κριτὴς ἢ πρωτονοτάριος ὑπῆγετο εἰς τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ καθηκόντων, δὲν γνωρίζομεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἐλάμβανε πολλάκις ἀμέσους παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὰς, καὶ ἐξηρτᾶτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν χαρτουλάριον τοῦ Σακέλλου, ἥτοι ἀπὸ τὸν γενικὸν ταμίαν τοῦ κράτους· ἡ δὲ κατὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ἔφσεις δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὸν στρατηγόν. Ἡ Πείρα, ἥτις ἀποτελεῖ εἶδος νομολογίας, συνταχθεῖσης ἐν ἀρχῇ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, μνημονεύει ἀποφάσεώς τινος τοῦ κριτοῦ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, προσβληθείσης ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κριτοῦ, τῆς λέξεως Ἑλλάδος τὸ ε ἦτο διὰ τοῦ φιλοῦ πνεύματος γεγραμμένον. Ἡ ἔνστασις αὕτη, ἥτις ῥητέον ἐν παρόδῳ ἀπερρίφθη, καθυπεβλήθη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μάγιστρον, ὅστις ἀδήλων ἂν ἦτο ὁ ὑπάτος τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὠμιλήσαμεν, ἢ ἄλλος τις. Πλὴν τούτου ὁ κριτὴς ἀνεπλήρου, φαίνεται, ἐνίοτε τὸν στρατηγόν, διότι ἐν τῷ μδ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀπαρallάκτως ὅπως οἱ στρατηγοὶ Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως, Πελοποννήσου καὶ ἄλλοι, ἀνέλαβε καὶ ὁ κριτὴς Ἑλλάδος νὰ παράσχῃ ὠρισμένον ποσὸν πολεμικοῦ εἰς τινὰ κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν, κατεχομένης ἔτι τότε ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν.

Μικρόν δὲ κατωτέρω εὐρίσκουμεν ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ὅτι ὁμοίαν ὑποχρέωσιν ἀνέλαθεν «ὁ ἄρχων Χρήπου ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος.» Ἔπεται ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ νῆσος Εὐβοία, ἡ ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἴδιον διοικητικὸν προϊστάμενον καλούμενον ἄρχοντα; Σημειωτέον ὅπωςδήποτε ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ὀνόματος Εὐριπος ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥεϊσκιού εἰς τοὺς ἄραβας.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν χρόνων τούτων διοικήσεως, ἥτοι τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῶν πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, ἀντιφάσκουσιν οἱ νόμοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Λέοντα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἡ μὲν αὐτεξούσιος τῶν πόλεων διοικήσις εἶχε παύσει πρὸ καιροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ πάντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ, ἀνῆρτήθησαν εἰς τὴν βασιλείον πρόνοιαν καὶ ἀπόφασιν. Τοῦτο διαλαμβάνουσι ῥητῶς αἱ διατάξεις αὐτοῦ μς' καὶ μζ'. Ἀλλὰ, καθὼς πολλάκις παρετηρήθη, αἱ διατάξεις αὗται μαρτυροῦσι τὴν προαίρεσιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας τοῦ νὰ οἰκειωθῇ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους μᾶλλον, ἢ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Λέων ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν πόλεων, ὡς πάλαι μὲν ποτε ὑπαρχάντων, πρὸ καιροῦ δὲ ἐκλιπόντων. Καὶ ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἐν ἣ αὐτὸς ἔγραφε, γινώσκουμεν δύο πόλεις τοῦ κράτους ἐχούσας ἀρχὰς ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐκλεγόμενας. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως, περὶ τὰ μέσα τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς, ἀποσταλὴς εἰς Χερσῶνα δι' ἑκτακτόν τινα ὑπηρεσίαν, καὶ ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι αὐὸς ἄλλως ἄρξεις τῆς χώρας καὶ τῶν τόπων ὁλοσχερῶς, ἢ στρατηγὸν προχειριζόμενος ἴδιον, ἀλλ' οὐ τοῖς ἐκείνων ἀρχουσί τε καὶ πρωτεύουσι καταπιστεύων σαυτόν.» Μεθ' ὃ ὁ ἱστορὼν ταῦτα χρονογράφος ἐπιφέρει· «οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμέτερός πω τῆς ἐκείνων προνοούμενος ἐξαπεστέλλετο στρατηγός, ἀλλ' ὁ λεγόμενος πρωτεύων μετὰ καὶ τῶν πατέρων τῆς πόλεως τὰ πάντα ἦν διοικῶν.» Ὡσαύτως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἱστορήσας τὰ περὶ κατατροπώσεως τῶν Σλαύων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὰς Πάτρας ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει ἄρχοντας τῆς πόλεως ἀνταποκρινομένους μετὰ τοῦ ἐν Κο-

ρίνθω στρατηγού και οικήτορας αὐτῆς βουλευομένους περὶ τοῦ πρακτέου. Ὡστε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἡ Χερσὼν τοῦλάχιστον καὶ αἱ Πάτραι διωκοῦντο ὑπὸ ἰδίων δημοτικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀπὸ τῶν ὁποίων σώζονται χρυσόβουλλα ῥητῶς μαρτυροῦντα ὅτι ἡ Μονεμβασία εἶχεν ἰδιάζοντα κοινοτικά προνόμια, οὐδὲ θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ Χρονικά τῶν κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν φράγκων, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεις παριστῶνται διοικούμεναι ὑπὸ ἀρχόντων καὶ προεστῶν, ἀπαραλλάκτως σχεδὸν ὅπως ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν μετὰ τὸν Λέοντα ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 947 νεαράν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περὶ τῶν εἰσερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακρινώσεις πενήτων, τὸν ὅρον ἑμὰς τοῦ χωρίου, ἀναφερόμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καθ' ἕκαστον κάτοικον αὐτοῦ, καὶ δηλοῦντα προδήλως οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὸ ἠθικὸν τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου πρὸς ὥπον. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν ἔτει 922 νεαράν τοῦ Ῥωμανοῦ, Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, τὸν ὅρον *μητροκομία*, δηλοῦντα κώμην ἔχουσαν περὶ ἑαυτὴν ἄθροισμα κατοίκων νεμομένων κοινὰ προνόμια, ἢ καθυποβεβλημένων εἰς κοινὰ καθήκοντα, ἐν ἄλλαις λέξεσι πρωτεύουσαν κοινότητος. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καταφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὑπῆρχον κοινοτικοὶ τινες θεσμοί, ὅσονδήποτε καὶ ἂν αὕτη ἠγωνίσθη νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας ἑαυτῆς πᾶσαν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης. Διότι τοῦτο τῷ ὄντι ὑπῆρξε τὸ θεμελιῶδες σύστημα τῆς δυναστείας ταύτης, ἥτις διὰ στόματος τοῦ Λέοντος μάλιστα δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως ἀποφαινομένη, ὅτι αὖν πρὸς ἑτέραν κατάστασιν τὰ πολιτικὰ μεταπεποιήται πράγματα καὶ πρὸς μόνην τὴν βασιλείον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα· ὅτι αὖν τῆς βασιλικῆς φροντίδος πάντων ἐξηρητημένων, καὶ σὺν Θεῷ τῇ ταύτης προνοίᾳ καὶ σκοποῦμένων καὶ διαιτωμένων, τὸ μόναρχον κράτος ἀνέλαβε τὴν πάντων τῶν πραγμάτων διοίκησιν.»

Πᾶσα δὲ ἡ δύναμις αὕτη ἢ διὰ τοῦ προεκτεθέντος μηχανισμοῦ

συμπυκνωθεῖσα εἰς χεῖρας τῆς βασιλείας σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν κατασκευὴν τῶν δύο ὀργάνων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύνατο ἤδη νὰ συντηρηθῇ τὸ κράτος, ἥτοι τὴν ὅσον ἐνδέχεται δαψιλεστέραν πλήρωσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὴν ὅσον ἐνδέχεται μείζονος στρατοῦ καὶ στόλου συγκρότησιν.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων φόρων εἰμποροῦμεν θαρρύντως νὰ εἰπώμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη ἐπέτυχον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅσον τὸ Βυζαντινόν. Ἄχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἔκ τινων μερικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰσπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων διαφόρων βασιλέων καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἤδη δυνάμεθα νὰ φέρωμεν τεκμήριόν τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ κράτους εἰσπράξεως. Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἐκατὸνταετηρίδος οἱ δυτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐβρέθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν πρόσδον 30,000 χρυσῶν. Ὁ Χόφφ, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅλως ἀπίθανον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀνακτομισθίας, διότι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 184 περίπου ἑκατομμύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προσόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου· πάλιν δὲ ὄχι βεβαίως περὶ τῶν προσόδων ὅσας πραγματικῶς εἰσέπραττον ὅ,τε Βαλδουῖνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ· διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτον ἀνεπιτηδειότητα ἦν ἑδεῖξαν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰσπράξεις περιορίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσά, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡλαττώθησαν τοσοῦτον, ὥστε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν καὶ τῶν Ἡρακλείων κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἡ εἰδήσις λοιπὸν ἐκείνη δὲν ἡνίττετο βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἄλλοτε εἰσπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν ὅσαι ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουίνου κυριαρχίαν, ταύτας δὲ τὰς εἰσπράξεις ἠδύνατο οἱ δυτικοὶ κάλλιστα νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὅποια εὗρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ συνεβουλεύθησαν πρὸς ὁδήγησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν

τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰσπράξεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Εἵπομεν ὅτι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 184 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουίνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προσεγγισμὸν εἰς 730,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπέρογκον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομίσματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὰ 700 ἐκεῖνα ἑκατομμύρια ἤθελον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3,500. Τοιοῦτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη ἡ κοινὴ εὐπορία, καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθη ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ὁποίας ὠρίσαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ βυζαντινὸν κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἑκτασιν τῆς 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν· ἡ κάτω Ἰταλία εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Νορμανθῶν· αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφοράς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων· καὶ, τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενοναίων καὶ τῶν Πισατῶν, ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἀσυδοσίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥστε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίσθησαν ἀναγκάως αἱ δημόσιαι εἰσπράξεις καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐὰν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, ὅτε τοσαῦται ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως τῶν δημοσίων εἰσπράξεων, αὗται συνεποσοῦντο εἰς 700 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰσοδήματα ἦσαν ἀσυγκρίτῳ πλείότερα, ἐξ οὗ ὅμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οἰκονο-

μικρόν τοῦτο φαινόμενον. Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ φράγχοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλεύθησαν τὰ λογιστικά βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων. Τοῦτο δὲ εἶναι τύσφ μᾶλλον πιθανόν, ὅσφ οἱ κατακτῆται ἐκεῖνοι ἤξιουν νὰ ἀνακτήσωσιν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 730,000,000 ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς οἰανδήποτε ἐποχὴν πόρους ἀσυγκρίτως πλειότερους τῶν πόρων ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίες τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὀλικοῦ ἐκείνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἂν φαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα περὶ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνῃ ἡ Κωνσταντινουπόλις ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀποθαυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευούσης, -βεβαιοῖ, ὅτι, καθ' ἃς ἔλαβε πληροφορίας, ἡ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἑκάστην εἰς τὸν βασιλέα 20,000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν καπηλείων, τῶν ἀγορῶν, καὶ τῶν πολυαριθμῶν ἐμπορῶν, ὅσοι συνέρρεον εἰς αὐτὴν, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσοποταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ῥωσίας, Οὐγγαρίας, τῆς χώρας τῶν Πετσενέγων, Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας· 20,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 123 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ' ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἀφοῦ μόνῃ ἡ πρωτεύουσα ἔδιδε τόσα, νὰ δίδῃ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 600, 000,000, μάλιστα ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Κωνσταντινουπόλις ἦτο μὲν ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνῃ πλουσία καὶ ἐμπορικὴ. Ἐκ τοῦ ἐπισήμου καταλόγου τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραχύτερον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς νὰ ἰδρύσωσιν ἀποικίας ἐμπορικὰς,

συνάγεται ὅτι παρεκτός τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κράτει αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδίκεια, Ἀντιόχεια, Μάμιστρα, Ἀδανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στρόβιλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ Δυρράχιον, Αὐλὼν, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὐβοία, Δημητριάς, Θεσσαλονίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἀβυδός, Ραιδεστός, Ἀδριανούπολις, Ἄπρος, Ἡράκλεια, καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα εἰς τὰ ὅποια οἱ Ἑνετοὶ ἵδρυσαν ἀποικίας ἐμπορικὰς. Ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κράτει καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις ἰδίως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἡ μὲν Κέρκυρα κατέβαλλεν ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1,840,000 περίπου δραχμῶν, ἥτοι περὶ τὰ 10 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος διπλάσια δηλαδή καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅσα εἰσπράττει τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτον πλούσιαι, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων τὸ κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἠδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἦττον δὲ λαμπροὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκηπες τοῦ Μωρέως, χάρις εἰς τὴν εὐπορίαν καὶ ἐμπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμήμα τῆς μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάτσην, ἀλλὰ καὶ κατῴρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος ἀπετέλεσαν ἡγεμονίας φραγκικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον αὐτοτελεῖς, ἀπάσας δὲ φημιζομένας ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελὸς Κορνηνὸς, ὁ δεσπότης Ἑλλάδος καλούμενος, ἵδρυσεν κράτος, τὸ ὅποιον κατῴρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μ.

κρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Ἰτί λοιπὸν παράδοξον ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χῶραι ἡνωμέναι ὁμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου κατῴρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα; Ἐπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῆ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὅποια τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἡδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπῆρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεσμάτων οἰκοδομῶν; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθησαύρισαν περὶ τὰ 160 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 800,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ βουλγαροκτόνος 250,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1250,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων· τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦται οἰκονομίαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παραδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται ὅποιας ἀνωτέρω ὑπελογίσσαμεν αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγηθῶσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἡ Ἀγγλία, ἡ ἡ Γαλλία, ἡ ἡ Γερμανία, ἡ ἡ βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἐκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι συνάμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ὁμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὗται καὶ ἐμπορικώταται τῶν σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν. Τῷ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῷ βυζαντινῷ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς, ἡ καὶ ἀπλῶς ἀνέτου βίου, ὅσων εἶχεν ὁ κόσμος χρεῖαν, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων ἐνταῦθα μόνον ἐκαλλιεργοῦντο, ἡ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτᾶ, τὰ λινὰ, τὰ

βαμβάκερὰ, τὰ μάλλινα παντὸς εἶδους ὑφάσματα, τῶν ὁποίων το-
σοῦτον λαμπρὰ δείγματα εἶδομεν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελ-
λόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς
ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανηλίδος, καὶ τὰ ὅποια ἐν τούτοις
δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολ-
λαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῷ ἐτεχνουργοῦντο τὰ
χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πηλῖνα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πο-
λυτίμων λίθων οἶον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ χρυστάλλου,
ἔτι δὲ ἐξ ὑέλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης παντοειδῆ σκευή, τὰ ὅποια
ἐκόσμουσαν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἥ ἐ χρη-
σίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρεῖας τῶν εὐπορούντων ὁπωςοῦν ἀν-
θρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλι-
στα πρὸς δυσμὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ
δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ταῦτα δὲ πάντα, ἥ τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα
τούτων πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀπο-
στελλόμενα, προεκάλουν φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ἐν τῷ κράτει συρ-
ροὴν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀνυπολογίστων, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων
αἱ δημόσιαι καὶ ιδιωτικαὶ αὐτοῦ πρόσοδοι ἀνεβιβάζοντο εἰς ποσὰ
δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνωνται μυθώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνε-
ξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὅλως ἐ-
ξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Συγχρόνως δὲ
ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ φορολογία, ἥ τε ἄμεσος καὶ ἑμ-
μεσός, ἥ τε τακτικὴ καὶ ἑκτακτός, ἦτο τότε πολὺ καταθλιπτικω-
τέρα ἢ σήμερον. Οἱ συνήθως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἀπαντῶμε-
νοι φόροι εἶναι ὁ ἔγγειος, τακτικὸς τε καὶ ἑκτακτός, τὸ καπνικόν,
τὸ ἀερικόν, τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ δικαιώματα, ὁ ἐπὶ τῶν
ζώων φόρος, τὸ χαρτιατικόν, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν φόρος, ὁ
ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων θησαυρῶν, ὁ φόρος ὁ ἀντικαθιστῶν τὴν
προσωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλὰ τί ἦσαν οἱ φόροι οὗ-
τοι ἀντιπαραβαλλόμενοι πρὸς τὰς ἀναριθμήτους ἐκτάκτους ὑπο-
χρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβάλλοντο οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρ-
χιῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸν ἀτελεύτητον καὶ σφόδρα δυσκατάλη-
πτον κατάλογον ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς Ἀλέ-
ξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ λ'. αὐτοῦ νεαρχᾷ; Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ κά-
τοικοι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο οὐχὶ ὅπως οἱ κά-

τοικοι τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν κατ' ἐπιεικῇ τινα ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐτησίαν αὐτῶν πρόσδοον, ἀλλὰ πολλὸν ἐπαχθέστερον κατὰ τὴν αὐτογνώμονα τοῦ κυριάρχου κρίσιν καὶ τὰς ἐκαστοτε ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνάγκας, ἂν καὶ δέον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν, ὅτι ἡ κατὰθλιψις αὕτη, ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο, εἶχε πάντοτε τὰ ὅρια αὐτῆς, δὲν ἀπέβαινε δηλαδὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν γεωργικὸν, τὸν ἐμπορικὸν, τὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐν γένει τὸν ἐργατικὸν βίον. Ἐὰν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον τὸ κράτος νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ 700 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ποριζόμενον ἀδιαλείπτως τὰς ὑπερλόγκους ἐκείνας προσόδους. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν ἐπλήρωνον τότε πολὺ πλείονας ἢ σήμερον φόρους, καὶ τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ μέχρι τινὸς πῶς τὸ βυζαντινὸν κράτος εἶχε προσόδους μείζονας τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἄριστα διοικουμένων νεωτέρων ἐθνῶν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν συνέβαινεν εἰς τὸ ἀρχαῖον περσικὸν κράτος; Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους τούτου ἀφοῦ ἐπῆρκουν εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς αὐλῆς, κατέβαλλον τακτικῶς εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐτησίαν πρόσδοον 120 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, ὅπερ προϋποτίθησι βεβαίως ὅτι αἱ ὅλαι τοῦ κράτους πρόσδοι δὲν ἦσαν κατώτεραι τῶν 600 ἢ 700, 000, 000. Ἀφοῦ δὲ τὸ περσικὸν κράτος τὸ ὅποῖον δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἐμπορικὴν, οὔτε τὴν βιομηχανικὴν σπουδαιότητα τοῦ Βυζαντινοῦ, κατέβαλλε τοσοῦτους φόρους, δὲν βλέπομεν διατὶ ἤθελεν εἶναι ἀπίθανον νὰ παρέχῃ αὐτοὺς τὸ Βυζαντινὸν, εὐρισκόμενον μάλιστα εἰς τοσοῦτον ἰδιαζόντως εὐτυχεῖς περιστάσεις.

Μετὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, ὁ στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς ὀνόμαζον αὐτὸν ὅτε μὲν *κεφαλὴν τῆς πολιτείας*, ὅτε δὲ *χεῖρας αὐτῆς*, ὡς δὴλον ἐκ τῆς ἡ. νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὁ βασιλεὺς ἀποτεिनόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἔλεγεν ἀδελφοί, ἄνδρες ἀδελφοί μου» (σελ. 253 καὶ 256 τοῦ τρίτου τόμου), ἄλλοτε δὲ, ὡς ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βα-

σιλείου τάξεως καταφαίνεται, ἐκάλει τοὺς στρατιώτας ἀπεδία ἐμὰ καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἀνύμφας του». «Καὶ ὅτε ἔλθῃ (ὁ βασιλεὺς) ἔγγιστα πρὸς τὸ ἄπληκτον (τὸ στρατόπεδον) ἀπὸ τριῶν μιλίων, προὔπαντῶσι τὰ τε τάγματα καὶ τὰ θέματα, ἐπευχόμενοι τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἕναστον τάγμα καὶ θέμα λέγει ὁ βασιλεὺς, ἐκνεύων πρὸς αὐτὸ, οὕτως. Καλῶς ἡμᾶς εὖρομεν. Ἰπῶς ἔχετε; Ἰπῶς ἔχουσιν αἱ νύμφαι μου, αἱ γυναῖκες, ὑμῶν, καὶ τὰ παιδία; Ἰπῶς ὑμῖν τὰ ἐν τῇ ὁδῷ διηλύσθη; Ἀγωνίσασθε τοῦ χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδὶ, ἐμὰ, ἵνα ἐν καιρῷ δέοντι ἐπιδείξεσθε τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν καὶ βασιλείαν ἡμῶν πίστιν ὀρθὴν καὶ ἀγάπην κλπ.» Τοῦ παραρτήματος τούτου συνιστῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἰδίως εἰς τοὺς φιλολόγους ἡμῶν, διότι περιέχει πολλὰς λέξεις τῆς καθομιλουμένης ἑκτοτε ἐν χρήσει οὐσας, οἷον σφακτὰ, κριάρια, ἀγελάδια, πτωχὰ ἄλογα (ἰσχῆ) καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· πρῶτον τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων ταγμάτων καὶ βασιλικῶν πλωτῶν, καὶ δεύτερον τὰ θέματα καὶ τὰ θεματικὰ πλωῖμα. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ βασιλικά πλωῖμα συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ θεματικὰ πλωῖμα ὑπὸ τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Πλὴν τούτου ἡ μὲν βασιλικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ, περιοριζομένη ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ἠΐξανεν εἰμὴ ἐν καιρῷ πολέμου. Τότε ὅμως ἐλάμβανε διαστάσεις μεγάλας· διότι εἶδομεν καὶ θέλομεν ἶδει ἐκ διαλειμμάτων στρατοὺς 100 καὶ 200,000 κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπεμπομένους, καὶ στόλους 1000 μὲν πολεμικῶν πλοίων, διςχιλίων δὲ φορτηγῶν.

Τὰ τάγματα περιελάμβανον 1) τὰς Σχολὰς· ἄλλοτε σχολαὶ ὠνομάζοντο τὰ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τάγματα, ἀλλ' ἤδη ὠνομάσθησαν οὕτω τὰ κοινὰ τοῦ ἰδίου βασιλικοῦ στρατοῦ σώματα· 2) τὴν βασιλικὴν φρουράν. Τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀναφέρονται πολλὰ τμήματα· ἡ ἐταιρεία, τὰ ἐξκούβιτα, ὁ ἀριθμὸς, ὁ ἰκανάτορ. Ἡ ἐταιρεία συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφό-

ρων, καὶ ἰδίως ἐκ βαριάγων, ἥτοι σκανδιναυῶν, ὧν τὸ πρῶτον ὄνομα, τὸ τῶν βαριάγων, ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ὡς ἰδιάζουσα ἐπωνυμία τῆς ἐκ ξένων μισθοφόρων βασιλικῆς φρουρᾶς· ἐν τῇ ἐποχῇ ὅμως, καθ' ἣν εὐρισκόμεθα, τὸ τμήμα τοῦτο ἐκαλεῖτο, ὡς προεῖπομεν, ἑταιρεία, καὶ ὑποδιηρεῖτο πάλιν εἰς *μεγάλην, μέσην καὶ μικράν*, ὅπερ ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος Α'. διαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νεωτέραν. ἔχει δὲ ἡ ἑταιρεία τὸ ἔργον τοῦ «φυλάττειν τὸν ἀνακτα ἀπὸ τῶν ὑπόπτων προσώπων» καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ *μέγας ἑταιρειάρχης*, ἦτο εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐξκούβιτα συνέκειντο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης λέξεως, ἀπὸ τῶν ἐπὶ φυλακῇ τοῦ βασιλέως προκοιμωμένων· ἴσως ἄλλοτε τὰ ἐξκούβιτα ἢ οἱ ἐξκουβίτορες εἶχον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπετρέπη ἤδη εἰς τὴν ἑταιρείαν, παρέμενε δὲ ἀπλοῦν τὸ ὄνομα εἰς ἐν τῶν τμημάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ γινώσκωμεν τὰ ἰδιάζοντα καθήκοντα, οὐδὲ τοῦ ἱκανάτου· ἀμφότερα τὰ τμήματα ταῦτα σπανίως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων· ἐν ἔτει 858 ἀναφέρεται ὁ Λέων Λαλάκων ὡς δομέστικος τῶν ἀριθμῶν· εἶδομεν ὡσαύτως τὸν ἑγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Νικήταν προχειρισθέντα ἡγεμόνα τῶν ἱκανάτων. Ὁ δὲ λοιπὸς βασιλικὸς στρατὸς διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλας μοίρας, τὴν ἀνατολικὴν ἥτοι τὴν ἀσιανὴν, καὶ τὴν δυτικὴν ἥτοι τὴν εὐρωπαϊκὴν, ὧν προΐσταντο οἱ δύο ἀνώτατοι τοῦ κράτους στρατηγοί, ὁ *δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς* καὶ ὁ *δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως*. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων στρατηγῶν ὁ πρῶτος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνώτερος τοῦ δευτέρου, καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὑπατον στρατιωτικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους. Τοῦ στόλου πάλιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωτῶν*. Μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἐστρατολογεῖτο ὡσαύτως ἐκ ξένων, ἰδίως ἐκ ῥώσων· ἀξιόλογος δὲ αὐτοῦ μοῖρα ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἥτοι τῶν πλοίων τῶν ὠπλισμένων διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, τοῦ ὁποῖου τὸ μυστήριον ἐξηκολούθουν κατέχοντες μόνοι οἱ βυζαντινοί.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία καὶ ἡ ναυτολογία δὲν ἔχομεν πλήρεις καὶ σαφεῖς εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῆς ἑταιρείας καὶ τῶν βασιλικῶν πλωτῶν, οἱ ξένοι μισθοφόροι, τὸ ἐπιστή-

μῶς λεγόμενον *μισθοφορικόν*, ἀπετέλουν καὶ τοῦ ἐπιλοίπου στρατοῦ ἀξιόλογον μέρος, εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἦσαν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι παρεκτὸς τῶν προμνημονευθέντων βαριάγων καὶ ῥώσων, ἄγγλοι, φράγχοι, γερμανοὶ, βούλγαροι, ἄλανοὶ, ἄβασγοὶ καὶ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος τοῦρκοι. Οὐδὲν ἤττον ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τὸ ὅλον τῶν θεμάτων συνέκειτο ἐξ ἰθαγενῶν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύσιμοι. Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνοντο εἰς *πολίτας* καὶ *στρατιώτας*, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, οὐδέποτε στρατεύοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τῶν φόρων οὓς κατέβαλλον· οἱ δὲ δεῦτεροι οὐδένα φόρον καταβάλλοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐν ταῖς δημοσίαις διατάξεσιν βλέπομεν ἀναφερομένους κατ' ἀντιδιαστολὴν *πολιτικούς οἴκους* καὶ *στρατιωτικούς οἴκους*· εἶχε δὲ ἀρχαίας ἀφορμὰς ἡ διάκρισις αὕτη.

Ἐτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς περὶ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώτας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀντὶ μισθοδοσίας, γαῖαι ἀπηλλαγμέναι μὲν παντὸς φόρου καὶ βάρους, ἀκατάσχετοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπαγόμεναι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου νὰ ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ ἰδίως πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἀπόστρατοι ἐλάβανον πολλάκις τοιαύτας γαίας ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ὑπηρετῶσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατασκευάσας ἀναρίθμητα μικρὰ καὶ μεγάλα ὀχυρώματα καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου χώραν, καὶ καθ' ὅλας τὰς Ἀσιανὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων, ἀνέθηκε πιθανώτατα τὴν φρούρησιν αὐτῶν εἰς στρατιώτας λαβόντας τοιαῦτα στρατιωτικὰ κτήματα περὶ τὰ ὀχυρώματα ἐκεῖνα. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶδομεν τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἰδρύσαντα τοιαύτας στρατιωτικὰς ἀποικίας περὶ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ Σλαύων. Ὡστε καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπῆρχε τάξις πολυάριθμος ἀνθρώπων λαβόντων εἰς ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου, γῆν βασι-

λικήν πολλάκις καλουμένην, ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς αὐτοὶ τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς τάξεως ταύτης συνεκροτεῖτο κυρίως ὁ ἰθαγενὴς στρατός. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ὅλως ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς οἴκους. Ἰδίως δὲ ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ λεγόμενα *θέματα*, ἥτοι τὰ θεματικά τάγματα καὶ πλώϊμα. Ἐπὶ τούτῳ καθ' ἕκαστον θέμα ἄνδρες ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐνέμοντο ὡς ἰδιοκτῆται μερίδας δημοσίων κτημάτων, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀποσκευὴν πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν· διότι ἅπαξ στρατεύσαντες ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ μὲν σωζόμενοι νόμοι δὲν ὁμιλοῦσιν εἰμὴ περὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων κειμένων συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον θέμα ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ μεγαλήτεροι ἰδιοκτῆται, οἵτινες φέροντες τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν τῶν πρωτοσπαθαρίων, τῶν σπαθαροκανιδιδάτων, τῶν σπαθαρίων, τῶν στρατόρων, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπῆρέτουν ὡς ἀξιωματικοὶ εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰ πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπετέλουν τοπικὴν τινα ἀριστοκρατίαν σπουδαίως πολλάκις ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν τύχην τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ θέματος ἦσαν ὁ *στρατηγός*, οἱ *τουρμάρχαι*, οἱ *δρουγγάριοι*, οἱ *κόμητες*, οἱ *κένταρχοι*, οἱ *ἐκατόνταρχοι*, οἱ *δρουγγαροκόμητες* ἢ *δέκαρχοι*, καὶ, ἐπὶ ναυτικῶν θεμάτων, οἱ *πρωτοκάραβοι* καὶ οἱ *ναύκληροι*. Τὸ δ' ἐπιτελεῖον συνέκειτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, *κόμητος τῆς Κούρτης*, τοῦ *Χαρτουλαρίου τοῦ θέματος* ἥτοι τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ, καὶ τοῦ *Δομεστίκου τοῦ θέματος*, ὅστις ἐδοῆθει τὸν στρατηγὸν παρόντα, ἢ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπόντα. Αἱ περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως ἐκάστου θέματος εἰδήσεις εἶναι ποικίλαι· ὁ ἀνώτατος ὅρος ἦτο, ὡς φαίνεται, 10,000 ἄνδρες, καὶ ἴσως οἱ κατάλογοι τοῦ θέματος περιεῖχον τοσοῦτους. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ θέματος, ἐξεπέμποντο πολὺ ὀλιγώτεροι. Εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείαν, τὴν γενομένην ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ, ἀπεστάλησαν, κατὰ τὸ μέγ. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐκ τοῦ θέ-

ματος *Χαρπεζικίου*, (ὅπερ πρῶτον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπαντῶμεν) ἀξιωματικοὶ μὲν 276, στρατιῶται δὲ 428. Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ *Λογγιβαρδίαν* ἐκστρατεῖαν *θρακησιανοὶ* μὲν καὶ *μακεδόνες* 202 ἀξιωματικοὶ καὶ 700 μόνον στρατιῶται. Ἐξ ἄλλου δὲ τινος θέματος μόνον ἀξιωματικοὶ καὶ προαγέται, στρατιώτης δὲ οὐδεὶς. Ἄν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερός τις πρὸς τοῦτο λόγος, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κακὸν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων στρατιωτῶν εἶναι ἀρχαῖον ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὁ τοιοῦτος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ ὀργανισμὸς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν κατ' ἐλέينو τοῦ χρόνου ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ δύσει φεουδαλικὴν θεσμοθεσίαν, καὶ καταδεικνύει ἰδίως ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ δύσει, ἡ ἔγγειος κτῆσις ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλὰ διέφερον αἱ δύο θεσμοθεσίαι κατὰ τοῦτο πάλιν ὅτι τὸ μὲν φεουδαλικὸν πολίτευμα ἀπετέλει ἱεραρχικὴν τινὰ ἄλυσιν κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν, ἐν δὲ τῷ βυζαντινῷ κράτει πάντες οἱ κάτοχοι στρατιωτοτοπίων ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἀπὸ ἐνὸς καὶ μόνου κυριάρχου, τοῦ βασιλέως. Μεγαλητέρα δὲ ὁμοιότης ὑπάρχει ἴσως μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος καὶ τοῦ σουηδικοῦ, περὶ οὗ, καὶ ὡς ὀλιγώτατα γνωστοῦ, καὶ ὡς ἄχρι τοῦδε ὑφισταμένου, θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλειότερα τινά.

Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῆς Σουηδίας εἶναι διηρημέναι εἰς μικρὰς περιφερείας, ὧν ἐκάστη ὀφείλει νὰ δίδῃ ἓνα στρατιώτην εἰς τὸ κράτος, ἐπαρκοῦσα διὰ κτηματίου εἰς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του, προσέτι παρέχουσα αὐτῷ ἄλλας τινὰς συνδρομὰς, ἰδίως τὴν μικρὰν στολὴν, ἣτις ἀνανεοῦται κατὰ διετίαν· ἡ δὲ μεγάλη στολὴ καὶ ὁ ὀπλισμὸς μένουσιν εἰς βάρος τοῦ κράτους. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατιώτης καλλιεργεῖ τὸ κτημάτιόν του, δυνάμενος νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλας ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ἐξαιρέτως δὲ ἐργαζόμενος εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὀριζομένῳ κατὰ τὴν τρέχουσαν ἐν τῷ τόπῳ τιμὴν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐκστρατεύσας μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τότε τὸ κτημάτιόν του καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν γεωργῶν τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἀνήκει, οἵτινες φροντίζουν συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ στρατιώτης συντηρεῖται ὡς αὐτῶς ὑπὸ

τῆς περιφερείας ἐνόσω διαρκοῦσιν αἱ μεγάλαι ἐτήσiai ἀσκήσεις. Ὑπηρετεῖ δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τοῦτο· καὶ ὅταν γίνῃ ἀπόμαχος ἡ περιφέρεια ἀναλαμβάνει συνήθως τὴν συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς γυναικὸς του καὶ τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ τέκνων. Οἱ στρατηγοὶ, οἱ ἀξιωματικοί, καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ τούτου νέμονται ἕκαστος κτῆμα τοῦ δημοσίου ἔχον ἐτήσιαν πρὸς-οδὸν ἀνάλογον τοῦ βαθμοῦ ἐκάστου νομέως. Τὸ κτῆμα τοῦ στρατηγοῦ δίδει πρὸς-οδὸν 8—10,000 φράγκων κατ' ἔτος, τὸ τοῦ συνταγματάρχου 5—6,000, τὸ τοῦ ταγματάρχου 3,000 καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἰσπράττει ἀπὸ τοῦ κτήματός του ὑπὲρ τὰ 500 φράγκα. Τὸ κτῆμα τοῦτο εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ νεμομένου αὐτὸ ἀξιωματικοῦ, ὥστε ὁ μεταβάλλων βαθμὸν, μεταβάλλει καὶ κτῆμα. Ἔτερα δὲ ὑπάρχουσιν ὠρισμένα κτήματα ὧν ὁ ἰδιοκτῆτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἓνα ἵππεα, τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὸν ὅπλισμὸν καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω συγκροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ σουηδικοῦ στρατοῦ· τὸ μέρος τοῦτο τοῦ στρατοῦ, καλούμενον indelta, σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 34,000, συνέρχεται κατ' ἔτος ἐν μηνὶ ἰουνίῳ εἰς στρατόπεδα καὶ ἀσκεῖται ἐν αὐτοῖς ἐπὶ 21 ἡμέραν. Ἐνῷ ὁ ἀδιαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ στρατὸς, συγκείμενος ἐκ τῶν συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, δὲν ἀναβαίνει εἰμὴ εἰς 8,000 ἀνδρῶν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν βυζαντινὴν θεσμοθεσίαν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶχε πολλὰ τὰ καίρια, ἐλαττώματα. Ἐν πρώτοις δι' αὐτῆς τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἀπηλλάττετο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἡλαττοῦτο ὁμολογουμένως ἡ δύναμις τοῦ κράτους. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ τοσοῦτον στενωθέντος ἐκείνου κύκλου τῶν στρατευσίμων παρεισέφρησαν πλεῖστοι ὅσαι καταχρήσεις. Πολλάκις οἱ στρατηγοὶ, σφετεριζόμενοι τὰ κτήματα τῶν στρατιωτῶν, ἀπῆλλαττον αὐτοὺς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, παραλαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν ἀνθρώπους αὐνοῦς, ἀμελεῖς, ἀπολέτους, μυρμηκίων ἀγενεστέρους καὶ λύκων ἀρπακτικωτέρους, ἀνέκραζεν ἐν τῇ ἡ'. αὐτοῦ νεαρῷ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, δι' ὧν τοὺς ἐχθροὺς δασμολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἡργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους.» Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ κατ' ἐπαρχίας ἀνθρωποι ἐγίνοντο διὰ διαφόρων τρόπων κύριοι τῶν στρατιωτικῶν κτη-

ματίων, ἀποστεροῦντες οὕτω τὸ κράτος τῶν στρατευσίμων αὐτοῦ, οἵτινες ἀκτήμενες γινόμενοι ἀπῆρχοντο ἀλλαχοῦ, ἢ καὶ ἂν ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ἠδύναντο πλέον ἐξ ιδίων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεχείρησαν ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ ἀποδώσωσιν ὅσον ἔνεστιν εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν κτήτορας τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἢ, καθὼς ἐλέγοντο τότε, *στρατιωτοτόπια* καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐν ἔτει 922 διὰ τῆς ε'. αὐτοῦ νεαρχῆς διέταξε πρὸς τοῖς ἄλλοις «ὥστε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσι ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχλὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοιοῦτου τῷ στρατιώτῃ περιλιμπάνεται ὅσον τῷ στρατευομένῳ πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ. Καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἢ ἐκποίησις ἀναιρεῖται.» Ἐκτενέστερον δὲ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ προμνημονευθεῖσα ἡ. νεαρχὰ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (945—959), καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης τῆς νεαρχῆς ἐξεδρόθησαν ἕτεραι πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὀρίζουσαι ἅπασαι ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Τὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ *στρατεῖαι* ὑπηρετοῦνται δέον νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσοῦ ὡς πρὸς τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου πλωῖτους τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραίων, οἱ δὲ λοιποὶ πλωῖται ἀρκεῖ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν ἀξίας δύο λιτρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπῆρθε ἐν γένει ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν ἀπὸ δὲ τοὺς *κλιβανοφόρους* καὶ *ἐπιλωρικιφόρους* ἦτοι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τοὺς *θωρακοφόρους* ἵππεῖς, ἰδίως ἀξίαν 12 λιτρῶν χρυσοῦ. Ἀπαντα τὰ κτήματα ταῦτα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις νὰ ἐκποιηθῶσι, καὶ ἐν ὅσῳ δὲν ἐπῆρχετο παραγραφή, ὁ ἰδιοκτῆτης ἐδικαιούτο νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἐκποιηθὲν κατὰ τὰς περιστάσεις ἀναργύρως ἢ μὴ.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις οὔτε νὰ ἀποκαταστήσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἀρχαῖα στρατιωτοτόπια, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ

διατηρήσωσιν αὐτὰ ἀκέραια ἡδυνήθησαν. Ἐν πρώτοις ἀπεθανόντος τοῦ στρατιώτου τὸ κτῆμα αὐτοῦ μετέβαινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἐκ διαθήκης κληρονόμους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρονόμοι ἡδύναντο νὰ ᾔναι πολλοὶ, εἰς ἕκαστος αὐτῶν δὲν εἶχε πλέον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἵνα ἐπαρκέσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τὴν συντήρησιν. Πλὴν τούτου ἡ παντάπασι δὲν κατωρθώθη πολλάκις νὰ ἀποδοθῶσι τὰ στρατιωτικὰ κτήματα εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ιδιοκτητίας, ἡ δὲν κατωρθώθη τοῦτο εἰμὴ ἐν μέρει μόνον. Ἐνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν αἰτιῶν ἔμεινε πάντοτε ἡλαττωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἡδύναντο νὰ ἐπαρκῶσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν, προσέκυψαν δὲ διάφορα εἶδη στρατευσίμων. Πρῶτον, οἱ συγκληρονόμοι, ὧν ἕκαστος δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν στρατείαν, οἵτινες ὅμως ὅλοι ὁμοῦ ὤφειλον νὰ παράσχωσιν ἓνα στρατιώτην, ἀπὸ κοινοῦ δίδοντες τὰ πρὸς ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συνδόται*. Δεύτερον οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἔχοντες ὁλόκληρον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἀλλὰ πολλοὶ συνάμα συντελοῦντες εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συντελεσταί*. Τελευταῖον οἱ στρατιῶται εἰς μηδεμίαν ἔχοντες περιουσίαν, οἱ παντελῶς ἄποροι, καὶ οἱ ὅποιοι ἐστρατολογοῦντο ἢ ὡς φύλακες τῶν φρουρίων ἢ ὡς ὑπηρεταὶ τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ ὀρίζεται ἡ περιουσία τοῦ πεζοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ πλωῦ. Εἶναι πρόδηλον ὅτι κατὰ τοῦτο αἱ πηγαὶ εἶναι ἐλλειπεῖς, διότι ἐν τῷ τοιοῦτῳ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἔχῃ καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης ὠρισμένην τινὰ ἀκίνητον κτῆσιν. Πλὴν τούτου εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι τῶν μὲν ἱππέων καὶ τῶν πλωτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραίων τῶν ἠκίνητος κτῆσις ὠρίζετο εἰς τέσσαρας λίτρας, τῶν δὲ λοιπῶν πλωτῶν εἰς δύο. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς πλωτῶν ἐπιλέγων ὅτι οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραίων αὐτόστολοι ὄντες καὶ αὐτερέται (ἢ αὐταιρέται) βαρείας μετιᾶσι τὰς ὑπηρεσίας· τοῖς δὲ τὰ βασιλικά πλωῖμα ἐπὶ ῥόγαις (μισθοδοσίᾳ) ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωτῶν ἥδη νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν

ἔδωκαν σύνδυο νομίσματα πέντε. Οἱ δὲ ἵπποι ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐξῆς. Οἱ μητροπολίται Κορίνθου καὶ Πατρῶν ἔδωκαν ἀνὰ 4, οἱ ἐπίσκοποι τοῦ θέματος ἀνὰ 2, οἱ πρωτοσπαθάριοι ἀνὰ 3, οἱ σπαθαροκανδιδάτοι ἀνὰ 2, οἱ σπαθάριοι καὶ οἱ στράτορες ἀνὰ 1, τὰ βασιλικά καὶ πατριαρχικά μοναστήρια ἀνὰ 2, τὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπόλεων καὶ ἐπισκόπων μοναστήρια ἀνὰ 2, καὶ τὰ ἄπορα μοναστήρια σύνδυο 1. «Οἱ δὲ ἔχοντες βασιλικά ἀξιώματα, πλώϊμοι, κογχυλευταὶ, χαρτοποιοὶ, ἱππάρια οὐ δεδώκασιν.» Πρὸς ἐτι ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος ἀέγενετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις (ἥτοι χρηματικῆς δόσεως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) διὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἐκ τῶν αἰρουμένων μὴ ταξιδεύειν» ὃ ἐστὶ ἐκ τῶν προτιμίων νὰ μὴ ἐκστρατεύσῃσι. Καὶ πάλιν εἰς ἑτέραν περίστασιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὅτι «ἀέγενετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις διὰ τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου τοῦ Ἑλαδᾶ.»

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγεται πρὸ πάντων τὸ καὶ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι καθέκαστον θέμα ὑπῆρχον ἐγκαταστημένοι, παρεκτὸς τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀξιοματικοὶ ἔχοντες κτήματα, ὀδηγοῦντες τὸν θεματικὸν στρατὸν ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὑποχρεούμενοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐξηγοράζετο ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία, νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Παρεκτὸς τούτων εἶχον ἐν τοιαύταις τοῦλάχιστον περιστάσεσι στρατιωτικὰς τινὰς ὑποχρεώσεις καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος καὶ τὰ μοναστήρια. Ἀφ' ἑτέρου ἐξήρθησαν πάσης ὑποχρεώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν στρατευσίων οἱ ἔχοντες βασιλικὰς ὑπηρεσίας, διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἤθελον φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδὲ προσωπικῶς στρατεύσει ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῖς λειτουργίαν προσέτι οἱ πλώϊμοι καθὸ στρατεύσαντες ἴσως, καὶ οἱ μετερχόμενοι τὴν ἀλίσίαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιίαν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡσαύτως στρατεύσει προσωπικῶς, ἵνα μὴ παραβλαφθῇ ἡ τοσοῦτον ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὅποσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ,

ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ. »
 Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τινὸς
 τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ μὲν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ βασιλικά
 πλῶμα καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλωτῶν ἀπηρτεῖτο ὀλιγωτέρα πε-
 ριουσία· διότι οἱ πρῶτοι ὁμολογουμένως ἐμισθοδοτοῦντο, οἱ δὲ δεύ-
 τεροι ἢ ἐμισθοδοτοῦντο ὡσαύτως, ἢ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐλαφροτέρας
 ὑπηρεσίας, ἐνῷ οἱ πλῶμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ
 τῶν Κιβυρραίων ἐπῆρκον ἐξ ἰδίων καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ὅλας τὰς
 ἐπαχθεῖς αὐτῶν ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὅμως μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει
 ἀφορμὴν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ τῶν τριῶν τούτων θεμάτων πλῶι-
 μοι ἐμισθοδοτοῦντο ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ τοῦ
 θέματος τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος οὐδόλως ἀναφέρονται μισθο-
 δοτούμενοι. Τελευταῖον τὸ μθ'. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου
 τῆς Βασιλείου τάξεως ἀξιοῖ ὅτι ὁ μὲν ἱππεὺς ὀφείλει ἔχειν περιου-
 σίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε, ἢ τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων· ὁ δὲ βα-
 σιλικὸς πλῶιμος λιτρῶν τριῶν· ὥστε διαφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς
 η'. νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὀριζόμενα.

Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τούτου, ἕτερον μέγα
 ἐλάττωμα τῆς βυζαντινῆς στρατιωτικῆς θεσμοθεσίας ἦτο ὅτι οἱ
 στρατεύσιμοι ἀπηλλάττοντο τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας διὰ κα-
 ταβολῆς χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Οὕτω π. χ.
 ἐν τοῖς κεφαλαίοις νά'. καὶ νβ'. τῆς *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥω-
 μανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώ-
 σκομεν ὅτι ἐν ἔτει 935, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, οἱ Πελο-
 ποννήσιοι, προκειμένου νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, προστί-
 μησαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τούτου
 διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἐφοδίων. Στρατηγὸς τοῦ θέματος ἦτο
 τότε ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς
 τὸν βασιλέα τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων· ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτή-
 σεως συνεφωνήθη νὰ δώσωσιν οἱ Πελοποννήσιοι 100 μὲν λίτρας
 χρυσοῦ, ἥτοι 122,400 δραχ. τοῦ τότε νομίσματος, 1000 δὲ
 ἵππους ἐστρωμένους καὶ ἐπιχαλινωμένους. Καὶ τὰ μὲν χρήματα
 ἐπληρώθησαν ὑπὸ παντὸς τοῦ στρατοῦ Πελοποννήσου, δηλαδή ὑπὸ
 πάντων τῶν στρατευσίμων τῆς χερσονήσου καταβαλόντος ἐκά-
 στου ἐξ αὐτῶν νομίσματα πέντε, παρκετὸς τῶν ἀπόρων, οἵτινες

ἐνῷ σήμερον ὁλόκληρον τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀναγκάζεται νὰ ζητῇ διὰ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πολὺ ὀλιγώτερον ἱππων ἀριθμὸν. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴν ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερὸν γεγονὸς τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὁλοκληρῶν θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐμαρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέραι παρὰ τοῖς κατοικοῖς τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ καταφεύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγον τοῦ καιροῦ προϊόντος πάντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καὶ τινὰ ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἴπομεν ὅτι οἱ παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ στρατοῦ, ἢ τοὺς ψιλῶς ὤπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μθ'. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς τζέκωνας αὐτοὺς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακῶνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακῶνων. Ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Χόπφ, ἀξιοῦσιν ὅτι οἱ Τζακῶνες εἶναι ἀναμφισβητήτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαῖται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γενναίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαϊτῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 335 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 350 τοῦ τρίτου τόμου) διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαῖται ἐν Πελοποννήσῳ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατ' αὐτόν, ἢ μετάφρασις τοῦ μαρδαῖτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἱρανικὴ ρίζα *mard* σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν ὅτι οὐδεὶς σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν ποιαύτην καταγωγὴν τῶν μανιατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρ-

δαίται καὶ οἰκήτορες τῆς Μαίνης· ὥστε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς τὰ δύο ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παραλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προσέτι μαρδαῖται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τούτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, Μαίνα, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾷται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῶν Μστεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἥτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασι δὲν ἀναφέρονται κατασταθέντες μαρδαῖται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικά σώματα τῶν μαρδαϊτῶν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀμφιβάλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν δωδεκακισχιλίων μαρδαϊτῶν, οὔτινες πρὸ 400 ἑνιαυτῶν εἶχον ἀνακληθῇ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικά τινα σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὅπλισμόν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαϊτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγμάτων τούτων ἀπέβη παροιμιώδης· ὥστε καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ὅταν ἔπραττε τοιοῦτον τι, ἐλέγετο ὅτι ἡγωνίσθη *δίκεην μαρδαϊτῶν*.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σώζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ'. καὶ μέ. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφορῶν σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀναφέρουσαι τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἐκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὀρίζουσι τοῦλάχιστον πόσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥστε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἄνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἦττον ἔχουσι τι διδακτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ὦσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τινὰ θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλητέρα ἢ εἰς ἄλλα. Α. χ. κατὰ τὴν εἰς Κρή-

την γενομένην ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, τῷ 902, ἐκστρατεῖαν, ὁ μισθὸς 12,502 ἀνδρῶν τοῦ βασιλικοῦ πλωῦμου, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀξιοματικῶν, συνεποσώθη εἰς κεντηνάρια 15, λίτρας 90, καὶ νομίσματα 10, ἥτοι εἰς 2,000,000 περίπου δραχ. Ἐνῷ εἰς τοὺς ἐκ τοῦ θέματος Σάμου στρατεύσαντας 4,680 ἄνδρας μετὰ τῶν ἀξιοματικῶν ἐδόθη μισθὸς 2 κεντηνάρια, λίτρα 1 καὶ νομίσματα 11, ὃ ἐστὶ 250,000 περίπου δραχμαί. Ἡ δὲ μισθοδοσία τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραίων τῶν ἦτο ἔτι μικροτέρα τῆς τοῦ θέματος τῆς Σάμου, διότι ἐνῷ Κιβυρραῖοι ἐστράτευσαν 6,760, ἥτοι κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν πλείότεροι τῶν Σαμίων, ὁ δοθείς εἰς αὐτοὺς μισθὸς συμποσοῦται εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ποσὸν τῶν 250,000 (2 κεντηνάρια, λίτραι 21, νομίσματα 42). Τὰν ἀπάλιν δὲ εἰς 4,087 μαρδαίτας σημειοῦται μισθὸς 570,000 περίπου δραχμῶν, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τὰ εἰδικὰ ἐκεῖνα σώματα ἐπληρώνοντο καλῆτερον τῶν θεματικῶν. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιοματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατεῖαν ἐλάμβανον καὶ ἑκτακτόν τινα ἀμοιβήν, ἣτις ἐκαλεῖτο πρόχρεον, καὶ ἦτο διάφορος κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰς περιστάσεις. Ἐπὶ τῆς προαναφερθείσης ἐκστρατείας οἱ στρατιῶται τῶν θεμάτων ἔλαβον πρόχρεον ἕκαστος δύο νομίσματα (δρ. 34)· οἱ μαρδαῖται στρατιῶται 4 νομίσματα καὶ τινες τῶν ἀρμενίων ὡσαύτως 4. Οἱ δὲ τουρμάρχαι λ. χ. τῶν μαρδαϊτῶν ἀνὰ 36 νομίσματα ἕκαστος, οἱ δρουγγάριοι ἀνὰ 12 καὶ οἱ κόμητες ἀνὰ 6. Ὑπάρχει ὁμῶς παράδειγμα προχρέου ὅλως ἐκτάκτου 40 χρυσῶν νομισμάτων εἰς ἕκαστον στρατιώτην καὶ ναύτην (σελ. 728 τοῦ τρίτου τόμου). Μόνον ὡς πρὸς τὸν μισθὸν τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτου δίδεται τις ἡμῖν νύξις· διότι ἐν τῷ προμνημονευθέντι κειμένῳ ἀναφέρεται ὅτι οἱ μαρδαῖται ἐλάμβανον καθεκάστον μῆνα ἀνὰ νόμισμα ἓν ἥτοι δρ. 17. Εἶδομεν δὲ πρὸ μικροῦ ὅτι ὁ μισθὸς τῶν μαρδαϊτῶν ἦτο ἀνώτερος μὲν τοῦ μισθοῦ τῶν θεματικῶν, κατὰ τι δὲ κατώτερος τοῦ μισθοῦ τῶν βασιλικῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ μηχανικὴ δύναμις, δι' ἧς ὠπλισμένη ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον λαμπράν. Ἡ ὕλική αὕτη δύναμις ἐθεμελιόυτο, ὡς

θέλομεν ἴδωι ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ἐπὶ ἐδάφους ἡθικοῦ μὴ ἀσφαλοῦς. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ διὰ τοῦ ὄγκου αὐτῆς κατίσχυε τῶν ἡθικῶν ἐλαττωμάτων ὑφ' ὧν κατεδιβρώσκετο, ἐφαίνετο καὶ ἦτο μέχρι τινὸς ἰσχυροτάτη ἐν τῷ τότε κόσμῳ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη οὔτε πόρους εἶχον εἰσέτι ἀποχρῶντας, οὔτε κυβερνητικὸν ὀργανισμόν ἐπιτήδειον. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν κατὰ τοῦτο, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς Γαλλίας, ὅχι καθ' οὓς χρόνους εὕρισκόμεθα, ὅτε κεντρικὴ ἐξουσία ὅπως οὖν ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι, ἀλλ' ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὁπότε κατὰ πρῶτον διεπλάσθη ἡ μοναρχικὴ αὐτῆς κυβέρνησις καὶ ἰδίως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Καλοῦ (1285—1314) συνεποσοῦντο ἐν ὅλοις εἰς φράγκα 13,589,099, τὰ ὅποια καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν σήμερον ὑπολογιζόμενα δὲν ἀνέβαινον εἰς πλείοτερα τῶν 74 περὶ τοῦ ἑκατομμυρίων. Ἐνθ' δὲ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἄπορος ἔτι καὶ ἀνοργάνιστος ὁ μωαμεθανικὸς τῆς ἀνατολῆς κόσμος εἶχεν ἀποβάλλει τὴν προτέραν ἀκμὴν. Βραδύτερον ὁ μωαμεθανισμὸς ἔμελλε νὰ ἀνακύψῃ αὐθις ἰσχυρὸς καὶ φοβερός διὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἥτις παραδεξάμενη τὸ θρησκευμα τοῦτο περιεποίησεν εἰς αὐτὸ νέον πολεμικὸν ὄργανον καὶ νέαν κατακτητικὴν ὁρμήν. Ἀλλὰ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ πρῶτος, ἦτοι ὁ ἄραβικὸς μωαμεθανισμὸς ὁ ἀπὸ τῆς 8 διαιρεθεὶς καὶ ὑποδιαιρεθεὶς εἰς ποικίλας δυναστείας, περιέπεσεν εἰς ἐντελῇ σχεδὸν παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἀπετέλει δύο κύρια συμπλέγματα ἐπικρατειῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐσχημάτιζον τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἰδρυθέντα πρὸ καιροῦ βασίλεια, τὸ δὲ τὰ ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ πρῶτα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ ἀνεγνώριζον μὲν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Βαγδατίῳ ἐδρεύοντος Καλίφου, ἀλλ' ὁ Καλίφης οὗτος εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῷ μετὰξὺ πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ κράτος αὐτοῦ, καὶ τοι κατ' ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἰθρυρίας καὶ τῆς Μογγολίας, πράγματι ἦτο κατεκερματισμένον εἰς πλείστας ἡγεμονίας, αἵτινες οὐ μόνον δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν

κεντρικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως ἡγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν ἡ μωαμεθανικὴ δύναμις ἡλαττώθη παραδόξως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὅπου ἀνέκαθεν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ταῦτα δὲ πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο τὸ βυζαντινὸν βασίλειον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μεγαλῆτερον παρ' ὅτι δύναται τις νὰ τὸ φαντασθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δυτικῶν ιστοριῶν, τῶν γεγραμμένων ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἢ δὲν ἐμελέτησαν ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἢ διέστρεψαν αὐτά. Ἡ ἀφανὴς μήτηρ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α'. εἶδὲ ποτε κατ' ὄναρ πολὺ πρὶν βασιλεύσῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς, «μέγα φυτὸν κυπαρίσσω προσεικὸς, φύλλοις τε χρυσοῖς πυκαζόμενον καὶ χρυσοῦς τοὺς κλάδους καὶ τὸ στέλεχος ἔχον, οὐπερ ὑπερθεῖν ὑπὲρ κορυφῆς ὁ ταύτης υἱὸς ἐκαθέζετο.» Ἄλλ' ὁ χρυσοῦς φοῖνιξ εἰκόνιζεν ἀτελῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμελλον νὰ καθήσωσιν ὅ,τε υἱὸς αὐτῆς ἐκεῖνος καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ὡμοιάζε τότε μᾶλλον δένδρον ἀμφιλαφὲς τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε διὰ τῶν κλάδων αὐτοῦ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐρωτήσατε τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν σύγχρονον κόσμον, ἵνα μάθετε ὁποίαν τινὰ εἶχε περὶ τῶν βασιλέων τοῦ βυζαντίου ὑπόληψιν. Ὁ πολεμιώτατος αὐτῶν Λουϊτπράνδος, ὀνομάζει αὐτοὺς κοσμοκράτορας. Ὁ Δάνδολος ἀποκαλεῖ τὸ κράτος ἐκεῖνο Imperium universale. Οἱ ἀρμένιοι λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐλαύνει ὡς ἀετὸς καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὅπλων του σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀπλοῖ τοῦ κράτους τούτου πατρίκιοι, ὠνομάζοντο ἥδη ῥῆγες, οὐχὶ βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰθηρίας ἐνόμιζε καύχημα αὐτοῦ νὰ λέγεται κουροπαλάτης τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς· ὁ δὲ μέγας δούξ τῆς Ῥωσίας, ἐπὶ τραπέζης. Οἱ κυρίαρχοι τῆς δύσεως οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, λογίζονται τούτου ἕνεκα στασιασταί· ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ἔχουσιν ἴδιον ὄρον ἵνα σημάνωσι τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα· οἱ ἀραβες καλοῦσιν αὐτὸν κᾰῖσαρ, οἱ σλαῦοι τσάρ, οἱ ἀρμένιοι τακαθόρ. Αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν λέγει βασιλέα αὐτοκράτορα. Οἱ ὑπήκοοί του εἶναι λαὸς, οἱ ἐξόχως ἄν-

θρωποι, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῆς γῆς κάτοικοι ἔθνη, ὃ ἔστιν ὑποδεέστερα ὄντα. Τὸ κράτος τοῦ εἶναι ἡ οἰκουμένη, ἡ δὲ ἄλλη γῆ, ἡ ἔρημος. Βεβαίως ταῦτα εἶναι ὑπερβολαί· εἶδομεν ὅμως ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀνωμολόγουν τὸ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τούτων ἐκδηλούμενον μεγαλεῖον, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀνυπόστατον· ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατὰ μέρος ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης.

Εἶδομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου τόμου διὰ τίνων περιπετειῶν ὁ ἰδρυτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος προήχθη, ἀπὸ εὐτελοῦς ὑπηρέτου ἐνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ περίβλεπτον ἀξίωμα τοῦ μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Ἵνα ἀξιωθῇ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἑαυτοῦ τύχης οὐδὲν μέγα ἢ ἀπλῶς γενναῖον ἔπραξεν· ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀνέβη τὰς κυριωτέρας τῆς κλίμακος ἐκείνης βαθμίδας, εἰμὴ δι' αἰσχίστου ἐξευτελισμοῦ καὶ διὰ κακουργίας δεινῆς. Ἀποπέμψας τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν ἔλαβεν εἰς δεῦτερον γάμον τὴν παλλακὴν τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Εὐδοκίαν τὴν Ἰγгерίνην, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξακολουθῇ τὰς προηγουμένας πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις, δι' ὃ οἱ δύο πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοί, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λέων, ἐνομιζοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς τέκνα τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Συνήνεσε νὰ μαστιγωθῇ ὑπὸ τοῦ ἐξωλεστάτου τούτου ἀνθρώπου τὴν πρωτὰν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν· ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ Γ'. Καὶ ὅμως ἅμα γενόμενος ἐγκρατὴς τῶν πραγμάτων, ἀνεφάνη ἄλλος ἄνθρωπος. Μέγας ἀνὴρ βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν· ἀλλ' εἶχε νοῦν καὶ κρίσιν· ἦτο φιλεργός· δὲν ἐπτοεῖτο ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν, καὶ πρὸ πάντων ἦτο ἐκ τῶν χαρακτηρίων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει ἡ ἀρχὴ, ἐκέκτητο δηλαδὴ προτέρημα ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς φύσει πρὸς κυβέρνησιν ὠριμένους, ἐνῶ οἱ κατὰ τύχην τοιαύτην λαμβάνοντες λειτουργίαν, ἐξαχρειοῦνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἐτι ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι καθ' ὃ συνεθασίλευσε μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Γ', ἐπεχείρησε νὰ συνετίσῃ αὐτὸν διὰ συμβουλῆς ἐντόνου, ἧτις ὡμοίαζε τῇ ἀληθείᾳ ἀπειλῇ. Μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἐμονάρχησε κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 867 ἀνέδειξε μετριότητα παθῶν καὶ σύνεσιν κυβερνη-

τικὴν, καὶ διοικητικὴν ἐμπειρίαν καὶ χρηστότητα ἀτομικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ τῆς βυζαντινῆς βασιλείας. Ἵνα ἐκτιμήσωμεν δικαίως τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι μακρὰ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὁπόσον ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν δοξασιῶν τῶν πλείστων τοῦ κράτους κατοίκων, ὥστε ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸ, ἀπεναντίας τὸ ἐξησθένισαν, καὶ ἐπὶ τέλους παρήγαγον μίαν τῶν φοβερωτέρων ἀκολασιῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἦτο λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐκ μέσου, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀναδιοργανωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων. Τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα ὁ βασιλεὺς· καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ πεπωμένου τούτου κύκλου ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν πρὸς συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνος τότε μορφωθείσης ἐν ταῖς ἐσχρατιαῖς ταύταις τῆς Εὐρώπης. Τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον, εἰς δ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἅμα μοναρχίας, ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ρύθμισις. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ὁ Φῶτιος, ὅστις ἐξεπροώπει τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἀπεδέχθησαν μὲν τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ἀλλὰ διέσωζον ἐλευθερίαν δοξασιῶν καὶ τρόπων ἀναμιμνήσκουσιν μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τῶν ὁπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Κατέναντι δὲ αὐτοῦ ἴστατο ὁ Ἰγνάτιος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀπολύτους θιασώτας τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Οἱ πρῶτοι ἦσαν εὐάριθμοι, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀσυγκρίτως πλείοτεροι, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὅσῳ ἐπειδὴ ὁ Φῶτιος εἶχε περιέλθει ἀναφανδὸν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ ἰγνατιανοὶ ἦσαν φυσικοὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου σύμμαχοι, οὗτος εἶχεν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει μερίδα ἰσχυρὰν, δι' ἧς ἡδύνατο νὰ ταράττῃ ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα. Ἡ περιπλοκὴ αὕτη δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὸν Βασίλειον, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, ἵνα διεξαγάγῃ ἀπερισπάστως τὴν πολιτικὴν καὶ διοικη-

τικὴν αὐτοῦ ἀναδιοργάνωσιν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀμέσως τῆς δυσχερείας ἐκείνης, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιούσης τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἡμέρας κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον. Τὰ καθέκαστα τῆς μεταβολῆς ταύτης καὶ αἱ νέαι σχέσεις, εἰς ἃς ὡς ἐξ αὐτῆς περιῆλθεν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐκτεθῆ ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου σκοποῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὅπως οὖν καὶ ἄνευ διακοπῆς τὰ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου διατρέξαντα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς πολιτευθεὶς ἐπιτηδειότατα πρὸς τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ τοὺς φωτιανοὺς ἀφ' ἑνὸς, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ἀφ' ἑτέρου, οὐ μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἐπὶ τέλους ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδὲν ἐθυσίασε τὰς προνομίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη ἀνεन्दότως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ὅλους τοὺς κλάδους δεινῶς παραλελυμένης διοικήσεως. Τὸ ταμεῖον ἦτο κενὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ δαπανήσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας ἀποταμιευθέντος θησαυροῦ, ὅστις συνεποσοῦτο εἰς 160 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἔκτοτε ἐν διαστήματι 11 ἐτῶν εἰσπραχθέντων τακτικῶν εἰσδημάτων, 7 ἢ 8,000 ἑκατομμυρίων, δὲν ὑπελείποντο καθ' ἣν ἡμέραν ἐκυριάρχησεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ εἰμὴ τρία καὶ μόνον κεντηνάρια ἥτοι 370,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ οὐ μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων τούτων ἐσπαταλήθη εἰς δωρεὰς τοῦ Μιχαὴλ Γ', ὁ βασιλεὺς εὐρὼν τὴν σημείωσιν τῶν οὕτως ἀτόπως δαπανηθέντων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν σύγκλητον καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς αὐτὸ ἄγαν ὑποθραύων δίκαιον τὰς ἡμισείας ὧν περ ἔλαβον ἕκαστος ἀντιστρέφει πρὸς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐκέλευσεν». Ἐντεῦθεν δὲ εἰσепράχθησαν ἀμέσως 300 κεντηνάρια, ἥτοι 37,000,000

δραχμῶν, δι' ὧν ἡδυνήθη ὁ νέος ἡγεμὼν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώ-
 τας καὶ μᾶλλον κατεπειγούσας τῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Ἄλλ' εὗρε
 καὶ ἄλλην πρόχειρον χρηματικὴν συνδρομὴν. Ὁ Μιχαὴλ Γ', ἀφοῦ
 κατησώτευσεν ὅλον τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, εἶχε χωνεύσει καὶ τὰ
 πολυτιμώτατα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις πολυτίμων κοσμημάτων,
 τὰ ὁποῖα εἶχον κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου· μίαν χρυσὴν πλά-
 τανον, δύο ὀλοχρύσους γρύπας, δύο χρυσηλάτους λέοντας, ἐν
 ὀλόχρυσον ὄργανον, πολλὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης χρυσωμάτων
 καὶ πολλὰς βασιλικὰς στολὰς τὰς μὲν ὀλοχρύσους, τὰς δὲ χρυ-
 σοῦφάντους, ὅλκην ἔχοντα ἅπαντα οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 200 κεν-
 τηναρίων, ἥτοι 25,000,000 περίπου δραχμῶν, μεταβαλὼν δὲ τὸν
 χρυσὸν τοῦτον εἰς νόμισμα, ἡτοιμάζετο νὰ καταδαπανήσῃ καὶ
 τοῦτο. Εὐτυχῶς ἀπέθανε πρὶν ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά του, ὥστε ὁ
 Βασίλειος ἡδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ χρήματα ἐκεῖνα εἰς κοινω-
 φελεστέρως δαπάνας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ πορισθεὶς περὶ τὰ 60,
 000,000 κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς βασιλείας του, ἐφρόντισε
 συγχρόνως περὶ τοῦ μέλλοντος δι' αὐστηρᾶς ἀλλὰ δικαίας τῶν νε-
 νομισμένων φόρων εἰσπράξεως· καὶ τοσαύτην εἰσῆγαγεν ἐν τῇ διοι-
 κήσει τῶν οἰκονομικῶν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥστε λέγεται ὅτι οἱ
 φορολογούμενοι κατήντησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ μὴ ἔχωσιν
 ἀπαιτήσιν τινα νὰ ὑποβάλωσι κατὰ τοῦ δημοσίου. Τοῦτο εἶναι
 βεβαίως ὑπερβολή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης τοῦ ἐγκωμίου
 συνάγεται τούλάχιστον εὐλόγως ὅτι περιστάλησαν πολλαὶ κα-
 ταχρήσεις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὸ τότε ἐπι-
 κρατοῦν φορολογικὸν σύστημα.

Ὁ Βασίλειος ἐβελτίωσεν ὡσαύτως τὸ προσωπικὸν τῆς διοική-
 σεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας εἰς τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀν-
 θρώπους πεπαιδευμένους ἅμα καὶ χρηστοὺς, ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως
 τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτῶν ἰδίως νὰ προστατεύωνται οἱ πέ-
 νητες κατὰ τῆς καταπίεσεως τῶν ἰσχυρῶν· ὥστε, αἰσωνομία πᾶσα
 καὶ δικαιοσύνη ὥσπερ ἀπὸ τινος ὑπερορίου φυγῆς ἐδόκει κατιέναι
 πρὸς τὸν βίον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεύεσθαι». Δὲν ἀξιοῦμεν
 τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ἐπανῆλθε τότε ὁ χρυσοῦς αἰὼν, ἀλλὰ μετὰ τὴν
 ἀκολασίαν καὶ ἀναρχίαν τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. ἐκ συστήματος ἐ-

πικρατήσασαν, ἥτο φυσικώτατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μακαρίζωσιν ἐαυτοὺς βλέποντες τὴν νέαν κυβέρνησιν ἀγωνιζομένην τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι κατορθοῦσαν πάντοτε, νὰ ἐφαρμώσῃ ἐξ ἴσου τὸν νόμον εἰς πᾶν τὸ ὑπήκουον. Καὶ ἔπειτα τὰ ἄχρι τοῦδε σωζόμενα καὶ ἐν μέρει ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν ἔτι νομοθετικά τοῦ Βασιλείου ἔργα μαρτυροῦσιν ὅπόσον ἐνδελεχῶς ἐπεμελήθη τὴν ρύθμισιν τοῦ κλάδου τούτου τῆς κυβερνήσεως. Ναὶ μὲν ἐν τῇ ἀντιδράσει ἥτις ἐπῆλθε τότε κατὰ τῆς μεταρρύθμισεως, κατηργήθησαν πολλοὶ αὐτῆς ἀστυκοὶ, γεωργικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, οἵτινες ἠδύναντο ἴσως νὰ διατηρηθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνη ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξαλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον καταστήσει ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ Ἐκλογή τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁσπδήποτε σωτηρίους καινοτομίας καὶ ἂν εἰσέγαγον ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλα τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὁθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκείνας πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Πλὴν τούτου ἡ Ἐκλογή διὰ τὸ ἐπίτομον αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη οὔτε ῥητῶς νὰ καταργήσῃ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντας ὁρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διαλύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μετὰ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ μικρὸν ἐπιγενομένας τροποποιήσεις. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει τοῦ δικαίου προήχθη ὅπως οὖν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ὅσας ἔγραψαν ἑκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογία κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλαχοῦ τὸν νόμον καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὥσθ' ἂν τὰ κείμενα τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασιλεὺς ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, τὰς χρησίμους εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἐλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διαλύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκεῖναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπρηχαιωμένα αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαριθμούς νόμους. Δύω δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιεὺς ἐν τῷ μετὰ τὸν τοῦ ἔτους 870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη *Προχειρος νόμος*, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπιτομὴ τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιελάμβανε δὲ καὶ τινὰ ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἥτις ῥητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη *Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων*. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἔκδοσις τοῦ *Προχείρου*, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος *Ἐπιταγωγὴ τῶν νόμων*. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡς αὐτῶς καὶ αὐτὴν τὴν *Ἀνακάθαρσιν* τῶν παλαιῶν νόμων. Ἐπραξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθανε, διαίρσας τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασιλικά*.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέησε νὰ διαπράξῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε καταντήσῃ εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινὰ τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρθέα διάδοχος, εἶχε προσέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Νικαίας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε

ἡ ἀπαντήσῃ· αἰέπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόσθῃ τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἶδὲ μὴ, σκοπεύομεν ὅλως ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύω δὲ ἔτη πρότερον οἱ Ῥῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιδαίνοντες τρεχαντηρίων, ἡπείλησαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι εἶχον ἐλαττωθῆ, διότι τὰ δημόσια χρήματα, ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἶδομεν τοῦ καὶ πῶς κατησώτευσον ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. Ὅσακις δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν πολεμίων στρατόν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρεῖαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅλως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῶ τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρὸν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἰδῶσιν. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιωτοτοπίων. Αἱ περὶ τοῦτου σωζόμεναι νεαραὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε μεγάλην νεοσυλλεξίαν καὶ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι στρατιῶται ἐγυμνάσθησαν διὰ μελέτης τακτικῆς καὶ πόνων ἐνδελεχῶν περὶ πάσας τὰς ἀσκήσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἐθίσθησαν εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εὐπείθειαν. Ταῦτα λέγει ὁ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, προσθέτων ἀφελῶς, ἀλλὰ ὀρθῶς ὅτι ἐὰν αὐδὲ τῶν βαναύσων καὶ χυδαίων τεχνῶν οὐδεμίαν ἐστὶν εἰδέναι πρὸ τοῦ μαθεῖν, βεβαίως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ βουλομένῳ νὰ φαντάζεται ὅτι γνωρίζει τὴν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην δίχα μαθήσεως καὶ ἰκανῆς ἐμπειρίας. Οὐδὲ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ νεοσυλλέκτου στρατοῦ ἠρκέσθη ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνέμιξε τὰ νέα ταῦτα τάγματα μετὰ τῶν ὀλίγων σωζομένων παλαιμάχων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπέστησεν ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ἐπιτηδεύον, ἐπὶ ἡγήκει δαφιλῶς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐβράβευε τοὺς ἀριστεύοντας, ἐτιμῶρει τοὺς ῥαθυμοῦντας, καὶ ἐν γένει παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναδιοργάνωσιν, ἣτις ἔμελλεν ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ σώσῃ καὶ νὰ κλέσῃ τὸ κράτος. Τὴν δὲ βελτίωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπέτρεψεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν πλωίων Νικίτην Ὀρούφαν, περιφανῇ θαλάσσιον ἥρωα τῶν χρόνων

ἐκείνων. Ὁ Ὀρούφανς ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸς καιροῦ καὶ μηδὲν μὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖον ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γ'. ἀλλ' οὐδὲν ἦττον διετέλει πιστὸς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὁμῶς συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀφορμὰς ποικίλας νὰ καταδείξῃ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ προτερήματα.

Τῷ ὄντι ἅμα μοναρχήσαντος τοῦ Βασιλείου ἀπεδείχθη ὁποῖον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς ἀκίς ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀνδρὸς ἡξέροντος νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ τῶν δυνάμεων. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαὴλ Τραυλοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπέβαλον τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας Ζουπάνοι, καὶ αὐταὶ αἱ παράλλαι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις (σελ. 730 τοῦ τρίτου τόμου)· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Βασιλείου μοναρχίας 867—870, αἱ τε πόλεις αὗται καὶ αἱ περὶ αὐτὰς σλαυικαὶ φυλαὶ, πιεσθεῖσαι ὑπὸ μωαμεθανικοῦ στόλου, ἐζήτησαν παρὰ Βασιλείου ἐπικουρίαν καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑποταχθῶσιν αὐθις εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ ἤρπασε τὴν εὐκαιρίαν, καὶ παρασκευάσας ἀμέσως στόλον 100 πλοίων ἐπεμφεν αὐτόν ὑπὸ τὸν Νικήταν Ὀρούφαν. Ἀμα δὲ ἐπλησίασεν ἡ δύναμις αὕτη, οἱ σαρακηνοὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ Ῥαουσίου ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς συγχρόνους ἡ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου τούτου εἰκονίζεται καλῶς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου λέγοντος «ὥς περ τινα πρηστήριον κεραινὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει» ὁ Βασίλειος τὸν Ὀρούφαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σαρακηνοὶ ἀποπλεύσαντες ἐκ Ῥαουσίου ἐπέπεσον κατὰ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Βᾶριν, καὶ ἀπὸ αὐτῆς ὁρμώμενοι ἐληλάτουν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διέταξε τὸν Ὀρούφαν νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς, ἅμα ἤθελε ρυθμίσει τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν πράγματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τοῦ τε πάπα τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως Λουδοβίκου Β'. Τὸν πάπαν εἶχεν ἐξευμενίσει διὰ τῆς τοῦ Φωτίου ἐξορίας· πρὸς δὲ τὸν

Λουδοβίκου Β'. εἰ καὶ τροπολογήσας τὰς ἐπ' ἐσχάτων συνομολογηθείσας σχέσεις (σελ. 823 καὶ ἐπόμε. τοῦ τρίτου τόμου) διετέλει πάντοτε φιλικῶς διακειμένος. Ἐπειτα εἰς οὐδέτερον τῶν δυναστῶν τούτων τῆς δύσεως συνέφερεν ἡ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παγίωσις τῆς τῶν σαρακηνῶν ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ συμπράξει αὐτῶν ὁ ναύαρχος Ὀρδούφας ἀνέκτισε τὴν Βᾶριν καὶ καθυπέταξεν αὐτῇ τὸ πλεῖστον τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς μέρους καταληφθέντος ὑπὸ Λουδοβίκου Β'. «Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἐσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρας ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα» λέγει ὁ χρονογράφος. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, θέλομεν διαλάβει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθον ἔκτοτε πρὸς τὸ κράτος αἱ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν καὶ αἱ ἄλλαι σλαυϊκαὶ φυλαί.

Πρὸ πάντων ἐστάλησαν εἰς Δαλματίαν ἱερεῖς ἐπιτετραμμένοι νὰ μεταδώσωσι τὸ ἅγιον βάπτισμα εἰς τὰς σλαυϊκὰς τῆς χώρας ἐκείνης φυλάς, ὧν αἱ πλείσται εἶχον ἀποβάλει πρὸ 50 ἐνιαυτῶν μετὰ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας καὶ τὸ χριστιανικὸν θρησκεῦμα. Ἀφοῦ δὲ αὐτῇς ἐβαπτίσθησαν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κράτος ἐρρύθμισθησαν ὡς ἐξῆς. Αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ὑπερτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἣν ἐξεπρωσώπει ὁ παρ' αὐταῖς ἐδρεῦων στρατηγὸς Δαλματίας, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος ἦτο ἡναγκασμένος νὰ διορίζῃ τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας ἐκάστης φυλῆς ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενεᾶς ἐκείνης ἣτις εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ κυβερνᾶν τὴν φυλὴν ταύτην. Πλὴν τούτου αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ τελῶσι φόρον τινὰ, καὶ νὰ στρατεύωσι προσκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑποχρέωσιν τῆς στρατεύσεως ἐξεπλήρουν, τὸν δὲ φόρον ἐλάχιστον ὄντα, εἶναι ἄδηλον ἂν κατέβαλλον τακτικῶς. Καὶ ἂν τὸν κατέβαλλον δὲ, ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια τοῦ κράτους δὲν ἦτο σπουδαία, διότι ἀντὶ τοῦ φόρου ἐκείνου κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὰς σλαυϊκὰς φυλάς αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Δαλματίας πόλεις. Τὸ Ἀσπάλαθον ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς σλαύους τούτους 200 χρυσᾶ κατ' ἔτος, τὸ Τραγύριον, ἡ ὅπως ἐλέγετο τότε Τετραγκούριον, 100, ἡ Διόδωρα 110, ἡ Ὀψαρα καὶ Ἀρβη καὶ Βέκλα, ἀνά 100 ἐκτὸς αὐτοῦσιων τινῶν προϊόντων. Αὐτὸ τὸ Ῥαούσιον ἐτέλει εἰς μὲν τὸν ἄρχοντα

Ζαχλουμίας 36 χρυσά, εἰς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβούνιαν ἄλλα 36.
 Ὡστε ἡ τῆς Δαλματίας ἀνάκτις δι' ἄλλου σπουδαίου καὶ πραγ-
 ματικοῦ δεσμοῦ δὲν συνῆψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ διὰ
 τῆς ὀριστικῆς ὑπὸ τῶν αὐτόθι σλαυικῶν φυλῶν παραδοχῆς τοῦ
 χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν ἀνέλαβον αὐταὶ νὰ
 στρατεύωσιν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὑποχρεώσεως ἣν τῶντι
 ἐξεπλήρωσαν ἀμέσως, βοηθήσασαι τὸν ναύαρχον Ὀρούφαν εἰς τὴν
 κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σαρακηνῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τὴν ὑπὸ τῶν
 σλαύων τῆς Δαλματίας παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρεκολού-
 θησε μετ' ὀλίγον ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς ὅλας τὰς γείτονας σλαυικὰς
 χώρας, τὴν ἄνω Μοισίαν ἢ Σερβίαν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Δα-
 κίαν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦτο συνδέεται προδήλως μετὰ τῆς πρό τι-
 νων τότε ἐνιαυτῶν διενεργηθείσης παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ
 ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Διότι ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς βασιλείας ἐκεί-
 νης ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀπάσας τὰς γείτονας φυ-
 λὰς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡσχολεῖτο ἔτι ἐπιμελέστερον εἰς τὸ νὰ δια-
 πράξῃ τὸ θεάρεστον ἅμα καὶ πολιτικώτατον τοῦτο ἔργον ὡς πρὸς
 τὰς φυλὰς ἐκεῖνας, ὅσαι ἐντὸς τοῦ κράτους δὲν εἶχον εἰσέτι ἀσπα-
 σθῇ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἀξιο-
 μνημόνευτον δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Βασιλείου
 ἐδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὸ ἅγιον βάπτισμα οἱ τῆς Λακωνικῆς κά-
 τοικοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι μέχρι τοῦ δευτέ-
 ρου ἡμίσεως τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν
 εἰδωλολατρείαν. αἰστέον, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννη-
 τος, ὅτι οἱ τοῦ κράτους Μακίης οἰκῆτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γε-
 νεᾶς τῶν σλαύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων Ῥωμαίων, οἱ καὶ μέ-
 χρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἕλληνας προσαγορεύονται, διὰ τὸ
 ἐν τοῖς προπαλαιῶς χρόνοις εἰδωλολάτραις εἶναι καὶ προσκυνητάς
 τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασι-
 λείας τοῦ αἰδιμίμου Βασιλείου βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγόνασιν.
 Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσιν ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ ἀπρόεστος, ἐλαιοφό-
 ρος δὲ, ὅθεν καὶ τὴν παραμυθίαν ἔχουσι.» Τὸ χωρίον τοῦτο μαρ-
 τυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων
 τῆς Λακωνικῆς, ἃν καὶ ὁ Χόμφ ὑποδεικνύει ὅτι ἀνεμίχθη μετὰ

τοῦ αἵματος αὐτῶν, σλαυικὸν αἷμα· διότι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Μά-
νην πολλὰ σλαυικὰ τόπων ὀνόματα.

Ἐνῷ δὲ ὁ Βασίλειος διέδιδεν οὕτω τὸν χριστιανισμὸν ἐν τῇ δύ-
σει, συγχρόνως κατέλυε τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τῶν παυλιανιτῶν,
περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ τρίτου τόμου, καὶ ἐταπεί-
νωνε τοὺς συμμάχους τούτων ἄραβας, ἀπὸ τοῦ 871—873, ὅτε ὁ
στρατηγὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος, κατατροπώσας τοὺς παυλιανίτας
καὶ φονεύσας τὸν διάδοχον τοῦ Καρβέα ἀρχηγὸν αὐτῶν Χρυσό-
χειρα, ἐγένετο κύριος τῆς Τεφρικῆς. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν πολ-
λοὶ παυλιανῖται ὑπερασπιζόμενοι τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν
ἐλευθερίαν, τῇ συνδρομῇ τῶν ἀράβων, ὅτε μὲν περὶ τὰ ὄρη, ὅτε δὲ
κατὰ τὰ ἀνατολικά σύνορα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Χρυσόχει-
ρος ἀπέβαλον τὴν προτέραν πολιτικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ δὲ
τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀράβων ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος τῷ 880 καὶ ἄλλην
ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς βαρεῖας πληγὰς, ἃν καὶ
δὲν ἡδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀπὸ Ταρ-
σοῦ, ἀπὸ Κρήτης, καὶ ἀπὸ Ἀφρικῆς ἐγίνοντο ἀδιάκοποι ἀντιπε-
ρισπασμοὶ ἐπιμόνως ἐπιτιθεμένων τῶν μωαμεθανικῶν στόλων κατὰ
τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 880, ἐνῷ ὁ Βασίλειος διέτριβε περὶ
Ἄδανα τῆς Κιλικίας τὰ ὅποια δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ, ὁ
ἐμίρης τῆς Ταρσοῦ Ἐσμὰν ἐπῆλθε μετὰ 30 μεγίστων πλοίων ἐξ
ἐκείνων τὰ ὅποια ἐκαλοῦντο τότε κομβάρια, κατὰ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ
Χαλκίδος. Ἄλλ' ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος Οἰνιάτης, εἰσα-
γαγὼν εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἱκανὴν ἐκ τοῦ θέματος φυλακὴν,
καὶ ὀπλίσας τὰ τεῖχη διὰ τῶν προσηκόντων ἀμυντηρίων, ἀπέ-
κρουσε τὴν ἔφοδον, καὶ ἐμπρήσας μὲν τινα τῶν πλοίων, πολλοὺς
δὲ φονεύσας τῶν βαρβάρων, ἠνάγκασε τοὺς ἐπιλοίπους νὰ φύγωσι
κακῶς ἔχοντες. Ἐπειτα τῷ 881 ὁ τῆς Κρήτης ἐμίρης Σαῖτ ὀπλί-
σας εἴκοσι καὶ ἐπτὰ κομβάρια, καὶ ἔχων ἔτι πλεῖστα ἄλλα μικρό-
τερα πλοῖα καλούμενα τότε σακτούρας καὶ γαλέας, ἐξώρμησε
κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους τολμήσας νὰ προσελάσῃ
καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος. Τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης μετέσχε καὶ
τις ἑλλην ὀνόματι Φώτιος, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ἔμπειρος. Ἐπὶ τέ-
λους ὁμῶς ἐκπλεύσας κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ὁ ναύαρχος Νι-

κῆτας Ὀδρύφας τὰ μὲν εἴκοσι τῶν κρητικῶν σκαφῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, φονεύσας ἢ καταποντώσας τοὺς ἐπιβάτας αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλοι ἐν Κρήτῃ μωαμεθανοὶ δὲν κατεβλήθησαν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης, καὶ, ὡς φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν ἥτταν ὁ ναύαρχος αὐτῶν Φώτιος ἐτράπη κατὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων. Ὁ Νικήτας Ὀδρύφας, σταλὲς αὐθις κατ' αὐτῶν, φθάνει εἰς Κεγχρεάς. Ἐκεῖ μανθάνει ὅτι οἱ ἐχθροὶ διατρίβουσιν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς Πελοποννήσου μέρη λεηλατοῦντες τὰ περὶ Μεθώνην, καὶ Πάτρας καὶ Κόρινθον χωρία· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἀπολέσῃ τὸν χρόνον περιπλέον τὴν χερσόνησον, μεταβιβάζει ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης εἰς τὴν ἑτέραν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὀλοσχερῶς αὐτοὺς συνέτριψε, φονεύσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Συγχρότως ὅμως ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἐξορμήσει μετὰ 60 παμμεγέθων πλοίων, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε 200 ἄνδρας, κατὰ τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Ζακύνθου καὶ τῶν παρακειμένων παραλίων. Κατὰ τούτων ἐξαπεστάλη ὁ ναύαρχος Νάσαρ, ὅστις συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς Μεθώνην. Καὶ ἐλειποτακτήσαν μὲν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ πολλοὶ τῶν ἐρετῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ναύαρχος δι' αὐστηρᾶς καὶ ἐπιτηδεΐας διαγωγῆς περιστείλας τὸ κακὸν τοῦτο, ἀναπληρώσας δὲ, διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννου Κρητικοῦ, τοὺς λειποτακτήσαντας διὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ θέματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Μαρδαϊτῶν, ἐπέπεσεν ἀπροςδοκῆτως κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς περιφανῶς, καταπυρπολήσας πολλὰ τῶν μωαμεθανικῶν πλοίων.

Ἐκτοτε ἐθαλασσοκράτησαν οἱ βυζαντινοί. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἐπιπλέοντες κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς ὁποίας ἐν τῷ μεταξὺ οἱ σαρακηνοὶ εἶχον καταλάβει διάφορα μέρη, ἐκυρίευσαν πολλὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἔφερον φορτίον ἐλαίου, τὸ εἶδος τοῦτο κατήντησε νὰ πωλῇται ἐν τῷ κράτει εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν, ἀντὶ ὀβολοῦ δηλαδὴ ἢ λίτρα. Ὁ Νάσαρ ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον καὶ εἰς Πάνορμον προσεκτήσατο πολλὴν λείαν, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἤρχον τότε ὁ πρωτοβεστιάριος Προκόπιος καὶ ὁ Λέων

* Αποστύππη, ανέκτησε τὸ πλεῖστον τῆς Καλαβρίας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων, τυχῶν αὐτόθι εὐφροσύνου δεξιῶσεως. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα παρεκτὸς τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Λέοντος, ὅ,τε Εὐπράξιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηλάτης, καὶ ὁ Κεφαλληνίας Μουσουλίκης, καὶ ὁ Δυρράχίου Ῥαβδοῦχος, καὶ ὁ Πελοποννήσου Οἰνιάτης. Ἐν Σικελίᾳ ἐκτίσθη εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος νέα πόλις, ἣτις ὠνομάσθη Βασιλεόπολις, καὶ εἶναι ἴσως ἡ σημερινὴ Πολίτση. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Νάσαρ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Λέων καὶ ὁ Προκόπιος· ὁ δεύτερος ἐφρονεύθη, ὁ δὲ πρῶτος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως· οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ὥστε ἐπὶ τινα ἔτη ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ σαρακηνοὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τελευταῖον ὅμως τῷ 885 ἀπεστάλη αὐτόθι στρατηγὸς ὁ περιφανὴς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Φωκάδων, Νικηφόρος ὁ Φωκάς, ὅστις πολλαχῶς περιέστειλε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς πολεμίους. Εἰς δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ Φωκά συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὰ τῶν παυλιανιτῶν τάγματα, τὰ ὁποῖα, ἀγόμενα ὑπὸ τοῦ Διακονίτση, πρῶτον ὑποστρατήγου τοῦ Χρυσόχειρος, ἔδωκαν ἐν ταῦθα νέα δείγματα τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τῆς δεξιοτητος. Ἀφ' ἐτέρου ἀναφέρεται ἐπὶ Βασιλείου στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιος· ἀλλὰ συγχρόνως λέγεται, ὅτι οἱ Κύπριοι διετέλουν κατὰ τὰς συνθήκας ὑπὸ τε τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν, ἴσως ἐξ ἡμισείας, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρωτομάρτυ (σελ. 353 τοῦ τρίτου τόμου). Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα τῶν καταλόγων ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσως διαδόχων τοῦ Βασιλείου, μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν.

Καθ' ἣν ἐποχὴν λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος τῇ 29 αὐγούστου 886, τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἂν δὲν εἶχεν ἀνακτήσει, παρεκτὸς ὀλίγων, τὰς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀφαιρεθείσας ἀπὸ αὐτοῦ χώρας, οὐ μόνον ἄλλην τινα δὲν ἀπώλεσε, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτοῦ ἀντιπάλους, τοὺς μωαμεθανούς· καὶ ἂν ὅλως ἐγκατελείφθη πᾶσα ἡθικὴ τοῦ κράτους μεταρρύθμισις, ἡ μηχανικὴ ὅμως ἀναδιοργάνωσις τῶν

ὑφίσταμένων αὐτοῦ πόρων καὶ δυνάμεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε συντηρουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἐφεξῆς, πολλὴν ἐπηγγέλλετο ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπίδοσιν. Ὁ σάλος ὁ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παραχθείς ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον εἶχον ὠφεληθῇ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ, κατηνύσθη ἤδη κατ' ὀλίγον. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ θριάμβου τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιον δυσηρεστήθησαν οἱ περὶ τὸν Φώτιον· ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειονοφηρίαν, ὁ Φώτιος, ὡς θέλομεν ἶδει ὅταν ἐκτενέστερον ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος, ἐνόησε τὴν ἀνάγκην οὐχὶ νὰ ἀντιπολιτευθῇ εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, ὥστε, ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 877, ἀνεκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος καὶ συνέπραξεν ἕκτοτε μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς τὴν τῶν πνευμάτων εἰρηνopoίησιν. Οἰκονομία καὶ τάξις εἰσῆχθησαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ στρατὸς ἠύξησεν, ἡσκήθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ ἐπιτηδεύους ἡγεμόνας. Ἡ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀφ' ἐνὸς ἐπολλαπλασίασαν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἐτέρου περιεποίησαν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τὸ κυριώτατον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον δικαιοῦται πᾶν ἔθνος νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ἡ νομοθεσία, ἃν κατήργησε τὰς εὐγενεῖς ἀρχὰς τῆς Ἐκλογῆς καὶ τῶν ἄλλων νόμων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξετέθη ὅμως ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὸ ὑπῆκοον. Ὅταν δὲ παραβάλωμεν τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν πρὸς τὴν δεινὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων μάλιστα βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ πρὸς τὴν φοβεράν ἀκολασίαν ἣτις ἐμίανε τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', θέλομεν ἐννοήσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἣν κατέλειπεν ἡ μνήμη τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅ,τι εἶπομεν πρὶν ἐκθέσωμεν τὰς πράξεις αὐτοῦ, τοῦτο λέγομεν καὶ ἀφοῦ τὰς ἐξεθέσαμεν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυΐαν δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτικὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ σώζονται καὶ συντη-

ροῦνται. Ἦξευρε πιθανώτατα ὅτι οἱ νόμοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀγαθώτεροι τῶν καθεστώτων νόμων, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ καταργήσῃ αὐτοὺς, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τοὺς ἀποδέχεται· Ἦξευρε βεβαίως ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τὸν ἤθελεν. Ἐστρατήγησε σπανίως καὶ ἔτι σπανιώτερον ἐπιτυχῶς, ἀλλ' Ἦξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἡγεμονία τῆς τε πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Δὲν ἀπέκτισε ποτὲ πολλὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐξέτιμα τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς. Ἀμα ἐνόησεν ὅτι εἰμπορεῖ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιον ἀκινδύνως, τὸν ἀνεκάλεσε, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ν' ἀνοίξῃ μὲν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ σχολὴν ἐν ἣ συνέρρεον πλεῖστοι ἀκροαταί, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στεφάνου. Ἀλλὰ προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν ὡσαύτως ὁ Βασίλειος τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ γερμανὸς Οὐγγερ, ὁ γράψας τὴν νεωτάτην καὶ σπουδαιοτάτην περὶ τῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἔργα τινὰ αὐτοῦ κοινωφελῆ, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γέφυραι, ὡς μᾶλλον ὅμως ὀνομαστά ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογίζονται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἡ μεγάλη προσθήκη ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασίλεια, ἥτοι τὸ λεγόμενον καιοῦργιον, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οὓς ἡγείρεν ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν, ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον ὑπῆρξε χρηστὸς καὶ εὐπρεπὴς ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν. Ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν συνεζεύχθη τὴν Εὐδοκίαν Ἰγγερίνην, καὶ ὅτι δὴ ποτε ἐφημίζετο περὶ τῶν δύο πρώτων αὐτῆς υἱῶν, διετέλεσε προσηλωμένος πρὸς αὐτὴν, καὶ οὐδεμίαν ποτὲ ἀπεκάλυψεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν παιδῶν ἐκείνων. Διετέλεσε δὲ καὶ εὐλαβὴς καὶ ἔδωκε δείγματα ἀναμφισβήτητου εὐγνωμοσύνης πρὸς πάντας ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυστυχίας του. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του ἀναγκαίως

ἔχει ἢ προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος, ἐκδη-
λῶν τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ ἰδίως διὰ τῆς κατασκευῆς τοσοῦτων ναῶν,
συνεμερίζετο τὰς περὶ τούτου δοξασίας τῶν συγχρόνων του, οὐδὲ
ἐνόει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη ἱκανὰ τοιαῦτα τῆς κοι-
νῆς λατρείας ἰδρύματα, καὶ ὅτι τὰ περισσεύματα τῆς ἔμφορος
αὐτοῦ οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἠδύναντο νὰ δαπανηθῶσιν εἰς ἀνάγ-
κας τοῦ κράτους μᾶλλον κατεπειγούσας. Μετεῖχε δὲ καὶ τῆς τότε
κοινῆς δεισιδαιμονίας, πιστεύων εἰς τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μα-
γείαν καὶ προσηλωθεὶς τούτου ἕνεκα εἰς τὸν γόητα Θεόδωρον Σαν-
ταβαρηνόν, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀδικίας καὶ πολλὰ
ἀτοπήματα, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ὅταν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βι-
βλίου πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς βασιλείας
ταύτης μέρους. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βασίλειος διέπρεπε μὲν ἐπὶ πολλοῖς
προτερήμασιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς του, ὅπως πολ-
λοὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ κατ'
ἐξοχὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κῆ-
δοκίμησεν ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ἐντὸς
τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀγωνισθεὶς νὰ πράξῃ
τὸ ἐφικτὸν καὶ ὅχι τὸ ἀνέφικτον.

Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος εἶχε προαπο-
θάνει, ὥστε ἡ βασιλεία περιῆλθε τῷ 886 εἰς τὸν δευτερότοκον
Λέοντα. Ὁ νέος οὗτος, μαθητῆς γενόμενος τοῦ Φωτίου, ἔλαβε μὲν
πᾶσαν τὴν παιδείαν τὴν ὅποιαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι τότε οἱ ἄν-
θρωποι, ἀλλὰ δὲν ἐκληρονόμησε κἀνὲν τῶν πρακτικῶν τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ προτερημάτων. Ὅθεν ἐπωνομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσο-
φος, ἀλλὰ ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου
καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ ψιλὴ παιδεία, ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον
περιορισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς, εἰς οὐδὲν
ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανεστέραν καὶ μᾶλλον
ἀδικοιολόγητον τὴν κακίαν. Ἐξέδωκεν, ὡς εἶδομεν καὶ θέλομεν
βραδύτερον ἶδει, νόμους σοφοὺς, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος παρεβιάζετο
νόμους τούτους ζήσας ἐπανελημμένως μὲν ἐν μοιχείᾳ, τελέσας δὲ
τέταρτον καὶ πολλῶν σκανδάλων πρόξενον γενόμενον γάμον μετὰ
τῆς Ζωῆς Καρβουνοψίνης, τῆς μητρὸς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κων-

σταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐνῷ ἐποίει ἐπιγράμματα δι' ὧν ἐξύμνει τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Φώτιον, καθήρσεν αὐτὸν ἅμα βασιλεύσας, ἵνα ἀναβιδάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, ἐκκαιδεκαέτη ὄντα. Ἐνῷ αἱ πόλεις τοῦ κράτους κατεστρέφοντο ὑπὸ ποικίλων πολέμων, αὐτὸς ἔγραφε λόγους καὶ προσευχάς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα· ἐνῷ τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἦσαν ἄθλια, αὐτὸς συνέτασσε χρησμούς περὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ ἐνῷ οἱ στρατοὶ αὐτοῦ κατετροποῦντο, αὐτὸς ἀντέγραφε τὰς περὶ τακτικῆς καὶ στρατηγίας συγγραφάς τῶν ἀρχαίων. Καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ὁ μὲν ἦτο ἀμαθής, ἀλλὰ πρακτικὸς ἄνθρωπος, ὁ δὲ λογιώτατος, ἀλλὰ παντελῶς ἀπρακτος. Ὅθεν, οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης τὸ κράτος ὑπέστη συμφορὰς δεινάς· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ παρεκτὸς τῶν Ἀράβων προσεβλήθη αὐθις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ βουλγαρικὸν κράτος συνέκειτο ἐκ δύο τμημάτων ἴσων σχεδὸν τὴν ἑκτασιν. Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων ἦτο ἡ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις, συγκειμένη ἐξ ἡγεμονιῶν ὑποτελῶν τοῦ ἄρχοντος τῶν Βουλγάρων, περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ Βανάτου, τὴν Βοϊεβοδίαν, τὴν Τρανσυλθανίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Βουλγαρίας, κατοικοῦμενον ὑπὸ φυλῶν μαχίμων ἐν αἷς ἐπρώτεον οἱ Ἀῤῥοι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐξησφάλιζε τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίαν ἀπὸ νέων ἐκ τῆς ἄρκτου ἐπιδρομῶν, καὶ παρῆχε συγχρόνως αὐτῇ ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων πολλοὺς καὶ γενναίους πολεμιστάς. Τὸ δὲ δεύτερον τμήμα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετέλει καὶ τὸ κύριον τοῦ κράτους τούτου μέρος, ἦτο ἡ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖσα ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις περιελάμβανε τὰ μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου καὶ τὴν περὶ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος χώραν.

Οἱ Βούλγαροι ἦσαν μὲν φυλὴ φιννο-ουραλικὴ ἢ τουρανικὴ, ἀλλ' ἅμα κυριαρχήσαντες μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου, ἤρχισαν, ὥς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸ καιροῦ αὐτόθι ἰδρυμένων σλαβικῶν φυλῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου

έντελῶς ἐξεσλαυίσθησαν. Ἡ ἀπορρόφῃσις αὕτη τῶν νικητῶν ὑπὸ τῶν νικηθέντων συνέβη διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις οἱ Βούλγαροι ἦσαν εὐάριθμοι, καὶ τούτου ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ προσλάβωσι τοὺς Σλαύους συνεργοὺς τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων οὓς διεξήγαγον κατὰ τε τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἄλλων πολεμίων. Τούτου δὲ γενομένου, ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀσυγκρίτῳ βαρβαρώτεροι τῶν Σλαύων, φυσικῶ τῷ λόγῳ οἱ νικηθέντες μετέδωκαν εἰς τοὺς νικητὰς τὴν τε γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους θεσμούς. Ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν συνέβη εἰμὴ διὰ μακροῦ χρόνου καὶ μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ἀλλ' ἤδη τῷ 811, ἤτοι 130 ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης κατακτῆσεως, βλέπομεν τοὺς τῶν Σκλαβίνων ἄρχοντας παρακαθημένους εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Κροῦμμου καὶ συμπίνοντας μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κρανίου τοῦ βασιλέως Νικηφόρου (σελ. 645 τοῦ τρίτου τόμου). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ πρέσβυς δὲν ὁ Κροῦμμος ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα φέρει τὸ προδότης σλαυϊκὸν ὄνομα τοῦ Δαργαμηροῦ ἢ Δραγομήρ (σελ. 657 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ λαὸς ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν κύριον Βουλγαρίας ἐκαλεῖτο λαὸς τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων (σελ. 365 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκρίνετο ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς τῶν Σλαύων, ὁ δὲ ἡγεμὼν προσηγορεύετο βουλγαριστὶ Χαγᾶνος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατίσχυσεν ὁ σλαυϊσμός. Ὁ ἡγεμὼν προσηγορεύθη σλαυϊστὶ *Κνιαζ*· τὰ δὲ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων ἀπὸ τουρκικῶν (Ἀσπαροῦχ, Κροῦμμ, κτλ.) ἀπέβησαν ἢ σλαυϊκὰ (Βορίς, Βλαδιμίρ κλπ.) ἢ χριστιανικὰ (Σαμουήλ, Συμεὼν, Πέτρος, κτλ.) Ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μὲν κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποστόλων, ἀλλὰ δὲν ἤκμασεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Σλαύων ἀποστόλων τῶν ἐκ Μοραυίας διωχθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου. Καὶ τότε κατηργήθησαν πολλὰ ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑφιστάμενα τουρκικὰ ἔθιμα, οἷον ἡ πολυγαμία, ἡ ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων ἀνάρτησις τῆς ἱπποῦριδος, τὸ ἀσιανὸν σαρίκιον, ἡ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ τῶν προπατόρων ξίφους ὀρκωμοσία κ. τ. λ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκσλαυϊσμὸν αὐτῶν. Καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως. Οἱ Βούλγαροι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν σχετικῶς τόσον ὀλίγοι, ὥστε δὲν κατέ-

λαβὼν εἰμὴ τὸ ἀνατολικὸν τῆς Μοισίας μέρος καταλιπόντες πάσας τὰς δυτικωτέρας χώρας εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως δὲ δὲν φαίνονται ποτὲ κατασταθέντες ὅπως οὖν πολυάριθμοι εἰς τὰς περὶ Ἀχρίδα χώρας. Καὶ ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι αὗται χώραι ἀπέβησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος τὸ κυριώτατον ὁρμητήριον τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι ἐξεσλαυίζοντο, αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις δὲν διέφυγον ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Οἱ εὐπατρίδαι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ βασίλεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἰδίως δὲ ὁ Συμεὼν, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡγεμόνος αὐτῶν Βορίς ἢ Βογόριδος (τοῦ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ μετονομασθέντος Μιχαὴλ) ἐλογίζετο σχεδὸν Ἕλληνα, καθὸ διδασκόμενος ἐν τῇ βασιλευσούσῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὅταν μετέπειτα ἐβασίλευσεν ὁ Συμεὼν οὗτος, ἑλληνιστὶ ἀνευφημεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ὅλαι αἱ παράλαιοι αὐτῶν πόλεις, ἡ Ἀγχιάλος, ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἡ Σωζόπολις, ἡ Ὀδησσός, ἡ Ἰστρούπολις, κατωκοῦντο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων Ἀσιανῶν. Διὰ δὲ τὰς μετὰ τούτων ἐμπορικὰς σχέσεις ἐφικιοῦντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων πρὸς τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε'. συνομολογηθεῖσα πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνη τῷ 817 διςτηρήθη, ἐκτὸς μικρῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐχθροπραξιῶν, μέχρι τοῦ 893. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ καὶ μετὰ τριστῇ βασιλείᾳ τοῦ προσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Βλαδιμήρου, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα Συμεὼν, 893 — 927, καὶ τότε ἡ ἀσύνετος τοῦ Λέοντος κυβερνήσις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξιν μακροῦ καὶ ἐναγωνίου πολέμου. Τὸ μονοπώλιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου διεξήγετο ὑπὸ δύο ἐμπόρων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐκαλοῦντο Σταυράκιος καὶ Κοσμάς. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἐπιτηρούμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, ἐτήρουν ἐξ ἀνάγκης τὰ συντεθειμένα. Ἀλλὰ, πλεονέκται ὄντες,

ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα διαφύγῃσι τὸν ἑλεγχον τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισαν ἐπιτήδειον νὰ μεταφέρωσι τὴν εἶδραν τῶν συναλλαγῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ εὐνούχου Μουσικοῦ, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ Στυλιανῷ Ζαούτσα, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῇ, ἣτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι, μετὰ τοῦ ὁποίου συνέζη ἐν μοιχείᾳ. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς μεταθέσεως ταύτης, ὁ Σταυράκιος καὶ ὁ Κοσμάς ὑπέβαλον τοὺς ἐμπόρους Βουλγάρους εἰς ὑποχρεώσεις ἐπαχθεῖς, εἰς *βαρέα τελωνήματα*. Οἱ Βούλγαροι παρεπενέθησαν εἰς τὴν ἡγεμόνα των, ὁ δὲ ἀπήθυνε παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Ζωῆς Ζαούτσα αἱ παραστάσεις δὲν εἰσηκούσθησαν. Καὶ τότε ὁ Συμεὼν, ὅστις εἶχε μὲν ἐκπαιδευθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν, ἐπεχείρησε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Οἱ κατὰ τοῦ Συμεὼν ἀποσταλέντες στρατηγοὶ ἦσαν οἱ πλεῖστοι λόγου ἄξιοι ἄνδρες. Ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης ἔπесον γενναίως μαχόμενοι. Ὁ Νικηφόρος Φωκάς εἶχε πρὸ ὀλίγου ἔτι δώσει δείγματα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ Λέων εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς τῶν μαγιάρων, ἣτις νεωστὶ τότε εἶχε κατασταθῇ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀρπαδ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστρου. Προσέτι δὲ συνέδραμον τοὺς βυζαντινοὺς καὶ ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαὶ, οἱ Οὐζοὶ, οἱ Χαζάροι, οἱ Πετσενέγοι· οὐδὲν ἤτταν ὁ Συμεὼν οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατετρόπως τοὺς βυζαντινοὺς στρατοὺς. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Συμεὼν στρατηγὸς μέγας, οἱ δὲ Βούλγαροι πολεμισταὶ ἄριστοι, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὰ ἀτυχήματα ἐκεῖνα πολὺ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διευθύνετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀγὼν ὑπὸ βασιλείᾳ, ὅστις πολὺ μᾶλλον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν, ἢ περὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνετον ταύτην ῥῆξιν πρὸς φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἄγρια πάθη δὲν ἠδύναντο νὰ κατευνασθῶσιν εἰμὴ δι' εἰρηνικῶν σχέσεων, ἔπειτα ἐματῆίου δι' οὐδὲν ἤτταν ἀσυνέτου ἐπεμβάσεως τὴν ἐνέρ-

γειαν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηνίτου προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ πολέμου ὁ Νικηφόρος Φωκάς, οἱ μαγιάροι περάσαντες τὸν Ἰστρον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Συμεῶν. Καλητέρα περίστασις ἵνα συμπληρωθῇ ἡ καταστροφή αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε. Ὁ δὲ Λέων φενακισθεὶς ὑπὸ ἀπατηλῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τοῦ πονηροῦ ἄμα καὶ γενναίου ἐκείνου ἀνδρός, ἀνακαλεῖ τὸν Φωκᾶν, καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι διεπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, πέμπει ἀντὶ τοῦ Φωκᾶ τὸν Κατακαλὼν, ὅστις ἠττήθη αἰσχυρῶς περὶ τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν οὕτω μετὰ τινων διακοπῶν δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Συμεῶν, καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ περιπετείας θέλομεν μνημονεύσει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἵνα δὲ δεῖξωμεν ἀπὸ τοῦδε ὁποῖον ἀξίωμα ἐκτήσατο ὡς ἐξ αὐτοῦ ὁ ἄρχων ἐκεῖνος τῶν βουλγάρων, παρατηροῦμεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπωνομάσθη βασιλεὺς ἦτοι τσάρ, ἐνῷ οἱ προκάτοχοί του ἤρχοῦντο εἰς τὴν μετριοφρονεστέραν προσηγορίαν τοῦ κυρίου ἦτοι κνιάζ.

Συγχρόνως ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης τοσοῦτῃ μᾶλλον συνεχεῖς, ὅσῳ δὲν ἀπῆντων ἤδη τὴν ἐπιτυχῇ ἀντίστασιν, τὴν ἀντιταχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Μετὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκείνων συνέπραττον ἤδη καὶ πολλοὶ ἀρνησίθρησκοι χριστιανοί, ἄνδρες ἐπιτήδευοι, καὶ ὡς ἡγεμόνες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων παριστάμενοι. Εἶδομεν ἐπὶ Βασιλείου ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Φώτιον. Τῷ δὲ 889 ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ τριπολίτης Λέων, ναύαρχος ὢν τοῦ Ἑμῖρου τῆς Κρήτης, ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τῆς Σάμου, ἠχμαλώτευσεν τὸν αὐτόθι στρατηγὸν Πασπαλᾶν, ἐδήλωσε πᾶν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἠπειλῆσεν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλος πάλιν, ὁ Δαμιανὸς, ἐληλάτησεν τὴν πλουσίαν παρὰ τὸν παγασσητικὸν κόλπον πόλιν Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαγαγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ Θράκης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 900 ἔτει, οἱ Σαρακενοὶ τῆς Κρήτης, ἐπαναλαβόντες τὰς ἐπιδρομὰς, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀἴμνον· ἡ δὲ μετὰ δύο ἔτη γενομένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἡμερίου ἀπόπειρα τοῦ νὰ προσβάλλῃ

τοὺς πολεμίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἀπέτυχεν. Αὕτη ἡ ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεία εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιολογημένη, ὅτι περιγράφεται ὁπωςοῦν λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ μδ'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐξ οὗ περιελάβομεν ἀνωτέρω τὰς ὀλίγας εἰδήσεις, ὅσαι σώζονται περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Συνέκειτο δὲ ἡ ἐκστρατεία ἐκ δρομῶνων μὲν 112, παμφύλων δὲ 75, ἐν ὅλοις πλοίων 187. Οἱ κωπηλάται ἦσαν 34,000 καὶ οἱ πολεμισταὶ 13,127, ἐν ὅλοις 47,127 ἄνδρες, καὶ οὐχὶ μόνον 28,300, ὡς λέγει ὁ Μυράλτ, ὅστις παρέσυρεν εἰς τὸ λάθος του καὶ τὸν Χόφφ' ἡ δὲ δαπάνη συνεποσώθη εἰς 437,950 νομίσματα, οὐχὶ ὡς λέγει ὁ Καραμζίν εἰς νομίσματα 271,010.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης προεκάλεσε νέας τῶν Σαρακηνῶν ἐπιθέσεις. Ἐνῷ ὁ Ἡμέριος ἐναυλόχει τῷ 904 μετὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου εἰς Λήμνον, ὁ τριπολίτης Λέων συνεπαγόμενος 54 μεγάλα πλοῖα, ὧν ἕκαστον ἔφερε 200 μαχητὰς, ἐπέπλευσε κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠγκυροβόλησε τῇ 29 ἰουλίου ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἣτις ἦτο ἡ δευτερεύουσα τοῦ κράτους πόλις διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ ἐν ἣ κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων τῶν νήσων, αἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης τὴν πολιορκίαν γνιρίζομεν ἀκριβέστατα ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτόπτου μάρτυρος, Ἰωάννου τοῦ Καμενιάτου, ἐξ ἧς παρελάβομεν ὅσα ἄλλοτε ἀνεφέρομεν (σελ. 395 καὶ 396 τοῦ τρίτου τόμου) περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης μαθητάνομεν προσέτι ὅποσον ὀλέθριον ἀπέβη εἰς τινὰς περιστάσεις τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς Λέων ἐψήφισεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ καθήμενος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη ἀπὸ ξηρᾶς, τὰ δὲ ἐπιθαλάσσια αὐτῆς τεῖχη ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν κατεσκευάσθη τὸ φρούριον, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦτο ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τὰς ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπιδρομὰς ἰδίως τῶν σλαυικῶν φυλῶν, ἐνῷ ἀπὸ θαλάσσης ἡ πόλις ἐλογίζετο ὀλιγώτερον εὐπρόσβλητος διὰ τὴν ἀκμαίαν τοῦ κράτους ναυτικὴν παρασκευήν. Ἀλλ' ἐν τῷ με-

ταῦ αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν. Αἱ μὲν σλαυϊκαὶ φυλαί, χειρωθεῖσαι καὶ βαπτισθεῖσαι, περιῆλθον εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς σχέσεις, ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, κακῶς ἐπὶ Λέοντος στρατηγουμένη, δὲν κατέρωθωσεν νὰ προλάβῃ τὴν ἐφοδον τῶν μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἅμα ἀναγγελθέντος ὅτι ἡ πόλις ἀπειλεῖται, οἱ ἐπισημότεροι αὐτῆς κάτοικοι συνελθόντες ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν δέον νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ἐποχυρώσωσι τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετέβαλον γνώμην πεισθέντες εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐμπείρου τινὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι Πετρωνᾶ, ὅστις εἶχε σταλῇ τότε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐπιθαλασίου τεύχους ἀπῆτει χρόνον τοσοῦτον, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤθελον προφθάσει πρὶν ἢ τὸ ἔργον συντελεσθῇ καὶ παγιωθῇ. Ὅθεν ὁ Πετρωνᾶς ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἕτερον προχειρότερον ὀχύρωμα, νὰ κατασκευάσωσι δηλαδὴ διὰ τῶν πολλῶν μονολίθων τύμβων οὓς εἶχον περὶ τὴν πόλιν ἐν τοῖς παναρχαίοις τῶν Ἑλλήνων νεκροταφείois, ὑποθαλάσσιον τεῖχος εἰς ἱκανὴν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τὸ ὁποῖον ἤθελε διακωλύσει τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων τοῦ νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτήν. Ἄν οἱ πολέμιοι μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεχείρουν ἀποβιβασθέντες ἀλλαχοῦ, νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἤθελον εὐχερῶς ἀποκρουσθῇ διὰ τὸ ἀπόρθητον τῶν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρωμάτων· ὥστε πιθανώτατα τὸ ὑποβρύχιον ἐκεῖνο ἔρυμα ἤθελε σώσει τὴν πόλιν. Καὶ ἐπεδόθησαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι ἀμέσως εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ἐνῷ ἦσαν ἤδη περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ διαποντίου τούτου φραγμοῦ, στέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενικὸς τοῦ βασιλέως πληρεξούσιος, ὁ στρατηγὸς Λέων, ὅστις ἀποδοκιμάσας τὰ ἐνεργούμενα, διέταξε τὴν τοῦ ἐπιθαλασίου τεύχους ἐπισκευήν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπέμφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ὁ στρατηγὸς Νικήτας, ὅστις μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Λέων πεσὼν κατὰ τύχην ἐκ τοῦ ἵππου ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ὅλην στρατιωτικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. Ὁ νέος στρατηγὸς βλέπων τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐπιθαλασίου τεύχους ἀτελῶς ἐξ ἀνάγκης διεξαγο-

μένην διά τε τὸ μέγα αὐτοῦ μῆκος, καὶ τὸ βραχὺ τοῦ περιλείπου-
 μένου χρόνου, ἐπενόησεν ἕτερον σωτηρίας τρόπον. Ἀπεφάσισε νὰ
 καλέσῃ εἰς τὴν πόλιν τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατη-
 γὸν Στρυμῶνος τελοῦντας Σλαῖους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὗτοι, ὄντες
 ἔμπειροι τοξόται, θέλουσι δυνηθῇ νὰ ἀπομακρύνωσι τὴν πρώτην
 τῶν πολεμίων προσβολήν. Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Στρυμῶνα Σλαῦοι
 παντάπασι δὲν ἦλθον, ἐκ δὲ τῶν πλησιέστερον οἰκούντων ὑπήκου-
 σαν ὀλίγοι τινὲς μόνον, καὶ οὗτοι ὅλως ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην.
 Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη ὅτι τὴν 29 ἰουλίου ὅτε ἐπέπλευσεν εἰς Θεσ-
 σαλονίκην ὁ τριπολίτης Λεων, οὔτε ὁ ὑποβρύχιος φραγμὸς εἶχεν
 ἀπαρτισθῇ, οὔτε τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος διορθωθῇ, οὔτε ἐπικουρία
 σπουδαία ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Οὐδὲν ἤττον οἱ κάτοικοι ἀντέστη-
 σαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν οἱ πολέμιοι ὑπερέ-
 βαλον τὰ τεῖχη τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οἱ Σλαῦοι ἐγκατέλιπον
 τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτοῖς τάξιν φυγόντες εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώ-
 ρας. Καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ καὶ λεηλασία τρομερά, μετὰ τὴν ὁ-
 ποίαν οἱ νικηταὶ ἀπέπλευσαν συνεπαγόμενοι 22,000 αἰχμαλώτων,
 ὧν πολλοὶ βραδύτερον ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Τῷ δὲ 911
 συνέβη νέος ὀκτάμηνος ἀγὼν, καθ' ὃν ὁ ναύαρχος Ἡμέριος καὶ ὁ
 στρατηγὸς Σάμου Ῥωμανὸς κατετροπώθησαν περὶ τὴν νῆσον ταύ-
 την καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι Λήμνου ὑπὸ τοῦ Λέοντος Τριπολί-
 του, καὶ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Δαμιανοῦ τοῦ Τυρίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ῥώσων εἰς τὸ κρά-
 τος. Ἡ πρώτη εἶχε συμβῇ τῷ 865, ἥτοι τρία ἔτη μόλις ἀπὸ τῆς
 ἰδρύσεως τῆς Ῥωσικῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν σκανδιναυὸν ἡγεμόνα
 Ῥούριχ. Τῷ δὲ 906 ἢ 907 ὁ ἡγεμὼν Ὀλέγ συγγενὴς τοῦ Ῥού-
 रिχ, καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰγὺρ, ἐπεχείρησε νέαν
 μεγάλην κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν. Ὁ Ῥώσος
 χρονογράφος Νέστωρ βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐπελθόντα πλοῖα ἦσαν δις-
 χίλια, καὶ ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐκόμιζε τεσσαράκοντα ἄνδρας, συ-
 νεπορεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πεζικῆς δύναμις. Ὅλα ταῦτα εἶναι
 ἴσως ὑπερβολικά, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, τὸ κράτος ἀπέδειξε
 πολλάκις ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων,
 ἰδίως δὲ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθεξῇ

εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Καὶ ὅμως ὁ Λέων ἤτο τοσοῦτον ἐλεεινός, ὥστε ἀφοῦ ἀρῆκε τοὺς πολεμίους τούτους νὰ διαπράξωσιν ἀτιμωρητὶ περὶ τὴν βασιλεύουσαν πᾶσαν δόλῳσιν καὶ σφαγὴν, ἔπειτα ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν εἰμὴ παρέχων χρηματικὴν δωρεὰν οὐ μικράν καὶ συνομολογῶν συνθήκην πολιτικὴν ἅμα καὶ ἐμπορικὴν, περὶ ἧς θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα, διότι ὀλίγα εἶναι δυστυχῶς τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σωζόμενα τοιαῦτα δημόσια ἔγγραφα.

Σημειωτέον πρὸ πάντων ὅτι οὐδεὶς βυζαντινὸς χρονογράφος ἀναφέρει τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν, τῶν δὲ συνθηκῶν μνημονεύει μόνος ὁ Λέων ὁ διάκονος, καὶ οὗτος ἀορίστως πῶς. Ἀλλ' ὁ Νέστωρ, ἱστορήσας λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, παρατίθησιν ἔπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὸ 906 ἢ 907 συνωμολογήθη προφορικῶς, κατὰ δὲ τὸ 911 ἐγγράφως. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα εἰμὴ περὶ τῆς ἐγγράφου συμβάσεως, ἥτις ὑπολαμβάνεται εὐλόγως ὡς ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος, καὶ περιεῖχεν ἐν κεφαλαιῷ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου συμφωνεῖται ἀμοιβαίᾳ ὑπόσχεσις αἰδίου εἰρήνης καὶ φιλίας· κατόπιν δὲ ἔρχονται αἱ εἰδικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 2. Τὸ χρέος κυροῦται διὰ μαρτύρων, ἢ ἐν ἐλλείψει μαρτύρων, δι' ὅρκου τοῦ ἐναγομένου, ὁμνύοντος κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 3. Ῥῶσος φονεύσας χριστιανὸν καὶ χριστιανὸς φονεύσας Ῥῶσον τιμωρεῖται διὰ θανάτου ἐν ᾧ τόπῳ ἐξετέλεσε τὸ κακούργημα. Ἐὰν δραπετεύσῃ, ἢ περιουσία του ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστατον τοῦ φονευθέντος συγγενῆ, ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ ἡ κατὰ νόμον προσήκουσα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ φονέως μερίς. Ἐὰν δὲ ὁ δραπετεύσας φονεὺς δὲν ἔχῃ περιουσίαν, λογίζεται φυγόδικος, καὶ ἅμα συλληφθῇ τιμωρεῖται διὰ θανάτου.

Ἄρθρον 4. Ὁ ὑπαίτιος τραύματος πληρώνει 5 λίτρας ἀργύρου (425 δρ.). ἐὰν δὲ ἦναι ἄπορος, καταβάλλει ὅσα δύναται, ἀφαιρούμενος καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον τὸ ὅποῖον φορεῖ, καὶ ὀρκιζόμενος, κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν, ὅτι οὐδεὶς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων θέλει νὰ πληρώσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὴν χρηματικὴν ποινὴν. Τούτων γενομένων, ἀπολύεται πάσης εὐθύνης.

"Αρθρον 5. Ῥῶσος ὑπεξαίρεσας τι παρὰ χριστιανοῦ, ἢ χριστιανὸς παρὰ Ῥώσου, ἐὰν καταληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἀντισταθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου, ὅστις εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ἔνεκα τούτου εὐθύνην, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· ἀλλ' ὁ κλέπτης παραδοθεὶς ἄνευ ἀντιστάσεως, δεσμεύεται μόνον. Ἐὰν Ῥῶσος ἢ χριστιανὸς εἰσέλθῃ εἰς οἰκίαν ἐπὶ προφάσει ἀναζητήσεως ἰδίου πράγματος καὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου λάβῃ διὰ τῆς βίας ἀλλότριον, ὀφείλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ τριπλάσιον.

"Αρθρον 6. Ἐὰν πλοῖον ἐλληνικὸν ἐξοκεῖλῃ ἐκ τρικυμίας εἰς ξένην χώραν, ὅπου εὐρίσκονται Ῥῶσοι, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ διασώσωσι τὸ τε τὸ πλοῖον καὶ τὸ φορτίον καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν, εἰς ἀσφαλῆ ῥωσικὸν λιμένα. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν τὰ ἐμπορεύματα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ διασωθέντος πλοίου, ἐκποιοῦνται. Ὅταν δὲ Ῥῶσοι καταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὡς πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε ὡς ἐμποροὶ χάριν ἐμπορίας, ὀφείλουσι νὰ μεταφέρωσι τὸ εἰρημένον πλοῖον καὶ νὰ παραδώσωσιν ἀκριβῶς αὐτό τε καὶ τὸ τίμημα τῶν πωληθέντων ἐμπορευμάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ ὀφείλουσι νὰ πράττωσι καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὰ ῥωσικὰ πλοῖα.

"Αρθρον 7. Ῥῶσος ἀγορασθεὶς ὡς δοῦλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἕλλην ἐν Ῥωσίᾳ, λυτροῦται, καταβαλλομένης τῆς πληρωθείσης δι' αὐτὸν τιμῆς. Ὡσαύτως καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, οἵτινες ἀποπέμπονται εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ λύτροις 20 χρυσῶν δι' ἕκαστον (δρ. 340). Ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι μαχηταὶ οἱ θέλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν αὐτοκράτορα, μένουσιν ἐν Ἑλλάδι.

"Αρθρον 8. Ῥῶσος δοῦλος δραπετεύσας ἢ ὑπεξαίρεθεις ἢ ἀπαχθεὶς ἐπὶ ἐκποίῃσει, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου· ὁ δ' ἀνθιστάμενος εἰς τὴν τοιαύτην ἀναζήτησιν, λογιζέται ὑπαίτιος τῆς πράξεως.

"Αρθρον 9. Ἐὰν Ῥῶσος ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀδιάθετος, καὶ μηδὲν ἔχων παρ' ἑαυτῷ συγγενῇ, ἢ περιουσία του πέμπεται εἰς τὴν Ῥωσίαν πρὸς τὸν πλησιέστερον συγγενῇ του, ὑπαρχούσης δὲ διαθήκης ἐκτελεῖται αὕτη.

"**Άρθρον 10.** Ἐὰν μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὕρισκωμένων Ῥώσων ἐμπόρων, ἢ ἄλλων Ῥώσων, κακουργήσῃ τις, καὶ ἀπαιτηθῇ ἡ εἰς τὰ ἴδια ἀπόδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τιμωρία, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ νὰ ἀποδώσῃ τὸν ἔνοχον, καὶ ἄκοντα.

Ἐν τέλει ἐπεφέρετο ὅτι πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν τῶν συντεθειμένων ἐγράφησαν ταῦτα διὰ κινναβάρεως ἐπὶ δύο περγαμηνῶν, ὧν ἡ μία ὑπογραφεῖσα ἰδιοχειρῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐδόθη εἰς τοὺς Ῥώσους πρέσβεις, ἡ δὲ ἄλλη ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥώσων πρέσβεων ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, προσεπεκυρώθησαν δὲ τὰ συνολογηθέντα δι' ὄρκων, οὓς ὤμωσαν ἑκάτεροι κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ προκείμεναι συνθήκαι, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅποσον ποικίλαι καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἔκτοτε αἱ μεταξὺ βυζαντινῶν καὶ ῥώσων σχέσεις, καὶ οὐδὲν καθ' ἑαυτὰς περιέχουσι τὸ ἐπιζήμιον. Ἀλλ' αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῶν περιστάσεις ὑπῆρξαν βεβαίως ταπεινωτικάι.

Τὸ κράτος λοιπὸν ὑπέστη ἐπὶ Λέοντος δεινὰς συμφορὰς ἀπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως αὐτοῦ, τὸ ὅποῖον ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος, ἐφαίνετο ματαιωθὲν, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος τῇ 11 Μαΐου 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἐπταετῆ υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Ζ'. τὸν Πορφυρογέννητον, ὥστε τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πρώην κυβερνήτου διεδέχθησαν αἱ συνήθεις τῆς ἀνηλικιότητος τῶν ἡγεμόνων ἀνωμαλίας. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις ὁμῶς ἀπέθανε μετὰ 14 μῆνας, μὴ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου του. Τότε ἀνέλαβον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀρισθέντες ἐπίτροποι, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τὸν Γαβριηλόπουλον, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην τοῦ ὀνόματος κατάληξιν, ἥτις ἐμελλε βραδύτερον νὰ ἀποβῇ τοσοῦτον συνήθως παρ' ἡμῖν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι ἐξ τὸν ἀριθμὸν δὲν διεξήγαγον ὡσαύτως ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ πράγματα, καθαιρεθέντες μετὰ τινας μῆνας ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ζωῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη τοῦ Λέοντος σύζυγος, καὶ εἶχεν ἐξωσθῇ ἐκ τῶν

βασιλείων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἤδη κατέλαβεν αὐθις τὴν ἀρχήν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Ζωὴ δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων. Οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Βούλγαροι, καίτοι πολλάκις ἀνεχαιτίζοντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἡ εἰρήνευον προσκαίρως διὰ δώρων, ἐπανελάβανον ὁμως πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας· καὶ ἰδίως τῇ 21 αὐγούστου 917 ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἐνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Νικηφόρου, ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν περὶ Ἀγχιάλον. Ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Λέων-Φωκᾶς κατώρθωσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἥτταν ἐκείνην ἀναγκάσας τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀρμήσαντα Συμεὼν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνικανότης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε τὸ κράτος ἤθελε πάθει βεβαίως ἔτι μείζονα δυστυχήματα, ἐὰν τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατὰ πρῶτον τὸ σύστημα τῆς ἀναγορεύσεως συμβασιλέων, περὶ οὗ εἵπομεν ὀλίγα τινα ἐν τῇ προοιμίῳ.

Λέγομεν σύστημα, ἀλλὰ καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ἡ ἀναγόρευσις συμβασιλέων ἐξ ἐπισήμων τοῦ κράτους στρατηγῶν, ἡ πολλάκις βραδύτερον ἐπαναληφθεῖσα, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συστήματος, μόνον δὲ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς τακτικὸν οὕτως εἰπεῖν θεσμὸν. Ἀμεσον ἀφορμὴν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔδωκεν ἡ φιλοδοξία πολλῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐμελέτησαν τὴν καθαίρεσιν τῆς δυναστείας. Κορυφαῖος τούτων ἦτο ὁ Λέων Φωκᾶς, ὅστις ἐπερσιδόμενος εἰς τὰ πάτρια κατορθώματα καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ προσέτι εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου, γυναικαδέλφου αὐτοῦ ὄντος, ἀναφανδὸν ἐπέζητει τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ μόλις ἄγοντι τότε τὸ 14 τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὑπῆρχεν ἀνὴρ συνετὸς, ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ὅστις συνεβούλευσεν εἰς τὸν μαθητὴν του νὰ προλάβῃ τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν προσλαμβάνων προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ῥωμανὸν τὸν Λεκαπηνόν. Ὁ Ῥωμανὸς δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατρογονικὴν λαμπρότητα, οὔτε τὴν δεξιότητα τὴν στρατηγικὴν τοῦ Λέοντος

Φωκᾶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παιδαγωγὸς ὑπέλαβεν αὐτὸν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐπέισθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ δεύτερον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα, μὴ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Διότι τὸ σχέδιον τοῦ Θεοδώρου δὲν ἦτο νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν Ῥωμανὸν συμβασιλέα· ἤθελε μόνον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχοντα, ἵνα παύσῃ οὕτω ἡ προϋπάρχουσα κυβερνητικὴ ἀστασία καὶ ἀναρχία. Παρασκεύασε δὲ πάντα τοσοῦτον ἐπιτηδεύως, ὥστε ὁ Ῥωμανὸς κατισχύσας τῶν ἀντιπράξεων καὶ ῥαδιουργιῶν τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου καὶ* αὐτῆς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, προεχειρίσθη τῇ 25 Μαρτίου 919 μάλιστα καὶ μέγας ἐταιρειάρχης. Μετ' ὀλίγον συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκλήθη βασιλεοπάτωρ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἐταιρειάρχου. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου τὰ πράγματα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἀρχῆθεν βεβουλευμένα. Ἀλλ' αἵφνης κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 920 ὁ Ῥωμανὸς ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, ἀέκουσίως τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀέκοντί γε θυμῷ (τοῦτο δὴ τὸ ὁμηρικόν)» λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ Ῥωμανὸς παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν Θεόδωρον συνθήκας· ὅθεν πρὸ πάντων ἐνόμισε δεόν νὰ ἐξορίσῃ τὸν παιδαγωγόν, μετ' οὐ πολὺ δὲ μὴ ἀρκούμενος αὐτὸς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα περιεποίησεν αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, Χριστοφόρον, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον. Διέταξε μάλιστα τὰ περὶ τῆς πενταπλῆς ταύτης βασιλείας οὕτως ὥστε ὁ νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας δὲν ἀνευφημεῖτο εἰμὴ μετὰ τὸν Ῥωμανόν, βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν Χριστοφόρον. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ἐφαίνετο κινδυνεύουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς φθάσας ἅπαξ εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἀπέδειξεν ὅτι ἔσωζε τελευταῖόν τι ἔχρος συνετῆς μετριοπαθείας, ἐνόησεν ὅτι ἐὰν ἦτο ἀνεκτὸς παρὰ τοῖς ἄλλοις στρατηγοῖς ἐνόσω διεξῆγε τὴν ἀρχὴν ὡς συμβασιλεὺς τοῦ νομίμου διαδόχου, ἤθελεν ἀποτύχει ἐὰν ἐπεχειρεῖ νὰ καταστήσῃ ὅλως ἐκποδὼν τὸν διάδοχον τοῦτον, καὶ δὲν προέβη περαιτέρω. Περιστείλας δὲ τὴν στάσιν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, καὶ προλαβὼν ποικίλας ἄλλας συνω-

μοσίας ἐξησφάλισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὠφελήθη ἐπιτηδεύως ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἱκανότητος τῶν ἀνδρῶν, ὧν πλεῖστοι ὅσοι χάρις εἰς τὰς διασωθείσας παραδόσεις τοῦ Βασιλείου διέπρεπον τότε ἔν τε τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ διατηρήσας τὴν ἀρχὴν ἐπὶ 26 ἔτη, ἀπηλλάγη μὲν ὅπωςδὴποτε τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, λαμπρὰ δὲ ἔστησε τρόπαια κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Τῷ ὄντι οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ῥῶσοι καὶ αἱ τουρανικαὶ φυλαὶ, αἵτινες ἀπὸ συμμάχων μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς ἐχθρούς, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τινα χρόνον ἔτι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Ἐν ἔτει μάλιστα 929 βουλγαρικὰ ἢ σλαυϊκὰ φύλα, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἐκυρίευσαν τὴν τε Νικόπολιν καὶ τινα μοῖραν τῆς περὶ αὐτὴν ἡπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι, ὡς λέγουσιν ἡ,τε χρονογραφία ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσα καὶ ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἐπιφέρει· αἰτίνες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο· » ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμμάρτυρος εἰδήσις ἢ σωζομένη περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι σλαυοβουλγαρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Συμεὼν μικρὸν πρότερον, 927, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι 969, ἡ παρακμὴ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς παρακμῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ μακροῦ ἐκεῖνου πολέμου συμμαχία τῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Πετσενέγων. Οἱ πρῶτοι κατέλαβον τότε τὸν μέσον Ἰστρον, οἱ δεῦτεροι τὸν κάτω, καὶ κατελύθη οὕτω ἡ πέραν τοῦ Ἰστροῦ βουλγαρικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Οὐγγροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἔσπρεφον ἐνίοτε τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν βυζαντινῶν, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία ἦν προσήνεγκον εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξασθενίσσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς ζημίας ἣν ἐπροξένουν διὰ τῶν ἰδίων ἐπιδρομῶν· διότι ὡς πόρρω ἰδρυμένοι καὶ οὐδετερούμενοι ἐκ διαλειμμάτων διὰ δωρεῶν καὶ ἐπιτηδεύων συμμάσεων, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ οἱ Βούλγαροι.

Γενναϊότερον δὲ ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ῥῶσοι. Εἰδομεν τὰς συνθή-

κας τὰς ὁποίας οὗτοι συνωμολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν. Αἱ συνθήκαι αὗται δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλωσι τὸν ληστρικὸν τοῦ ἔθνους τούτου χαρακτῆρα, καὶ τῷ 941, ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν Ἰγὼρ, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ναυτικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις τοῦ Βυζαντίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ εἰς τὴν τῶν νήσων φύλαξιν, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρεσκεύασεν ὑπὲρ τὰ 1000 πλοῖα. Οἱ Βούλγαροι, σύμμαχοι ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ βασιλέως, ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετώμενα. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ Ῥῶσοι ἐπρόφθασαν νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὸν Βόσπορον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου μηνὸς καὶ νὰ λεηλατήσωσιν ἀνηλεῶς τὰς δύο αὐτοῦ παραλίας, βασανίζοντες καὶ θανατοῦντες πάντας ὅσους συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ἰδίως δὲ πολλοὺς ἀγίους ναοὺς παρέδωκαν τῷ πυρὶ, καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς μάλιστα ἐδείκνυντο ἀγριώτατοι. Αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ὁ Ἰγὼρ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε στρατεύματα, ἦσαν ἀκριβεῖς. Ἄλλ' οἱ ναύσταθμοι αὐτῆς εἶχον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἑκτακτὸν τινα χρεῖαν, διαταγαὶ δὲ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγούς νὰ πλησιάσωσιν ἐν τάχει μετὰ τινων ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ δρομώνων, καὶ καταλαβὼν τοὺς Ῥώσους ναυλοχοῦντας πρὸς τὸ τοῦ Εὐξείνου στόμα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν πλοῖα αὐτῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἄλλα δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Τὰ λείψανα τοῦ οὕτω κατατροπωθέντος Ῥωσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν λεγόμενα Σγόρα (κατ' ἄλλους Ἀγορά). Καὶ ἐπειδὴ ἐστεροῦντο τροφῶν, πολλοὶ Ῥῶσοι διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν χώραν ἵνα πορισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ τότε ἐπελθόντες ὁ πατρίκιος Βάρδας Φωκᾶς, καὶ ὁ δεμέστικος τῶν σχολῶν Ἰωάννης ὁ Κουρκούας, πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἔσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει μῆνες τρεῖς καὶ ἐπλησίαζεν ἡ χειμερινὴ τοῦ ἔτους ὥρα, ὥστε οἱ Ῥῶσοι πανταχόθεν πιεζόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ πάλινωστήσωσι, καὶ ἐπὶ τούτῳ τῇ 15 Σεπτεμβρίου ἐπεχείρησαν νὰ

ἀντιπλεύσῃ διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὴν θρακικὴν, ἵνα παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ἐκείνην ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ὅστις ἐξηκολούθει ἐπιτηρῶν αὐτοὺς, καὶ εἶχε λάβει πιθανῶς ἐπικουρίας τινὰς ἐν τῷ μεταξὺ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διαβαίνοντων, καὶ συνάψας ναυμαχίαν δευτέραν, τοιαύτην ἐπῆγαγεν εἰς αὐτοὺς φθοράν, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ Ἰγὼρ δὲν ἐσώθη εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰμὴ μετὰ 10 μόνον πλοίων.

Πάσας ταύτας τὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἀναφέρουσιν οὐ μόνον οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄραβ' Ἐλμακὶν καὶ ὁ λατῖνος Λουῖτπράνδος καὶ αὐτὸς ὁ σλαῦος Νέστωρ. Τὰ δὲ ἐπόμενα ἱστορεῖ μόνος ὁ τελευταῖος αὐτός. Βεβαιοῖ λοιπὸν ὁ Νέστωρ ὅτι ὁ Ἰγὼρ θελήσας νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἥτταν ἣν ὑπέστη, ἐπεχείρησε μετὰ δύο ἔτη νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς, πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ φρόνησας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης μετὰ δώρων πολλῶν, ὅτι ὁ Ἰγὼρ, ὅστις εἶχε φθάσει ἤδη μέχρι τοῦ Ἰστροῦ, συναινέσας νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ, τὸ Κίεβον· ὅτι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ῥωμανὸς ἔπεμψεν αὖθις πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰγὼρ, ὁ δὲ Ἰγὼρ ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῷ 945 συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων ἐνταῦθα νέα συνθήκη, τῆς ὁποίας δίδεται πάλιν ὀλέκληρον τὸ κείμενον. Πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι αἱ περιστάσεις αἱ προηγηθεῖσαι τῆς νέας ταύτης συνθήκης ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Νέστωρος οὐχὶ ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ῥώσων. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τῆς συνθήκης τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας πολλαὶ διατάξεις παριστῶσι τοὺς Ῥώσους εἰς ἥττονα εὐρισκομένους θέσιν, οὐχὶ εἰς ἴσιν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπως δίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥώσου χρονογράφου.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον ὀρίζει ὅτι ἀνανεοῦται ἡ ἀρχαία εἰρήνη πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος Ῥωμανόν, Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, καὶ ἐκφέρει ἀρὰς κατὰ πάντος Ῥώσου βαπτισμένου ἢ ἀβαπτίστου, ὅστις ἤθελε παραβῇ τὴν συνθήκην ταύτην.

Ἄρθρον 2. Ὁ Ῥώσος μέγας ἡγεμὼν καὶ οἱ βοιάραι (ἦτοι ἄρχοντες) αὐτοῦ δύνανται νὰ πέμπωσιν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα

πλοία μετὰ πρέσβειων καὶ ξένων ἤτοι ἐμπόρων. Οἱ ξένοι φέρουσι κατὰ τὰ πάλαι ὠρισμένα ἀργυροῦν σφραγιστῆρα, οἱ δὲ πρέσβεις χρυσοῦν. Θέλουσι δὲ τοῦ λοιποῦ κομίζει ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος βεβαιοῦν τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προθέσεις, καὶ ἀναφέρον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστελλομένων πλοίων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μὴ φέρων τοιοῦτον ἔγγραφον ὑποβάλλεται εἰς κράτησιν μέχρις οὗ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ Ῥώσος ἡγεμών. Καὶ εἰ μὲν ἀντισταθῇ θανατοῦται, μὴ δικαιουμένου τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος νὰ ἀπαιτήσῃ μηδεμίαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ δραπετεύσῃ εἰς Ῥωσίαν ἀναγγέλλεται τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἵνα πράξῃ ὡς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὸ ἄρθρον τρίτον ἐπαναλαμβάνει ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Καραμζήν (παρ' οὗ λαμβάνομεν τὰ κείμενα ταῦτα τοῦ Νέστωρος) ὅσα ὠρίζεν ἡ πρώτη, ἡ προφορικὴ σύμβασις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀλέγ συνομολογηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας καὶ κατοικίας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων. Τὴν προφορικὴν ταύτην σύμβασιν δὲν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν βραδύτερον κατὰ Νέστωρα συνομολογηθεῖσαν ἐγγράφως συνθήκην. Εἰς δὲ τῶν κυρίων λόγων δι' οὓς τότε ἀπεσιωπήσαμεν αὐτὴν εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι ἡ σπουδαιότης αὐτῇ διάταξις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων, ἥτις ἀνεφέρετο δῆθεν ἐν τῇ προφορικῇ συμβάσει, δὲν ἀνευρίσκεται ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἐγγράφῳ, καὶ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται ἐν τῇ προκειμένῃ συνθήκῃ τοῦ 945, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ πρῶτον ὠρίσθη τῷ ἐν τῇ παρούσῃ συνθήκῃ, τὰ δὲ λεγόμενα περὶ τῆς πρώτης προφορικῆς συμβάσεως δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριβείας, ἂν δὲν ᾖναι ὅλως ἀνυπόστατα. Ὅπως δὴ ποτε αἱ διατάξεις, εἰς τὰς ὁποίας παραπέμπει ὁ Καραμζήν ἐν τῷ ἄρθρῳ τρίτῳ, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπόμενοι πρέσβεις συντηροῦνται αὐτόθι ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Εἰς δὲ τοὺς Ῥώσους ξένους ἢ ἐμπόρους, ὅσοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποχρεοῦται ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρέχῃ ἐπὶ ἑξ μῆνας ἄρτον, οἶνον, κρέας, ἰχθὺς καὶ ὀπώρας· πλὴν τούτου οἱ ξένοι εἰσέρχονται δωρεάν εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καὶ λαμβάνουσι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν τροφάς, ἀγκύρας, κάλους, ἰστία καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαῖον· οἱ

Ῥῶσοι οἱ διατρίβοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας, οὐδὲν ἔχουν δικαίωμα εἰς τὴν μηνιαίαν συντήρησιν. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμῶν ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τόπων. Οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ κατοικῶσι μόνον παρὰ τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, καὶ νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρμοδίαν τῆς πόλεως ἀρχὴν, ἥτις σημειοῖ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Δὲν εἰμποροῦν νὰ ἐξεέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν εἰμὴ ἐν συνοδίᾳ αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἄσπλοι καὶ οὐχὶ πλειότεροι τῶν πεντήκοντα διὰ μιᾶς. Ἀφ' ἐτέρου μετέρχονται τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκωλύτως, καὶ εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τέλους (οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ τελωνιακοῦ δικαιώματος, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον). Αὗται εἶναι αἱ διατάξεις εἰς ἃς παραπέμπει ὁ Καραμζὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου τρίτου· καὶ ἔπειτα παρατίθῃσι τὴν συνέχειαν τοῦ ἄρθρου τούτου ὡς ἐξῆς. Οἱ Ῥῶσοι ξένοι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ὅστις διαλύει τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς αὐτῶν. Πᾶν ὑπὸ Ῥώσου ἀγοραζόμενον ὑφασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἤθελεν ὑπερβαίνει τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα (850 δραχμᾶς), ὑποβάλλεται εἰς τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον ἵνα ἐπιθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν σφραγίδα (ἵνα μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους). Οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωροῦντες λαμβάνουσι τροφὰς καὶ πᾶν τὸ πρὸς διασκευὴν τοῦ πλοίου ἀναγκαῖον, κατὰ τὰ συντεθειμένα. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ διαχειμᾶσῃσι παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ὑπὸ συνοδίαν.

Ἄρθρον 4. Δούλος δραπετεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴτε ἐκ Ῥωσίας, εἴτε ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι διατρίβοντας ξένους, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Μὴ εὐρεθέντος δὲ αὐτοῦ ὀρκίζονται περὶ τῆς φυγῆς του χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ Ῥῶσοι κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκαστος πίστιν, καὶ τότε οἱ Ἕλληνες δίδουσιν αὐτοῖς κατὰ τὰ πρότερον ὠρισμένα (ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Καραμζὴν ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ταῖς συνθήκαις τοῦ Ὀλὲγ οὐδὲν τοιοῦτον ὤρισθη) δύο παθολόγια ἥτοι ὑφάσματα διὰ τὸν δούλον. Ἐὰν δὲ Ἕλλην δούλος μετὰ κλοπιμαίων δραπετεύσῃ πρὸς

τοὺς Ῥώσους, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ τὸν ἀποδώσωσι σῶον σὺν τῷ ὑπεξαιρεθέντι πράγματι λαμβάνοντες ὡς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο δύο χρυσᾶ (δραχμὰς 34). Ἄρθρον. 5. Ῥώσος κλέψας τι ἀπὸ Ἑλλήνα, καὶ Ἑλλήν ἀπὸ Ῥώσον τιμωρεῖται αὐστηρῶς κατὰ τοὺς ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους, ἀποδίδει τὸ κλαπέν καὶ πληρώνει διπλάσιαν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 6. Ῥώσος κομίσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἑλληνικὰς αἰχμαλώτους λαμβάνει δι' ἕκαστον μὲν νέον καὶ δι' ἑκάστην νέαν δέκα χρυσᾶ, διὰ πάντα δὲ αἰχμαλώτον μέσης ἡλικίας 8, διὰ πάντα δὲ γέροντα ἢ παῖδα, 5. Δι' ἕκαστον ὅμως Ῥώσον αἰχμαλώτον ἐν Ἑλλάδι εὐρισκόμενον καταβάλλονται λύτρα 10 χρυσᾶ, δι' ἕκαστον δὲ ἡγορασμένον δοῦλον ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς, ὅπως ἀναφέρει αὐτὴν ὁ ἰδιοκτήτης ὀρκιζόμενος κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν.

Ἄρθρον 7. Ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς χερσονήσου (τῆς Κριμαϊκῆς) καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲ πολεμῇ περὶ τὰς χώρας ἐκεῖνας (πρὸς τοὺς Χαζάρους ἢ τοὺς Πετσενέγους) καὶ ζητήσῃ ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρέχονται αὐτῷ ὅσας νομίσῃ ἀναγκαίαις.

Ἄρθρον 8. Ἐὰν οἱ Ῥῶσοι ἀπαντήσωσιν ἑλληνικὸν πλοῖον εἰς τὴν παραλίαν, ὀφείλουσι νὰ μὴ προσβάλωσι τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ὁ δὲ ὑπεξαίρεσας τι ἐκ τοῦ πλοίου ἢ φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας τινὰ ἐκ τοῦ πληρώματος, τιμωρεῖται κατὰ τοὺς ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους.

Ἄρθρον 9. Οἱ Ῥῶσοι κατερχόμενοι ἐπὶ Ἀλυσίᾳ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνιπέρου ποταμοῦ καὶ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ κατοίκους τῆς χερσονήσου, ὀφείλουσι νὰ μὴ προξενῶσιν εἰς αὐτοὺς βλάβην τινά, οὐδὲ δικαιоῦνται νὰ διαχειμάρζωσι αὐτόθι, ἀλλὰ πλησιάζαντος τοῦ φθινοπώρου ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Ἄρθρον 10. Ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ διακωλύῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ παντὸς κατὰ τῆς χερσονήσου πολέμου.

Ἄρθρον 11. Τοὺς ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντας Ἑλλήνας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἡγεμὼν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἵνα τιμωρηθῶσιν αὐτόθι.

Τὸ ἄρθρον 12 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τρίτον τῆς προπαρατεθείσης συνθήκης, τὸ δὲ 13 ὅμοιον πρὸς τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς συνθήκης.

Ἄρθρον 14. Ζητήσαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτοκράτορος ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος, ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκπληρώσῃ

τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα γίνῃ οὕτω τοῖς πᾶσι δῆλον ὁπόσον στενὴ εἶναι ἡ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Ἑλλήνων φιλία. Ἐπονται τὰ περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ δι' ὅρκου κυρώσεως τῶν συντεθειμένων.

Αἱ παραχωρήσεις καὶ περιποιήσεις ὅσαι κατὰ τὴν προκειμένην συνθήκην ἐγένοντο πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐμπόρους ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, ἦσαν τότε συνθήεις εἰς ὅλους τοὺς ξένους ἐμπόρους, καὶ εἶναι μάλιστα ὀλιγώτεραι τῶν ὅσαι μετὰ τινα χρόνον συνεφωνήθησαν πρὸς τοὺς ἰταλούς. Κατὰ δὲ τὰ ἄρθρα 7 καὶ 10 ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν οὐ μόνον παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς Κριμαϊκῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διακωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ ἄρθρον 11 οἱ ἐν Ῥωσία κακουργήσαντες Ἕλληνες δὲν εἰμποροῦν νὰ τιμωρηθῶσι αὐτόθι, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς συνθήκης δηλοῦται, ὅτι αὕτη συνωμολογήθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἡττης ἣν ὑπέστησαν οἱ Ῥῶσοι μᾶλλον, ἢ ὡς ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἠσθάνθησαν δῆθεν οἱ βυζαντινοὶ ἕνεκα νέας τινὸς τῶν Ῥώσων προπαρασκευῆς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως συναγόμενον ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων συνθηκῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων εἶναι, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶχον ἀποδοῆ συνεχεῖς καὶ ποικίλαι. Οἱ Ῥῶσοι ἤρχοντο καὶ ἡγόραζον ἐξ Ἑλλάδος μέταλλα ἐξεργασμένα, ὑφάσματα, καρπούς καὶ οἶνους· εἰσῆγον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δέρματα, καὶ γουναρικά, κηρὸν, μέλι, δούλους. Καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῶν δὲν διέτριβον μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρία καὶ ἐν Βουλγαρία καὶ ἐν Χαζαρία.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ Ῥωμανοῦ συμβάντα· πρὸς μεσημβρίαν δὲ διεπράχθησαν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν λαμπρὰ τῇ ἀληθείᾳ κατορθώματα. Ὁ Ῥωμανὸς ἐφάνη εὐτυχὴς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δομestίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, προχειρισάμενος εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἅμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἀρχηγέτην στρατιωτικοῦ οἴκου διαπρέψαντος καθ' ὅλην τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Καὶ οὐ μόνον νῦν ἔγχεσε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἐδειξε καὶ τὴν πολὺ μείζονα ἀρετὴν τοῦ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ ἀξίωματι ἐκείνῳ

τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα ἐπὶ 23 περίπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ 919—942. Ὅπόσον δὲ δεδικαιολογημένη ὑπῆρξεν ἡ ἐξαίρετος αὐτῇ εὐνοια ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων λαμπρῶς. Ὁ Ἰωάννης Κουρκούας, ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγωνιζόμενος, ἐδιπλασίασε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, μετενεγκὼν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὅρια αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀλυας ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀνακτήσας ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τούτῳ χώρῳ περὶ τὰς 1000 ὡς βεβαιουσι πόλεις. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν ἄλλον Βελισσάριον, καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Μανουὴλ συνέταξε περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ἰδίαν συγγραφὴν εἰς 8 βιβλίους διηρημένην, ἥτις ὁμῶς δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα συνέπραξεν ὁ τε ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὁ πάππος τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς, ἀξίος ἀναδειχθεὶς τηλικούτου πατρὸς. Τὸ κράτος τοῦ Καλίφου τοῦ Βαγδατίου ἠκρωτηριάσθη τότε δεινῶς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν, ὅσαι ἀνεκτήθησαν, εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐλαττωθῆ πολὺ· εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας καὶ ἀνατολικωτέρας, καὶ μάλιστα εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἶχεν ἴσως παντάπασιν ἐκλίπει. Ἐντεῦθεν διετηροῦντο ἐξ ἀνάγκης εἰς αὐτὰς οἱ προϋπάρχοντες μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες, ἀφοῦ ὑπεχρεοῦντο νὰ δώσωσι δείγματα οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εὐλαβείας. Ὁ ἐμίρης τῆς Μελιτηνῆς λ. χ. ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων του ὡσάκις παραγγελθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἐμίρης Ἐδέσσης ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τῆς Συρίας ἀποκείμενον ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐκμαγεῖον ἥτοι μανδήλιον. Οὐδὲν ἦττον ὁμῶς ἐπειδὴ δι' ἑλλειψιν χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἀποχρῶντος τοιοῦτου πληθυσμοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκχριστιανισθῶσιν αἱ χώραι αὗται, οἱ μωαμεθανοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὡφελοῦντο ἀπὸ πάσης εὐκαιρίας ἵνα ἀποβάλωσι τὸν ἐπιβληθέντα εἰς αὐτοὺς ζυγόν· ὥστε πολλὰ καὶ τῶν κατακτήσεων ἐκείνων ἀπέβησαν πρόσκαιροι. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ, τῷ 924, ὁ ναύαρχος Ἰωάννης ὁ

Ῥαδηνὸς ὁλοσχερῶς κατεναυμάχησε περὶ τὴν Αἴημον τὸν διαβόη-
τον Ἰωάννην τὸν Τριπολίτην, τὸν τῆς Θεσσαλονίκης κατακτητὴν.
Ὁ τολμηρὸς πειρατὴς κατώρθωσε νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῆς πανωλε-
θρίας ταύτης· ἀλλ' ἔκτοτε συνετρίβη ἡ τῶν κρητικῶν ἀράβων δύ-
ναμις.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέβησαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ γε-
γονότα τινὰ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς
ὁπωρῶν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα εὐκρινῶς. Ἐν ἔτει 921 ὁ τότε
στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων ἀνέφερε πρὸς
τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν ὅτι αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ τῶν Μιληγγῶν καὶ
τῶν Ἐξεριτῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τὰς προηγουμένας
στάσεις (σελ. 799 τοῦ τρίτου τόμου), ἀπεστάτησαν αὖθις μὴ δε-
χόμεναι τὸν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ διωρισμένον ἄρχοντα, μηδὲ πει-
θόμεναι νὰ τελῶσι τὴν ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, μηδὲ
τὰς ἄλλας πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεις προαιρούμεναι νὰ ἐκπλη-
ρώσωσιν, ἀλλὰ διατελοῦσαι ὥσπερ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι.
Πρὶν φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἔκθεσις αὕτη, εἶχε διορισθῇ νέος
στρατηγὸς Πελοποννήσου, ὁ πρωτοσπαθάριος Κρηνίτης ὁ Ἀροτράς.
Ὁ Κρηνίτης οὗτος φαίνεται συγγενὴς τῶν δύο Ἀλεξίων, οὓς ἀνε-
φέρομεν ἐπὶ Θεοφίλου καὶ Εἰρήνης (σελ. 770 καὶ 575 τοῦ τρίτου
τόμου) οἵτινες ἐλέγοντο μὲν Μουσελαί, ἀνῆκον ὅμως εἰς τὸ τῶν
Κρηνιτῶν γένος, τοῦ ἀποίου πάλιν μεταγενέστεροί τινες γόνοι κα-
τήντησαν εἰς ἀπορίαν καὶ τελευταίαν ἔρδειαν ἐπὶ Βασιλείου
Βουλγαροκτόνου, ὅπως λέγεται ἐν τινι τούτου νεαροῦ. Ὅπως δὴ ποτε
περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἑκατονταετη-
ρίδος ὁ οἶκος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὡς ἐπιφανὴς
καὶ περίβλεπτος. Καὶ εἶδομεν τῷ ὄντι ὅτι Κρηνίτης ἦτο ὁ τὸ πρῶ-
τον κατὰ τοῦ Συμεὼν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός, ὅστις ἔπεσε μαχό-
μενος ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, καὶ ἤδη μανθάνομεν ὅτι ἕτερος Κρηνί-
της προεχειρίσθη στρατηγὸς τοῦ θέματος Πελοποννήσου τῷ 922.
Ἀναγνωσθείσης λοιπὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς ἐκθέσεως ἐκεί-
νης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος, ὁ νέος στρατηγὸς ἀνέλαβε νὰ
καθυποτάξῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀρξάμενος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ μη-
νὸς μαρτίου καὶ κατακαύσας τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ δηρώσας τοὺς

ἄγρους μέχρι τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, κατηνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην δι' ὅσα πρότερον ἐπλημμέλησαν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ στρατηγὸς Κρηνίτης ἐδεκαπλασίωσε τὸν φόρον ὃν ἐτέλουν πρότερον οἱ Μιληγγοὶ ἀναβιβάσας αὐτὸν ἀπὸ 60 νομισμάτων εἰς 600· ἐδιπλασίασε δὲ τὸν ἐτήσιον φόρον τῶν Ἐξερῖτων, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς νομίσματα 600 ἀντὶ τῶν πρότερον τελουμένων 300, καὶ εἰςπράξας τὸν νέον τοῦτον φόρον εἰσεκόμισεν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου. Στρατηγὸς αὐτῆς διωρίσθη ὁ πρωτοσπαθάριος Βάρδας Πλατυπόδης, ὁ δὲ Κρηνίτης μετετέθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ τότε συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ νέα στάσις οὐχὶ πλέον τῶν Σλαύων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Βάρδα τοῦ Πλατυπόδη, καὶ πολλῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων. Ταύτης τῆς στάσεως ἡ αἰτία δὲν ἐξηγεῖται· λέγεται μόνον, ὅτι ὡς ἐξ αὐτῆς ἀπεδιώχθη μὲν ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ἀγέλαστος, ἐγένετο δὲ κατὰ τοῦ θέματος ἐπιθεσις νέων τινῶν σλαυϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἴσως ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφεληθέντες οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐξερῖται ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, ἐξαιτούμενοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς γενομένης εἰς τὸν φόρον αὐτῶν προσθήκης. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς, ἵνα μὴ ἐνωθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι, μετὰ τῶν νεωστὶ ἐπελθόντων ἔξωθεν Σλαύων, ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ διὰ χρυσοβούλλου ὥρισε τὸν φόρον, ὅπως πρότερον ἐτελεῖτο.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἠνώρθωσε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἄραβας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὅποῖον ὡς ψιλὸν ἐπώνυμον ἔφερον ἔκτοτε οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες. Ὡσαύτως καὶ οἱ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Οὐγωνος πρέσβεις προσελθόντες μετὰ δώρων, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Ῥωμανοῦ κατὰ τῶν σαρακηνῶν. Ὁ δὲ ἐπεμψε πλοῖα πυρφόρα ἱκανὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Προβηγκίας, κυρώσας τὴν συμμαχίαν ταύτην διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐγωνος Βέρθης μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ μίου τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὐδὲ τὰ τῆς ἐσω-

τερικῆς διοικήσεως ἡμέλησεν ὁ Ῥωμανὸς ἀνοικοδομήσας καὶ βελτιώσας πολλὰς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θράκην πόλεις, ὅσαι εἶχον πάθει ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν καὶ τουρκικῶν ἐπιδρομῶν κοσμήσας τὴν πρωτεύουσαν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν καὶ ἀμφιλαφῶν κήπων, καὶ ἰδρύσας ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖά τε καὶ γεροντοκομεῖα. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 80 τοῦ τρίτου τόμου) τὰς φιλανθρωποὺς νεαράς, δι' ὧν ἡγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, κηρύξας περὶ αὐτῆς δόγματα τὰ ὁποῖα ἤθελον τιμῇσι τὸν μᾶλλον φιλελεύθερον ἡγεμόνα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Πλὴν τούτου ὁ Ῥωμανὸς ἐπανερχόμενος ὅσῳ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ὥρισε διὰ μιᾶς τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὅτι ἐὰν μικρὸς γαιοκτῆτης θέλῃ νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἀφιερῶσιν τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν.

Οὕτως ἐκυβερνήθη τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 919 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 944, ἐπιτηδεύως καὶ ἐν μέρει ἐνδόξως. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν πέντε βασιλέων εἶχε τι ἀλλόκοτον, καὶ ὅτι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀδιάσπαστον μέχρι τέλους. Καὶ μὲν κυρίως ἡ ἀρχὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Χριστοφόρος, ἀπεβίωσεν ἀπὸ τοῦ 931 ἔμμενον ὅμως πάντοτε τέσσαρες συμβασιλεῖς. Καὶ παρεκτός τοῦ ὅτι ἐπισφαλεστάτη προηγγέλλετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, ἡ ρύθμισις τῆς ἐξουσίας μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, δυσκατάληπτον ἦτο πῶς διετηρήθη καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ σύμπνοια ἐν τῷ συνδυασμῷ ἐκεῖνῳ. Πρὸ πάντων παράδοξος ἦτο ἡ θέσις τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βασιλέως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητης ἦτο ἤδη 40 ἐτῶν, καὶ εἶχε μὲν ἰδιάζουσαν ῥοπὴν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἀπετρέπετο ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐνοχλῇται ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς ὃν κατεδίκασεν αὐτὸν ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις, ἣν ἐδημιούργησε καὶ συνετήρει ὁ Ῥωμανός. Ἐὰν εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ὑπέκυψεν ἐκὼν ἀέκων εἰς τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῷ χαλινόν· ἐὰν καὶ με-

τέπειτα ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐξηκολούθησεν ἀνεχόμενος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, φυσικῶς τῷ λόγῳ καθ' ὅσον προέβαιναν εἰς τὴν ἡλικίαν συνησθάνετο ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας ἐκείνης τόσο μᾶλλον, ὅσο, καθὼς συνάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, εἶχε πνεῦμα πολὺ πρακτικώτερον καὶ θετικώτερον τοῦ πατρὸς του. Αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ θυγάτηρ, ζηλοτυπούσα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ εὐλόγως ἀνησυχοῦσα περὶ τῆς τύχης ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, παρώτρυνε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀνακτῇ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ κράτους, οἱ Φωκάδες, οἱ Τορνίκιοι, ὁ Μαρριανὸς Ἀργυρὸς, ὁ Βασίλειος Πετεινός, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι δυσμενῶς ἔβλεπον τὸν οἶκον τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ὁσημέραι ἀσφαλιζόντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαιρέσιν του. Ἀφ' ἑτέρου ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ σύνεσις τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔπραξε σφάλματά τινα προκαλέσαντα καὶ ὑποθρέψαντα τὴν κοινὴν δυσἀρέσκειαν. Ἀφοῦ ἐταπεινώσας πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλέα καταβιβάσας αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ἀνηγόρευσε τῷ 933 οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὸν νεώτερον υἱὸν του Θεοφίλακτον, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Τοιοῦτον τι εἶχεν ἤδη πράξει ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὡς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφυλάκτου συνέβησαν πράγματα σκανδαλώδη, καὶ προσέτι ὁ νεανίσκος οὗτος περιύβρισε τὸ ὕπατον τῆς ἐκκλησίας ἀξιώμα διὰ βίου κακοηθεστάτου, ὡς θέλομεν ἶδει κατωτέρω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τῷ 942 ὁ Ῥωμανὸς ἐνδίδων εἰς αὐλικὰς ῥαδιουργίας ἔπαυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν περιφανῆ Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη τοσαύτας προσενεγκόντα εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, ὥστε ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν οἰκειοθελῶς τοῦ κυριωτάτου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ στηρίγματος.

Ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων καὶ παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἁμαρτημάτων ὠφελούμενοι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀπεφάσισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 944, προῖσταμένων τῶν Φωκάδων, νὰ ἐξώσωσι τοὺς παρεισάκτους ἐκείνους βασιλεῖς, καὶ ἐπολιτεύθησαν πρὸς τοῦτο μετὰ πλείστης πανουργίας. Ἐκ τῶν

δύω υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν ὥστε νὰ ἐννοῇ ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ πατρὸς ἤθελε συνεχίπει καὶ τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Στέφανος ἦτο κουφότερος καὶ κενοδοξότερος. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Πετεινός, προσποιηθεὶς φιλίαν πρὸς αὐτὸν, ἤρχισε νὰ τὸν λέγῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς ἀνέχεται νὰ δεσμεύῃ τὰς νεανικὰς καὶ γενναιοτάτας αὐτοῦ ὁρμὰς διὰ τῆς γεροντικῆς τοῦ πατρὸς κηδεμονίας, αὐτὸς τοῦ ὁποῖου ἡ μεγαλοφυΐα δύνатаι ὄχι μόνον τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοῦ νὰ κυβερνήσῃ. Ὁ δὲ, πεισθεὶς παρὰ τῶν ἐπιβούλων τούτων λόγων καὶ προσλαβὼν ἄλλους τινὰς συνεργούς, ἐκβάλλει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῇ 19 δεκεμβρίου, περιορίζει αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, τὸν ἀποκείρει ἄκοντα μοναχὸν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη τριανδρία δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὅ,τι εἶχον προῖδει οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, οἱ προπαρασκευάσαντες πᾶσαν ταύτην τὴν κωμωδίαν, συνέβη τῶνόντι. Ἀμα ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ συνετὸς γέρων, ὅστις καὶ μόνος κατώρθου νὰ διατηρῇ τὴν ἐνότητα τῆς πολυκεφάλου ἐκείνης ἀρχῆς, δεινὴ ἀνεφύη διχόνοια. Οἱ τρεῖς βασιλεῖς ἐπεβούλευσαν ἀλλήλους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπισπεύδοντες ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν βουλεύματος, καὶ προτρεπόμενοι εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἐλένης, συνέλαβον τῇ 27 ἰανουαρίου τοῦ 945 τοὺς δύο ἀδελφοὺς, καὶ ἐξορίσαντες τὸν μὲν Στέφανον εἰς Πάνορμον τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς Τερέσινθον, ἀπέκειραν ἀμφοτέρους κληρικούς. Καὶ ὁ μὲν Στέφανος μετακομισθεὶς εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους ἐγκατεβίωσε τελευταῖον ἐν ἡσυχίᾳ εἰς Λέσβον, ἐπιζῆσας ἔτη 19. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θελήσας μετὰ διετίαν νὰ δραπετεύσῃ ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν φυλάκων· ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ μεταξὺ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ῥωμανός.

Τοιοιουτρόπως κατὰ ἰανουάριον τοῦ 945 ἐμονάρχησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Ἡ μακρὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ὑποταγὴ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐφλέγετο ὑπὸ ζῳηροῦ φιλοτιμίας πυρός. Ἀλλὰ δὲν διαπαιδαγωγεῖτο ὑπὸ ἐταίρων, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ,

καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξεν αὐτουργὸς μεγάλων πραγμάτων, ὠφελήθη ἀρκούντως ἀπὸ τῆν ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ γενομένην, ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥωμανοῦ ἀνακαινισθεῖσαν διοργάνωσιν τοῦ κράτους, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἀνδρῶν αἵτινες προέβησαν τῶν διαφόρων τῆς διοικήσεως κλάδων, ιδίως δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Προεχειρίσατο παρακοιμώμενον καὶ παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν εὐνοῦχον Βασίλειον ὅχι τὸν ἐπιλεγόμενον Πετεινόν, ὅστις διωρίσθη μέγας ἐταίρειάρχης, ἀλλὰ ἕτερον Βασίλειον, ὅστις καὶ τοι ὢν νόθος υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἔδωκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δείγματα ἐξαιρέτου ἱκανότητος, ἂν ὅχι πάντοτε πολλῆς εὐθύτητος. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις ὅμως οὐδὲν φαίνεται ἔκτοτε διαπράξας μέγα ἔργον. Προήγαγε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωσήφ, εὐνοῦχον καὶ τοῦτον, ἀλλ' ἄνδρα συνετὸν καὶ δραστήριον, ὃν θέλομεν ἰδεῖ ἐπὶ ἱκανὸν ὡσαύτως πρωταγωνιστήσαντα τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονία ἀνετέθη εἰς τὸν οἶκον τῶν Φωκάδων, ὅστις, ἐκδικούμενος τὸ πάθημα ὅπερ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καταρῥαδιουργηθεὶς ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀπέβη ἤδη τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ ἐπὶ 25 ὅλα ἔτη ἔκτοτε ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσχυσεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰ μέγιστα διαπράξας τῶν κατορθωμάτων ὅθεν πρὸς φορὸν νομίζομεν νὰ δώσωμεν ἐνιαυθὰ βιογραφικὰς τινας περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις.

Ὁ πρῶτος τῶν Φωκάδων τούτων ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος εἶναι ὁ Νικηφόρος ἐκεῖνος Φωκάς, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἔφερε τὴν τοῦ Φωκά ἐπωνυμίαν ἀπὸ τινος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀριστεύσαντος». Ὁ δὲ Δουκάγγιος νομίζει τὸ ἐπώνυμον συγγενὲς τοῦ focus, πυρός. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φωκάς ἀναφέρεται πολλάκις καὶ πρότερον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, ἀποδιδόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας ἀρειμάνιον τινα ὄψιν. Ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι ὁ Μάλχος μνημονεύει γραμματέως τινὸς τοῦ Ζήνωνος Φωκά καλουμένου. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α'. ὁ Μαλάλας καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι Φωκᾶν τὸν Κρατεροῦ, ἄνδρα σοφόν, Μόνον

ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α'. ὑπῆρχε κατὰ Προκόπιον αἰδορυφόρος τις τοῦ Βελισσαρίου, Φωκᾶς τὸ ὄνομα, διαφερόντως ἀγαθὸς τὰ πολέμια. Ἄλλ' ὁ Προκόπιος οὐδὲν προστίθησι τὸ δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἔνεκεν τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς ἐπωνομάσθη αὗτος Φωκᾶς. Τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς, ὁ τοῦ Ἡρακλείου προκατόχος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς δεῖγμα ἀνδρείας, διότι ῥητῶς χαρακτηρίζεται ὡς «δειλὸς καὶ θρασὺς». Ὅθεν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦ Κεδρηνοῦ ἡ ἐρμηνεία, ἥτις ἄλλως τε δὲν εἶναι βέβαιον ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν τοῦ Δουκαγγίου ἐτυμολογίαν, ἐγένετο μᾶλλον αὐτογνωμόνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐστηρίζετο εἰς ἀξιόπιστόν τινα μαρτυρίαν.

Ὁ δὲ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο ἀκμάσας Νικηφόρος Φωκᾶς, ἠξέυρομεν ἤδη ὅτι πεμφθεὶς ὡς στρατηγὸς εἰς Ἰταλίαν τῷ 886 ἀπέδειξεν αὐτόθι τὴν τε ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν. Καὶ ἐπαύθη μὲν τῷ 891 ἐξ αὐλικῆς τιμῆς ῥαδιουργίας, ἀλλὰ ἐπ' ὀλίγον σχολάσας προεχειρίσθη πάλιν τῷ 896 στρατηγὸς τῶν Θρακησίων, πολλὰς διαπραΐξας ἀριστείας κατὰ τε τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν· ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν γῆρᾳ βαθεῖ, δύο κατὰ τὰ πρῶτα παῖδας, Βάρδα καὶ Λέοντα. Ἐκ τούτων ὁ Λέων εἶναι ὁ δομέστικος ἐκεῖνος τῶν σχολῶν, ὃν εἶδομεν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἡττηθέντα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ἀποκρούσαντα ἔπειτα τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν αὐτοῦ, θελήσαντα κατόπιν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καταστρατηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, καὶ τελευταῖον στασιάσαντα κατ' αὐτοῦ τῷ 920, ὅτε συλληφθεὶς ἐτυφλώθη. Ὁ δὲ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ἐξηκολούθησε νὰ ὑπηρετῇ τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, οἰκονομῶν τὰς περιστάσεις, καὶ τῷ 941 εἶδομεν αὐτὸν τρέψαντα καὶ κατασφάξαντα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκού τοὺς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποβιβάσθέντας Ῥώσους. Ἐν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἵτινες ταπτόμενοι μὲν ὑφ' ἐτέρους ἀναφαίνονται ἄνδρες θαυμαστοὶ, ἀναλαμβάνοντες δὲ αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν οὐδὲν μέγα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν. Ἀλλ' ὁ Βάρδας εἶχε τρεῖς υἱούς, ἐξ ὧν δύο ἦσαν στρατηγοὶ ἀριστοὶ, ὁ δὲ ἕτερος τούτων, ὁ Νικηφόρος, δύναται εἶναι

λόγως νὰ λογισθῇ ὡς εἰς τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἀνδρῶν οὗς παρήγαγεν ὁ μέσος αἰὼν. Εἰς τούτους λοιπὸν κυρίως ἀποβλέπων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, καὶ ἂψ' ἐτέρου εὐλαβούμενος τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρὸς προεχειρίσατο ἅμα μοναρχήσας τὸν μὲν Βάρδαν Φωκᾶν μάγιστρον καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, τὸν δὲ Νικηφόρον, στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, τὸν δὲ ἕτερον υἱὸν Λέοντα, στρατηγὸν Καππαδοκίας, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντῖνον, στρατηγὸν Σελευκείας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος οὗτος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν καὶ μὴ πεισθεὶς νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, ἐδηλητηριάσθη ὑπ' αὐτῶν· ἀλλ' οἱ δύο ἄλλοι δὲν ἔπαυσαν ταπεινοῦντες τοὺς πολεμίους ἐκείνους, καὶ ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις κύριοι τῶν Σαμοσάτων. Μετὰ τινα μάλιστα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ὅλως ἀπήλλαξε τοῦ δομεστικάτου τὸν γέροντα Βάρδαν καὶ ἀνέθηκε τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ἐξ ὑπ' ἀμοιβῆς εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Νικηφόρον καὶ Λέοντα.

Συγχρόνως ὁ πατριίκιος Βασίλειος ὁ Ἐξαμιλίτης, στρατηγὸς τῶν τῶν Κιβυρραίων, κατετρόπωσεν εἰς ναυμαχίαν λαμπρὰν τὴν ναυτικὴν τῶν ἐν Ταρσῷ Ἀράβων δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ ὁ πατριίκιος Μαριανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐξησφάλισε τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἐξώσας τοὺς ἐκ Σικελίας ἐπιδραμόντας Ἀράβας, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατεναυμαχήθησαν ὡσαύτως οἱ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ αὐτόθι Καλίφης προέτεινε σπονδὰς εἰρηνικὰς, τὰς ὁποίας ἀπεδέξατο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ἔπαυσαν τοιοῦτοτρόπως αἱ ἔφοδοι τῶν μωαμεθανῶν, οὐ μόνον κατὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν παραλίων τῆς Μεσογείου. Τούτου δὲ ἕνεκα οἱ κάτοικοι διὰ πρέσβειων καὶ δώρων μεγαλοπρεπῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς εὐγνωμοσύνην.

Ἀπὸ βορρᾶ ὀλίγοι ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιδρομαί· μία ἐν ἔτει 948 διαφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων, ἥτις ὅμως δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ἐπέπεσον κατὰ τῶν πολεμιῶν τούτων οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πετσενέγοι, ὑποκινηθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· ἡ δὲ ἄλλη πάλιν ὑπὸ Τούρ-

κων γενομένη προήλασε μὲν ἐπὶ δεκαετίαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πόθου τοῦ Ἀργυροῦ, ὁλοσχερῶς καταστρέψαντος τοὺς πολεμίους τούτους. Ἐνταύτῳ ἐξηκολούθει ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἐκεῖνα φύλα. Δύω Οὐγγροι ἡγεμόνες προσελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ἀρχιερεὺς ἐστάλη ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Τότε ὡσαύτως ἐγένετο ἐν τῇ βασιλευσούσῃ καὶ ἡ βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώσων Ὀλγας, ἣν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὀνομάζουσιν Ἑλγαν. Ἡ Ὀλγα ἦτο σύζυγος μὲν τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Ἰγὺρ, μήτηρ δὲ τοῦ τετάρτου ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Σβιατοσλαύου, καὶ ἀφοῦ ἐπετρόπευσεν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ ἡσφάλισεν τὴν ἀρχὴν ταύτην διὰ πονηρᾶς ἅμα ἀγριότητος καὶ δεξιότητος οὐ τῆς τυχοῦσης, ἀπεφάσισε, προβεβηκυῖα ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀσπασθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦσαν τότε ἔτι εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν συνθηκῶν τὰς ὑποίας προπαρεθέσαμεν, ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ῥωσίᾳ οὐκ ὀλίγοι οἱ πρεσβεύοντες τὸν Χριστιανισμόν. Ὑπὸ τούτων δὲ καὶ τῶν ἐπιτελούντων τὰ τῆς νέας πίστεως ἱερῶν φωτισθεῖσα καὶ προτραπεῖσα ἡ Ὀλγα, κατέπλευσεν ἐν ἔτει 955 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ κυβέρνησις τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτε ὀυσιπιστοῦσα πρὸς τὴν πολυπράγμονα ἐκείνην γυναικα, εἴτε θέλουσα νὰ ταπεινώσῃ αὐτήν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποβιβασθῇ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ ἱκανὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τελευταῖον ὅμως ἡ ἡγεμονίς ἀποβιβασθεῖσα ἔτυχεν εὐπρεποῦς δεξιώσεως, ἧς ἡ περιγραφή διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ ἱε. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνός ἐδέχθη κατὰ πρῶτον τὴν Ὀλγαν τῇ 9 Σεπτεμβρίου 955. Ἡ ἡγεμονίς, ἡ καθὼς τὴν ὀνομάζει ἡ Βασίλειος τάξις, ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας, προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ βασιλεια παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν, τῶν προκριτωτέρων θεραπεινῶν, τῶν ἀποκρισιάρων Ῥωσίας, ἧτοι τῶν πρέσβων, καὶ τῶν πραγματευτῶν, ἧτοι

τῶν Ῥώσων ἐμπόρων ὅσοι κατόικουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνοδία αὕτη εἰσῆχθη ἐν παρατάξει ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, προπορευομένης τῆς ἡγεμονίδος, εἰς τὸ λεγόμενον χρυσοτρίκλινον. Ἦτο δὲ τὸ χρυσοτρίκλινον αἰθουσα πολυτελεστάτη, ἐν ἣ ἐξήστραπτεν ἀπανταχοῦ χρυσοῦ καὶ ἄργυρος· αἱ πύλαι αὐτῆς ἦσαν ἀργυραὶ καὶ ἐξαίρέτως ἐθαυμάζετο τὸ ψηφιδωτὸν ἑδαφος, τὸ ὅποιον ἐμιμείτο τεχνικώτατα τὰς χροιάς τῶν διαφόρων ἀνθέων, καὶ παρίστανε ποικιλώτατόν τινα κῆπον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐκάθηντο ἐπὶ θρόνων χρυσῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανός, περιστοιχισμένοι ὑπὸ τῆς αὐλικῆς θεραπείας, ἧς ἀξιωματικοί τινες, οἱ καλούμενοι κανδιδάτοι, ἐκράτουν τὰ σκῆπτρα, τὰ πτυχία καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα εἰσελθοῦσα ἡ ἀρχόντισσα Ὁλγα ἔνευσεν ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, οἱ δὲ πρέσβεις προσεκύνησαν ἐδαφιαίως. Ἡ συνομιλία περιωρίσθη εἰς τὰς τυπικὰς ἀμοιβαίας ἐρωτήσεις περὶ υἱείας, ὁδοιπορίας, καὶ τῶν τοιούτων, μεθ' ὃ οἱ ξένοι ἀπεχώρησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῶν βασιλείων, τὸν καλούμενον αὐγουστέα. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἡ παρουσίασις αὐτῶν εἰς τὴν βασιλίссαν. Ἡ δευτέρα αὕτη παρουσίασις ἐτελέσθη ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπῆρχε χῶρος ὑψηλότερος τοῦ ἐπιλοίπου ἐδάφους κεκαλυμμένος ὑπὸ πορφύρων παραπετασμάτων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χώρου τούτου ἴστατο ὁ μέγας θρόνος τοῦ βασιλέως Θεοφίλου, πλησίον δὲ αὐτοῦ μικρότερος ἄλλος χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ἐκάθηντο ἡ βασιλίссα, ἐπὶ δὲ τοῦ μικροτέρου ἡ νύμφη αὐτῆς, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος. Ἡ θεραπεία τῆς βασιλίσσης καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι τῆς αὐλῆς κυραὶ ἴσταντο ἐν τῇ λοιπῇ αἰθούσῃ. Ἡ ἀρχόντισσα Ὁλγα προσκληθεῖσα ἀπὸ τοῦ αὐγουστέως προσῆλθεν εἰς τὸ τρίκλινον, ἀλλὰ περιέμενεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ θάλαμον. Ἐπειτα δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν αἶθουσαν τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ πραιποσίτου ἥτοι τοῦ αὐλάρχου καὶ δύο αὐτοῦ βοηθῶν, παρακολουθουμένη μόνον ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν καὶ τῶν προκριωτέρων θεραπαινῶν· διότι οἱ ἀποκρισάριοι καὶ οἱ πρaxyματευταὶ δὲν παρουσιάσθησαν εἰς τὴν βασιλίссαν. Ἐνταῦθα ὁ πραιπόσιτος ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ὁλγαν τὰς εἰθισμένας πάλιν τυπικὰς ἐρωτήσεις ὡς ἐκ τῆς Αὐγούστας, μεθ' ἧς

ἀναστᾶσα ἀπὸ τοῦ θρόνου ἡ δέσποινα ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἑαυτῆς κοιτῶνα, ἡ δὲ ἀρχόντισσα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν θε-
ραπεινῶν ἀπῆλθεν ἵνα ἀναπαυθῇ εἰς τὸ Καινούργιον. Ἀλλὰ μετὰ
τὰς ἐπισήμους ἐκείνας παρουσιάσεις ἐγένετο καὶ ἄλλη οἰκειότερα
συνέντευξις εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους θαλάμους τῆς βασιλίσσης, ὅπου
καθίσαντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Λυγούστης καὶ τῶν πορφυρο-
γεννήτων αὐτῆς τέκνων, προσεκλήθη ἡ ἀρχόντισσα ἀπὸ τοῦ Και-
νούργιου, καὶ κελεύσει τοῦ βασιλέως, καθίσασα ἐλάλησεν ὅσα ἐ-
βούλετο, δηλαδὴ ἐξέθεσεν, ὑποθέτομεν, κατὰ πρῶτον ἐπισήμως
τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλεσε
τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς χρι-
στιανικῆς πίστεως.

Τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους τούτους ἐπίσημον
γεῦμα, ἡ καθὼς ἐλέγετο τότε κλητῶριον, τὸ ὅποῖον διηρέθη εἰς
δύω. Καὶ ἐν μὲν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγευματίσεν ἡ βα-
σίλισσα καὶ ἡ νύμφη αὐτῆς μετὰ τῆς Ὁλγας, ἐν δὲ τῷ χρυσο-
τρικλίνῳ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τῆς
Ῥωσίας καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχοντίσης
καὶ τῶν πραγματευτῶν. Εἰς ἑκατέραν τῶν δύω τούτων αἰθουσῶν
ἐστήθησαν δύο τράπεζαι· ἡ ἰδιαιτέρα βασιλική, ἡ λεγομένη ἀπο-
κοπτή, καὶ ἄλλη μεγαλητέρα, ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐν τῷ τρικλίνῳ
τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἀποκοπτὴ τράπεζα ἐστήθη παρὰ τὸν μέγαν
θρόνον τοῦ Θεοφίλου. Ἐκεῖ ἐκάθισε πρώτη ἡ βασίλισσα ἔχουσα
πλησίον αὐτῆς ἐπὶ μικροτέρου θρόνου τὴν νύμφην της· καὶ τοῦτο
ἐγένετο πρὶν εἰς ἐλθῇ ἡ ἀρχόντισσα Ῥωσίας. Ἐπειτα εἰσῆλθεν
αὕτη πρὸ τῶν ἑαυτῆς κυριῶν, καὶ, ὑποκλίνας μικρὸν τὴν κεφα-
λήν, ἐστάθη κατ' ἀρχὰς ὀρθὴ εἰς τὰ πλάγια τῆς βασιλίσσης. Κα-
τόπιν εἰσῆχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αἱ ἀρχόντισσαι καὶ
προσεκύνησαν ἐδαφιαίως τὴν βασίλισσαν. Τότε ἡ μὲν ἀρχόντισσα
ἐκάθισεν εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθη-
σαν καὶ αἱ δύο ζῶσται, ἧς τε δηλαδὴ τῆς βασιλίσσης καὶ ἡ τῆς
νύμφης αὐτῆς, αἱ μεγάλαι κυρίαι, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον. Αἱ
δὲ ἄλλαι ἀρχόντισσαι, αἷ τε τῆς Ὁλγας καὶ αἱ τῶν βασιλισσῶν
ἐγευματίσαν εἰς τὴν παρεσκευασμένην κοινὴν τράπεζαν, ἥτις ἴστατο
ἐπὶ χώρου ταπεινοτέρου τῆς ἀποκοπτῆς. Διαρκούντος τοῦ γεύμα-

τος οἱ Ἀποστολῆται ψάλλται καὶ οἱ Ἀγιοσοφῆται, δηλαδὴ οἱ ψάλλται τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, διετέλουν ἄδοντες τὰ λεγόμενα βασιλίκια (στιχηρά, τροπάρια, μέλη) ἥτοι ᾄσματα ἐγκωμιαστικά τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χορεύται δὲ ἐπεδείκνυσον τὴν δεξιότητα αὐτῶν διὰ ποικίλων θυμελικῶν παιγνίων. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφιλοξένουν, ὡς προεῖπομεν, τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν συνοδίαν τῆς Ὁλγας ἐν τῷ χρυσοτρικλίνῳ. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῦτο τοῦ βασιλέως, ἔλαβον ἀμέσως δῶρα χρηματικά ὁ μὲν ἀνεψιὸς τῆς Ὁλγας μιλιαρῖσια 30 (δραχ. 42), οἱ δὲ ὀκτὼ ἴδιοι αὐτῆς ἀκόλουθοι ἀνὰ μιλιαρῖσια 20 (δραχ. 28). Οἱ 20 ἀποκρισάριοι, οἱ 43 πραγματευταί, καὶ οἱ δύο ἐρμηνεῖς ἀνὰ μιλιαρῖσια 12 (δραχ. 17)· ὁ παπᾶς Γρηγόριος, μιλιαρῖσια 8 (δραχ. 11)· οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀνὰ μιλιαρῖσια 5 (δραχ. 7), οἱ ἑξ ἄνθρωποι τῶν ἀποκρισαρίων ἀνὰ μιλιαρῖσια 3 (δραχ. 4,20) καὶ ὁ ἐρμηνεὺς τῆς ἀρχοντίσσης μιλιαρῖσια 15 (δραχ. 21). Μετέπειτα δὲ παρετέθη τὸ ἐπιδόρπιον εἰς τὸ ἀριστητήριον, ἥτοι εἰς τὴν συνήθη αἴθουσαν τῶν βασιλικῶν γευμάτων, ἐπὶ μικρᾶς χρυσῆς τραπέζης, ἥτις ἔφερε τὰ διάφορα γλυκύσματα ἐντὸς δίσκων χυμευτῶν καὶ διαλίθων ἥτοι διὰ ἐγκαυστικῶν καλλιεργημάτων καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένων. Περὶ τὴν τράπεζαν ταύτην δὲν ἐκάθισαν εἰμὴ ὁ βασιλεὺς, ἡ βασίλισσα, ὁ υἱὸς αὐτῶν Ῥωμανὸς, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, τὰ πορφυρογέννητα τούτων τέκνα, καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας. Τότε δὲ προσεφέρθησαν εἰς αὐτὴν μὲν ἐπὶ διαλίθου δίσκου μιλιαρῖσια 500 (δρ. 700), καὶ εἰς τὰς ἑξ ἰδίας αὐτῆς ἀρχοντίσσης ἀνὰ μιλιαρῖσια 20 (δραχ. 28), καὶ εἰς τὰς 18 θεραπαίνας ἀνὰ μιλιαρῖσια 8 (δραχ. 11,20).

Τῇ 10 ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρα κυριακῇ, ἐγένετο δεύτερον μέγα γεῦμα ἐν ταῖς βασιλείοις, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ χρυσοτρικλίνῳ ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν Ῥώσων, εἰς ἐτέραν δὲ αἴθουσαν, καλουμένην πεντακοβούκλιον τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ δέσποινα μετὰ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς γύμνης καὶ τῆς ἀρχοντίσσης. Τότε δὲ ἐδόθησαν ἐκ νέου, εἰς μὲν τὴν ἀρχόντισσαν μιλιαρῖσια 200 (δραχ. 280), εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μιλιαρῖσια 20 (δραχ. 28), εἰς δὲ τὸν παπᾶν Γρηγόριον μιλιαρῖ

σια 8 (δραχ. 11,20) εἰς δὲ τὰς ἐξ ἀρχοντίσσας αὐτῆς καὶ τοὺς 22 ἀποκρισιάρχους καὶ τοὺς δύο ἐρμηνευτὰς ἀνὰ μιλιαρίσια 12 (δραχ. 16,80)· εἰς δὲ τὰς 18 δούλας αὐτῆς καὶ τοὺς 44 πραγματευτὰς ἀνὰ μιλιαριάσια 6 (δραχ. 8,40). Ὁ Ῥώσος ἱστοριογράφος Καραμζὴν ἀγανακτεῖ διὰ τὴν σμικρότητα τῶν χρηματικῶν τούτων δώρων, καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὅσῳ ὀλίγον πλούσιοι εἰς πολύτιμα μέταλλα καὶ ἂν ἦσαν οἱ τότε ἡγεμόνες τῆς Ῥωσίας, ἡ μεγάλη δούκισσα Ὀλγα δὲν ἐδέχθη βεβαίως εἰμὴ εὐγενείας χάριν τὴν εὐτελεῖ προσφορὰν τῶν 700 δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικός οὗτος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀράβων, πλουσιωτάτων τότε ὄντων, δὲν προσεφέροντο ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν χρηματικαὶ δωρεαὶ ἀνώτεραι τῶν 700 δραχμῶν ἐντὸς χρυσῶν καὶ διαλίθων δίσκων, ὅπως ἐγένετο ὡς πρὸς τὴν Ὀλγαν. Ὡς τε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὗται προσφοραὶ ἐγίνοντο πάντοτε τιμῆς χάριν καὶ οὐχὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Ἡ Βασίλειος τάξις, περιγράφουσα τὴν ὑποδοχὴν ταύτην τῆς μεγάλης δουκίσσης, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ὑπέλαβόν τινες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος παρ' ἄλλων ῥηθέντα. Ἀλλ' ἡ Βασίλειος τάξις, σκοπεύουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς γενομένης τότε ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδοχῆς, οὐδὲν παράδοξον ἂν εἰς ταύτην καὶ μόνην περιωρίσθη. Οὐδὲ ἡ σιωπὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ῥητὴν τοῦ Κεδρηνοῦ μαρτυρίαν, ὅτι ἡ Ὀλγα ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη. Καὶ ἔπειτα ἂν ἡ Βασίλειος τάξις οὐδὲν λέγῃ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ὀλγας, ἀναφέρει ὅμως μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῆς τὸν παπᾶν Γρηγόριον, ἐξ οὗ ἀρκοῦντως ὑποδεικνύεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἀλλότριον τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης. Ὅτι δὲ φαίνεται τῷ ὄντι μῦθος εἶναι τὸ ὑπὸ τινων Ῥώσων χρονολογῶν φημιζόμενον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς ταύτης προέτεινε νὰ συζευχθῇ αὐτήν· οὐ μόνον διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον, ἀλλὰ καὶ διότι τότε ἡ Ὀλγα ἦτο ἐξηκοντοῦτις, ὥστε τὰ λείψανα τοῦ κάλλους αὐτῆς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι τοσοῦτον ἐπίφοβα. Ἀμφίβολον ὡς κῦτος εἶναι, ἂν ἡ Ὀλγα βαπτισθεῖσα ἐπωνομάσθη Ἑλένη.

Τουλάχιστον ἐν Ῥωσίᾳ ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται Ὀλγα, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοὶ δὲν ἔπαυσαν ἀποκαλοῦντες αὐτὴν Ἑλγαν, ἥτις ἐστὶ λέξις σκανδιναυικὴ σημαίνουσα φλόγα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ'. ἂν καὶ μὴ ἔχων πολλὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀσχολούμενος δὲ μᾶλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπῆρξεν ὅμως πολὺ ἀνώτερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος. Εἶδομεν ὅτι ἐπέστησε τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνας ἐπιτηδεῖους· ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἀνέθηκεν εἰς ἄνδρας καλῶς τὰ κατ' αὐτὴν διεξαγαγόντας καὶ ιδίως ἐξακολουθήσαντας νὰ προστατεύωσι τοὺς μικροὺς ἐλευθέρους γαιοκτῆτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι καὶ περὶ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἀνεδείχθη πολὺ πρακτικώτερος τοῦ πατρὸς. Ἡ ἀκαδημία, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Βάρδα τοσοῦτον ἀκμάσασα, εἶχεν ὡς φαίνεται, παραμεληθῇ ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἅμα μοναρχήσας τῇ 945, ἀνεζωπύρωσε πᾶσαν σπουδὴν ἐν τῇ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ διορίσας καθηγητὰς ἐγκρίτους τῆς μὲν φιλοσοφίας τὸν πρωτοσπαθᾶριον Κωνσταντῖνον, τῆς δὲ ῥητορικῆς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἀλέξανδρον, τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, γαμβρὸν τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως Θεοφίλου τοῦ Ἑρωτικοῦ, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν γαμματέα Γρηγόριον. Οὐδὲ ἠρέεσθη νὰ διορίσῃ τοὺς καθηγητὰς τούτους, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐφώρευε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ πολυτρόπως ἐνεψύχωνε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν ἀρμοδιαίτους καὶ ὁμοτραπέζους καθεκάστην τούτους ποιῶν, καὶ ἀργύρια παρέχων, καὶ ὁμιλίας μετ' αὐτῶν προσηγεῖς ποιούμενος». Οὕτω δὲ ἠδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ δικαστικὰ ἀξιώματα ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δεξιότητι.

Αἱ δὲ συγγραφαὶ περὶ ἧς ἐνησχολήθη ὁ Κωνσταντῖνος Ζ'. στεροῦνται μὲν βεβαίως καὶ καλλιτελείας καὶ κρίσεως ἀποχρώσεως, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργα χρήσιμα, διότι δίδουσιν ἡμῖν ἔννοιάν τινα τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἄντὶ νὰ συντάσσῃ ἐπι-

γράμματα, καὶ λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ'. ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία τοῦ βασιλέως τούτου, διηρημένη εἰς δύο βιβλία, διδάσκει εἰς ποῖα καὶ πόσα μεγάλα διοικητικὰ καὶ στρατιωτικὰ τμήματα ἦτο διηρημένον τότε τὸ κράτος, καὶ τίνας πόλεις περιελάμβανεν ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περιέχει ἀντιφάσεις τινὰς καὶ σύγχυσιν ἱκανὴν πραγμαμάτων· ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πραγματεία αὕτη, οὐδεμίαν ἄλλην μεθοδικὴν πληροφορίαν ἠθέλομεν ἔχει περὶ τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαίρεσεως. Ἄλλο πολὺ μεγαλύτερον ἔργον εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως, ἥτοι ἔκθεσις τοῦ τυπικοῦ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, κατὰ μέγα μὲν μέρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ ἄλλων ἢ συγχρόνων, ἢ καὶ μικρὸν μεταγενεστέρων. Ἐν αὐτῇ περιγράφονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες, ὁ ἱματισμὸς ἐκάστου ἄρχοντος ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὁ τρόπος καθ' ὃν προεχειρίζετο, ἡ τάξις ἣν ἐπέτρεχεν, αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν, αἱ ἀνευφημίαι ὧν ἡξιοῦτο. Ὁ αὐλικὸς οὗτος ὀργανισμὸς φαίνεται σήμερον εἰς ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀλλόκοτος· ἀλλ' ὅπωςδήποτε εἰκονίζει τὸν δημόσιον καὶ ἐν μέρει τὸν ιδιωτικὸν βίον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιος μελέτης, ὅσῳ ὅλαι αἱ νεώτεραι αὐλαὶ κατὰ τὸν τύπον ἐκεῖνον διωργανώθησαν. Παρεκτὸς ὁμοίως τῶν προειρημένων, ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως περιέχει καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, περὶ πολεμικῶν τινῶν γεγονότων, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ τρίτη τοῦ Κωνσταντίνου συγγραφὴ ἐπιγράφεται πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν καὶ κυρίως μὲν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀπαιδεύτων λαῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχίζετο τότε τὸ κράτος, οἷον τῶν Πετсенέγων, τῶν Ῥώσων, τῶν Τούρκων ἢ Οὐγγρων, τῶν Βουλγάρων, περὶ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους, περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιστάσεως καὶ περὶ τῶν μηχανημάτων ἅτινα οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντιναυπόλεως με-

τεχειρίζοντο ἵνα ὑποκινῶσι τοὺς λαοὺς ἐκείνους κατ' ἀλλήλων· Ἄλλ' ἡ συγγραφή αὕτη περιλαμβάνει προσέτι καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους σλαυικῶν φυλῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, περὶ στρατολογίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅ,τι δὲ εἵπομεν ὡς πρὸς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας. Μὴ ζητεῖτε εἰς αὐτάς σαφένειαν καὶ ἀκριβείαν, ἀλλ' ἐὰν θέλετε νὰ γνωρίσετε ὅπως οὖν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μελετήσατε αὐτάς ἐπιμελῶς, καὶ ἂν ἐγκαρτερήσετε, θέλετε διδαχθῆ πολλὰ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', εἰς ᾧ προσθετέον τὴν ἱστορικὴν διήγησιν περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης. Διάφοροι δὲ ἄλλαι συγγραφαὶ συνετάχθησαν τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ ἐπιστάσει τοῦ βασιλέως. Τοιαύτη προπάντων εἶναι ἡ *χρονογραφία* ἡ *συγγραφεῖσα* ἐκ προστάγματος τοῦ *Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου* δεσπότου, ἀρχομένη μὲν ὅπου ἔληξε *Θεοφάνης*, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας *Λέοντος* τοῦ *Ἀρμενίου*, ἀπολήγουσα δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ *Ῥωμανοῦ Β'* τοῦ υἱοῦ τοῦ *Κωνσταντίνου*. Ἡ *χρονογραφία* αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ. Ὡσαύτως ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν ὅσας εἶχε συλλέξει ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, ἀπηρτίσθη μεγάλη συλλογὴ, εἶδος ἱστορικοῦ πανδέκτου, περιλαμβάνουσα ἀποσπάσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἱστορικῶν, κατατεταγμένα εἰς πεντήκοντα καὶ τρεῖς τίτλους. Δυστυχῶς ἐκ τῶν τίτλων τούτων δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ δύο μόνον, καὶ τινὰ τεμάχια δύο ἐτέρων, ἐν οἷς ὅμως διετηρήθησαν ἀποσπάσματα λόγου ἄξια τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων, οἷον Δεξιππου, Εὐναπίου, Μενάνδρου, Πέτρου Πατρικίου καὶ τῶν τοιούτων.

Πλὴν δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα· γεωπονικὰ, χειρουργικὰ, ἱατρικὰ, καὶ ἰππιατρικὰ. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντίνος ἔγραψε, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, πραγματείας τι-

νάς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς· ἀλλ' ἂν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς ἐστρά-
τηγήσεν, ἐπέστησεν ὅμως πολλὴν ἐπιμέλειαν ἰδίως εἰς τὴν τοῦ
στόλου συγκρότησιν, ἐπιστατῶν τὴν τῶν πολεμικῶν νηῶν ἐπι-
σκευὴν, καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἣν πρὸς τοῦτο ἐκτίσαστο, συντελέ-
σας οὐ μικρὴν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν στόλων ἐκείνων, οὔτινες δὲν
ἔπαυσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νικηφοροῦντες, ἐνῷ ἤξεύρομεν εἰς
ποῖαν ταπεινώσιν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Λέοντος ἡ ναυτικὴ τοῦ κρά-
τους δύναμις. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν
μας, ἐπιφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐνῷ ὁ Λέων ὑπῆρξεν ὅλως διόλου τὸ
ἀντίθετον τοῦ Βασιλείου, ὁ Κωνσταντῖνος διετέλεσεν ὅμοιος μέχρι
τινὸς ἐν μέρει μὲν τοῦ ἐνός, ἐν μέρει δὲ τοῦ ἐτέρου τῶν προγόνων.
Δὲν ἦτο ἐκδεδιητημένος ὅπως ὁ πατὴρ, ἀλλὰ σώφρων ὅπως ὁ πάπ-
πος· δὲν ἦτο ἀμαθὴς ὅπως ὁ πάππος, ἀλλὰ λόγιος ὅπως ὁ πατὴρ·
δὲν ἦτο ἀπρακτος ὅπως ὁ πατὴρ, ἀλλὰ, καὶ τοι μὴ ἔχων τὴν πο-
λιτικὴν δραστηριότητα τοῦ πάππου, δὲν ἐστερεῖτο πρακτικοῦ πνεύ-
ματος.

Τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα κατὰ νοέμβριον
τοῦ 959 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Ρωμανὸς Β'. εἰς ἡλικίαν εἴκοσι
καὶ ἐνὸς ἔτους. Διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νέου τού-
του, προῆλθεν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν χαρακτηρὴ ἀλλότριος ὅπως-
σιν τῶν προηγούμενων ἡγεμόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ
'Ρωμανὸς Β'. εἶχε τὸ ἀθλητικὸν σῶμα καὶ τὴν νοημοσύνην τοῦ
ἀρχηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τὰ δύο
ταῦτα προτερήματα δὲν συνεδυάζοντο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέλθῃ
ἡ δέουσα μετὰ αὐτῶν ἰσορροπία. Ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ κα-
τανοῇ τὰ καθολικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ ζητήματα καὶ
εἰς τὸ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτῶν ἐν γένει τὰ δέοντα· ἀλλὰ οὐδε-
μίαν εἶχεν ὁρεξίν νὰ μελετᾷ καὶ διεξάγῃ αὐτὰ κατὰ μέρος. Ἐπειδὴ
δὲ ἡ σφριγῶσα αὐτοῦ κρᾶσις εἶχε χρεῖαν ἐνασχολήσεως καὶ δὲν εὖ-
ρισκεν αὐτὴν ἐν τῷ ἡθικῷ καὶ διανοητικῷ κόσμῳ, ἐτράπη ἐπὶ τὸν
ὕλικόν καὶ κατέβαλλεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀγῶνας ἀτρώτους καὶ
ἀξίους τῇ ἀληθείᾳ χρηστωτέρως ἀμύλλης. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν
εἰς τοὺς κοσμιωτέρους τῶν ἀγῶνων τούτων καὶ εἰς ἓν μόνον πα-
ράδειγμα, ἀναφέρομεν ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἡδυνήθη νὰ πικρευθεῖ εἰς

τὸν ἵππῳδρομον, νὰ ἐστιασθῇ ἔπειτα μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰς εἰθισμένας χρηματικὰς ἀμοιβὰς, κατόπιν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ σφαιριστήριον, τότε λεγόμενον τζυκανιστήριον, ν' ἀγωνισθῇ αὐτόθι πρὸς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν σφαιριστῶν καὶ νὰ νικήσῃ αὐτούς· τελευταῖον μετέβη αὐθημερὸν πάντοτε ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς κυνήγιον, καὶ, ἀφοῦ ἐθήρευσεν αὐτόθι 4 παμμεγέθεις χοίρους, ἐπέστρεψε σῶος τὸ ἐσπέρας εἰς τὰ βασιλεια. Ἐν τούτοις καίτοι τοιοῦτον διῆγε βίον, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καλῶς, διότι ὁ Ῥωμανὸς εἶχε τὴν νοημοσύνην τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀναθέτῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ἱκανωτέρους τῶν ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἀποφασίζῃ τὸ πρακτέον ἐν κρίσιμους περιστάσεσιν. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ ἐπιτηδεῖα τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἣν διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Α΄, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Βασιλείου ἡδύνατο νὰ ματαιωθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δεξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων ἐκείνων καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς συνέβη ἐπὶ Λέοντος. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς Β΄ ἀνεδείχθη καὶ τοῦ πατρὸς του ἐπιτηδειότερος, ἐνάμιλλος δὲ μᾶλλον τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του Ῥωμανοῦ Α΄. περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἅμα μοναρχήσας, εἶχεν, ὡς προείπομεν, ἀναθέσει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν εἰς τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ Βασιλείου, προχειρίσας αὐτὸν παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος, καίτοι ἐξωσθέντος τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἦτο φαίνεται ἰδίως προσηλωμένος εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἐλένην, τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου. Καθ' ὅσον ὁμως ἡλικιοῦτο ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανὸς, συνέβη μεταβολὴ τις εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος Βέρθα εἶχεν ἀποθάνει τῷ 949, τῷ δὲ 956 ὁ Ῥωμανὸς ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανῶ, ἣν ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἔξ ἐγκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκου ἔλκουσαν τὸ γένος, ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι καπῆλου θυγατέρα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανῶ ἦτο καλλίστη τὸ εἶδος ἅμα καὶ εἰς ὑπερβολὴν φίλαρχος γυνή. Ὅτε τῷ 959 ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος, διεδόθη φήμη ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ

Ῥωμανοῦ μὴ ἔχοντος τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμείνῃ τὸν φυσικὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, προτρεπομένου δὲ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς. Τὴν φήμην ταύτην ἐπανέλαβον ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, καίτοι ψέγει τὰς ἄλλας τοῦ Ῥωμανοῦ κακίας. Ἀλλ' εἴτε ἀληθῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἀληθῶς τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι, ἅμα νυμφευθέντος τοῦ Ῥωμανοῦ τὴν Θεοφανῶ, προσέκυψε διχόνοια μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἀνδραδέλφων αὐτῆς καὶ τῆς πενθερᾶς, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπέκλινεν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διενέξει πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος εὐλόγως μήπως ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης διακινδυνεύσῃ ὁ Ῥωμανός, δὲν ἔπαυσε μὲν εὐνοῶν καὶ μεταχειριζόμενος τὸν Βασίλειον, ἀλλὰ τῷ 958 προσχειρίσατο παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου εἶχε διακρίνει τὴν ἱκανότητα ἅμα μοναρχήσας. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἰωσήφ, ὅστις ἐπελέγετο Βρίγγας, διετήρησεν ὁ Ῥωμανός ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἐκείνῳ ἀξιώματι· καὶ ἐνταυτῷ διώρισε δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς τὸν Νικηφόρον Φωκάν, δομέστικον δὲ τῶν σχολῶν τῆς δύσεως τὸν Λέοντα Φωκάν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐκραταίωσε παραδόξως τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλου κατορθώματος ἐλάμπρυνεν αὐτὴν ὅσον πρὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρυνθῆ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τῷ 823 ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν (σελ. 727 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) πολλὰ ἐγένοντο πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραι· ἀλλ' ἅπασαι ἀπέτυχον, οἱ δὲ Ἀραβες ἐκεῖνοι τῆς Κρήτης, τῇ συνεργείᾳ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ἐξαιρέτως τῶν τῆς Ταρσοῦ, καὶ διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως πολλῶν ἀρνησιθρήσκων, δὲν ἔπαυσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τοῦ κράτους, κυριεύοντες πόλεις μεγάλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων κυριαρχοῦντες τοῦ Αἰγαίου. Καὶ εἶχε μὲν ὑποστῆ δεινὴν συμφορὰν ἡ ναυτικὴ αὕτη τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης δύναμις διὰ τῆς περὶ Ἀἴμνον νίκης τοῦ ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Ραδινοῦ ἐν ἔτει 924, ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντί-

νου τοῦ Πορφυρογεννήτου τῷ 956 σταλεῖσα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐκστρατεία ὑπὸ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον τὸν Γογγύλην ἀπέτυχεν αὐθις ὁλοσχερῶς, διότι ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔπραξε τὸ λάθος ν' ἀναβέσῃ αὐτὴν εἰς ἄνδρα μηδεμίαν ἔχοντα ἀξίαν. Ἐκτοτε δέ, ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐμελέτησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ἤρχιζε νὰ παρασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ 960 ἔτους ὑπῆρχον ἔτοιμα δις χίλια πυρφόρα χελάνδια, χίλιοι δρόμωνες καὶ 307 φορτηγὰ τὰ ὁποῖα οἱ χρονογράφοι ὀνομάζουσι «καράβια καματηρὰ σιτήσεις ἔχοντα καὶ ὅπλα πολεμικά.» Καὶ πλὴν τούτων δύναμις πεζικὴ ἀνάλογος Θρακῶν, Μακεδόνων, Ἀνατολικῶν καὶ Σλαβῶν. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀποφασίσῃ ὁρίστικῶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ἀνακαλέσαντες μὲν τὰς προηγουμένας ἀποτυχίας, καὶ τὴν πληθὺν τῶν εἰς μάτην ἀναλωθέντων ἀνθρώπων καὶ χρημάτων, παραστήσαντες δὲ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τὴν μεγάλην ἐπικουρίαν ἣν ἠδύναντο οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης νὰ λάβωσιν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ ἐξ Ἀσίας. Ἀνέφεραν δὲ καὶ ἕτερον τινὰ λόγον χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην ὁ πορθητὴς τῆς Κρήτης θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἄρα γε ἡ φήμη αὕτη μία τῶν συνήθων τότε προφητειῶν, τὰς ὁποίας ἡ τῶν πολλῶν πρόληψις προθύμως ἠσπάζετο, ἢ εἶχε τὴν σπουδαιοτέραν ὑπόστασιν ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ῥωμανὸν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Φωκᾶς, ὅστις καὶ πρὸ τούτου μέγα ἐκτῆσατο κλέος, ἠδύναντο νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥστε νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ Ῥωμανῷ Β'. Ἦν θέσιν εἶχε σφετερισθῇ παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Δεκαπηνός; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν, εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τῆς μειονοφηφίας ἣτις ἐπέμενε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγὼν, συνετάσσετο ὁ Ἰωσήφ Βρίγγας. αὐτὸς δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, λέγει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ χρηστός καὶ ὀρθὸς καὶ αὔπνος νοῦς, εἰς μέσον σταθεὶς ἔφη. Ἡμεῖς μὲν, δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ δίκαιόν ἐστι

λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τῶν παρθένων φθορὰς καὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν καταστροφὰς καὶ τὰς τῶν παραθαλασσίων θεμάτων αἰχμαλωσίας, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν καὶ ὁμοφύλων ἀγωνίσασθαι, καὶ μὴ δεδιέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἀδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργήτῳ βουλῇ καὶ προστάξει σου πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ Θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα. Καὶ γὰρ καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὀρθὸν καὶ πιστὸν δοῦλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου.»

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ παρακοιμώμενος· ὑπελείπετο λοιπὸν ἢ νὰ ἐπιμείνῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γνώμην, ἢ νὰ μεταβάλλῃ αὐτήν· ἡδύνατο δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ διστάσῃ ὅσῳ οἱ πλείστοι τῶν συγκλητικῶν, παρρητὸς πολλῶν ἄλλων λόγων κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπεδείκνυν καὶ ὅτι, ἐν ἐπιτυχίᾳ, ἡδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ ὁ θρόνος τοῦ νέου βασιλέως. "Αλλος λοιπὸν ἤθελε διστάσαι· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐδίστασε, καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τοῦ παρακοιμωμένου, διέταξεν ἅ συμπληρωθῶσιν αἱ τελευταῖαι ἀπαιτούμεναι παρασκευαί· Τῶντι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπορεύθη εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐφέσου κείμενα, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθροισθῇ ὅλος ὁ στόλος. Προέπεμψε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ταχυδρομικὰς τινας ναῦς, τὰς ὁποίας διέταξε «κατασκοπεῖσαι καὶ κρατῆσαι γλῶσσαν» λέγει ἡ χρονογραφία, ὅπου τὸ «κρατῆσαι γλῶσσαν» σημαίνει τὸ λαβεῖν πληροφορίας ἐνθυμίζει παραδόξως τὸν ἀνάλογον γαλλικὸν ἰδιωτισμὸν *prendre langue*. Καὶ μαθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ Ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδουλ Ἀζίζ, καὶ οἱ ἐπισχημότεροι τοῦ φρουρίου Χάνδακος ἄρχαντες διατρίβουσιν ἀμέριμνοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν ἐπαύσεις, ἐξέπλευσε κατὰ Ἰούλιον 960 ἐκ Φυγέλων μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ προσωρμίσθη οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἐκείνης τῆς νήσου. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε προφθάσει νὰ παραταχθῇ εἰς τινα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀπόβασιν, καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ καινοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο. Διότι κατὰ τὸν σύγχρονον Λέοντα τὸν Διάνιον, τὸν ἀκριβέστερον συγγραψάντα τὰ τῆς ἐκστρατείας

ταύτης, ὁ Νικηφόρος συνεπαγόμενος κλίμακας, ἢ μᾶλλον γεφύρας, καὶ ταύτας προσυφαπλώσας ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν παραλίαν, ἀπεβίβασε τάχιστα τὴν στρατιὰν ἔνοπλόν τε καὶ ἔφιππον, μεθ' ὃ διαιρέσας τριχῇ τὴν φάλαγγα, καὶ σαλπίσας τὸ πολεμιστήριον ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχον προπορευόμενον τὸ σταυρικὸν τρόπαιον. Ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολὺ· οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν βυζαντινῶν ταγματῶν καὶ ἰλῶν, ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, παθόντες δεινὴν ἀνθρώπων φθοράν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, ἡσφάλισε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἤθροισε τὸν στόλον εἰς εὐλίμενον ἐπίνειον διατάξας νὰ διακωλύῃ πᾶσαν ἔξωθεν ἐπικουρίαν, καὶ συγχρόνως ὅτε μὲν πέμπων ἀποσπάσματα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ὅτε δὲ αὐτὸς ἀπερχόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ὁδηγούμενος, ἀπέτρεπε πᾶσαν ἀπόπειραν συνδρομῆς, ἣν οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης διανοοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους.

Ἐν τούτοις ὁ Χάνδαξ, καὶ τοὶ ἀπεκλείσθη οὕτω ἀπανταχόθεν καὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐμιρῶν Χαλεπίου καὶ Αἰγύπτου, ὧν εἰς μάτην ὁ Ἀβδουλ Ἀζίζ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθίστατο ἐπιμῶνως. Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες· ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος, δεινὴν ὑπέστη ὁ στρατὸς κατουχίαν ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τῆς τῶν τροφῶν ἐνδείας, καὶ ἀθυμήσας ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἡ καρτερία τοῦ Νικηφόρου καὶ ἡ περὶ τὴν εἰς τὴν νῆσον ἐπάνοδον, εἰς τούτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ φροντίσας νὰ ἐξαποστείλῃ νέαν καὶ ἄφθονον προμήθειαν σίτου καὶ κριθῆς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία ἀξιοῦσα τοῦ νὰ παραθέσῃ ὅσα ὁ Νικηφόρος ἐλάλησαν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀθυμήσαντα στρατὸν, ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὸν λόγον, ὃν κατὰ Θεοφάνην ἐξεφώνησέ ποτε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὸν ἴδιον στρατὸν περὶ Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας εὐρισκόμενος (σελῖς 253—254 τοῦ τρίτου τόμου)· ὅπερ εἶναι νέα ἀπόδειξις τῆς παραδόξου πνευματικῆς στείρωσεως τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ τῆς χρονογραφίας συντάκτης δὲν ἠδυνήθη νὰ γράψῃ νέον τινὰ λόγον,

ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἀντιγράψῃ τὸν εἰς ἄλλους καιροὺς καὶ τόπους ἐκφωνηθέντα. Ἄλλ' εἰς τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον δὲν εὐρίσκομεν τὸ ἀτόπημα τοῦτο· διότι ὁ λόγος, ὃν εἰς ἐτέραν τινὰ περίστασιν τῆς πολιορκίας ἀποδίδει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, εἶναι οἰκειότερος πρὸς τὰ πράγματα.

Τελευταῖον μετὰ ὀκτῶ μηνῶν πολιορκίαν ὁ Χάνδαξ ἐκυριεύθη τῇ 7 Μαρτίου 961 ἐξ ἐφόδου αἱματηρᾶς. Ὁ Νικηφόρος ἐπιφυλάξας τῷ βασιλεῖ τὰ τιμιώτατα τῶν λαφύρων, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἄλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἣτις ἔθριβε θησαυρῶν διὰ τῆς πειρατείας συλλεγέντων. Ἀφοῦ δὲ ἀπεκομίσθησαν οὕτω πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ, καθηρέθη τὸ τεῖχος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ εὐχερῶς καυτοπάζασα τοὺς ἐν αὐτῇ Μωαμεθανοὺς ἐπέστρεψεν αὐτῆς εἰς Χάνδακα. Ἐκεῖ ἐπὶ λόφῳ ὑψηλοῦ καὶ ἀνάντους, ἔχοντος πίδακας ὕδατος δαφιλεῖς, οὐ μακρὰν δὲ κειμένου τοῦ καταρειπωθέντος ἄστεως, ὠκοδόμησεν ὁ Νικηφόρος φρούριον ὄχυρόν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν ἑλληνικώτατα *Τέμενος*, καὶ ἠσφάλισε διὰ φρουρᾶς ἀξιόχρεου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς τὸ κύριον ὀρμητήριον τῆς ἀνακαινισθείσης ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρκεσθη, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον πολλοὺς νέους χριστιανοὺς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἑλλήνας, δι' ὃ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται αὐτοὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ Ρεθύμνης χωρία τινὰ ὀνομαζόμενα Ἀρμένι. Προέτι ἐπρονόησε περὶ τῆς διαδόσεως μὲν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς τῆς νήσου, περὶ τῆς ἀναζυπυρώσεως δὲ τῆς πίστεως ταύτης καὶ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι, παρ' οἷς αὕτη πολυειδῶς ἐνοθεύθη κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπὶ τούτῳ ἦλθε τότε εἰς Κρήτην ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νίκων ὁ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, ὅστις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἠνώρθωσε τὰς πεπτωκυίας ἐκκλησίας, καὶ ἀνήγειρεν ἄλλας νέας, ὧν ἐπιφανεστάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀγίας Φωτεινῆς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρείπιων ναοῦ ἀρχαίου ἀπέχοντος τῆς Γόρτυνος τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ὀλίγοι τῶν Ἀράβων, ὅσοι ἔμειναν τότε ἐν Κρήτῃ διετήρησαν τὸ θρησκευμα αὐτῶν· καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμάρι χωρία τινὰ, ὧν οἱ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι λογίζονται

ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ἐκείνων, καθὼς φέροντες ὅλα τὰ χαρακτηριστικά ἀραβικῆς καταγωγῆς, ἐνῶ οἱ πλείστοι ἄλλοι Μωαμεθανοὶ τῆς νήσου εἶναι Ἕλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ μεταβάλωσι θρήσκευμα ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας τουρκοκρατίας.

Ταῦτα δὲ διαπράξας ὁ Νικηφόρος Φωκάς, ἀκαὶ τὴν νῆσον ἐξημερώσας ἅπασαν ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ἀνέπλευσεν ἤδη εἰς Βυζάντιον, συνεπαγόμενος τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐκεῖ ἔτυχε μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης μέχρι τοῦ ἵπποδρόμου, παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου παντός, τοῦ συρρέουσantos ἵνα θαυμάσῃ τὸ θέαμα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ λαμπρόν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο αἱ ἄμαξαι αἱ κομίζουσαι τὴν λείαν· χρυσὸν καὶ ἄργυρον παμπληθῆ εἰς νόμισμα βαρβαρικὸν καὶ ἄκοπον· πέπλους χρυσοπάστους, τάπητας ἁλουργοὺς, κειμήλια παντοδαπὰ ἐξαιργασμένα μὲν τεχνικώτατα, μαρμαίροντα δὲ χρυσῷ καὶ λίθοις· πανοπλίας, ξίφη, θώρακας διὰ χρυσοῦ κεκοσμημένα πάντα, καὶ ἔγχη καὶ ἀσπίδας καὶ τόξα ἀναρίθμητα. Οἱ μάρτυρες τῆς παρατάξεως ταύτης ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν διερχόμενον ἅπαντα τὸν πλοῦτον τῆς βαρβαρίου γῆς, καὶ ὡς ποταμὸν τινὰ ἀφθόνως εἰσρέοντα. Κατόπιν δὲ εἶποντο οἱ πολυάριθμοι αἰχμαλῶτοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὅτε Ἀβδουλ Ἀζίζ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες, τεταπεινωμένοι, στένοντες, ὀδυρόμενοι. Ἡ Κωνσταντινούπολις πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ τοιοῦτου δείγματος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους· ἡ δὲ οἰκτρά τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης τύχη ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα τὴν ὀλοσχερῇ τῶν Μωαμεθανῶν πτῶσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ βασιλεὺς προσκλήθη ἐπιεικῶς πρὸς τὸν ἡττηθέντα ἐκείνον ἀντίπαλον· ἀπένειμεν αὐτῷ πλούσια δῶρα, καὶ κτήμα προσοδοφόρον περὶ τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ὁ πρόων ἐμίρης διέζησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ, διατηρήσας τὸ πάτριον θρήσκευμα. Οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ἀπαντῶνται ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων. Ὁ υἱὸς τοῦ ἐμίρη Ἀνεμάς, εἰς ὃν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, διέπρεψε τῷ 972 εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥώσων πόλεμον· πολὺ δὲ βραδύτερον

ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀνεμᾶς συνώμοσε μετὰ τῶν ἀδελφῶν του κατὰ Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ φωραθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τινὰ πύργον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὀνομασθέντα ἔπειτα πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ χρησιμεύσαντα ὡς δεσμωτήριον τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κατορθωθείσα ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βεβαίως ἐν τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἄν ἡ Κρήτη παρέμενεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πιθανῶς οὐδὲν ἤθελε παραμείνει ἐν αὐτῇ ἔχνος ἑλληνισμοῦ· ἐνῶ ἤδη ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἀνεξωπυρώθη τῷ 961, καὶ μέχρι τοῦ 1205, ἦτοι ἐπὶ 250 περίπου ἔτη, πολυειδῶς ἐκρατύνθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τε τὴν ἐνετικὴν καὶ τὴν νέαν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Καί, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, εἶδομεν αὐτὸν ἐν τῇ παρούσῃ ἑκατονταετηρίδι γενναίως καὶ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀθλήσαντα. Ὅθεν διακαίως τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο ὑμνήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ πέντε ἀκροάσεων τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὅπως πρὸ 300 ἐτῶν αἱ τοῦ Ἡρακλείου νίκαι εἶχον ὑμνηθῇ ὑπὸ ἐτέρου διακόνου, Γεωργίου τοῦ Πισίδου (σελ. 309 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Δυστυχῶς ἡ ποίησις τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ὅπως καὶ ἡ τοῦ Πισίδου ὀλίγον ἀξία τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ψάλῃ. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι μαρτυρεῖ, ὅπως καὶ ἐκεῖνη, τὴν διαρκῇ ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι συνεχῶς μνημονεύει τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιφανῆ ὑπηρεσίαν ἣν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς προσήνεγκεν εἰς τὸ κράτος, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιπλοκαὶ καὶ δυσχέρειαι, τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀφορμὰς· τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζομεν αὐτάς ἀκριβῶς. Ὁ κυβερνῶν τὰ πράγματα Ἰωσήφ Βρίγγας δὲν ἦτο βεβαίως ἄνθρωπος κοινός. Ἐν ἔτει 960 συμβά-

σης ἐν Κωνσταντινουπόλει σιτοδείας δεινῆς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὑπερῆξησεν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς, ὁ Ἰωσήφ ἐφρόντισε διὰ προμηθειῶν μεγάλων νὰ καταβιβάσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ἥμισυ. Πλὴν τούτου διὰ νέων διατάξεων ἐπεκύρωσε καὶ ἡρμήνευσε τὴν προηγουμένως εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτῆτας ἀπονεμηθεῖσαν προστασίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν· καὶ δι' ἄλλης νεαρᾶς διηκρόλυνε τὴν εἰς τοὺς στρατευσίμους ἀπόδοσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀφαιρεθέντων ἀπὸ αὐτῶν στρατιωτικῶν κτημάτων. Καὶ οὐ μόνον ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο ὁ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ συνέπραττεν ἄχρι τοῦδε εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ἠξεύρομεν λ. χ. ὅτι εἶχεν ἀγορεύσει ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ ὅτι προθύμως συνέδραμε τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ εἰς ἣν οὗτος εὐρέθη ἐπὶ τῆς νήσου ἐκεῖνης κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸς τὸ 961. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Ἰωσήφ ἐδυσπίστησε πρὸν τὸν μέγαν στρατηγόν. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐδ' ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ νέους κατὰ τῶν αὐτόθι Μωαμεθανῶν ἀγῶνας. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν εἶναι ἀληθές· ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος ῥητῶς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐπιστρέψας ἐκ Κρήτης ἐτέλεσε λαμπρὸν θρίαμβον, περὶ οὗ πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θρίαμβον, ὁ Νικηφόρος προχειρισθεὶς αὐθις δομέστικος τῆς ἀνατολῆς ἀπεστάλῃ εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Χαμβδᾶν, ὅστις ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας εἶχε μὲν ταπεινωθῆ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκά, ἀλλ' ἔπειτα ἤρχισε πάλιν δηρὸν τὰς περίξ χώρας. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο ἴσως νὰ ἐκπεμφθῇ κατὰ τοῦ πολεμίου ἐκεῖνου ὁ καὶ πρότερον κατατροπώσας αὐτὸν Λέων· ἡ δὲ σπουδὴ ἦν ἐδειξεν ὁ Ἰωσήφ νὰ ἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν Νικηφόρον, ὑπερφαίνει ὅτι ὑπώπτευσεν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν τοῦ ἀνδρός. Ἐπόθεν ἄρᾳ γε ἐπήγαγεν ἡ ὑπάνοια αὐτοῦ αὕτη; Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι συγχρόνως ἤ,τε χήρα τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἐλένη καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, καὶ ὅτι φοβερά συνωμοσία παρεσκευάζετο ὑπὸ τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ῥωμανὸν καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ

Βασιλείον, καὶ τοι νήπιον ἔτι ὄντα. Ἡ συνωμοσία αὕτη δὲν εὐδοκίμησεν. Μήπως ὅμως εἶχε κοινωνήσει αὐτῆς οὐ μόνον ὁ πρῶτον παρακαεινόμενος Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἑλένης, τὸν ὁποῖον θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον προκύπτοντα εἰς μέσον ὡς ἀντίπαλον τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, θελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅ,τι ἐπὶ ἀνηλίκου βασιλέως θέλει ἔχει πολὺ πλείονα ἐξουσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ; Ὅπωςδὴποτε ἔκτοτε ὁ Ἰωσήφ ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον θαρρόντως ὅσῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πανίσχυρον, διὰ τὴν ἀπόλυτον εὐνοιαν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπώλεσεν ἀμφοτέρωτα ταῦτα τὰ ἐρείσματα.

Τῷόντι περὶ τὰ μέσα τοῦ 961 ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν συνεπαγόμενος στρατὸν, τὸν ὁποῖον ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἑλμακὶν ἀναριθμᾷ εἰς 200,000 ἀνδρῶν. Διαπεράσας δὲ τὸν Εὐφράτην ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 καὶ δραστηρίως ἀγωνισθεὶς, καὶ αἰείποτε προκινδυνεύων, ἐκυρίευσεν καὶ καθήρσεν ὑπὲρ τὰ 60 τῶν Μωαμεθανῶν φρούρια, συνέλεξε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ τότε ἀποπέμψας εἰς τοὺς ἰδίους σταθμοὺς τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σῶματα ἀνεχώρησεν κατὰ μάρτιον τοῦ 963 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς λείας, ἵνα παραδώσῃ αὐτὴν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔτι εὐρισκόμενος ἔμαθεν ἀπροσδοκῆτως, ὅτι τῇ 15 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς, καὶ ὅτι ὁ πατριάρχης Πολύευκτος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν μὲν τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον, ἀνέθηκαν δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανῶ. Ὁ αἰφνίδιος τοῦ Ῥωμανοῦ θάνατος, καίτοι μόλις ἄγοντος τὸ 24 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, συνέβη ἴσως ὡς ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀσωτίας καὶ ἀκρασίας τοῦ βίου αὐτοῦ· οὐδὲν ἦττον ἀμέσως διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡ φήμη αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐὰν κρίνωμεν περὶ Θεοφανοῦς ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα γνωστοτάτης αὐτῆς διαγωγῆς, τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον. Ὅπωςδὴποτε ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἀγγελία ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Γινώσκων τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τοῦ Ἰωσήφ, περὶ ἧς κατὰ πρῶτον ἤδη ὁμιλεῖ καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ἐδίσταζε

Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπόπτως πρὸς τὸν Ἰωσήφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προσήκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνείδησιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομένης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρποῦμαι παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τοσούτων ἀγώνων καὶ πόνων. Ἰ' Ἀλλὰ νομίζει ἄρ' γε ὁ ἄνθρωπος αὐτός ὅτι διαφεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμόν, σκευωρῶν θάνατον κατ' ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως, κατ' ἐμοῦ ὅστις μηδέποτε μὴδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μὴδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀνδρῶν, τοσαύτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δηρώσάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάρων κατερειπώσας; Ὁμολογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα παρ' ἀνδρὸς συγκλητικοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἐπιβουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην.»

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρων μὲν, ἀλλὰ χρηστός, συνετός καὶ ῥέκτης. Συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ διασπασθῇ ἡ διαδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσωσιν εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγόν. Ὅθεν ἀμέσως εἰσῆλασεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ Νικηφόρου, καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐμερείας ἀφειδήσαντες ἑαυτῶν, καὶ πόνους καὶ κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προοιμιασάμενος προσέθηκεν, ὅτι ἵνα διασθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐν ταῦτῳ ἀσφαλισθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἔξωθεν πολεμίων, ἐνόμιζε τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀπαραίτητον νὰ ἀναλάβῃ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὸ ἄξιωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευτήσαντος βασιλέως, ἀναγορευόμενος δομéstικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ἢ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμφηρεῖ, διότι οὔτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προσχειρίσθη στρατηγὸς ἀπασῶν τῶν

νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄφ' ἐτέρου μὴ ἔχων στρατὸν πρόχειρον, ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Τελευταῖον ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τὸν Κεδρηνόν (ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρει) ἔλαβε περὶ τούτου διαταγὴν τῆς Θεοφανοῦς, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσήφ ἐκδοθεῖσαν. Εἰςῆλθε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡξιώθη εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τε τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, ἐτέλεσε δεύτερον θρίαμβον ἐν τῷ ἱππικῷ, παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάντα τὸν πλοῦτον ὃν συναπῆγαγεν ἐξ Ἀσίας, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια ἡσυχάζων.

Ἄλλ' ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ᾔσθάνετο ὅτι ἡ ἡσυχία αὐτῇ ἐκυοφόρει μεγάλην πραγμάτων μεταβολήν. Ἐκ τῶν δύο βασιλέων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ἐπταέτης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Τὸ κράτος εἶχεν ὡς πάντοτε χρεῖαν κυβερνήτου διαπρέποντος ἐπὶ πολεμικῇ μᾶλλον ἢ πολιτικῇ ἀρετῇ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ κοινὴ πεποιθήσις ἦτο ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκά, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ τοῦτο ἐννοοῦσα ἡ Θεοφανὼ ἤρχισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν παλαιὸν αὐτῆς φίλον, καὶ νὰ ἐλπίξῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγοῦ. Ἐἶχεν ἄρα γε ἐννοήσῃ τὴν ἀνάγκην ταύτην ζῶντος ἔτι τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ, μὴ ἔχουσα πεποιθήσιν εἰς τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, ἀπηλλάγη τοῦ συζύγου ἐκείνου, ἵνα συνδέσῃ σφιγκτότερον τὴν τύχην αὐτῆς μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις, καθ' ὃ λέγεται πρὸς τοὺς ἄλλους, δὲν εἶχε μείνει πρὸ καιροῦ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρά τῆς νέας βασιλίδος ; Ἡ ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἐκ τύχης ὁ θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐνόμισεν ἡ Θεοφανὼ ἀπαραίτητον νὰ θυσιάσῃ τὸν εὐνοῦχον Ἰωσήφ ὑπὲρ τοῦ ἀκμαζόντος ἔτι Νικηφόρου ; Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὅπως ἤλθον τὰ πράγματα κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 963 ἢ, τε Θεοφανὼ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχον τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρὸς ὅπωςδῆποτε, καὶ, ὡς βεβαιοῦται, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὸν ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν παραπέμψῃ εἰς ὑπερорίαν. Ἄλλ' ὁ

κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὥμασαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβασμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει, οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ὠρίσθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπαίσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περιβλήθεις ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ, καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατὰ τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῷ ἠθροίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκεῖτο καὶ ἐνεθαῤῥύνετο, ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, ὅστις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκὴν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστὴν, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προσυπέσχετο δὲ ὁ παρακοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιδάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς αὐτὴν τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανεν ἔτι ἑαυτὸν ὥριμον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς ἄνδρα τηλικούτον, εἴτε διότι ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, ἐπηρειδόμενος ἐπὶ τοῦ περικειμένου πολυαριθμοῦ καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν, ἐπέισθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημῆθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ, τῇ 2 ἰουλίου, προεξαρχόντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προῤῥηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ῥωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ

προκαταλάβῃ πάντα τὰ παράλια διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καὶ ἐνταύτῳ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἐτι καθ' ὁδὸν εὕρισκόμενος ἔγραψε πρὸς τε τὸν πατριάρχην Πολύευκτον καὶ πρὸς τὸν παρακοιμώμενον Ἰωσήφ προτρέπων αὐτοὺς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσι, καὶ ὑποσχόμενος νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων βασιλείων, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ὁ Ἰωσήφ, ἔξω φρενῶν γινόμενος ἕνεκα τῆς νέας ταύτης ἀποτυχίας τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ, ἡτοιμάσθη νὰ ἀντιστῇ διὰ τῶν φίλων του στρατηγῶν Μαρριανοῦ, Πασχαλίου καὶ τῶν Θορνικίων, οἵτινες ἤγον μακεδονικά τινα τάγματα. Τοσαύτη ὁμως ἦτο ἡ κοινὴ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, ὥστε καὶ τοι εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τακτικὸν στρατὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ. Οἱ μὲν συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, οἱ αὐτόθι εὕρισκόμενοι, οὐδὲν ἔπραζαν ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ Λέων Φωκᾶς ἔσπευσε νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις εἶχε προσέλθει ἤδη μέχρι Χρυσοπόλεως, ὁ δὲ γηραιὸς αὐτῶν πατήρ Βάρδας ἐζήτησεν ἄσυλον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἄνευ ἐπισήμου τινὸς ἀρχηγοῦ κατ' ἀρχὰς, ἐξεγερθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς τὰς ἀγυῖας περιπολούντων Μακεδόνων, καὶ τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐφόνευσε τὸν Μαρριανόν. Τούτου τοῦ πρώτου κινήματος γενομένου, παρέστη αἰφνης ἐν μέσῳ ὁ πρόην παρακοιμώμενος Βασίλειος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως· ὥστε ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νικηφόρου φαίνεται ἀναμφισβήτητος. Ἵνα λάβωμεν δὲ ἔννοιαν ὀπίσσω μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ οἴκοι τῶν τότε πολιτικῶν ἀνδρῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βασίλειος ὥπλισεν ὑπὲρ τοὺς τριεχλίδους ἐκ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν καὶ δούλων. Μετὰ τούτων δὲ κατελθὼν εἰς τὰς ὁδοὺς διήρπασε καὶ κατεδάφισε τὰς οἰκίας τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, κατέλαβε τῇ συνευδοκῇ τῆς συγκλήτου τὰ νεώρια καὶ ἐγένετο κύριος τῶν βασιλείων. Ὁ Ἰωσήφ, ἔντρομος γινόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ δὲ Βάρδας ἀπαλλαγείς ἐκείθεν ἀνεσώθη πρὸς τὸν υἱόν. Ἡ ἀναρχία ἐκεῖνη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τῇ δὲ 15 αὐγούστου, οἱ ἐν τέλει, προεξάρχοντος τοῦ Βασιλείου, ἐξῆλθον, ἐκ διαταγῆς τοῦ

Νικηφόρου, μετὰ τοῦ στόλου εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ διατρίβον-
τος ἔτι ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας ἐν τῷ τῆς Ἱερείας ἀνακτόρῳ.
Καὶ τούτου γενομένου, τῇ ἐπαύριον 16 τοῦ μηνός, ἡμέρα κυριακῇ,
ἐπιβιβάσθεις ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ βασιλικὸν δρομώνιον καὶ παρακο-
λουθούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων πλοίων προσεπέλασεν εἰς τὴν χρυσῇν
πύλην, ὅπου ἔδραμον εἰς δεξίωσιν αὐτοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ πόλις μι-
κροὶ τε καὶ μεγάλοι μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων.

Ὁ Νικηφόρος ἐξελθὼν τοῦ δρόμωνος ἀνέβη ἐπὶ ἵππου λευκοῦ
κεκοσμημένου διὰ βασιλικῶν φαλάρων καὶ ταπήτων ἀλουργῶν,
καὶ ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔξω τῶν πυλῶν μονὴν τῶν Ἀβρα-
μιτῶν. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπὶ τινα ὥραν καὶ περὶ τὴν ἐννάτην περι-
βληθεὶς τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν καὶ ἱππεύσας πάλιν προσῆλθεν
ἤδη εἰς τὴν χρυσῇν πύλην. Περὶ τὴν πύλην ταύτην, δι' ἧς διῆλθον
καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ διέλθωσι τосαῦται θριαμβικαὶ παρατάξεις,
ἦσαν συμπεπυκνωμένοι αἱ δύο τοῦ δήμου μερίδες, οἱ Πράσινοι καὶ
οἱ Βένετοι. Ὁ βασιλεὺς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἤκουεν εὐμενῶς
τὰς ἀνευφημίας, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐξεδήλωσε τὴν
πρὸς αὐτὸν πεποιθήσιν αὐτοῦ. «Καλῶς ἦλθες, ἀνέκραξαν οἱ δῆμοι,
ἀνδρείοτατε νικητὰ, ἀεισέβαστε, καλῶς ἦλθες δι' οὗ ὑπετάγησαν
ἔθνη. Διὰ σοῦ Ἰσμαὴλ ἡττήθεις κατεπτῶθη, διὰ σοῦ τὰ σκῆπτρα
Ῥωμαίων κρατύνονται. Ἐντεινε οὖν καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε.
Ἡλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀναδείξας σε, Νικηφόρε, βασι-
λέα αὐτοκράτορα Ῥωμαίων. Εὐφραίνου τοίνυν πόλις ἡ τῶν Ῥω-
μαίων ὑπόδεξαι τὸν θεόστεπτον Νικηφόρον· ἦλθε γὰρ ὄντως λάμ-
πων τὴν ὑφήλιον πᾶσαν.» Ἀφοῦ δὲ ἐσίγησαν αἱ μακραὶ αὗται
προσρήσεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικηφόρος τὴν πορείαν αὐτοῦ μέχρι
τοῦ Φόρου, ἥτοι τῆς μεγάλης τοῦ Κωνσταντίνου πλατείας. Αὐ-
τόθι ἀφικόμενος ἀφίππευσε, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκ-
κλησίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ὅπου ἀνῆψε κηρία καὶ προσκύ-
νησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας μεθ' ὃ συμπληρώσας ἐν τῇ ἐκκλη-
σίᾳ ταύτῃ τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν, ἐπορεύθη πεζὸς εἰς τὴν ἀγίαν
Σοφίαν μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἐκεῖ πρὶν εἰσελθῆναι,
ἐστάθη ἐπὶ μικρὸν πρὸ τοῦ ὡρολογίου καὶ ἀνευφημήθη πάλιν ὑπὸ
τῶν δύο μερῶν τοῦ δήμου.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο βεβαίως ἀνδρῶν κάλλιστος, ἀλλ' εἶχεν

ἐξωτερικά τινα προτερήματα, τὰ ὅποια συνδυαζόμενα μετὰ μεγάλων ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, πλείστην προξενούσιν εἰς τὸν λαὸν ἐντύπωσιν. Ὅψιν πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσιν, κόμην βαθεῖαν καὶ κυανῇν, ὀφθαλμοὺς μαύρους, ὀφρῦς δασείας, ἀνάστημα στρογγύλον ὅπως οὖν, ἀλλὰ βραχίονας στιβαροὺς καὶ στέρνον εὐρύτατον καὶ ὤμους πλατεῖς. Οὕτω δὲ ἔχων καὶ ἄγων τὸ 51 τῆς ἡλικίας ἔτους, δὲν ἔπαυσεν ἐκ νεότητος διαπρέπων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀνέκτησε μὲν τὴν Κρήτην, ἀνέκτησε δὲ πλείστας κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις, δύο δὲ ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει θριάμβους. Οὐδὲν λοιπὸν παρὰδοξον ἂν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης, θεωρῶν τὴν πολιτείαν περιελθοῦσαν εἰς δύο νηπίους βασιλεῖς κηδεμονευομένους ὑπ' ἀνδρὸς δεξιοῦ μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, ἀλλ' ὅλως ἀπολέμου, οἷος ἦτο ὁ Ἰωσήφ, εἰς τὸν Νικηφόρον μᾶλλον ἀνῆρτησεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Τοῦτο δὲ τὸ αἶσθημα ἐξέφρασαν αἱ ἀνευφημίαι, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ἣν στιγμήν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ πρὸ τοῦ ὥρολογίου. «Νικηφόρον βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ, ἀνέκραζαν τὰ πλήθη· Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται, Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται. Αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὗται ἐντεύξεις τοῦ στρατοπέδου· αὗται εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὗται εὐχαὶ τοῦ λαοῦ. Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει· Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, Νικηφόρος βασιλεύσει. Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, Σὲ παρακαλοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεός, Νικηφόρῳ ζώῃ. Νικηφόρε αὐγούστε, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός. Ὁ Θεὸς σὲ ἔδωκεν, ὁ Θεὸς σὲ φυλάξει. Τὸν Χριστὸν σεβόμενος αἰεὶ νικᾷς. Πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύσει. Χριστιανῶν βασιλεῖον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει.» Ἀφοῦ δὲ κατέπαυσαν αἱ ἀνευφημίαι αὗται, εἰσῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸν ναόν, ὅπου ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα καὶ ὅπου περιεβλήθη τὸ βασιλικὸν διάδημα κατὰ τὰ εἰθισμένα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὰ βασίλεια δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἐν τέλει, ἀνέδειξε μὲν καίσαρα τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδα, καὶ κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ἐπεκύρωσε δὲ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς

ἀνατολῆς, ἀνεβίβασε δὲ τὸν Βασίλειον εἰς τὸ τοῦ προέδρου τῆς συγκλήτου ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνὴρ οὗτος διετήρησεν ἔκτοτε 25 ὅλα ἔτη, ἐπὶ τριῶν ἐξίσου ἐπιφανῶν βασιλέων. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐξωρίσθη κατ' ἀρχάς εἰς Παφλαγονίαν καὶ ἔπειτα εἰς μοναστήριόν τι ὅπου μετὰ δύο ἔτη ἀπεβίωσε.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὁποῖον προέκειτο ἤδη νὰ λυθῇ ἦτο, πῶς ἤθελε συμβιβασθῇ ἡ νέα αὕτη βασιλεία μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διατηρήσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Νικηφόρος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως πιθανώτατα ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμφωνηθῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, ἐνυμφεύθη δηλαδή αὐτὴν περὶ τὰ τέλη σεπτεμβρίου. Ἡ Ἀρά γε τὴν ἡγάπα πρὸ καιροῦ, ὡς λέγεται ὑπὸ τινων χρονογράφων; Δὲν ἐρωτῶμεν ἂν ἐκείνη ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν τοιοῦτό τι αἶσθημα, διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδέποτε φαίνεται ἀγαπήσασα τινὰ ὅπωςδήποτε, ὡς ἐκ τῆς νέας δὲ αὐτῆς ἡλικίας δυσκόλως ἠδύνατο νὰ προσηλωθῇ εἰς ἄνδρα πρεσβύτην καὶ ὄχι εὐεידῇ. Ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ χρονολογήσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐτρώθη ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ὁ Νικηφόρος, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπέκυψε εἰς τὰ θέληγτρα ταῦτα μετὰ τῆς τυφλώσεως ἐκείνης, ἣτις συνήθως παρακολουθεῖ τοὺς πρεσβυτικούς ἔρωτας· ὅθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεκάλυψε αὐτὴν διὰ κοσμημάτων ἀμυθῆτων, καὶ ἐπροίκισε διὰ κτημάτων ἐχόντων πλουσιωτάτας προσόδους. Ἐπὶ τινας ἡμέρας ὁ πατριαρχὸς Πολύευκτος ἐδυσκολεύθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀναδεχθῇ ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ τοὺς παῖδας τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδέχθη τὸ γεγονός· εἴτε πεισθεὶς εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ Νικηφόρου ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Βάρδας ὑπῆρξεν ὁ τῶν παιδῶν ἀνάδοχος, εἴτε κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς χάριν τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, διότι τῶνόντι ὁ διὰ τοῦ γάμου σύνδεσμος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἦτο ὁ ἐπιτηδειότερος τρόπος τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὁ νέος βασιλεὺς ἐντὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δίκαια τῶν νομίμων αὐτῆς διαδόχων.

Τοιοιουτρόπως ὁ οἶκος τῶν Φωκάδων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, διὰ τοῦ

Νικηφόρου, ὅ,τι μάτην εἶχεν ἐπιζητήσει, ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Κωνσταντίνου, διὰ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ καὶ δευτέρου λοιπόν, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνισχύθη αὕτη διὰ συμβασιλέως ἀλλοτρίου αὐτῆς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν, ὅπως τὴν ἔλαβε, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Διατρίψας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος περὶ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἔπειτα τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 964, ἀνθαμιλλώμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν νικήσαντα πρὸ μικροῦ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ταρσοῦ. Μετὰ τὴν Κρήτην ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ἐπιφοβώτερον ὁρμητήριον τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ πρῶται παρασκευαὶ δὲν ὑπῆρξαν ἱκαναὶ νὰ ἐπαγάγῃσι τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, περιπεφραγμένης οὗσης διὰ διπλοῦ τείχους καὶ διὰ τάφρου, εἰς ἣν ἐπλημμύρει ὁ παταμὸς Κύδνος. Ὅθεν ἀφοῦ εἰς μάτην προσέβαλε ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Ταρσὸν, ὁ Νικηφόρος ἐνησχολήθη κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐκπολιόρησιν ἐτέρων τῆς Κιλικίας φρουρίων, καταλαβὼν τά τε Ἀδανα καὶ τὴν Ἀνάζαρρον, καὶ τὴν Μοφουεστιάν. Μεθ' ὃ διεχείμασεν εἰς Καππαδοκίαν, ἀφοῦ ἀπέπεμψεν οἴκαδε τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἦναι ἔτοιμοι εἰς νέους ἀγῶνας τὴν πρώτην ἀνοιξιν. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐντάμωσιν αὐτοῦ ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν δύο νεαρῶν βασιλέων. Κατὰ μάρτιον δὲ τοῦ 965 συγκροτήσας αὐθις τὸν στρατὸν, συμποσωθέντα, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, εἰς 400,000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Ταρσοῦ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπαιρόμενοι εἰς τὰς προτέρας νίκας ἐπεχείρησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην ἔξω τοῦ τείχους· ἀλλὰ κατατροπωθέντες ἤδη καὶ ἀποκλεισθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τινας μῆνας νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλουσιν ἀπέλθαι εἰς Συρίαν συνεπαγόμενοι μόνον τὸν ἀναγκαῖον ἱματισμόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐφθασεν ἐξ Αἰγύπτου στόλος κομίζων σῖτον καὶ ἄλλα ἐφόδια· εὗρων ὁμως τὴν Ταρσὸν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πολλὴν φθοράν, ἀπὸ τε τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πλοίων τοῦ βασιλέως. Τότε συνεπληρώθη, ὡς φαίνεται,

καὶ τῆς Κύπρου ἡ ἀνάκτησις ὑπὸ τοῦ Πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση, ὥστε προήχθη οὐ μικρὸν τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς κατὰ τὴν Κρήτην μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, καὶ σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν ἀνάκτησιν ὅλων τῶν παραλίων ὀρητηρίων, ἀφ' ὧν τοιαύτας ἔπασχε τὸ κράτος συμφορὰς ἐπὶ ἡμιώλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὁ Νικηφόρος, ἀλλὰ ἐπολιτεύθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως προηγουμένως εἰς τὴν Κρήτην. Ὅσοι Μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν. Οἱ λοιποὶ οἱ μὴ αἰχμαλωτευθέντες ἐν πολέμῳ, ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν· τὰ τζαμιά κατεστράφησαν· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις κατωικήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδος ἐτελέσθη θριαμβικῶς. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεφε συνεπαγόμενος τρόπαια λαμπρά· τό,τε μέρος τῆς ἀναριθμήτου λείας ὅσον δὲν εἶχε διανεμει εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τοὺς σταυρικοὺς τύπους τοὺς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ταρσεῶν κυριευθέντας, καὶ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοψουεστίας. Ὑπὸ τοιούτων ἄθλων δορυφορούμενος, ἐννοεῖται, ὅτι ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους. Οἱ σταυροὶ ἐξειργασμένοι ὄντες ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἀνετέθησαν εἰς τὴν ἀγίαν Σοφίαν· αἱ πύλαι τῶν δύο ἀνακτηθέντων μεγάλων φρουρίων ἐστήθησαν αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀκρόπολιν, αἱ δὲ κατὰ τὸ τεῖχος τῆς χρυσοῆς πύλης· τὸ δὲ πλῆθος ἐψυχαγωγήθη δι' ἵπποδρομικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων ποικίλων θεαμάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσωσιν, ὡς εἶπον, τοὺς εἰθισμένους φόρους. Ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι, δὲν γνωρίζομεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμᾷ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου, αἱ δὲ τελευταῖαι γνωσταὶ μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Βουλγάρων σχέσεις δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων εὐτυχεῖς, ὥστε νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἐξακολούθησιν τοιαύτης τινὸς φορολογίας. Ἴσως ἢ τοῦ Ῥωμανοῦ Β'. κυβέρνησις ἐτέλει ἐκ διαλειμμάτων δῶρά τινα εἰς τοὺς γείτονας ἐκείνους, ἵνα ἀπαλλάττεται τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν καὶ διεξάγῃ ἀπερισπάστως τὸν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν πό-

λεμον. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Νικηφόρος, 963, τοιαύτην ἀπαίτησιν οἱ Βούλγαροι δὲν προέτειναν, καὶ οὐδὲν ἥττον βέβαιον, ὅτι κακῶς ἐξελέξαντο τὴν ὥραν τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτήν. Ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε πάθη σφοδρά· ἡ τοῦλάχιστον ἤξευρε νὰ οἰκονομῇ τὰ πάθη ταῦτα, ἀλλ' ἡ πρεσβεία ἐκείνη, ἐρχομένη τὴν ἐπιούσαν τοσοῦτων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν θριάμβων, ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ παροργίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ψυχρότερον ἄνθρωπον. Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὅταν ὑπεβλήθῃ εἰς τὸν βασιλέα ἡ ἐντολὴ ἣν εἶχον οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις, παρεφέρθη ὑπὸ τῆς ἀγανακτικῆς σεως, καὶ ὑψώσας παρὰ τὸ σύνθετον τὴν φωνήν, «δεινόν, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐάν, καταβαλόντες ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ἀντιπάλους, ἠθέλομεν δίκην ἀνδραπόδων ἐκτίσει φόρους εἰς ἔθνος Σκυθικόν, πενιχρὸν ἅμα καὶ μιαρόν.» Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, ὅστις, ὡς Καῖσαρ, παρεκάλητο ἐν τῇ συνεδρίῳ τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἠρώτησε μετ' ἀπορίας α' : τί σημαίνει ἄρ' γε ἡ περὶ τῶν φόρων αὕτη ἀπαίτησις ; ἢ μήπως δοῦλον μὲ ἐγγέννησας ; καὶ τηλικούτου κράτους βασιλεὺς γενόμενος, θέλω καταντήσῃ νὰ ὑποκύψω εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἔθνους ; Ταῦτα δὲ ἱστορήσας ὁ Λέων ὁ Διάκονος, προστίθῃσιν ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξε καὶ νὰ ραπίσωσι τοὺς πρέσβεις, «ἅπιτε, εἰπὼν, καὶ τῷ σκυτοτρώκῃ καὶ διφθερίᾳ ὑμῶν ἄρχοντι ἀπαγγείλατε, ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξ αὐτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελῶς σοι τοὺς φόρους ἀποδιδούς· ὡς μάθῃς τρίδουλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότης τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας ἀνακηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους φόρους αἰτεῖν.»

Ὅσον ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐννοῶμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Νικηφόρου, νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὕτη ὑπερέβαλε πᾶν μέτρον. Αἱ πολλαὶ ἀποτυχίαι ἃς οἱ Βυζαντινοὶ ἔπαθον ἐκπαλαί ἐν Βουλγαρίᾳ, δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἐδικαιούτο νὰ πολιτευθῇ τοσοῦτον βαρβάρως πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἴσως ἤθελον συγχωρήσῃ τὴν παραφορὰν ταύτην, ἐάν ὁ βασιλεὺς, κυρῶν δι' ἔργων τοὺς λόγους, ἐπεχειρεῖ σπουδαίαν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐκστρατείαν, ἱκανὴν νὰ

καταβάλλῃ αὐτοὺς, ὅπερ ἡδύνατο βεβαίως νὰ πράξῃ· δυστυχῶς ὅμως δὲν τὸ ἐπραξε. Στρατεύσας εἰς Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς τὰ κατὰ τὰ μεθόρια φρούρια, ὅτε ὅμως ὑπερβὰς τὸν Δῖμον ἀπῆντησε χώραν δασώδη καὶ τελματώδη καὶ ὑπὸ ὀρέων πανταχόθεν περικλειομένην, δὲν προεχώρησε περαιτέρω, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθησαν πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ προκατόχων, ἥτοι νὰ ὑποκινήσῃ κατ' αὐτῶν ἑτερόν τινα ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν οἰκούντων λαῶν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀπετάθη ἐν ἔτει 967 πρὸς τοὺς Ῥώσους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡγεμόνευεν αὐτῶν ὁ Σβιατοσλαῦος, ὁ υἱὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βαπτισθείσης Ὀλγας, ὅστις ὅμως δὲν εἶχεν ἔτι ἀποδεχθῇ τὸ νέον δόγμα. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σβιατοσλαῦον ἔπεμψεν ὁ Νικηφόρος τὸν πατρίκιον Καλοκύρην, υἱὸν τοῦ πρωτεύοντος τῆς Χερσῶνος, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπιτετραμμένον νὰ διεξαγάγῃ τὴν διαπραγματεύσιν. Ὁ Καλοκύρης ἀπῆλθεν εἰς Κίεβον, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῶν Ῥώσων, συνεπαγόμενος 15 κεντηνάρια χρυσοῦ (1,800,000 δραχμῶν). Τὰ χρήματα ταῦτα ἤθελον ἴσως ἀρκέσει νὰ καταπείσωσι τὸν Σβιατοσλαῦον εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ Καλοκύρης, ὅστις ἦτο ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ τολμηρὸς καὶ φιλοδοξος, παραβαίνων ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ βασιλεῖον πίστιν, προσέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπλῆν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὀριστικῶς ὡς ἴδιον κτῆμα, καὶ ὅτι ἂν, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐβοήθει τὸν Καλοκύρην εἰς τὸ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤθελε λάβει προσέτι μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων.

Τοιαύτας ἀκούσας προτάσεις ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδόλως ἐδίστασε νὰ καταβῇ μετὰ 60,000 μαχητῶν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐμβαλὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μέγα αὐτῆς μέρος καὶ πολλὰς πόλεις, καὶ ἔδρευεν εἰς Περεϊασλάβεζ, ἥ, καθὼς τὴν λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ, Πραισθλάβαν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, πολιτευόμενος ὡς κύριος τῆς χώρας, καὶ ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὡς σύμβουλον τὸν Καλοκύρην. Τότε ὁ Νικηφόρος μεταβαλὼν σύ-

στημα, ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν ταπεινωθέντων Βουλγάρων κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ πρὸς κύρωσιν αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν Πέτρον νὰ πέμψῃ αὐτῷ κόρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βουλγάρων γένους ὡς συζύγους τῶν δύο νέων βασιλέων. Ὁ Πέτρος ἀπεδέχθη προθύμως τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐκπέμψας τὰς ζητηθείσας κόρας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησε τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπικουρίας. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ὁ Νικηφόρος νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡμαρτημένην αὐτοῦ πολιτικὴν. Τὸ ἐργῶδες ἐπιχείρημα τῆς ἐξώσεως τῶν Ῥώσων ἐκ Βουλγαρίας, καὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν Βυζαντινὴν, ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ διαδόχους. Ὀλίγον μετὰ τὰ προεκτεθέντα γεγονότα ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας, ἣν προσέκαλεσαν αἱ θλίψεις αὐτοῦ. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ῥωμανὸς καὶ Βορῆς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Ὁ δὲ Νικηφόρος, ὅστις εἶχε τελευταῖον ἀποφασίσει τῷ 969 νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν κατὰ τῶν νέων τούτων πολεμίων ἐκστρατείαν, ἐγένετο θῦμα συνωμοσίας, ἣν παρεσκεύασαν περιστάσεις ποικίλαι, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν ἤδη τὴν ἐκθεσιν.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας ὁσάκις ἐπέιθετο ὅτι πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος. Ἰδίως δὲ ἐνεπνέετο ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, τὰς ὁποίας εἶδομεν προαχθείσας εἰς μέσον ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἤδη ἔτι μᾶλλον κυρωθείσας ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κιλικίας. Τρόντι τοῦ Νικηφόρου σῶζονται δύο νεαραὶ, δι' ὧν ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τινων τροπολογιῶν ἡ προστασία ἣν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκατοχοὶ ἀπένειμαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῆς τῶν δυνατῶν καταπίεσεως. Δὲν περιωρίσθη ὁμως ὁ Νικηφόρος εἰς τοῦτο· ἀλλὰ τελειοποιῶν τὴν διάταξιν δι' ἧς ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἀπηγόρευεν εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήτην, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, νὰ ἀφιερῇ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν, ὥρισεν ὅτι οὐδενὶ ἐν γένει ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφιερῇ ἀγροὺς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια, ἢ μητροπόλεις, ἢ ἐπισκοπὰς, ἢ ξενῶνας, ἢ γηροκομεῖα· οὐδὲ

ἐπιτρέπεται ἡ ἰδρύσις νέων μονῶν ἢ ξενόνων ἢ γηροκομείων.

Ἡ περὶ τούτου νεαρὰ αὐτοῦ, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκδοθεῖσα, πρεσβεύει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὥστε καλὸν νομίζομεν νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα πλατύτερον. Ὁ Θεὸς, λέγει, ὑπέδειξε πολυειδῶς ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ ὅμως εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἄλλους εὐαγεῖς οἴκους ἐπικρατεῖ περιφανὴς ἡ τῆς ἀπληστίας νόσος, τὴν ὁποῖαν βλέπων δὲν ἤξεύρω τῇ ἀληθείᾳ τίνα τοῦ κακοῦ νὰ ἐπινοήσω θεραπείαν, ἢ πῶς νὰ κολάσω τὴν ἀμετρίαν. Ἐἰς τίνες ἄρα γε τῶν πατέρων πειθόμενοι, ἢ πόθεν ἄλλοθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς προήχθησαν εἰς τοσαύτην περιττότητα; Ἀδιακόπως σπουδάζοντες πῶς νὰ ἀποκτήσωσι τῆς γῆς πλέθρα μυρία, καὶ λαμπράς οἰκοδομὰς, καὶ ἀγέλας βοῶν, ἵππων καὶ καμήλων, ἄλλων δὲ κτηνῶν ἀναρίθμητα πλήθη, καταταΐνουσι περὶ ταῦτα ὅλην τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν, ὥστε κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ κοσμικοῦ βίου ὁ διὰ πολλῶν φροντίδων φλεγμαινόμενος τοιοῦτος μοναχικὸς βίος· ἐνῷ καὶ τὰ θεῖα λόγια ῥητῶς ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰς τοιαύτας φροντίδας, καὶ ὁ βίος τῶν θείων πατέρων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πολλαχοῦ γῆς διαλαμφάντων, ὑπῆρξεν οὕτω λιτὸς, οὕτως ἀπέριττος, ὥστε ἐνόμιζες αὐτοὺς σχεδὸν μόνῃ ψυχῇ ζῶντας καὶ παραψαύοντας οὕτως εἰπεῖν τῆς τῶν ἀγγέλων αὐλίας. Πλὴν δὲ τούτου ὅταν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀκούω τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, βιαστὴν ὑπάρχειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἀρπάζειν αὐτήν, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δέον ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ἀφ' ἐτέρου δὲ βλέπω τοὺς τοιοῦτον βίον ἐπαγγελλομένους καὶ ἐπὶ τούτῳ δι' ἰδίου σχήματος διακρινομένους, ἔπειτα δὲ σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος καταψευδομένους καὶ ἀντιφθεγγομένους τῷ σχήματι, δὲν ἤξεύρω πῶς νὰ μὴ καλέσω τὸ πρᾶγμα ἀπλὴν κωμωδίαν καὶ βλασφημίαν ἀντικρὺς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόδηλος ἄρα κατὰ χρῆσιν ἐστὶν ἡ τῶν πολυπλέθρων τούτων ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτῆσις τῶν οὕτως ὑπερφυῶν, καὶ φροντίδων πλῆθος ὑπὲρ τοὺς καρποὺς γεννᾶν πεφυκότων. Ἡ δὲ κατὰ χρῆσιν αὕτη προῆλθεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ὑπερβολῆς. Οὐδ' ἐννοῶ τί παθόντες οἱ ἄνθρωποι ὅσοι προαιροῦνται νὰ πράξωσι

τι ἐπιτήδειον εἰς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εὐκολον καὶ φροντίδων ἐλευθέραν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παραγγέλλουσαν τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς, ἐπιχειροῦσιν ἐξεπίτηδες, οὕτως εἰπεῖν, νὰ καταστήσωσι δύσκολον καὶ πραγματωδεστέραν τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς πλῆθος φροντίδων συνιστῶντες μοναστήρια· ὥς ἂν δὲ μὴ ἤρκουν τὰ μοναστήρια, ἰδρύοντες προσέτι ξενώνας καὶ γηροκομεῖα. Τούτων ἐν ταῖς προτέροις χρόνοις ἢ σύστασις, ἐνόσφῃ ἦτο σπάνις αὐτῶν, εἶχε πολὺ τὸ εὐλογον καὶ τὸ χρήσιμον, διότι διὰ τοιούτων καταστημάτων ἡ εὐποιΐα ἀπέβαινε μονιμωτέρα καὶ ἀπεδίδετο εἰς πολλοὺς συνάμα ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὅμως ἐπλεόνασαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν καὶ τὸ μέτρον τὰ ἰδρύματα ταῦτα, οἱ ἀσχολούμενοι ἔτι εἰς σύστασιν νέων τοιούτων, καὶ παραιτοῦντες τὴν πρόχειρον κατ' ἰδίαν ἀγαθοεργίαν, δὲν ἀναμιγνύουσιν ἄρᾳ γε τὴν κακίαν μετὰ τῆς εὐποιΐας καὶ τὰ ζιζάνια μετὰ τοῦ σίτου; Μᾶλλον δὲ πῶς νὰ μὴ εἴπω ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοθεΐα γίνεται προκάλυμμα κενοδοξίας, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ᾧσιν τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἀρκούμενοι νὰ ἔχωσι μάρτυρας τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μόνον τοὺς παρόντας, ἀλλὰ θέλοντες ὥστε καὶ οἱ ἐπιγινόμενοι νὰ μὴ ἀγνοῶσι ταύτην. Καὶ ταῦτα χριστιανοὶ ὄντες, εἰς οὓς παραγγέλλεται νὰ ἀποφεύγωσι παντὶ τρόπῳ πᾶσαν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐπίδειξιν. Διότι δὲν γίνεται ἄρᾳ γε τοῦτο κατὰ δὴλον ἀφοῦ, ἐνῷ μυρία ἕτερα ὑπάρχωσι τοιαῦτα ἰδρύματα, διὰ τοῦ χρόνου παραμεληθέντα καὶ πολλῆς δεόμενα συνδρομῆς καὶ βοηθείας, ἡμεῖς ἀμελοῦντες αὐτῶν, ἐπιχειροῦμεν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἰδρυσιν νέων, μόνον καὶ μόνον ἵνα φέρωσι ταῦτα τὸ ἴδιον ἡμῶν ὄνομα, καὶ καθαρῶς ἀναφαίνωνται αἱ ἡμέτεραι πρὸς αὐτὰ προσφοραί; Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ὑμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομισοῦς ταύτης φιλοδοξίας θέλοντες νὰ ἐκκόψωμεν τὸ κακὸν, καὶ σπουδάζοντες, ἐὰν προαιρώμεθα νὰ ποιήσωμεν ἀγαθὸν, διὰ Θεὸν μόνον νὰ ποιῶμεν τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συνάπτωμεν αὐτῷ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ στερηθῶμεν πάντως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιμισθίας, κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖς τοὺς βουλομένους νὰ πράττωσιν ἔργα χρηστότητος καὶ φιλάνθρωπίας, νὰ πωλῶσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ διδῶσιν

εἰς τοὺς πένητας, ἀκολουθοῦντες τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολὴν, ὅστις τοσοῦτον θέλει ἡμᾶς φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον, ὥστε ὄχι μόνον ὅσα χρήματα ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς χρήζοντας, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δαπανήσωμεν ταῦτα, νὰ ἐπιχειρῶμεν προθύμως τὴν πώλησιν τῶν κτήσεων. Ἐὰν δὲ τινὲς εἰσι τοσοῦτον φιλόκαλοι καὶ μεγαλουργοὶ ὥστε νὰ θέλωσι καὶ μοναστήρια νὰ συνιστῶσι, καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα, ὁ κωλύων οὐδεὶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου προὑπαρχόντων περιέστησαν, καθ' ἃ προεῖπομεν, εἰς παντελεῖαν ἀπορίαν, ἐκεῖνα οὗτοι ἄς ἐπιμεληθῶσιν, εἰς τὰ κείμενα ἄς δίδωσι χεῖρα βοηθείας καὶ περὶ αὐτὰ ἄς δεῖξωσι τὸ φιλόθεον. Ἐνόςφω δὲ παρορῶντες τὰ προὑπάρχοντα οὕτως ἔχοντα, ἐπιχειροῦσι τὴν οἰκοδομὴν ἄλλων νέων, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα, οὔτε ἐπιτρέψω παντάπασι, συνειδῶς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔρως δόξης κενῆς καὶ μανία περὶ αὐτῆς ὁμολογουμένη. Κελεύομεν δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπιμεληθῶσι τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων οὐχὶ παρέχοντες ἀγροὺς οὐδὲ τόπους καὶ οἰκοδομὰς (διότι ἱκανὰ εἰσιν ὅσα ἐξ ἀρχῆς ἔχουσιν), ἀλλὰ συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι χρήσιμα ταῦτα πάντα, ἡμελημένα ὄντα καὶ ἀκαλλιέργητα δι' ἀπορίαν χρημάτων, ἐπὶ δὲ τούτῳ πωλοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχουσι πρὸς τοὺς θέλοντας τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐκ τοῦ τιμημάτος αὐτῶν παρέχοντες εἰς ἐκεῖνα οἰκέτας, βόας, ποῖμνια καὶ ἄλλα χρήσιμα κτήνη. Διότι ἂν ἀντὶ τούτων παράσχωμεν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδρύματα αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀγροὺς, καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχομεν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμποδίζει τὴν ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς εὐαγῆ καταστήματα καὶ ἐκκλησίας, κατ' οὐδὲν θέλομεν ὠφελῆσαι τὰ ἰδρύματα ἐκεῖνα, ἀφίνοντες ἀθεράπευτα τὰ κακῶς ἔχοντα δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀφιεροῖ ἀγροὺς καὶ τόπους εἰς μοναστήρια, ἢ γηροκομεῖα, ἢ ξενῶνας, ἢ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς· διότι οὐδὲν ἐκ τούτων προκύπτει εἰς τὰ καταστήματα ταῦτα ὄφελος. Ἐὰν δὲ τίνα ἐξ αὐτῶν τοσοῦτον κακῶς διωκῆθῃσαν, ὥστε κατελήφθῃσαν ἔρημα τόπων, δὲν κωλύεται ὡς πρὸς ταῦτα ἢ τῶν ἀρχόντων κτήσις, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἡ βασιλικὴ γνώμη καὶ δοκιμασία. Κελλία ὅμως καὶ τὰς καλουμένας λαύρας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐρήμοις οἰκοδομοῦμενα, πε-

ριορίζονται εἰς μόνην τὴν ἰδίαν περιοχὴν, καὶ δὲν περιλαμβάνουσιν ἀγροὺς καὶ ἐτέρας κτήσεις, ὅχι μόνον δὲν ἐμποδίζουмен νὰ κατασκευάζωνται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦμεν μᾶλλον τὸ πρᾶγμα.

«Ταῦτα παραινῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, οἶδ' ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φορτικὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπάδοντα· ὧν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν, κατὰ (τὸν) Παῦλον, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὄραν ἡσκημένοις, ὡς τὸ προσπεσὸν ἀπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾷν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελεῖν δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ Θεὸν ζῶσι, καὶ τῷ κοινῷ παντὶ φθέγγασθαι.» Συνετώτερον καὶ μετριοπαθέστερον δὲν ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάπαυσιν καταχρήσεως ὀλεθρίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πλεῖστα κτήματα παραδιδόμενα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἰδρύματα, ἢ ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδίους κυρίους, ἢ ἂν ἐκαλλιεργοῦντο ὅπωςδὴποτε, αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσοδοι κατεδαπανῶντο ὑπὲρ τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Ὁ βασιλεὺς, καθὼς εἶδομεν, δὲν ἀπηγόρευεν ἀπολύτως πᾶσαν ὑπὲρ τῶν καταστημάτων ἐκείνων προσφορὰν· ἀπηγόρευσε μόνον τὴν ἰδρυσιν νέων καταστημάτων, καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων. Χρηματικὰς ὅμως προσφοράς ἐπέτρεπεν εἰς ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῶσι χρήσιμα τὰ πολλαχοῦ ἀκαλλιέργητα μένοντα ἀκίνητα τῶν εὐαγῶν οἰκῶν καὶ μοναστηρίων. Τελευταῖον ἐπέτρεπε καὶ αὐτῶν τῶν ἀκινήτων εἰς ταῦτα τὴν ἀφιέρωσιν, ὡσάκις κατήντησαν νὰ μὴ ἔχωσι τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δυνάμει βασιλικῆς ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως. Καὶ ὅμως τὸ μέγα πλῆθος τῶν μοναχῶν κατεξάνεστη κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο ὁ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος περιορισμός. Ἡξεύρομεν δὲ ἤδη ὁπόση ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπιρροή τῆς μοναχικῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὸ δὲ δεινότερον, ὅχι μόνον ἡ μοναχικὴ τάξις, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου τὸ πλεῖστον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν βασιλέα διὰ τε τὴν προκειμένην νεαράν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε τὴν εἰς τὰς

ἐκκλησίας ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων, καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις. Οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς παρεῖχον τακτικὰς χρηματικὰς χορηγίας εἰς τοὺς εὐαγεῖς οἴκους καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Νικηφόρος ἐντελῶς ἔκοψε τὰς χορηγίας ταύτας. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικήσεως. Εἰς τί συνίστατο ἡ ἐποπτεία αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ὁ μὲν Κεδρηνὸς λέγει ὅτι κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα νόμον ὠρίζετο «μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι ἐπίσκοπου τε τεθνηκότος, βασιλικὸν ἐκπέμπων ἄνθρωπον ἐσταθμευμένην ποιεῖν τὴν ἔξοδον προσέταττε, καὶ τὰ περιττὰ ἀνελαμβάνετο.» Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνθ' πρότερον ἡ ἐκλογὴ καὶ προχειρίσις τῶν ἀρχιερέων ἐνηργεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἐκάνονισε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως σήμερον ὑπάρχει κεκανονισμένον ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ ἱερὰ σύνοδος προτείνει τοὺς ἐπίσκοπους, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διορίζει αὐτούς. Καὶ προσέτι ἐπειδὴ πολλάκις συνέβαινε νὰ παρατείνεται ἡ τῶν ἐπισκοπῶν χρρεία, ὁ βασιλεὺς, ἀποθανόντος ἐπίσκοπου, ἔπεμπεν ἀμέσως βασιλικὸν ἄνθρωπον ἐπιτετραμμένον νὰ διαχειρίζεται μὲν τὰς εἰσπράξεις τῆς ἐπισκοπῆς, νὰ ἐπαρκῇ δὲ δι' αὐτῶν εἰς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἔξοδα, νὰ ἀποδίδῃ δὲ τὸ περισσεύμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἄλλως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα. Κατ' αὐτὸν ὁ Νικηφόρος αἰεὶ τὰ θεῖα πρὸς τινων τῶν ἱερέων κινούμενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾤετο, εἴτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν ἱερῶν, ὅπερ ἔκσπονδον ἦν, τόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεβιάσατο μῆτι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἕκτος τῆς ἐκείκου ροπῆς ἐνεργεῖν.» Κατὰ Λέοντα λοιπὸν τὸν Διάκονον ὁ Νικηφόρος ἀπῆλθε πολὺ πλείονα, ἢ κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ἀπῆλθε μὴδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νὰ πράττεται ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε, ἐκ τῶν ἄλλων γνωστοτέρων τοῦ βασιλέως τούτου διατάξεων κρίνοντες, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ περὶ τούτου ὀρισθέντα ἦσαν εὐλόγα καὶ, κατ' οὐδὲν προβάλλοντα τὰ δόγματα τῆς πίστεως, ἀπειναντίας ἐσκόπουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς περιστολῆς πολλῶν κα-

ταχρήσεων· προσέβαλλον ὁμῶς τὰ ὑλικά συμφέροντα τοῦ κλήρου, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου ἀντεπολιτεύετο τῷ βασιλεῖ. Λέγομεν τὸ πλεῖστον, διότι οὐκ ὀλίγοι Ἐπίσκοποι, ἀνομολογούντες τὴν χρηστότητα τῶν προαιρέσεων τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑπογράψωσι τὸν προμνησθέντα τόμον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις παρεσύρθησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἀντιπολίτευσιν δι' ἀναλόγους τινὰς αἰτίας. Τὸ δημόσιον ταμεῖον κατέβαλλεν ἐκ διαλειμμάτων φιλοτιμήματα, ὡς ἐλέγετο τότε, ἥτοι χρηματικὰς δωρεάς εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου βουλῆς, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὑπολαβὼν ὑπερόγκους περιώρισεν. Ἐν γένει δὲ ὁ Νικηφόρος ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ κύριον τῆς πολιτείας καθῆκον ἦτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τσαῦτα ἔπασχε δεινὰ, καὶ ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο ὄργανον ἦτον ὁ στρατός, εἰς τούτου πρὸ πάντων τὴν διοργάνωσιν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν, περικόπτων ὅσον ἐνδέχεται τὰς ἄλλας δαπάνας, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην χρεῖαν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἵνα καὶ ἠθικῶς συντελέσῃ εἰς τοῦ στρατοῦ τὴν ἐπὶ ῥώσιν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸν νόμον, ὃν, ὡς ἡξυρόμεν ἤδη, ἀπεπειράθη ποτὲ νὰ θεσπίσῃ καὶ ὁ Φωκᾶς ὁ μετὰ Μαυρίκιον βασιλεύσας (σελ. 214 τοῦ τρίτου τόμου)· νόμον ὀρίζοντα, «τοὺς ἐν πολέμοις ἀποθνήσκοντας στρατιώτας μαρτυρικῶν ἀξιοῦσθαι γερῶν» ὃ ἐστὶν ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται θέλουσι λογίζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως. Εἵπομεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, μόνον δὲ ἐπεκράτει παρ' αὐτῇ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῇ τὸ αἶσθημα τοῦτο χρήσιμον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ νὰ καθιερωθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ κράτους πίπτων στρατιώτης ἐκπληροῦ καθῆκον ἀνάλογον τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυροῦντος. Ἀριστα λοιπὸν ὁ Νικηφόρος προηρέθη νὰ ἐκδώσῃ τὸν τοιοῦτον νόμον καὶ προέτρεψε τὸν τε Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συναινέσωσιν εἰς αὐτόν. Δυστυχῶς τινὲς τούτων «γενναίως ἀντιστάντες» κατὰ Κεδρηνὸν, κατὰ δὲ τὰς παρού-

σας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας δοξασίας, ἀνοηταίνοντες, προέτειναν εἰς μέσον τὸν δι' ἄλλας περιστάσεις καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐκδοθέντα κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅστις ἀπεφήνατο ἀκοινωνήτους ἐπὶ τριετίαν τοὺς πολέμιον ἔν τινι πολέμῳ ἀνηρηκότας. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνδοὺς εἰς τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν, ἀπετράπη τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου περιποίησιν καὶ προστασίαν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελούμενοι ὅ,τε κληρὸς καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἡρέθιζον ὁσημέραι πλειότερον τὴν κοινὴν γνῶμην κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει δὲ συνέβη κατὰ τοῦτο εἰς τὸν Νικηφόρον ὅ,τι εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταρρύθμισεως, πρὸς τὴν πολιτείαν τῶν ὁποίων εἶχε συγγένειάν τινα ἢ πολιτεία αὐτοῦ. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ὅσων τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ποικίλων διατάξεων, δι' ὧν οὗτος ἡγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινα ζωὴν εἰς τὸ κράτος, κατεξάνεστησαν κατὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατὰ τὸ σύνθημα οἱ χρονογράφοι καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, συμμερισθέντες τὰ πάθη ταῦτα, ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ ποικίλας ὅσας κατηγορίας τὰς ὁποίας ἢ παντάπασιν δὲν εὐρίσκομεν, ἢ πολὺ μετριώτερον ἀπαντῶμεν ἐκφερομένας ὑπὸ τοῦ ἀξιολογωτέρου τῶν συγχρόνων Λέοντος τοῦ Διακόνου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅστις, καθὰ πρὸ ὀλίγου εἶδομεν, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑποδεικνύει ἐν μέρει τὴν προαίρεσιν τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων, δὺμ μόνας ἄλλας προστρίβει εἰς τὸν Νικηφόρον μομφάς· ὅτι ἀνείχετο τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις ἀποβαλὼν τὸν ἀνδρώδη καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐτράπη εἰς τὴν χρηματολογίαν καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μονοπώλιον τοῦ σίτου ἀγοράζων αὐτὸν εἰς μικρὰν τιμὴν, μεταπωλὼν δὲ εἰς μεγάλην· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νέους ἐψήφιζε φόρους, καὶ ἀπαραιτήτως εἰσέπραττεν αὐτοὺς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἔχει χρεῖαν πολλῶν χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναράς καὶ ὁ Γλυκᾶς ταῦτα τε δεινότερον ἐκτραγωδοῦσι, καὶ ἄλλας πολλὰς προσθέτουσιν αἰτιάσεις. Ὁ Γλυκᾶς λόγου χάριν δὲν ἀναφέρει τὴν πλεονεξίαν τοῦ Λέοντος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πάθει κατηγορῶν ἱστορεῖ, ὅτι, ἐπικρατήσαντος λιμοῦ εἰς τὴν

πόλιν τοιούτου, ὥστε ὁ μέδιμνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ νομίσματος, ὁ Νικηφόρος μικροπρεπῶς ἐθεράπευσε τὸ κακὸν διατάξας νὰ ἀνοίξωσι τὰς δημοσίας σιτοθήκας καὶ νὰ δίδωσι δύο μεδίμνους ἀντὶ νομίσματος, ἐνῷ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν εἰς ἀνάλογον τινα περιστασιν διέταξε νὰ πωλῶνται δώδεκα μεδίμνοι ἀντὶ νομίσματος. Ἐξελθόντος δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τοῦ Φωκά πρὸς γύμνασιν τοῦ στρατοῦ, προσῆλθεν ἀνὴρ πολὺς τὴν τρίχα καὶ ἐζήτησε νὰ καταταχθῇ ὡς στρατιώτης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας ἠρώτησε τὸν ἄνθρωπον, πῶς γέρων ὢν ζητεῖ τοιοῦτό τι, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος εὐστόχως ἀπεκρίθη· «πολλῷ δυνατώτερος εἰμὶ νῦν ἢ ὅτε ἤκμαζεν.» Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος «καὶ πῶς τοῦτο;» ὁ γέρων ἐπέφερεν ὅτι πρότερον ἐπεφόρτιζεν εἰς δύο ἡμίονους τὸν σῖτον, ὃν ἀντὶ νομίσματος ἠγόραζεν, ἐπὶ δὲ τῆς παρουσίας βασιλείας φέρει ἐπὶ τὸν ὄμον σῖτον δύο νομισμάτων· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἐννοήσας τὴν εἰρωνεῖαν, ἔστρεψεν ἀπλῶς τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς πάλιν βεβαιοῖ ὅτι ὁ στρατὸς καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνηγόρευσε τὸν Νικηφόρον βασιλέα ἐξετράπη εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ λεηλασίας ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῇ βασιλευούσῃ αὐτῇ, καὶ ὅμως ὁ βασιλεὺς οὔτε τοὺς πταίσαντας ἐτιμώρησεν, οὔτε τοὺς ἀδικηθέντας ἀπεζημίωσε, λέγων ἀπλῶς ὅτι «οὐδὲν θαυμαστόν εἰ ἐν τοσούτῳ πλήθει λαοῦ ἀτακτοῦσι τινές.»

Καὶ ταῦτα μὲν φαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὁμιλεῖ τῶντι περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα τρία ἔτη τοῦ Νικηφόρου λιμοῦ, περὶ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίας, καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἀναρρόφσεως τοῦ βασιλέως ἀταξιών· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς προσεπιφέρουσιν ἄλλα τινὰ τὰ ὅποια δι-στάζομεν νὰ πιστεύσωμεν καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ μὲν Ζωναρᾶς λέγει ὅτι ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ νόμισμα εἶχεν ἐξαρίθου σταθμόν, ὁ Νικηφόρος ἐπενόησε τὸ λεγόμενον *τετάρτηρον*, ὃ ἐστὶν ἐνόθευσε τὸ νόμισμα κατὰ $\frac{2}{3}$. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς εἰπὼν ὡσαύτως τοῦτο προστίθισιν, ὅτι ἐξέδιδε δύο εἰδῶν νομίσματα, τὰ μὲν κιβδηλα, τὰ δὲ γνήσια· ὅτι τῶν μὲν φόρων ἡ πληρωμὴ εἰς τὰ δημοσία ταμεῖα ἀπητεῖτο διὰ γνήσιων νομισμάτων, αἱ δὲ δαπάναι ἐνερ-

γούντο διὰ κιβδήλων· καὶ ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ νομίσματος, τοῦ ἐκτυπωθέντος ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλείων. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο λέγει, ἐνῷ ἱστορήσας τὰς ἄλλας ἀτοπίας τῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε σιωπήσει γεγονόσ, τὸ ὁποῖον, ἂν ἦτο ἀληθές, ἤθελεν ἐπιφέρει φοβεράν ἀναστάτῳσιν εἰς ὅλας τὰς ληψοδοσίας τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι αἱ κατηγορίαι αὗται, φαίνονται ὁπωςοῦν ἀπίθανοι. Λέγεται ὅτι τὸ κιβδηλον, τὸ μικρὸν νόμισμα ἐσκορπίζετο εἰς τὰς δαπάνας τοῦ κράτους· βεβαίως ὅμως ὄχι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν χορηγίας· διότι ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὁμολογουμένως ἐπεδείκνυε πᾶσαν πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίαν, ἦτο ἀδύνατον νὰ δυσαρεστήσῃ αὐτὸν διὰ τοιαύτης ἀδικίας· βεβαίως ὄχι εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους ἐμποροὺς συνάλλαγας, διότι τοιοῦτό τι ἤθελε φυγαδεύσει πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐμπορίαν. Τούτων ὅμως τεθέντων, ἐπειδὴ ὁ στρατιωτικὸς προϋπολογισμὸς ἀπετέλει ἐν τῶν κυριωτάτων κεφαλαίων τῆς δημοσίας δαπάνης, ιδίως ἐπὶ Νικηφόρου, καὶ πρὸς τούτοις τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἠκμαζεν, ἔπεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κιβδήλου νομίσματος ἤθελε ἱκανῶς περιορισθῇ, ὥστε ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια δὲν ἀπέβαινε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κιβδηλία τοῦ νομίσματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῇ εἰμὴ ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε τακτικῇ διοικήσεσι οὔτε ἐξωτερικαῖς σχέσεσι πολλαί. Ἀλλ' εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος ὅπερ ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦτον ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, οὐδὲ προέκυψε τὸ κακὸν τοῦτο ἐνταῦθα εἰμὴ βραδύτερον ὅτε συνέπεσε μετὰ τῆς οἰκονομικῆς, διοικητικῆς καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ παραλυσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν προσέτι εἰς τί ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τοῦ νομίσματος τῶν προτέρων βασιλείων, ἀφοῦ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Νικηφόρος δύο εἰδῶν νομίσματα ἔκοπτε, βαρὺ ἢ γνήσιον, καὶ μικρὸν ἢ κιβδηλον. Τελευταῖον ἵνα συνυπάρξωσι τῷ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νομίσματα κιβδηλα καὶ γνήσια, ἀπαιτοῦνται διατάξεις τινές, περὶ ὧν οὐδὲν λέγουσιν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναράς. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ καλὸς (1285 — 1314) ἠθέλησε νὰ πράξῃ ἀνάλογόν τι, ἀφοῦ τὸ μὲν 1295 ἠλάττωσε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν

τῆς λίτρας ἀπὸ 20 φράγκων, εἰς φρ. 16 καὶ 72 ἑκατοστὰ, τὸ δὲ 1303 εἰς φρ. 6 καὶ 97 ἑκατοστὰ, τὸ δὲ 1305 εἰς 6 φρ. καὶ 15 ἑκατοστὰ, καὶ ἐλήστευσεν οὕτω τὸ ὑπῆκοον, ἔπειτα ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀνταποδόσεως, διότι οἱ φορολογούμενοι τῷ ἀπέδιδον τοὺς φόρους διὰ τοῦ κιβδήλου νομίσματος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε πάλιν νόμισμα βαρύτερον, τῷ 1306, ἀναβιάσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ φράγκα 6 καὶ 15 ἑκατοστὰ, εἰς φράγκα 17 καὶ 63 ἑκατοστὰ. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐστασίασεν, ἀλλὰ περιστάλη, καὶ ἡ κιβδηλία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Τῷ 1311 ἠλαττώθη πάλιν ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία, τῷ δὲ 1314 πάλιν ἡβήσεν εἰς φράγκα 18 καὶ 37 ἑκατοστὰ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγή τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἡ εἰσαγωγή ξένων γνησίων νομισμάτων. "Ανευ τοιούτων διατάξεων ἀπέβαινε ἀδύνατος ἡ συνύπαρξις τῶν γνησίων καὶ τῶν κιβδηλῶν νομισμάτων· διότι ἀναγκαιῶς τὰ γνήσια ἤθελον φυγαδευθῆ ἢ κρυβῆ ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ἡ δὲ ἀξία τῶν πραγμάτων ἤθελεν ὑπερτιμηθῆ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ κιβδήλου νομίσματος.

Ἄλλ' εἴτε ἀληθὴ εἶναι εἴτε μὴ τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Ζωναρᾶ λεγόμενα, τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων ἐξεστράπη εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κατάρχησιν, καὶ ὅτι ἡ υπερβάλλουσα αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοια ἀπέβη καταθλιπτικὴ εἰς τὸ ὑπῆκοον, ἐξ ὧν ὠφελούμενοι μοναχοὶ, ἱερεῖς καὶ συγκλητικοὶ ὑπεξέκαον τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσμένειαν τοῦ ὄχλου. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο, ὡς πολλάκις συμβαίνει, καὶ τυχαῖαι τινες περιστάσεις. Ὁ βασιλεὺς ἐπαυελθὼν ἐκ τῆς κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐτέλεσεν ἀγῶνα ἱππικόν. Ἄλλ' ἀντὶ ν' ἀφήσῃ νὰ γίνωσιν αἱ συνήθεις ἱπποδρομαίαι, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἐκεῖ, διαιρεθεῖς εἰς ἀντιπάλους φάλαγγας κατ' ἀλλήλων ἐπερχομένας, νὰ συγκροτήσῃ μάχην πλαστήν· ἀλλ' οἱ παρακαθήμενοι ἐπὶ τῶν βάθρων τοῦ ἱπποδρόμου Βυζάντιοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀπροσδοκῆτου θεάματος, καὶ φοβηθέντες τὰ γυμνὰ ξίφη καὶ τὴν ὀρμὴν τῶν στρατιωτῶν, ἐτράπησαν μετὰ πολλῆς βίας εἰς φυγὴν· ἐκ δὲ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς συνέβη οὐκ ὀλίγος φόνος, πλείστων

συμπατηθέντων καὶ ἀποπνιγέντων οἰκτρῶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπταιε διὰ τὸν πανικὸν τοῦτον τοῦ ὄχλου φόβον, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Οὐχ ἦττον οἱ ἐχθροὶ τοῦ διέδωκαν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἐξεπίτηδες, ἐρεθίζοντες οὕτω τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ πραγματικὴ μεταξὺ αὐτῶν ῥῆξις. Ἐπὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐξελθόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν παρατάξει πρὸς τὴν καλουμένην Πηγὴν (τὸ σημερινὸν Μπαλυκλῆ) ὅπου ὑπῆρχεν ὠκοδομημένος περικαλλῆς ναὸς τῆς Θεοτόκου, συνέβη, ἄδηλον πῶς, διαμάχη μεταξὺ βυζαντίων καὶ τῶν ἀρμενικῶν ταγμαμάτων, καθ' ἣν οἱ στρατιῶται ἐτραυματίσαν πολλοὺς πολίτας. Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας ἐπανερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἱ δυσηρεστημένοι βυζάντιοι ὕβρισαν αὐτὸν ἀναφανδόν· καὶ τι γύναιον μετὰ τοῦ θυγατροῦ αὐτοῦ εἰς τοσαύτην ἔφθασαν ἀπόνοιαν, ὥστε προέκυψαν τῆς οἰκίας καὶ ἔρριψαν λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεῖσαι δὲ ἀμέσως αἱ δύο αὗται γυναῖκες κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πραιτίωρος εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον, ἐκτελεσθέντα τὴν ἐπιούσαν εἰς τὰς καλουμένας Ἀναράτας, (ἢ Ὀνωράτα), προάστειον τῆς πόλεως. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀφορμαί, αἱ πλείσται ἀδικοί, ὀλίγαι δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν δίκαιαι, αἵτινες ἀρχίσασαι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἐπιτηδεῖως καθεκάστην ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὧσιν τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς συνετῆς τοῦ ἀνδρὸς διοικήσεως, ἠΰξησαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσἀρέσκειαν. Ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ ἔξοχος. Εἶδομεν πῶς ἐτελείωσε τὴν προπαρατεθεῖσαν αὐτοῦ νεαράν. Ἡξέυρω, ἔλεγεν, ὅτι διατάσσω πράγματα ἀπάδοντα εἰς τὴν γνώμην τῶν πολλῶν· ἀλλ' ἀδιαφορῶ περὶ τούτου πεπεισμένος ὅτι θέλω ἔχει μετ' ἐμοῦ τοὺς νοῦν ἔχοντας καὶ φρένας. Ὁ δὲ Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖται ὅτι αὐτόπτης γενόμενος, ἐνῶ ἔτι ἦτο μειράκιον, τῆς στασιαστικῆς ἐκείνης σκηνῆς, καθ' ἣν μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν βυζαντίων πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὁ βασιλεὺς ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἀνάκτορα δεινῶς ὕβριζόμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ λιθοβοληθεὶς μάλιστα, ἐθαύμασε τὸ ἀκατάπληκτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀδιάσει·

στον τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, ἣν συνετήρει ἐν μέσῳ τοιαύτης καταγίδος, βάδην διὰ τοῦ ἄστεως πορευόμενος καὶ διασώζων τὸ φρόνημα σταθερὸν καὶ διακείμενος ὥς ἂν τίποτε ἔκτακτον δὲν συνέβη. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐξηκολούθησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος τὸ ὁποῖον συνέλαβε τοῦ νὰ ταπεινώσῃ ὁλοσχερῶς τοὺς Μωαμεθανούς. Καὶ ἀφοῦ ἀνέκτησε τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξώσῃ τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τῆς Σικελίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς Συρίας.

Ἐπὶ τούτῳ παρесеκέασεν ἐν ἔτει 966 ἐκστρατείαν ἰσχυρὰν πρὸ πάντων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς περισπώμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων ἀσχολιῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ μελετῶν ἐνταύτῃ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πρὸς δυσμὰς ἐκείνου ἐπιχειρήματος, καὶ δὲν ἐπέτυχε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ἔργον. Κατ' ἀρχὰς ἠυδοκίμησαν οὗτοι, ἀνακτῆσαντες ἀμαχητὶ σχεδὸν τὰς Συρακούσας, τὴν Ἱμέραν, τὸ Ταυρομένιον καὶ τοὺς Λεοντίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πεζικῆς δυνάμεως πατρίκιος Μανουὴλ, ἀνεψιὸς ὢν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νέος θερμουργὸς μὲν ἀλλ' ἀπερίσκεπτος, προῆλθεν ἀσυνέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας, καὶ κατεστράφη αὐτόθι μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ. Οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ ἐπελθόντες ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τὴν παραλίαν ὅπου ἐναυλόχει ὁ βυζαντινὸς στόλος, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου ἐγκρατεῖς καὶ τῶν πλείστων πλοίων, αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν τὸν ναύαρχον Νικήταν.

Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Νικηφόρος νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ κατορθώματος λαμπροτάτου. Διότι ὀδηγήσας αὐτὸς τῷ 968 ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατὸν 80,000 ἀνδρῶν, ἐκυρίευσε πλείστα τῆς χώρας ταύτης φρούρια, καὶ συνεξεφόρησεν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον ἀμύθητον, μεθ' ὃ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς πολυθρυλήτου καὶ μεγάλης μητροπόλεως, ἥτις ἄλλοτε ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως ἦτο μία τῶν ἀκμαιοτέρων τῆς Ἀσίας πόλεων, ὥστε ἡ ἄλωσις αὐτῆς

ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἀσφαλῆ τῆς Συρίας ἀνάκτησιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πολέμιοι συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἡ ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἀπέβη δυσχερεστάτη, ὁ δὲ βασιλεὺς προετίμησε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, κατασκευάζων ἐπὶ παρακειμένου τινὸς λόφου ὄχυρόν καὶ καταρρύτου τετειχισμένον στρατόπεδον καὶ καταλείπων ἐν αὐτῷ δυνάμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, ἀποστεροῦσα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας πάσης τροφῆς δι' ἐπιτηδείων καταδρομῶν καὶ διαρπαγῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἐξετέλεσε τάχιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ 969, τειχίσας ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κατὰ Λέοντα τὸν Διάκονον τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος λόφον, πρῶτος αὐτὸς ἐπωμισάμενος λίθον καὶ τοῦ ἔργου ἀρχάμενος ἵνα ἐμψυχώσῃ τὴν προθυμίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐπετελέσθη τὸ φρούριον, κατέλιπε μὲν ἐν αὐτῷ στρατὸν ἀποχρῶντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προμελετηθέντων, ἀνέβηκε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἄλλης κατὰ τὴν Συρίαν δυνάμεως εἰς τὸν πατρίκιον καὶ στρατοπεδάρχην Πέτρον, ἄνδρα ῥέκτην καὶ ῥωμαλεώτατον, εἰ καὶ εὐνοῦχον ὄντα. Καὶ τότε ἐπανέζευξε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑποδεχθεῖς. Τῶντι δὲ ὅσα προεῖδε συνέβησαν, εἰ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπετάχυναν κατὰ τι τὴν παράδοσιν διὰ τελευταίας ἐπικαίρου ἐπιθέσεως. Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 969 οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας εἶχον περιέλθει εἰς ἀμηχανίαν καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ στρατοπεδάρχης Πέτρος πλησιάσας μετὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν εἰς κατασκοπὴν τῆς πόλεως τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην. Ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης παρατηρήσας τὸ τεῖχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ κατεσκεύασε κλίμακας ἀναλόγους πρὸς τὸ ὕψος τῶν πύργων. Φορτώσας δὲ ταύτας ἐπὶ φρονηγῶν ζώων καὶ παραλαβὼν λεγεῶνα γενναιοτάτων στρατιωτῶν, ἐπλησίασε περὶ μέσας νύκτας πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐπιβείς τὰς κλίμακας ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἀνέβη δι' αὐτῶν, εὔρε τοὺς φύλακας καθεύδοντας, ἐφόνευσεν αὐτοὺς, ἐγένετο οὕτω κύριος τῶν τειχῶν, καὶ καταβάς ἐκ τῶν πύργων εἰς τὴν πόλιν ἔβαλε πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς γωνίας. Οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἀρχὰς καταπλαγέντες συνῆλθον μετ' ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀνίστασθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ πρῶτ' ἐπέφθασε καὶ ὁ στρατο-

πεδάρχης Πέτρος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ εἰσῆλσεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῶν πυλῶν τὰς ὁποίας ἤνοιξαν αὐτῷ οἱ προκατασχόν-
τες αὐτὰς περὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην στρατιῶται, οἱ κάτοικοι
ἐνόησαν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε ματαία καὶ παρεδόθησαν
εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τῆς περιφα-
νοῦς καὶ μεγάλης Ἀντιοχείας ἀνάκτησις, ἣν πληροφορηθεὶς ὁ βα-
σιλεὺς ἐτέλεσε λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος περιῆλθε καὶ πρὸς
τοὺς κοσμικοὺς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐ-
ρώπης εἰς σχέσεις πολυειδῶς ἀξιωματημονεύτους. Κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ταύτην τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως ἀξίωμα μετεβιβάσθη
ἀπὸ τῆς Φραγκικῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν, εἰς τὴν Γερμανι-
κὴν τῶν Ὁθωνῶν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερ-
μανίας Ὁθων Α'. ἐστέφθη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰω-
άννου ΙΒ'. αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, 162 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶ-
τον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πάπα
Λέοντος τοῦ Γ'. (σελ. 589 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Ὁ νέος
αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἦτο ἄνθρωπος ἰσχυρὸς, πολυμήχανος καὶ
ὅλως διάφορος τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου.
Καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα
τῆς Ἀνατολῆς, διότι πολὺ ἀπεῖχεν ἔτι τοῦ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυ-
ριαρχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ συνέλαβε
τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προσοικειωθῇ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ
τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην ἔτι κάτω Ἰταλίαν. Ὅθεν ἐσοφίσθη
νὰ ζητήσῃ ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥω-
μανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανῶ καὶ ταύτην καλουμένην, ἐπὶ
τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει φέρεי προῖκα εἰς τὸν υἱὸν του
τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν. Ἵνα δὲ διαπραγματευθῇ τὸ
συνοικέσιον τοῦτο ἐξαπέστειλεν ἐν ἔτει 968 εἰς Κωνσταντινουπό-
λιν ὡς πρέσβυν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμόνης Λουϊτπράνδον. Ἡ πρε-
σβεΐα τοῦ Λουϊτπράνδου ἀπέβη πολὺ κροτος, πρὸ πάντων διὰ τὴν
σκανδαλώδη ἐκθεσιν ἣν περὶ αὐτῆς συνέταξε, καὶ ἥτις διεσώθη εἰς
ἡμᾶς. Ὁ Λουϊτπράνδος ἦτο μὲν εἰς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς
δυτικῆς Εὐρώπης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἐνταύτῳ ἦτο εἰς

ὑπερβολὴν κενόδοξος, ἐμπαθὴς καὶ ἰδιοτελὴς ἄνθρωπος. Ἀφοῦ ὑπηρετήσῃ τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερεγγάριον Β'. συγγενῇ μὲν ὄντα ἐκ θηλυγονίας τῶν Καρολιδῶν, πολέμιον δὲ τοῦ Ὁθωνος Α', ἔπειτα περιῦρσε τὴν μνήμην τοῦ Βερεγγαρίου Β'. διότι οὗτος οὐδὲν κατέλιπεν αὐτῷ ὠφέλημα διὰ τῆς διαθήκης του, καὶ τώρα ἤρχετο πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου Β'. καὶ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του Ὁθωνος Α'. Τοῦτο ἤδη ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ δυσπιστίαν κατ' αὐτοῦ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ· τὴν δὲ δυσπιστίαν ταύτην ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ ὁ Λουϊτπράνδος διὰ τῆς εὐπρεπείας τῶν τρόπων αὐτοῦ, ἠύξῃσεν ἀπ' ἐναντίας διὰ δυστροπίας καὶ αὐθαδείας ἀφορήτου. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ἀπέτυχε, καὶ ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις παροργισθεῖσα ἐκράτησεν ὡς λαθρεμπορίον πράγματά τινα τὰ ὅποια οὗτος ἀναχωρῶν ἤθελε νὰ παραλάβῃ μεθ' αὐτοῦ ἀτελώνιστα, ὅπερ δὲν κατέστησε βεβαίως τὸν ἐπίσκοπον πολὺ εὐμενέστερον πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Ἀλλὰ ἵ τίνος πίστεως δύνανται νὰ ᾔναι ἄξιαι ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα ἡ χλεύη καὶ ἡ ὕbris ἧς ἐπισωρεύει ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ κατὰ τε τοῦ βασιλέως Νικηφόρου, τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ὑποτιθεμένου ὅτι δύνανται ποτὲ νὰ ᾔναι ἄξιαι πίστεως ἡ ὕbris καὶ ἡ χλεύη; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως διεμορφώθησαν δι' ἄλλοκότου τινὸς κράσεως τῶν λειψάνων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀσιανῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, οἱ τύποι, ἂν δὲν ἐξηφάνιζον καθ' ὁλοκληρίαν, ἐξουδετέρουν ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ φανῶσιν ὅπως οὖν παράδοξοι εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον ἐκεῖνον τοῦ νεάζοντος δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου κυριώτατον στοιχεῖον καὶ κεφαλαιώδης ἀφετηρία ἦτο ἐν παντὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ ἀνεξαρτησία. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθανθῶσιν ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης πολυτελείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν βασιλεύουσάν, ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ χωρῶν, αἵτινες πολὺ ἀπεῖχον νὰ ἀπολαμβάνωσιν ἔτι τοιαῦτα πλεονεκτή-

ματα. Μὴ λησμονήσωμεν παρεκτός τούτων τὰ θρησκευτικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐπίσκοπος Λατίνος δὲν ἠδύνατο εἰμῇ νὰ ἔχῃ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι μέχρι τινός, δὲν δύνανται ὅμως ποτὲ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν μοχθηράν τοῦ ἀνθρώπου τούτου κακοβουλίαν. Τοῦτο ὁμολογοῦσι τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων οἷον ὁ Λεβὼ καὶ ὁ Σλόσσερ. Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ψέγει διαρρήδην τὴν πεφυσιωμένην τοῦ Λουῖτπράνδου οἷσιν καὶ τὴν αἰσχρὰν κολακείαν πρὸς τὸν Ὁθωνα καὶ τὸν υἱόν του. Λέγων δὲ αὐτὸν προςφορώτερον εἰς κωμωδίας παράστασιν ἢ εἰς πρεσβείας διεξαγωγὴν, ἐπιφέρει ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ἦτο ἐντελὼς ἀνεπιτήδειος νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμόν τινα εὐλογον μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Ἄλλοι ὅμως, οἷον ὁ Γίββων, παρεδέχθησαν κατὰ γράμμα τὸν λίβελλον τοῦτον· ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα περιέχει ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς τότε δυτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔκθεσις τοῦ Λουῖτπράνδου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς καθ' ἡμῶν προλήψεις τῆς δύσεως, εἰς τὸ νὰ κορυφώσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων πάθη καὶ εἰς τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ μέγα κίνημα τῶν σταυροφοριῶν. Τούτου ἕνεκα ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν λεπτομερεστέραν τοῦ γεγονότος τούτου ἔκθεσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ θέλωμεν λάβει ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν πολλὰς τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς.

Καθ' ἃ προείπομεν ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἦλθε τότε πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἔλθει καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν, τῷ 948, εἰς ἄλλας ὅλως διόλου περιστάσεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐβασίλευε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς εἶχε συζευχθῇ εἰς πρῶτον γάμον τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Λοθαρίου Βέρθαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Βερεγγάριος Β' γενόμενος παντοδύναμος ἐν Λομβαρδίᾳ, δὲν κατέλιπεν εἰς τὸν Λοθάριον εἰμῇ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, τὸ ὁποῖον ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸ νὰ σφετερισθῇ, ἔγραψε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐκείνον δυνάστην διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς φιλίας του καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὸν νεαρὸν βασιλεῖα. Ὁ δὲ ἐξάπεστείλε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γραμ-

ματέως του Λουϊτπράνδου, νεωτάτου τότε ὄντος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνέλαβε προθύμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα τὰ ἐξοδα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα παράσῃ αὐτῷ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Λουϊτπράνδος ἀναχωρήσας ἐκ Πανίας μετέβη κατὰ αὐγουστον τοῦ 948 εἰς Ἑνετίαν, ὅπου εὔρεν ἓνα ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐλικῶν τοῦ βασιλέως ἐπανερχόμενον ἐκ τινος ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς Ἰσπανίαν καὶ Σαζωνίαν, καὶ συνεπαγόμενον τοὺς τε πρέσβεις τοῦ Καλίου τῆς Ἰσπανίας, καὶ Λουϊτφρέδον τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐκπλεύσαντες δὲ ἐκεῖθεν ὅλοι ὁμοῦ, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 15 Σεπτεμβρίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τῆς Μαγναύρας, τὸ ὅποιον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ δένδρου ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου κατεσκευασμένου, καὶ φέροντος ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ διάφορα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου πτηνά. Τὸ δένδρον τοῦτο εἶχε κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου ὀλόχρυσον (σελ. 756 τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ ἄσωτος Μιχαὴλ Γ' ἠγωνεύσας τὸ καλλιτέχνημα ἐκείνο μετεποίησε τὸ μέταλλον εἰς νόμισμα, (σελ. 832 τοῦ αὐτοῦ τόμου) δὲν κατεσκευάσθη πλέον, ὡς φαίνεται, ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιχρύσου ὀρειχάλκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο ἐπὶ μεγάλου χρυσοῦ θρόνου, τοῦ καλουμένου Σολομωντείου, κεκοσμημένου δὲ ὑπὸ δύο ἐπιχρύσων λεόντων. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Λουϊτπράνδος, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ δύο εὐνούχων, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, πάντα τὰ πτηνά τοῦ δένδρου ἤρχισαν νὰ κελαδῶσι, οἱ δὲ ἐν τῷ θρόνῳ λέοντες νὰ βρυχῶνται. Ὁ πρέσβυς, ὅστις εἶχε προειδοποιηθῇ περὶ τούτου, οὐδεμίαν ἔδειξεν, ὡς βεβαιοῖ, ἀπορίαν οὐδὲ φόβον· ἀλλ' ὅτε προσκυνήσας τὸν βασιλέα κατὰ τὸ ἔθος, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐξεπλάγη οὐκ ὀλίγον ἰδὼν τὸν θρόνον ἀνασυσθέντα δι' ἀφανοῦς τινος μηχανισμοῦ μέχρι τῆς ὀροφῆς, τὸν δ' ἐπ' αὐτοῦ καθήμενον αὐτοκράτορα περιβεβλημένον ἕτερον ἱματισμόν. Ἡ ἀπόστασις, λέγει, καὶ τὸ ἔθος αὐτὸ δὲν ἐπέτρεπον τῷ αὐτοκράτορι νὰ τῷ ἀποτείνῃ κατ' εὐθείαν τὸν λόγον· τὸν ἠρώτησε δὲ ὁ λογοθέτης, πῶς ἔχει ὁ Βερεγγάριος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ὁ πρέσβυς εἰς τὸ ἴδιον κατάλυμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνθ' αὐτὰ περὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρέσβεων ἐν τῷ ιε.

κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, τὸ ὁποῖον περιγράφει πῶς ἐγίνετο ἡ τελετὴ αὕτη, περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ὀροφῆς οὔτε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, οὔτε ἀλλοῦ ποῦ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εὑρομέν τι λεγόμενον.

Ὁ Λουϊτπράνδος διηγεῖται ὅτι ὁ Βερεγγάριος, ὅστις ἦτο σφόδρα φιλόαγυρος, οὐδεμίαν εἶχε λάβει πρόνοιαν περὶ τῶν δώρων τὰ ὅποια, κατὰ τὸ ἔθος, ἔπρεπε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ πρέσβυς ἠναγκάσθη νὰ προσφέρῃ ὡς ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του, τὰ δῶρα ὅσα ὁ πενθερός του, πλουσιώτατος ὢν, τῷ εἶχε δώσει ἵνα προσαγάγῃ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ἦσαν δὲ τὰ δῶρα ταῦτα ὅπλα ἐπιτηδεύως ἐξεργασμένα, δύο ἀργυροὶ καὶ ἐπίχρσοι κύλικες, καὶ τέσσαρες εὐνοῦχοι, ὧν ἡ γαλλικὴ πόλις τοῦ Βεροδούνου πολλὴν μετῆρχετο τότε ἐμπορίαν μετὰ τῆς Ἰσπανίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον ἤρесе πλειότερον τῶν ἄλλων. Ὁ πατὴρ τοῦ Λουϊτπράνδου, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἔλθει ὡσαύτως ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχε διακριθῇ δι' ἔτι τιμιωτέρας προσφοράς· διότι προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σλαύων στασιαστῶν, καὶ κατατροπώσας αὐτοὺς, προσήνεγκε τοὺς αἰχμαλωτευθέντας αὐτῶν ἀρχηγοὺς τῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ Α', ὅστις ἐπεδείξατο τούτου ἔνεκα ἰδιόζουσιν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐμένειαν. Ἀλλὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Λουϊτπράνδου εἶχε ταραξεί κωμικόν τι περιστατικόν. Μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὅποια ἔστελλεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ὁ πατὴρ τοῦ Λοθαρίου Οὐγών, ἦσαν καὶ δύο κύνες, ὅποιοι οὐδέποτε ἐφάνησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια ὡς φαίνεται ὁ ἱματισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροξένησε παράδοξον ἐντύπωσιν, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη νὰ ἀναχαιτισθῶσι.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσημον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος παρὰστασιν τῶν πρέσβεων, καθ' ἣν συνήθως οὐδεὶς ἐγίνετο λόγος περὶ ὑποθέσεων, ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλει αὐτοὺς εἰς ἰδιαιτέρας συνεντεύξεις, συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς των, συνεστίατο μετ' αὐτῶν καὶ προσέφερε δῶρα εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς περὶ αὐτούς. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὸν Λουϊτπράνδον, ὅστις πρὸς τοὺς ἄλλοις παρευρέθη εἰς διαφοροὺς ἐπιστή-

μούς τελετάς, αἵτινες συνέπεσε νὰ πανηγυρισθῶσι κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν του. Μία τούτων ἦτο τὸ μέγα γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν εἰς τὸ ἐξάκρον τῶν ιθ'. ἀκκουβήτων, ἦτοι εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν ιθ'. τραπέζων. Τὸ γεῦμα τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τῶν 12 μεγάλων γευμάτων τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε καθ' ἐκάστην τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 12 ἡμερῶν, καὶ εἰς ἑκάστον τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο καθ' ἐκάστην περὶ τοὺς 250 ἀνθρώπους ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιοματικῶν· πλὴν τούτων δὲ καὶ 12 πένητες, καὶ ἐκ διαλειμμάτων οἱ παρευρισκόμενοι τυχόν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένοι πρέσβεις. Τὰ γεύματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερέστατα ἐν τῷ νθ'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις οέ. καὶ πγ'. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, διέφερον εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν γευμάτων. Ἐνθ' συνήθως οἱ Βυζαντινοὶ ἐκάθηντο ὡς ἡμεῖς εἰς τὴν τράπεζαν, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκεῖνας ἡμέρας καὶ ἄλλας τινὰς ἔτι ἀνεκλίνοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν καὶ τιμιωτάτην τοῦ βασιλέως τράπεζαν, οἵτινες ἦσαν συνήθως, ἀν' ὅχι πάντοτε, 12 εἰς τύπον τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὠνομάζοντο δὲ ἅπαντες ἰδίως φίλοι τοῦ βασιλέως, τοιαύτην τινὰ ἀνγκεκλιμένην θέσιν ἐλάβανον παρ' αὐτῷ. Ἐνθ' εἰς τὰ ἄλλα γεύματα τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ σκεύη ἦσαν ὀλόχρυσα. Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἦτο ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν γευμάτων τούτων, ὥστε ταῦτα κατατάσσοντο μετὰ τῶν λαμπροτέρων πανηγύρεων τοῦ κράτους. Καὶ ὅσάκις συνέπιπτον δημόσιαι συμφοραὶ, τὰ γεύματα ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ἡ δὲ δαπάνη ἡ δι' αὐτὰ προσδιωρισμένη ἰδίδετο εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅπως συνέβη λ. χ. ἐν ἔτει 31 τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ὅτε σεισμῶν γινομένων φοβερῶν, καὶ συμφορῶν ἐκ τούτων δεινοτάτων, ἀλυπούμενος ὁ βασιλεὺς, λέγει ὁ Κεδρηνός, τὰ ἐξ ἔθους κλητόρια τοῦ δωδεκαῆμερου οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τὰς ἐξόδους αὐτῶν δέδωκε τοῖς πτωχοῖς.» Εἰς ἐν λοιπὸν τῶν γευμάτων τούτων τοῦ ἔτους 948, πιθανότατα εἰς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη ὁ Λουϊτπράνδος· καὶ ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ

διηγείται πολλά ἀλλόκοτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ τὸ ἐξῆς. Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ γεύματος οἱ καρποὶ προσήγοντο ἐντὸς τριῶν χρυσῶν δοχείων, τὰ ὅποια ἦσαν τοσοῦτον βαρέα, ὥστε ἐκομίζοντο ἐπὶ ἀμαξίου διὰ πορρύρας κεκαλυμμένου. Διὰ τὰ παραθέσσωσι δὲ εἰς τὴν τράπεζαν κατεβίβαζον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σχοινία ἐπίχρυσα, ἔχοντα εἰς τὰς ἄκρας κρίκους χρυσοῦς, δι' ὧν, προσκρτωμένων εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων, ἀνεσύροντο ταῦτα διὰ μηχανήματός τινος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑπάρχοντος, μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τραπέζης, καὶ τότε τέσσαρες ἄνθρωποι, συνωθῶντες τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο κατασκευάσμα, τὸ ἐναπέτετον ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βερεγγαρίου προσελθὼν ὡς αὐτῶς νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοτιμημάτων πρὸς τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τὸ σάββατον τῶν Βαβυλωνίων. Μακρὰ τράπεζα ἔχουσα μῆκος 15 ποδῶν καὶ πλάτος 6, ἦτο, λέγει ὁ Λουϊτπράνδος, ἐντελῶς κεκαλυμμένη ὑπὸ θηκῶν, ὧν ἑκάστη ἔφερεν ἐπισεσημειωμένον τὸ τε χρηματικὸν ποσὸν τὸ ὅποιον περιεῖχε, καὶ τὸν δημόσιον λειτουργὸν δι' ὃν ἦτο προσδιωρισμένη. Ὁ βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὴν ἄκραν τῆς τραπέζης· εἰς δὲ τῶν αὐλικῶν ἐκάλει ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς μέλλοντας λαμβάνειν τὰς δωρεάς. Πρῶτος ἐκλήθη ὁ κουροπαλάτης, εἰς ὃν δὲν ἐνεχείρισαν, ἀλλ' ἐφόρτωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ μέγα χρηματικὸν ποσὸν τὸ δι' αὐτὸν ὀρισμένον, προσέτι δὲ καὶ τέσσαρα σκαραμάγγια, ἧτοι ἐπενδύτας μακροὺς τοὺς ὁποίους οἱ στρατιωτικοὶ ἔφερον ὅταν ἔβρεχε. Μετὰ τοῦτον προσῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, λαβόντες, ὡς ἴσοι τὴν ἀξίαν, τὸ αὐτὸ ἀμφότεροι ποσὸν, τὸ ὅποιον ἦτο τηλικούτον, ὥστε μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀνασηκώσωσι. Κατόπιν παρῆσαν 24 μάγιστροι, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ 24 λίτρας χρυσοῦ, ἧτοι 30,000 περίπου δραχμῶν καὶ δύο σκαραμάγγια. Ἐπειτα οἱ πατρίκιοι, λαβόντες ἕκαστος 2 λίτρας χρυσοῦ καὶ ἐν σκαραμάγγιον· καὶ μετὰ τούτους οἱ σπαράριοι, οἱ κανδιδάτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐν ἀξιώμασι. Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κεφάλαιον λά. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως τὸ διαλαμβάνον «ἔσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ παραμονῇ τῆς βαῖοφόρου» καὶ λέγον ὅτι οἱ ἐν ἀξιώμασιν εἰσερχόμενοι στιχηθὼν εἰς τὸν ναὸν λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ βασιλέως ἀνὰ βαῖον ἑνὸς καὶ προσέτι ἀνὰ ἑνὸς ἀργυροῦ

σταυροῦ οἱ μὲν μεγάλου οἱ δὲ μικροῦ, οὐδὲν ἐπιφέρει περὶ χρηματικῶν ὧρεων· ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι αἱ χρηματικαὶ διανομαὶ περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἐγένοντο· ἐξάγεται μόνον ὅτι ἄλλοτε εἰς ἄλλας ἡμέρας κατεσπαταλῶντο οὕτω τὰ δημόσια χρήματα καὶ πολλάκις μάλιστα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γγ'. κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τᾶξεως. Ταύτην δὲ τὴν κατάχρησιν ἠθέλησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ περιστείλῃ ὁ Νικηφόρος, καθ' ἃ προείπομεν. Μὴ παραλείψωμεν ὡσαύτως νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ κατακτῆσαντες βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀθωμανοὶ, οἵτινες ἐμμνηθῆσαν πλεῖστα ὅσα τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίας τῶν Βυζαντινῶν, ἐτήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ τὸ ἔθος νὰ καλῶσι τοὺς ξένους πρέσβεις εἰς τὴν τελετὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Γενιτσάρων, ἐπιδειξέως χάριν τῶν θησαυρῶν τοῦ κράτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λουῖτπράνδου καθ' ἣν, ἐπεὶ δὲ ὅ,τε Βερεγγάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχον ἀμυθαῖον συμφέρον νὰ οἰκονομήσωσιν ἀλλήλους, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ὁμαλῶς. Ἄλλ' εἰς τὴν δευτέραν πρεσβείαν ἥτις ἐγένετο ἀκριβῶς μετὰ εἴκοσιν ἔτη, τῷ 968, πολλαὶ ὑπῆρξαν ὡς ἡξεύρομεν ἤδη αἱ ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἐκ μέρους τοῦ Νικηφόρου· ἐκ τούτου δὲ αἱ σχέσεις ἀπέβησαν δύσκολοι, τόσο μᾶλλον ὅσῳ ἐνῶ ὁ Ὀθων ἤθελε διὰ τοῦ συνοικεσίου τὸ ὁποῖον ἐπρότεινε, νὰ προσλάβῃ ὡς προῖκα τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Νικηφόρος τἀνάπαλιν ἐπέμενεν εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν μέσσην καὶ τὴν ἄνω, ἔχων εἰς τοῦτον συνεργὸν τὸν υἱὸν τοῦ Βερεγγαρίου Β'. Ἀδαλβέρτον, ὅστις μετὰ τὸν πρὸ μικροῦ συμβάντα θάνατον τοῦ πατρὸς του εἶχε καταφύγει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Λουῖτπράνδος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 4 ἰουνίου, καὶ κατέλυσεν ἐντὸς τοῦ προσδιορισθέντος δι' αὐτὸν οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει μὲν παλάτιον, περιγράφει δὲ ὡς φυλακὴν, προστιθέμενος ὅτι ὁ ἐπιτραπέις τὰ τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ συντηρήσεως οἰκονόμος ἔτρεφεν αὐτὸν κάλιστα. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, Λέοντος τοῦ κουροπαλάτου καὶ λογοθέτου, ὅπου προέκυψεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας συζήτησις, ἐξ ἧς κακὴ προοιωνίσθη ἡ ἔκβασις τῆς ἀποστολῆς.

Ὁ Λέων δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Ὅθωνα βασιλέα, δηλαδὴ ὅπως ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ὠνόμαζεν αὐτὸν ἀπλῶς ῥῆγα ἥτοι προσηγόρευε βασιλέα κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης παρ' ἡμῖν σημασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα τοῦ κυρίου του, ὁ Λέων τὸν εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐχὶ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας χάριν, μεθ' ὃ ἀναστὰς ὀργισμένος, ἐδέχθη τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὅθωνος οὐχὶ αὐτὸς ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ διερμηνέως.

Τὴν ἐπιούσαν 17 ἰουνίου, ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ᾔται ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, προσήχθη ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐνώπιον τοῦ Νικηφόρου. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τῆς ἐκθέσεώς του ἐπιχειρεῖ τὴν ἀκόλουθον τοῦ βασιλέως γελοιογραφίαν. Ὁ Νικηφόρος εἶναι, λέγει, ἄνθρωπος ὁπωςοῦν τερατώδης, πυγμαῖος, ἔχων κεφαλὴν μεγάλην, ὀφθαλμοὺς δὲ ἴσους κατὰ τὴν σμικρότητα τοῦ ἀσπάλακος· γένειον βραχὺ, πλατὺ, πυκνὸν καὶ ἀηδῶς μίξοπόλιον· μέτωπον στενότατον, κόμην μακράν καὶ δασεῖαν. Εἶναι αἰθίοψ τὴν χροιάν, ὥστε δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀπαντήσω περὶ μέσας νύκτας· καὶ ἐνῷ εἶναι προγάστρω, ἔχει τοὺς γλουτοὺς ἰσχνοὺς, τοὺς μηροὺς μακροτάτους, τὰς κνήμας βραχεῖας, καὶ τοὺς πόδας μικροὺς. Ὁ βύσσινος μανδύας ὃν φορεῖ εἶναι τετριμμένος καὶ δυσώδης. Ἐπὶ πᾶσιν εἶναι θρασὺς τὴν γλῶσσαν, ἀλώπηξ τὴν διάνοιαν, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιτορκίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐν τούτοις τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ἕτερος αὐτόπτης χρονογράφος, ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις γράφας πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐνῷ ἤρχον ἐν Κωνσταντινупόλει ἄνδρες δυσμενῶς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ διακείμενοι, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς κολακεύσας αὐτόν. Εἶδομεν δὲ ἐκ τῆς εἰκόνης ταύτης (σελ. 137 καὶ 154 τοῦ παρ. τόμου) ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο μὲν πολλὰ εὐεიდὴς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως σῶμα ἀθλητικόν, καὶ ἥθος ἀκατάπληκτον καὶ εὐγενές· προξενῶν ἐν γένει σεβαστὴν καὶ οὐχὶ γελοῖαν εἰς τοὺς παρισταμένους ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶχε κατὰ τι τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, ἵπῳς ἦτο δυνατὸν πρέσβυς σπουδαῖος εἰς τοῦτο καὶ μόνον νὰ ἀποβλέψῃ τὸ ἐλάττωμα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔβλεπε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, τὸν διαγαγόντα τὸν βίον ἅπαντα ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, καὶ τοσαῦτα περιφανῆ κατὰ

τῶν Μωαμεθανῶν στήσαντα τρόπαια; Ὡς τε ἡ κακοβουλία του γίνεται πρόδηλος ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ καταφαινομένη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου του. Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, ἐπιφέρει, οὐχὶ ὁμῶς εἰς ἴσιν πρὸς αὐτὸν θέσιν, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκάθηντο δύο μικροὶ αὐτοκράτορες (ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τὰ τέκνα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς) πρῶτον μὲν δεσπότηαι αὐτοῦ, νῦν δὲ ὑπήκοοι. Μετὰ δὲ τὴν προεισγωγικὴν ταύτην περιγραφὴν ὁ Λουῖτπράνδος παρατίθησι τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν. Πρὶν προχωρήσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸν πρέσβυν τοῦτον δὲν ἐτηρήθη τὸ σύνθηρος τυπικόν, τὸ ὁποῖον εἶδομεν ἐφαρμοσθὲν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Λουῖτπράνδον ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρεσβείας. Δὲν ἐγένετο δηλαδὴ ἐπίσημος αὐτοῦ δεξιῶσις καὶ μετὰ ταῦτα περὶ ὑποθέσεων συνέντευξις, ἀλλ' ἐκλήθη ἀμέσως εἰς τὴν συνέντευξιν ταύτην, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος λαβὼν τὸν λόγον ὁμίλησεν ὡς ἐξῆς.

«Ἐπρεπε καὶ ἠθέλομεν τῷντι νὰ σὲ ὑποδεχῶμεν εὐμενῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ ἀσέβεια τοῦ κυρίου σου, ὅστις κατέλαβε μὲν τὴν Ῥώμην ἐχθρικῶς, κατεδίωξε δὲ μέχρι θανάτου τὸν Βερεγγάριον καὶ τὸν Ἀδελθέρτον· καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσεν ἢ ἐτύφλωσεν, ἢ ἐξώρισε πολλοὺς Ῥωμαίους, ἀπεπειράθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ ἡμετέρου κράτους τὰς πόλεις διὰ φόνου καὶ πυρός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχε τοῦ ἀδίκου τούτου σκοποῦ, ἰδοὺ σήμερον ἀποστέλλει πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ προσχήματι εἰρήνης, ὡς εἰ κατάσκοπον, σὲ τὸν ὑπαγορεύσαντα καὶ παρορμήσαντα τὴν κακοβουλίαν του.

Εἰς ταῦτα ὁ Λουῖτπράνδος βεβαιοῖ ὅτι ἀπῆντησε διὰ τῶν ἀκολούθων ὀρθῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' οὐχὶ κοσμίως ἐκτεθεισῶν παρατηρήσεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα λόγοι ἀποπνέουσιν ὑπερβάλλουσάν τινα κατὰ τοῦ Ὁθωνος πικρίαν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ αὐστηρότερον τοῦ πρέσβεως, νομίζομεν ἐν γένει ὅτι ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἐξέθηκε κατὰ λέξιν τοὺς γενομένους διαλόγους, ἀλλὰ διεσκεύασεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἴδια πάθη καὶ συμφέροντα. Ὅπως δὴ ποτε ἰδοὺ πῶς λέγει ὅτι ἀπῆντησεν εἰς τὰ προειρημένα. — Ὁ κύριός μου δὲν ἀπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης διὰ τῆς

βίας καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτὴν τυράννου, ἢ μᾶλλον τυράννων. Μήπως δὲν ἐδέσποζον αὐτῆς θηλυδῆριαι, τὸ δὲ δεινότερον καὶ αἰσχιστον, πόρνοι; Ὑπνώττε τότε νομίζω ἡ ἰσχὺς σου καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μὲν οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Ἐὰν ᾤσαν ἰσχυροί, ἐὰν ᾤσαν αὐτοκράτορες Ῥωμαίων, διατί ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς πορνῶν χεῖρας; Μήπως καὶ τῶν ἀγιωτάτων παπῶν ἄλλοι μὲν δὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατεπίεσθησαν παρὰ σοῦ; Μήπως ὁ Ἀδαλθέρτος δὲν ἔπεμψεν ὑβριστικὰς ἐπιστολάς πρὸς Ῥωμαῖον καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου αὐτοκράτορας; μήπως δὲν ἐσύλησε τὰς ἐκκλησίας τῶν ἀγιωτάτων ἀποστόλων; Τίς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑμῶν θείῳ ζήλῳ κινούμενος ἐφρόντισε νὰ τιμωρήσῃ τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν, καὶ νὰ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κράτει τὴν ἐκκλησίαν; Ὑμεῖς ἡμελήσατε ταῦτα πάντα, οὐχὶ δὲ ὁ Κύριός μου, ὅστις ἐκ περάτων γῆς προκύψας καὶ εἰς Ῥώμην ἐλθὼν, ἀνέτρεψε μὲν τοὺς ἀσεβεῖς, ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἀγίων ἀποστόλων πᾶσαν δύναμιν καὶ τιμὴν. Μεθ' οὗ τῶνόντι τοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς στασιάσαντας, τοὺς ἱεροσύλους παραβιαστὰς τῶν ὅρκων, τοὺς βασανίσαντας καὶ ληστεύσαντας τοὺς ἀποστολικοὺς πατέρας, ἐθανάτωσε διαφοροτρόπως καὶ ἐξώρισεν, ἐπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἔπραττε τοῦτο ἤθελε λογισθῇ ἀσεβὴς, ἄδικος, ὡμὸς, τύραννος. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅτι ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀδαλθέρτος, διὰ τῆς συνεργείας τῶν ἑπλων του, παρέλαβον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν σκήπτρον τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, ὑποσχόμενοι ἐνὸρκως πίστιν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν δούλων σου, τῶν ἔτι σωζομένων καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ζώντων. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσηγήσει τοῦ διαβόλου ἐπιβούλως παρεβίασαν τὸν ὅρκον ἐκεῖνον, δικαίως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς βασιλείας, ὡς λειποτάκτας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀποστάτας, ὡς ἤθελες πράξει καὶ σὺ πρὸς ὑπηκόους ἀποστατήσαντας.

Ταῦτα ὅμως, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν συνομολογεῖ ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος τοῦ Ἀδαλθέρτου.

Ἐὰν ἄλλα λέγῃ οὗτος, ἀπήντησεν ὁ Λουίτπράνδος, εἰς τῶν περὶ

ἐμὲ ἀξιωματικῶν θέλει ἀποδείξει αὐρίον, τῇ ἀδείᾳ σου, διὰ μονομαχίας, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ὅπως ἐγὼ ἀποφαίνομαι.

Ἔστω, ὑπέλαβεν ὁ Νικηφόρος, ὅτι δικαίως ἔπραξε ταῦτα, ὡς λέγεις. Ἀλλὰ ἰδιαίτερον προσέβαλε διὰ πολέμου καὶ πυρὸς τὰ μεθόρια τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐνῷ εἴμεθα φίλοι, καὶ διανοούμεθα νὰ συνομολογήσωμεν δι' ἀγχιστείας συμμαχίαν ἀδιάρρηκτον;

Ἐνταῦθα ὁ Λουῖτπράνδος παρετήρησε. Τὴν χώραν ταύτην, ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος σου, ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ γλῶσσα ἀποφαίνονται ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασιλεῖον. Καὶ ἀφοῦ διὰ διαφόρων λόγων ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ἐπέφερεν. Ἐν τούτοις ὁ κύριός μου μὲ ἔπεμψε πρὸς σέ, ἵνα, ἐὰν θέλῃς νὰ δώσῃς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος αὐγούστου Ὁθωνος καὶ κυρίου μου, βεβαιώσῃς τοῦτο ἐνόρκως πρὸς ἐμὲ, καὶ ἐγὼ πάλιν βεβαιώσω ἐνόρκως ὅσα εἰς ἀμοιβὴν τῆς χάριτος ταύτης ὁ κύριός μου θέλει πράξει καὶ τηρήσει πρὸς σέ. Ἀλλὰ καὶ κάλλιστον ἤδη ἀρράβωνά φιλίας προσέφερεν ὁ κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένην Ἀπουλίαν.

Ἡ δευτέρα ὥρα, ὑπέλαβε τότε ὁ Νικηφόρος, παρῆλθεν ἤδη, ὥστε ἀνάγκη νὰ τελέσωμεν τὴν προέλευσιν· ἄλλοτε δὲ θέλομεν ἀπαντήσαι εἰς τὰ ῥηθέντα.

Προέλευσις ἐλέγετο ἡ σήμερον παρ' ἡμῶν λεγομένη τελετὴ καὶ παράταξις· ἡ δὲ προέλευσις τῆς Πεντηκοστῆς, ἢ ἐστὶν ἡ πομπικὴ τοῦ βασιλέως μετὰ βασις εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀγίας Σοφίας, ἡ ἐν αὐτῷ τέλει τῆς θείας λειτουργίας, ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρυσῶν τραπεζῶν ἐδίδοτο ἐνταῦθα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, περιγράφονται λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ θ'. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ἀλλ' ὅπως ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη περιγραφή διαφέρει τῆς βωμολοχίας, δι' ἧς ὁ Λουῖτπράνδος ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ διακωμωδῇ τὴν τελετὴν ταύτην! Τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρατεταγμένους δῆμους παρίστανει ὡς συρφετὸν ἀνθρώπων χυδαίων καὶ ἀνυποδῆτων, ἐνῷ, ὡς γνωστὸν, οἱ καλούμενοι δῆμοι, δηλαδὴ οἱ Βένετοι καὶ οἱ Πράσινοι, ἀπετελοῦν τὸ κράτιστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινου-

πόλεως, οὔτινες ἐκοινώνουν ὅλων τῶν τελετῶν, καὶ περὶ τοῦ ἱματι-
σμοῦ τῶν ὁποίων ἰδίως ὁμιλῶν ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι «εὐπάρυ-
φοι ἤξιον εἶναι ἅπαντες, κομπωδεστέραν ἢ κατὰ τὴν ἐκάστου
ἀξίαν ἐνδιδυσκόμενοι τὴν ἐσθῆτα.» Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μικρὸν πα-
ραβαλλόμενον πρὸς τὰ ἐπόμενα. Καὶ αὐτοὶ, λέγει, οἱ ἄρχοντες,
οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀνὰ μέσον τοῦ ὄχλου ἐκείνου πορευόμενοι,
ἦσαν περιβεβλημένοι χιτῶνας εἰς ἀληθῆ ῥάκη ὑπὸ τοῦ χρόνου με-
ταβεβλημένους, διότι κατήγοντο, ὡς βεβαιοῖ, ἀπὸ τῶν χρόνων
τῶν παππεπιπάππων αὐτῶν. Οὐδεὶς κατ' αὐτὸν ἦτον ἐκεῖ διὰ
χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων περιβεβλημένος, παρεκτὸς μόνου τοῦ
Νικηφόρου, τὸν ὁποῖον ὅμως τὰ αὐτοκρατορικά κοσμήματα, κατε-
σκευασμένα ὄντα δι' ἄνθρωπον μεγαλήτερον, ἀνεδείκνυσαν ἀηδέστε-
ρον τοῦ συνήθους. «Μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἀνακράζει, (διότι ἀποτεί-
νεται πρὸς τε τὸν Ὅθωνα Α'. καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀδελαῖδαν)
μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἣν ἔχω τῆς ἐμῆς τιμιωτέραν, μία καὶ μόνη
τῶν πολυτίμων ἐσθῆτων τῶν μεγιστάνων σας εἶναι ἀσυγκρίτῳ πο-
λυτιμότερα ἑκατὸν ἐξ ἐκεῖνων τῶν στολῶν, καὶ αὐτῆς τῆς στο-
λῆς τοῦ Νικηφόρου.» Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα ὁ παραλογισμὸς
τοῦ Λουῖτπράνδου ὑπερβαίνει πάντα ὅρον. Αἱ στολαὶ τῶν ἀρχόν-
των τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύναντο νὰ ᾖναι οὔτε παμπά-
λαιαι, οὔτε παλαιαί, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς εἶδομεν,
κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς ἔδιδον εἰς αὐτοὺς πολλὰς νέας τοιαύτας
στολάς. Ἦσαν δὲ αὗται κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν
ἐκάστης σχεδὸν σελίδος τῆς Βασιλείου τάξεως καὶ τοῦ Κωδίνου,
χρυσοκέντητοι, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ ᾖναι ἡ πολυτέλεια αὐ-
τῶν μικροτέρα ἐπὶ Νικηφόρου, ὅτε τοσοῦτοι συνέρρουσαν ἀπὸ τῆς
ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν αὐ-
λὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θησαυροὶ, ὥστε ἡ σύγκρισις τῆς αὐ-
λῆς ταύτης πρὸς τὰς ὁμολογουμένως πενιχροτέρας τότε βασιλείας
τῆς δύσεως, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ κωμική. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦ Λουῖτ-
πράνδρου προβαίνει κορυφούμενον. Ἀγανακτῶν διὰ τὰς συνήθεις
εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἵτινες ἀντήχουν διερχομένου τοῦ Νικηφόρου,
ἀνακράζει ὅτι πολὺ εὐστοχώτερον ἤθελον πράξει ἂν ἀπέδιδον αὐτῷ
τὰ ἀκόλουθα 16 ἐπίθετα· ἀνθραξ ἐσβεσμένε, γρατῖδιον τὸ βῆμα,
αἰγίπαν τὸ πρόσωπον, ἀγροῖκε, ἀκάθαρτε, αἰγιπόδη, κεραςφόρε,

κένταυρε, σύαγρε, ἀμαθέστατε, ἀγριάνθρωπε, βάρβαρε, ὦμέ, τριχωτὲ, ἀποστάτα, Καππαδόκα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουῖτπράνδος προσεκλήθη εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀμέσως ὅμως δυσηρεστήθη διότι δὲν προσδιώρισαν αὐτῷ μίαν τῶν πρώτων ἐν τῇ τραπέζῃ θέσεων, ἀλλὰ τὴν 15. Διακροῦντος τοῦ γεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρέσβυς χαρακτηρίζει ὡς μακρὸν καὶ ἀηδὲς, ὁ Νικηφόρος ὀμίλησε πρὸς αὐτὸν μετὰ σαρκασμοῦ τινος καὶ περιφρονήσεως περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κυρίου του. Ἐνθὺ δὲ ὁ πρέσβυς ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὀμιλήσῃ καὶ προσέθηκεν, ὡς ἀνεὶ πρὸς περιφρόνησιν, «ἐσεῖς δὲν εἴθετε Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδιοι.» Τότε ὁ Λουῖτπράνδος, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ προσέχων ὅτι ὁ Νικηφόρος διὰ τοῦ δείκτου ἐπέτασσεν αὐτῷ σιωπὴν, ἐξεσφενδόνισε πολλὰς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὕβρεις, ἀρχόμενος ἀπὸ Ῥωμύλου, προσέθηκεν ὅτι οἱ Λογγοβάρδιοι καὶ οἱ ἄλλοι γερμανοὶ, ὅταν θέλωσι νὰ ὑβρίσωσιν τινὰ, ὀνομάζουσιν αὐτὸν Ῥωμαῖον, ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ ὀνόματι περιλαμβάνοντες πᾶν ὅ,τι ἀγενὲς, πᾶν ὅ,τι ἀνάνδρον, πᾶν ὅ,τι φυλάργυρον, πᾶν ὅ,τι ἀσελγὲς, πᾶν ὅ,τι δόλιον, πᾶσαν ἐνὶ λόγῳ κακίαν. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα προσεπέφερεν ὅτι ἐὰν γίνῃ πόλεμος, αἱ πρῶται μάχαι θέλουσιν ἀμέσως ἀποδείξει ποῖοι εἶναι ἀνδρείοτεροι, ἡμεῖς ἢ ἐσεῖς. Ἐκ τῶν λόγων τούτων παροξυνθεὶς ὁ Νικηφόρος, τὸν μὲν Λουῖτπράνδον διέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσῃ λαλῶν, ἀρθείσης δὲ ἐκ μέσου τῆς τραπέζης παρήγγειλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Λουῖτπράνδος ὀνομάζει πάλιν φυλακὴν, καὶ ὅπου βεβαιοῖ ὅτι ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Ἐπὶ τέλους ἔγραψε πρὸς Λέοντα τὸν κουροπαλάτην καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου (τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου) ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς. «Ἐὰν ὁ γαληνότατος αὐτοκράτωρ σκοπὸν ἔχῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἦλθον, τὰ παθήματα ὅσα ὑποφέρω ἐνταῦθα δὲν με καταβάλλουσι· παρακαλῶ μόνον νὰ πληροφορήσω τὸν Κύριόν μου ὅτι δὲν χρονοτριβῶ ἐνταῦθα ἐπὶ ματαίῳ. Ἐὰν δὲ ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἀποπλεύσω διὰ τοῦ ἀναχωροῦντος ἐνετεκοῦ πλοίου, διότι εἶμαι ἀσθενὴς, καὶ ἂν ἐπέστη ἡ ὥρα

τοῦ θανάτου μου, ἐπιθυμῶ νὰ παρῶ εἰς τὴν πατρίδα μου. »

Τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Λέων ἐκάλεσε τὸν Λουῖτπράνδον εἰς συνέντευξιν, εἰς τὴν παρευρέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἰδίως ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἐννοεῖται, ὅτι ἡ συνεννόησις ἦτο δύσκολος.

Ἀφοῦ ἠρώτησαν τὸν πρέσβυν τίνας ἔνεκα ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἀφίκετο ἵνα συνομολογήσῃ ἀγχιστεῖαν μέλλουσαν νὰ ἐπαγάγῃ διηνεκῇ εἰρήνῃ, οἱ περὶ τὸν Λέοντα παρετήρησαν ὅτι δὲν ἠκούσθη ποτὲ πορφυρογεννήτου πορφυρογέννητος θυγάτηρ νὰ συζευχθῇ ἀλλόφυλον· ὅτι οὐδὲν ἦττον, εἰ καὶ μέγα τὸ πρᾶγμα, εἰμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐὰν παραδώσωσι τὴν Ῥαύενναν, καὶ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας χώραν. Ἐὰν δὲ πάλιν ἐπιθυμῶσι τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως ἄνευ ἀγχιστείας, ἃς ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν Ῥώμην, καὶ ἃς ὑπαγάγωσιν εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἡγεμόνας τῆς Καπύης καὶ τοῦ Βενεύεντου. Εἰς ταῦτα ὁ Λουῖτπράνδος ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Χριστοφόρος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Πέτρου, ἐνῷ ὁ Ὅθων ἔχει δούλους ἰσχυροτέρους τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅπερ δὲν ἐρρέθη πολλὰ εὐφυῶς, καὶ εὐχερῶς ἀνῆρθεῖ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λέοντα, εἰπόντων ὅτι ὁ Χριστοφόρος οὗτος δὲν ἦτο Πορφυρογέννητος. Ἐξακολουθήσας δὲ τὸν λόγον ὁ Λουῖτπράνδος ἐπανέλαβε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ὅθων δὲν ἀφῆρσε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς πόρνας τινὰς δουλείας, ἀποδοὺς πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὅλα τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κτήματα. Ἰδιαιτέρως λοιπὸν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν πράττει τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ κτήματα τῆς ἀποστολικῆς ἑδρας τὰ ἐν τῇ κρᾷ αὐτοῦ κείμενα ; Καὶ ἐπειδὴ ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος ἀπήντησεν ὅτι θέλει πράξῃ τοῦτο, ὅταν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὀργανωθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Λουῖτπράνδος ἀπεκρίθη εἰρωνικώτατα, ὅτι ἄνθρωπος περιυβρισθεὶς ἐπεκαλέσατο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν· τοῦ δὲ Θεοῦ εἰπόντος, ὅτι θέλει πράξῃ τοῦτο ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅπόσον ἀργά, ὑπέλαβεν ἐκεῖνας.

Ἐνταῦθα ἐκάγχασαν πάντες πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ διακοπείσης τῆς συνεντεύξεως, ἀπήχθη πάλιν ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὸ κατάλυμά του, ὅπου διετέλεσεν, ὡς λέγει, αὐστηρῶς φυλαττόμενος μέχρι τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε προσεκλήθησαν αὐτός τε καὶ τινες πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφικθέντες τὴν προτεραίαν, νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ, μετὰ τὴν λειτουργίαν, νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα νέον πάλιν συνέβη σκάνδαλον. Ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς τῶν Βουλγάρων ἐκάθησεν εἰς θέσιν προηγουμένην τῆς τοῦ Λουϊτπράνδου, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀγανακτήσας κατέλιπε τὸ συμπόσιον. Ἀμέσως ὅμως παρεηκολούθησαν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς Συμεὼν, καὶ τὸ μὲν δι' ἐξηγήσεων, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν, τὸν κατέπεισαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, τὸν ἐπεμψεν ἐκ τοῦ ἐριφίου οὗ ἐγεύετο μέρος εἰς ἔνδειξιν ἰδιαζούσης εὐνοίας· ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λουϊτπράνδον νὰ εὕρῃ ἀηδέστατον τὸ ἐρίφιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον λέγει ὅτι ἦτο μετὰ σκορῶδων, κρομμύων καὶ πράσων ὠνθυλευμένον, καὶ διὰ χαβιαρίου κεκαρυκευμένον. Μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῇ μεταξὺ ἀνεχώρησαν οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων προσεκλήθη πάλιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν ὅτε πατριάρχης καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ἐν τῇ συμποσίῳ τούτῳ ἡ ὁμιλία περιστράφη φυσικῶς τῇ λόγῳ περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὁ δὲ Λουϊτπράνδος ἀφοῦ παρετήρησεν ὅτι ὅλαι αἱ αἰρέσεις προέκυψαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπερ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἀληθές, ἰσχυρίσθη ἔπειτα ὅτι αἱ αἰρέσεις αὗται δὲν περιεστάλησαν καὶ δὲν κατεστράφησαν εἰμῇ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ δύσει συνόδων, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθές, διότι, καθὼς ἤξεύρομεν, αἱ ἐπτὰ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι αἱ κυρίως καταπολεμήσασαι πᾶσαν αἵρεσιν, συνεκροτήθησαν ὅλαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐλαβε δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις δὲν ἔπαυεν ἀπαιτῶν ὥστε ὁ Ὅθων νὰ παραιτήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ Βενεέντον καὶ τὴν Καπύην· εἶναι περιττὸν νὰ προσθῶμεν, ὅτι ὁ Λουϊτπράνδος ὁμιλῶν περὶ τῶν συνεντεύξεων τούτων καὶ τῶν γευμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα πάντοτε ἐκαλεῖτο, δὲν παύει

ὕβριζων καὶ χλευάζων τὰ πάντα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ μανθάνομεν περιεργόν τι περιστατικόν, ὅτι τὸ τραπέζομάνδυλον τῆς βασιλικῆς τραπέζης δὲν ἐκάλυπτεν αὐτὴν ὀλόκληρον, ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτῆς, ὅτι αἱ θέσεις τῆς τιμῆς ἦσαν αἱ ἐντὸς τῆς ὀθόνης ταύτης κείμεναι, καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἐλογίζοντο πολὺ κατώτεραι. Εἰς τὴν Βασιλείαν τὰς οὐδεμίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν εὐρίσκουμεν. Οἱ προσκαλούμενοι εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, δηλαδὴ εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐκάθητο ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς, ὠνομάζοντο φίλοι αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἦσαν ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁμοταγεῖς, μὴ διακρινόμενοι εἰμὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἄλλοι ἐκάθηντο πλησιέστερον καὶ ἄλλοι ἀπώτερον τοῦ βασιλέως. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀδαλβέρτος, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν, διεμνήνυσεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι εἶχεν ἐτοίμους 8,000 ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἤτο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τὸν Ὁθωνα, ἐὰν ἐλάβανεν ἐπικουρίαν τινὰ ἐλληνικὴν. Ὁθεν ὁ Νικηφόρος παρεσκεύασε στόλον 28 πλοίων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀδαλβέρτος ἐζήτει πρὸς τοῖς ἄλλοις χρηματικὴν συνδρομήν, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου νὰ δώσῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα, ἐὰν τῷ ὄντι ἔχῃ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔλεγεν. Ὁ στόλος ἐξέπλευσε τὴν 19 ἰουλίου, ἀλλὰ δὲν ἤξυρομεν ἂν δισπραιώθῃ εἰς Ἰταλίαν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὁθων πληροφορηθεὶς περὶ τῶν δυσμενῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέββαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐπολιόρησε τὴν Βᾶριν, μὴ περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πρέσβεώς του· ἀλλ' ἔπειτα διὰ προτροπῶν τοῦ Λουϊτπράνδου, παρήτησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ δὲ Νικηφόρος, κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης τοῦ ὁποίου δὲν παύει κατακραυγάζων ὁ Λουϊτπράνδος, ἐσεβάσθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲν κακὸν ἔπραξε πρὸς τὸν πρέσβυν ἡγεμόνος, ἔχοντος ἔτι μὲν ἀντικρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιχειροῦντος δὲ συγχρόνως ἐχθροπραξίας· περιωρίσθη μόνον νὰ καλέσῃ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ νὰ τὸν εἴπῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιστρέφῃ ἐλευθέρως πρὸς τὸν Κύριόν του, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν προεκτεθεισάν τελευταίαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν του. Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 22 ἰουλίου. Διατρίψας ὅμως ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βρούαντος ἐν Βι-

Θυνία, ἐκάλεσε πάλιν παρ' ἑαυτῷ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ τὸν παρετήρησεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ κατὰ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ νὰ συνάψῃ φιλίαν ἀίδιον μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Κυρίου του, τούλάχιστον ἄς κατορθώσῃ νὰ μὴ συνταχθῇ ὁ Κύριός του μετὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενευέντου, τοὺς ὁποίους, δούλους ὄντας τοῦ αὐτοκράτορος, προτίθεται οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ. Εἰς ταῦτα ὁ πρέσβυς τοῦ Ὁθωνος ἀπήντησεν ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι εἶναι ὑποτελεῖς τῷ Κυρίῳ του, οὗτος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ προσβαλλομένους, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ, ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ὃν θέλει πέμψῃ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ δύο θέματα ὅσα τὸν μένουσιν εἰσέτι πέραν τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ὁ Νικηφόρος, καίτοι δυσαρεστήθεις διὰ τοῦτο, ἐκάλεσεν οὐχ ἥττον τὸν Λουϊτπράνδον εἰς τὸ γεῦμά του, περὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ὁμιλεῖ οὗτος μετ' ἀηδίας, καὶ βεβαίως ὅτι, διαρκούντος αὐτοῦ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα κατ' εἰσήγησίν του εἶπον τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τε τοῦ Ὁθωνος καὶ τῶν Λατίνων ἐν γένει καὶ τῶν Τευτόνων. Ὁ πρέσβυς εἶδε περὶ τὰ παλάτια τοῦ Βρῦαντος καὶ τὸν στρατὸν ὃν συνεπῆγετο ὁ Νικηφόρος κατὰ τῆς Συρίας. Κατὰ τὴν συνήθειαν δὲ ἣν εἶχε τοῦ νὰ ὁμιλῇ μετὰ περιφρονήσεως περὶ πάντων τῶν βυζαντινῶν πραγμάτων, λέγει ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μὲν ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο καθ' ὅλα ἄθλιος καὶ ἀπόλεμος. Ἐντούτοις ὁ στρατὸς οὗτος εἶναι ὁ μετ' ὀλίγον ἐκπορθήσας πολλὰ μωαμεθανικὰ φρούρια καὶ ἐπὶ τέλους κύριος γενόμενος τῆς Ἀντιοχείας.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου, ὁ Λουϊτπράνδος, καίτοι εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διεκωλύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς, τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς οὔτε κατὰ ξηρὰν ἔνεκα τῶν Οὐγγρων, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἔνεκα τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ πρέσβυς ἀξιοῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν προφάσεις, καὶ ὅτι ἔπαθε πάλιν τὰ πάνδεινα κρατούμενος ἐν τῷ καταλύματί του ὥς ἐν φυλακῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν τῇ 15 αὐγούστου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δι' ὧν, ὁ Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ

ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάρρηκτον μετὰ τοῦ προσφιλοῦς καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὁθωνος, τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος. Ὁ τίτλος τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὁ ἀποδοθεὶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν Ὁθωνα, παρώργισεν εἰς ὑπερβολὴν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ γραμματοκομιστὰι ἐρυλαχίσθησαν, τὰ δὲ γράμματα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐν Μεσοποταμίᾳ τότε ὄντα. Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε τῇ 10 Σεπτεμβρίου, τῇ δὲ 17 προσήχθη ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὰ βασιλεία ἐνώπιον τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ὅστις ἔχων περὶ ἑαυτὸν τρεῖς ἐτέρους ἀξιωματικούς, ὑπεδέξατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρέσβεως, εὐνοϊκῶς αὐτὸν, ὑπαναστάς κατὰ τὴν εἰσοδὸν του· τὸν εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζεται οὔτε κατὰ τοῦ ἀγίου αὐτοκράτορος, οὔτε κατ' αὐτοῦ ἂν δὲν ἐπέστρεψεν εἰσέτι πρὸς τὸν κύριόν του· ὅτι παραίτιος τούτου εἶναι ὁ πάπας, ὅστις ἀπέστειλε τῷ ἀγιωτάτῳ αὐτοκράτορι ἐπιστολάς ὕβριστικὰς, δι' ὧν ὀνομάζει αὐτὸν αὐτοκράτορα ὄχι Ῥωμαίων, ἀλλὰ Γραικῶν, καὶ ὅτι ὁ πάπας ἔπραξε τὸ ἀνόσιον τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ Κυρίου του. Ἄν ὁ πάπας δὲν εἶναι ὁ ἀμαθέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπρόσθεσεν ὁ Χριστοφόρος, ἔπρεπε νὰ ἤξεύρῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, μεταθέσας εἰς Κωνσταντινουπόλιν τὰ σκήπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μετεβίβασεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν στρατὸν, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ εἰμὴ ὄχλον χυδαίων καὶ δουλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, ἔπεται ὅτι κατ' εἰσήγησιν μόνον τοῦ Ὁθωνος ἔγραψε τὴν ὕβριστικὴν ἐκείνην ἐπιστολὴν, τῆς ὁποίας αἱ δειναὶ συνέπειαι θέλουν μετ' ὀλίγον φανερωθῇ.

Ὁ δυστυχὴς Λουϊτπράνδος ἐνόμισε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ὅτι ἔφθασεν ἡ τελευταία του ὥρα καὶ ἐζήτησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἶπεν ὅτι ὁ πάπας, ὅστις διακρίνεται ἐπὶ ἀφελείᾳ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ πονηρίᾳ, ἔγραψε ταῦτα νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὸν ὕβρισῃ. Ὁ πάπας ἤξευρεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετέθεσεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλ' ἤξευρε συγχρόνως ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβαλον ἔκτοτε καὶ γλώσσαν καὶ ἔθιμα καὶ ἐνδυμα-

σίαν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι καθὼς ταῦτα πάντα ἀπῆρσεσκον ἤδη εἰς αὐ-
 τοὺς, ἀπῆρσεσκον ὡσαύτως καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα. Ἐπειδὴ
 ὅμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι βέβαιοι ὅτι εἰς
 τὸ ἐξῆς ὁ πάπας θέλει ἐπιγράψει τὰς ἐπιστολάς του οὕτως. «Ἰωάν-
 νης Πάπας Ῥώμης πρὸς Νικηφόρον, Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον,
 τοὺς κραταιοὺς αὐγούστους καὶ αὐτοκράτορας Ῥωμαίων.» Ἡ δια-
 βεβαίωσις αὕτη τῷ χαρίστικῳ τοὺς περὶ τὸν Χριστοφόρον. Ἀλλὰ
 μετ' ὀλίγον ἡ συζήτησις ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ περὶ ἀγχιστείας καὶ
 εἰρήνης ἀπέβη αὐτῇ τοσοῦτον πικρὰ, ὥστε ὁ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς
 δὲν ἐπεχείρησε μὲν νὰ διακωλύσῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἀναχώρησιν τοῦ
 πρόσθεως, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Εἶδομεν
 ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ῥώσους γενομένης συνθήκης ὅτι ὁσάκις οἱ Ῥώ-
 σοι ἔμποροι ἠγόραζον ὕφασμα τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὰ
 πεντήκοντα χρυσᾶ, ὥφειλον νὰ καθυποβάλλωσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἀρ-
 μόδιον ὑπάλληλον ἵνα σφραγισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ
 διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέ-
 λους. Ἀνάλογόν τι ἦτο κεκανονισμένον ὡς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ
 τοὺς Ἀμαλφίτας ἐμπόρους τῆς Ἰταλίας, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε
 θέλομεν εἶπει πλεῖότερα τινά. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔθνη πρὸς τὰ
 ὁποῖα εἶχον συνομολογηθῇ ἐμπορικαὶ συνθήκαι, ἦσαν ἀπηλλαγμένα
 τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους μέχρι τινὸς ἀξίας τῶν ἐμ-
 πορευμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνωτέρας ἀξίας, ἢ κα-
 τέβαλλον τέλος κατώτερον τοῦ κεκανονισμένου, ἢ ὅλως ἦσαν ἀτελῆ.
 Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Ὁθωνος οὐδεμία εἶχε συνομολογηθῇ ἐμ-
 πορικὴ συνθήκη, οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οὐδὲν ἀπελάμβανον ἐξαιρετικὸν
 προνόμιον, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρῶνωσι τὸ τέλος ἀκέραιον
 διὰ πᾶν ἐμπόρευμα οἷαςδήποτε ἀξίας. Ἐν τούτοις ὁ Λουϊτπράν-
 δος, ἀγοράσας διάφορα πολύτιμα πορφυρᾶ ὑφάσματα, ἠθέλησε νὰ
 ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀτελώνιστα. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἥτις δι' οὐδεμιᾶς
 μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδεσμεύετο συνθήκης, οὐδεμίαν δὲ ἀφορ-
 μὴν εἶχε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ ἰδιαζούσας πρὸς τὸν Λουϊτπράνδον χά-
 ριτας, διέταξε τὰ μὲν εἰτελέστερα τῶν ὑφασμάτων νὰ σφραγι-
 σθῶσι διὰ μολυβδίνης βούλλης, ἵνα τελέσωσι τὸν νενομισμένον φό-
 ρον, τὰ δὲ πολυτελέστερα ὅλως νὰ κρατηθῶσι ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι
 τοιαῦτα ἱμάτια ἤρμοζον εἰς μόνον τοὺς ἄρχοντας τῆς Κωνσταντι-

νοῦπόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἄλλοφύλους, παραγγείλασα ὁμῶς συγχρόνως νὰ ἀποδοθῇ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς τὸν πρέσβυν. Ὁ Λουῖτπράνδος ἐκμανεῖς ἐξετράπη εἰς ὕβρεις, ὡς λέγει, καὶ ἐπεχείρησεν, ὅπερ πιθανώτερον, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν λαθρεμπορίαν τοῦ διὰ διαφορῶν σοφισμάτων, προσθεὶς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρεσβείαν, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἶχεν ἀγοράσει πολὺ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια τὰ ὅποια οὔτε ἐρευνήθησαν οὔτε ἐσφραγίσθησαν διὰ μολυβδίνης βούλλης. Ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος ἔμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ παρετήρησεν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ μαλακὸς καὶ ἀπόλεμος, ὅστις διὰ τοιούτων παραχωρήσεων ἐπειράτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἄλλοδαπῶν, ἐνῷ ὁ νῦν βασιλεύων εἶναι ἀνὴρ ῥέκτης (τὸ λατινικὸν τοῦ Λουῖτπράνδου κείμενον μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *ταχύχειρ*) ὅστις δὲν ἀγοράζει διὰ χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβάλλει διὰ τοῦ ξίφους τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ σέβας.

Ἀφοῦ δὲ εἶπον ταῦτα παρέδωκαν αὐτῷ δύο ἐπιστολάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ὀθωνα *χρυσόβουλλον*, ὃ ἐστὶ χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένην, καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ πρὸς τὸν πάπαν *ἀργυρόβουλλον*, προσθέντες ὅτι «τὸν πάπαν σας τὸν κρίνομεν ἀνάξιον ἀπαντήσεως αὐτοκρατορικῆς, ὅθεν γράφει πρὸς αὐτὸν τὰς ἀναγκαίας παραινέσεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ κουροπαλάτης.» Καὶ ἀφοῦ παρέλαβεν ὁ πρέσβυς τὰς ἐπιστολάς, ὁ Χριστοφόρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀναλαβόντες ἥθος εὐμενέστερον, ἠυχῆθησαν αὐτῷ κατευόδιον, καὶ ἀσπασθέντες φιλικῶς ἀπέλυσαν αὐτόν. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπῆρχετο, τὸν ἀνήγγειλαν συγχρόνως ὅτι δὲν δύνανται νὰ τῷ χορηγήσωσιν, εἰμὴ τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χρῆσιν ἵππους, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ζῶα φορτηγά. Τελευταῖον τῇ δευτέρᾳ τοῦ ὀκτωβρίου ὁ Λουῖτπράνδος ἀφοῦ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ καταλύματός του ἀθλίους τινὰς ὑβριστικούς στίχους, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, καὶ ὁδοιπορήσας ἡμέρας 49 ἀφίκετο εἰς Ναύπακτον· ἐκεῖθεν ἐξέπλευσε τῇ 24 νοεμβρίου, καὶ διὰ Λευκάδος καὶ Κερκύρας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ ὑβρίζει καὶ νὰ συκοφαντῇ.

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πρεσβεία. Οὐτε αἱ περὶ ἀγχιστείας προτάσεις τοῦ Ὁθωνος, οὔτε αἱ ἄτοποι καὶ ἄκαιροι τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ ἀπειλαὶ παρέπεισαν τὸν Νικηφόρον νὰ παραχωρήσῃ ἢ σπιθαμὴν τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους κτήσεις, ἢ ἐλαχίστην τινὰ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας ἀξιώσεων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῆς Ἀντιοχείας ἄλωσις συνεπλήρωσε τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κατὰ Μωαμεθανῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐνῷ ἄλλοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπολιορκεῖτο ἐπανειλημμένως ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ πρωτεύουσῃ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνῷ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν, οὗτοι, κύριοι ὄντες τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, ἐλεηλάτουν ἀδεῶς ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης νήσους καὶ ὅλας τὰς παραλίας αὐτῆς, ἐκυρίευσαν τὴν δευτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πολυεδῶς ἐταπείνουν καὶ ἐξησθενίζον τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανισμόν, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἀνακτήσας τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν Κιλικίαν, ἠπείλει διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὀλοσχερῇ αὐτῶν ἔξωσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐπλήρου τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ θησαυρῶν ἀμυθῆτων, καὶ διέκοπτε πᾶσαν κοινωνίαν μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία ἣν ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθώματα ἐθεράπευσαν μέχρι τινὸς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, καὶ κατέδειξαν τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος ὅπερ ἐκτήσατο καθ' ἅπαντα τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Διότι λαβὼν λάφυρον ἐκ τινος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην κυριευθέντων φρουρίων τὸ ξίφος τοῦ Μωάμεθ, ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν Καλίφην τῆς Ἀφρικῆς, ἀπαιτήσας εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικίου Νικῆτα καὶ τῶν ἄλλων τῆς Σικελίας αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἔσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν· ἀδέος γὰρ αὐτὸν ὑπείσχει, ἐκστρατεῖαν καὶ ἐκπλουν τούτου ἐνωτισάμενον, λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Τὸ γὰρ ἀκαταγώνιστον τοῦ ἀνδρὸς κἀν ταῖς μάχαις ἀνυπόστατον καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ὅπως εὐπετῶς τὸ ἀντίπαλον ἅπαν ὡς ἐκ τινος θείας ῥοπῆς εὐείκτως κατεστρέφετο, ἐφρουττόν τε πάντα ἔθνη καὶ ἐτεθήπεσαν, καὶ οὐ πολέμιον ἔχειν,

ἀλλὰ φίλον καὶ δεσπότην ἡπείγοντο.· Ἀλλ' ὁσηδὴποτε ἦτο ἡ πολεμικὴ τοῦ Νικηφόρου δεξιότης, καὶ ἡ ἰσχὺς ἦν δι' αὐτῆς περιποίησεν εἰς τὸ κράτος, εἶχεν, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, διὰ τὴν περιστολὴν ἣν ἐπεχείρησε διαφόρων ἐσωτερικῶν καταχρήσεων, πολλοὺς πολεμίους καὶ ιδίως ἅπαντας τοὺς μοναχοὺς. Ἐνῷ πάντες οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, καὶ τὰ αἰσιώτερα προοιωνίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες εἰς τὸν ὄχλον ποικίλους περὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ πτώσεως χρησμούς, καὶ ὑποσχόμενοι τὴν ἔλευσιν χρυσοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν ταύτην αἰῶνος. Περὶ δὲ τῆς ἀντιπάλου ταύτης διαθέσεως τῆς κοινῆς γνώμης σώζεται μνημεῖον περιεργότατον διὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ διὰ τὰς παραδόξους φιλολογικὰς τύχας αἱς ὑπέστη.

Ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Λουκιανόν, τὸν εὐφυνέστατον τῶν πολεμίων τοῦ ἀρχαίου θρησκευάματος, ὁ διάλογος ὁ ἐπιγραφόμενος *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Ἐπειτα ἐνομίσθη ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. Ἄλλοι ὅμως συμπεραίνοντες ἐκ τοῦ περιχομένου ἐν αὐτῷ τύπου τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν λεπτομερειῶν, ἠξίωσαν ὅτι ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι προγενέστερος τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Τελευταῖον δὲ ὁ Γάλλος Ἀσε, ὁ ἄριστος σχολιαστὴς τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, καὶ οἱ ἐν Βόννῃ τούτου ἐκδόται, ἐπιμελέστερον ἐγκύψαντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ γράμμα τῆς μικρᾶς ταύτης συγγραφῆς, παρετήρησαν ιδίως ὅτι αὕτη ἀναφέρει σφαγὰς παρθένων ἐν Κρήτῃ, αἵτινες οὔτε ἐπὶ Λουκιανοῦ, οὔτε ἐπὶ Ἰουλιανοῦ συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὡς ῥητῶς ἐκτραγωθεῖ ὁ Θεοδόσιος ἐν τῇ ἐ. αὐτοῦ ἀκροάσει· καὶ προσέτι ὅτι ὅσα λέγει περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τῇ πόλει, συνδυαζόμενα πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ γεγονὸς τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν, ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνήγαγον τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ διάλογος συνετάχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὸ καὶ περιελήφθη ἤδη ἐν τῇ Βονναίᾳ ἐκδόσει μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν ἀναγομένων εἰς

τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται πρὸς τοὺς ἄλλοις δῆλον ὅτι ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τῶν ὁποίων τὰ ἔργα, ὀλίγιστα δυστυχῶς ὄντα, ἢ τοῦλάχιστον μὴ διασωθέντα, ἠδύναντο διὰ τὴν περὶ τὸν λόγον τέχνην, καὶ τὴν εὐφυΐαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ φρονήματος νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἓνα τῶν λαμπροτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἄν ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν μιμεῖται πάντοτε εὐστόχως τὸν Λουκιανόν, τὸν Λουκιανὸν τοῦλάχιστον ἀγωνίζεται νὰ μιμηθῇ πρότυπον γενναῖον. Ἄν ἡ λέξις αὐτοῦ δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ, τὸ πνεῦμα εἶναι ἑλληνικόν. Ὅποια τρόντι διαφορὰ μεταξύ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίας τῶν χρονογράφων καὶ τῆς χάριτος τοῦ διαλόγου· μεταξύ τῶν ἀγενῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφοσιώσεων ἢ ἀντιπαθειῶν τῶν πρώτων, καὶ τῆς εὐγενοῦς τιμῆς ἣν ἀποδίδει εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τοῦ διαλόγου συγγραφεὺς, παρ' ᾧ ἀπαντῶμεν ἀπροσδοκῆτως καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα, τὸ τοσοῦτον σπανίως ἀντηχῆσαν παρ' ἡμῖν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι· μεταξύ τῆς πολλάκις γλαφυρᾶς, τῆς πολλάκις κομψῆς τοῦ διαλόγου γλώσσης καὶ τοῦ συνήθως ἡμιβαρβαρίου ἐπισήμου ιδιώματος τῆς Βυζαντινῆς ἀρχῆς. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ αὐχθμηρὸν ὅπως οὖν στῶμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ἔπαυσε ποτὲ τρέχων τὸ διαυγὲς ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ιδιώματος καὶ φρονήματος, ἐπιτέλλον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταχέως δὲ πάλιν καταδυόμενον, μέχρις οὗ ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ἀνέβλυσε θαυσιώτερον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν νέας πραγμαμάτων καταστάσεως.

Τρία εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*· Τριεφῶν, Κριτίας καὶ Κλεόλαος. Ὁ Τριεφῶν ἀπαντήσας τὸν Κριτίαν ἡλλοιωμένον, τεταραγμένον καὶ ὠχρὸν, ἐρωτᾷ αὐτόν, τί παθὼν περιέστη εἰς τοσαύτην φρενῶν ἔκστασιν· ὁ δὲ ἀποκρίνεται ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ἄπορον ἤκουσε λόγον παρὰ τῶν τρισκαταράτων ἐκείνων σοφιστῶν· καὶ ἐμπαιζόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ Τριεφῶντος, ἀντιστρέφων δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν σαρκασμὸν προσκαλεῖ ἐπὶ τέλους αὐτόν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς χώραν ὅπου αἱ πλάτανοι ἀποτρέπουσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, εὐηχα δὲ κελαδοῦσι ἀηδόνες καὶ χελιδόνες, ἵνα ἡ μελωδία τῶν πτηνῶν τὰς ἀκοὰς ἐνεδύνουσα, καὶ

τὸ ὕδωρ ἡρέμα κελαιρίζον, καταθέλξει τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Συναινεῖ προθύμως ὁ Τριεφῶν· ἀλλ' ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως τὸ ἄκουσμα εἶναι ἐπὶ δὴ καὶ εἰς ὕπερον, ἢ θύρετρον, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀψύχων μεταβάλλῃ αὐτὸν ἢ θαυμασία ἐκείνου αὕτη κατάπληξις. Ὁ Κριτίας, ὅστις ἦτο, φαίνεται, ἐξωκειωμένος πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, ὀρμιζόμενος ὅτι τοιοῦτό τι δὲν δύναται νὰ συμβῇ, ἐπικαλεῖται Δία καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀθηνᾶν, καὶ Ἥραν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ Ἀθηνᾶς ὀμιλῶν παρειαράγει καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ προσφάτως τότε γενομένας σφαγὰς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὤμιλήσαμεν. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν καθ' ἐκάστην αὐτοῦ ἐπὶ ὁμῶσιν ὑπομνησκει αὐτῷ τὰ αἵσχη καὶ τὰς ἀνοσιουργίας τῶν πεπαλαιωμένων ἐκείνων Θεῶν. Ἐρωτήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Κριτίου, καὶ τίνα λοιπὸν ἐπομύσεται, ἀποκρίνεται·

Ὑψιμέδοντα Θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
 υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
 ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία,
 ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ Θεόν.

Ἐνταῦθα ὁ Κριτίας παρατηρεῖ εἰς τὸν φίλον του ὅτι διδάσκει αὐτὸν ἀριθμεῖν, καὶ μεταβάλλει τὸν ὅρκον εἰς ἀριθμητικὴν, διότι ἀριθμεῖ ὡς Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, μηδὲ καταληπτὸς εἶναι εἰς αὐτὸν λέγων, ἓν τρία, τρία ἓν. Μήπως ἐννοεῖς, ἐπιφέρει, τὴν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου, ἢ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, ὁ δὲ Τριεφῶν ἀποκρίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐπίγεια· ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι νὰ μετρηθῶσι τὰ φυλλῶν ἔχνη, ἀλλ' ὅτι θέλει τὸν διδάξει τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρῶν πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. Καὶ ἐγὼ, λέγει, τὰ αὐτὰ ἄλλοτε ἔπασχον ὅσα καὶ σύ. Ἀφ' ἧς ὁμῶς μὲ ἀπήντησε Γαλιλαῖος, δηλαδὴ χριστιανός, ἀναφαλάντίας, ἐπὶ ῥήνιος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκώς, αὐτὸς ἀνεκαίνισεν ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ παρειαγάγεν εἰς τὰ τῶν μακάρων ἔχνη, λυτρώσας ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων. Ἐλα λοιπὸν νὰ σὲ κάμω καὶ ἐσένα, ἂν θελήσης νὰ μὲ ἀκούσης, ἐπ' ἀληθείας ἄνθρωπον. — Λέγε, ὦ πολυμαθέστατε Τριεφῶν, εἶπε τότε μετὰ φόβου ὁ Κριτίας. Ὁ δὲ, ἐπικαλούμενος παραδόξως, οὐχὶ τὴν Ἀγίαν γραφὴν, ἀλλὰ τὰς

ὄρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους, ἴσως ὡς οἰκισιτέρας τῷ ἀκροατῇ αὐτοῦ, περιέγραψεν ἤδη τὸ χάος, μεθ' ὃ ἐπῆλθε φῶς ἀφθιτον, ἀόρατον, ἀκατανόητον, ὅπερ ἔλυσε τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ἀπῆλασε, λόγῳ μόνῳ ῥηθέντι ὑπ' ἐκείνου, ὅστις γῆν ἐπῆξεν ἐφ' ὕδασι, οὐρανὸν ἐτάνυσεν, ἀστέρας ἐμόρφωσεν ἀπλανεῖς, δρόμον διετάξατο, οὓς σὺ σέβῃ Θεοὺς, γῆν δὲ τοῖς ἀνθεσιν ἐκαλλώπισεν, ἄνθρωπον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε· καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ βλέπων δικαίους τε καὶ ἀδίκους καὶ ἐν βίβλοις τὰς πράξεις ἀπογραφόμενος· ἀνταποδώσει δὲ πᾶσιν ἣν ἡμέραν αὐτὸς ἐντείλατο. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριτίας, ἠρώτησε πῶς συμβιβάζονται τὰ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων πράξεων, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, πρὸς τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρεσβευόμενα, καθ' ὃν ὅλος ὁ βίος καθεύμαρται καὶ ὅλαι αἱ ἐν αὐτῷ μεταβολαί. Ἄλλ' ὁ Τριεφῶν ἀποδεικνύει τὸν Ὅμηρον ἀλαχοῦ ἀντιφάσκοντα καὶ ἀξιοῦντα ὅτι εἰ μὲν τοῦτο πράξῃς, τοιοῦτον θέλει ἐπέλθῃ τὸ τέλος, εἰ δὲ ἕτερον, ἕτερον. Ὅθεν προσκαλεῖ τὸν φίλον του νὰ ἀφήσῃ πάντα τὰ τῶν ποιητῶν ὡς ἀδιόρθωτα καὶ ἀμφίλοξα, καὶ μηδέπω ἡδραιωμένα, ἐὰν θέλῃ νὰ ἀναγραφῇ μετὰ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὰς ἐπουρανίους βίβλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κριτίας, διστάζων ἔτι, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ πλήθους τῶν γραφῶν ὅσοι πρέπει νὰ ᾔναι ἐν τῷ οὐρανῷ ἵνα προφθάνωσι νὰ καταγράψωσι τοσαῦτα πράγματα, ὁ Τριεφῶν τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ βλασφημῇ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατηχούμενος νὰ πείθεται, ἐὰν θέλῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Μεθ' ὃ ὁ Κριτίας ὁμολογεῖ ὅτι ὀρθὰ λέγει ὁ φίλος του, καὶ ὅτι ἐπροξένησεν αὐτῷ πάθημα ἀντίστροφον τοῦ τῆς Νιόβης, διότι ἐκ στήλης ἄνθρωπον ἀνέδειξεν αὐτόν· καὶ ἤδη ὅπως παραδούς τὰ ὅπλα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικαλεῖται τὸν υἱὸν τὸν ἐκ πατρὸς, καὶ ἀποδεχόμενος σιωπηρῶς τὴν προσθήκην τοῦ Τριεφῶντος, ἐπειπόντος «λέγε, παρὰ τοῦ πνεύματος δύναμιν τοῦ λόγου λαβὼν», ἀρχεται τελευταῖον τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ.

Ἀπληρόμην, εἶπεν, ἐπὶ τὴν λεωφόρον, ἵνα ἀγοράσω τὰ χρειώδη, ὅτε εἶδα πλῆθος πάμπλου εἰς τὸ οὐς ψιθυρίζοντας. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν προσοχήν μου, καὶ ἐκύτταξα μετὰ πολλῆς προσοχῆς μήπως διακρίνω τῶν φίλων τινά. Τῶντι δὲ εἶδα Κράτωνα τὸν πο·

λιτικὸν ἐκ παίδων φίλον ὄντα καὶ ἀγαθὸν σύντροφον. Ἠξέυρω ποῖον λέγεις, ὑπέλαβεν ὁ Τριεφῶν, τὸν ἐξισωτὴν τῶν φόρων. Καὶ ἔπειτα; Τότε παραγκωνισάμενος πολλοὺς, ἐξηκολούθησεν ὁ Κριτίας, ἐπρόχώρησα, καὶ εἰπὼν τὸ ἐωθινόν, χαῖρε, ἐδιευθύνθη πρὸς αὐτόν. Ἀνθρωπίσκος δέ τις, ὀνόματι Χαρίκενος, γερόντιον ἐλεεινόν, ῥέγγχον, ὑποβῆχον, καὶ μετ' ἀγωνίας πτύον, εὐηγγελίζετο διὰ φωνῆς ἰσχυρῆς, ἅμα ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις τινάς, τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπου, περὶ οὗ εἶχεν ἥδη ὁμιλήσει προηγουμένως, καὶ ὅστις ἐμελλε νὰ χαρίσῃ τὰ καθυστερούμενα τῶν φόρων καὶ νὰ πληρώσῃ ἀντὶ τῶν ὀφειλετῶν ὅλα τὰ χρέη, τὰ τε δημόσια καὶ τὰ ιδιωτικά. Καὶ ἄλλα ἔτι ἀνοητότερα κατεπλύαρει, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰ λεγόμενα καὶ ἐπρόσεχον εἰς τὰ καινὰ ἐκεῖνα ἀκούσματα. Συγχρόνως ἄλλος ὀνόματι Χλευόχαρμος, ἔχων τριβώνιον πολύσαθρον, καὶ ἀνυπόδετος ὢν καὶ ἀσκεπής, ἐβεβαίου ὅτι ἀνθρωπὸς τις τὸν ὁποῖον περιέγραφεν ὡς ἐρημίτην μοναχόν, «κακοσίμων, ἐξ ὁρέων παραγενόμενος καὶ κεκαρμένος τὴν κόμην» ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἱερογλυφικῶν τὸ ὄνομα ἐκεῖνου ὅστις ἐμελλε νὰ κατακλύσῃ τὴν λεωφόρον διὰ χρυσοῦ. Ὁ Κριτίας ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα ἐνύπνια δὲν θέλουσιν ἀποβῆ εἰς καλόν, ἀλλὰ τὰ μὲν χρέη τοῦ Χαρικένου θέλουσι πληθυνθῆ ἀναλόγως τῆς ὀνειρευθείσης ἀποδόσεως, ὁ δὲ Χλευόχαρμος, ἀντὶ τοῦ πολλοῦ χρυσοῦ ὃ ἐφαντάσθη, θέλει στερηθῆ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀβολοῦ τὸν ὁποῖον ἔχει τυχόν. Αὐτοὶ τε ὅμως καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀνεκάγχασαν ἐμπαίζοντες τὴν ἀμάθειάν του, τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ Κράτων τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν, τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ σιωπήσῃ, προσθέτων ὅτι ἐὰν ὑπόσχεται νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικὸν θέλει τὸν ἀποκαλύψει τὰ παρασκευαζόμενα κάλλιστα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὄνειρα, ἀλλ' ἀληθῆ, καὶ θέλουσι συμβῆ εἰς μῆνα Μεσορῆ, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος μῆν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἔτους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐγουστον. Καὶ εἰς ἐπίμετρον τοῦ κακοῦ, εἰς τῶν παρεστῶτων, «δριμὺ καὶ τιτανῶδες ἐνιδὼν» ἀρπάσας δὲ τὸν Κριτίαν ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ εἰς συζήτησιν σφοδράν πρὸς αὐτὸν ἐλθὼν, τὸν κατέπεισε νὰ συναπέλθῃ μετ' αὐτοῦ, ἵνα φωτισθῇ πληρέστερον, εἰς καταγώγιόν τι

τὸ ὁποῖον ἦτο φαίνεται ἐν ἐκ τῶν πολυτελῶν ἐκείνων μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἐνδιατιῶντο ἄνθρωποι ἔχοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπόληψιν προφητικῆς δυνάμεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνδυάζοντες τὸν μοναδικὸν βίον μετὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀστρολογικῆς σοφίας. Ἀφοῦ λοιπὸν διῆλθον ἀσιδηρέας τε πύλας καὶ χαλκέους οὐδούς» καὶ ἀνέβησαν πλείστας ἀναβάθρας, εἰσῆλθον εἰς οἶκον χρυσόροφον, καὶ εὔρον ἐν αὐτῷ ἄνδρας ἐπικεκυρότας καὶ κατωχρωμένους. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶδον τοὺς προσερχομένους εὐχαρίστως, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς προθύμως ἐλπίζοντες ὅτι φέρουσι θλιβεράν τινα ἀγγελίαν, διότι ἐφαίνοντο εὐχόμενοι τὰ κάκιστα, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, καὶ τοιαῦτά τινα προσδοκῶντες ἐπιθυρίζον ἤδη πρὸς ἀλλήλους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησαν τὸν Κριτίαν,

Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἡδὲ τοκῆες;

Διότι φαίνεσαι χρηστὸς ἀπὸ γε τοῦ σχήματος. Ὁ δὲ «δυστυχῶς, ἀπεκρίθη, οἱ χρηστοὶ εἶναι ὀλίγοι καθὼς βλέπω πανταχοῦ. Τὸ ὄνομά μου εἶναι Κριτίας, πατρίδα δὲ ἔχω τὴν αὐτὴν μὲ ὑμᾶς.» — «Καὶ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ τοῦ κόσμου;» — «Χαίρουσι πάντες, ἀπεκρίθη ὁ Κριτίας, καὶ προσεχῶς θέλουσι λάβει ἔτι πλείονας ἀφορμὰς νὰ χαρῶσιν.» Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες ταῖς ὀφρῦσιν «δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, εἶπον, ἐξ ἐναντίας ἡ πόλις δυστοκεῖ.» Τότε ὁ Κριτίας προσποιούμενος ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, «βεβαίως, εἶπεν, ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ἐννοεῖται καὶ ταῦτα ὀξυδερκέστατα. Μήπως λοιπὸν θέλει συμβῆ ἔκλειψις ἡλίου, ἢ ῥαγδαῖοι ὕετοί, ἢ νιφετὸς πολλὺς, ἢ χάλαζα, καὶ λοιμὸν καὶ λιμὸν ἐπιπέμψωσιν;» Ἐκεῖνοι δὲ ἀφοῦ πολλὰ κατεφλυάρησαν περὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἐξηγηθέντες ἤδη σαφέστερον ἀπεφάνησαν ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι μεταβληθῆ, ἀταξίαι δὲ καὶ ταραχαὶ θέλουσι καταλάβει τὴν πόλιν καὶ τὰ στρατόπεδα θέλουσιν ἠττηθῆ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Αἱ δὲ κακόβουλοι αὗται προρρήσεις κατετάραξαν τὸν καλὸν καὶ γαθὸν Κριτίαν, ὅστις μὴ δυνάμενος ἐπὶ πλέον νὰ κρατηθῇ, «ὦ δαιμόνιοι ἀνδρῶν, ἀνεβόησε, μὴ τερατολογεῖτε, τρίζοντες ὀδόντας κατ' ἀνδρῶν ἀρειμανίων, διότι τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν θέλουσιν ἐπιπέσει, ὡς εὐχομένων τὰ κάκιστα κατὰ τῆς πατρίδος ὑμῶν. Τὰς μαντείας ταύ-

τας δὲν ἐδίδαξεν εἰς ὑμᾶς ἡ σοφία ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχᾶσθε, ἀλλ' ὑμεῖς τὰς ἐπενοήσατε, παρκετὸς ἂν ἠκούσατε παρὰ γυναικῶν γραϊδίων, τῶν περὶ τοιαῦτα εὐρέματα ἀσχολουμένων.» «Ὁχι, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμέρας 10 ἄσιτοι διατελοῦντες, καὶ ἐπὶ πανύχους ὑμνωδίας ἐπαγρυπνοῦντες ὄνειρώττομεν τὰ τοιαῦτα.» Ἄλλ' ἡ τετεχνασμένη αὕτη ἐπίνοια, ὡς τὴν λέγει, δὲν ἔπεισε τὸν Κριτίαν, ὅστις ἐνέπαιξε τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα καὶ τὴν χαιρεκακίαν, καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι κατὰ μέρος αὐτὰς ἀλλοκότους ταῦτας φαντασίας καὶ τὰ πονηρὰ βουλευματα καὶ μαντεύματα, μήπου θεὸς ὑμᾶς ἐς κόρακας βάλοι διὰ τὸ τῇ πατριδι ἐπαρᾶσθαι καὶ λόγους κιβδηλοὺς ἐπιτημίζειν.» Οὗτοι ὅμως ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν πολλὰ αὐτοῦ κατεμέμφοντο, καὶ πολλὰ προσέθηκαν ἔτι ἀπαίσια, τὰ ὁποῖα ὁ Τριεφῶν δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ, φοβούμενος μὴ πάθῃ μέγα τι δεινόν· αὖτε ἔασον τούτους, ἐπιφωνεῖ, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρξάμενος καὶ τὴν πολυώνυμον ὠδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς.»

Ἄλλ' ἐνῷ περὶ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου εὐρίσκοντο, βλέπουσιν αἴφνης τὸν κοινὸν φίλον Κλεόλαον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς διερχόμενον, καὶ κράξαντες αὐτὸν, ἐρωτῶσι τί τρέχει, καὶ ἐὰν φέρῃ χαροποιὸν τινα ἀγγελίαν. Ὁ δὲ χαίρει' ἄμφω, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτοὺς, ὦ καλὴ ξυνωρίς.

Τριεφῶν. ὦ Τίς ἡ σπουδὴ; ἀσθμαίνεις γὰρ ἐπὶ πολὺ. Μῶν τι καινὸν πέπρακται;

Κλεόλαος. Πέπτωκεν ὄφρυς ἡ πάλαι βωομένη Περσῶν· καὶ Σοῦτα κλεινὸν ἄστυ.

Πέσει δ' ἔτι γε πᾶσα χθὼν Ἀραβίας,
χειρὶ κρατοῦντος εὐσθενωτάτῳ κράτει.

Κριτίας. Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὡς
ἀεὶ τὸ θεῖον οὐκ ἀμελεῖ τῶν ἀγαθῶν,
ἀλλ' αὖξαι, ἄγον ἐπὶ τὰ κρείτονα.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Τριεφῶν, τὰ κάλλιστα εὐρηκότες ἐσμέν. Ἐδυσχέραινον γὰρ ἐν τῇ ἀποβιώσει τί τοῖς τέκνοις καταλιπεῖν ἐπὶ ταῖς διαθήκαις. Οἶδας γὰρ τὴν ἐμὴν πενίαν, ὡς ἐγὼ τὰ σά. Τοῦτο ἀρκεῖ τοῖς πασίν, αἱ ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος· πλοῦτος γὰρ ἡμᾶς οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἔθνος ἡμᾶς οὐ καταπτοήσει.

Τριεφῶν. Κἀγὼ, ὦ Κριτία, ταῦτα καταλείπω τοῖς τέκνοις, ὡς

ἰδῶσι Βαβυλῶνα ὀλλυμένην, Αἴγυπτον δουλουμένην, τὰ τῶν Περσῶν τέκνα δούλειον ἡμᾶρ ἄγοντα, τὰς ἐκδρομὰς τῶν Σκυθῶν παυομένας, εἰτ' οὖν καὶ ἀνακοπτομένας. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τούτῳ εὐχαριστήσωμεν, ὥς καταξιωθέντες τοιούτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι· τοὺς δὲ λοιποὺς ληρεῖν ἐάσωμεν, ἀρκεσθέντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν τὸ, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ, κατὰ τὴν παροιμίαν. »

Τοιαύτη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατάστασις τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ νοεμβρίου 969 ἔφθασεν αὐτόθι ἡ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας εὐφρόσυνος ἀγγελία, ἣν πρῶτος ὁ Κλεόλαος ἔδωκεν εἰς τοὺς δύο φίλους. Οἱ μὲν καλοὶ κἀγαθοὶ πολῖται ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἡλπίζον ἔτι μείζονα παρ' αὐτοῦ ἔργα, οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ἱερωμένων, καὶ τῶν πολιτευομένων δὲ οὐκ ὀλίγοι, δυσηρεστημένοι ὄντες, οἱ μὲν πρῶτοι διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ἀφιερωμάτων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὰς εὐλόγους τοῦ βασιλέως οἰκονομίας, ὑπέσκαπτον ἀδιακόπως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες ψευδεῖς φήμας, καὶ μαντείας ἀνυποστάτους, καὶ ὑποσχέσεις παραλόγους. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος· ἀλλ' ὅσῳ ἐξοχος καὶ ἂν ἦτο, δὲν διέφυγεν, ὥς φαίνεται, τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπικρατησάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσареσκειᾶς ἦν ἐπροξένουν εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ τε πρὸ μικροῦ υπομνησθέντα εἰς τὸν ἀναγνώστην γεγονότα, καὶ τὰ πρότερον ἱστορηθέντα περὶ τῆς φιλαργυρίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, καὶ περὶ τινων ἐκ τύχης ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων ἀτυχημάτων, διεφημίσθη πρὸ διετίας προφητεία τις εἴτε ἀστρολόγου, εἴτε μοναχοῦ, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἔμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον παρὰ τὴν βασιλείον ἐστίαν ὑπὸ οἰκείων φονευόμενος. Ἐκεῖνος δὲ φοβηθεὶς τὸν χρησμὸν τοῦτον, κατεσκεύασε πέριξ τῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Κερατείου κόλπου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα παραλίας, τεῖχος ὑψηλὸν καὶ ὄχυρόν, ἀσφαλίσας οὕτω, ὥς ἐνόμισε, τὴν βασιλείον ἐστίαν. Ταῦτα λέγει ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι προσθέτουσιν ὅτι κατασκευαζομένου τοῦ τεί-

χους τούτου, ἠκούσθη ἀπὸ θαλάσσης ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν φωνὴ βοῶσα αὖ βασιλεῦ, ὑποῖς τὰ τείχη, καὶν μέχρι πόλου φθάσης, ἔνδον τὸ κακόν, εὐάλωτος ἡ πόλις· καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν, δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοῦλάχιστον μέρος, τὴν τοῦ τείχους κατασκευὴν καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν αἰτίαν, λέγονται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ. Ἄλλ' οἱ μεταγενέστεροι προσεπάγονται καὶ ἄλλα τινὰ, τὰ ὁποῖα ὁ σύγχρονος ἐκεῖνος διαφορῶς ἱστορεῖ. Λέγουσιν ὅτι ἕτερος πάλιν ἐφέρετο χρησμός, ὡς μέλλοντος τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθάνῃ ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ χαρῇ διὰ τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἄλωσιν ἀπ' ἐναντίας ἐλυπήθη σφόδρα δι' αὐτὴν, καὶ ἀντὶ νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς διαπράξαντας τὸ ἔργον, ἤτοι τὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, καὶ τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην, ἀπ' ἐναντίας ἐτιμώρησεν αὐτούς. Ταῦτα εἶναι ἀναμφισβητήτως ψευδῆ, διότι παντάπασιν ἄλλοιως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὃν καὶ μόνον δεόν νὰ ἀκολουθήσωμεν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων τοῦ Νικηφόρου ἡμερῶν, ὃχι μόνον ὡς αὐτόπτην τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηλλαγμένον τῆς κακοβουλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἐνεπνέοντο πρὸς τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐλευθερίου αὐτοῦ φρονήματος.

Περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 969 ὁ Νικηφόρος παρесеκούζε τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ προσεχὲς ἔαρ κατὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας. Πλησθεὶς δὲ εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔθυσεν εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἐνῷ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς τελετῆς ταύτης, μοναχὸς τις ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπιστόλιον καὶ ἔγινεν ἀμέσως ἄφαντος. Τὸ δ' ἐπιστόλιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτωνος διακρινωθεῖσαν εἰς τὸν Κριτίαν προφητείαν, διελάμβανε τὰ ἑξῆς. «Ἐμοὶ τῷ σκώληκι παρὰ τῆς προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταστῆναί σε τῶν τῇδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.» Ἡ νέα αὕτη προφητεία ἐτάραξε πάλιν τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὸν μοναχόν, ἀπέβη κατηφὴς καὶ σκυθρωπός, οὐδὲ ἠθέλησεν ἕκτοτε πλέον νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο κατὰ γῆς ὑποστρωννύων

μὲν δέριμα παρδάλεως καὶ κοκκοβαφῇ πῖλον, καλυπτόμενος δὲ διὰ μανδύου ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν μοναχὸν Μιχαήλ, θεῖον αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἔσωζε πάντοτε πλείστην εὐλάβειαν. Συνέπεσε προσέτι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ τελευτήσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ καῖσαρ Βάρδας, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποῖου ὀμιλῶν ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτὸν ἀπὲρ τὰ ἐννεμήκοντα ἔτη διαβιώσαντα, καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐξ αὐτῆς ἡβῆς καταγρηάσαντα, καὶ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ἀναδησάμενον. » Ἡ δὲ στέρησις αὕτη ἠῤῥξησε τὴν τοῦ Νικηφόρου ἀθυμίαν, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πόθεν ἐπέκειτο ὁ ἐπανειλημμένως ἀναγγελλόμενος κίνδυνος, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἄνθρωποι πρὸς αὐτὸν οἰκειότατοι ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν ὑπηρετοῦντες ἅμα μὲν ἴδια πάθη, ἅμα δὲ τὴν τῶν ἄλλων δυσαρέσκεϊαν.

Εἶδομεν διατὶ καὶ πῶς ἡ βασιλίσις Θεοφανὼ εἶχε συντελέσει πρὸ ἐξαετίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Νικηφόρος τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Βεβαίως δὲν ἠγάπησεν αὐτόν. Τῷ 963 ἡ Θεοφανὼ εἶχε μόλις ὑπερβῇ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος, ὁ δὲ Νικηφόρος ἦτο πεντηκοντούτης καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἂν εἶχε τὰς ἀρετὰς δι' ὧν σώζονται καὶ κλεῖζονται αἱ πολιτεῖαι, ἐστερεῖτο τῶν προτερημάτων ὅσαι δελεάζουσι τὰς γυναῖκας. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανὼ, εἴτε συνέπραξεν, εἴτε δὲν συνέπραξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, βλέπουσα τότε κινδυνεύουσιν, ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της, ἐδέχθη τὴν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἀνδρὸς σύζευξιν μόνον ἵνα ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτήν. Προϋόντος ὅμως τοῦ χρόνου, καθόσον αἱ ῥαδιουργίαι τῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν κατῴρθωσαν νὰ παροξύνουσι τοὺς πολλοὺς κατὰ τοῦ Νικηφόρου, καθ' ὅσον εἶδε παρασκευαζομένην δεινὴν κατ' αὐτοῦ θύελλαν, δὲν ἐπεθύμησε παντάπασιν νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὸν καταστροφὴν, καὶ ἐζήτησε πάλιν ἐν τῇ ἐπικειμένη ταύτῃ τρικυμίᾳ νὰ ἀσφαλισθῇ διὰ νέου προστάτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἴσως ὠδηγεῖτο καὶ ὑπὸ αἰσθήματος ὅλως διαφόρου τῶν ὅσα εἶχον ὑπαγορεύσει ἅπασαν τὴν προτέραν αὐτῆς διαγωγὴν.

Ἡ Θεοφανὼ διετέλει τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ κάλους. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅσον διάκονος καὶ ἂν ἦτο, ἀποθαυμά-

ζει ἐπανελημμένως τὰς ποικίλας τῆς δαιμονίου ταύτης γυναικὸς χάριτας. Τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τρυφερῶν καὶ ἐπιεικῶν ἐκείνων τὰ ὅποια συμβιβάζονται πρὸς τὰ μαλακὰ αἰσθήματα τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριπρεπῶν καὶ ἀδυσωπῆτων, τὰ ὅποια δεσποζοῦσι καὶ φονεύουσιν. Ὁ διάκονός μας μὴν ἤξεύρων πλέον πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατάπληξιν ἣν συνησθάνετο, ὁσάκις ἐνθυμεῖτο αὐτὴν, τὴν ὀνομάζει που Λάκαιναν. Τοιαύτη δὲ οὐσα εἶχε μὲν κατακυριεύσει ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πρεσβύτου ἡδὴ Νικηφόρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτὸν οὐδὲ κεραίαν τῆς ἰδίας καρδίας. Ἐξήτει πρὸ καιροῦ συναγωνιστὴν τοῦ βίου νεώτερον καὶ ἀκραιότερον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην προσετέθη ὁ φόβος μήπως συναπολέσῃ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὁποίου ἕνεκα αὐτῆς καὶ μόνῃς εἶχε συνδέσει τὴν τύχην της, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκείνων παθῶν, ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὴν τέχνασμα ὄντως σατανικόν.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου, εἶχε ζητήσει, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Τσιμισκῆ, ὑποσχόμενος αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης διεκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τὸν δορυκτῆτορα τῆς Κρήτης, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ προλάβῃ τὰς σκευωρίας τοῦ Ἰωσήφ, καταλαμβάνων ἀμέσως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτου δὲ γενομένου ἀντημερίσθη διορισθεὶς μάγιστρος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς εἴτε ἐνδίδων εἰς τὰς φθονεράς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, εἴτε ἄλλην ἔχων αἰτίαν, ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τὴν μεγάλην ἐκείνην στρατηγίαν, ὥστε ἔκτοτε οὗτος διέτριβε συνήθως εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ κτήματα αὐτοῦ ἄδηλον ἂν οἰκειοθελῶς ἢ κατὰ βασιλικὴν παραγγελίαν. Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ θείου του, μόλις διανύων τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθ' ἣν εὐρισκόμεθα ἡδὴ ἐποχὴν· καὶ ἐνῶ μέγα ἐκτῆσατο ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασιν ὄνομα παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἦτο συγχρόνως ὡραιότατος καὶ χαριέστατος ἄνθρωπος· λευκός, ξανθός, ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀπυπνέοντας γενναιότητα ἅμα καὶ γλυκύτητα, καὶ ἀνάστημα μὲν

βραχὺ, ἀλλὰ στέρνον καὶ μετάφρενον εὐρὺ, ἰσχὺν γιγαντώδη, ἀλκὴν ἀνανταγώνιστον, ἡρωϊκὸς μὲν ἀναδεικνύμενος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, θαυμασίως δὲ δεξιὸς περὶ πᾶσαν σωματικὴν ἀσκήσιν· ἐπὶ πᾶσι φιλόδωρος καὶ μεγαλόδωρος, ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, ἱλαρὸς τοὺς τρόπους. Τοιαύτη προτερημάτων συνδρομὴ κατώρθωσεν ἄρᾳ γε πρὸ καιροῦ νὰ τραυματίσῃ τὴν σιδηρᾶν τῆς Θεοφανοῦς καρδίαν ; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου ὁ μὲν στρατηγὸς Ἰωάννης διέτριβεν ἔτι εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ, διάγων βίον μεγαλοπρεπῆ καὶ ὁπωςοῦν ἄσωτον, ἡ δὲ Θεοφανὼ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Νικηφόρος διετέλει ἔτι ἀπορῶν ἔνεκα τῶν ἀπαισίων χρησμῶν καὶ ἀθυμῶν ἔνεκα τοῦ προσφάτου θανάτου τοῦ πατρὸς, ὅτε ἡ Θεοφανὼ ἐνόμισεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου. Ὅθεν προσελθοῦσα αὐτῷ κατὰ μόνας μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτῆς τὴν τέχνην καὶ τὴν χάριν ἵνα πείσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς καὶ περιπαθείας, ὥστε ἠδύνατο νὰ κινήσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ, ἐὰν οὗτος ἦτο πλειότερον δύσπιστος τὸν χαρακτῆρα ἢ ὀλιγώτερον περιεσπασμένος τὸν νοῦν. « Πῶς, βασιλεῦ, τὸν εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐνῷ ῥυθμίζεις πάντα τὰ σὰ μέτρῳ καὶ σταθμῷ ἀκριβεῖ, κανὼν τούτου ἔνεκα λογιζόμενος εὐθύτατος σωφροσύνης, ἀφίνεις τὸν γενναῖον ἐκεῖνον καὶ νεανικὸν ἄνδρα νὰ κυλίσται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν διάγων βίον ἀργὸν καὶ ἄσωτον, καὶ τοῦτο αὐτανεψιὸν ὄντα τοῦ σοῦ κράτους, λαμπρὰν δὲ τοῦ γένους ἔλκοντα τὴν σειρὰν ; Ἄλλ' εὐδόκησον ἤδη νὰ διατάξῃς ἵνα, ἐγκαταλείπων τοὺς χώρους ἐνθα διατρίβει, ἔλθῃ τάχιστα πρὸς ἡμᾶς καὶ λάβῃ σύζυγον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἐστερήθη δυστυχῶς διὰ θανάτου πικροῦ τὴν νόμιμον αὐτοῦ γυναῖκα. Μὴν ἀρνηθῆς, βασιλεῦ, τὴν εὐλογον ταύτην δέησίν μου, καὶ μὴν ἀνεχθῆς νὰ γίνεταί κωμωδία καὶ σαρκασμὸς τῶν ἀκολάστων γλωσσῶν ἀνθρώπος συγγενῆς σου στενότατος καὶ διὰ τὰς τῶν πολέμων ἀνδραγαθίας παρὰ πάντων μεγαλαυχούμενος. » Ὁ Νικηφόρος ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ τίποτε εἰς τὰς γοητείας τῆς Θεοφανοῦς, καὶ οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀφορμὴν ἰδιαζούσης δυσμενείας πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν διέταξεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐμφανι-

σθέντα ἐνώπιόν του, τὸν ὑπεδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν εἶπεν ὅτι ἐπι-
θυμῇ νὰ τὸν βλέπῃ καθ' ἐκάστην εἰς τὰ βασίλεια. Τοσοῦτον εἰλι-
κρινῆς δεξιώσεις ἦτο βεβαίως ἐπιτηδεῖα νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν γενναίαν
τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου ψυχὴν, οἰαιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ
προηγούμεναι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν διενέξεις, περὶ ὧν ἄλλως τε
οὐδὲν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Ποῖαι εἰσηγήσεις, ποῖαι συκοφαν-
τίαι ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς θηρίον ἀνή-
μερον καὶ ἐπίβουλον ἄνθρωπον ἀναδειχθέντα δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ
πρὸ καὶ μετὰ, εἰλικρινῇ καὶ γενναιόφρονα, δὲν τὸ ἠξεύρομεν. Ἰσως
εἶχε μισήσει τὸν Νικηφόρον, διότι ἐνῶ ἀνέβιβασεν αὐτὸν εἰς τὸν
θρόνον, ἔπειτα περιεφρονήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἰσως ἡ Θεοφανὴς τὸν
ἔπεισεν ὅτι δὲν ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ
θῦμα τῆς τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπα-
νελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τυχὼν φιλικῆς παρὰ τῷ βασι-
λεῖ δεξιώσεως, ὁ Ἰωάννης ἔλαβε κρυφίως πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ
τῆς αὐγούστης προσερχόμενος εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς δώματα διά τινων
ἀφανῶν εἰσόδων, καὶ συνεφώνησεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς τὸν ἐν
τοῖς ἀνακτόροις θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἐ-
νὸς μὲν εἰσῆγαγεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄνδρας ῥω-
μαλέους καὶ τολμηροὺς, τοὺς ὁποίους ὑποδεχομένη ἐκείνη παρε-
φύλαττεν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καὶ παρακειμένῳ εἰς τὸν ἴδιον αὐ-
τῆς θάλαμον. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν 10 δεκεμβρίου καλέ-
σας παρ' ἑαυτῷ δύο τῶν πιστοτέρων φίλων, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς
Μιχαὴλ Βούρτζην καὶ Λέοντα τὸν Πεδιάσιμον, ὥρισε μετ' αὐτῶν
πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευματος κατὰ τὴν
ἐπομένην νύκτα. Λέγεται ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς
παρευρίσκετο εἰς τὰς συνήθεις ὑμνωδίας, εἰς τῶν κληρικῶν τῆς
αὐλῆς παρέδωκεν αὐτῷ σημείωσιν ἀναγγέλλουσαν τὸν παρασκευα-
ζόμενον τὴν νύκτα ὄλεθρον, καὶ προτρέπουσαν νὰ βεβαιωθῇ περὶ
τούτου διατάσσων ἔρευναν εἰς τὴν γυναικωνίτιδα· ὅτι ὁ Νικηφό-
ρος διέταξεν ἀμέσως τὸν τοῦ κοιτῶνος κατάρχοντα Μιχαὴλ νὰ
ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξέτασιν, ἀλλ' ὅτι οὗτος, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν
αὐγούστην, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἀφῆκεν ἀνεξερευνήτον τὸ δωμα-
τιον ἐν ᾧ ἐκρύπτετο τὸ στίφος τῶν δολοφόνων. Ἐπελθούσης δὲ
τῆς νυκτὸς ἡ βασιλὶς εἰσφοιτήσασα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ

τὸ εἰθισμένον, ἀφ' οὗ ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν δύο νυμφῶν αἵτινες εἶχον ἔλθει τότε πρὸ μικροῦ ἐκ Βουλγαρίας, προσέθηκεν ὅτι ἀπέρχεται νῦν φροντίση περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἂς μείνῃ ἡνεωγμένος ὁ κοιτῶν, τὸν ὅποιον αὕτη θέλει κλείσει ὅταν ἐπανεέλθῃ. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐξῆλθεν, ὁ δὲ προσευχθεὶς ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν, καὶ περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν σχολάσας, ἡσθάνθη τελευταῖον ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ ὕπνου καταβαλλόμενον καὶ κατεκλίθη κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παρδαλίου δέρματος. Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ δωματίῳ τῆς αὐγούστης κεκρυμμένοι δολοφόνοι ἐξεληθόντες ἐκεῖθεν ξιφῆρεις ἀνέβησαν εἰς τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῶα καὶ κατεσκοπέουν τὴν προσδοκωμένην ἄφιξιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ χερσαίου τείχους, ὑψηλοτάτου ὄντος καὶ ἀσφαλίστατα φρουρουμένου· ὥστε ἐδέησε νὰ καταβῇ εἰς τὴν παραλίαν ἐξώθεν τοῦ τείχους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πλεύσῃ διὰ λέμβου μετὰ τῶν δύο συνωμοτῶν πρὸς τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀφροῦρητος, καὶ εἶχε προσέτι τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο πλησιέστατος εἰς τὰ τῆς βασιλίδος δώματα. Τὸ ὠρολόγιον ἐσήμαινε ἤδη πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν, ἦτοι τὴν ἐνδεκάτην περίπου καθ' ἡμᾶς· δριμύς ἔπνεε βορρᾶς, καὶ χιῶν κατέπιπτε πολλή. Ἡ νύξ ἦτο ἐκ τῶν ἀπαισίων ἐκείνων, αἵτινες φαίνονται προωρισμέναι νὰ καλύπτωσι τὰ δεινότερα τῶν κακουργημάτων. Ὁ ἀτρόμητος Ἰωάννης παραπλεύσας τὸν αἰγιαλὸν, ἀπειβιάσθη, καὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐσύριζεν ἵνα ἀναγγεῖλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων ὑπερῶων περιμένοντας συντρόφους. Ἐρρίφθη ἀμέσως ἐκεῖθεν κόφινος διὰ σχοινίων ἀσφαλῶν ἐξηρητημένος, καὶ ἀνεσύρθησαν ἐντὸς αὐτοῦ οἱ συνωμόται ἀνὰ εἷς, τελευταῖος δὲ ἀπάντων ὁ Ἰωάννης. Καὶ ἀνελθόντες οὕτω χωρὶς ὑπ' οὐδενὸς νὰ ἐννοηθῶσιν, ὥρμησαν ἤδη πάντες πρὸς τὸν βασιλικὸν θάλαμον. Μὴ εὐρόντες δὲ τὸν βασιλέα ἐντὸς τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐπάγωσαν ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ κατακρημνίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε εὐνουχίσκος τις τῆς γυναικωνίτιδος, προηγούμενος αὐτῶν, τοὺς ὑπέδειξε καθεύδοντα κατὰ γῆς τὸν βασιλέα, ὃν περικυκλώσαντες ἤδη ἤρχισαν νὰ λακτιῶσιν. Ἐξυπνήσαντα δὲ καὶ ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζαντα τὴν κεφαλὴν, ὁ Λέων, ὁ ἐπι-

καλοῦμενος Βαλάντης, πρῶτος ἐπλήρωσεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους, μεθ' ὃ προσείλκυσαν αὐτὸν ὅλον αἱματόφυρτον ἐνώπιον τοῦ Ἰωάννου, ὅς τις πολλὰς εἶπε κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς, καὶ τὸν πῶγονα αὐτοῦ ἀνηλεῶς ἔτιλε, ἐνῶ οἱ συνωμόται ἔθραυσαν τὰς σιαγόνας του, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν. Ὁ δὲ τοσαῦτα πάσχων οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν, ἐνόσφ ἡδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις, εἰμὴ «Θεοτόκε βοήθει» μέχρις οὔ, ἀφοῦ πλείστας ἄλλας ἔλαβε πληγὰς, μίαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὰς ἄλλας παρὰ τῶν λοιπῶν, εἰς τούτων, ὀνόματι Θεόδωρος, κατετρύπησε τὰ στέρνα αὐτοῦ διὰ τραύματος καιρίου.

Πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὸν οὕτω οἰκτρῶς καταλύσαντα τὸν βίον, ὀφείλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέχρι τῆς σήμερον εὐγνωμοσύνην ἐξαίρετον καθὼ ἀνακτήσαντα ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἀνασώσαντα τὸν αὐτόθι ἑλληνισμόν διὰ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναζωπυρώσεως. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὴν σήμερον κρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διαγωγὴν, ὡς πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον ἀκαίρους πρὸς αὐτοὺς ἀξιώσεις, καὶ ὅτι ἡ σύνεσις ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπελθούσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, ἀποδεχόμενος μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ισότητος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίαν καὶ βασιλείαν, ἀρκοῦμενος δὲ εἰς τὴν ἄμυναν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ ἐπενεργεῖ πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἐξοχώτερα τῶν πνευμάτων, καὶ μάλιστα εἰς καιροὺς καθ' οὓς ἡ τῶν πνευμάτων κίνησις εἶναι ὅπως οὖν νωθρὰ καὶ ἥκιστα νεωτεριστικὴ, ὅπως τότε συνέβαιεν. Ἐὰν ὅμως ὁ Νικηφόρος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πρὸς τὴν Δύσιν ἀξιώσεων, ἡγωνίσθη γενναίως καὶ ὡς οὐδεὶς ἴσως ἄλλος τῶν προκατόχων ἢ τῶν διαδόχων ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ· τὸ δὲ οὐδὲν ἥττον σπουδαιότερον, καθωδηγήθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὑπὸ ἀρχῶν ἐλευθερίων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρύθμισεως δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀπο-

Εάλει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὁπαδοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀφοῦ περιέγραψε τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος, συγκεφαλαιῶν τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν, ἀποθαυμάζει τὴν τε περὶ τὰ πολέμια ἐμπειρίαν καὶ δραστηριότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μεγαλοφροσύνην καὶ μεγαλοφυΐαν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην καὶ σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ἐπιφέρει δὲ ὅτι τοῦτο μόνον προσῆπτον οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἤθελεν ἄμεμπτον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐν παντὶ συντήρησιν καὶ ἀπαραχάρακτον τὴν τοῦ δικαίου ἀκρίβειαν, ἀπαραίτητος ὢν εἰς τὴν τούτων ἐκδίκησιν καὶ ἀδυσώπητος πρὸς τοὺς ὀλισθαίνοντας. Ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν πτώσιν τοῦ Νικηφόρου, ἀλλ' εἶναι βεβαίως τὸ λαμπρότερον ἐγκώμιον τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης, ἅμα περὶ μέσας νύκτας ἐτελέσθη τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο κακούργημα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν βασιλείων αἴθουσαν, τὸ καλούμενον χρυσοτρίκλινον, ἐφόρεσε τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ καθήσας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐφρόντισεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ, ἀκούσασα τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλὴν, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Χαλκῆς, ἐν ἣ ἦτο ὁ κύριος αὐτῆς σταθμὸς, πρὸς τὸ τμήμα τῶν ἀνακτόρων ὅπου ἰδίως κατώκουν οἱ βασιλεῖς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλει εὑρεῖ ἔτι ζῶντα τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλ' αἱ σιδηραὶ πύλαι δι' ὧν τὸ τμήμα ἐκεῖνο ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἦσαν ἀσφαλῶς κεκλεισμέναι, ἐνῶ δὲ ἡ φρουρὰ ἡγωνίζετο ν' ἀναμοχλεύσῃ αὐτάς, ὁ νέος βασιλεὺς διέταξε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου· ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειντο ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ὑπηρετοῦν τὸν ἐκάστοτε μισθοδοτοῦντα αὐτοὺς, πεισθέντες ἤδη ὅτι ὁ πρῶν βασιλεὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν, ἀνεκχύρξαν ὁμοφώνως αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην. Οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἰωάννης, ἅμα ἤρχισε νὰ ἐξημερώνῃ ἡ 11 δεκεμβρίου, ἐξάπέστειλεν ἀνδρῶν λογάδων στῖ-

φορ, οἵτινες διερχόμενοι τὰς ἀγυιάς τῆς πόλεως ἀνηγόρευον αὐτὸν αὐτοκράτορα σὺν τοῖς παισὶ τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς τὸ στίφος τοῦτο προσετέθη μετ' ὀλίγον ἄνθρωπός τις, τὸν ὁποῖον οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν δὲν περιέμενον βεβαίως νὰ ἀκούσωσι πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πτώσει τοῦ Νικηφόρου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ πρόεδρος Βασίλειος, ὅστις ἀφοῦ ἐτιμῆθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἐπετράπη τὴν ὅλην τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων διοίκησιν, ἅμα εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν ἀντιπολίτευσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ἂν ἡ συνωμοσία ἐπιτύχῃ, προσεποιήθη πρό τινων ἡμερῶν ὅτι ἀσθενεῖ, καὶ ἔμνευε κλινῆρης περιμένων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἔκβασιν, διὰ νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μόλις λοιπὸν ἔμαθε διὰ νυκτὸς τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἀμέσως ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις, καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ σπείρας γενναίων νσανίσκων, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον ἀνῆγγελλεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν, συνανέκρουττε μετ' αὐτοῦ σεβαστὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην. Μετ' ὀλίγον δὲ δραμῶν εἰς τὰ βασίλεια προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρακοιμώμενος, καὶ ἤδη συμπράττοντες ἀμφοτέρω ἐξἈπέστειλαν αὐθωρεὶ προστάγματα εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτευούσης, παραγγέλλοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μὴ τολμήσῃ τις νεωτερισμὸν τινα ἢ διαρπαγὴν, καὶ προέλαβον τοιοῦτοτρόπως τῶντι πᾶσαν ληστείαν καὶ σφαγὴν ἐξ ἐκείνων αἵτινες συνέβαινον πάντοτε σχεδὸν ἐν τοιαύταις μεταβολαῖς. Ἄλλως τε ὁ μόνος ἐπίφοβος ἄνθρωπος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων, ὅστις διὰ μὲν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων ἐδύνατο νὰ κινήσῃ τὸν ὄχλον τῆς βασιλευούσης κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπάσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως ἀφωσιωμένας οὕσας εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικηφόρου, εὐχερῶς ἤθελε καταβάλλει τὸν Ἰωάννην, ἂν ἐπεχειρεῖ τοῦτο ἀμελλητί. Ἀλλ' αὐτὸς ἐξυπνήσας καὶ μαθὼν τὴν σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον κατεπτοήθη, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἔσπευσε δὲ μόνον νὰ καταφύγῃ ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καταλείπων τὰ πράγματα εἰς τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδρανείας

ταύτης, ἔπαυσεν ἀμέσως ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἀρχοντας ὅσοι ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὸν πραιπόριτα, ἤτοι ἑπαρχὸν τῆς πόλεως, τὸν δρουγγάριον τῶν πλωτῶν, ἤτοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν δρουγγάριον τῆς βίγλης, ἤτοι τὸν φρούραρχον, καὶ τὸν νυκτέπαρχον, ἀντικαταστήσας ἀντ' αὐτῶν ἀνδρας οἰκείους, διέταξε δὲ ὅλους τοὺς παυθέντας, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώην βασιλέως νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, καὶ αὐτόθι νὰ διατρίβωσι. Τρεῖς μόνον ἐξαιρέσεις τούτου ἐγένοντο. Ὁ μὲν κουροπαλάτης Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ πατρίκιος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενοι, ἐξωρίσθησαν εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ὁ δὲ ἄλλος υἱός, ὁ στρατηγὸς Χαλδίας (ἤτοι Τραπεζοῦντος) Βάρδας, παύσας τῆς ἀρχῆς, ἐξωρίσθη εἰς Ἀμάσειαν. Ἄλλ' ἐνῷ ὁ Ἰωάννης τοσοῦτον ἐπιεικῶς ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, ἐξηκολούθει ἐφυβρίζων τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 11 εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ τῆς χιόνης κατακείμενος, ἐκηδεύθη ἔπειτα λαθραίως διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Αὕτη δὲ ἡ περὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ νέου βασιλέως ἀντίθεσις καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἅπαξ τοῦ βίου ἀποθηριωθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς Θεοφانوῦς εἰσηγήσεων, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαλοφροσύνην. Κατὰ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας ἐξηκολούθησε μεταβάλλων ἅπαν τὸ ὑποπτον προσωπικὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζων οἰκείους ἀντὶ τῶν ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσίας, παύσας ἰδίως καὶ ἀντικαταστήσας ἅπαντας τοὺς στρατηγούς ἤτοι τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῶν θεμάτων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν, καθ' ὃς δὲν ἐξῆλθε παντάπασι τῶν ἀνακτόρων, καίτοι βαθεῖα ἐπεκράτει ἀπανταχοῦ ἡσυχία καὶ τάξις, ἀσφαλίσας ὅσον ἔνεστι ἐν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συνήθων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρμενικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες συνταυτίσασαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ χριστιανικοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτους, ἀπέβησαν τοσοῦτον περιφανεῖς ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς λαμπρᾶς

στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦτο συνετηρήθη καὶ ἐκλείσθη. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, καὶ τούτου ἕνεκα δυνάμενος νὰ λογισθῇ ὡς ἀρχηγέτης αὐτῆς, εἶναι ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς ὁ Κουρκούας, ὅστις τῷ 886 ἦτοι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, δομέστικος ὢν τῶν Ἰκανάτων, δηλαδὴ ἡγεμῶν μιᾶς μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εἶχε συνομόσει μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, φωραθεὶς δὲ ἐτιμωρήθη εἴτε πηρωθεὶς τοὺς ὀφθαλμούς, εἴτε τυφθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς. Τούτου τοῦ Ῥωμανοῦ Κουρκούα δὺν ἐγένοντο υἱοί, Ἰωάννης καὶ Θεόφιλος, ἐξ ὧν ἡ οἰκογένεια ἐκείνη διηρέθη εἰς δὺν κλάδους, ἐξ ἑσού σχεδὸν ἐπισήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὁποίων ὅμως μόνον ὁ πρεσβύτερος διετήρησε τὸ ἀρμενιανὸν ἐπώνυμον τοῦ Κουρκούα, προφερόμενον ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ Γοῦργεν, μετατραπὲν δὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ τὸ μαλακώτερον, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθος, εἰς Κουρκούαν. Καὶ ἦτο τὸ ὄνομα Γοῦργεν κύριον παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, μετεβλήθη δὲ εἰς οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅπως πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ἀρχηγέτης τοῦ πρεσβυτέρου κλάδου Ἰωάννης Κουρκούας, εἶναι ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος στρατηγός, ὅστις ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους διατελέσας δομέστικος τῆς ἀνατολῆς, βασιλεύοντος Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀναρίθμητα ἔστησε τρόπαια κατὰ Μωαμεθανῶν· ἐπὶ τέλους δὲ τῷ 942 ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς διὰ ῥαδιουργίας τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ υἱῶν, οἵτινες ἐφθόνησαν τὸν εὐτυχῆ στρατηγόν, διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα τοῦ δομεστικοῦ Εὐφροσύνην, μεθ' ἐνὸς τῶν ἰδίων ἐγγόνων. Τοῦ Ἰωάννου τούτου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμανὸς Κουρκούας, στρατηγὸς ὡσαύτως περιφανῆς, ὃν τῷ 963 ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ διώρισε δομέστικον τῆς Δύσεως, καθ' ἣν ἐποχὴν προεχειρίσατο δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰωάννην Τσιμισκὴν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προλάβῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Κουρκούας διατελέσας στρατηγός ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ἔπεσε τῷ 972 ἐν τῷ ῥωσικῷ πολέμῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει. Τελευταῖος δὲ τοῦ πρωτοτόκου τούτου κλάδου ἀναφέρεται, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, τῷ 1008

ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς Κουρκούας, ὁ τοῦ προηγούμενου Ἰωάννου υἱός. Ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διεσώθη φαίνεται ἐπὶ πολὺ, διότι μετὰ 250 ἔτη περίπου, ὁ τῷ 1143 πατριαρχεύσας Μιχαὴλ Β'. ἐπωνομάζετο Κουρκούας. Τοῦ δὲ δευτεροτόκου κλάδου ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρώτου Ἰωάννου Κουρκούα ἀδελφὸς Θεοφίλος, ὅστις, στρατηγὸς ὢν Μεσοποταμίας, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κουρκούας ἦτο δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς, πολλὰκις ὡσαύτως τοὺς Μωαμεθανοὺς κατετρόπωσεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην, περὶ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ὁποίου, Τσιμισκῆς, ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἀρμενίων διαλέκτου πρόσρημα ὄν, εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνεύμενον, Μουζακίτζην δηλοῖ· βραχύτατος γὰρ τὴν ἡλικίαν (τὸ ἀνάστημα) τελῶν, ἐπωνυμίαν τοιαύτην ἐκτίησατο. » Ἐντεῦθεν ὁ Δουκάγγιος ὑπολαμβάνει τὴν λέξιν Μουζακίτζης ὡς παραφθορὰν τοῦ Μειρακίτζης. Ἄλλη ὁμῶς εἶναι ἡ νεωτάτη ἐρμηνεία τοῦ ἐπωνύμου Τσιμισκῆς κατὰ τοὺς δεινοὺς περὶ τὰ ἀρμενικά. Tschemischgaïzag, ὅπερ σημαίνει, λέγουσι, σάνδαλον λαμπρὸν ἢ ἐρυθροῦν, οἷα φοροῦσιν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἐνταῦτ' ὁ ὄνομα πόλεώς τινος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἥτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ Ἱεράπολις, καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν τοῦτο ἐπώνυμον, τὸ ὁποῖον ἀρμενιαστὶ γράφεται Tschemeschigh δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ τῆς πόλεως ἐκείνης ὀνόματος, καὶ σημαίνει λαμπρὸν σανδαλίσκον.

Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καὶ τοι μικρὸς ὢν τὸ ἀνάστημα, ἦτο ἀνὴρ ὡραῖος καὶ ἀθλητικός. Ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἀνθρώπων ἀπῆρχετο ἐλπίδων κενός. Καὶ ἂν, ἐπιφέρει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος δὲν περιέστελλε τὴν ἄπληστον αὐτοῦ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ῥοπὴν, ἦτο ἱκανὸς νὰ διανεῖμῃ εἰς τοὺς δεομένους ὅλους τοὺς βασιλικούς θησαυρούς. Τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι ἅμα βασιλεύσας, ἔσπευσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπάσης τῆς ὑπερόγκου αὐτοῦ περιουσίας, ἣν τὸ μὲν ἐκ προγόνων ἐκληρονόμησε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἰδίων πολεμικῶν τροπαίων προσεκτίησατο, ἐν μέρει μὲν δια-

νείμας εἰς τοὺς γείτονας γεωργοὺς, ἐν μέρει δὲ προσδιορίσας εἰς συντήρησιν μεγάλου τινὸς τῶν λελωθμένων νοσοκομείου. Οὐδὲ ἠρέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς τούτους τε καὶ πρὸς πάντα πύσχοντα πολλὴν αἰέποτε ἐπεδείκνυε συμπάθειαν, μὴ ἀποτροπιάζόμενος νὰ παραμυθῇ καὶ νὰ πλησιάζῃ τοὺς ἐκ τῶν οἰκτροτέρων νόσων ἀσθενοῦντας, αὐτὸς ὁ εἰς ὑπερβολὴν ὦν ἀβρὸς καὶ φιλόκαλος καὶ περὶ τοὺς πότους καὶ τοὺς ἔρωτας καὶ πᾶσαν τοῦ σώματος ἡδονὴν ἔκδοτος. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε λοιπὸν ἅπαντα τὰ προτερήματα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τῶν γενναίων φύσεων· δυσεξήγητον δὲ μένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς πῶς τοιοῦτος διατελέσας δι' ἅπαντος τοῦ βίου, ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἄλλοις καθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ κακουργήματος δι' οὗ ἐσφετερίσθη τὴν ἀρχήν· διότι δὲν ἠρέσθη νὰ θανατώσῃ διὰ φρικτῶν βασάνων τὸν Νικηφόρον, δὲν ἠρέσθη νὰ περιϋβρίσῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδέησε καὶ νὰ ψευδολογήσῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἀποκρουσθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Τρόντι ὅτε ἐπτὰ ἡμέρας ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ἀρχήν, καὶ τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτήν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ γέρον Πολύευκτος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰέλθῃ εἰς τὸ ἱερὸν, πρὶν ἐκπληρώσῃ τρεῖς ὅρους. Πρῶτον, ἀποπέμψῃ ἐκ τῶν βασιλείων τὴν Θεοφανῶ, τῆς ὁποίας ἡ σύμπραξις εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἀναμφισβήτητος· δεύτερον, ὑποδείξῃ τὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας ταύτης, ὅστις καὶ ἂν ᾖ καὶ τρίτον ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύνοδον τὸν τόμον δι' οὗ ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλλεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἀπόφασιν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ Θεοφανῶ ἐξωρίσθη ἀμέσως εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὅπως οὖν ἀπωτέρω κειμένην Προκόννησον (τὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ), ἰδοῦσα οὕτω ματαιωθέντα τὰ χρυσᾶ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ τιμωρηθεῖσα τάχιιστα διὰ τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Πολυεύκτου, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ αἰσθητά τῆς Θεοφανοῦς. Ἄν ᾔθελεν, ἔσωζεν αὐτήν, ἥτις δὲν ἦτο

πλειότερον αὐτοῦ ἔνοχος. Ἀλλ' ἀφοῦ ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ ἐκποδῶν τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προβῇ περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιμείνη εἰς τὴν συμβίωσιν μετὰ γυναικὸς ἡ ὁποία ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβουλευθῇ καὶ αὐτὸν, ὅπως ἴσως τοσοῦτους ἄλλους, βεβαίως δὲ τὸν δεύτερον σύζυγον. Ἡ δυσκολωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Πολυεύκτου ἦτο ἡ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ τῆς δολοφονίας αὐτουργοῦ, διότι ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἰδίᾳ χειρὶ ἐπλήγωσε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τοῦτο προέτρεψεν. Οὐδὲν ἦττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασεν ἀ καταγγεῖλῃ ὡς μόνον ἐκτελεστὴν τοῦ φόνου τὸν Λέοντα τὸν Βαλάντην καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Τελευταῖον ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τόμον τοῦ προκατόχου, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἂν δὲν ἔπραττε τοῦτο, ἤθελεν ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ὁργὴν τοῦ κλήρου. Τούτων δὲ γενομένων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 25 δεκεμβρίου, καὶ ἀναιρῶν ἀπάσας τὰς ἀρχάς τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, ἠῤῥησε τὰς δωρεὰς ὅσαι ἀπενέμοντο εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἄλλους τῆς πολιτείας ἀρχοντας, παρέσχεν ἀτέλειαν φόρων εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιакῶν, ἐξ οὗ κατήγετο, καὶ ἐν γένει οὐδεμίαν ἐδειξε φειδῶ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων.

Ἀλλ' ἐὰν καθ' ὅλα ταῦτα ἐφάνη ἐνδεέστερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου, περὶ τὴν ἄλλην τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν ἀνεδείχθη λαμπρότατος, περὶ δὲ τοὺς κατὰ τῶν πολέμων ἀγῶνας κρείσσων τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου ἀνδρός. Εἶδομεν τὴν ἀνάγκησιν τῆς Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Νικηφόρου ἡμέρας. Ὁ πατριάρχης αὐτῆς Χριστοφόρος εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἔσπευσε νὰ προχειρίσῃ διὰ Πολυεύκτου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἱεράρχην τῆς πόλεως ἐκείνης τὸν μοναχὸν Θεόδωρον χρισθέντα τῇ 8 ἰανουαρίου 970 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθανῶς διότι ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ αὐτόθι ἡ ἐκλογή καὶ ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου τούτου. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀποθανόντος καὶ τοῦ Πολυεύκτου τῇ 28 ἰανουαρίου, ὁ Ἰωάννης, καλέσας εὐθὺς τὴν ἐπιού-

σαν εἰς τὴν βασιλείον αὐτὴν τοὺς ἱεράρχας καὶ τὴν σύγκλητον, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀναβιβάζει εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀναχωρητὴν Βασιλείον, ὅστις καὶ ἐχειροτονήθη τῷ ὄντι τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, 13 φεβρουαρίου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ἂν ὁ Ἰωάννης ἔσχισε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ προκατόχου τόμον, πράγματι ὅμως διετήρησε τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐκλογῆς. Συγχρόνως ἐφρόντισε διὰ σιταγωγίας, ἣν τάχιστα συνήγαγε ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ ἐμπορίων, νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ δεινὰ τοῦ λιμοῦ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τριετίαν κατετρέχτο τὸ κράτος. Καὶ τότε ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἑξω πολεμίους, ὧν οἱ μᾶλλον κατεπεΐγοντες ἦσαν δύο, οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ Ῥῶσοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον εἶχον γίνεαι κύριοι ἀπάσης τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ προσεχὲς ἔαρ, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος· καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε τῷ ὄντι ὅτι ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο μᾶλλον τὸ βούλευμα τοῦ προκατόχου, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ Μωαμεθανῶν πόλεμον. Ναὶ μὲν ἡ ἄλωσις τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶχε συναπαγάγει τὴν ἀνάγκησιν ὅλης τῆς Συρίας· πολλαὶ τῶν αὐτόθι κατακτηθεισῶν πόλεων ἀπέβλεπον εἰς στάσιν, διότι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε λάβει καιρὸν νὰ διαθέσῃ τὰ κατ' αὐτάς ἀσφαλῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι θέλουσιν ἔλθαι εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολέμιοι ἦσαν σφόδρα τεταπεινωμένοι καὶ ἐξησθενημένοι ἕνεκα τῶν προτέρων ἀτυχημάτων, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ὀλιγώτερον ἐπικείμενος τοῦ ἀπὸ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπειλήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης παρατάξας εἰς Ἀνατολὴν στρατὸν ἀποχρῶντα ὑπὸ τὸν Πατρίκιον Νικόλαον, ὅστις, καίτοι εὐνοῦχος ὢν, εἶχε πολλὴν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἄλλης δυνάμεως τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου.

Πρὶν ἐπιχειρήσῃ πολεμικὴν τινα πράξιν, ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων νὰ λάβῃ τὸν συμφωνηθέντα πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ καταδρομῇ τῆς Βουλγαρίας μισθὸν καὶ νὰ ἀπέλθῃ

εἰς τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπερρίψεν ἐπανελημμένως τὴν πρόκλησιν ταύτην, προσαπειλήσας ὅτι θέλει ἐπέλθει εἰς πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης διέταξεν ἀμέσως τὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἀπαιτούμενα. Ὁ μάγιστρος Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ ὁ πατρίκιος Πέτρος διετάχθησαν νὰ πορευθῶσι μετὰ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ καταλαβόντες τὰ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Θράκης σύνορα, νὰ διαχειμάρωσιν αὐτόθι περιμένοντες τὸν βασιλέα, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ γυμνάζοντες μὲν τὸν στρατὸν, πληροφορούμενοι δὲ διὰ κατασκόπων τὰ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν συμβαίνοντα. Ὁ πατρίκιος Πέτρος ἦτο ὁ στρατοπεδάρχης ἐκεῖνος ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχε κυριεύσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ τῶν Σκληρῶν οἶκος ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδας. Πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ πατρίκιος Νικήτας Σκληρὸς, τῷ 889, ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης· δεύτερος δὲ ὁ προκείμενος Βάρδας Σκληρὸς, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν πρὸς τὸν Νικήταν συγγένειαν, ὅστις ὅμως ἦτο ἀδελφὸς μὲν τῆς πρὸ μικροῦ θανούσης συζύγου τοῦ Ἰωάννου Μαρίας, τῆς φημιζομένης ἐπὶ κάλλει καὶ σωφροσύνῃ, ἀνὴρ δὲ δραστήριος καὶ γενναϊότατος. Ἀμα καταλαβούσης τὰ μεθόρια τῆς στρατιᾶς ταύτης, οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς, συνεπαγόμενοι πολλοὺς Οὐγγρους καὶ Βουλγάρους, καὶ συμποσούμενοι εἰς 30,000. Καίτοι δὲ ἔχων νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τριπλασίαν δύναμιν, ὁ στρατηγὸς Σκληρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιπαραταχθῇ, διαιρέσας εἰς τρία τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δύο μὲν μοίρας διατάξας νὰ ἐνεδρεῦσωσιν εἰς τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν ἀντιπάλων δρυμοὺς, μὴ προκύπτουσαι ἐκεῖθεν εἰμὴ ὅταν ἤχησῃ τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτεθεὶς κατὰ μέτωπον. Ἡ συμπλοκὴ ὑπῆρξε σφοδρά. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Κωνσταντῖνος, νεώτατος ὢν ἔτι, ἀλλὰ πελώριος τὸ σῶμα καὶ τὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστος, ἐφόνευσε τολμηρόν τινα Ῥῶσον, ὅστις εἶχεν ἐξορμήσει κατὰ τοῦ προκινδυνεύοντος Βάρδα· μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφιρρόπου ἔτι ὄντος τοῦ ἀγῶνος, ἤχησαν αἱ σάλπιγγες, καὶ ἐπατάγησαν τὰ τύμπανα, καὶ προσεβλήθησαν κατὰ νώτων οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τῶν ἐνεδρευνόντων ταγ-

μάτων, ὥστε ἐκπλαγέντες ἤρχισαν νὰ ὑπενδίδωσι. Τότε εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ἡγεμόνων προελάσας ἠθέλησε νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συναγωνιστάς, ἀλλ' ὁ Βάρδας ἀντεπεξελθὼν ἔσχισεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους εἰς δύο ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ζωστῆρος, καὶ οὕτω πεσόντος κατὰ γῆς τοῦ ἀθλητικοῦ ἐκείνου σώματος, οἱ Ῥῶσοι ἐτράπησαν ἤδη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι καὶ ἀνηλεῶς σφαζόμενοι μεχρις ἐσπέρας. Τὰ προοίμια λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἀπέβησαν λαμπρά, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης μεταβιβάζων ἀδιακόπως τὰς δυνάμεις ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, καὶ τοποθετῶν αὐτάς ἐπιτηδεύειν καὶ γυμνάζειν, ἦτο ἔτοιμος νὰ εἰσβάλῃ πανστρατιᾷ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅτε περιστάσεις ἀπροςδόκητοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπιχείρημα.

Οἱ Φωκᾶδες δὲν ἐπέισθησαν νὰ ὑποφέρωσι μέχρι τέλους ἀμαχητὶ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Βάρδας, ὅστις ἦτο ἐξόριστος εἰς Ἀμάσειαν, συνεννοηθεὶς μετὰ τριῶν αὐτοῦ ἐξαδέλφων, καὶ δραπετεύσας ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦλθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἠθροισεν αὐτόθι μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ῥέπουσι πάντοτε πρὸς στάσιν, ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν προχειρῶς αὐτοκράτωρ, ἐχειροτόνησε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἄλλους ἄρχοντας, ἔδωκεν ἔτι πλείονας ὑποσχέσεις, καὶ ἔπραττε ταῦτα πάντα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις, φρουρούμενος εἰς Λέσβον, ὑπεκίνει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου Στεφάνου, ὑποσχόμενος καὶ αὐτὸς τιμὰς καὶ χρήματα. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης πληροφορηθεὶς αἰφνης τὰ γινόμενα, καθυπέβαλεν ἀμέσως εἰς δίκην τὸν ἐπίσκοπον Ἀβύδου, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικηφόρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος καθηρέθη τῆς ἱερωσύνης, οἱ δὲ δύο ἄλλοι καταδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐξετέλεσε τὴν ποινὴν ταύτην, πέμψας δὲ εἰς Λέσβον διαταγὰς, ἐπῆρσε, λέγουν, ἀμφοτέρων τοὺς ὀφθαλμούς, πράγματι ὁμῶς τὰς βλεφαρίδας μόνον αὐτῶν ἔκαυσε, ἀφήσας ἀβλαβῆ τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ ἐπέβαλε βαρείας χρηματικὰς ποινὰς εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅσοι εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς στασιαστικὰς ἐκείνας συμβουλὰς. Πρὸς δὲ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν ἔγραψε παραινῶν νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὀλεθρίου τολμήματος καὶ ὑποσχόμενος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ

πλήρη ἀμνηστίαν. Ἄλλ' ἐκείνου αὐθαδῶς καὶ ὑβριστικῶς ἀπαντήσαντος, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Βάρδα Σκληρὸν, τὸν πρὸ μικροῦ κατὰ τῶν Ῥώσων ἀριστεύσαντα, ἀναβαλὼν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν κατὰ τῶν ἀρκτῶν πολεμίων ἐπιχείρησιν. Ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν στάσιν σχεδὸν ἀμαχητί. Ὅχι μόνον εἶχε ῥητὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως ν' ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ καὶ οἴκοθεν ἀπέκλινε πρὸς τοῦτο, κηδεστὴς ὢν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ ἦτο νύμφη του, ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ. Ὅθεν ἅμα πλησιάσας εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, προσέτεινεν αὐθις εἰς τε τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ ἀμνηστίαν καὶ ἀπάθειαν, ἐὰν ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς ἐπέμενεν ἀποποιοῦμενος· ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς ἀμοιβὰς τοῦ Σκληροῦ, ἠτομόλησαν σωρηδὸν εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ὥστε ὁ Βάρδας Φωκᾶς, βλέπων ἑαυτὸν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλιπόμενον, ἔφυγε διὰ νυκτὸς καὶ ἀπῆλθε μετὰ 300 μόνον εἰς φρουρίον τι καλούμενον Ἀντιγούς, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν πρὸ καιροῦ νὰ ὀχυρώσῃ, εἰσαγαγὼν ἐν αὐτῷ καὶ τροφὰς ἀποχρώσας. Ἐκεῖ παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Βάρδας Σκληρὸς καὶ ἀποκλείσας πανταχόθεν, παρήνεσεν ἐκ νέου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φωκᾶς, βλέπων ὅτι παντελῶς ἐμονώθη, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διαφύγῃ τὴν ἄλωσιν ἐνέδωκε τελευταῖον καὶ λαβὼν πίστεις περὶ τῆς ἀπαθείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν φιλτάτων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ὁ Σκληρὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλανθρωπῶς καὶ ἀνέφερε τὰ γενόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ζητῶν τὰς διαταγὰς του. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς, ἀποκαρεῖς κληρικὸς νὰ περιορισθῇ εἰς Χίον μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐνταῦθα νὰ διαχειμάρῃ, ἵνα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ συνεκοστρατεύσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Ῥώσων.

Τὸ πρὸ ἐνός ἔτους μελετώμενον κατὰ τούτων ἐπιχείρημα ἀπέβαινε ὁσημέραι μᾶλλον κατεπεῖγον. Ἐπαρθέντες ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ὀλίγης ἐμπειρίας καὶ

τῆς περὶ τὸν βίον ἀκολασίας τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου Κουρκιά, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σκληροῦ εἶχεν ἀνατεβῆ ἡ ἡγεμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ Ῥῶσοι διέπραξαν πολλές ἐπιδρομὰς καὶ δρώσεις εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥστε εἴπερ ποτὲ ἀπαραίτητον ἀπέβη νὰ περισταλῶσι. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 970 πρὸς τὸ 971, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπαναλαβὼν καὶ συμπληρῶν τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, κατήρτισε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, συνέλεξε τροφὰς καὶ ἡτοίμασε μεγάλας ὀπλῶν προμηθείας.

Συγχρόνως δὲ ἐρρύθμισε ἀσφαλέστερον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο νομίμους διαδόχους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, τὸν Βασίλειον, ὅστις ἦτο ἤδη 14 ἐτῶν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐνδεκάετη ὄντα. Ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανὼ ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι δύναται, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ κινήματος τῶν Φωκάδων, νὰ κινήσῃ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν δραπετεύσασα ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου οὐδένα μὲν εὔρε πρόθυμον νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, κατῴρθωσεν ὅμως νὰ εἰέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν τε βασιλέα Ἰωάννην, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς. Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε σκανδαλώδης. Πάντα τὰ πάθη τοῦ διαπαιδαγωγηθέντος ἔρωτος καὶ τῆς ἀποτυχούσης φιλαρχίας ὅσα πρὸ μηνῶν ἔβραζον εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐξεχείλισαν ἤδη ἀκάθεκτα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὰ θέλγητρα, οὔτε οἱ ἐλεγχοί, οὔτε αἱ παρακλήσεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ μεταπείσωσι τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ἡ Θεοφανὼ, στραφεῖσα πρὸς τοὺς παρισταμένους υἱοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τὸν πρεσβύτερον Βασίλειον, ὕβριsen αὐτὸν, διότι ἀνείχετο τὰ τοσαῦτα τῆς μητρὸς αὐτοῦ παθήματα, ὠνόμαsen αὐτὸν Σκύθην, ὠνόμασε βάρβαρον, καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀρμήσασα τὸν ἐγρονθοκόπησεν εἰς τὸ πρόσωπον. Τότε ἀπήχθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ μονὴν τῆς Δάμιδος. Συνεξωρίσθη δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν Μαντινείῳ τῆς Καππαδοκίας. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν νομίμων διαδόχων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀπέβαινεν ἐπισφαλής· διότι εἶχον συμβασιλέα ἄνδρα πανίσχυρον, δι' οὐδενὸς συνδεόμενον πρὸς αὐτοὺς δεσμοῦ, δυνάμενον δὲ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ δευτέρου γάμου τέκνα ἴδια, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ παραγάγῃ συμφέροντα ἐπικίνδυνα εἰς τὴν

τύχην τῶν νομίμων διαδόχων. Ταῦτα τὰ ἀτοπήματα θέλουσα νὰ προλάβῃ ἡ σύγκλητος, ἥτις ἐπεθύμει πάντοτε τὴν διατήρησιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, προέστρεψε τὸν βασιλέα Ἰωάννην διὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅμα καὶ τὰ κατὰ τοὺς βασιλόπαιδας, νυμφευόμενος ἄνευ ἀναβολῆς τὴν θείαν αὐτῶν Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ ἀδελφὴν ἐπομένως τοῦ πατρὸς των Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ ἡσπάσθη προθύμως τὴν συμβουλὴν, εἰ καὶ ἡ Θεοδώρα διέπρεπε μᾶλλον ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῆς ἢ ἐπὶ κάλλει καὶ νεότητι. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν κατὰ μῆνα νοέμβριον 970 καὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀγαλλίασιν εἰς ἅπαν τὸ ὑπῆκοον. Εἰς τὴν ἀγαλλίασιν ταύτην συνετέλεσαν πλεῖσται αὐλικαὶ καὶ δημοτικαὶ πανηγύρεις, αἵτινες ἀπέβησαν τόσῳ μᾶλλον λαμπραὶ καὶ κοινῆς εὐχαριστήσεως πρόξενοι, ὅσῳ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν συνήθειάν του μεγαλοπρεπὴς καὶ φιλόφρων. Περὶ ταῦτα δὲ διατρίψας καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, εὗρέθη κατὰ τὸ ἔαρ ἑτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευματος.

Ἡ 28 μαρτίου 971 ὠρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ πρωῒας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἡ πέμπτη τῆς ἐβδομάδος τῶν Βαΐων, ὁ μὲν στρατὸς παρετάχθη ἐπὶ πολέμῳ διεσκευασμένος εἰς τὰς μεταξὺ τῶν βασιλείων καὶ τῆς ἀγίας Σοφίας πλατείας καὶ ὁδοὺς, ὁ δὲ στόλος ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου. Ὁ στρατὸς ἦτο πολὺ εὐαριθμότερος τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ Μωαμεθανῶν ἐπελθόντων δεκάκις, εἰκοσάκις καὶ τεσσαρακοντάκις μυρίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ μαχητῶν λογάδων, ἐν οἷς μάλιστα διέπρεπεν ἡ ἔλξη τῶν λεγομένων Ἀθαραίων, ἦν πρῶτος διωργάνωσεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν ἀρίστων καταφράκτων ἱππέων ἐπιλεξάμενος, ὡς τὸ κράτιστον τῶν ἰδίων δορυφόρων σῶμα, κατὰ μίμησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (σελ. 399 τοῦ πρώτου τόμου) καὶ τοῖς μετέπειτα Πέρσαις (σελ. 103 τοῦ τρίτου τόμου) Ἀθαραίων. Ἡ ἔλξη αὕτη λαμπρῶς τφόντι ἡγωνίσαστο κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, βραδύτερον ὅμως δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ πιθανῶς κατηργήθη ὡς κινήσασα τὸν φθόνον τῶν

ἄλλων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ στόλος συνέ-
κειτο ἐκ 300 περίπου πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν, ὧν τὰ κράτι-
στα ἦσαν διὰ σκευαστοῦ πυρὸς ὠπλισμένα, καὶ τούτου ἕνεκα ἐκα-
λοῦντο πυρφόρα. Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων περὶ τὴν ἐν-
νάτην ὥραν τῆς πρωῒας, ἀφοῦ προσηυχῆθη εἰς τὸ ἐν τῇ Χαλκῇ ἱε-
ρὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀπῆλθε διὰ μέσου τῶν ταγμάτων καὶ
ἰλῶν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐξῆτήσατο ἐνταῦθα
τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπορεύθη ἔπειτα, παρεπομένου σύμ-
παντος τοῦ στρατοῦ καὶ λιτανεύοντος τοῦ κλήρου, πρὸς τὸν ἐν
Βλαχέρναις οἶκον τῆς Θεομήτορος. Ἐνταῦθα προσηυχῆθη τὸ τρί-
τον. Ἐξελθὼν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἀνῆλθεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀνάκτορα,
ἵνα ἐπιθεωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν παρατεταγμένον
καὶ εἰς ἔκπλουν κατὰ πάντα παρεσκευασμένον στόλον. Ὁ βασι-
λεὺς ἐνέκρινε τὴν ναυτικὴν παρασκευὴν, παρήγγειλε νὰ διανεμη-
θῶσι χρηματικαὶ ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς ναυδάτας καὶ τοὺς ἐρέτας, καὶ
διέταξε νὰ ἐκπλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὸν
Ἰστρον ποταμὸν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διακωλύσῃ τοιου-
τοτρόπως πᾶσαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν. Ἀρμὰ δὲ ἐκπλεύσαν-
τος τοῦ στόλου, ἀνεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐθημερόν μεθ' ὅλου
τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν.

Ἐκεῖ ἀφικόμενος τὴν τρίτην ἡμέραν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκόπων
ὅτι αἱ κλεισοῦραι τοῦ Αἴμου ἦσαν ἀφύλακτοι, διότι οἱ Ῥῶσοι ἐνό-
μιζον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐκστρατεύσει πρὶν πανηγυρίσῃ τὴν
ἐορτὴν τοῦ πάσχα καὶ τὰς παρεπομένας αὐτῇ τελετάς. Ὅθεν ὠ-
φελούμενος ἐκ τοῦ λάθους τούτου τῶν πολεμίων ἀπεφάσισε νὰ
διέλθῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰς στενὰς ἐκεῖνας διόδους, καὶ νὰ ἐπιπέσῃ
ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῆς Πραισθλαύας, ἥτις, ὡς γνωρίζομεν ἤδη,
ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας. Ἐπὶ τούτῳ
διῆρσε τὸν στρατὸν εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν παραλαβὼν τοὺς Ἀ-
θανάτους καὶ πεζοὺς μὲν τῶν ἀλκιμωτάτων 15,000, ἵππεις δὲ
13,000 προσπορεύθη ὅσον ἕνεστι τάχιον, τὸ δὲ λοιπὸν στρατιω-
τικὸν μετὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἐπέτρε-
ψεν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παραγγείλας νὰ ἐπέλθῃ ἐξ ὀπι-
σθεν βάρδην. Τῷόντι ὁ βασιλεὺς διῆλθεν ἀκωλύτως ἀπάσας τὰς
τοῦ Αἴμου δυσχωρίας, ἐξησφάλισε τὴν διάβασιν τοῦ κατόπιν βα-

δίζοντος Βασιλείου, καὶ ἅμα εὐρεθεὶς ἐπέκεινα τοῦ ὅρους ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας διέταξε τὸ στράτευμα εἰς βαθείας φάλαγγας, παρήγαγε τὰς σάλπιγγας νὰ ἐπηχήσωσι τὸ ἐνυάλιον, νὰ ἀλαλάξωσι τὰ κύμβαλα καὶ νὰ παταγήσωσι τὰ τύμπανα, πορευθεὶς οὕτω ἐν παρατάξει λαμπρᾷ ἐπὶ Πραισθλαύαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔφθασε τὴν πρωτὴν τῆς 3 ἀπριλίου πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Ῥώσων. Ὁ Σβιατοσλαῦος δὲν εὕρισκετο τότε εἰς Πραισθλαύαν, ἀλλὰ διέτριβε περὶ Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν, μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως. Ὑπῆρχεν ὁμως ἐν Πραισθλαύᾳ φρουρὰ ἱκανὴ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων Ῥώσων, ὃν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Σφέγγελον, καὶ προσέτι ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Βορίς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αὐτὸς ὁ προδότης πατρίκιος Καλοκύρης. Ὅθεν πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια ἵνα ἀποκρουσθῇ ἡ ἐπίθεσις. Καὶ αὐθημερόν ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου οἱ Ῥῶσοι ἡγωνίσθησαν ἐκ παρατάξεως νὰ ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ μαχόμενοι πεζοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ προελάσαν κατ' αὐτῶν ἱππικὸν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀκάθεκτον τῶν Ἀθανάτων προσβολὴν, τραπέντες δὲ εἰς φυγὴν κατέφυγον ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς πόλεως, ἀφοῦ ὑπέστησαν φθορὰν δεινὴν, 8,500 ὡς λέγεται ἀνδρῶν.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην ὁ πατρίκιος Καλοκύρης ἐνόμισε φρόνιγον νὰ μὴ μείνῃ πλειότερον εἰς Πραισθλαύαν, καὶ ἀναχωρήσας λαθραίως διὰ νυκτὸς κατέφυγε πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον. Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐπειδὴ ἔφθασεν ἤδη καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν πρόεδρον Βασίλειον μετὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεχείρησε τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχὰς οἱ Βυζαντινοὶ πλησιάσαντες εἰς τὸ τεῖχος ἔβαλον κάτωθεν διὰ τόξων καὶ πετrobόλων ὀργάνων καὶ σφενδονῶν καὶ ἀκοντίων τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων Ῥώσους, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἔρριπτον ἄνωθεν ἀκόντια καὶ βέλη καὶ λίθους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ προσαγάγωσι κλίμακας εἰς τὰ τεῖχη· καὶ τούτου γενομένου, πρῶτος νεανίας τις ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταγόμενος, σπασάμενος τὸ ξίφος, καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ κεφαλὴν ἀνατείνας, ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὸν αὐχένα τὸν Ῥῶσον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἀντιταχθῇ

εἰς αὐτόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ μετὰ τῆς περικεφαλαίας ἐκύλισεν ὡς σφαῖρα ἔξω τῶν τειχῶν πρὸς τὸ ἔδαφος. Ἐντεῦθεν οἱ Βυζαντινοὶ ἐπαλαλάξαντες ἀνέδραμον πολυάριθμοι διὰ τῶν κλιμάκων, καὶ μετὰ πεισματώδη ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνταγωνισμὸν ἠνάγκασαν τοὺς Ῥώσους νὰ καταλίπωσι τὸν περίβολον, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου εἰσελθοῦσα ἤδη πᾶσα ἡ βυζαντινὴ δύναμις κατεκυρίευσεν τὴν πόλιν, καὶ δεινὴν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν. Τότε λέγεται ὅτι συνελήφθη καὶ ὁ Βορίς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύο τέκνων, καὶ προσήχθη τῷ βασιλεῖ, ὅστις ἐδέξατο αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ, ἀποκαλῶν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ λέγων ὅτι ἤλθε νὰ ἐκδικηθῇ τὰς συμφοράς ἃς οὗτοι ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν δὲν ἐτελείωσε διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ περιδόλου ἀποχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων. Ἑπτακισχίλιοι Ῥῶσοι καὶ Βούλγαροι (διότι πολλοὶ Βούλγαροι ἐκθύμως ἐμάχοντο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ὡς αἰτίων γενομένων τῆς ῥωσικῆς ἐπιδρομῆς καὶ τυραννίας) κατέλαβον τὴν βασιλείαν αὐλὴν, ἐν ᾗ, ἐπειδὴ ἦτο ὠχυρωμένη, ἐναπέκειτο καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων θησαυρός. Οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως παροτρινόμενοι ἠθέλησαν νὰ ἐκπορθήσωσι διὰ μιᾶς καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν πολεμιῶν καταφύγιον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προσέλθωσιν, εἰμὴ διὰ στενῆς πυλίδος, πολλοὶ ἐνταῦθα εἰς μάτην κατεκόπησαν, μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἀναχαιτίσας τὴν ὀρμὴν τῶν, διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς διάφορα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου μέρη, τὸ ὅποσον δὲν ἦτο, φαίνεται, πανταχόθεν διὰ τείχους ἀσφαλοῦς περιπεφραγμένον. Τότε οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ οἰκοδομήματος καὶ συνεπυκνώθησαν ἅπαντες ἐντὸς τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, ὅπου ἡγωνίσθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ οὐδὲν ἤττον καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος αὐτοὺς Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον, ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες μετὰ τοῦ Σφεγγέλου ἐπέτυχον νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦνον.

Τοιοιουτρόπως ἐκυριεύθη ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἡ Πραισθλαυὰ τὴν μεγάλην πέμπτην. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέπαυσεν ἐν αὐτῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐβράβευσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ ἐώρτασε τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ διεμήνασεν αὐθις εἰς τὸν Σβιατοσλαῦνον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Βουλγα-

ρίας, ὠχύρωσε τὰ παθόντα τοῦ φρουρίου μέρη, μετωνόμασε τὴν Πραισθλαύαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Ἰωαννούπολιν, καὶ τελευταῖον καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἀπῆλθε πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸ Δορύστολον, κυριεύσας καθ' ὁδὸν τὴν τε Πιρίσκουβαν καὶ τὴν Δίνειαν καὶ ἄλλας διαφόρους πόλεις, αὐθορμήτως ὑποταχθείσας. Ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδεμίαν ἠρέλησε νὰ ἀκούσῃ περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς Βουλγάρους μετὰ τοῦ βασιλέως ἤδη συντασσομένους, συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 300, ἅπαντας ἀνηλεῶς ἀπέκτεινε, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος συνέκλεισεν εἰς εἰρήτας· αὐτὸς δὲ συναγαγὼν τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς 60,000 ἀνδρῶν συμποσούμενην, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἐπερχομένους Βυζαντινοὺς. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, βαδίσας ὅπως οὖν βραδέως, δὲν ἐπλησίασεν εἰς Δορύστολον εἰμὴ τὴν 23 ἀπριλίου καὶ εὔρε τοὺς Ῥώσους ἐτοίμους νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν ἐν πυκνῇ παρατάξει πρὸ τῆς πόλεως. Ἀντιτάξας λοιπὸν καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν πεζικὴν φάλαγγα, κατὰ ῥάτερον δὲ τὸ κέρας τοὺς πανσιδήρους ἱππότες, ἐξ ὀπισθεν δὲ τοὺς τοξότας καὶ σφενδονίτας, ἀδιακόπως ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν παρατεταγμένων βάλλοντας, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων ἐπ' αἰσίοις διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Γεωργίου. Ἡ μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώνιος. Οἱ Ῥῶσοι γαυριῶντες ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πολεμικῇ φήμῃ ἠγωνίσθησαν, εἰ καὶ πεζοὶ, μετὰ ῥύμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναμιμνησκόμενοι τὰ πρόσφατα αὐτῶν κατὰ Μωαμεθανῶν κατερθώματα, καὶ ἐπαίρομενοι ἐπὶ τῷ ἱππικῷ αὐτῶν, ἀντετάχθησαν μετ' ἐμπειρίας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ ἔπесον ἐκατέρωθεν καὶ ἡ νίκη ἐφάνετο ἀμφιταλαντευομένη μέχρι δειλῆς βαθείας, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπιρράξας κατὰ τῶν πολεμίων ἀνὰ κράτος ἅπαν τὸ ἱππικὸν, καὶ ἀναβοήσας ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποδείξωσι δι' ἔργων τὴν ἀρετὴν, ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ σαλπικταὶ ἠλάλαξαν τὸ ἐν-νυάλιον βοῇ ἀθροᾷ ἀντήχησε παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὁ στρατὸς ὅλος θεωρῶν τὸν βασιλέα προκινδυνεύοντα, ἐξώρμησε δι' ἀκατασχέτου φορᾶς κατὰ τῶν Ῥώσων, οἵτινες μὴ δυνηθέντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ῥοππὴν, ἐκλιναν εἰς φυγὴν, καὶ πρὸς

τὸ τεῖχος συνώσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐζήτουν ἄσυλον ὀπισθεν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατοπέδῳ ἀντήχησαν τὰ ἐπινίκια, καὶ ἀνευφημεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἀμέσως καὶ περιστοιχισμένος ἔτι ὦν ἀπὸ νεκρῶς καὶ τραυματίας, προεβίβασε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας, καὶ διὰ ποικίλων ἄλλων δεξιώσεων καὶ φιλοφρονήσεων κατέστησεν ἅπαντας προθυμοτέρους εἰς νέους ἀγῶνας.

Τὴν ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτ' ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν κατασκευὴν ὀχυροῦ στρατοπέδου περὶ γεώλοφόν τινα, ὅστις ἀνυψοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ Δορυστόλου, ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαστήματι. Τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Δορυστόλον ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀσφαλέστερον ὠχυρωμένον τῆς Πραισθλαύας καὶ προσέτι κατείχετο ὑπὸ 60,000 Ῥώσων, ὧν ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔῃ ἐργὸν πρόχειρον, καὶ ἐνόμισε πρὸ πάντων συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν ἐνδεχομένων περιπετειῶν τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ κατασκεύασε τὸ ὀχυρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος διὰ τοῦ Ἰστρου τοῦ στόλου, ὅστις πρὸ ἐνὸς περίπου μηνὸς εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τοῦ Κερατείου κόλπου, ἤρξατο συντόνως τὸ τῆς πολιορκίας ἐργὸν. Τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον δὲν ἐχρησίμευεν εἰμὴ ὡς ἡ ἀκρόπολις οὕτως εἰπεῖν ἅπαντος τοῦ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιχειρήματος. Ἐν αὐτῷ δὲν ἐστάθμευε συνήθως εἰμὴ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἔτοιμος νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων τοῦ στρατοῦ μοιρῶν, αἵτινες ἐστρατοπέδευον δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ παρὰ τὴν πόλιν· καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἦσαν τεταγμένοι οἱ Θρᾶκες καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν γνωστὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ ἀνατολικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸν ἔτι γνωστότερον Βάρδαν Σκληρόν. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπιτετραμμέναι εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τοῦ ὁποίου τὰ κατὰ τὰ προηγούμενον ἔτος ἀμαρτήματα, δὲν ἐμπόδισαν τὸν βασιλέα Ἰωάννην, δεύτερον ἐξάδελφον αὐτοῦ ὄντα, νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Ῥῶσοι ἅμα ἐπλησίασεν ὁ Βυζαντινὸς στόλος, εἴλκυσαν τὰ ἀκάτια αὐτῶν πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεως, ὥστε ἡ πόλις ἦτο πανταχόθεν περι-

ζωομένη. Ἡ πολιορκία διεξήγετο ὅτε μὲν ἀκροβολιζομένων τῶν δὺν ἀντιπάλων ἀνωθεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων καὶ κάτωθεν ἀπὸ τοῦ πεδίου διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ ποικίλων ἐκθρόλων ὀργάνων, ὅτε δὲ δι' ἀγώνων ἐκ παρατάξεως οὐς ἐπεχείρουν οἱ Ῥῶσοι ἐξορμῶντες ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι πάντοτε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτό. Εἰς μίαν δὲ τῶν πρώτων τούτων ἐξόδων ἔπεσεν ὁ γενναῖος Σφέγκελος, ἐκθύμως διαγωνισάμενος, περιφανῶς δὲ διέπρεψε μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν ὁ Θεόδωρος Λαλάκων, ἀνὴρ κατὰ τε τὴν ἀλκὴν καὶ σώματος ῥώμην δυσάντητος καὶ ἀκαταγώνιστος» λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Ἄλλ' ἐνῷ οὕτως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ὁ Λέων ὁ Κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος, οἵτινες ἐκρατοῦντο εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ἐνόμισαν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέαν κατ' αὐτοῦ στάσιν. Ὅθεν διαφθείραντες διὰ χρημάτων τοὺς φρουροὺς αὐτῶν ἀπῆλθον δι' ἀκατίου εἰς μοναστήριόν τι ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας κείμενον, καὶ καλούμενον Πηλαμίς. Ἐκεῖθεν δὲ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ φίλων, ἔλαβον παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις πολλὰς, ὅτι θέλουσιν ἀθροίσει πλῆθος ἀνθρώπων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος καὶ ἀνοίξει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῶν βασιλείων. Οἱ φίλοι οὗτοι ἐκάλεσαν τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον τὸν κουροπαλάτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἔλεγον ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἑτοιμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὅθεν ἀφικόμενοι οἱ δὺν ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως διὰ νυκτὸς εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς τῶν φίλων καὶ περιέμενον ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συνωμότας, ὅτε ὁ πατρικίος Λέων, ὁ δρουγγάριος τοῦ πλωῖμου, εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν φυλακὴν τοῦ Βυζαντίου, μαθὼν τὰ παρασκευαζόμενα, ὥρμησε μετὰ δυνάμεως πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ διέτριβον ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἱ δὲ προσέφθασαν μὲν νὰ διαφύγωσι διὰ παραθύρου, καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν μέγαν τῆς Ἀγίας Σοφίας ναόν, ἀλλ' ἀποσπασθέντες ἐκεῖθεν ἀπεστάλησαν φρουρούμενοι πρὸς τὴν λεγομένην Καλώνυμον νῆσον, ἥ κατὰ Κεδρητὸν εἰς τὴν Πρώτην. Ἀναγγελέντος δὲ τοῦ πράγματος εἰς τὸν βασιλέα, διέταξεν οὗτος νὰ συμπληρωθῇ ἤδη ἡ τύφλωσις τῶν δὺν ἀνδρῶν, νὰ δημευθῇ δὲ ἡ πε-

φρουσία αὐτῶν· καὶ οὕτω ἐματαιώθη προχείρως τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Φωκάδων ἐπιχείρημα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν τοῦ Δορυστόλου πολιορκίαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένον τρόπον. Ἡ τοῦ φρουρίου ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἐφαίνετο ἀκατόρθωτος, εἴτε διότι τὰ τείχη αὐτοῦ ἦσαν ὑψηλότερα καὶ πλατύτερα τῶν συνήθων, εἴτε διότι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων πανταχόθεν περιπεφραγμένην τὴν πόλιν, καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τοὺς πολιορκουμένους διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ πετροβόλων ὀργάνων, καὶ ἀποκρούων πᾶσαν αὐτῶν ἔξοδον, ἤλπισε μᾶλλον διὰ λιμοῦ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Πᾶσα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου χώρα εἶχεν ὑποταχθῇ ἤδη εἰς αὐτὸν, διότι ὁ Σβιατοσλαῦς εἶχεν ἀνακαλέσει πανταχόθεν τὰς ῥωσικὰς φρουράς, συμπυκνῶσας ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς Δορυστόλον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φρούρια παρεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα ὥστε οὗτος εὐλόγως προσεδόκα καὶ τὴν τοῦ Δορυστόλου προσεχῇ ἄλωσιν, διότι ἤξευρεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαῖου πολλὴ ἡδὴ ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ τροφῶν ἔνδεια ἕνεκα τῆς κατεσπευσμένης τοσούτου στρατοῦ συμπυκνώσεως. Ἀλλ' αἰφνης ἡ τοῦ Σβιατοσλαύου τόλμη καὶ δεξιότης κατάρθωσε νὰ παραπεταίνη ἐπὶ μῆνα ἔτι ὅλον τὴν ἀντίστασιν. Ἐκλέξας νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀσέληνον καθ' ἣν ὑετὸς βράγδαῖος ἐπιπτε μετὰ χαλάζης ἀναμειγμένος καὶ ὑπὸ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν συνοδευόμενος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων, ἐμβὰς εἰς μονόξυλα μετὰ διςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διαφυγὼν τὴν προσοχὴν τοῦ στόλου, ἐξῆλθεν εἰς ἐπισιτισμόν· καὶ συλλέξας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου σῖτον, κέγχρον, καὶ ὅσα ἄλλα τρόφιμα εὔρεν, ἐπέστρεphen ἡδὴ εἰς Δορυστόλον, ὅτε εἶδε κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν θεράποντας τοὺς μὲν ποτίζοντας ἵππους, τοὺς δὲ χορτολογοῦντας καὶ ἄλλους ξυλεύοντας, ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀναγκάσας εἰς φυγὴν, ἐπέστρεphen ἡδὴ διὰ τῶν μονόξυλων αὐτοῦ εἰς Δορυστόλον. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἡγανάκτησε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια ἐπέτρεψε τὸν ἐκπλουν τῶν Ῥώσων· καὶ ἠπειλήσεν αὐτοὺς θάνατον, ἐὰν ἐπαναληφθῇ τοιοῦτό τι. Συγχρό-

νως δὲ καὶ ἀπὸ ξηραῶς ἀπέκλεισεν ἔτι στενότερον διὰ τάφρων καὶ φυλάκων τὴν πύλιν, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰσαγωγὴν νέων τροφίμων. Καὶ τοῦτο μὲν κατωρθώθη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἐπέμειναν καρτερικῶς ἀνταγωνιζόμενοι. Ἡ ἄμυνα αὐτῶν διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἰουλίου καὶ ἐπέκεινα. Κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα τούτου ἡμέρας πειραθέντες νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς, τούτου μὲν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέτυχον, ἐφόνευσαν δὲ τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις καίτοι ἕνεκα τοῦ ἀκολάστου αὐτοῦ βίου ὀλίγην εἶχε περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρόνοιαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὁμως ἐκείνην στιγμὴν ἐκθύμως κατὰ τῶν πολεμίων ἀντεπεξῆλθε καὶ γενναίως ἔπese. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν οἱ Ῥῶσοι ἐπαρθέντες ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ἐξῆλθον αὖθις ἵνα ἐκ παρατάξεως ἀγωνισθῶσιν, ὑπὸ Ἰκμορα τὸν μετὰ Σβιατοσλαῦον πρῶτον αὐτῶν ἡγεμόνα, ἄνδρα γιγαντώδη καὶ νεανικόν, καὶ πολλὴν σφαγὴν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπeneγκόντα. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλικὸς σωματοφύλαξ Ἀνεμᾶς, ὅστις, ὡς ἡξυρόμεν ἤδη, ἦτο υἱὸς τοῦ τελευταίου Ἐμίρου τῆς Κρήτης Ἀπδοῦλ-Ἀζίζ, καὶ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Ῥώσου μαχητοῦ ἀντίπαλος, ὁρμήσας κατ' αὐτοῦ διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέκοψε τὴν τε κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· οἱ δὲ Ῥῶσοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ παθήματος τούτου, ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἄστυ, ἀφοῦ κατέλιπον πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης νεκρούς.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰκμορος ἐπροξένησεν εἰς τὸν ῥωσικὸν στρατὸν ἀθυμίαν· ἥτις ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὥστε ὁ Σβιατοσλαῦος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιον τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ, ἵνα βουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου, πράγματι δὲ ἵνα ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἄμυναν. Τῶντι ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, οἱ μὲν ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἄλλο δὲν ἔχουσι νὰ πράξωσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπέβαλον τοσοῦτους πρωταγωνιστάς, εἰμὴ νὰ φύγῃ διὰ νυκτὸς ὅπως ἡδύναντο ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη φυγὴ ἦτο ἀκατόρθωτος ἕνεκα τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, ὅστις ἀγρύπνως ἤδη ἐπετῆρει τὸν ποταμὸν, ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσῃσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα διασώσωσι τὴν περιλιπομένην στρατιάν. Ταῦτα ἀκούσας μετὰ

Βαθείας λύπης ὁ Σβιατοσλαῦος εἶπε λόγους τινάς, τοὺς ὑπολοῦνς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὑπὸ τε τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σλαύου χρονογράφου Νέστορος. «Μὴ καταισχύνομεν, εἶπε, τὴν Ῥωσίαν, ἀλλὰ καταλείψομεν ἐνταῦθα τὰ ὅστ' αὐτῶν. Ἐὰν ἀποθάνωμεν οὐδεμία θέλει προσγίνει εἰς ἡμᾶς ἀτιμία, ἐνῶ ἐὰν σωθῶμεν, βέλομεν ὑπὸ πάντων κατακριθῆ. Ἐγκαρτερήσωμεν λοιπὸν, καὶ, ἂν ἐγὼ προκινδυνεύω περὶ τούτου, τότε σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν». Οἱ μαχηταὶ ἀπεκρίθησαν «θέλομεν πέσει πάντες μετὰ σοῦ» καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἔτι ἅπασι. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ἀπόγευμα συνεκροτήθη ἡ τελευταία κρίσιμος ἐκ παρατάξεως μάχη, πρὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀνείμης κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀλλ' ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν ἐσώθη διὰ τοῦ ἀλυσιδωτοῦ αὐτοῦ χιτῶνος, ὁ δὲ ἀτρόμητος ἐκεῖνος νέος, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, πολλοὺς μὲν τούτων ἐφόνευσεν, ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐφονεύθη καὶ αὐτός. Οἱ Βυζαντινοὶ καταπλαγέντες ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου ὑπεχώρησαν προτροπᾶδην, καὶ ἐδέησε νὰ προκινδυνεύσῃ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν, καὶ ὁρμήσωσιν αὖθις ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Θύελλα δὲ μετὰ βροχῆς ἀναρρίπισθεῖσα, προσέβαλε τὰς ὀφείας τῶν Ῥώσων, καὶ φήμη διεδόθη ὅτι ἀνὴρ λευκόπωλος προηγούμενος τῶν Βυζαντινῶν, διέκοπτε καὶ συνετάραττε τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος ἦτο ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Θεόδωρος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπεκαλεῖτο ἀείποτε προστάτην καὶ ἀρωγὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεπτέρωσαν τὸ θάρρος τῶν χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατορθώσας νὰ περικυκλώσῃ σχεδὸν τοὺς Ῥώσους, ἔτρεψε τελευταῖον αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὸν περίβολον, καθ' ἣν μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Εἰς τὴν μάχην ταύτην λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν 15,000 Ῥώσων, ἐλήφθησαν δὲ διςμύριαι ἀσπίδες καὶ ξίφη πάμπολλα. Βυζαντινοὶ δὲ ἔπεσον 350 ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματιῶν. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Σβιατοσλαῦος ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην πρέσβεις, προτείνων, οἱ μὲν Ῥῶσοι νὰ παραδώσωσι τὸ Δορύστολον, νὰ ἀπολύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Βουλγαρίας, ἐπιστρέφοντες διὰ

τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ Βυζαντινοὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀπόπλουν, νὰ ἐπιχορηγήσωσι τὰς ἀναγκαίας τροφάς, καὶ νὰ συγχωρήσωσιν ὥστε νὰ προσέρχωνται εἰς Βυζάντιον χάριν ἐμπορίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐδέχθη προθύμως τὰς συμβάσεις ταύτας, καὶ διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα σίτου μέδιμνοι δύο· εὐρέθησαν δὲ οἱ λαβόντες τὸν σῖτον 22,000 ἐκ τῶν 60,000, ὅσοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας. Γενομένων τῶν σπονδῶν ὁ Σβιατοσλαῦος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἀπεποιήθη τὴν συγγέντευσιν, καὶ καθοπισθεὶς διαχρύσω πανοπλίᾳ προσῆλθεν ἔφιππος παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰστρου συνεπαγόμενος μυρίους χρυσοφοροῦντας ἱππεῖς, ἐνῷ ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ἐπῆλθε ταπεινότερον ἐπὶ ῥωσικοῦ ἀκατίου παραπλέων τὸν ποταμὸν καὶ κωπηλατῶν μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. Τότε οἱ Βυζαντινοὶ εἶδον ἐκ τοῦ σύγγεγυς τὸν Σβιατοσλαῦον, καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος δίδει ἡμῖν ἀκριβῆ τινα εἰκόνα ἐνὸς τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ σημερινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον, ἀλλὰ κάλλιστα κατὰ πάντα διηρθρωμένον, εἶχε δασείας τὰς ὀφρῦς, καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἦτο σιμὸς τὴν ῥίνα καὶ ἀραιὸν μὲν εἶχε τὸ γένειον, τὸν δὲ μύστακα πυκνὸν καὶ μακρότατον· ἡ κεφαλὴ του ἦτο σχεδὸν φαλακρά, ἀλλ' ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐκρέματο βόστρυχος ἐμφαίνων τὸ τοῦ γένους ἐπιφανές· καὶ πάλιν ἀφ' ἐκατέρου τῶν ὠτων ἐξηρτάτο χρυσοῦν ἐνώτιον κεκοσμημένον διὰ δύο μαργαριτῶν, ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ λίθον ἀνθρακα. Ἐπερεν ἐσθῆτα λευκὴν κατ' οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν καθαριότητα διαφέρουσαν τῆς ἐσθῆτος τῶν συντρόφων του· ἡ ὅλη ὄψις αὐτοῦ εἶχε τι σκυθρωπὸν καὶ τραχύ. Ὀλίγα δὲ τινα ὁμιλήσας εἰς τὸν βασιλέα περὶ διαλλαγῆς, καθήμενος παρὰ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀκατίου, ἐπέστρεψεν εἰς Δορύστολον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κατὰ τὰς σπονδὰς ἀπέδωκεν τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην, ὅπου ὅμως ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπέβη οἰκτρά· διότι πολυάριθμοι Πετсенέγοι ἐνεδρεύοντες ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος καὶ κατέσφαξαν αὐτόν τε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὥστε ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης ῥωσικῆς στρατιᾶς ὀλίγοι μόνον ἀνέσωθησαν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, καταβαλὼν οὕτω ἐντὸς τεσσάρων μη-

νῶν τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον καὶ φοβερόν ἀντίπαλον καὶ ἀνακτίσας πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μετονομάσας τὸ Δορύστολον Θεοδώρουπολιν ἀπὸ τοῦ στρατηλάτου καὶ μάρτυρος Θεοδώρου, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φυλακὴν ἀξιόμαχον, ἐπανήλθε μετὰ τροπαίων μεγίστων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα παρесеλεύσθη νὰ ὑποδεχθῇ ἐπαξίως τοιούτων ἄθλων τὸν λαμπρὸν αὐτῆς κυριάρχην. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου δι' ἧς προέκειτο νὰ διέλθῃ, αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν δι' ὑφασμάτων ἀλουργῶν, κλάδοι δὲ δάφνης συμπεπλεγμένοι μετὰ πέπλων χρυσοῦφῶν μετεσχημάτισαν τὴν μακρὰν ἐκείνην ὁδὸν εἰς θάλαμον οὕτως εἶπεῖν συνηρεφῇ. Τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς ὅλος συνέρρευσεν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, συνεπαγόμενος στεφάνους μὲν καὶ σκῆπτρα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, χρυσοκόλλητον δὲ λευκόπῳλον ἄρμα, ἵνα ἐπιβάς ἐπ' αὐτοῦ καταγάγῃ τὸν νενομισμένον θρίαμβον. Ὁ βασιλεὺς ὁμῶς τοὺς μὲν στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα εὐμενῶς ἀπεδέξατο, καὶ πολλαπλάσια ἀντὶ τούτων ἀπέδωκε δῶρα, ἐπὶ τοῦ ἄρματος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιβῇ, ἀλλὰ διέταξε νὰ θέσωσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα συνεπήγετο, τὰς ἀλουργοὺς τῶν Βουλγάρων στολὰς καὶ τὰ στέμματα, ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ ἄρματος χρυσήλατον θρόνον ἀνέθηκε τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἐνηγκαλισμένην τὸν Θεάνθρωπον λόγον, ἣν ἐκ Βουλγαρίας ὡς αὐτὸς ἐκόμισεν, αὐτὸς παρακολουθήσας ἔφιππος, τειταινωμένος τὴν κεφαλὴν διαδήματι, καὶ φέρων ἀνὰ χεῖρας τοὺς στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα. Οὕτω κατήγαγε τὸν θρίαμβον ἀνὰ μέσον τῆς κομφῶς καὶ πολυτελῶς διεσκευασμένης λεωφόρου μέχρι τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς ὃν εἰσελθὼν ἀπέδωκε τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ὡς πρωτόλειον τρόπον τινα τῷ Θεῷ δῶρον, τὸ λαμπρότατον τῶν Βουλγάρων στέφος. Μεθ' ὃ ἐπιστρέψας εἰς τὰ βασίλεια ἐκάλεσε τὸν πρώην ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βορίς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, δηλαδὴ τὴν περιπόρφυρον καὶ διὰ χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν κατάστικτον τιάραν, τὴν ἀλοοργὸν ἐσθῆτα, καὶ τὰ πέδιλα τὰ ἐρυθρᾶ. Γενομένου δὲ καὶ τούτου, ὁ μὲν Βορίς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν μεγίστρων, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐδιοικήθη ὡς ἐπαρχία βυζαντινῇ.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Βουλγαρίας, ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἣτις τοσαύτας καὶ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐπῆνεγκεν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος πληγὰς, καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Ῥώσων, οἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ προτείνωσι κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις, ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον, ἀλλ' ὅχι τὸ μόνον τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἄμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐμελέτησε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διῆλθεν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἱκανὸν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρασκευαζόμενος μὲν εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἐπιχειρήμα· ἀσχοληθεὶς δ' ἐνταυτῷ περὶ τὴν ρύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Τὰ λάφυρα τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸ πάντων ἡ τακτικὴ φρολογία εἰς ἣν αὕτη καθυπεβλήθη ἀπὸ τοῦδε κῆξῃσαν τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου τοσούτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε ὅτι δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἐνὸς τῶν καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν φόρου· ὅθεν τότε κατηργήθη εἰς ὅλα τὰ θέματα ὁ φόρος ὁ καλούμενος καπνικὸν ἢ καπνικὰ, ὅστις ἦτο φόρος εἰδικὸς πληρωνόμενος δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας (σελ. 736 τοῦ τρίτου τόμου). Πλὴν τούτου δὲ εἰς δεῖγμα ἰδιαζούσης εὐλαβείας πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, διέταξε τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἐπὶ τε τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ ὀβολοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσθήκην τῆς ἐπιγραφῆς «Ἰησοῦς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων». Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν δύο ἕτερα γεγονότα εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναγόμενα. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὴν αἵρεσιν τῶν Πκυλιανιτῶν, τὴν μετοικεσίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε'. εἰς Θράκην, τὴν ἐπὶ τῆς Θεοδώρας φοβερὰν καταδρομὴν καὶ ἐπανάστασιν ἐκεῖνων ἐξ αὐτῶν ὅσοι παρέμειναν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης κατάλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης (σελ. 78 τοῦ παρόντος τόμου). Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Πκυλιανιτῶν τούτων ἐν Ἀσίᾳ κράτος διελύθη ἔκτοτε ὀριστικῶς, πολλαὶ χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας καὶ αἰρέσεως καὶ ἐπὶ τούτῳ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν παντοτεινῶν πολεμίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῶν Μωαμεθανῶν. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν θέλων

νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Εὐρώπην μετοικεσίαν ὅλων τῶν Παυλιανιτῶν τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ, ὡς λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Καὶ διὰ τίνων μὲν διαπραγματεύσεων κατωρθώθη ἡ μετοικεσία αὕτη, δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ ἀφ' ἐνός μὲν ἡ ἀθυμία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διαγόντων ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα βίον ληστρικὸν καὶ νομάδα, ἀφ' ἑτέρου τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ὅσα ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις παρέσχεον αὐτοῖς εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας. Αἱ κατοικίαι αὗται ἦσαν αὐταὶ ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας πρὸ 200 περίπου ἐτῶν εἶχον μετοικισθῇ πολλοὶ ὁμόδοξοι αὐτῶν, ἥτοι ἡ Θράκη καὶ ἰδίως ἡ περὶ Φιλιππούπολιν χώρα. Ὡς τε τὸ πρῶτον πλεονέκτημα τῶν μετοικιζομένων ἦτο νὰ ἐγκατασταθῶσι μεταξὺ ἀνθρώπων οἰκείων καὶ ὁμοδόξων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν διὰ νέων μετοίκων, διότι ἡ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι οἱ Παυλιανῖται τῆς Θράκης, εὐχαριστούμενοι εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνοχὴν τοῦ δόγματος αὐτῶν, οὐδέποτε συνεμάχησαν μετὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολεμίων τοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πάντοτε προθύμως ἡγωνίσθησαν καὶ γενναίως ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, συντελοῦντες ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματος εἰς πολλὴν ἐπίδοσιν οὐ μόνον τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς χώρας, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, μέχρι τῶν ὁποίων κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθησαν. Καὶ οὕτω τῶν ἐξηκολούθησαν πολιτευόμενοι ἐν τῷ μέλλοντι μέγα προσέτι κτησάμενοι ὄνομα ἐν τῇ καθ' ὅλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, διότι, καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, διέδωκαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἀρχὰς καὶ δοξασίας, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆς νεωτέρας θρησκευτικῆς μεταρρύθμισεως ἐν τῇ Εὐρώπῃ σπέρματα. Ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν Παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐξηλείφθη βαθμυδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν κοιτίδι, οὕτω καὶ ἡ ἐν Θράκῃ αὕτη ἀποικία, ἀφοῦ τοσοῦτον ἤκμασεν ἐνταῦθα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, ἐπὶ τέλους ἐμάρανθη

παντελῶς, ἐνῷ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγένετο αὐτόθι πρόξενον σωτηρίων ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος μεταβολῶν. Αἱ ἀδιάκοποι συμφοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν αἱ χώραι τῶν Παυλιανιατῶν, μάλιστα ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ μετ' αὐτῶν ἀνάμιξις ποικίλων βαρβάρων, ἡ καταδρομὴ τινῶν βασιλέων, καὶ ἡ αὖξουσα δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια συνεπήγαγον κατ' ὀλίγον τὴν ὁλοσχερῇ καταστροφὴν τῶν ἐλευθερίων ἐκείνων δογμάτων, ὥστε σήμερον οὐδὲν ἔχνος αὐτῶν σώζεται ἐν Θράκῃ. Πολλοὶ προσῆλθον βεβαίως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, πολλοὶ ἠσπάσθησαν τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα, εὐάριθμοι δὲ τινὲς ὑπῆρχον ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἵμου διάγοντες μὲν τὸν βίον ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἐν πενίᾳ, ἀναμιζαντες δὲ εἰς τὸ θρησκευμα αὐτῶν θυσίας αἱματηρὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντελῶς ἀλλότρια τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐξηλείφθησαν ἔκτοτε, οἱ δὲ ὀλίγοι Παυλιανῆται ἢ μᾶλλον Παυλικιάνοι, ὡς λέγονται οἱ κατοικοῦντες σήμερον εἰς Φιλιππούπολιν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι φέροντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἄλλοτε πολύκροτον ἐκεῖνο ὄνομα, κατήντησαν καθολικοί.

Τὸ ἕτερον ἀξιομνημόνευτον γεγονός τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τοῦ Ῥωσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μωαμεθανικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους σχέσεις. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς δύσεως, ὁ Ὅθων ἐπανάλαβε τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας. Καὶ δὲν ὑποκίμει μὲν πολὺ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς διαφόρους καὶ ἰσχυροὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀντιπάλους, ἐνόμισε συνετὸν νὰ μὴ ἀπασχολῇται ὑπὸ τοιούτων ἐν τῇ δύσει περιπλοκῶν. Ὅθεν ἀπολύσας ἓνα τῶν ἐπισημοτέρων αἰχμαλώτων τῶν ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ τούτου πολέμου γενομένων, Πανδούλφον τὸν ἡγεμόνα Βενευέντου καὶ Καπύης, ἀνέθηκεν αὐτῷ νὰ καταπείσῃ τὸν Ὅθωνα νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἐπαναλήφθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ὅθων δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπευθύνῃ νέαν αἵτησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὅθωνος Β', χωρὶς νὰ ἀπαιτήτῃ ῥητὴν τινὰ παραχώρησιν, ἀλλ' ἀρκούμενος εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γάμος οὗτος

θέλει διαβιβάσει εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Δὲν ἔπεμψε δὲ πλέον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης τὸν κενόδοξον καὶ κακοήθη Λουϊτπράνδον, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τινὰς Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ὧν προῖστατο ὁ ἐπίσκοπος Μογοντιάκου Θευδόριχος, εἰς τῶν συνετωτέρων καὶ λογιωτέρων ἱερωμένων τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ διεξαχθέντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἔδωκε προθύμως τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκαιδεκαέτις Θεοφανὴ ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ συνοδίας λαμπρᾶς, ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὴν 14 ἀπριλίου 972, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὁθωνος Β'. ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΓ'. Ἡ χρηστὴ, ἡ ὡραία καὶ εὐφυὴς αὕτη νεά, ἥτις ἐκληρονόμησε μόνα τὰ προτερήματα τῆς ὁμωνύμου μητρὸς της, ἔσχυσε βραδύτερον οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐπιτροπεύσασα διὰ τὸν πρῶμον τοῦ συζύγου της θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν της Ὁθωνα Γ'. καὶ ἀναδείξασα εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς μεγαλοφροσύνην καὶ δεξιότητα. Οἱ δὲ παρακολουθήσαντες αὐτὴν, ἢ μετέπειτα ὑπ' αὐτῆς μετακληθέντες σοφοὶ Ἕλληνες, ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως.

Τοιοιουτρόπως ἐξασφαλισθεὶς ἀπανταχόθεν διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων, διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Ῥώσων καὶ τῆς χειρώσεως τῆς Βουλγαρίας, διὰ τῆς μετοικεσίας τῶν Παυλιανιτῶν καὶ διὰ τῶν φιλικῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Δύσεως, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐτράπη ἤδη κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν πατρίκιον Νικόλαον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Συρίας, οἵτινες τφόντι, προσλαβόντες μετ' οὐ πολὺ ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Νικόλαος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ διέλυσεν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἡσθάνετο ὅτι ἀπλητεῖτο ὀριστικωτέρα τῶν πραγμάτων ρύθμισις πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ διεξαγάγῃ αὐτόθι μέγαν ἐπιθετικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀνακτήσῃ ὅλοσχερῶς πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας,

πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ τὴν ἰδίως λεγομένην μεγάλην Ἀρμενίαν, καθιστῶν οὕτω σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Ἀρά-
ξην, τὸ Κάσπιον ὄρος καὶ τὸν Τίγριν, πρὸς νότον δὲ ἀπ' ἀνατολὰς
πρὸς δυσμὰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας καὶ τὸν Σουεσσικὸν ἰσθμόν. Ἦ
ἐκτέλεσις τοῦ βουλευμάτος τούτου ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ
διακοπὴν τῶν διαφορῶν κλασμάτων τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου,
καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξεσθénησιν καὶ τὴν παρχλυσίαν αὐτοῦ. Διὰ
νὰ διευκολύνῃ δὲ τὸ ἔργον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐζήτησε παρὰ τῶν
Ἑνετῶν, οἵτινες μόνοι τότε ἐκ τῶν τῆς Δύσεως πόλεων διεξῆγον
ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ἐκδώσῃ νόμον ἐπιβάλλοντα θάνα-
τον ἢ χρηματικὴν ποινὴν 100 λιτρῶν χρυσοῦ (122,400 δραχμῶν)
κατὰ παντός, ὅστις ἤθελε κομίσῃ εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς σίδηρον,
ξύλικήν, ὄπλα, ἢ ἄλλο τι πρὸς πόλεμον χρήσιμον, καὶ οἱ Ἑνετοί,
οἵτινες ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφερόντων
ἠναγκάζοντο νὰ ἀναγνωρίζωσι μέχρι τίνος τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς
ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἐξέδωκαν τὸν ζητηθέντα νόμον·
ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ τοιαῦται ἀπαγορεύσεις, καίτοι πολλάκις δια-
ταχθεῖσαι, πάντοτε παρεβιάζοντο ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ὡς λέγει ὁ
Μουρατόρης.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐγένετο τῷ 973 κατὰ τῆς μεγάλης Ἀρ-
μενίας, διὰ τοῦ τότε δομεστίκου τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ
ὄνομα δὲν ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ὁ δομεστικός οὗτος, συνε-
παγόμενος στρατὸν καλῶς κατηρτισμένον, κηδεύοντες κατ' ἀρ-
χάς· διότι διελθὼν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ περάσας τὸν Εὐφρά-
την, ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἐδессαν χώραν Ὀσροηνὴν (τμήμα τῆς
Μεσοποταμίας, κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἀράβων), ἐκυρίευσεν τὴν
Νίσισιν τῆς Μυγδονίας (μέρος καὶ τοῦτο τῆς Μεσοποταμίας ἀνῆ-
κον ἔτι εἰς τοὺς πολεμίους), καὶ ἔπειτα τραπείς πρὸς βορρᾶν καὶ
ἐμβαλὼν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν (τὸ
σημερινὸν Διαρβεκίρ) καὶ ἐπόρθησεν πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, συλ-
λαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ Περσαρμενία, ἣτις εἶχε διατη-
ρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας, συνεμάχησε μετὰ
τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ ἐκπλαγέντες Μωαμεθανοὶ ἔφυγον προτροπά-
δην πρὸς τὸ Βαγδάτιον καὶ διέδωκαν τὸν τρόμον αὐτῶν εἰς τὴν

μεγάλην ταύτην πόλιν ἐν ᾗ οὐδεμία ὑπῆρχε σχεδὸν κυβέρνησις. Οἱ Καλίται εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλλει πᾶν πραγματικὸν κράτος, μὴ διατηρήσαντες εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μνημονεύωνται πρῶτοι αὐτοὶ εἰς τὰς δημοσίας προσευχάς. Ἀληθεὶς κυβερνῆται ἦσαν τότε οἱ κατὰ τόπους Ἑμίρσι· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἐξαχρειωθέντες κατέτριβον τὸν βίον περὶ κυνηγεία καὶ εὐωχίας, ὥστε οὐδεμία ἐγένετο παρασκευὴ πρὸς ἀποκρουσιν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξηκολούθει προβαίνων πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρεως, καὶ ἐλεηλάτει τὴν περὶ Μαρτυρόπολιν Σωφηνήν. Τότε ὁ Μωαμεθανὸς διοικητὴς τῆς χώρας ταύτης, ἀνὴρ γενναῖος, Ἀβού Ταγλάδ καλούμενος, ἀθροίσας ὅσον ἡδυνήθη στρατὸν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου. Κατὰ δυστυχίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος, θαρρῶν εἰς τὰ προηγούμενα κατορθώματα καὶ εἰς τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤγε, περιεφρόνησε τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον, καὶ ἐνέβαλεν ἀπερισκέπτως εἰς στενὸν τι ἀδιάβατον διὰ τὸ ἵππικόν. Ἐνῷ δὲ εὕρισκετο ἔτι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ταύτῃ, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ Μωαμεθανὸς ἡγεμὼν καὶ κατατροπώσας μὲν τὸν στρατὸν, αἰχμαλωτεύσας δὲ τὸν δομεστικόν, ἐματαίωσεν οὕτω τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων ὀλοκλήρου ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέλαβε τότε αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλευμάτος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 974. Παρακολουθήσας τὰ ἔχνη τοῦ δομεστίκου, ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Νίσιβιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν, ἣν οἱ Ἄραβες εἶχον ἀνακτήσει ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτόθι Μωαμεθανῶν λύτρα πολλά. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προῆλθε πρὸς τὴν Μύκταρσιν, τὴν πλουσιωτέραν πόλιν τῆς χώρας, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν Μισφρκίμ, καὶ ἥτις ἐξηγόρασεν ὡς αὐτὸς τὴν λεηλασίαν αὐτῆς διὰ πλείστων καὶ καλλίστων δώρων εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον καὶ χρυσόστικτα ὑφάσματα. Ἦθελε δὲ ὁ βασιλεὺς νὰ προχωρήσῃ μέχρις Ἐκβατάνων (Χαμαδᾶν) τῆς Μηδίας, καὶ μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ θησαυροὺς ἀμνηθύτους, ἀλλὰ δὲν ἐξέτελεσε τὸ βούλευμα τοῦτο, διότι ἐνῷ ἔδει νὰ διαβῇ χώραν ἔρημον, ἄνυδρον, καὶ δόξβατον, ὁ ἐκπεπληγμένος Κα-

λίφης τοῦ Βαγδατίου ἔσπευσε νὰ προτείνῃ αὐτῷ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἀμέσως δῶρα πλουσιώτατα καὶ χρηματικὸν ποσὸν, τὸ ὅποτον δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, διότι ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει περὶ αὐτοῦ ἀορίστως « μυριάδας τριακοσίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ », τὸ ὅποτον ὅμως εἰς πᾶσαν περίστασιν φαίνεται μέγα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε συνετὸν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἔκτασιν ἣν ἔλαβε τὸ κράτος πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθριάμβευσε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιδεικνύων τὰ λάφυρα τῆς Ἀσίας, καὶ προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδον, ἔλαβε νέαν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἂν ἔσχισε τὸν τόμον δι' οὗ ὁ κλῆρος εἴχεν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπαχθῇ ῥητῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἥξυρεν ὅμως νὰ διατηρῇ τὰ δίκαια αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ κλήρου ἄρχοντα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Βασίλειος κατηγορήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ συνωμοσίᾳ μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ παραβάσει δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας κανόνων. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῇ· ὁ δὲ ἀπεποιήθη προφασιζόμενος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν δύναται νὰ δικασθῇ εἰμὴ συνοδικῶς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξώρισε τὸν πατριάρχην καὶ διέταξε νὰ χειροτονηθῇ ἕτερος, ὁ Ἀντώνιος ὁ Σιουδίτης, τοῦ ὁποίου ἐπαινεῖται ἡ ἱερότης καὶ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ὁ βασιλεὺς ἐπανάλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἀνατολῆς βουλευμάτων αὐτοῦ. Αἱ πρὸς τὸν Καλίφην γενόμεναι συνθήκαι ἀνετράπησαν, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀνέκτησαν ἀμέσως πᾶσας τὰς μετὰξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως χώρας, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν ἀπλαῖ περὶ ὑποταγῆς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δεόν νὰ κυριευθῶσι πάντα τὰ φρούρια, ἵνα ἀσφαλισθῇ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφείς τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐτράπη ἤδη ἐπὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐκυρίευσεν πρὸ πάντων τὴν Ἰεράπολιν, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Ἐμεσον καὶ τὴν Ἡλιούπολιν. Εἰς τὴν Ἰεράπολιν, τὴν ὁποίαν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Μέμπετζε, εὗρε τὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σανδάλια, καὶ τὰς τοῦ σεβασμίου

τῶ Προδρόμου τρίχας, τοῦ Κήρυκος, καὶ ἔπεμψεν ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ κειμήλια εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐντὸς δύο τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναῶν. Ἀπὸ Ἡλιουπόλεως (Βαλαβέκ) ὤρμησε πρὸς τὴν Δαμασκὸν, ὅπου ἔπραξε πάλιν τὸ λάθος νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐξελθόντος τοῦ ἐμίρου Ἀφτεκίου μετὰ τῶν κατοίκων καὶ πλουσίων δώρων εἰς προὔπαντησίν του, περιωρίσθη καὶ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ φόρον, διῆλθε τὸ Λίβανον ὄρος, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ὀχυρόν τι φρούριον κείμενον εἰς μίαν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀποτομωτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ ἐξεπολιόρκησεν ἐνταῦθα τὰς τῆ Βαλαναίας καὶ τὴν Βηρυτὸν, ἐν ᾗ εὗρε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν εἰκόνι σταύρωσιν, ἣν παρέπεμψεν ὡσαύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν τῆς Βηρυτοῦ ἀνάκτησιν, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' αὕτη ἦτο ὀχυρωτάτη, καὶ προσέτι θέν ἡδύνατο νὰ κυριευθῇ ἄνευ στόλου, παραδόξως δὲ στόλος βυζαντινὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ· ὅθεν ὁ βασιλεὺς καταλιπὼν τὴν Τρίπολιν, ἐξεπολιόρκησεν ἄλλας τινὰς παραλίους πόλεις, καὶ ἤδη ἀπεφάσισεν αἴφνης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἀδελὸν διὰ τί, ἐνῶ εἶχεν ἔτι καιρὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἀνάζαρβον, καὶ τὸν Ποδανδὸν, καὶ ἄλλας κτήσεις πολυτελεῖς, καὶ χώρας εὐφόρους, ὥστε ἔλαβε τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ εἰς τίνα ἀνήκουσιν αὗται. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα κτήματα ἀνακτιθέντα ἐπ' ἐσχάτων τὰ μὲν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τὰ δὲ ὑπὸ διαφόρων δομεστίκων, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐδώρηθησαν ἅπαντα εἰς τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας καὶ ἀγανακτῆσας αἰδινόν, εἶπε, νὰ ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταλαιπωρῶνται τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ δὲ ἐκ τοσούτων κόπων καὶ μόχθων προσκτώμενα νὰ γίνωνται κτῆμα εὐνούχου.» Ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ παρακοιμώμενου, ὅστις ἐννοήσας ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπολέσῃ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κίνδυνον. Ὅθεν ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου ἔπαυλιν ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων μεγιστάνων τοῦ κρά-

τους, τοῦ πατρικίου καὶ σεβαστοφόρου Ῥωμανοῦ, ὅπου καὶ διέτριψεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, κατῴρωθεν ὁ παρακοιμώμενος, δι' ἐνὸς τῶν εὐνούχων ὑπηρετῶν, νὰ κεράσῃ τὸν Ἰωάννην δηλητήριον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα κατὰ μικρὸν ἀναλίσκουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὁποῖον τῶντι κατέβαλε μετὰ τινὰς μῆνας τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέθανε τῇ 10 ἰανουαρίου 976 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 51. Ἐὰν εἰς τὰς τελευταίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐκστρατείας δὲν ἀνέδειξε πρόνοιαν καὶ ἐπιμονὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βουλευμάτων τὰ ὁποῖα προηρεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ, ἢ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπροτάτη λόγῳ τέχνης, δεξιότητος καὶ τόλμης. Καὶ ἐν γένει ἅπας τοῦ βασιλέως τούτου ὁ βίος παρίστησιν ἡρωϊκὸν τινα χαρακτήρα, πικρατὸς τῆς ἀποφράδος ἐκείνης νυκτὸς καθ' ἣν, μεθυθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς φιλαρχίας, ἐξετράπη τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοφροσύνης. Ὁ δὲ πρόωρος θάνατός του ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον θλιβερός, ὅσῳ, ἐὰν ἐπέζη ὀλίγον, ἢ ἀρχὴ ἤθελε περιέλθῃ ἀπὸ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ χειρῶν εἰς τὰς οὐδὲν ἤττον δεξιὰς χειρας τοῦ Βασιλείου Β', ἐνῷ ἤδη διὰ τὴν παρεμπεισοῦσαν μεσοβασιλείαν τοῦ εὐνούχου Βασιλείου, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννουπραχθέντων ἀνετράπησαν, ὁ δὲ Βασίλειος Β' ἀντὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων, ἐδέησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς.

Τῷ ὄντι καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν δύο νομίμων διαδόχων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο 20 ἐτῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 17. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐδύνατο βεβαίως ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ἔτι ἄπειρος, καὶ ἀνέκαθεν εἰθισμένος νὰ εὐλαβῇται τὸν εὐνούχον Βασίλειον ὡς προστάτην καὶ ὁδηγόν' ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενος ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὅστις, ἀφοῦ διετέλεσεν ἀλληλοδιαδόχως πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τε τοῦ Νικηφόρου Φωκά καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέστησεν ἀμφοτέρους ἐκποδῶν, κατῴρωθεν ἤδη ἂν ὅχι νὰ λάβῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς βασιλείας, ὅπως οἱ δύο ἐκεῖνοι στρατηγοὶ, νὰ μετέλθῃ ὅμως ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη πᾶσιν

αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν. Ἵνα ἀσφαλισθῇ δὲ κατέφυγεν εἰς διάφρα μη-
χανήματα, ἐξ ὧν τινὰ ἀπέβησαν ὀλέθρια. Πρὸ πάντων ἀνεκάλεσεν
ἐκ τῆς ἐξορίας τὴν μητέρα τῶν δύο βασιλέων Θεοφανῶ, πιθανῶς
ἵνα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας ταύτης συντελέσῃ αὕτη εἰς παγίωσιν
τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιβροχῆς ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν υἱῶν της. Τοῦ-
λάχιστον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάκλησιν ταύ-
την τῆς Θεοφανοῦς, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὄνομα δὲν ἀκούεται ἐκ-
τοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλ' ὁ πρόεδρος Βασίλειος πρόβη συγχρόνως καὶ εἰς ἑτέραν
πράξιν, τῆς ὁποίας γνωστότερα εἶναι τὰ τε αἷτια καὶ τὰ ἀποτε-
λέσματα. Ἐπὶ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἐν τῷ κρά-
τει πρόσωπον ἦτο ὁ Βάρδας Σκληρὸς, ὅστις, ὡς στρατηλάτης πά-
σης Ἀνατολῆς, καὶ, ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πολεμικῶν κατορ-
θωμάτων, μέγα ἰσχύων ἐν τῷ στρατῷ, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνε-
χθῇ ἄλλην κυριαρχίαν. Ὅθεν ὁ εὐνούχος Βασίλειος ἐνόμισε πρέπον
νὰ περιστείλῃ μὲν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, νὰ περιποιηθῇ δὲ καὶ νὰ
ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν τοὺς γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς στρατηγοὺς Πέτρον
καὶ Μιχαὴλ Βούρτζην. Ἐπὶ τούτῳ δὲ τὸν μὲν Βάρδα Σκληρόν,
ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου ἀρχὴν, ἐξαπέστειλεν
εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν δὲ στρα-
τοπεδάρχην Πέτρον διώρισε στρατηλάτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν
Μιχαὴλ Βούρτζην μάγιστρον καὶ στρατηγὸν Ἀντιοχείας.

Ὁ Σκληρὸς ἀγανακτῆσας, μεταβαίνει ἐν τάχει εἰς τὴν ἐπιτρα-
πεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν, οὐχὶ ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ
εὐνούχου, ἀλλ' ἵνα ἐκδικηθῇ αὐτόν. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον εὗρεν
αὐτόθι, καὶ ὅστις τὸν ἐλάτρευε, τὸν ἀνηγόρευεν ἀμέσως βασιλέα,
αὐτῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας. Οἱ Ἀραβες, οἵτινες
ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποθάλλωσι πᾶσαν παρὰ τοῖς Βυζαν-
τινοῖς στάσιν, συμμαχοῦσι μετ' αὐτοῦ· τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ
βασιλικοῦ στρατοῦ αὐτομολοῦσιν ἔκτοτε πρὸς τὸν Σκληρόν· ἄλλοι,
ὡς ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, συνεννοοῦνται μετ' αὐτοῦ. Συγκροτηθείσης
δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 976 κατὰ τὴν Λάπαραν τῆς Καππαδοκίας
μάχης μεταξὺ τοῦ Σκληροῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Πέτρου, τρέπον-
ται οἱ βασιλικοὶ, καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, σὺν τῇ ἀπο-
σκευῇ καὶ πλούτῳ ἀπείρῳ, περιπίπτει εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵ-

τινες μετ' οὐ πολὺ ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσεως τοῦ τε Μιχαὴλ Βούρτζη καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Ἀτταλέων. Ὅταν αἱ εἰδήσεις αὗται ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος ἐταράχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ἔτι νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνήθων αὐτῷ μηχανημάτων. Πείθει λοιπὸν τὸν βασιλέα νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀσίαν τὸν πρωτοβεστιάριον Λέοντα, σύμβουλον μὲν ἔχοντα τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ διαβόητον πατρίκιον Ἰωάννην, περιβεβλημένον δὲ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ δωρεῖν, καὶ διορίζειν, καὶ προσιθάζειν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Λέων, ἀφειδῶς ποιούμενος χρῆσιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος, θέλει προσελκύσει τοὺς πλείστους τῶν ἀποστατῶν. Ὁ Λέων ἐλθὼν εἰς Κοτυαεῖον τῆς Φρυγίας, καὶ πῆξας αὐτόθι τὸ στρατόπεδον, τοῦ ὁποῦ ἡγεῖτο πάντοτε ὁ πατρίκιος Πέτρος, ἤρχισε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἀλλ' αὗται ἀπέτυχον, ὑποληφθεῖσαι ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Τότε ἀπεφάσισε συνετόν τι ἅμα καὶ τολμηρόν. Ἀναχωρήσας ἀπὸ Κοτυαεῖου, καὶ ἄφεις κατὰ μέρος τὸν εἰς Διπόταμον παρατεταγμένον Σκληρὸν, ὥρμησε πρὸς ἀνατολάς, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῦν τῶν στασιαστῶν. Τὸ κίνημα τοῦτο κατεφύβισε τοὺς περὶ τὸν Σκληρὸν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνοντες κινδυνεύουσαν τὴν στάσιν νὰ διαλυθῇ, προσέρρευσαν πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Σκληρὸς ἀπέσπασε τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μετὰ εὐζώνου στρατιᾶς, παραγγείλας ν' ἀντιταχθῇ μὲν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς πᾶσαν πρόοδον τοῦ Λέοντος, νὰ ἀποφύγῃ δὲ ὅσον οἶόν τε καθολικὴν πρὸς αὐτὸν συμπλοκὴν. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο, μανθάνει ὅτι οἱ πρὸς ἀνατολάς τῆς Βερρόριας Ἀραβες ἔπεμψαν τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον φόρον εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ ὅτι οἱ κομίζοντες τὸν χρυσὸν τοῦτον ἔμελλον νὰ διέλθωσιν εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἀνὰ μέσον τῶν δύο στρατευμάτων. Ἡξευρον δὲ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Λέοντα, ὥστε οἱ δύο ἀντίπαλοι ὥρμησαν κατ' ἀλλήλων περὶ τὸ φρούριον Ὁξύλιθον, ἵνα κυριεύσωσι τὸ λάφυρον, καὶ συγκροτηθείσης μάχης, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Βούρτζην, πολλοὺς ἀποβαλόντες, μάλιστα ἐκ τῶν Ἀρμενίων, τοὺς ὁποῖους ἀνηλεῶς ἔσφαζον οἱ βασιλικοὶ, ὡς πρῶτους προσχωρήσαντας πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην ὁ

Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἐκ μάχης κρισίμου, καὶ ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς, ἧς αὐτὸς μὲν ἦγε τὸ μέσον, ἐπέτρεψε δὲ τὰ μὲν δεξιὸν κέρας εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Γαβρᾶν, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λέοντος περὶ Ῥαγέας, καὶ ἔτρεψε τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ φόνον πολύν. Ἐκεῖ ἔπεσαν ὁ πατρικίος Ἰωάννης, ἐκεῖ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος, ἐκεῖ ἔπεσον καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἡχμαλωτεύθη δὲ καὶ ὁ πρωτοβεστιῆριος μεθ' ἐτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει. Ἡ μάχη αὕτη συνεκροτήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 977, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀπέβη ἤδη κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰσελθὼν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς αὐτὴν Νίκαιαν.

Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀμνηχανίᾳ ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος, ὅστις καθὼς ἤξεύρομεν, δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινός, ἔδειξε δεξιότητα καὶ τόλμην σπανίαν. Πρὸ πάντων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, διότι ὁ ναύαρχος τοῦ Σκληροῦ Μιχαὴλ Κουρτίκιος, θαλασσοκρατῶν, οὐ μόνον πᾶσαν νῆσον ἐπόρθει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ἐξαρτυσάμενος στόλον ἀποχρῶντα, ἐκπέμπει τὸν ὑποναύαρχον Θεόδωρον τὸν Καραντηνὸν κατὰ τῶν πολεμίων. Καὶ γενομένης ναυμαχίας πεισματώδους εἰς Φώκαιαν, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Κουρτίκιον καὶ διασκεδάζονται. Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπετύγγανε πρὸςκαιρὸν τινα ἀπὸ θαλάσσης ἀναψυχὴν, ἀντιπαρέτασσε καὶ κατὰ ξηρὰν εἰς τὸν Σκληρὸν οὐχὶ πλέον δευτερεύοντας στρατηγούς καὶ πρωτοβεστιαρίους καὶ πατρικίους ἀπολέμους, ἀλλ' ἀνταγωνιστὴν ὄντως ἐκείνου ἐνάμιλλον. Ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπέστησε τότε τὴν προσοχὴν του ἦτο ὁ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ κουροπαλάτου Λέοντος, ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου στασιάσας, ἀναγκασθεὶς νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, ἀποκαρεῖς κληρικὸς, καὶ περιορισθεὶς εἰς Χίον μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο εἷς τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐσωζε μὲν ἀφ' ὧν δὲ δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅστις εἶχε πολυειδῶς καταπολεμήσει αὐτὸν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐμίσει πολὺ μᾶλλον τὸν καταβαλόντα τὴν στάσιν αὐτοῦ Βάρδαν Σκληρόν. Εἶχε μὲν ἀποκαρεῖ κληρικὸς, ἀλλ' ἡ βεβιασμένη αὕτη ἱερωσύνη δὲν ἐλογίζετο σπουδαία· ἡ δὲ κατεπεύγουσα ἀνάγκη τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀκοίμητος φιλοδοξία τοῦ Φωκᾶ

συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλας, λησμονήσασαι τὰς ἀρχαίας ἐριδας, καὶ καταπατήσασαι τοὺς ἱερωτέρους νόμους. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἀνακληθεὶς λοιπὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, προεχειρίσθη δομέστικος τῶν σχολῶν, καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τοῦ Σκληροῦ ὥστε συνέβη ἤδη τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ὁ ἄλλοτε κατὰ τῆς βασιλείας στασιάσας Φωκᾶς, ὁ ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ καταβληθεὶς, ἐπεχείρησε νὰ καταβάλλῃ τὸν Σκληρόν, στασιάζοντα νῦν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Φωκᾶς ἀναδεχόμενος οὕτω τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα, διεπέρασε μόνος διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διὰ νυκτὸς πορευόμενος ἔφθασεν εἰς Καισάρειαν, ὅπου συνεκέντρωσε τὰ λείψανα τοῦ περὶ Ῥαγέας ἡττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅπου προσῆλθε πρὸς τοὺς ἄλλους πρὸς αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, ὅστις μετὰ τὴν ἡττάν ἦν εἶχε πάθει, δὲν ἔτυχε, φαίνεται, εὐχαρίστου δεξιώσεως παρὰ τῷ Σκληρῷ. Ἀπὸ Καισαρείας προῆλθεν ὁ Φωκᾶς εἰς τὸ Ἀμόριον καὶ ἐνταῦθα προσεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐκ Νικαίης ἐπελθόντος κατ' αὐτοῦ Σκληροῦ. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθεξώσιν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει, χάρις εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις καταλαβὼν χωρίον ἀσφαλές, ἐξηκολούθησεν ἐνθάρρυνων καὶ αὐξάνων τὴν περὶ αὐτὸν δύναμιν. Ἐκεῖ παρακολούθησαντος τοῦ Σκληροῦ, συνεκροτήθη περὶ τὰ καλούμενα Βασιλικά θέρμα, δευτέρα μάχη πεισματωδεστέρα τῆς πρώτης καθ' ἣν ὅμως ἐτράπησαν πάλιν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ἀναλογιζόμενος ὅτι ἔχει χρεῖαν ἰσχυρᾶς τιнос ἐπικουρίας, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Δαβίδ, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ, καὶ συλλέξας αὐτόθι στρατὸν οὐκ ὀλίγον, ἀθροίσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς προηγουμένης τροπῆς διασκεδασθέντας, κατήλθε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 979, εἰς Παγκάλειν, πεδίον ἀπλούμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄλυν, ὅπου ἦτο στρατοπεδευμένος ὁ Σκληρός. Καὶ ἐκεῖ συνήφθη τρίτη ἐναγώνιος μάχη. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν ἤρχισαν πάλιν νὰ ὑπενδίδωσιν, ἀλλ' αὐτοὺς, ἀβέλτιον εἶναι κρίνας τὸν εὐκλεῆ θάνατον τῆς ἀγενοῦς καὶ ἐπονειδίστου ζωῆς, ὥρμησεν ἀνὰ μέσον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τοῦ Σκληροῦ, καὶ μονομαχήσας πρὸς αὐτὸν, καὶ βαρεῖαν ἐπενεγκὼν κατ' αὐτοῦ πληγὴν, μετέβαλε τὴν ἀρξαμένην τροπὴν εἰς νίκην λαμπρὰν καὶ κρίσιμον. Ὁ Σκληρός κατέφυγεν εἰς Μαρτυρόπολιν ἐκ-

πέμψας ἐκείθεν τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν Καλίφην Βαγδατίου, ἐξαίτουμένους ἐπικουρίαν καὶ συμμαχίαν. Τοῦ δὲ Καλίου μὴ δίδοντος ἀπάντησιν ὀριστικὴν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σκληρὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Βασίλειος, πληροφορηθεὶς τὰ γινόμενα τὸν μὲν Φωκᾶν ἐτίμησε προσκικόντως, ἐξέπεμψε δὲ εἰς Βαγδάτιον πρεσβευτὴν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, διττὴν ἔχοντα ἐντολήν· τὸ μὲν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Καλίφην ἀπὸ πάσης πρὸς τοὺς στασιαστὰς συνδρομῆς, τὸ δὲ νὰ ὑποσχεθῇ ἀμνηστίαν εἰς τὸν Σκληρὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, ἐὰν μετανοήσαντες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ Καλίου ἀνησυχήσας διὰ τὴν τοσαύτην ἐπισήμω Βυζαντινῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ συρρόην, διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν ἅπαντες, ὅτε πρεσβευτὴς δηλαδὴ καὶ ὁ Σκληρὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγον μὲν θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας τοῦ Σκληροῦ τύχας. Ἐν τούτοις δὲ τινες τῶν ὑπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ παῖδες, ἐξηκολούθησαν ἀντέχοντες ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ δρῶντες τὴν χώραν, μέχρις οὗ λαβόντες ἀμνηστίαν τῷ 980 ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Σκληροῦ ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπηλλάγη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν τοῦτο εἰμὴ διὰ θυσῶν ὀλεθρίων. Ἵνα ὑποθάλῃ τὴν πίστιν τῶν βυζαντινῶν, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἐδέχθη νὰ κατασπαταλήσῃ τὰ δημόσια χρήματα καὶ ἀξιώματα· οὐδὲ ἐνίκησε νίκην ὀριστικὴν, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς ἐπανειλημμένας ἀμνηστίας, αἵτινες, ἐπιτροπόμεναι εἰς κατατροπωθέντας ἐσωτερικοὺς πολεμίους, εἶναι σωτήριαι, ἀλλ' ὅσας δίδονται εἰς στασιαστὰς ἀνθισταμένους, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνθηκολογίαι ἐν-θαρρύνουσαι τὴν κακόβουλον φιλοδοξίαν καὶ παρασκευάζουσιν νέας στάσεις. Πλὴν τούτου ἐπὶ τρία καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ μικρὰ Ἀσία ἐξετέθη εἰς τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς λεηλασίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἡ εἰςπραξίς τῶν πλουσίων αὐτῆς φόρων ἀπέβη δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος· πολλοὶ ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ἔτι πλείονες κατώτεροι ἀξιοματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἐν τῷ ἀνοσίῳ τούτῳ ἀγῶνι. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀντὶ νὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπέβησαν τάνάπαλιν διαιτηταὶ τῆς τύχης

αὐτῶν· τὸ δὲ χεῖριστον, ἡ Βουλγαρία, ὠρελουμένη ἐκ τοῦ ἀντι-
περισπασμοῦ τούτου, ἐπανέστη.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε μὲν ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἀλλ' ἵνα παγιωθῇ ἡ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔνωσις αὐτῆς, ἀπῆρτετο νὰ συμπληρωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀρξάμενον ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπῆρτετο μακρὰ, συστηματικὴ καὶ ἀπερίσπαστος ἐνέργεια. Οἱ περιλιπόμενοι ἐν τῇ εὐρείᾳ μετὰξὺ Αἰμοῦ καὶ Ἰστρου χώρα Ἕλληνες ἦσαν εὐάριθμοι. Οἱ κύριοι αὐτῆς κάτοικοι, Σλαῦοι καὶ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν εὐχερῶς ὅτι ἐπὶ 300 περίπου ἔτι διετέλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτταν ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅτι ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐπεξέτειναν τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ μὲν τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Βορίς Β'. εἶχεν ἀπαχθῆ εἰς Κωνσταντινουπόλιν, καὶ ἀποβαλὼν τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα κατετάχθη μετὰ τῶν μαγίστρων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, καὶ αὐτὸς ὁ Βορίς δὲν ὑπέλαβεν ἀμετάκλητον τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ Βοεβόδαι ἐνάμιλλοι μὲν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἤσκουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀκμαιοτέρας δὲ σώζοντες τὰς ἐθνικὰς πεποιθήσεις, καὶ μᾶλλον ἀναλλοίωτα τὰ πάτρια ἦθ' ὥστε φυσικώτατον ἦτο νὰ ἀναρρίπισθῇ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν ὁ ἀρχαῖος μετὰξὺ Βουλγάρων καὶ Βυζαντινῶν ἀνταγωνισμὸς, καὶ νὰ ἀναρρίπισθῇ τόσῳ μᾶλλον ὀξύτερον, ὅσῳ πλείονα ὑπῆρξεν ἡ ταπείνωσις ἣν ὑπέστησαν ἐσχάτως οἱ Βούλγαροι. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 976, ὁ Βορίς ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ. Συγχρόνως ἐπανίσταντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τουρνόβου Βιεβόδα Σίσμαν. Ὁ οἶκος οὗτος, ἀνέκαθεν ἰσχυρότατος ὢν, εἶχεν ἀποδῆ ἐσχάτως καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἰσχυρότερος, τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησαν καὶ ηὔξησαν οἱ τέσσαρες τοῦ Σίσμαν υἱοί· Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρών, καὶ Σαμουήλ. Μὴ παρα-

λείψωμεν ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ὠνομάζον τοὺς Βοεβόδας τῶν Βουλγάρων κόμητας, καὶ ὅτι, κατὰ Κεδρηνόν, οἱ τέσσαρες οὗτοι υἱοὶ τοῦ Σίσμαν διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κομητόπουλοι· τὴν δὲ κατάληψιν ταύτην δευτέραν ἤδη φορὰν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πολλαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κινήματος. Παρεκτός τῶν περισπασμῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκληροῦ, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ Βυζαντινὴ κυβέρνησις δὲν ἠδυνάθη νὰ ἐπέλθῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πάσῃ δυνάμει κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ κόψῃ οὕτω τὸ κακὸν ἀπὸ ρίζης, ἡ πρὸ καιροῦ ὕφισταμένη διένεξις μεταξὺ τοῦ Βοεβοδικοῦ ἐκείνου οἴκου καὶ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς ἐτέθη ἐκ μέσου διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βορίς ἐθανατώθη, ἅμα ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὁδὸν παρὰ Βουλγάρου τινὸς, νομίσαντος αὐτὸν Βυζαντινὸν διὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν ἔφερεν, ὁ δὲ ἀδελφὸς του Ῥωμανὸς, εὐνοῦχος ὢν καὶ χαρακτῆρος μαλακωτέρου, ἀνωμολόγησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιζήλου οἴκου, καὶ ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπ' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ μὲν Λαβὶδ ἐθανατώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τινων Βλάχων ὁδοιπόρων, ὁ δὲ Μωῦσῆς ἔπεσε πολιορκῶν τὰς Σέρρας, τὸν δὲ Ἀαρὼν ἐφόνευsen ὁ Σχμουήλ παγγενεῖ, ἐξαίρεσει μόνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βλαδισλαύου τοῦ καὶ Ἰωάννου, ὃν διέσωsen ὁ τοῦ Σχμουήλ υἱὸς Ῥαδομήρ ἢ Γαβριήλ ὁ καὶ Ῥωμανός. Ἐντεῦθεν κατέστη μόναρχος ἀπάσης Βουλγαρίας ὁ Σχμουήλ (ὁ καὶ Στέφανος ὠνομαζόμενος) ὅστις, ὢν ἀνὴρ πολεμικὸς, βέκτης καὶ ἀδυσώπητος, ἅμα συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐπεχείρηsen ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν καθ' οὓς ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Κατ' ἀρχὰς ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἔστησε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ εἰς Πρέσπαν πλησίον τῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος ἢ Ἀχρίδος. Ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενος ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἠπειρον, ὅπου εὗρε περὶ Νικόπολιν ἀποικίας ὁμογενῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ αὐτόθι ἐγκατασταθείσας. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρέσθη, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Βυζαντινὴν ἀρχὴν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν

Λάρισσαν, μετοικίσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πανεστίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ ἄνδρας κατατάξας εἰς τὸν στρατόν του· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ἐπισκόπου Λαρίσσης (παρευρεθέντος εἰς τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, μετὰ Ῥηγίνου Σκοπέλων, καὶ Διοδώρου Τρίκης)· καὶ ἀπέθετο αὐτὸ εἰς τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ Πρέσπαν. Ἐκ Θεσσαλίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ ἠπέλιθσεν αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ταύτης Βασίλειος Ἀποκαυκος, πρόγονος οἴκου πρωτεύσαντος βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὴν Κόρινθον, καὶ ἐπειδὴ ἦτο βαρέως ἀσθενὴς, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ οἰοῦ Νίκωνος, ἐν Σπάρτῃ τότε διατρίβοντος· ὁ δὲ οὐ μόνον ἐθεράπευσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκόμισε τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν ὅτι οἱ Βούλγαροι αἰφνιδίως ἀ-ζεύξαντες ὑπεχώρησαν πρὸς βορρᾶν. Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 981 προσκάλεσεν ἡ εἰδησις ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐνέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονός ἦτο βέβαιον, καὶ, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δι' ὧν συνωδεδύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

Πρὸ τινων μηνῶν τὰ πράγματα εἶχον ὅπωςδὴποτε εἰρηνεύσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἡττης τοῦ Σκληροῦ. Δὲν ἤξεύρομεν τί ἐμελέτα νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἄλλου πολὺ φοβερωτέρου πολεμίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Πελοποννήσου χώρας, ἀλλ' αἰφνης ἠσθάνθη τὰ πράγματα ἐξολισθαινόντα ἐκ τῶν χειρῶν του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὑπῆρξε παντοδύναμος. Ὀνόματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐκτελεῖτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Η', οἵτινες παρίσταντο εἰς ὅλα τὰ συμβούλια τῆς κυβερνήσεως, καὶ εἰς τὴν ἐγκρισιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλλοντο τὰ πάντα, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπροσδοκῆτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β' ἦτο τότε 25 ἡδὴ ἐτῶν. Ἐν τῇ διαστάσει τῶν πέντε ἐτῶν καθ' ἃ καίτοι ἐπιτρέπων τὴν ὅλην διοίκησιν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παρηκολούθησεν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς διαφορὰς τῶν πραγμάτων περιπε-

τείας, ἔλαβε πεῖραν τινὰ αὐτῶν, καὶ ἤρχισε φαίνεται νὰ ἐννοῇ ὅτι ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, οὗτος διεκινδύνευσε πολλάκις τὴν τύχην τοῦ κράτους, χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὅθεν δὲν ἀπεφάσισε μὲν ἔτι νὰ καθαιρέσῃ αὐτόν, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ ἤδη τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τοῦλάχιστον πραγμάτων, νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὃ δὲ βασιλεὺς, ἐνὸς ἔμμενον ἀμέτοχος αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι ἀπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν. Πῶς ὁ Βασίλειος Β', ὅστις ὄχι μόνον ἐνόησε τὴν ἀληθεῖαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ἄξιός νὰ ἐκτελέσῃ τὰ νοηθέντα, ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ δέοντος, εἶναι δυσεξήγητον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τῷ 981 ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, τοῦ δυσαρεστηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέγερσιν τοῦ βασιλικοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ζητήσας τὴν σύμπραξιν τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες οὐδὲν ἥττον ἐκείνου ἠγανάκτησαν διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράβλεψιν. Καὶ ἤρχισεν οὕτω ὁ Βασίλειος Β' τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ διατρέξῃ ἀπνευστὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοῦς, ἐνάμιλλος τῇ ἀληθείᾳ ἀναδεικνύμενος τῶν μεγάλων αὐτοῦ κηδεμόνων Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου.

Ἡ πρώτη ἐν τούτοις ἐκστρατεία τοῦ ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ Βασίλειος Β' παραλαβὼν τὰς δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, ὑπὸ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῷ 981 διὰ τῆς παρὰ τὴν Ῥαδόπην καὶ τὸν ποταμὸν Ἐβρον χώρας, καὶ διελθὼν τὰ στενὰ, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνόν, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σόφιας, τῆς τότε ὀνομαζομένης Τριαδίτσας, σελ. 638 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐνῷ δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα εὐρίσκετο ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ Σαμουὴλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατεῖχε τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ ὄρεων, ὁ δομέστικος Κοντοστέφανος, ὅστις ὦν ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Λέοντος Μελισσηνοῦ, ἐνόμισεν ὅτι εἰμφορεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐ-

τὸν ὠφελοῦμενος ἐκ τῆς ἀπειρίας τοῦ βασιλέως, προσῆλθε διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Βασίλειον Β'. εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μελισσηνός, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενὰ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀναζεύξωσιν ἀμέσως, τὰ ἄλλα δεύτερα λογιζόμενοι. Ὁ Βασίλειος Β' ταραχθεὶς φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἤκουσε τὴν συμβουλὴν καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν κατεσπευσμένως ὁπωσοῦν. Τοῦτο νοήσας ὁ Σαμουὴλ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ καταπλήξας αὐτοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ καταλαμβάνει τό τε στρατόπεδον καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἀποσκευὴν, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενὰ μόλις διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν. Ἐνταῦθα ὅμως ἀφικόμενος, εὔρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς τηροῦντα τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ φυλακὴν. Ὅθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφανον, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παραίτιον τοσοῦτου κακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἔχει ἀκόμῃ ἐνώπιόν του νέον εὐαπάτητον, καὶ εὐπτόητον, καὶ ἰσχυρίσθη αὐθαδιάζων ὅτι δίκαια ἐσυμβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος, ἔρριψε καταγῆς, ἀποδείξας οὕτω εἰς πάντας ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται τοῦ λοιποῦ ὑπ' αὐθενός.

Οὐχ ἥττον δὲν ἐπανελάβεν ἀμέσως τὸ κατὰ Βουλγάρων ἐπιχείρημα, τὸ μὲν διότι ἐδέησε νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν, τὸ δὲ διότι περισπάσθη ὑπὸ ἐτέρων τινῶν πολεμίων, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτι ἐνιαυτοὺς νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ Ὅθων Β' διαδεξάμενος ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 973 ἐπεχείρησε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 980 νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀξιῶν ὅτι ἐδικαιοῦτο εἰς τοῦτο διὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχε ζητήσει νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βουλεύματος τούτου, καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐμβάλει εἰς Βουλγάρίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ παρὰ τῷ Ὅθωνι Β' παραστάσεις ἀπέβησαν μάταιαι, ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴν ἐπιμείνῃ εἰς τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον πρὶν ἢ ῥυθμισθῶσι τὰ ἰταλικά πράγματα καὶ κατώρθωσιν τῶντι τῷ 982 νὰ κατατροπώσῃ ὁλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν

αὐτοῦ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὁθωνος Β'. δύναμιν περὶ Τάραντα. Ἐκτοτε οἱ Βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν πάντα ὅσα εἶχον ἀποβάλλει ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα 100 ἔτη. Ὁχυρώσαντες δὲ τὰ φρούρια ἀνέθηκαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς ἀπωτάτω κειμένης ταύτης ἐπαρχίας εἰς ἀνώτατον ἄρχοντα καλούμενον Κατεπάνω, ὅπως ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ἄρχων τῆς Παφλαγονίας (σελ. 746 τοῦ τρίτου τόμου) καὶ ὁ ἄρχων τῶν Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας. Ὁ Κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἐδρευσεν εἰς Βᾶριν, καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτοῦ προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ Καπιτανάτα, ἥτοι τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὄνομα μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐδέχθη ὁ Βασίλειος Β' νὰ ἐπιστήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ Ῥωσικὰ πράγματα. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλάου Βλαδίμηρος, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν σλαυϊκῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείαν· καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν χρονογράφον Νέστορα, Μωαμεθανοὶ, Ἰουδαῖοι, δυτικοὶ Χριστιανοὶ, καὶ ἀνατολικοὶ Χριστιανοὶ ἠγωνίσθησαν νὰ πρεσοικειωθῶσι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὸ ἴδιον θρήσκειμα τὸν δυνάστην ἐκεῖνον τῆς Ἀρκτοῦ. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκειμα, παρ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῇ αὐτὸ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὀλγα. Ἀλλὰ τοσοῦτον συγκεχυμένης ιδέας εἶχε περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὥστε ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν ἐξευτελισθῇ ἂν προσήρχετο πρὸς αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅτι ἡ ἀξιόπρεπέιά του ἀπῆτει νὰ κατακτήσῃ αὐτὴν διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ὅθεν τῷ 988 ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Χερσῶνος. Ἡ πόλις αὕτη, περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς ὁποίας ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσωμεν, ἐξηκολούθει εὐποροῦσα ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ σώζουσα μέχρι τινὸς τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου χώρας κατείχετο ἀπὸ βαρβάρους, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον προθυμίαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄν ἐστέλλετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ναυτικὴ ἐπικουρία, ἡ Χερσὼν ἐσώζετο βεβαίως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐξεργράγη ἐν τῇ κρᾷτι νέα μεγάλη στάσις, ὥστε ἡ πό-

λις ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς, τοῦ ὁποίου περιεσώθη ἡ περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις, συνεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν πέριξ φυλῶν ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἄλλ' αὐτοὶ, λέγει, αὖς μηδέποτε βασιλικῆς εὐνοίας ἀπολελαυκότες, μηδ' ἑλληνικωτέρων τρόπων ἐπιμελούμενοι» (ὅπου ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁμιλεῖ περὶ ἑλληνικῶν τρόπων καὶ ὄχι περὶ ῥωμαϊκῶν, ὅπως συνήθως τότε ἐλέγετο), ἀπήντησαν, ὅτι συνεβιάσθησαν ἤδη πρὸς τὸν Βλαδίμηρον, καὶ ἐμὲ προέτρεψαν νὰ πράξω τὸ αὐτό. Ὁθεν ἡ πόλις παρεδόθη, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ἐβαπτίσθη ἤδη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ πόλει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου Β'. ἀδελφὴν Ἀνναν, μεθ' ὃ οὐ μόνον τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίαν ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Βασίλειον Β'. εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσαν μεγάλην στάσιν.

Τὴν στάσιν ταύτην προεκάλεσαν κυρίως οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀσίας, ἀγανακτήσαντες διότι ὁ βασιλεὺς παρέβλεψεν αὐτοὺς παντάπασιν ἐπὶ τῆς εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατείας. Ἀλλὰ συνέπραξαν εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες, ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκίτου αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Βασίλειος Β'. ἰδίως δὲ ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεῖνος, ὅστις ἦτο εἷς ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπεπέμφθησαν ἀτίμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐν τῷ Χαρσιανῷ οἰκίαν τοῦ Μαλεΐνου συνῆλθον τῇ 15 αὐγούστου 987 οἱ συνωμόται καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, περιθέντες αὐτῷ τό τε διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεμίχθη εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἀφ' ἧς μετὰ τὴν εἰς Συρίαν ὑποχώρησιν τοῦ Σκληροῦ ὁ βασιλεὺς ἤψατο ἀνδρικώτερον τῆς διοικήσεως, ὁ πρόεδρος, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰ γενόμενα, κατέκρινεν αὐτὰ ὑποτονθορύζων, καὶ ἐφαίνετο μελετῶν κακὰ, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νοήσας τοῦτο καθήρεσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς, περιορίσας ἀπλῶς εἰς τὴν οἰκίαν του· ἔπειτα δὲ, ἐπεὶ δὲν ἡσύχαζε καὶ ἐπέμενε ἐνεργῶν ἀλλόκοτα, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν ἐξουσίαν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ Στενὸν, ἀφαιρέσας καὶ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας, ἵνα μὴ ἔχῃ πόρους πρὸς ἐκτέλεισιν τῶν ὀληθρίων αὐτοῦ βουλευμάτων· ὥστε περὶ τὰ τέλη

τοῦ 987 ὁ βασιλεὺς εὐρέθη μόνος, ἄνευ συμβούλου, καὶ ἐνῷ εἰσέτι δὲν εἶχον ῥυθμισθῇ αἱ πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, ἀπέαντι δεινῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα περιεπλάκησαν ἔτι μᾶλλον.

Ἀφῆσαμεν τὸν Σκληρὸν ἐν φυλακῇ ὄντα εἰς Βαγδάτιον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Καλὶφης, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατατροπώσῃ διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων μεγάλην τινὰ ἐν Περσίᾳ στάσιν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν περιφανῆ στρατηγὸν τοῦ Βυζαντίου, ὅστις παραλαβὼν μόνον τοὺς Βυζαντινοὺς αἰχμαλώτους, εἰς τριςχιλίους συμποσομένους, κατέβαλε δι' αὐτῶν τοὺς Πέρσας, καὶ ἔπειτα εἴτε ἐκόντος εἴτε ἄκοντος τοῦ Καλὶφου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὗρε τὸν Φωκᾶν ὡς βασιλέα ἀνευφημούμενον, ἐνῷ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀνευφημεῖτο. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον ἦτο μόνος νὰ κατισχύσῃ τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον μετ' ἀμφοτέρων, ἐπὶ τούτῳ δὲ πρὸς μὲν τὸν Φωκᾶν προέτεινε κοινοπραγίαν, καὶ διανομὴν τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα ἐξέπεμψε τὸν υἱὸν του Ῥωμανόν, ὡς δῆρ' ἐν αὐτομολήσαντα. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην συνεργῶν καὶ συμβούλων, ὑπεδέξατο τὸν Ῥωμανὸν φιλοφρόνως, διότι ἤξευρεν αὐτὸν ὄντα ἄνδρα ἔμπειρον, δραστήριον καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ικανώτατον. Ὁ δὲ Φωκᾶς συνήνεσεν εἰς τὴν κοινοπραγίαν, ὑποσχέθεις ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρώην ἀντίπαλον ὁλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἅμα ὁ Σκληρὸς πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν ὅρκους, ἦλθε πρὸς τὸν Φωκᾶν εἰς Καππαδοκίαν, οὗτος διέταξεν ἀμέσως νὰ συλληφθῇ καὶ ἀφαιρεθῇ τὰ βασιλικά παράσημα νὰ φυλακισθῇ εἰς φρούριόν τι καλούμενον Τυροποιόν. Καὶ τότε διαιρέσας τὴν δύναμιν εἰς δύο, τὸν μὲν πατρίκιον Καλοκυρὸν Δελφινᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου, ἵνα, κατέχων οὕτω τὰ στενὰ, πῖσῃ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς τῶν ἀναγκαιῶν στερήσεως. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα τοῦ 988, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν ἀναφέρεται πραχθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς στάσεως. Ἀλλὰ τότε ῥυθμίσας ὀριστικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, καὶ λα-

βῶν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν ναυβατῶν ἱκανὴν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπι-
τεθῇ. Καὶ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προσαγάγῃ διὰ λόγων τὸν κατέ-
χοντα τὴν Χρυσόπολιν Δελφινᾶν. Τούτου δὲ ἀποποιηθέντος, διε-
περαιώθη διὰ νυκτὸς καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροςδοκῆτως, καὶ κυριεύσας τὸ
στρατόπεδόν του, τὸν μὲν Δελφινᾶν ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου κατ' αὐ-
τὸν ἐκεῖνον τὸν τόπον ὅπου εἶχε πῆξει τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τὸν δὲ
ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον, ὅστις, καίτοι τυφλὸς ὢν, συνέ-
πραττε μετὰ τοῦ Δελφινᾶ, ἐφυλάκισεν, ἐπιβαλὼν δὲ καὶ εἰς τοὺς
ἄλλους αἰχμαλώτους τὰς προσηκούσας ποινάς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν
βασιλίδαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀβυδοῦς πολιορκουμένη στενωὺς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ
ἀνθίστατο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πέμψει εἰς αὐτὴν τὸν γενναῖον ναύαρ-
χον Κυριακόν· μετὰ μικρὸν ἐπεραιώθη ὁ τοῦ Βασιλείου Β'. ἀδελ-
φὸς Κωνσταντίνος καὶ κατόπιν ἀφίκετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλης
τῆς δυνάμεως. Ἐνῷ δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἀγωνι-
σθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 989, αἴφνης ὁ Φω-
κᾶς ἀπέθανε, δηλητηριασθεὶς ὡς ἐφημίζετο. Καὶ οἱ μὲν ἀποστά-
ται ὥρμησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, οἱ δὲ βασιλικοὶ διώξαντες αὐτοὺς
ἐπὶ μακρὸν συνέλαβον τὸν τε Λέοντα καὶ Θεόγνωστον τοὺς Μελισ-
σηνοὺς καὶ Θεοδόσιον τὸν Μεσανύκτην καὶ ἄλλους πολλοὺς, τοὺς
ὁποίους παραλαβὼν ὁ βασιλεὺς ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασι-
λευσύνης, ἐπὶ ὄνων αὐτῶν καθημένων. Ἐξήρесе δὲ τῆς ταπεινώ-
σεως ταύτης μόνον τὸν Λέοντα Μελισσηνὸν, διότι οὗτος, ὅτε ἀν-
τιπαρετάσσοντο οἱ δύο στρατοί, ἀκούσας τὸν ἀδελφόν του Θεό-
γνωστον ὑβρίζοντα ἀπρεπῶς τὸν βασιλέα, τὸν εἶχε προτρέψει νὰ
παύσῃ, καὶ μὴ ὑπακούσαντα τὸν εἶχε μαστιγώσῃ, ὅπερ ἰδὼν ὁ
βασιλεὺς, εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τοὺς παρόντας αἰδετε, ὦ οὔτοι, ἀφ' ἐ-
νὸς ξύλου καὶ σταυρὸν καὶ πτύον» (λικμητήριον). Μετὰ τὸν θάνα-
τον τοῦ Φωκᾶ ὁ Σκληρὸς ἐλευθερωθεὶς, ἠθέλησε κατ' ἀρχάς νὰ ἐξα-
κολουθήσῃ τὴν ἀποστασίαν· ἀλλὰ προτραπείς ὑπὸ τοῦ βασιλέως,
καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ῥωμανοῦ, κατέθεσε τὰ ὅπλα,
λαβὼν εἰς ἀμοιβὴν τὸ τοῦ κουροπαλάτου ἀξίωμα. Δὲν ἤξιώθη
ὅμως νὰ ἰδῇ τὸν Βασίλειον Β'. διότι καθ' ὁδὸν παθὼν ὀφθαλμίαν,
ἐστερήθη τῆς ὁράσεως, καὶ εἰσέχθη τυφλὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις

ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγούμενον εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας· «ὃν ἐφοβού-
μην καὶ ἔτρεμον, χειραγωγούμενος ἔρχεται.»

Ἐν ἔτει λοιπὸν 990 ὁ Βασίλειος Β'. εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν
ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συμπυκνῶσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν
πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνα-
λάβῃ σπουδαίως τὸν κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνα. Περιωρίσθη νὰ πε-
ριοδεύσῃ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὡχύρωσε τὰ ὑπὸ
τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην,
καὶ ἀποδοὺς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον,
κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον
Ταρωνίτην, ἀπόγονον τοῦ ἁρμενίου Κρικορικίου (ἥτοι Γρηγορίου)
ὅστις, ἡγεμὼν ὑπάρξας τοῦ Ταρῶν, εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸ βυζαν-
τινὸν κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης.
Ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν Γρηγόριον Ταρωνίτην καὶ στρατὸν ἀξιόμα-
χον, ἵνα διακωλύσῃ καὶ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ,
ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ αὐθις ἐπὶ τὴν ρύθμισιν ἀνατολικῶν τινων
πραγμάτων.

Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀρμενίας Ἰθηρία διετέλει μὲν αὐτόνομος
ὑπὸ ἰδίους ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ πρὸ καιροῦ ἀνεγνώριζε κατὰ
τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακε-
δόνης, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰθηρίας περιεβάλλοντο τὸ ἀξίωμα τοῦ κου-
ροπαλάτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 991 ὁ βασιλεὺς
τῆς Ἰθηρίας Δαβίδ, ὅστις δὲν εἶχεν υἱόν, κατέλιπε τὰς κτήσεις
αὐτοῦ διὰ διαθήκης εἰς τὸν Βασίλειον Β'. ὁ δὲ ἐνόμισε συνετὸν νὰ
καταλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις οὐ μόνον καθ'
ἑαυτὴν ἦτο πλουσία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους
ἐπιτηδαιοτάτη, καθὼ κρατοῦσα τὰς κλεῖς τῶν λεγομένων Κασπίων
ἢ Καυκασίων πυλῶν. Ὅθεν ἐπορεύθη αὐτόθι, ἐγκατεστάθῃ εἰς τὴν
δοθεῖσαν αὐτῷ κληρονομίαν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ βόρειον μόνον μέρος
τῆς Ἰθηρίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαβίδ Γεώργιον, πείσας μὲν τοῦ-
τον νὰ μὴν ἀπαιτῇ πλειότερα, παραλαβὼν δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς
ὄμηρον τῶν συντεθειμένων. Ἐνῷ λοιπὸν αἱ πλεῖσται εὐρωπαϊκαὶ
τοῦ κράτους χῶραι, αἱ πλησιέστατα εἰς τὴν πρωτεύουσαν κείμε-
ναι, κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ κράτος προσελάμ-

εανε νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις ἀπώτατα κειμένας. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεκτῆθη, ὡς εἶδομεν, πᾶσα ἡ κάτω Ἰταλία, συγχρόνως ἢ τοσοῦτον ἤδη ἰσχυρά Ἐνετία ἐξηκολούθει διατηροῦσα πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος σχέσεις, αἵτινες ἔφερον κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποτελείας. Ὁ Δόγης Τριβούνος Μέρμος ἔπεμψε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸν υἱὸν τοῦ Μαυρίκιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ ἀξίωμά τι ἐν τῇ αὐτόθι αὐλῇ καὶ εὐκολυνθῇ οὕτω ἡ ἐκλογή του ὡς ὑπερτάτου ἄρχοντος τῆς πολιτείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ὁ πρόωρος τοῦ Τριβούνου θάνατος ἐματαιώσε τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ διάδοχός του Πέτρος Οὐρσεόλος ἔπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νέος οὗτος συνεζεύχθη τῷόντι αὐτόθι Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος. Ὁ πατριάρχης ἐστεφάνωσε τοὺς δύο συζύγους διὰ χρυσοῦ στεφάνου, καὶ ὁ μέλλων ἄρχων τῆς Ἐνετίας ἐνόμισεν ὅτι ἔτυχε τιμῆς ἐξαιρέτου, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Γεγονότα παρὰδόξα, τὰ ὁποῖα ὅμως ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ κράτος, τὸ μεγαλυνόμενον εἰς τὰ ἄκρα ἐνῷ ἐτραυματιζέτο εἰς τὸ κέντρον, εἶχε πολὺ πλεῖον ἐπιφάνειαν δυνάμεως ἢ πραγματικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ Ἰβηρίας ὁ Βασίλειος Β'. ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἵνα ἀσφαλίσῃ ὡπωσοῦν τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνωμαλιῶν κινδυνεύσασαν αὐτόθι Βυζαντινὴν ἀρχήν. Τῷόντι ὁ μὲν διοικητὴς Ἀρμενίας Ἀβού-Ἀλῆ-Χασάν ἐπανελάβε τὰς ἐπιδρομὰς του, οἱ δὲ ἐμίραι Τριπόλεως, Δαμασκοῦ, Τύρου καὶ Βηρυτοῦ εἰχον στρατεύσει κατὰ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ, φονεύσαντες τὸν ἄρχοντα αὐτῆς Δαμιανόν, εἰς πολὺν ἐνέβαλον κίνδυνον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. ἐστράτευσε δις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, πρὸς περιστολὴν τῶν μωαμεθανικῶν τούτων κινήματων· τῷ μὲν 992 ἀπὸ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν ἀναγκάσας τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰκοσαετεῖς ἀνακωχάς, τῷ δὲ 994 ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν ἐμιρῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσε νὰ ἀναγνωρίσωσι πάλιν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Τότε δὲ ἐπανερχόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίας διαβαίνοντα ὑπεδέχθη καὶ ἀφθόνως ἐφιλοξένησεν αὐτόν τε καὶ ἅπαντα τὸν στρα-

τὸν εἰς τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεΐ-
νος, ὅστις ἦτο εἷς τῶν τυχόντων συγγνώμης συνωμοτῶν τοῦ 987.
Ὅποια ἄρα γε πρέπει νὰ ἦτο ἡ περιουσία ἀνδρὸς δυνηθέντος νὰ
καταβάλλῃ τοσαύτας χορηγίας· ὅποσα ἐλεύθερα χωρία κατήντη-
σαν ὡς ἐξ αὐτῆς ὑποτελῇ, καὶ ὅποσον ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ ἄνθρωπος,
ὁ τοσοῦτους νεμόμενος πόρους; Ὁθεν ὁ Βασίλειος Β'. εὐχαριστή-
σας αὐτὸν, τὸν προσεκάλεσε νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Κωνσταν-
τινούπολιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐπέτρεψε πλέον αὐτῷ νὰ ἀνακἀμψῃ
εἰς τὰ ἴδια. Ὁ Εὐστάθιος Μαλεΐνος διέζησεν αὐτόθι ἐν πάσῃ ἀνέσει
τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του πᾶσα αὐτοῦ ἡ
κτῆσις ἐδημεύθη· καὶ πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Βασίλειος ἐξέ-
δωκε τὸν δεύτερον τῶν νόμων αὐτοῦ (σελ. 80 καὶ ἐπομ. τοῦ τρί-
του τόμου) δι' ὧν βαίνων εἰς τὰ ἔχνη τῶν προκατόχων τῆς Μα-
κεδονικῆς δυναστείας, ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς δυνατοὺς τὸ ὑπεισέρ-
χεσθαι εἰς χωρίον ἢ εἰς ἀγρὸν ἢ καθόλου ἢ μερικῶς.

Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἐποχῆς ἄρχεται ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρὸς,
ὁ διαβόητος αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Τὸν ἀγῶνα
τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστος τὸ ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενον
βούλευμα τοῦ Σαμουήλ οὐχὶ νὰ ἀφαιρέσῃ, ὡς ἄλλοτε συνέβη,
ἐπαρχίας τινὰς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ὅλως νὰ καταλύσῃ
τὸ κράτος τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ περιποιήσῃ τὴν μέχρι Πελο-
ποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαρο-Σλαυικὴν φυλὴν, ἐφ' ὃ ἐ-
πεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλη-
σιάζσαντος τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης ἵνα ἀντι-
παραταχθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ἀσώτην ἐπὶ
κατασκοπεύσει· ὁ δὲ συμπλακεῖς πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέ-
ψας αὐτοὺς, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυαριθμῶν πολεμίων, καὶ
ἠχμαλωτεύθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν
τοῦ παιδὸς ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος.
Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σαμουήλ δὲν ἐχρονотρίβησε περὶ
τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠφελθεὶς δὲ ἐκ τῆς καταπλή-
ξεως ἧτις παρήχθη ἐντεῦθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, ὧν τινες,
καὶ μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βυζαντι-

νῶν, διέβη τὰ Θεσσαλικά τέμπε καὶ διαπεραιωθείς τὸν Πηνειὸν ποταμὸν εἰσέβαλεν ἀκωλύτως εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, δηῶν τὰ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὀλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος Β'. δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ τῷ 980 εἰς Βαγδάτιον ἵνα ἐπαναγάγῃ τὸν Σκληρὸν, καὶ ὅστις εἶχε φυλακισθῇ αὐτόθι μετὰ τούτου. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκείθεν εἴτε μετὰ τοῦ Σκληροῦ, εἴτε ἄλλως, καὶ εὕρισκετο κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εἰς αὐτὸν δὲ ὄντα ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτιθειοτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β'. τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, διορίσας τὸν ἄνδρα «πάσης δύσεως ἄρχοντα». Ὁ Οὐρανὸς, ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπῆλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σαμουήλ, ὅστις, μαθὼν ὅτι νέος στρατηγὸς καὶ νέος στρατὸς ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀνῆρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐρανὸς, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισσαν τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, καὶ ὁδοιπορήσας συντόνως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ἔπηξε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ ὁ Σαμουήλ διετέλει στρατοπεδεύων εἰς τὴν ἀντίθετον ὁχθὴν. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύο ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρῆσαι πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥστε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὅτε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς, ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν προσκοπήσας καὶ εὐρὼν πόρον, διεβιβάσθη καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι ἀπαρασκευάστοι ὄντες, κατετροπώθησαν κατὰ κράτος. Ἀναρίθμητοι ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληρώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ, καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανός, καὶ ἤθελον αἰχμαλωτευθῆ, ἐὰν μὴ ἔκειντο ὡς τεθνεώτες, συμμιζάντες ἑαυτοὺς μετὰ

τῶν νεκρῶν, μέχρις οὗ ἐπιγενομένης νυκτὸς διέφυγον ἀπαρατήρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἄλλ' ἅπαν αὐτῶν τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγησαν τῆς Βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιωματικῶν γεγονότων τῆς πατρῴου ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ αἰόιδιμος Νικηφόρος ὡς εἰς τῶν σωτῆρων τοῦ ἐλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἔκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, 997, οἱ Βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν τὸ Δυρράχιον διὰ παραδόξου συνδρομῆς περιστάσεων. Ὁ αἰχμαλωτευθεὶς υἱὸς τοῦ Ταρωνίτου Ἀσώτης εἶχεν ἐμπνεύσει ἔρωτα σφοδρὸν εἰς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περὶ Σπερχεῖον συμφορᾶς, ἠναγκάσθη νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ νέου ἐκείνου· καὶ νομίσας αὐτὸν ἐντεῦθεν εἰλικρινῶς ἀφοσιωθέντα, προεχειρίσατο στρατηγὸν Δυρράχίου. Ὁ δὲ πείσας τὴν σύζυγον, οὐ μόνον αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτιμήθη μάγιστρος καὶ ἡ τούτου σύζυγος ζωστή, ἀλλὰ διὰ τινος τῶν δυναστῶν Δυρράχίου ὀνόματι Χρυσηλίου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως συνεννοηθῇ, διενήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου εἰς τὸν στρατηγὸν Εὐστάθιον Δαμνομήλην. Ἐὰν ὅμως πολλοὶ Βυζαντινοὶ ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠγωνίζοντο νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, πολλοὶ ἄλλοι εἴτε ἐβουλγάριζον τῶντι, εἴτε ἐσυκοφαντοῦντο ἐπὶ τούτῳ, παράγοντες ὅπωςδῆποτε τῷ βασιλεῖ πράγματα. Ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, εἰς τῶν προϋχόντων τῆς Λακεδαιμόνος, ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Μαλακηνός, ὅστις λογίζεται ὡς πρόγονος τῶν μετέπειτα ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Φωκίδι μεγαλοκτημόνων Μελισσηνῶν, κατηγορήθη παρὰ τῷ Βασιλεῖ ὡς συνεννοούμενος λάθρα μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Μαλακηνός οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κεδρηνός, ἦτο, κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος, πλειότερα τινὰ περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων ἐπ' εὐγενεῖᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαιμόνι, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τοῦτον

λοιπὸν τὸν Μαλακηνόν, ὁ βασιλεὺς πέμψας δύο τουρμαρχὰς εἰς Λακεδαιμόνα, προσήγαγε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατάρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἀποδείξῃ αὐτόθι τὴν ἀθωότητά του, καὶ νὰ προχειρισθῇ μάλιστα συγκλητικὸς, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον τοῦ Νίκωνος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ συνάγεται μᾶλλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς Βυζάντιον. Ἀνάλογόν τι δὲ ἐδέησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὸν μάλισταρον Βωβὸν, ἐπιφανῇ κάτοικον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖον κατηγορηθέντα ὅτι φρονεῖ τὰ τῶν Βουλγάρων, μετόκισεν εἰς τὴν ἐν Θρακησίῳ πεδιάδα. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων κατοίκων τῆς Ἀδριανουπόλεως φοβηθέντες μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ καθ' ὃ ὑποπτοὶ γενόμενοι, κατέφυγον πρὸς τὸν Σαμουήλ· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπαραίτητον κατέστη νὰ καταπολεμηθῇ οὗτος πάσῃ δυνάμει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς βορειοτέrais χώραις, ἵνα μὴ διαδοθῇ τὸ κακὸν τῆς ἀποστασίας καὶ ἀπολεσθῶσιν αὗται διὰ παντός. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β' στρατεύων κατ' ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτε δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος, καὶ διεξαγαγὼν οὕτω ἓνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων ἐξ ὧων ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τῷ 999 ἐπεχείρησεν εἰσβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλιππουπόλεως, καὶ διορίσας φρούραρχον αὐτῆς τὸν πατρίκιον Θεοδωροκάνον, κατέστρεψε πολλὰ τῶν περὶ Τριαδίτσαν (Σόφιαν) φρουρίων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Μοσυνούπολιν (τὸ σημερινὸν Κομουλτζινά). Τῷ 1000 ἐπέμψας δυνάμιν βαρεῖαν κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἵμου βουλγαρικῶν φρουρίων ὑπὸ τὸν Θεοδωροκάνον καὶ τὸν πρωτοσπαθάριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν Πραισθλαύαν καὶ τὴν Πλίσκουβαν. Τῷ 1001 ὁ βασιλεὺς αὐτὸς στρατεύσας ἐκ Θεσσαλονίκης πρῶτον μὲν παρέλαβε τὴν Βέρροϊαν παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Δοβρομήρ, ὃν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἐπειτα κυριεύσας μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν τὰ Σέρβια, μετόκισεν ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ φρουράν βυζαντινὴν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλίδαν, συνεπαγόμενος τὸν φρούραρχον Σερβίων Νικολιτσᾶν, τὸν ὁποῖον, καίτοι γενναίως ἀντιστάντα, προσχειρίσατο πατρίκιον· διότι τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο νὰ περι-

ποιῆται ὅσον ἐνδέχεται τοὺς Βουλγάρους, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτούς. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν ἀδυσώπητοι, καὶ πολλάκις δι' ἐπανελημμένων προδοσιῶν ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλλῃ πρὸς αὐτοὺς τρόπον. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὁ Νικολιτσᾶς δραπετεύσας μετ' ὀλίγον καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σαμουήλ, ἐπολιόρκησε τὰ Σέρβια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὁξέως ἐπιφανεὶς ἔλυσε μὲν τὴν πολιορκίαν, ἔτρεψε δὲ εἰς φυγὴν τὸν τε Σαμουήλ καὶ τὸν Νικολιτσᾶν, ὅστις ὁμῶς συλληφθεὶς μετ' ὀλίγον ὑπὸ τινος βυζαντινοῦ ἀποσπάσματος καὶ προσαχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα ἀπεστάλῃ δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Βασίλειος Β' στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνώρθωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἄλλοτε κατασκαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσεν δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοικίσας εἰς τὸν λεγόμενον Βολερὸν, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουρὰν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βορρᾶν, ἐξεπολιόρκησε τὰ Βοδενά, καὶ ἀσφαλίσας αὐτὰ διὰ φρουρᾶς ἀξιολόγου, ἀποικίσας δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς Βουλγάρους ὡσαύτως εἰς Βολερὸν, ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρος φρούραρχος τῶν Βοδενῶν Δραζᾶν ἐζήτησε νὰ κατοικήσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο, καὶ ἔδωκε μάλιστα αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἐνὸς τῶν ἐγκρίτων τῆς πόλεως κατοίκων. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἀφοῦ ἐγέννησε δύο ἐξ αὐτῆς τέκνα, ἐδραπέτευσεν καὶ συλληφθεὶς ἐσυγχωρήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ πενθεροῦ καὶ δεύτερον ὁμῶς ἐδραπέτευσεν, καὶ συλληφθεὶς πάλιν ἔτυχεν συγγνώμης. Ἀλλ' ἀφοῦ ἔτερα δύο ἐποίησε τέκνα, ἐδραπέτευσεν τὸ τρίτον, καὶ τότε συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη. Ἀναφέρομεν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀδιάλλακτα ἦσαν τὰ πάθη τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1001 ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαῖαι τινες μεταβολαὶ περὶ τὰς στρατηγίας τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ διάφοροι ἀραβικαὶ φυλαὶ ἐπεχείρησαν δεινὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήπως αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, προαγόμεναι, παραγάγωσιν ὄχληρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους, αὐτὸν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, ὅστις τῷντι κατατροπώσας ἐπανελημμένως

τοὺς Ἀραβας, ἐπήγαγε βαθεῖαν εἰρήνην εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκεῖ-
νας χώρας. Διάδοχον δὲ τοῦ Οὐρανοῦ διώρισε εἰς Θεσσαλονίκην
τὸν πατρίκιον Δαβὶδ τὸν Ἀριανίτην, καὶ συγχρόνως ἀποδεξάμενος
τὴν παραίτησιν ἦν ἕνεκα γήρατος ὑπέβαλεν ὁ Θεοδωροκάνος, ἐπέ-
στρεψε τὴν στρατηγίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὸν Νικηφόρον Ξι-
φίαν. Οὕτω δὲ ρυθμίσας τὰ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, ἐστρά-
τευσε τῷ 1002 ἐπὶ τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Βιδίνιον, καὶ
μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος. Ὁ Σα-
μουήλ, ὅστις ἀπέφευγεν, ὡς φαίνεται, πάντα ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς
τὸν Βασίλειον ἀγῶνα, ἐπέπεσε διαρκούσης τῆς πολιορκίας, τῇ 15
αὐγούστου, κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὴν τε πανήγυριν,
ἣτις κατ' ἔτος ἐτελεῖτο αὐτόθι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κοιμήσεως
τῆς Θεοτόκου, ἐξαίφνης διαρπάσας, καὶ ἄλλην πολλὴν λείαν συλ-
λέξας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ἅμα γενόμενος
κύριος τοῦ Βιδινίου, καὶ ὀχυρώσας αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἀπῆλθεν εἰς ἀνα-
ζήτησιν τοῦ Σαμουήλ, δηρὼν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ καταστρέφων πάντα
τὰ καθ' ὁδὸν βουλγαρικὰ φρούρια. Πλησιάσας δὲ εἰς τὰ Σκόπια,
εὗρε πέραν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, καλουμένου ἔκτοτε Βαρδάριον, κα-
τεσκευασμένον τὸν Σαμουήλ, ὅστις ἔπαθεν ἐνταῦθα, ὅ,τι εἶχε πά-
θει πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν περὶ Σπερχειόν. Διότι θαρρῶν εἰς τὴν πλημμύ-
ραν τοῦ ποταμοῦ καὶ νομίζων αὐτὸν ἀδιάβατον, διέτριβεν ἀμερί-
μνως, ὅτε εἰς τῶν βυζαντινῶν στρατιωτῶν εὐρὼν πόρον διεβίβασε
δι' αὐτοῦ τὸν βασιλέα, ἐπιπεσόντα οὕτω ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν
Βουλγάρων, τρέψαντα αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ κυριεύσαντα τὴν τε
σκηνὴν τοῦ Σαμουήλ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ἀμέσως δ'
ἔπειτα παρεδόθησαν τὰ Σκόπια, ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ῥωμα-
νοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου βασιλέως Βορίς. Καὶ τοσαύτη
ὑπῆρξεν ἡ πεποιθήσις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εἰλικρινῇ ὑποταγὴν
τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου, ὥστε μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ τὸν τιμήσῃ διὰ τοῦ
ψιλοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, διώρισε αὐτὸν στρατηγὸν Ἀβύ-
δου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχὴς εἰς τὴν πο-
λιορκίαν τοῦ Περνίκου, τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἔπειτα ἐπεχείρησε. Τὸ
φρούριον τοῦτο ἦτο, φαίνεται, ὀχυρώτατον, ὁ δὲ φρούραρχος αὐ-
τοῦ Κρακράς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ καὶ πιστότατος εἰς τὸν
Σαμουήλ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', ἀφοῦ εἰς μάτην ἀπέβαλεν οὐκ

ολίγον στρατὸν, καὶ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ τὸν Κρα-
κράν, ἐγκατέλιπε τὸ ἔργον πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπέ-
στρεψε διὰ Φιλιππουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερῶς τὰ γεγονότα τοῦ
πολέμου τούτου κατὰ τὰ ἐπόμενα ἑνδεκα ἔτη. Ὁ Κεδρηνός, ὅστις
ἐξέθηκεν ὅσα ἄχρι τοῦδε ἱστορήσαμεν, δὲν ἀκριβολογεῖ πάλιν
εἰμὴ ἀπὸ τοῦ 1014 καὶ ἐφεξῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ λέ-
γει ἀπλῶς αὐτὸν βασιλεὺς οὐ διέλειπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν
ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν-ποσὶ κείρων τε καὶ δειῶν. » Ὅθεν βέβαιον
εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε πεισματοδιδῶς ἐπιμένων εἰς τὸν
ἐναγώνιον τοῦτον πόλεμον, μὴ ἀποτραπείν ἀπὸ αὐτοῦ μήτε ὑπὸ
τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γενομένης στάσεως τῆς κάτω Ἰτα-
λίας, στάσεως μετὰ κόπου δαμασθείσης, μήτε ὑπὸ τῆς συμβάσεως
ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν
Ἱεροσολύμων, ὅπου οἱ πολέμιοι οὗτοι κατέστρεψαν τὸν ναὸν τοῦ
ἁγίου τάφου, ναὸν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμη-
σις. Ἐννοεῖται πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ
πρὸς ἄλλας δυσκολίας. Ὁ μακρὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἀπαιτῶν ἀνα-
λώματα μεγάλα, κατέστησεν ἀναπόδραστος τὴν αὐστηροτάτην τῶν
φόρων εἰσπραξίν. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἕνεκα τοῦ πολέ-
μου τούτου, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν ἐπανειλημμένων στάσεων,
πολλοὶ τῶν γαιοκτητῶν ἐγκατέλιπον τὰ κτήματα αὐτῶν, τὸ δὲ
δημόσιον ταμεῖον ἀπεστερεῖτο οὕτως ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσφα-
ρῶν αὐτοῦ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν εἶχεν εἴπερ ἄλλοτε ποτε χρεῖαν πό-
ρων δαψιλῶν. Ὅθεν ὁ Βασίλειος ἠναγκάσθη νὰ ἀνανεώσῃ μέχρι
τινὸς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε οἱ γείτονες τοῦ νὰ
πληρῶνῳσι τοὺς φόρους τῶν ἐγκαταλειφθέντων κτημάτων. Ἡ ὑπο-
χρέωσις αὕτη, ἣτις ἐλέγετο πρότερον ἐπιβολὴ καὶ ἦτο τότε γε-
νικὴ, ὅ ἐστι ἐπεβάλλετο εἰς πάντας τοὺς γείτονας ὡς πρὸς πάντα
τὰ περὶ αὐτοὺς ἐγκαταλειφθέντα κτήματα, περιορίσθη ἤδη εἰς
μόνους τοὺς δυνατοὺς, δηλαδὴ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆτας, καὶ
τοῦτο ὡς πρὸς μόνα τὰ ἐγκαταλειφθέντα κτήματα τῶν ταπεινῶν,
δηλαδὴ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν. Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ἕτερον ἔλα-
βεν ὄνομα, κληθεῖσα ἀντὶ ἐπιβολῆς, ἀλληλέγγυον. Δὲν λέγομεν
ὅτι ἔπαυσε διὰ τοῦτο ἔχουσα ὅλα τὰ ἀτοπήματα ὅσα ἐξέθεσάμεν,

ὅτε κατὰ πρῶτον ὠμιλήσαμεν περὶ ἐπιβολῆς (σελ. 75, 76, 79 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι τὸ ἀλληλέγγυον ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον καταθλιπτικὸν καὶ ἄδικον ἢ ἡ ἐπιβολή, διότι ὡς προείπομεν δὲν ἐπεβάρυνεν εἰμὴ τοὺς πλουσιωτέρους γαιοκτῆτας καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνους τοὺς πενεστέρους. Καὶ ἴσως μὲν ὑπῆρξαν δυνατοὶ τινες εἰς οὓς ἀπέβη ἐπαχθὴς ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, ἥξεύρομεν ὅμως ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἡγωνίσθησαν πολλοὶ βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς ὁ Βασίλειος, νὰ διακωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ιδίας κτήσεις, διὰ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου προσλήψεως τῶν μικροτέρων κτημάτων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες καὶ ἐπιτυγχάνοντες τὴν τοιαύτην προσαύξησιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐκείνων διατάξεων· ὥστε ὡς πρὸς τοὺς τοιοῦτους τὸ ἀλληλέγγυον διηκολύνη μᾶλλον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πλεονεκτικῆς αὐτῶν ροπῆς, καὶ δύναται μάλιστα νὰ λογισθῇ ἐπὶ τέλους ὡς ἔμμεσός τις κατάργησις τῶν νόμων ὅσοι ἐξεδόθησαν πρὸς περιστολὴν τῆς ἀπειριόστου ἐπεκτάσεως τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκίνησε πολλὴν κατακραυγὴν. Ὁ θόρυβος ὅμως οὗτος ἐπροξενήθη οὐχὶ ὑπὸ τῶν δυνατῶν εἰς οὓς ἐπεβλήθη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὑποχρέωσις, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, οἵτινες, ἤθελεν εἶναι ἀκατανόητον, τίνος ἕνεκα ἐταράχθησαν τοσοῦτον ἕνεκα φορολογικῆς διατάξεως μηδόλως εἰς αὐτοὺς ἀφορώσης, ἐὰν δὲν ἐμανθάνομεν ὅτι μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς κατήργησε τὴν νεαράν δι' ἧς ὁ Νικηφόρος Φωκάς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἀφιέρωσιν γαιῶν εἰς μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Τὸ κεῖμενον τῆς νεαρᾶς ταύτης, δι' ἧς κατηργήθη ἡ προηγουμένη, περισωθὲν, μαρτυρεῖ ἥτοι ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. εἶχεν ἄλλας περὶ θρησκείας δοξασίας ἢ ὁ Νικηφόρος, ἥτοι ὅτι, ὡν πρὸ πάντων ἀνὴρ πολεμικὸς, ὑπέγραφεν, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ὅ,τι τῷ καθυπέβαλλον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πολὺ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἦτο συντεταγμένον. Ὅθεν παραθέτομεν ἐπὶ λέξεως αὐτὸ τῆς νεαρᾶς ταύτης τὸ κεῖμενον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης, ὅστις γνωρίζει ἡδὴ τὴν προηγουμένην, δυνηθῇ οἰκοθεῖν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως. α' Ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν καὶ παρὰ μοναχῶν ἐπ' εὐλαβείᾳ καὶ ἀρετῇ μαρτυρουμένων, καὶ παρὰ πολλῶν ἄλ-

λων ἀναμαθοῦσα τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐα-
γῶν οἰκῶν παρὰ τοῦ τῆς βασιλείας ἐπιβάντος κυροῦ Νικηφόρου τε-
θεῖσαν νομοθεσίαν, αἰτίαν καὶ ρίζαν τῶν παρόντων γενέσθαι κα-
κῶν, καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως, ἅτε
μὴ πρὸς ἀδικίαν καὶ ὕβριν τῶν ἐκκλησιῶν μόνον καὶ τῶν εὐαγῶν
οἰκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἄλλως τε δὲ καὶ ἔργῳ
τοῦτο βεβαιωθεῖσα (ἐξ ὅτου γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης ἐκράτησαν νο-
μοθεσίας, οὐδ' ὅπως οὖν, οὐδ' ὅτι οὖν χρηστὸν ἄχρι καὶ σήμερον τῷ
καθ' ἡμᾶς ἀπήντησε βίῳ, ἀλλὰ συμφορᾶς μᾶλλον ἐπέλειπεν εἶδος
ὅλως οὐδέν)· θεσπίζει διὰ τοῦ παρόντος εὐσεβοῦς ἐνυπογράφου χρυ-
σοβούλλου, τὸ τὴν ῥηθεῖσαν νομοθεσίαν ἀργεῖν ἀπὸ τῆς παρούσης
ταύτης ἡμέρας, ἄκυρόν τε καὶ ἄπρακτόν τοῦ λοιποῦ διαμένειν·
ἐνεργεῖν δὲ τοὺς πρὸ ταύτης κειμένους περὶ τε τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν νόμους, καὶ οὗς ὅ,τε αἰοίδιμος τῆς βα-
σιλείας ἡμῶν πάππος, ὅ,τε πατὴρ ἐκείνου, ὅ,τε ἐπίπαππος ἀριστά
τε καὶ θεοφιλέστατα ἔθησαν. Καὶ ὥς τε ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάθετον
εἶναι τὴν παρούσαν διάταξιν, οἰκεία χειρὶ ὑποσημειούμενοι, χρυσοῦ
σφραγίδι ταύτην ὑποσφραγισθῆναι διωρισάμεθα. Μηνὶ ἀπριλίῳ δ'·
ἐπιμεμήσεως α'. ἐν ἔτει 6496. » Τίς ἤδη ἀμφιβάλλει ὅτι ὁ κληρὸς
δὲν κατεκραύγασε κατὰ τοῦ ἀλληλεγγύου, εἰμὴ διὰ τὴν ἐπιτύχην
αὐθις τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νὰ προσαυξάνῃ τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτή-
σεις διὰ νέων ἀφιερωμάτων; Τὸ δὲ ἀλληλέγγυον ἴσχυσεν ἐπὶ 25
ἔτη, καταργηθὲν ὑπὸ Ῥωμανοῦ Γ'. τοῦ Ἀργυροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος,
ἐπὶ ἑνδεκα ἔτη, ἀλλ' ἀτελεσφόρητος, διότι ὁ μὲν Σαμουήλ δὲν
ἐτόλμα ν' ἀνταγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ Βα-
σίλειος μὴ ἐπιχειρῶν τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν φρουρίων, ἥτις ἐν
τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἡδύνατο μόνη νὰ ἐπαγάγῃ τὴν
ὀριστικὴν τῆς χώρας κατάληψιν, περιωρίζετο εἰς ἀπλᾶς ἐπιδρομὰς
καὶ δρώσεις. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας συνεπῆ-
γοντο αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἀπέβησαν τοσοῦτον δειναί, ὥς τε ὁ Σα-
μουήλ ἀπεφάσισε τῷ 1014 νὰ πράξῃ γενναιότερόν τι πρὸς ἄμυναν
τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἅψ' ἐνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέ-
βαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίου,
ἐπετείχισε τὴν δυσχωρίαν ταύτην, καὶ συμπυκνώσας ὀπισθεν τοῦ

φραγμοῦ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἅψ' ἐτέρου δὲ ἐξέπεμψε, πρὸς ἀντιπερισπασμὸν, ἓνα τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαβὶδ Νεστωρίτην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς οὗτος δὲν διεκώλυσε τὸν Βασίλειον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κλειδίου. Τῆς Θεσσαλονίκης ἤρχε τότε, ἀντὶ τοῦ Ἀριανίτου, ἀναλαβόντος τὴν ἡγεμονίαν μοίρας τινὸς τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, ὁ Θεοφύλακτος Βοτανειάτης, ὅστις ἐξελθὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Νεστωρίτη, καὶ τρέψας αὐτὸν κατὰ κράτος, καὶ προλαβόμενος λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλοὺς, ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα. Ἐντούτοις ἡ πολιορκία αὕτη παρετείνεται. Οἱ περὶ τὸν Σαμουὴλ ἀντεῖχον γενναίως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους βάλλοντες ἐτραυματίζουν πολλοὺς τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥστε ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζεται ὅτι θέλει κατορθώσει τὴν διάβασιν, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυσχωρίαν περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμεναν ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀνερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τούτου δὲ γενομένου κατῆλθεν ἐξαίφνης τὴν 29 ἰουλίου εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ἀπνευστὶ ὑπὸ τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι, καὶ πολὺ πλείονες ἡχμαλωτεύθησαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῇ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος, καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον, καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίλαπον (τὸν σημερινὸν Περγλεπέν, παρὰ τῷ Κιουτσούκ-καρὰ σου, πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαρδαρίου). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδίκησιν φοβερὰν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες συνεποσύντο κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15,000 κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἄνθρωποι ἐκάστου λόχου, τοῦ δὲ ἑκατοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμὸς ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς εἰς Πρίλαπον πρὸς τὸν Σαμουὴλ, ὅστις λειποθυμήσας ἅμα

εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμὴ μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθανε μετὰ δύο ἡμέρας τὴν 15 Σεπτεμβρίου. Ἀνεφέραμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὅπως τὸ διηγούνται οἱ χρονογράφοι, ἃν καὶ ὁ μὲν Κεδρηνὸς ἐκφράζει δισταγμὸν τινα περὶ τοῦ τοσούτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων αἰχμαλώτων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ἔθνων πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βραδυτέρον, ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τοῦλάχιστον, τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηδευμένην ἐκδίκησιν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατὰ τὸν Ἐφραίμιον, ὁ Βασίλειος ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη Βουλγαροκτόνος, ἐνῶ τὸ τοιοῦτο ἐπώνυμον προὔποτίθησι θανάτωσιν μᾶλλον ἢ τύφλωσιν. Ἀλλὰ καὶ γενομένην τῶντι ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πρᾶξιν, δὲν πρέπει, ὡς πολλάκις εἶπομεν, νὰ κρίνωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς παρούσας ἡμῶν δοξασίας, μηδὲ νὰ καταδικάσωμεν τὸν Βασίλειον ὡς ἀνήμερόν τι θηρίον. Ἡ τύφλωσις ἦτο ποινὴ ἀποτρόπαιος, ἀλλ' ἀνεγνωρισμένη, ὡς μὴ ὤφειλε, ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ τῶν Βυζαντινῶν δικαίου, ὅπως ὁ διὰ τοῦ πυρὸς ἢ διὰ μυρίων ἄλλων βασάνων θάνατος ἦτο, ὡς μὴ ὤφειλε, ποινὴ ἀνεγνωρισμένη εἰς τινὰς περιστάσεις ἐν ταῖς νομοθεσίαις πολλῶν δυτικῶν τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν μέχρι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν μέρει μέχρις ἐσχάτων. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων ποινῶν προξενεῖ τόσῳ μᾶλλον ἀπαισίαν ἐντύπωσιν, ὅσῳ πλείότεροι εἶναι οἱ ἄνθρωποι εἰς οὓς διὰ μιᾶς ἐφαρμόζονται. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς τὰ φιλανθρωπότερα ἔθνη ἐξίστανται οὕτως εἰπεῖν τῶν φρενῶν καὶ ἐκτραχηλίζονται εἰς ἀνοσιουργήματα ἄξια λαῶν ἀγρίων. Ἡ ἱστορία τῶν δύο πρώτων ἔθνων τῆς οἰκουμένης, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ, βροῖται δυστυχῶς τοιούτων γεγονότων. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐπὶ παραδείγματος τὰς πανδήμους σφαγὰς τὰς διαπραχθείσας κατὰ τῶν Μιτυληναίων, τῶν Μηλίων, καὶ τῶν καθολικῶν Ἰρλανδῶν. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐνταῦθα προέκειτο οὐχὶ περὶ πράξεως δικαστικῆς ἢ νομοθετικῆς, μετὰ συζήτησιν μακρὰν καὶ ἄνετον, ἀποφασισθείσης, ὅπως συνέβη πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ περὶ πράξεως γενομένης ἐν τῇ ἀκμῇ πολέμου μακροῦ, ἐναγωνίου, καταστρεπτικοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος κάθους ἀκαριαίου καὶ ἀ-

κατασχέτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνονται πολλάκις οἱ στρατηγοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς ἀναλόγους περιστάσεις (ἐν Ἀφρικῇ λόγου χάριν οἱ Γάλλοι στρατηγοὶ), καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου τόσῳ μᾶλλον παρεφέρθη ὁ Βασίλειος ὅσῳ ὁ ἀγὼν οὗτος ὁ διαρκέσας ἤδη ἐκ διαλειμμάτων 40 περίπου ἔτη, ἐξηκολούθει ὡν τοσοῦτον πεισματώδης, ὥστε ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ ἔτι οὐ μικρὸν πεισματωδέστερος παρὰ ποτέ.

Τῶνόντι ὁ βασιλεὺς ἐκπολιορκήσας τὸ Κλειδίον, προεξέπεμψε τὸν Θεοφύλακτον Βοτανειάτην πρὸς τὰ περὶ Στρούμπιτζαν ὄρη (τὴν σημερινὴν Στρούμνιτζαν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βαρδαρίου) ἵνα καταστρέψῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρώματα τῶν πολεμίων καὶ διανοίξῃ αὐτῷ τὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀφήσαντες τὸν Βοτανειάτην νὰ εἰσέλθῃ ἀκωλύτως, ἔπειτα ἐνῶ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐν τινὶ ἐπιμήκει στενῷ, καὶ κατέστρεψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου, πεσόντας καὶ τούτου ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀθυμήσας, δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπαλινδρόμησεν εἰς τὰ Ζαγόρια, ὅπου παρέλαβε διὰ συνθηκῶν τὸ ὀχυρὸν φρούριον Μελένικον, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἀρκούσαν μετέβη εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ ἔμαθε τῇ 24 ὀκτωβρίου τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ τὴν ἀναγκάσειν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαβριήλ τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν βίωμην τοῦ σώματος, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν ἦτο πολὺ αὐτοῦ ὑποδεέστερος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐνεψύχωσε τὸν Βασίλειον, ὅστις, κατελθὼν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονικὴν, ἀπεφάσισεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν, ἐνέβαλεν εἰς Πελαγονίαν, ἐπυρπόλησε τὰ ἐν Βουτελίῳ (τὰ σημερινὰ Βιτώλια) βασιλεία τοῦ Γαβριήλ, ἐκυρίευσεν τὰ φρούρια Πριλάπου καὶ Στυπείου, καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ ποταμοῦ Τσερνᾶ, ἥτοι τοῦ ἀρχαίου Ἐριγῶνος, καὶ τῶν Βοδενῶν ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς Θεσσαλονικὴν τῇ 9 ἰανουαρίου 1015.

Ἀλλ' ἅμα ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ἀπεδύθη εἰς νέους ἀγῶνας. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα διεσταυροῦντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ χθὲς ὑποτασσόμενον φρούριον, σήμερον ἀφίστατο, καὶ ὁ σήμερον ὀμνύων πίστιν αὖριον προέδιδεν. Ὁ βασι-

λαὺς ἔμαθεν ἤδη ὅτι ἡ φρουρά ἦν εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς Βοδενά, ὅτε πρὸ 14 ἐτῶν ἐκυρίευσεν τὴν ὀχυράν ταύτην πόλιν, ὑψωσεν αἰφνης τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Ὅθεν ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς ἡνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ συνθηκῶν καὶ ταύτην μὲν μετώκισεν, ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην, εἰς Βολερὸν, ἡσφάλισε δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐνταῦθα θρακικῶν στενῶν ἀνεγείρας ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας δύο ἕτερα φρούρια, ὧν τὸ μὲν ὠνόμασε Καρδίαν, τὸ δὲ ἅγιον Ἑλίαν. Τότε ἐπέστρεψεν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔλαβε γράμματα τοῦ νέου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Γαβριήλ, ὑποσχομένου ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δυσπιστήσας εὐλόγως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐξαπέστειλε τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην (τὸν διορισθέντα στρατηγὸν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τῷ Βοτανειάτου) εἰς τὴν χώραν τῶν Μογλένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ φθάσας καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τοῦτο, καὶ δι' ἀγώνων ἀτρώτων ὑπορύξας καὶ καταστρέψας τὸ τεῖχος ἡνάγκασε τοὺς ἔνδον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισίν του. Ἐκεῖ ἡχμαλωτεύθησαν ἄνδρες Βούλγαροι ἐπιφανεῖς πολλοί, ὁ Δομετιανὸς Κασκάνος, σύμβουλος τοῦ Γαβριήλ, ὁ φρούραρχος Μογλένων Ἑλίτζης, καὶ ἕτεροι δυνάσται καὶ λαὸς πολεμιστῆς οὐκ ὀλίγος· καὶ ἡ μὲν φρουρά ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν τῆς Ἀσίας (Ἀσπρακανίαν τότε καλουμένην, Βασπουρακάν) τῶν δὲ κατοίκων ἐπέτρεψεν ὁ βασιλεὺς τὴν διαρπαγὴν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπυρπόλησε τὸ φρούριον. Ἐκυρίευσεν δὲ καὶ ἕτερον φρούριον γειτονικὸν τῶν Μογλένων καλούμενον Ἐνώτια, καὶ ἐνῷ περὶ ταῦτα ἡσχολεῖτο κατὰ μῆνα αὐγούστον, λαμβάνει πάλιν ἐκ Βουλγαρίας εἰδησιν σπουδαίαν. Ὁ Γαβριήλ οὔτε ἔτος ὀλόκληρον ἄρξας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισλαύου, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε εἶχε σώσει τὴν ζωὴν, μέλλοντος νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ δὲ νέος κυριάρχης ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις καὶ ἐπιστολὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας, δι' ὧν ἀνωμολόγουν πάντες ὅτι θέλουσι διατελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι πιστοὶ καὶ δοῦλοι. Καὶ τφόντι προσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν βασιλέα ὁ Κασκάνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐν Μογλένοις αἰχμαλωτευθέντος Δομετιανοῦ, τὸν ὁποῖον πολυειδῶς ἐπεριποιήθη καὶ ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ

μικρὸν ἔπειτα μανθάνει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδολιεύετο αὐτὸν καὶ ὅτι ἡτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν ἀγανακτήσας διὰ τὴν νέαν ταύτην προδοσίαν ἐληλάτησε τὴν περίχωρον Ὀστροβοῦ καὶ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγονίας, ἀποτυφλὼν ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευομένους Βουλγάρους. Ἐκεῖθεν προήλασε μέχρι Ἀχρίδος, ἐν ᾗ ὑπῆρχον τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων, καὶ παραλαβὼν τὴν πόλιν καὶ διατάξας τὰ δέοντα, ἀπέφασισε, καίτοι προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος, νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Δυρράχιον, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπειλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς δυτικὰς. Ἐνῶ ὅμως ὁ Βασίλειος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω ταύτην πορείαν, λαμβάνει αἰφνης τὴν ἀγγελίαν ὅτι δύο στρατηγοὶ του, ὁ Γεώργιος Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ὀπισθεν αὐτοῦ ἵνα συνέχωσι τὴν Πελαγονίαν, ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τινὰ ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ δοκιμωτέρων στρατηγῶν τῆς Βουλγαρίας, τοῦ Ἰβάτζη, ἐντελῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐντεῦθεν ὑπὸ λύπης καταληφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πελαγονίαν, καὶ καταδιώξας τὸν Ἰβάτζην κατῆλθε μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέβη εἰς Μοσυνούπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἀφ' ἐνὸς μὲν κατὰ Στρουμπίτζης τὸν Δαβίδ Ἀριανίτην, ἀφ' ἐτέρου κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζη φρουρίων τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριανίτης ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον Θερμίτσα, ὁ δὲ Ξιφίας τὸ φρούριον Βοϊῶν, καὶ τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἰανουάριον τοῦ 1016.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπησχολήθη ὑπὸ ἐτέρων σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε κατὰ τῶν αὐτόθι Χαζάρων ὑπὸ Μογγὸν τὸν υἱὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ, ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, δι' ἧς, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Βλαδιμήρου, καθυπέταξε τὴν χώραν. Συγχρόνως ἐπειδὴ ὁ τῆς ἀνω Μηδίας ἄρχων Συναχρεῖμ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς γείτονας τουρκικὰς φυλάς, παρέδωκε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος τοῦτον μὲν προεχειρίσατο πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Καππαδοκίας, ἀνταποδοὺς ὡς ιδιοκτησίαν τὰς πόλεις Σεβάστειαν, Λάρισσαν, Ἀδαρὰν, καὶ ἄλ-

λας πολλές κτήσεις, στρατηγὸν δὲ Μηδίας διώρισε τὸν Βασίλειον Ἀργυρὸν, καὶ τούτου ἀποτυχόντος, ἀπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Κομνηνὸν, ὅστις τὰ μὲν διὰ πειθοῦς τὰ δὲ διὰ βίας κατέστησεν ὑπήκοον τὴν χώραν τῷ βασιλεῖ. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔτους τούτου μῆνας ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Τριαδίτσαν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ Περνίκου. Ἀλλὰ καίτοι ἐπιμείνας ἐνταῦθα ἐπὶ 88 ἡμέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου ἔτους 1017, ἐνέβαλεν αὐθις εἰς Βουλγαρίαν, καὶ τὸν μὲν Δαβίδ Ἀριανίτην, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην ἐξέπεμψεν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν πεδιάδων τῆς Πελαγονίας, αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Λογγὸν, διαμοιράσας εἰς τρία τοὺς αἰχμαλώτους, ὧν μίαν μερίδα παρέσχεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ῥώσους, μίαν εἰς τὸν ἰθαγενῆ στρατὸν, καὶ μίαν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ. Μεθ' ὃ ἐλθὼν μέχρι Καστορίας ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ δυσπρόθητον τοῦτο φρούριον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπείθετο πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον, μανθάνει συγχρόνως ἐκ γράμματος τοῦ ἐν Δορυστόλῳ στρατηγοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακρᾶς μετὰ δυνάμεως πολλῆς, μέλλοντες νὰ προσλάβωσι καὶ Πετσενέγους, ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐξόπισθεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις, πρὸ καιροῦ ποθῶν ν' ἀγωνισθῇ ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν πολεμίων, ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποφεύγοντας πᾶσαν κρίσιμον συμπλοκὴν, καὶ τούτου ἕνεκα ἀνηλίσκετο εἰς λεηλασίας καὶ πολιορκίας, ἐπέστρεψε τοσούτῳ προθυμότερον εἰς ἀπάντησιν τῶν πολεμίων, ὅσῳ ἔβλεπε δυσκατάλυτον τὴν Καστορίαν. Πορευόμενος δὲ κατ' αὐτῶν ἐκυρίευσεν καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Βοσιγράδ, ὡχύρωσε τὴν Βέρροϊαν καὶ ἐδήλωσε τὰ περὶ Ὀστροβὸν καὶ Μολίσκον. Πάλιν ὁμῶς ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ πολεμήσῃ ἐκ παρατάξεως, διότι ἀρνηθέντων τῶν Πετσενέγων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακρᾶς δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον μόνοι. Τότε ἐτράπη ὁ βασιλεὺς αὐθις ἐπὶ πολιορκίας, νομίσας ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς. Αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ κατέφλεξε τὴν Σέταιναν, ἐν ᾗ ἦσαν βασιλεία τοῦ Σαμουήλ, καὶ σῖτος ἀπέκειτο πολὺς, τοῦ ὁποίου ἐ-

πετράπη ἢ διαρπαγὴ εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ μόλις διαπράξας τοῦτο πληροφορεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης, μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ πορείαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Διογένης, ἔστησεν ἐνέδραν καθ' ὁδόν. Ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη εὐλόγως μήπως ὁ στρατηγὸς τοῦ οὗτος ἐμπέσῃ εἰς τὴν παγίδα ὅπως τοσοῦτοι ἄλλοι προηγουμένως στρατηγοί, ὁ Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὁρέστης, ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ Ταρωνίτης· ὅθεν τίποτε μὴ διακοινώσας εἰς κανένα, ἀλλὰ προελάσας ἔφιππος πρὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰπὼν μόνον «ὅστις πολεμιστὴς ἀκολουθεῖτω μοι», ἀπῆλθε κατεσπενυσμένως εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένησεν ἢ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισίς του μαρτυρεῖ τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν οἱ σκοποὶ τοῦ Ἰωάννου εἶδον τὸν βασιλέα ἐπερχόμενον, ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον κραυγάζοντες «Βεζῆτε, Τζαίσαρ» δηλαδὴ ἀφύγετε, ὁ αὐτοκράτωρ». Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἤδη φέρεи εἰς ἀμνηχανίαν τὸν Διογένην, ἀλλ' ἅμα ἀκούσαντες τὴν φοβερὰν ἐκείνην κραυγὴν, ἔφυγον ἀμέσως προτροπᾶδην σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Διογένην ἀναθαρρῆσαντες ἐδίωκον αὐτοὺς κατόπιν, κτείναντες μὲν πολλοὺς, συλλαβόντες δὲ 200 πανοπλίτας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν τούτου ἀνεψιόν. Ταῦτα κατορθώσας ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε πρὸς τὰ Βοδεᾶ καὶ διατάξας αὐτόθι τὰ δέοντα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῇ 9 ἰανουαρίου 1018.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθε τελευταῖον ἡ ὀριστικὴ κρίσις τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης, ὅστις καὶ πρότερον εἶτε αὐτὸς εἶτε διὰ τῶν στρατηγῶν του εἶχε προσβάλλει τὸ Δυρράχιον, ἀπεφάσισε ἤδη νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸ πάσῃ δυνάμει. Ἀλλὰ κρατερᾶς γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ταύτης ἔπεσεν ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριὴλ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ μετὰ τοσαύτας συμφορὰς καὶ ἡττας τῶν τεσσάρων μάλιστα τελευταίων ἐνιαυτῶν, κατέπεισε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἀνάγκη νὰ υποκύψωσιν εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ βασιλεὺς, ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ στρατεύσῃ δι' ὑστάτην φοράν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 1018 ἵνα δρέψῃ τὰ ἄλλα τῆς κρατερίας αὐ-

τοῦ καὶ τῆς δεξιότητος. Μόλις δὲ ἀφίκετο εἰς Ἀδριανούπολιν, καὶ προσῆλθον ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Κρακρά ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀναγγέλλοντες τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ δις ἐπὶ ματαίῳ πολιορκηθέντος Περνίκου καὶ ἐτέρων 35 φρουρίων. Ὁ βασιλεὺς, τιμήσας αὐτοὺς ἀξίως, καὶ ἀναβιβάσας τὸν Κρακράν εἰς τὸν τῶν πατρικίων θρόνον, ἦλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρέσβεις ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροθισδοῦ, καὶ Λιπενίου, παραδίδοντες τὰς πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκεῖθεν ἐβάρδισε πρὸς τὰς Σέρρας, ὅπου παρέστη αὐτὸς ὁ Κρακρᾶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν 35 φρουράρχων, καὶ ἔτυχε καλῆς δεξιώσεως. Ἐκεῖ ὡς αὐτὸς προσέφυγε καὶ ὁ ἡγεμὼν Στρουμπίτζης Δραγόμουζ προσφέρων τό τε φρούριον τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸ, συνεπαγόμενος δὲ τὸν πατρίκιον Ἰωάννην Χαλδίας, ὅστις αἰχμαλωτευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἶχε μείνει ἐν τῇ φυλακῇ 22 ὅλα ἔτη. Ὁ βασιλεὺς τιμήσας τὸν Δραγόμουζ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, ἐβάρδισε πρὸς τὴν Στρούμπιτζαν, καὶ ἐνῷ προσῆγγιζεν εἰς αὐτὴν, εἶδε προσερχόμενον μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς χήρας τοῦ Ἰωάννου, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ὑποσχομένης νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἐὰν συναινέσῃ εἰς τὰ παρ' αὐτῆς αἰτούμενα. Τί ἦσαν τὰ αἰτούμενα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπίσθη ἡ Μαρία ὅτι πᾶσα περὶ συνθηκῶν συζήτησις ἦτο ἄκαιρος, διότι, παρεκτὸς τοσοῦτων ἄλλων στρατηγῶν ἄνευ ὅρου παραδοθέντων, συγχρόνως μὲ τὰ γράμματα αὐτῆς ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως καὶ ὁ Βόγδανος, ὁ τῶν ἐνδοτέρων φρουρίων τοπάρχης, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοημένος ὦν μετ' αὐτοῦ, προσχειρίσθη ἤδη πατρίκιος. Ἐκ Στρουμπίτζης ὁ βασιλεὺς προέβη μέχρι Σκοπίων, καὶ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Δαβὶδ Ἀριανίτην, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου (Ιστίβ) καὶ Προσάκου, μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐφημούμενος καὶ τιμώμενος. Τότε δὲ τραπεὶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπορεύθη εἰς Ἀχρίδα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἔπηξε τὸ στρατόπεδον, καὶ τῆς ὁποίας ὅλος ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ μετὰ παιάνων καὶ κρότων καὶ εὐφημιῶν. Ἡ Ἀχρίς (ἡ παλαιὰ Λυχνίς) κειμένη ἐπὶ λόφου ὕψηλου καὶ ὄχυροῦ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν ὄχλην τῆς λίμνης, ἥτις ἐξ αὐτῆς μὲν

ἀνέκαθεν ὀνομάζεται, ἀπλοῦται δὲ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, ἥτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἰδρυμένα μὲν τὰ βασίλεια τῶν βασιλέων αὐτῆς, ἀποτεταμιευμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εἰσελάσας λοιπὸν αὐτόθι ὁ Βασίλειος θριαμβικῶς, εὔρε χρυσὸν πολὺν, καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων, καὶ χρυσοῦφεις ἐσθῆτας, καὶ νομίσματος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἦτοι 12,240,000 δραχμας, τὰς ὁποίας ὅλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐπιστήσας δὲ ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, καὶ δούς αὐτῷ ἀξιόλογον φρουράν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἐκεῖ ὑπεδέχθη τὴν ἀχθεῖσαν εἰς αὐτὸν χήραν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τριῶν αὐτῆς υἱῶν καὶ ἕξ θυγατέρων, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν περιλιπομένων γόνων τοῦ Σαμουήλ. Τρεῖς μόνον ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου εἶχον καταφύγει εἰς τὸ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ ὄρος Τρωῶρον (Τομὴρ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ Βερατίου)· ἀλλὰ περιζωσθέντες αὐτόθι στενῶς ἠναγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθῶσι μετὰ τινα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τὴν Μαρίαν, καὶ τοὺς μετ' αὐτῆς προσαχθέντας, ἡπίως καὶ φιλοφρόνως, διατάξας νὰ φυλαχθῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Τότε προσῆλθον τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστωρίτσας, ὁ Ζαρίτσας, καὶ ὁ νέος Δοβρομήρ μετὰ τῶν οἰκείων ἑκάστος ταγμάτων, τοὺς ὁποίους ἅπαντας ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτίμησεν. Οὕτω δὲ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον περὶ Ἀχρίδα, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Πρέσπαν, τὸ φίλτατον ἐνδιαίτημα τοῦ Σαμουήλ, καὶ ὠκοδόμησεν αὐτόθι δύο φρούρια, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐπονομάσας αὐτὸ Βασιλίδα, τὸ δὲ ἐν τῇ παρακειμένῃ λίμνῃ. Ἐκ Πρέσπης δὲ μετέβη εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν (τὸ σημερινὸν Δεβὸλ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κοριτσᾶς), ὅπου ἰδρυθέντος βήματος ὑψηλοῦ, ἐδέχθη τοὺς τρεῖς τελευταίους ὑποταχθέντας υἱοὺς τοῦ Ἰωάννου, τοὺς ὁποίους παραμυθίσας διὰ λόγων ἐπιεικῶν καὶ φιλανθρώπων, ἐτίμησε προσηκόντως, προχειρίσας τὸν μὲν πρεσβύτερον μάγιστρον, τοὺς δὲ δύο ἄλλους πατρικίους.

Ἐκεῖ ἤχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς Πελαγονίας Ἰβάτζης. Ἀλλ' ὅπόσον ἦτο διάφορος ἢ ἄλλοτε. Ὁ Ἰβάτζης οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, οὔτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τῶν παιδῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων δυνα-

στῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐπέισθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὸ δύσβατον ὄρος Βροχωτὸν, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ περικαλλῆ βασίλεια τῆς Προνίστας καὶ παράδεισοι καὶ ἄλλαι ἀπολαύσεις ποικίλαι, καὶ συγκροτήσας περὶ ἑαυτὸν δύναμιν οὐ μικράν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκα ὁ βασιλεὺς ἐγκαταλιπὼν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἦλθεν εἰς Διάβολιν, ἵνα ἡ διὰ νουθεσιῶν, ἡ διὰ πολέμου ἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀντιπάλου. Ὁ δὲ Ἰβιάτζης, παρατείνων ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι τὰς διαπραγματεύσεις, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, δελεαζόμενον ἐκ τῶν ὑποσχέσεων του, νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτόθι ἐπὶ 55 ἡμέρας. Ταῦτα μαθὼν ὁ Εὐστάθιος Δαφνομήλης, τὸν ὁποῖον εἶδομεν διορισθέντα φρούραρχον Ἀχρίδος, καὶ θέλων νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν βασιλέα τῆς φροντίδος ταύτης, ἐπεχείρησε πράξιν τολμηράν, μαρτυροῦσαν ὅποσον ἀφωσιωμένοι καὶ ῥιψοκίνδυνοι ἦσαν τινὲς τῶν στρατηγῶν τοῦ Βασιλείου. Εἶχεν ἐπέλθει τότε ἡ 15 αὐγούστου, καὶ ὁ Ἰβιάτζης ἄγων τὴν δημοτελεῆ ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶχε καλέσει εἰς εὐωχίαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων γειτόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐκλήθη, ἦλθεν ὅμως αὐτόκλητος μετὰ δύο μόνον πιστῶν θεραπόντων, ὁ δὲ Ἰβιάτζης, καίτοι ἀπορήσας πῶς ἄνθρωπος πολέμιος παρέδιδεν οὕτω ἑαυτὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἐδέχθη οὐχ ἥττον περιχαρῶς καὶ τὸν ἡσπάσθη. Μετὰ δὲ τὴν θείαν ἀκολουθίαν ἀφοῦ πάντες οἱ συνειλεγμένοι διεσκεδάσθησαν εἰς τὰ ἴδια καταλύματα, ὁ Εὐστάθιος προσελθὼν πρὸς τὸν Ἰβιάτζην τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ κατ' ἰδίαν διὰ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ περὶ πράγματος ἀναγκαιοτάτου καὶ λυσιτελεστάτου εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰβιάτζης, νομίζων τότε ὅτι ὁ Δαφνομήλης ἦλθε διὰ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν, διέταξε τοὺς θεράποντας νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰσῆγαγεν εἰς συνηρεφές τι καὶ ὅλως διόλου ἐρημικὸν τοῦ παραδείσου μέρος. Ἀλλ' ἅμα ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο ῥωμαλεώτατος ἄνθρωπος, ῥίψας τὸν Ἰβιάτζην κατὰ γῆς, καὶ προσερείσας τὸ γόνυ εἰς τὸ στῆθός του, ἀπετύφλωσεν αὐτόν, τῇ συνδρομῇ τῶν δύο ὑπηρετῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁδηγήσει νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε παρ' αὐτοῦ, εἰ καὶ ἀφανεῖς ὅσον ἐνδέχεται. Τυφλωθέντα δὲ τὸν Ἰβιάτζην ἐξέβαλον τοῦ πα-

ραδείσου εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ αὐτοὶ ἀνέδραμον εἰς ὑπερῶν τι οἶκημα, καὶ ἐλκύσαντες τὰ ξίφη ἠτοιμάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι. Τρόντι μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθησαν ὑπὸ ἀπείρου ἀνθρώπων πλήθους, βα-
 ὄντων ἐκδίκησιν καὶ ὀπλισθέντων ὑπὸ παντὸς τοῦ προστυχόντος, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὑπὸ δαυλῶν καιομένων καὶ εὐπρόχστου ὕλης. Ἡ ἐπικειμένη καταστροφή ἦτο προφανής· ἀλλ' ὁ Δαφνομήλης, προκύ-
 ψας ἐκ τινος θυρίδος, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κατασιγάσας τὸν ὄχλον, εἶπεν ὅτι ἐπεχείρησε τὸ ἔργον οὐχὶ ἐκ προσωπικῆς ἀπεχθείας πρὸς τὸν δυνάστην αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ προστάγματος τοῦ βασιλέως· ὅτι εἰμποροῦν ἤδη νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφοῦ ἀγωνισθῶσιν ἐκθύμως, θέλουσιν εὐχαρίστως ἀποθάνει, πεποιθότες ὅτι ὑπάρχει ὁ μέλλων νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα αὐτῶν, πρὸς ὃν ἄς σκεφθῶσιν ἂν δύνανται ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολὺ. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατέπληξε τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον ἤρχισε νὰ διαλύε-
 ται κατὰ μικρόν. Οἱ γηραιότεροι μάλιστα καὶ φρονιμώτεροι εὐφη-
 μήσαντες τὸν βασιλέα ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἠδυνήθη ἐν πάσῃ ἀνέσει νὰ προσαγάγῃ τὸν Ἰθάτζην τεταπεινωμένον, πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις, βραβεύων τὴν ἀνδραγαθίαν τοῦ ἀνδρός, διώρισε ἐὺθὺς αὐτὸν στρατηγὸν Δυρράχίου, καὶ ἐδώρησατο αὐτῷ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ Ἰθάτζου, τοῦτον δὲ παρέδωκεν εἰς φυλακὴν.

Ὁ Βασίλειος διέτριβεν ἔτι περὶ Διάβολιν, ὅτε, αὐτόμολος, κα-
 τελθὼν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔκρουσε τὴν θύραν. Ἐρω-
 τηθεὶς ὑπὸ τῶν σκοπῶν τίς εἶ; ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ὁ Νικολιτσᾶς, καὶ ὅτι ἔρχεται νὰ παραδώσῃ τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. Εἶδομεν τὸν Νικολιτσᾶν τοῦτον πρὸ 18 ἐτῶν ὑπερασπισθέντα γενναίως τὰ Σέρβια, ἀναγκασθέντα ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ καὶ τιμηθέντα οὐ-
 δὲν ἦττον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου. Εἶδομεν ἔπειτα αὐτὸν δραπετεύσαντα, καὶ πάλιν συλληφθέντα καὶ σταλέντα τότε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βραδύτερον ἀπολυθεὶς τῶν δεσμῶν ἐδραπέτευσε τὸ δεύτερον καὶ ἐπανελάβε τὸν ἀγῶνα· καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τοσοῦτων ἄλλων δυναστῶν ἠθέλησε νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ διετέλεσε κρυπτόμενος εἰς τινα ὄρη μέχρις οὗ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν συντρόφων του οἱ μὲν παρεδίδοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πεμφθεῖσαν δύναμιν, οἱ δὲ ἠλίσκοντο, ἀπεφά-

σισεν ἤδη ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλκος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' αὐτὸς ἀηδιάσας διὰ τὰς τοσαύτας ἐκεῖνας προδοσίας, οὐδὲ νὰ ἰδῇ ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον καὶ διέταξε νὰ ἀποσταλῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ φρουρούμενος. Διαβέσας δὲ τὰ τοῦ Δυρράχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως, καὶ ἐπιστήσας εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα στρατηγούς καὶ φύλακας, ἐκ δὲ τῶν αὐτόθι εὐρεθέντων Βυζαντινῶν αἰχμαλώτων τοὺς μὲν θέλωντας νὰ μείνωσιν ὅπου εὐρίσκοντο ἀφήσας, συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἄλλους, ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Ἐκεῖ προσήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουήλ, αἵτινες ἰδοῦσαι παρισταμένην τῷ βασιλεῖ Μαρίαν τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ὥρμησαν νὰ τὴν σχίσωσι. Καὶ τούτων μὲν τὴν ἀγανάκτησιν κατεκοίμισε ὁ βασιλεὺς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει τιμῆσαι καὶ καταπλουτίσει αὐτάς, τὴν δὲ Μαρίαν τιμήσας τῷ ἀξιώματι τῆς ζωστῆς ἐξέπεμψε μετὰ τῶν υἱῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεθ' ὃ παραγγείλας τὸν Εἰφίαν νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐν Σερβίοις (μεταξὺ Ἀλιάκμωνος καὶ Ὀλύμπου) καὶ ἐν Σωσκῷ φρούρια, ἐπορεύθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου ἦλθεν εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλθανία Βερατίου, Ἐλεμήγ, ἐπαγόμενος καὶ τοὺς συνάρχοντας. Καθ' ὃ ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Χήψ, ἐκ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ πολέμου τούτου συνάγεται ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυριαρχία εἶχεν ἐξαπλωθῇ οὐ μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἀλθανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέσσην καὶ εἰς τὴν κάτω. Τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου ἠγωνίσθησαν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν περὶ τὸ ἀρχαῖον ὄρος Τόμαρον χώραν, τὴν Τομόρνιτσαν, ἢ Τόμεριτ, καὶ ἰδοὺ ἤδη οἱ ἄρχοντες τοῦ Βερατίου ἐξαιτούμενοι συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως διότι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸ τῶν Βουλγάρων κράτος. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγα σλαυικὰ χωρίων καὶ κωμῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν βουλγαρικὴν ἐκεῖνην κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς παρέμειναν αὐτόθι ἱκανοὶ Σλαυο-Βούλγαροι, ἐξ ὧν, καὶ τοι ἐπὶ τέλους συγχωνευθέντων μετὰ τῶν ἐγγχωρίων, περιεσώθησαν ὁμῶς πολλὰ τοπικὰ ὀνόματα, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου πολλοὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρετοῦν, ὡς φαίνε-

ται, ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ· διότι Ἀλβανὸς πιθανώτατα ἦτο ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀριανίτης, ὁ τοσάκις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μνημονευθεὶς, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους θέλομεν ἴδει ἐν τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀγωνιζομένους μετὰ τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Σταγῶν ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Διατρίβων περὶ Λαμίαν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάζετο Ζητούνιον, ἐπεσκέφθη τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καθ' ἣν πρὸ 24 ἑνιαυτῶν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχεν ὀλοσχερῶς κατατροπώσει τὸν Σαμουήλ. Τὰ ὅσῃ τῶν πεσόντων Βουλγάρων κατέκειντο ἔτι εἰς σωροὺς μεγάλους παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχεῖου, τὸ δὲ θέαμα κατέπληξε τὸν βασιλέα, καίτοι εἰς τοσούτους παρευρεθέντα ἀγῶνας. Εἰς Θερμοπύλας ὑπερευχαριστήθη ἰδὼν τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη παρὰ τὸ ὄρος Ῥουπένι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε Σκέλος. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1019.

Πρὸ καιροῦ δὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, δύο κόραι ἐντεῦθεν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκάθησαν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάχισταί τινες εἰδήσεις διεσώθησαν περὶ Ἀθηναίων μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐνταῦθα ἐξηκολούθουν ἐξοριζόμενοι ἐκ διαλειμμάτων ἄνθρωποι οἵτινες ἦσαν ἢ ἐλογίζοντο ἐσχάτης προδοσίας ἔνοχοι. Ἐν ἔτει 887, ὁ βασιλεὺς Λέων ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας τὸν ἐπίσκοπον Εὐχαΐτων Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, κατηγορηθέντα ὅτι εἶχε συνομόσει κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Εἰρήνης ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ ἀνδράδελφοι αὐτῆς, καθ' ἃ ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν. Εὐρίσκομεν ὡσαύτως παρὰ τοῖς χρονολογίοις ὅτι τῷ 915 ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς καταπίσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἐκ τῆς ἀσωτείας καὶ ἀπληστίας Χασέ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούδα, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καταφυγόντος εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις γαδόν, καὶ ὅτι οὔτε

τὸ ἄσυλον τοῦτο ἐσεβάσθησαν θανατώσαντες αὐτὸν διὰ λίθων ἐν τὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ Χασὲ οὗτος εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρωτοσπαθάριος Χασὲ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμανὸν συγγραφῇ λέγει μάλιστα ἐνοούμενον ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου, καὶ χαρακτηρίζει ὡς Σαρακηνὸν οὐ μόνον τῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν συμβάντα τῷ 913 ὁ Χασὲ ἴσως ἀπεμακρύνθη οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', καὶ διατρίβων ἐν Ἀθήναις λόγῳ ὑπηρεσίας τινος ἢ καὶ ἐξορίας, προεκάλεσε διὰ τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ τὴν τῶν κατοίκων ἀγανάκτησιν. Ἀναφέρονται προσέτι τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων τινῶν τῶν Ἀθηνῶν, οἶον τοῦ Ἀναστασίου, 872, τοῦ γράψαντος μὲν κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', διαδόχου δὲ διατελέσαντος τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Σάββα, ὁπαδῶν τοῦ Φωτίου. Ὁμοίως μνημονεύονται ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν τῷ μὲν 997 ὁ Θεοδόγιος, τῷ δὲ 1025 ὁ Μιχαὴλ, τῷ δὲ 1054 ὁ Λέων. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἀποβαίνουσι σπουδαιότεραι καὶ πλειότεραι. Πρῶτον ἔχομεν πληροφορίας δύο περιηγητῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, αἵτινες, ὅσῳ ἀφελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, μαρτυροῦσιν οὐχ ἥττον ὅτι ἡ φήμῃ τῆς πόλεως ἐσώζετο ἔτι ἀκμαία ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Βουργούνδιος Γουτδὼν ἐγκωμιάζει τὰς Ἀθήνας ὡς μητέρα πάλαι ποτὲ τῆς φιλοσοφίας καὶ καλλιτείας, ἐξαιρέτως ὁμῶς ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον καὶ ἀκοίμητον φῶς τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐν τῷ πολυτελεῖ ναῷ τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὅστις ὀνομαζόμενος ἄλλοτε Προπύλαιον ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰάσωνος. Καὶ ὁ Ἰσλανδὸς Σαμβούλφ, ὅστις ἐπορεύθη εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου, 1102—1103, ὁμιλήσας ἐν τῷ ὁδοπορικῷ αὐτοῦ περὶ τῶν Πατρῶν, ὡς καὶ πόλιν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὀνομάζει, περὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλων νήσων, μνημονεύει προσέτι τοῦ παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον Βοιωτικοῦ λιμένος Ὁστού, τοῦ σήμερον λεγομένου Λιβαδόστου (τῆς ἀρχαίας Κρεούσης), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναχωρήσας καὶ βαδίσας δύο ἡμέρας, τὸ μὲν πεζὸς, τὸ δὲ ἐπὶ ὄνου, ἀφίκετο εἰς Θήβας «τὰς ὁποίας, λέγει, ὁ λαὸς ὀνομάζει Στήβας.» Ἐπειτα δὲ ἀναφέρει τὰς Ἀθήνας, δύο ἡμερῶν ἐξ ἴσου δρόμον ἀπε-

χοῦσας ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, περιφήμους δὲ διὰ τὸν κηρύξαντα αὐτόθι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀπόστολον Παῦλον, καὶ τὸν ἅγιον Διονύσιον, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ παιδευθεὶς κατηχήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὲν Γουτδων λοιπὸν ἐνθυμεῖται πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους, ῥήτορας καὶ ἥρωας, ἃν καὶ παραδόξως διαστρέφῃ τὰ κατ' αὐτούς· διότι, ὡς εἶδομεν, λέγει τὸν Ἰάσωνα ἰδρυτὴν τῶν Προπυλαίων. Ὁ δὲ Σαμβούλφ κυρίως γνωρίζει τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὴ λησμονῶν, ἐννοεῖται, νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ἀκοιμήτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας λύχνου. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ παρὰ τῇ βυζαντινῇ κυβερνήσει μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἕνεκα τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος. Τοῦτο καθίσταται πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀφίξεως τοῦ Βασιλείου Β'. εἰς τὸ τέρμα τῆς θριαμβικῆς πορείας ἦν εἶδομεν αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1018 μέχρι τοῦ ἔαρος 1019 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Ἀχρίδος, καὶ ἐξ Ἀχρίδος μέχρις Ἀθηνῶν. Τὸ πρῶτον τῆς πορείας ταύτης μέρος ἦτο ἀπαραιτήτητον ἵνα δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν τῶν χωρῶν ὅσαι κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ ἵνα διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκ Καστορίας ὅμως ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀνακάμψῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα ἐπιστρέψῃ ἐκεῖθεν εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι αἱ μεσημβρινώτεραι ἐλληνικαὶ χῶραι εἶχον πρὸ 25 ἐτῶν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατακτήσεως καὶ ὑπαχθῇ ὁλοσχερῶς εἰς τὴν Βυζαντινὴν κυβερνήσιν. Τοῦτο δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος ἠθέλησε οὐδὲν ἦττιν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὑποδεικνύει τὴν ἰδιόζουσαν αὐτοῦ περὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐπιμέλειαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἅπαξ ἀποφασίσας, ἔνν ὁ βασιλεὺς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἠθέλε βεβαίως προτιμῆσαι ἐτέραν τινὰ ὡς τελευταῖον σταθμὸν τῆς ἀξιωματικῆς αὐτοῦ ἐκείνης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς πορείας αὐτοῦ. Αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις πολὺ μᾶλλον τῶν Ἀθηνῶν λόγῳ ἀξίαι διὰ τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐπορίαν. Ἐκ τούτων δὲ φυ-

σικώτατον ἦτο μάλιστα νὰ ἔλθῃ εἰς Κόρινθον καὶ ὡς καθέδραν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὡς ἐπιτηδεύματα κειμένην πρὸς τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκπλουν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν προτίμησιν ἣν ἀπένειμεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν Πειραιεῖ συγκέντρωσιν τοῦ στόλου, ὅστις ἔμελλε νὰ διαβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, εἰμὴ διὰ τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν καὶ τότε συνδεόμεναι μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης. Οὐδὲ διῆλθεν ἀπλῶς δι' αὐτῆς ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ, λαμπρῶς ἐσκευασμένου καὶ παρατεταγμένου εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις ἔξωθεν μὲν ἐσώζετο τότε ἀκέραιος ὅπως ἦν τὸ πάλαϊ, ἔσωθεν δὲ ἦτο διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, καὶ ταύτῃ δούς τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια, ἐκόσμησε δι' ἀναθημάτων πολυτελῶν τὸ ἱερὸν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τιμήσας τὴν πόλιν ταύτην, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ μὴ μεῖνῃ ποτὲ ἀμέτοχος τῶν μεγίστων τῆς ἀνατολῆς συμβεβηκότων, κατήλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἰσῆλσε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς χρυσοῦς πύλης, ἐστεφανωμένος διὰ στεφάνου χρυσοῦ ἔχοντος ἐφύπερθεν λόφον δι' ἀδαμάντων κεκοσμημένον. Πρὸ τοῦ ἄρματος ἐβάδιζε πεζῇ ἡ βασίλισσα Μαρία, αἱ θυγατέρες τοῦ Σαμουήλ καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βούλγαροι. Αἱ δ' ἀνευφημαὶ τοῦ πλήθους ἀπέδωκαν αὐτῷ ἐπισήμως κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐκείνην ἡμέραν τὴν προσωνυμίαν τοῦ Βουλγαροκτόνου, τὴν ὁποίαν ἐπεκύρωσαν οἱ αἰῶνες καὶ ἡ ἱστορία.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας ἔσπευσαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ τὰ ὅμορα σλαβικὰ ἔθνη τῶν Χρῳατῶν, τῶν ὁποίων οἱ δύο ἄρχοντες, προσελθόντες εἰς τὸν βασιλέα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἀξιώματα καὶ κτήσεις ἱκανάς. Εἷς καὶ μόνος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Σιρμίου, πόλεως κειμένης παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σαίου καὶ τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα ἐρείπια φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον πλησίον τοῦ πολιχνίου Μήτροβιτο· ἀλλ' ὁ Βυζαντινὸς διοικητὴς τῆς χώρας ἐκείνης Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, δολοφονήσας τὸν ἄνδρα, παρέλαβε τὸ φρούριον παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἣτις πεμφθεῖσα εἰς

Κωνσταντινούπολιν συνεζεύχθη ἐνὶ τῶν ἐν αὐτῇ μεγιστάνων. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύθη ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῶν ἀτρύτων αὐτοῦ κόπων· καὶ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀνέσεως ταύτης, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνακαινίσῃ τὸν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν πολλάκις καὶ πρότερον ἐξ ὑπαρχῆς σχεδὸν κτισθέντα (σελ. 519 τοῦ τρίτου τόμου). Ἄλλ' ἐπὶ μικρὸν τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπαύθη. Τῷ 1021 ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ ἄρχων τῆς Ἀθασγίας Γεώργιος, ἀθετήσας τὰς συμφωνίας ἃς εἶχε συνομολογήσει πρὸ 18 ἐτῶν, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ὁμόρους τοῦ κράτους χώρας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Βασίλειος ἦτο ἤδη 66 ἐτῶν, ἐξ ὧν περὶ τὰ τεσσαράκοντα διήγαγεν ἀγωνιζόμενος πρὸς ποικίλους πολεμίους, περὶ τὰ εἴκοσι δὲ διετέλεσεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἑφιππος κατὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον βουλγαρικὸν ἀγῶνα· ὥστε ἐδικαιοῦτο βεβαίως νὰ μὴν ἀναλάβῃ νέας στρατείας. Ἀλλὰ ἐδίσταζε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Γεωργίου εἰς τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ, οἵτινες πολλάκις αὐτοῦ ἀπόντος δὲν ἐδείκνυνον τὴν ἀπαιτουμένην πρόνοιαν καὶ δεξιότητα. Εἶχε δὲ σῶμα σιδηροῦν καὶ δύναμιν θελήσεως ἀκατάβλητον. Ὅθεν τῷ 1022 ἀπῆλθεν εἰς Ἀθασγίαν. Ἐνῷ δὲ εἵχεν ἤδη πλησιάσει πρὸς τοὺς πολεμίους μανθάνει ὅτι δύο τῶν στρατηγῶν του, ὁ Νικηφόρος Ξιφίας καὶ Νικηφόρος ὁ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ υἱός, ἀγανακτήσαντες διότι δὲν εἶχε παραλάβει αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, ἐστρατολόγησαν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας καὶ ἐστασίασαν. Ἡ ἀγγελία ἦτο δεινὴ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀγωνίαν τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον εὐλόγως ἐφοβήθη μήπως συληφθὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀθασγῶν καὶ τῶν ἀποστατῶν, πάθῃ τι ἀνῆκεστον. Εὐτυχῶς ὁ βασιλεὺς κατῴρθησε δι' ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἔγραψε πρὸς ἕκαστον τούτων νὰ κινήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν δυσπιστίαν. Ὁ Ξιφίας δολοφονεῖ τὸν Φωκᾶν, οἱ πλεῖστοι τῶν στασιαστῶν ἐντεῦθεν διαλύονται, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ξιφίας συληφθεὶς πέμπεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐξορίζεται εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ἀποκείρεται μοναχός. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπαλλαγείς οὕτω τῆς ἀπὸ τῶν ἀποστατῶν ἀνησυχίας, κατατροπώνει ἤδη δις τὸν Γεώργιον καὶ τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ, καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ ὅσῃν χώραν τὸν ἀπῆτησε, καὶ νὰ δώσῃ ὅμηρον τὸν υἱὸν τοῦ Παγκράτιον, εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ τοῦ μαγίστρου

ἀξίωμα. Συγχρόνως δὲ Ἰωθανσεϊκής, ὁ ἄρχων τῆς χώρας τοῦ Ἀνίου ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ (σήμερον Ἀνι, πρότερον δὲ Ἀβνικόν) ὅστις εἶχε διατελέσει σύμμαχος τοῦ Γεωργίου, φοβηθεὶς μήπως ὁ Βασιλείος ἐπιπέσῃ ἤδη κατ' αὐτοῦ, παρεδόθη εἰς αὐτὸν, κομίσας καὶ τὰς κλεῖς τῆς πόλεως του. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος αὐτὸν, προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ ἄρχοντα ἐφ' ὅρου ζωῆς οὐ μόνον τοῦ Ἀνίου, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἀπαιτήσας ὁμῶς ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ θάνατόν του πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθῃ εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Αὕτη τῶν ἀρμενικῶν πραγμάτων ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ρύθμι-
σις, καθ' ἣν οὐδ' ἀναφέρεται καὶ τὸ τῶν Μωαμεθανῶν ὄνομα, κα-
θίστησι πρόδηλον ὅπόσον οὗτοι διετέλουν τεταπεινωμένοι. Ἐν γέ-
νει δὲ, ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν
πολύκροτον ταύτην βασιλείαν, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι
ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου, οὐδέποτε τὸ ἀνα-
τολικὸν κράτος τηλικούτον ἐκτήσατο ἀξίωμα ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν
Ἀσίᾳ ἤρχεν ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς Ἀνω Συρίας καὶ πρὸς ἀνα-
τολὰς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας· ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ
μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ
μέχρι τῆς Κροατίας· ἐν ταῖς μεταξὺ θαλάσσαις ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς
χερσονήσου μέχρι Κύπρου καὶ Κρήτης. Μία ἀδελφὴ τοῦ Βασιλείου,
ἡ Θεοφανὼ, εἶχε καθήσει εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερ-
μανίας, μία ἄλλη, ἡ Ἄννα, ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς Ῥωσίας θρό-
νου. Ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τοῦ γάμου αὐ-
τοῦ μετὰ τῆς Ἄννης, ὁ Βλαδίμηρος διετέλεσε πιστὸς τοῦ Βασι-
λείου σύμμαχος, αἱ δὲ χῶραι ὧν ἤρχεν, ὑπέκυψαν ἔκτοτε ἐπὶ πολ-
λὰς ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πα-
τριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν θάνα-
τον τοῦ Βλαδιμήρου καὶ τὸν μετέπειτα ἐπελθόντα θάνατον τῆς
Ἄννης, εἰς τῶν συγγενῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, Χρυσόχειρ ὑπὸ
τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων καλούμενος, ἐπεχείρησε τῷ 1024
μικρὰν διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπιδρομὴν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ
τὸν Ἑλλήσποντον· ἀλλὰ προσβληθεὶς περὶ Λῆμνον ὑπὸ τοῦ στόλου
τῶν Κιβυρραίων καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σάμου Δαβιδ τοῦ ἀπὸ Ἀ-
χριδῶν, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης Νικηφόρου τοῦ Καβά-

σιλα, ὁλοσχερῶς κατεστράφη. Ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἦτο πάντοτε ὁ κάλλιον κατεσκευασμένος, ὁ δεξιώτερον ὑπηρετούμενος καὶ κυβερνώμενος, ὁ τελειότερον παντὸς ἄλλου ὠπλισμένος· ἡ δὲ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν, ἐν τῇ πρόμικρῳ ἀναφερθείσῃ περιπτώσει, ἔδραμον πρὸς τὴν Λῆμνον, αἱ ναυτικαὶ μοῖραι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σάμου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀποδεικνύει ὅτι αἱ διαταγαὶ ἔφθανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀκαρεῖ ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους, καὶ ἐξετελοῦντο ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς οὐδενὸς τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ὑποδεέστερος, ὅσας δὴποτε φρουρίας καὶ ἂν ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὁ Λουϊτπράνδος. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν πῶς ἠγωνίσθη εἰς μόνον τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καὶ εἰς μόνον τὸ τελευταῖον τούτου μέρος, ὅτε ἐπὶ εἴκοσι συνεχεῖς ἐνιαυτοὺς δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως στρατεύων, καὶ κατ' ἔτος ἐπὶ δέκα πολλάκις μῆνας ἐν ὑπαίθρῳ μαχόμενος, ἐκπολιορκῶν φρούρια, ἐκπορθῶν δυσχωρίας ὀχυρωτάτας, βαδίζων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νῦν μὲν εἰς Βιδίνιον, νῦν δὲ εἰς Ἀχρίδα καὶ Δυρράχιον, νῦν δὲ εἰς Λάρισσαν καὶ Λαμίαν, καὶ ἔχων ἀντίπαλον ἔθνος ἀρειμάνιον καὶ ὑπὸ δεινοτάτου πάθους οἰσטרηλατούμενον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἵνα κατισχύσῃ τελευταῖον ἐν ἀγῶνι τοσοῦτον πεισματώδει, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀναγκαίως ἀπάσας τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενας ἀρετάς, πειθαρχίαν, γενναιότητα, ἀσκήσιν, ἐπιτήδειον ὀπλισμὸν καὶ στρατηγοὺς πεπειραμένους.

Αἱ μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐμπορικαὶ σχέσεις ἦσαν εἴπερ ποτὲ συνεχεῖς καὶ ἐπικερδεῖς. Ὅπόσον δὲ σπουδαῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται συνάγεται πρὸς ταῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι χάριν αὐτῶν, ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς Δύσεως, ἡ Ἑνετία, ἐξηκολούθει ἀναγνωρίζουσα πάντοτε, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τρόντι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ Ἑνετία συνηριθμεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν παραρτημάτων τοῦ Ἐξαρχάτου τῆς Ῥαυέννης, οἱ δὲ δόγοι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίτροποι αὐτῶν, ὅπως οἱ ἐν Ῥώμῃ, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Σικελίᾳ διοικηταί. Ἐννοεῖται ὅτι πράγματι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀνεξάρτητος; καὶ ἐνῶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ποικίλων τιμητικῶν ἀξιομάτων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐβοήθει

αὐτοὺς διὰ τῶν στόλων τῆς εἰμῇ ὁσάκις εὑρίσκειν εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἀφ' ἧς δ' ἐποχῆς οἱ Φράγκοι ἴσχυσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἑνετία δὲν ἐδίστασεν, ἀντὶ τῶν πρόνομίων τὰ ὅποια παρ' αὐτῶν ἔλαβε, νὰ πολιτευθῇ καὶ πολεμῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Καὶ ἐπὶ τοῦ δόγου Ἰουστινιανοῦ Παρτετισσιπάτσιο (827-829), καίτοι τοῦ δόγου τούτου διορισθέντος ὑπάτου ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως Λέοντος Β', ἀπέβαλε τὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης πολιούχον αὐτῆς Ἕλληνα ἄγιον Θεόδωρον καὶ ἐχειροτόνησεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον. Μάτην ἔκτοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες κανονιστικὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑνετῶν διατάγματα. Οἱ Ἑνετοὶ ὀλίγον ἐπρόεχον εἰς αὐτὰ, καὶ παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἔπαυον οὐ μόνον ἐμπορευόμενοι πρὸς τοὺς Σαρακηνούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σωματεμπορίαν μετερχόμενοι. Οὐδὲν ἦττον ἐπειδὴ εἶχον συγχρόνως μεγάλα συμφέροντα ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἡ δὲ αὐλὴ αὐτοῦ ἔσωζεν εἰσέτι τὴν ἀρχαίαν αἴγλην, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἑνετῶν ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐπιφάνειάν τινα ὑποτελείας, δεχόμενοι καὶ ἐπιζητοῦντες μάλιστα Βυζαντινὰ ἀξιώματα, τὸ μὲν διότι ἡ ἀπὸ τούτων τιμὴ ἠϋξάνεν ὅπωςδῆποτε τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐπιβρόχην αὐτῶν (σελ. 242 τοῦ παρόντος τόμου)· τὸ δὲ διότι διὰ τοῦ προσχήματος ἐκείνου τῆς ὑποτελείας κατάρθουν νὰ περιποιῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν σπουδαῖα ὠφελήματα. Οὕτως ἐν ἔτει 991, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β', ἐξεδόθη χρυσόβουλλον δι' οὗ ἐκανονίζετο ἡ δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐν τῷ κράτει ἐμπορία, καὶ ἰδίως ὠρίζετο ὅτι ἕκαστον ἐνετικὸν πλοῖον ἐρχόμενον ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας ἐξ Ἑνετίας ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους εἰς τοὺς λιμένας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δὲν θέλει πληρῶναι εἰς τὸ δημόσιον αὐτοῦ ταμεῖον εἰμὴ 17 χρυσᾶ νομίσματα, ἤτοι 290 περίπου δραχμᾶς, ἐνῶ πρότερον ἐκ καταχρήσεων τῶν ὑποδεστέρων ὑπαλλήλων, συνέβαινε πολλάκις ἕκαστον πλοῖον νὰ πληρῶνῃ ὑπὲρ τὰ 30 χρυσᾶ νομίσματα (510 δραχμᾶς). Πλὴν τούτου ἐπειδὴ περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἐνετικαῖς πλοίοις ἐμπορευμάτων πολλὰι συνέβαινον καταχρήσεις παρὰ τῶν λιμενικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν (χαρτουλαρίων, παραθαλασσίων νοταρίων, λιμεναρχῶν, γενικῶν ὑπολόγων, ξυλοκαλάμων, κομερκιαρίων Ἀδύδου

καὶ ἄλλων), τὸ χρυσόβουλλον διάτασεν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν εἰρημένων πραγματειῶν θέλει ἐνεργεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν, τοῦ ἄλλως εἰδικοῦ καλουμένου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπουργὸς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδιαιτέρας βασιλικῆς περιουσίας. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἐξετρέποντο εἰς καταχρήσεις μετακομίζοντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἴδια ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεύματα Ἀμαλφιτανῶν, Ἰουδαίων, Λογγοβαρδίων ἐκ τῆς πόλεως Βάριος, καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ λιμενικὰ καὶ ἄλλα τέλη ἦσαν, φαίνεται, βαρύτερα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον ῥητῶς ἀπηγόρευε τὴν τοιαύτην εἰς τοὺς Ἑνετοὺς κατάχρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λοιπὸν τούτου παρεχωρήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὠφελήματα τινα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προνόμια τὰ ὅποια βραδύτερον ὑπέσκαψαν αὐτὰ τοῦ κράτους τὰ θεμέλια. Καὶ οὐ μόνον προνόμια τοιαῦτα δὲν παρεχωρήθησαν ἔτι, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὠφελήματα τοῦ Βυζαντινοῦ ταμείου. Ὡς τε αἱ πρόσοδοι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας ἦσαν πάντοτε δαψιλέσταται. Οὕτω δὲ πρὸ πάντων ἐξηγεῖται πῶς ὁ Βασίλειος ἐνῶ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους δαπανηροὺς πολέμους, ἐνῶ, ἵνα ἀνακουφίσῃ τοὺς ὑπηκόους, δὲν εἰσέπραξε τὰς τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν εἰσφοράς, ἡδυνήθη νὰ ἔχῃ εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀποταμίευμα, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, 200,000 ταλάντων χρυσῶν εἰς νομίσματα, παρεκτὸς ἀπείρων πολυτίμων σκευῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων. Τί ἐννοεῖ ὁ Ζωναρᾶς διὰ τῆς λέξεως τάλαντα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἠρίθμουν συνήθως διὰ νομισμάτων (δραχμαὶ 17), λιτρῶν (72 νομίσματα), καὶ κεντηναρίων (100 λίτρα). Βεβαίως τάλαντα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῶσι τὰ ἀπλᾶ νομίσματα· ἀπ' ἐναντίας ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογώτερον φαίνεται νὰ ἀποδοθῇ τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τοῦ Βυζαντίου· ἀλλὰ τούτου τεθέντος, αἱ 200,000 κεντηναρίων, ἀναλυόμεναι εἰς λίτρας, νομίσματα καὶ δραχμας, ἤθελον ἀπολῆξει εἰς ποσὰ μυθώδη. Ὅθεν τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Ζωναρᾶς ὠνόμασεν ἐπὶ τοῦ

προκειμένου τάλαντα τὰς λίτρας, ὧν 200,000 ἦτοι δραχμαὶ 245,000,000 περίπου ἀναβιβάζουσι τὸ ἀποταμίευμα τοῦ Βασιλείου εἰς ποσὸν ἱκανὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς δαψιλείας τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἔν καὶ μόνον νέφος ὑπεφαίνετο εἰς τὸν ἀπανταχοῦ αἴθριον φαινόμενον ὀρίζοντα· νέφος μικρὸν, τὸ ὅποῖον ὅμως ἐκυφόρει μίαν τῶν πολλῶν καταιγίδων αἵτινες ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ σείσωσιν ἐκ θεμελίων τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐλάδομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι, ἀκμάζοντος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, στάσις ἐξερράγη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τοῦτο συνέβη ἐν ἔτει 1009 καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος ὑπῆρξεν εἰς τῶν προκρίτων τῆς Βάριος, ὀνόματι Μέλ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Μέλ ἀνεδείχθη νικηφόρος, ἀλλὰ τῷ 1011 ὁ Κατεπάνω (ἦτοι γενικὸς διοικητὴς) τῆς κάτω Ἰταλίας Βασίλειος Ἀργυρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Βάριος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν τὸν Μέλ, ὅστις ὅμως ἐπέτυχε νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς. Ἡ στάσις λοιπὸν κατεβλήθη τότε· ἀλλ' ὁ Μέλ δὲν ἔπαυσε μελετῶν ἐκδίκησιν καὶ ζητῶν ἐπὶ τούτῳ συμμάχους. Συνέβη δὲ τῷ 1016 νὰ ἔλθωσι Νορμαννοὶ τινες ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διότι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπῆρχοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς προσκυνηταὶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἅγιον τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα πλησιέστερα μέρη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ Γάργανον ὄρος, φημιζόμενον διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ θαύματα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τὸ τολμηρότατον καὶ τὸ πονηρότατον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τῶν τότε προεξαρχόντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ ἐδέεσπον μὲν ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀξιολόγου μέρους τῆς βορείου Γαλλίας, τὸ ὅποῖον ἄχρι τοῦδε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτῶν Νορμανδία, ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς νέας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅθεν ὁ Μέλ ἀπαντήσας τοὺς προειρημένους προσκυνητάς, εὐχερῶς ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Βυζαντινοὺς, λαμβάνοντες εἰς ἀμοιβὴν τὰς ὠραιότερας τῆς γῆς χώρας. Τῶνόντι οἱ Νορμαννοὶ οὗτοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, συνέλεξαν πλῆθος μέγα τυχοδιωκτῶν, ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐνέβαλον εἰς Ἀπουλίαν ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Μέλ, τῷ 1018.

νέμη μερίδα τινὰ ἐξουσίας εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα αὐτά· διότι ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι διατρέχων ἤδη τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔχαιρεν ἔτι εἰς ἵπποδρομίας, καὶ μίμους, καὶ γελωτοποιούς, καὶ διενυκτέρευε περὶ κύβους καὶ κοττάβους, καθαιρῶν μὲν τοὺς ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πείρᾳ προέχοντας στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας, ἀνάγων δ' ἀντ' αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότατα ἀξιώματα ἀνδράποδα ἀνίκανα καὶ κατὰ πάντα λόγον οὐτιδανά. Ἰδίως δὲ διώρισεν ἀμέσως τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ θαλαμηπόλον Νικόλαον, δομέστικον τῶν σχολῶν καὶ παρακοιμώμενον, τὸν δὲ δεύτερον Νικηφόρον, πρωτοβεστιάριον, τὸν δὲ τρίτον Συμεὼν, δρουγγάριον τῆς Βίγλης ἥτοι νυκτέπαρχον· Εὐστάθιον δὲ, ἓνα τῶν ἐλαχίστων ὑπηρετῶν, μέγαν ἐταιρειάρχην· εὐνοῦχον δὲ τινὰ Σπονδύλην, δοῦκα Ἀντιοχείας, καὶ τὸν ἐκ Πισιδίας Νικήταν, δοῦκα Ἰερίας, ἀμφοτέρους διαβεβοημένους ἐπὶ κακοθηεῖᾳ ἀνθρώπους. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπετύφλωσε καὶ πολυειδῶς ἐτιμώρησε πολλοὺς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν, ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι, καὶ ἰδίως τὸν περιφανῆ ἄρχοντα τῆς Μηδίας Νικηφόρον τὸν Κομνηνόν, τὸν πατρίκιον Βάρδαν Φωκάην, τὸν πατρίκιον Βασίλειον Σκληρὸν, τὸν Ῥωμανὸν Κουρκούαν καὶ ἄλλους· ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὁρέστην καὶ τὸν Βουγιανόν. Ἐνῷ δὲ τοιοῦτοτρόπως ἀντήμοιθεν ἀρχαίας καὶ προσφάτους ὑπηρεσίας τηλικούτων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπάκτου, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς φοβεράς καταπιέσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Γεωργίου, (ὅστις καὶ Μωρογεώργιος ἐπεκαλεῖτο), ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ διήρπασαν τὴν περιουσίαν του, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἡγανάκτησε, διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπός του τοιοῦτου ἔτυχε τέλους, ὥστε οὐ μόνον τοὺς διαπράξαντας τὸν φόνον ἀπηνῶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀμέτοχον ὅλως τῆς πράξεως ἀρχιερέα Ναυπάκτου ἐτύφλωσε. Συγχρόνως ἐνῷ εἰσέπραξε τοὺς καθυστεροῦντας φόρους τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλείας, ἐξεβίασε τὴν εἰσπραξίν ὅλων τῶν φόρων τῶν τριῶν ἐνιαυτῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀναγκασθέντες νὰ καταβάλωσιν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν πέντε δαμοφορίας, ἐντελῶς ἐξηντλήθησαν. Κατ' εὐτυχίαν δὲν ἐτόλμησε ἢ δὲν ἐπρόφθασε νὰ καθαιρέσῃ ὅλους τοὺς στρατηγούς ὅσοι ἐπαι-

δεύθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σχολῇ. Ὅθεν τῷ 1026 ἐμβολόντων τῶν Πετσενέγων εἰς Βουλγαρίαν, ὁ στρατηγὸς Σιρμίου Κωνσταντῖνος Διογένης συμπλακεῖς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἡνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνῶ ὁ ἀνάξιος ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἠττάτο οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες, περισταλέντες ἐνόσω ἐζῆ ὁ Βασίλειος, ἤδη ἐπανάλαβον τὰς ἐχθροπραξίας, οἱ ἀρχαῖοι στρατηγοὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου Γεώργιος Θεοδωροκάνος καὶ Βεριβόης, συμπλακέντες πρὸς τὸν ἀραβικὸν στόλον, τὸν ἐπελθόντα κατὰ τῶν κυκλάδων νήσων, ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν, κυριεύσαντες καὶ δώδεκα σκάφη αὐτανδρα. Ἔτι δὲ εὐτυχέστερον ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, νοσήσας αἰφνης κατὰ νοέμβριον τοῦ 1028, ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η΄, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἄρρενα μὲν τέκνα δὲν κατέλιπε, τρεῖς δὲ μόνον θυγατέρας, αἵτινες ἦσαν καὶ αἱ μόναι κληρονόμοι τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρεσβυτέρα Εὐδοκία εἶχεν ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, αἱ δὲ δύο ἄλλαι, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα, καίτοι προβεβηκυῖαι τὴν ἡλικίαν, εἶχον μείνει ἀμφοτέραι ἄγαμοι μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ πατρὸς των. Τότε δὲ μόνον οὗτος, βλέπων πλησιάζοντα τὸν θάνατον, ἐνόησεν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθῇ περὶ διαδόχου καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρεύσῃ ἐπὶ τούτῳ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων του. Ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτον βραδέως ἐπρονόησε περὶ τοῦ πράγματος, ἐπολιτεύθη πάλιν ἀσυνέτως κατὰ τὴν συνήθειάν του. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ ἐκλέξῃ ὡς γαμβρὸν καὶ διάδοχον ἓνα τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ τοιοῦτοι δὲν ἔλειπον βεβαίως. Αὐτὸς ὁμως προετίμησε τὸν πατρίκιον Ῥωμανὸν Ἀργυρὸν, ὅστις κατήγετο μὲν ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἦτο ὅλως ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ, τὸ δεινότερον, ἔγγαμος· ὥστε ἐδέησε νὰ ἀναγκασθῇ δι' ἀπειλῶν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης συζύγου διάζευξιν. Τούτου δὲ ἕνεκα ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα Θεοδώρα ἀπεποιήθη νὰ συζευχθῇ ἄνδρα χωρισθέντα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῆς συζύγου του, ὑπανδρεύθη αὐτὸν ἡ Ζωή, ἥτις καίτοι ἄγουσα τὸ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἦτο ὀλιγώτερον δύσκολος, καὶ

ἤρχισε μὲν βραδέως ὅπως οὖν τὸ συζυγικὸν στάδιον, ἀλλ' ἀπεζημιώθη ἀρκούντως διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην, λαβοῦσα εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς ἡλικίαν 62, τρίτον, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιφορημάτων.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βασιλεὺς Ῥωμανὸς, ὅσῳ μέτριος ἄνθρωπος καὶ ἂν ἦτο, δὲν εἶχε τὰς κακίας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπισήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βασιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Εὐφίας, ὁ περιφανὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγός, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ Ῥωμανὸς ἀνεδείχθη ἐπιεικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἄλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προσέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ιδιωτικὰ χρέη, ὅτι ἠῤῥησε κατὰ 80 χρυσίου λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἔδιδε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἤτις μέχρι αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσίου, παρέσχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος ἀριθμοῦ κρεῖττον ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῷ κατεδαπάνα οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἔνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμῶρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπους καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδα, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσενέγων, ἐμαστίγωσε δημοσίᾳ ὡς συνενόχους ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευταῖον δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀντιοχείας Μιχαήλ Σπονδύλης, ὅστις εἶχεν ἡττηθῆ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ λειτουργίας. Ὅθεν ὁ Ῥωμανὸς καλῶς ποιῶν καθήρσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύσκολον ἐκείνον ἀγῶνα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καραντηνόν, ὅστις εἶχε μὲν υἷον τὸν ἐπιφανέστερον ἱσως ναύαρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἶδει, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται ἐνάμιλλος τοῦ ἔργου εἰς ὃ ἐκλήθη· τὸ δὲ χεῖριστον ὁ Ῥωμανὸς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τῷ 1030. Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις Μωαμεθανοὺς τῆς Βερρόιας, ἥτοι τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλὰ, παρεκάλουν νὰ τύχῃσι συμπαθείας διὰ τὰ γενόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῆ ἐπὶ Φωκᾶ. Οἱ ἐμπειρότεροι τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν ἀκαὶ μὴ ἐκστρατεύσαι κατὰ Συρίας ἐν καιρῷ θέρους, ὁπότε τό τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγχώρια θάληπῃ καὶ τοὺς φλογμούς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πανοπλῆται τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ ἀκούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλίας, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἔπαθεν ὅ,τι προέβλεπον οἱ στρατηγοὶ, ἀποκλεισθεῖς ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν, καὶ ἡττηθεῖς. Ὅτι δὲ ὁ στρατὸς ἔπαθε τὴν ἡτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διφκεῖτο, ἀποδεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἰς τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ὅστις κατεῖχε μικράν τινα πόλιν, προσκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπανερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσεν δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμένας λαφύρων. Ἀποτεμῶν δὲ κατὰ τὰ μέχρως ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὰς ῥίνας καὶ τὰ ὦτα τῶν πεσόντων, διεκρίμισε τὰ πάντα

πρὸς τὸν φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέτριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦτον μὲν ἀντήμειψε διορίσας Κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὅπου ὁ Μανιάκης ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολὺ λάμπας ἐπιτυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐν Συρίᾳ ὅμως ἀναχωρήσας ὁ Ῥωμανὸς προσχειρίσατο δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν Συμεὼν, τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὑπερέτην τοῦ Κωνσταντίνου Η΄, στρατηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήταν τινά, οἵτινες ἀμφοτέροι ἀνάξιοι ὄντες, κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονήσας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ μέγαν ἐταιριάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμίων, ἐπροστάτευσεν τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὅποσον ἠνώρθωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους αὐτόθι συνάγεται προσέτι ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1031 ὁ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἔπεμψε πρὸς τὸν Ῥωμανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ δώρων πολλῶν ἵνα τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀνανεώσῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἐπαναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρχαίων φόρων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας εἰς Χαλέπιον τὸν πρωτοσπαθάριον Θεοφύλακτον τὸν Ἀθηναῖον ἐβεβαίωσε τὰς σπονδὰς καὶ ἀνωμολόγησε κοινοπραγίαν μετὰ τῶν Χαλεπιτῶν. Ἀλλ' ὁ μωαμεθανισμὸς τῆς Συρίας, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ θαμᾶσωσιν ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος, δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ὑποκύβει εἰς τοιαύτας παροδικὰς ἐκστρατείας ἀνδρῶν οἵτινες, ὅσηνδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτῶν, δὲν παρεβάλλοντο πρὸς ἐκείνους· οἱ ἄλλοι ἐμίραι ἐξηκολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας των. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐθις κατ' αὐτῶν τῷ 1032, καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Μεσάνακτα, ὅτε πολλὰὶ ὀλέθριαι εἰδήσεις ἀνεχαίτισαν τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης κατηγορήθη πάλιν ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Θεοδώρας μελετᾷ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ Πετсенέγοι διαβάντες τὸν Ἰστρον ἐληλάτουν τὴν Μοισίαν· οἱ δὲ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς ἐδήλουν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Κερκύρας προελάσαντες ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης, εἴτε συναισθανόμενος τὴν ἐνοχλήν αὐτοῦ, εἴτε ἀπελπισθεὶς διὰ τὰς ἀδί-

κους καταδρομάς ἃς ὑφίστατο ἀπὸ τινος χρόνου, ἐγένετο αὐτόχειρ, καὶ ἡ Θεοδώρα ἐκάρη μοναχὴ ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἥτις ἤξιον ὅτι ἀδύνατον ἦτο ἄλλως νὰ παύσωσιν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ τὰ σκάνδαλα· οἱ δὲ Πετσενέγοι, μηδὲνα ἀπαντήσαντες ἀντίπαλον, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Νικηφόρος Καραντηνὸς ὁ στρατηγὸς τοῦ Ναυπλίου, τῇ συνδρομῇ τῶν Ῥουσαίων κατεπολέμησε τὸν ἀραβικὸν στόλον καὶ κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἐπανῆλθεν οὐδὲν ἥττον ἐκ Μεσανάκτων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐκεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1033 ἐπληροφορήθη νέα τοῦ Νικηφόρου Καραντηνοῦ κατορθώματα. Οἱ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησαν δευτέραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἐπιδρομὴν, διὰ πλοίων 1000 ἐχόντων μυρίους πολεμιστάς, ὁ δὲ Καραντηνὸς συμπλακεῖς πρὸς μίαν αὐτῶν μοῖραν, ἔτρεψεν αὐτήν, καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα 500 αἰχμαλώτους. Αὐθις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου ἔστησεν ἕτερον τρόπαιον κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ Καραντηνὸς καὶ ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα 600 αἰχμαλώτους. Συγχρόνως ἕτερος στόλος ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τὸν πρωτοσπαθάριον Τεκνέαν τὸν Ἀβυδηνὸν εἰς Αἴγυπτον καὶ πλησιάσας εἰς αὐτήν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκυρίευσεν πολλὰ πλοῖα καὶ πολλὴν λείαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ πατρίκιος Νικῆτας ὁ Πηγονίτης προσέλασας μέχρι Βαθυλῶνος, ἐξεπολιόρκησε τὸ ἔγγιστα αὐτῆς κείμενον φρούριον Περκρίν. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ναύαρχοι ἀνεπλήρουν τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διετηρεῖτο τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὥστε τῷ μὲν 1030 ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀδασγίας Γεωργίου, ἡ χήρα αὐτοῦ πέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις μετὰ δώρων ἐξητήσατο τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τοῦ κράτους συμμαχίας, καὶ ἔλαβε σύζυγον τοῦ υἱοῦ τῆς Παγκρατίου τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ῥωμανοῦ Ἑλένην, τῷ δὲ 1033 παρέδωκε καὶ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τὴν Ἀνακουφήν. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ κράτος ἐξηκολούθει ὃν σεβαστὸν παρὰ τοῖς ἔξω, οἱ δὲ πολέμιοι περιστέλλοντο καὶ ἐν μέρει κατετροποῦντο, ὁ Ῥωμανὸς ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ θῦμα τῶν παρῆλικων ἐρωτικῶν παθῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ συζύγου.

Ὁ Ῥωμανὸς εἶχε πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Παφλαγὸνα τινὰ εὐνοῦχον ὀνόματι Ἰωάννην, ὅστις ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐβασίλευσεν

ἀπέβη παντοδύναμος προχειρισθεὶς πρῶτον πραιπόσιτος, ἔπειτα δὲ ὀρφανοτρόφος. Ὁ Ἰωάννης εἶχε τέσσαρας ἀδελφοὺς, οἵτινες ἅπαντες εἶχον προαχθῆ εἰς διαφόρους ἀρχάς, καίτοι μετερχόμενοι ἐπαγγέλματα οὐχὶ ἔντιμα, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ κιθαρῳδοῦ. Εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο ὡραιότατος τὴν ὄψιν καὶ ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος ἔλαβεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματι, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου διετέλει συνεχῶς παρὰ τῇ βασιλίᾳ. Ὁ Ῥωμανὸς ἦτο μὲν ἐξ ηκοντούτης ἡδῆ, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ Ζωή, ἥτις εἶχεν ὑπερβῆ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος, θέλει δώσῃ αὐτῇ ἀντίζηλον καὶ μάλιστα ἀντίζηλον τοσοῦτον νεαρόν. Ἐν τούτοις τοῦτο συνέβη, ὃ δὲ ἔρως αὐτῆς ἀπέβη τοσοῦτον δαιμονιώδης καὶ μανικὸς, κατὰ Κεδρηνόν, ὥστε ἐξαπτόμενος προσέτι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς φιλαρχίας τοῦ Ἰωάννου, παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ συζύγου διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργοῦντος. Ἀλλ' ὁ ἀνυπόμονος Μιχαήλ δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ τὰ τοιαῦτα τοῦ δηλητηρίου ἀποτελέσματα, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῇ 11 ἀπριλίου 1034 (ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ᾔῃαι μεγάλη πέμπτη), ἀπελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐν τῷ παλατίῳ βαλανεῖον, ἀπέπνιξεν αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ λουτροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, καὶ ψαλλομένων τῶν ἁγίων παθῶν, μηνύεται ὁ τότε πατριάρχης Ἀλέξιος, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ δῆθεν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ πατριάρχης ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' εὗρίσκει μὲ ἀπορίαν τοῦ νεκροῦ μὲν τὸν βασιλέα, τὴν δὲ Ζωὴν καθήμενὴν ἐπὶ θρόνου λαμπροῦ, ἔχουσαν πλησίον τῆς τὸν Μιχαήλ, καὶ μανθάνει ὅτι προσεκληθῆ ἵνα ἱερολογήσῃ τοῦτον αὐτῇ. Ἐκθαμβὸς δὲ γενόμενος ἵστατο ἐννεὸς καὶ ἐνδοιάζων περὶ τοῦ πρακτεῦ, ὅτε ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Ζωὴ δόντες αὐτῇ μὲν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ, εἰς δὲ τὸν κληρὸν ἄλλας πεντήκοντα, κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ τελέσωσι τὴν ἱεροπραξίαν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μία τῶν οἰκτροτέρων τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ μαρτυρεῖ μέχρι τίνος βαθμοῦ προσέβῃ ἡ κακοήθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῶν ἱερωτάτων ἁγίων.

Ἀλλ' ἡ Ζωὴ ἥτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τὸν ἐραστὴν αὐτῆς νομίζουσα ὅτι, ἀντὶ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως, θέλει ἔχει

δοῦλον καὶ διάκονον, ἐφεύσθη τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν Μιχαὴλ ἦτο τῷ ὄντι ἄνθρωπος ἀνίκανος νὰ διεξάγῃ τὰ δημόσια πράγματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας, ὥστε δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν κατέλαβεν οὐχὶ ἡ Ζωή, τὴν κατέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μιχαὴλ ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὅστις πρακτικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ δραστήριος ἀνέλαβε τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἀξίωμα τοῦ ὀρφανοτρόφου, καὶ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν παλιμβούλων διαθέσεων τῆς βασιλίδος, ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ περιστοιχίσῃ αὐτὴν διὰ γυναικῶν καὶ εὐνούχων οἰκείων, δι' ὧν ἐπετήρει καὶ ἐκονομίζεν ἅπαντα αὐτῆς τὰ διαβήματα· ἀπεριπάτων τε γὰρ ἐκωλύετο καὶ βαλανείων τε οὐ μετεῖχε, μὴ αὐτοῦ ἐπιτρέψαντος, καὶ ὅλως περιήρετο αὐτῇ πᾶσα ψυχαγωγία. Οὕτω δὲ κατοχυρώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀνέθηκε πλεῖστα τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἀξιωματῶν εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς, προχειρισάμενος δοῦκα μὲν Ἀντιοχείας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικήταν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἄλλον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, πρωτοβεστιάριον δὲ τὸν ἕτερον πάλιν ἀδελφόν του Γεώργιον, καίσαρα δὲ τὸν τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας υἱὸν Μιχαὴλ, Νικομηδείας δὲ ἐπίσκοπον συγγενῇ ὡσαύτως τινὰ αὐτοῦ, τὸν εὐνούχον Ἀντώνιον Πάχητα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τῶν ἐπιφανῶν τοῦ κράτους ἀνδρῶν Κωνσταντῖνος ὁ Δαλασσηνὸς ἐξεδήλωσεν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν χυδαίαν καὶ τριωβολμιαίαν ἐκείνην οἰκογένειαν, ὁ Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν, μετ' ὀλίγον δὲ τὸν μὲν Δαλασσηνὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Πλάτην, τὸν δὲ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐφυλάκισεν ἐν τινι πύργῳ, τριῶν δὲ φίλων αὐτοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν παραδούς αὐτὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μετ' ὀλίγον προχειρίσθη καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνῷ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας, οἱ μὲν Σαρακηναὶ ἐκυρίευσαν τὰ ἐν τῇ Λυκίᾳ Μύρα, ὁ δὲ ἡγεμὼν Ἀθασσίας Παγκράτιος ἐσφετερίζετο ἅπαντα τὰ πρότερον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δοθέντα φρούρια, οἱ δὲ Χαλεπῖται ἐξεδίωκον τὸν παρὰ τοῦ βασι-

λέως πεμφθέντα αὐτοῖς ἀρμοστήν, οἱ δὲ Πετσενέγοι ἐπόρθουν τὴν Μοισίαν μέχρι Θεσσαλονίκης προελαύνοντες, οἱ δὲ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐλεηλάτουν τὰς κυκλάδας· αὖν οὐδεμία φροντίς ἦν τῷ Ἰωάννῃ, μόνην δ' ἔμμονον ἀσχολίαν εἶχεν, ὅπως ἂν ὁ Δαλασσηνὸς τηροῖτο καὶ μὴ τὰς αὐτοῦ λάθοι διαδράς πλεκτάνας». Ἡ μᾶλλον αὐτός τε καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἡσχολοῦντο εἰς ἕτερα σπουδαιότατα ἔργα· διότι τῷ 1037 ἐπικρατήσαντος αὐχμοῦ ἐκ μακρᾶς ἀνομβρίας ἐνόμισαν ὅτι διὰ τὴν χρηστὴν αὐτῶν πολιτείαν δικαιοῦνται νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, καὶ ἐποίησαν λοιπὸν λιτανεῖαν, ὁ μὲν Ἰωάννης βαστάζων τὸ ἅγιον μανδύλιον, ὁ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὐγαρον ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τὰ ἅγια σπάργανα. Ἐτέλεσε δὲ καὶ ἄλλην λιτὴν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου. Οὐ μόνον ὁμῶς δὲν ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζα παμμεγέθους καταρράγεισα ἀνέτρεψε τὰ δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι κατεχούσης τὴν πόλιν σιτοδείας, ὁ Ἰωάννης ἡγόρασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος 100,000 μόδια σίτου καὶ δι' αὐτῶν παρεμύθησε τοὺς πολίτας· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐ μόνον ἡ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργία ἤκμαζε τότε ἐν ταῖς κυρίως ἐλληνικαῖς χώραις. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν ὁ Ἰωάννης ἐνόμισε περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀσφαλέστερον νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κυβένησιν τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἐζήτησε διὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων μητροπολιτῶν νὰ καθαίρῃσιν τὸν Ἀλέξιον καὶ νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς πατριάρχης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπέβη τοῦ θρόνου διὰ ψήφου ἀρχιερέων, ἀλλὰ δι' αὐτογνώμονος προσταγῆς τοῦ Βασιλείου Β'. Ὁ πατριάρχης ὁμῶς ἀπήντησεν εὐφυῶς ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ παραχωρήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν βουλόμενον, ἅμα καθαιρεθῶσι μὲν συγχρόνως οἱ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες μητροπολίται, ἀναθεματισθῶσι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ στεφθέντες τρεῖς βασιλεῖς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην μητροπολιτῶν εἶχον χειροτονηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἰδίως δὲ ὁ Νικομηδείας Ἀντώνιος Πάχης, καὶ ἐνταυτῷ αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐστέφθη, ἐδέξατο νὰ παύσῃ μὲν πᾶσα αὕτη ἡ σκευωρία, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὸ κράτος

κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ πλεονέκτου ὀρφανοτρόφου·

Εὐτυχῶς ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δὲν κα-
τωρθώθη νὰ ἐκλείψωσιν ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρα-
τοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὅθεν οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς
Σικελίας, οἱ ἐπανειλημμέναις ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὰς εἰς τὰς κυ-
κλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Θρακησίου ἤτοι τῆς μικρᾶς
Ἀσίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι στρατηγῶν, καὶ 500
μὲν ζῶντες ἤχθησαν πρὸς τὸν βασιλέα, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνε-
σκολοπίσθησαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἀπὸ Ἀτραμυττίου μέχρι Στροβί-
λου· πάλιν δὲ οἱ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδραμόντες χώρας, κατετρο-
πώθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραίων, τῶν ὁποίων ὁ στρα-
τηγὸς Κωνσταντῖνος ὁ Χαγὲ, πέμψας 500 αἰχμαλώτους τῷ βα-
σιλεῖ, τοὺς λοιποὺς κατεπόντωσεν· ἡ δὲ ἀποστατήσασα Σερβία ἠναγ-
κάσθη αὖθις νὰ ὑποταχθῇ καὶ τελευταῖον ὁ Γεώργιος Μανιάκης,
ὅστις, κατ' ἀρχὰς μετατεθείς ἀπὸ τῆς κάτω Μηδίας εἰς τὴν ἄνω
Μηδίαν, μετ' οὐ πολὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ
Τίγριν ἐκεῖνας χώρας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέδειξεν αὐτόθι τὸ
τί ἡδύνατο εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ τὸ κράτος, ὅταν ᾔθελε νὰ μετα-
χειρισθῇ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ στρατηγοὺς. Εἶδομεν εἰς ποίαν ἀ-
νώμαλον κατάστασιν εἶχον περιέλθει τὰ τῆς κάτω Ἰταλίας πράγ-
ματα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἅμα καταβαλὼν
τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμίους, εἶχε πέμψει τὸν
Ὁρέστην εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, σκοπῶν νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς
ἐκεῖ ἵνα παγιώσῃ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχήν, καὶ αποφασίσας ἐπὶ τούτῳ
νὰ ἀνακτῇσῃ πρὸ πάντων τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διότι
ἐνόμι κάλλιστα ὅτι ἐνόσφῃ ἡ παρακειμένη ἐκεῖνη μεγάλη νῆσος ἦτο
εἰς χεῖρας πολεμίων ἀσπόνδων, ἀδύνατος ἀπέβαιεν ἡ ἀσφαλὴς τῆς
κάτω χερσονήσου κατοχὴ. Ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέθανε πρὶν ἐκ-
τελέσῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὁρέστης ἀνεκλήθη ὑπὸ Κωνσταν-
τίνου Η', ἕτερος δὲ στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Γ'. οὐ-
δὲν γενναῖον ἴσχυσε νὰ πράξῃ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ στρατη-
γοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις λέγεται
ἀξιόμαχος, λέγεται προσέτι ἀθροισθεὶς καθ' ὁλοκλήριαν ἐξ Ἑλλά-
δος καὶ Μακεδονίας, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι αἱ χώραι αὗται εἶχον

πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἱκανὸν μάχιμον πληθυσμόν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ'. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λογγοθάρδιοι, οἱ ἐγγώριοι, καὶ ἀπὸ τινος χρόνου οἱ Νορμαννοὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, τῶν ὁποίων οἱ συνεχῶς μεταβαλλόμενοι Κατεπάνω μετὰ κόπου ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοσοῦτους πολεμίους, ὅτε ἐμφύλιός τις μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων ἀγὼν παρέσχεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν πιθανωτάτην ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ 200 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Δύο ἀδελφοί, ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ καὶ ὁ Ἀδου-Χάφς, ἤρισαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ἠττηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀβού-Χάφς ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας Λέοντος Ὡπου. Ὁ Λέων διαπεράσας εἰς Σικελίαν ἐνίκησε πολλάκις τὸν Ἀβού-Χάφς, ἀλλὰ τότε ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ὑποπτευθεὶς μήπως οἱ ἐπικουροὶ ἐκεῖνοι ἀποθῶσι κυρίαρχοι, συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμοφρονήσαντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον βοήθειαν ἐξ Ἀφρικῆς· ὁ δὲ Λέων μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς αὐτοὺς ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, συνεπαγόμενος 15,000 χριστιανῶν αἰχμαλώτων, ἀπελευθερωθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ ὀρφανοτρόφος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Βασιλεῖου Β'. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐξέπεμψεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν περιφανῆ Γεώργιον Μανιάκην, μετακομισθεῖσαν αὐτόθι διὰ στόλου τοῦ ὁποίου προΐστατο, ὡς μὴ ὥφελεν, ὁ πατρίκιος Στέφανος, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανιάκης ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον τῷ 1038, διέταξε νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ στρατεύματα τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας· καὶ προσέλαβε πρὸς τούτοις 300 μισθοφόρους Νορμαννοὺς, ἀγομένους ὑπὸ τριῶν υἱῶν ἐνὸς τῶν ὀνομαστοτάτων μαχητῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης, τοῦ Ταγκρέδου. Οὕτω δὲ αὐξήσας καὶ κατοχυρώσας τὴν δύναμιν ἦν συνεπήγαγεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μανιάκης διεπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐξεπόρθησεν ἀμέσως τὴν τε Μεσσήνην καὶ τὰς Συρακούσας. Ἐπελθούσης δὲ ἐξ Ἀφρικῆς ἐπικουρίας εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς 50,000 ἀνδρῶν, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος περὶ τὰ λεγόμενα Ῥήματα, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης ὁλοσχερῶς κατετρόπωσε

τοὺς πολεμίους, καὶ τοσοῦτος ἐγένετο αὐτῶν φόνος, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ὁ παραρρέων ποταμὸς ἐπλημμύρησεν αἵματος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀράβων ὀλίγιστοι περιεσώθησαν, ὁ δὲ Μανιάκης ἐκυρίευσεν μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο 13 ἀλληλοδιαδόχως Σικελικὰς πόλεις, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ῥυθίζετο ἀκρόπολιν καὶ κατέλειπε φρουρὰν ἱκανὴν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν ἐγγχωρίων· καὶ ἤθελεν οὕτω ἀνακτῆσαι πᾶσαν τὴν νῆσον καὶ ἀσφαλίσει τὴν κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ὅστις δὲν ἠξυρῶμεν πῶς συνέλαβε τὴν ἀγαθὴν ιδέα· τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου εἰς τὸν ἄριστον ἐκεῖνον στρατηγόν, δὲν παρεσκεύαζεν ἐκ προοιμίου τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ προχειρίσας ἄρχοντα τοῦ στόλου τὸν ἄθλιον γαμβρὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτέραν κυριαρχίαν ὑπῆγετο ἡ Σικελία, καὶ οἱ ὅποιοι ἐξέπεμπον στόλους καθ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι διὰ πάσης θυσίας ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ νέος ἐπέπλευσεν εἰς αὐτὴν ἐκ μεσημβρίας στόλος συνεπαγόμενος δύναμιν πολλῷ μείζονα τῆς προτέρας. Ἄν ὁ Στέφανος ἦτο ἄγρυπνος καὶ ἐπιτήδειος, ἡ δύνατο ν' ἀπαντήσῃ τὸν στόλον τοῦτον ἐν πελάγει, καὶ ἡ νὰ κατατροπώσῃ αὐτὸν, ἡ τοῦλάχιστον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸν ζημίας μεγάλας πρὸ τῆς ἀποδόσεως. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀράβων ἡδυνήθη νὰ ἀποδιδασθῇ ἀνέτως εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ νὰ καταλάβῃ ἀναπεπταμένην τινὰ πεδιάδα, τὰς καλουμένας Δραγίνας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μανιάκης, ἔσπευσεν νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, παραγγείλας συγχρόνως τὸν Στέφανον νὰ ἐπιτηρῇ ἀσφαλῶς τὴν παραλίαν, ἵνα μὴν εἰμπορέσωσιν οὗτοι νικηθέντες νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε συγκροτηθείσης μάχης ἐκ παρατάξεως, ὁ Μανιάκης ἔτρεψε κατὰ κράτος τοὺς Ἀράβας, ὧν ἔπεσον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὑπὲρ τὰς 50,000. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατώρθωσε λαθὼν τὰς φυλακὰς τοῦ Στεφάνου νὰ διαφύγῃ εἰς Ἀφρικὴν. Ὁ Μανιάκης ὦν πρὸ καιροῦ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ ναυάρχου, δὲν ἡδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργὴν του ὅταν τὸν ἀπήντησε, καὶ περιυβρίσας αὐτὸν καὶ κτυπήσας κατὰ κεφαλῆς, ἀπεκάλεσε ῥάθυμον, ἀνανδρον καὶ

προδότην τῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀποφασίσας ἀν ἐκδικηθῆ γραφῇ ἀμέσως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ὅτι ὁ Μανιάκης μελετᾷ ἀπόστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Στέφανος ἦτο, ὡς ἤξεύρομεν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ παντοδυνάμου Ἰωάννου· ὅθεν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ πιστευθῇ, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ μὲν Μανιάκης ἀπάγεται δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς τὸν Στέφανον, συνεκπεμφθέντος αὐτῷ καὶ τινος εὐνούχου Βασιλείου Πεδιαδίτου. Τοῦτο ἤρκεσεν ἵνα οἱ βυζαντινοὶ ἀπολέσωσιν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἀνακτηθεῖσαν Σικελίαν. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγχώριοι Ἀραβες, βοηθούμενοι πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁμοθρήσκων καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῆς δειλίας, τῆς ῥαστώνης καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων ἐκυρίευσαν μέχρι τοῦ 1041 ὅλας τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν καταληφθεῖσας πόλεις, πλὴν μόνης τῆς Μεσσήνης, τὴν ὅποιαν διέσωσαν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον οἱ ἐπιτήδειοι ἀγῶνες τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Κατακαλὼν Κεχαυμένου, ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ἀξιωματικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅς τις τὸ κύριον μόνον, ὡς φαίνεται, ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὸν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δομέστικον τῶν σχολῶν Κατακαλὼν, καὶ τὸν ὅποιον θέλομεν ἶδει βραδύτερον πρωταγωνιστοῦντα ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ἀρχηγοί, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Πεδιαδίτης, ἔφυγον ἐν τῷ μεταξὺ αἰσχυρῶς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ὅταν ἀπῆλθε δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Μανιάκης, ἐστάλη Κατεπάνω τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ Μιχαὴλ Δοκειανὸς, ἄνθρωπος ἀνάξιος ὅπως ὅλοι ὅσοι ἀπελάμβανον τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ ὀρφανοτρόφου εὐνοίαν. Ὁ Δοκειανὸς ἀφικόμενος περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐπιτηδεύως εἶχε προσοικειωθῇ ὁ Μανιάκης, καὶ οἵτινες εἶχον οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰ κατορθώματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμπεφωνημένον σιτηρῆσιον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποσταλέντα ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, περιύβρισε καὶ ἐμαστίγωσεν, ἀναγκάσας τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστὰς νὰ γίνωσιν ἀπὸ συμμάχων πολέμιοι. Τότε τρώντι οἱ Νορμαννοὶ ἀπελπισθέντες ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν, ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν δι' ἴδιον λογαριασμόν· καὶ ἀθροίσαντες μὲν πλῆθος πολὺ

τυχοδιωκτῶν ἀπὸ τῆς ἄνω καὶ τῆς μέσης χερσονήσου, ὁδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν υἱῶν τοῦ Ταγκρέδου, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1041 τὸν ἐν λόγοις μὲν αὐθάδη, ἐν ἔργοις δὲ ἀδέξιον Δοκλειανόν. Ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε μὲν ἤδη αὐτὸν, καὶ ἐξέπεμψε νέον κατεπάνω, τὸν Βοϊώανην, ὅστις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. πεμφθέντα αὐτόθι ὁμῶνυμον στρατηγὸν καὶ ἀπελάμβανεν ὑπόληψιν ἱκανότητος τινός· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν προσέλαβε καὶ δύναμιν νέαν ἀποχρῶσαν, ἡττήθη ὡσαύτως κατὰ κράτος καὶ ἠχημαλωτεύθη καὶ ἐν θριάμβῳ περιήχθη μέχρι Βενευέντου· ὥστε ἐν ἔτει 1041 ἐνῷ ἀπεβάλλετο πᾶσα ἡ Σικελία πλὴν τῆς Μεσσήνης, συγχρόνως ἀπεβάλλετο καὶ ἡ κάτω Ἰταλία πλὴν τεσσάρων πόλεων, Βρεντησίου, Ὑδροῦντος, Τάραντος, καὶ Βάριος· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ χώρα εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νορμαννῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ πράγματα δὲν ἔβαινον αἰσιώτρως. Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος δὲν ἔπαυσεν ἐνοχλῶν τὴν Ἰβηρίαν, ὁ Ἰωάννης ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὁποίου ὅμως, ἂν καὶ τὸν εἶχε χειροτονήσει δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐδίσταζεν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὸς, διότι ὑπέσχετο ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτῷ ὡς σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις τὸν Δαλασσηνόν· δὲν ἔπραξε δὲ τοῦτο, καὶ ἀπ' ἐναντίας, ἐπιτείνων τὴν κατὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἔχθραν, ἐξώρισε τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς· ὥστε ὁ δομέστικος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Ἀφ' ἐτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Στέφανος δραπετεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέλαβε τὴν πάλαι ἀρχὴν, ἐκδιώξας τὸν στρατηγὸν Σερβίας Θεόφιλον Ἐρωτικὸν καὶ κατατροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντα ἀμαθέστατον εὐνοῦχον Γεώργιον Προβατᾶν. Τὸ δὲ χεῖριστον κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος 1040 ἐπανεστῆ καὶ ἡ Βουλγαρία. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην προεκάλεσεν ἡ χρηματικὴ πλεονεξία τοῦ ὀρφανοτρόφου. Ὁ Βασίλειος Β'. ὅτε καθυπέταξε τὰς χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλλοτε καταληφθείσας, δὲν μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ὅπως εἶχεν ὀρισθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ.

ὥστε ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἕκαστον ζευγάριον ἐξήκολούθει νὰ δίδῃ ἀσίτου μόδιον ἓνα, καὶ κέγχρου τοσοῦτον, καὶ οἴνου στάμνον ἓνα.» Ἀλλ' ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ἀντὶ τοῦ εἰς εἶδη φόρου, ἀπήτησε τὴν εἰς νομίσματα πληρωμὴν αὐτοῦ, δι' ἃ δυσηρεστήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκεῖνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μόλις πρὸ εἰκοσαετίας χειρωθέντες ἔσωζον ἀκμαίαν τὴν πρὸς τοὺς κυριάρχας ἀντιπάθειαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1040 ὁ Βούλγαρος Πέτρος Δελεάνος, ὅστις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς, ἀποδράς ἐκ τῆς πόλεως καὶ περιπλανηθεὶς μέχρι Βελιγραδίου, εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σαμουήλ, καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ὁμοφύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὅθεν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκεῖνων πόλεις, εἰς Ναϊσσὸν (Νίσσαν) εἰς Σκούπια, καὶ ἀλλαχοῦ, παντοῦ δὲ ὅθεν διήρχετο ἐφονεύοντο ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως οἱ Βυζαντινοί. Ταῦτα μαθὼν ὁ στρατηγὸς Δυρράχίου Βασίλειος Συναδηνὸς ἔσπευσε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, πρὶν ἢ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔρχεται εἰς ῥῆξιν πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατῆγων, τὸν Μιχαήλ Δερμοκαίτην, ὁ δὲ διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ὡς μελετῶντα ἀποστασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Συναδηνὸς ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος καὶ δραστήριος, ὁ δὲ Δερμοκαίτης ἄνθρωπος ἄπειρος καὶ φαῦλος, φυσικῶ τῷ λόγῳ ὁ Ἰωάννης τὸν μὲν πρῶτον καθήρεσε διατάξας νὰ φυλακισθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ, διώρισε δ' ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τὸν κατήγορόν του. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κακία ἔχῃ τὴν λογικὴν τῆς, ἔχουσι τὴν λογικὴν αὐτῶν καὶ τὰ πράγματα. Ὁ Δερμοκαίτης, ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ γυμνώσῃ τὸ ὑπήκοον καὶ αὐτὸν τὸν στρατόν· ἔπειτα δὲ, φοβηθεὶς τὴν δυσἀρέσκειαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσε, ἔφυγε διὰ νυκτός, καὶ τότε ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ Δαλματῶν καὶ πιστῶν τινῶν Βουλγάρων, ἀποστατήσας τῷ ὄντι προεχειρίσατο βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, τὸν Τειχομηρόν, διακεκριμένον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Καὶ λοιπὸν δύο ἤδη ἐγένοντο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν ἀνευφημοῦσα τὸν Δελεάνον, ἡ δὲ τὸν Τειχομηρόν. Ἀλλ' ὁ Δελεάνος πανουργότερος ὢν ἔπεισε τὸν Τειχομηρόν διὰ φιλικῶν γραμμάτων νὰ συμπράξωσιν ἅμα

δὲ συνελθόντων τῶν δύο στρατευμάτων, ἐλάλησε πρὸς αὐτὰ λέγων ὅτι εἰ μὲν θέλωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἔγγονον ὄντα τοῦ Σαμουήλ, ἃς ποιήσωσιν ἐκποδῶν τὸν Τειχομηρὸν, εἰδὲ προτιμῶσι τοῦτον, ἃς ἀφαιρέσωσιν αὐτὸν ἐκ μέσου, διότι, προσέθηκε, «δύο ἐριθάκους μία λόχμη οὐ τρέφει, οὔτε μία χώρα εὐσδοθήσεται ὑπὸ δύο κυβερνωμένη ἀρχηγῶν.» Ταῦτα δὲ εἰπόντος αὐτοῦ πολὺς ἠγέρθη θόρυβος, ἀλλ' οἱ πλείονες εἶπον ὅτι αὐτὸν μόνον θέλουσιν ἀρχηγὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὁ μὲν ἄθλιος Τειχομηρὸς ἐλιθοβολήθη, ὁ δὲ Δελεάνος, παραλαβὼν ἀπάσας τὰς δυνάμεις, ὤρμησε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, πάσχων ὡς ἠξέυρομεν ἤδη ἐξ ἐπιληψίας, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπευθῇ ἐὰν πέμψῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα καὶ τὰς νήσους τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα δύο, τοῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ ἓν νόμισμα. Πλὴν δὲ τούτου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πάντοτε ἐλπίδι τῆς θεραπείας, ἐθάπτιζε καὶ παῖδας ἀρτιγενεῖς, δίδων ἀνὰ νόμισμα ἓν καὶ μυριάσια τέσσαρα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, τὸ δὲ κακὸν ἐπετείνετο μᾶλλον, προστεθείσης καὶ ὑδρωπικῆς νόσου, ἀνέθηκεν ἤδη ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, καὶ διέτριβε τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονίκῃ προσευχόμενος εἰς τὸν τάφον τοῦ καλλινίκου ἐκείνου μάρτυρος. Περὶ ταῦτα δὲ ἠσχολεῖτο ὅτε ἐπλησίασεν ὁ Δελεάνος· οὐδ' εἶχε φαίνεται πλήρη πίστιν εἰς τὸν ἅγιον παρὰ τοῦ ὁποίου ἐπεκαλεῖτο σωτηρίαν, διότι, ἅμα μαθὼν ὅτι ἐπέρχονται οἱ πολέμιοι, ἐδραπέτευσεν κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὅσα εἶχε χρήματα καὶ πολύτιμα πράγματα, τὰ ὅποια πάντα παρήγγειλε τὸν Μανουὴλ Ἰβάτσην, οἰκεῖον ὄντα, νὰ μετακομίσῃ κατόπιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ὁ Ἰβάτσης οὗτος, ὅστις ἦτο πιθανώτατα υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου Βουλγάρου στρατηγοῦ τοῦ τοσοῦτον πεισματοδῶς κατὰ τοῦ Βασιλείου Β'. ἀνταγωνισθέντος, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως, κῆτομόλησε μεθ' ὅλων ἐκείνων τῶν πολυτίμων πραγμάτων πρὸς τὸν Δελεάνον. Τότε ὁ νεοχειροτόνητος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων φαίνεται τὰ ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτρέπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· καὶ διὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυ-

κάνου ἐκυρίευσεν τὸ Δυρράχιον, διὰ δὲ ἐτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Ἀνθίμου, κατετρόπως τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακασέα, εἰς μάχην κρίσιμον περὶ Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπιέσεις τοῦ αὐτόθι πράκτορος τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτσομύτου, τοῦτον μὲν κατεμέλισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, πλὴν τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος. Ἐν γένει ἡ ἐπαναστάσις αὕτη καὶ ἤρχισε καὶ ἐξηπλώθη ἔνεκα τῆς ἀδυσωπῆτου χρηματολογίας τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Εἶδομεν ὅτι ἀπήτησεν εἰς χρήματα τοὺς φόρους τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ πρὸ τούτου φαίνεται ὅτι εἰσέγαγε καὶ νέα εἶδη φόρων, ἐξ ὧν εἷς ἦτο καὶ τὸ λεγόμενον ἀερικὸν, ὅστις ἐπινοηθεὶς ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ καταργηθῆ· ἦτο δὲ πιθανώτατα φόρος ἐπὶ τῶν θυρίδων ἐκάστης οἰκίας τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου, καὶ συνίστατο νῦν εἰς τέσσαρα ἢ ἐξ ἣ καὶ εἴκοσι νομίσματα καταβλητέα παρ' ἐκάστου τῶν χωρίων ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ δυσἀρέσκεια ἀπέβη γενικὴ καὶ ὑπερέφετο ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων κακιῶν τῆς τοῦ ὀρφανοτρόφου διοικήσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἣς προέσταντο ὁ Μιχαὴλ Κηρουάριος καὶ ὁ Ἰωάννης Μακρεμβολίτης, οἵτινες ἐξωρίσθησαν καὶ ἐδημεύθησαν. Καὶ εἰς Μεσάνακτα τῆς Φρυγίας πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ συνώμοσαν κατὰ τοῦ δομεστίκου Κωνσταντίνου τὸν ὁποῖον ἀγανακτοῦντες ἔβλεπον κατέχοντα τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατηγικὸν ἀξίωμα· ἀλλὰ προδοθέντες οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτυφλώθησαν, ὁ δὲ προϊστάμενος τῆς συνωμοσίας Γεώργιος Ταρωνίτης, βασανισθεὶς, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, χωρὶς νὰ λέγεται τί ἐπὶ τέλους ἀπέγινεν.

Ἀλλὰ καίτοι αἱ συνωμοσίαι αὗται προελαμβάνοντο, ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἀπέβαλε μέγα μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰβηρίας, καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, δυσκόλως ἤθελε κατισχύσει τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν δὲν συνετέλει εἰς τοῦτο ἐπιφανὴς τις Βούλγαρος. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1040, ὁλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐδραπέτευσεν αἴφνης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρίκιος Ἀλουσιάνος, δεῦτερος

υἱὸς τοῦ Ἀαρὼν, ἀδελφοῦ τοῦ πάλαι βασιλέως Σαμουήλ, στρατηγὸς δὲ ἤδη ὢν τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιουπόλεως. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, ὁ Ἀλουσιάνος ἐδραπέτευσε, διότι ὁ ἅπληστος Ἰωάννης τὸν ἠνάγκασε νὰ καταβάλῃ 50 λίτρας χρυσοῦ καὶ πλὴν τούτου τὸν ἀφήρесе κάλλιστόν τι χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν Καππαδοκίᾳ. Ζητήσας δὲ ἀλλὰ μὴ τυχὼν θεραπείαν τοῦ ἀδικήματος τούτου παρὰ τοῦ βασιλέως, ὁ Ἀλουσιάνος ἀπηλπίσθη, ὡς λέγεται, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν Δελεάνον, ὅστις, φοβούμενος μήπως οἱ Βούλγαροι ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν μᾶλλον κύριον, ὡς γνήσιον ἀπόγονον τοῦ βασιλικῷ οἴκου, συνεβιβάσθη πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστησε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ στρατιὰν 40,000 ἀνδρῶν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἀλουσιάνος ἐπιχειρήσας τὸ ἔργον ἡττᾶται κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστάτου τῆς πόλεως, καὶ τῇ θαυματουργῇ αὐτοῦ συνδρομῇ, εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσον μὲν 15,000 Βουλγάρων, ἡχμαλωτεύθησαν δὲ ὅχι ὀλιγώτεροι τούτων. Οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν παρὰ τῷ Δελεάνῳ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀποτυφλῶναι μὲν τὸν Δελεάνον διὰ προδοσίας, φυγῶν δὲ ἔρχεται πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαήλ εἰς Μοσνουπόλιν. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἀναβιβάσας τὸν πρόσφυγα εἰς τὸ τῶν μαγίστρων ἀξίωμα, καὶ ἐκπέμψας πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον εἰς Βυζάντιον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένους χώρας, συνέλαβε τὸν Δελεάνον, καὶ τὸν Ἰθάτζην, διέλυσεν εὐχερῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν. Οὕτω παριστῶσι τὰ πράγματα οἱ χρονογράφοι· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποπτεύομεν ὅτι ἢ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δραπέτευσίς τοῦ Ἀλουσιάνου παρεσκευάσθη μᾶλλον ἐκ συνενοήσεως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ οὗτος, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας διὰ τῆς τοῦ Δελεάνου ἀποτυφλώσεως, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅπως δὲ ἴποτε τοιουτοτρόπως κατεβλήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 1041 ἡ μεγάλη ἐκείνη στάσις ἡ διαρκέσασα ἔτος περίπου ὅλον, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὖθις ὑπήκοοι τοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ Σέρ

βοι παρέμειναν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Στέφανον Βοϊσθλαῦον καὶ συγχρόνως συνέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις, ἄλλη πάλιν στάσις. Λέγομεν ὡς φαίνεται, διότι οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν, μόνη δὲ μαρτυρία περὶ αὐτῆς εἶναι ῥουνικὴ τις ἐπιγραφὴ, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῆς ὁποίας ἴσως ὑπάρχουσιν τινες οἱ ἔχοντες ἔτι δισταγμούς. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠξεύρουσιν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος ἴστατο ἀκόμη, οὐχὶ εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὡς εἶπόν τινες, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῷ ἐξ ἐναντίας τοῦ λιμένος, ἐκεῖ περίπου ὅπου σήμερον ὑπάρχει ὁ Τινάνειος κῆπος ἢ ἡ πλατεῖα τοῦ Θεμιστοκλέους, κολοσσικὸς λέων, ὅστις, εἰ καὶ καθήμενος, εἶχε δέκα περίπου ποδῶν ὕψος, καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ὠνομάσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον λιμὴν τοῦ λέοντος ἢ τοῦ δράκου. Ὁ λέων οὗτος ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὁ μόνος διαρκὲς κάτοικος τοῦ λιμένος τούτου, περὶ τὸν ὅποιον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη οἰκία πλησίον τοῦ λέοντος κατεσκευασμένη καὶ χρησιμεύουσα ὡς ἀποθήκη ἐμπορευμάτων καὶ ὡς τελωνεῖον. Ἀλλὰ τῷ 1688 ἀπῆχθη καὶ ὁ ἐρημίτης ἐκεῖνος τοῦ Πειραιῶς εἰς Ἑνετίαν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου Ἑνετοῦ ναυάρχου καὶ δόγου Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὡς ἐν τῶν τροπαίων τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθείσης ἀλώσεως τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἣν συνέβη ἡ τοῦ Παρθενῶνος διάρρηξις. Μόλις δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος παρατηρήθη ὅτι ὁ λέων οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν πλευρῶν ἐπιγραφὴν τινα ῥουνικὴν ἢτοι σκανδιναικὴν. Ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἀπόπειραι εἶχον ἀποτύχει, καὶ τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ ἀμφιβάλλωσιν ἐὰν οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι ἦσαν τῶντι ῥουνικοὶ, καὶ ὄχι φοινικικοὶ ἢ ἄλλοι παναρχαῖοι ἄσιανοί. Τελευταῖον τῷ 1856 ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Ῥάφν ἐδημοσίευσεν ἐρμηνείαν τινὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχουσαν ὡς πρὸς μὲν τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς ὡς ἐξῆς. α' Ὁ Χάκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Οὐλφ, Ἀσμουνδ καὶ Ὁερν ἐκυρίευσαν τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς ἐπέβαλον βαρείας χρηματικὰς ποινὰς ἔνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δάλκ ἠχμαλωτεύθη εἰς ἀπωτάτω κειμένας χώρας· ὁ

Ἐγὶλ καὶ ὁ Ῥαγνάρ ἐστράτευσαν εἰς Ῥουμανίαν καὶ Ἀρμενίαν. »
 Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ Ῥάφν ἀνέγνωσε τάδε. «Ὁ Ἀσμουνδ
 ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἀσγεῖρ, Θορλεῖφ, Θόρδ, καὶ Ἰθάρ ἐχάραξαν
 τοὺς βούνους τούτους, ἐκ παραγγελίας τοῦ Χαράλδ τοῦ Μακροῦ,
 ἂν καὶ οἱ παρωργισμένοι Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τοῦτο. »
 Εἰς ὧν τούτων τῶν Βαριάγων ὁ μόνος καὶ ἄλλοθεν γνωστός εἶ-
 ναι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅστις παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἀρ-
 χηγὸς τῶν καταβαλόντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος στάσιν μαχητῶν.
 Ὁ πολυθρύλητος οὗτος Χαράλδ, ἀνεχώρησε περὶ τὸ 1030 ἐκ τῆς
 βορείου αὐτοῦ πατρίδος καὶ κατελθὼν εἰς Βυζάντιον διετέλεσεν
 ἀπὸ τοῦ 1033 ἕως τοῦ 1043 ἀρχηγὸς τῆς ἐκ Βαριάγων συγκει-
 μένης μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πολεμήσας πολλάκις
 πρὸς τοὺς Βουλγάρους, πρὸς τοὺς ἐπανειλημμένως τότε ἐπιτεθέν-
 τας κατὰ τοῦ κράτους Ἀράβας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν Σικελίᾳ
 ὑπὸ τὸν Μανιάκην. Ἐν τῷ μεταξὺ διετέλεσεν ἐραστής τῆς Μα-
 ρίας, ἀνεψιᾶς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἡγαπήθη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς
 ἀκολάστου ταύτης γραίας, εἰς τῆς ὁποίας ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη
 τὰ αἰσθήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια συνεπαγό-
 μενος τοσοῦτον χρυσὸν, ὥστε 12 νεανίαι μόλις ἠδύναντο νὰ μετα-
 κομίσωσιν αὐτόν. Ἐκεῖ ἐβασίλευσε τῆς Νορβηγίας τῷ 1047, καὶ
 βραδύτερον συμμαχεύων ὡς σύμμαχος τοῦ Νορμαννοῦ Γουλιέλ-
 μου τῆς μεγάλης τούτου κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεως, ἔπασσε
 τῷ 1066 ἐν τῇ μάχῃ δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος κατέκτησε τὴν χώραν
 ἐκείνην, καὶ ἱδρυσεν ἐν αὐτῇ τὴν νορμαννικὴν κυριαρχίαν, τὴν το-
 σοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας,
 κοινωνίας καὶ γλώσσης. Αἱ πληροφορίες λοιπὸν ὅσας ἔχομεν περὶ
 τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου ἥρωος,
 τοῦ ὁποίου αἱ περιπέτειαι ἐνθυμίζουσιν εἰς πολλὰ τοὺς πρωταθλη-
 τὰς τῶν ἡμετέρων ἡρωϊκῶν χρόνων, συμβιβάζονται πρὸς τὰ ἐν τῇ
 ἐρμηνείᾳ τοῦ Ῥάφν ἀναφερόμενα γεγονότα· διότι εἶναι βέβαιον
 ὅτι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς διετέλεσεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βυζαντι-
 νοῦ κράτους μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων· ὥστε ἐνόσω δὲν ἀποδειχθῇ
 ἄλλως ἡμαρτημένη ἡ ἐρμηνεία αὕτη δικαιούμεθα νὰ προσθέσωμεν
 εἰς τὰς ὀλίγας περὶ Ἀθηναίων εἰδήσεις, ὅσαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς
 ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ταύτην τῆς στάσεως τῶν Ἀθηναίων

τὴν περιστολήν. Λέγομεν τὴν περιστολήν τῆς στάσεως, καθότι περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς στάσεως οὐδὲν πλείοτερον γνωρίζομεν. Ὁ Χόφφ υποθέτει αὐτὴν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ Σλαύων ἢ Σαρακηνῶν γενομένην, ἣ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ξενικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον νομίζομεν ὅτι, ὅπως ἡ τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ὑπῆρξε παράρτημα τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτέλεσμα τῶν δεινῶν τοῦ ὀρφανοτρόφου καταπίεσεων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ὁ Πειραιεὺς τότε δὲν ἦτο ἔρημος ὡς βραδύτερον, ἀλλὰ κατῳκεῖτο, ἀφοῦ περὶ τῆς κυριεύσεως αὐτοῦ μόνου γίνεται λόγος καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως ταύτης φαίνεται κατασταλεῖσα ἡ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ μὲν ἐπιβληθεῖσαι χρηματικαὶ ποιναὶ λέγονται βαρεῖαι· ἀλλ' ἔσως κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ μαχηταὶ ἐκείνοι τῆς Ἀρκτοῦ ἀνεδείχθησαν ἐπιεικεῖς ὅπως οὖν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν παντελῶς ἀναίσθητοι. Τοῦλάχιστον εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα τοῦ Βορῆᾶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φημίζεται ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μήτηρ πάσης ἐπιστήμης καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ μηδεμίαν ἔχουσα ὁμοίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φήμην. Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται δὲν ἀπέβησαν βεβαίως κοιναὶ εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας εἰμὴ διὰ τῶν Σκανδιναυῶν οὔτινες εἶδον καὶ ἐσεβάσθησαν ταῦτα τῆς ἀρχαίας δόξης τὰ λείψανα.

Ἐνῷ δὲ ἀκατάπαυστοι στάσεις ἀνέσειον τὸ κράτος καὶ ἐπανειλημμέναι ἦνται ἠκρωτηρίαζον αὐτὸ, ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις πολλὴ συνέβαινεν ἀνωμαλία. Ἐτι ἀπὸ τοῦ 1038 ἡ Ζωὴ ἐπεχείρησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ὀρφανοτρόφον· ὁ δὲ, καίτοι προλαβὼν τὴν ἐπιβουλήν, δὲν ἐξεδικήθη, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐκλιπούσης τῆς βασιλίδος, περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Θεοδώραν, διὰ τὴν σωζομένην πρὸς τὸν μακεδονικὸν οἶκον εὐλάβειαν, καὶ τούτου γενομένου ἡ Θεοδώρα συζευχθῇ τινὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν παρόρασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πολὺ τὸν κίνδυνον ὃν προσέβλεπεν, ἃν καὶ ἄλλοθεν προσελθόντα.

Ὁ Μιχαὴλ Δ', τοῦ ὁποίου ἡ ὑγεία ἐχειροτέρεως καθ' ἐκάστην, ἀπεβίωσε τὴν 10 δεκεμβρίου 1041, ὥστε ἡ Ζωὴ ἔμεινε μόνη τῶν πραγμάτων κυρία. Ἄμα δὲ τούτου γενομένου, αὕτη ἐξώρισε τὸν ὀρφανοτρόφον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Συγχρόνως ὅμως, δὲν ἠξέυρομεν πόθεν κινουμένη, υἱοθέτησε τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν, τὸν Καίσαρα Μιχαὴλ καὶ ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα τῇ 11 δεκεμβρίου. Ὁ Ζωναρᾶς βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἰωάννου· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Γλυκαῶς λέγουσι ῥητῶς ὅτι ὁ ὀρφανοτρόφος ἐξωρίσθη πρὸ τῆς εἰσποιήσεως καὶ τῆς στέψεως. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν ἐπομένων συνάγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὡσαύτως ἐξορισθῆ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ ἀνεψιοῦ του, ὥστε ἡ μαρτυρία τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκαῶ φαίνεται πιθανωτέρα, ἢ καὶ οὐδὲ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ζωὴ ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν, ἀφοῦ ἐξώρισεν ὅλους αὐτοῦ τοὺς θείους. Ὅπως δὲ ἴσμεν ὁ Μιχαὴλ Ε', περιποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν βασιλίδαν, κατέπεισεν αὐτὴν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ προχειρίσῃ νωβελήσιμον τὸν θεῖόν του Κωνσταντῖνον. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς δεξιώσεως ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ προσέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστολῶν περὶ τὰ μέσα ἀπριλίου 1042 τῇ κυριακῇ τῇ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς βασιλίδος. Καὶ τῷντι ἅμα μὲν ἐπιστρέψας ἐκ τῆς προελεύσεως εἰς τὰ βασίλεια, ἀπέπεμψε τὸν φίλον αὐτῆς πατριάρχην Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐν τῷ Στενῷ μονὴν αὐτοῦ, τὴν δ' ἐπελθοῦσαν νύκτα περιώρισεν εἰς Πρίγκηπον τὴν Ζωὴν, διατάξας νὰ ἀποκαρῇ μοναχὴ. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἡμέραν πολλὰ πρωὶ παρήγγειλε τὸν ἑπαρχον τῆς πόλεως νὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ φόρῳ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς ἐπήκοον ἀπάντων τῶν πολιτῶν διακήρυξιν, ἣ καθὼς λέγει αὐτὴν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφορὰν, διαλαμβάνουσαν «ὅτι περ κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν φανεῖσα, ἐξώρισται παρ' ἐμοῦ, συμφρονῶν δὲ ταύτῃ καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. Ὑμεῖς δὲ ὁ ἐμὸς λαὸς, εἰ τὴν ἐμὴν εὐνοίαν διατηροῖτε πρὸς ἐμὲ, μεγάλων τιμῶν καὶ ἀγαθῶν τεύξεσθε καὶ ζωὴν ἄλυπον καὶ καθαρὰν ζήσεσθε.» Ἀλλὰ τότε ἐνόησεν ὅτι αἱ ἐπευφημίαι τῆς προτεραίας ἀπηυθύ-

νοντο εἰς τὸν θετὸν υἱὸν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου ἐκείνου, ὅστις πρὸ μικροῦ ἀπώλεσε τὴν Σικελίαν καὶ ἐπωνομάζετο περιφρονητικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ *καλαφάτης*, εἴτε διότι τοῦτο μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα ἄλλοτε, εἴτε διότι τοσοῦτον ἀνίκανος ἀνεδείχθη ναύαρχος, ὥστε τὸ πλῆθος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἐπωνύμου τούτου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἐπιτηδειότερος νὰ ἐπισκευάζῃ πλοῖα, ἢ νὰ ἡγῆται στόλων. Πλὴν δὲ τούτων ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀγανακτήσῃ βλέπων ἄνθρωπον ὅστις πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν εἶχεν ὁμόσει ἐνώπιον τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εὐπείθειαν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν θετὴν μητέρα, ὑβρίζοντα ἤδη αὐτὴν καὶ κακοποιούντα. Ὅθεν ἅμα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐπαρχοῦ ἡ διακήρυξις τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, φωνή τις ἀντήχησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιείας σιγῆς, λέγουσα ὅτι «ἡμεῖς σταυροπάτην καὶ καλαφάτην βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωὴν.» Καὶ εὐθὺς ἅπας ὁ λαὸς ἀνεβόησε «ἀνασκαφείη τὰ ὀστᾶ τοῦ καλαφάτου,» καὶ ἀρπάσαντες ἕκαστος λίθους καὶ βάρηα καὶ τὰ παρατυχόντα ξύλα, τὸν μὲν ἐπαρχον μικροῦ δεῖν ἀπέκτειναν, ἐὰν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ, αὐτοὶ δὲ ἔδραμον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέψει ὁ πατριάρχης καὶ ὅπου συνῆλθεν ἅπασα ἡ σύγκλητος, ἀπαιτοῦντες ἅπαντες τὴν ἐπιστροφὴν τῆς βασιλείσης. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον ταύτην εἰς χεῖρας τοῦ Μιχαὴλ εὐρίσκομένην, ἐνόμισαν συγχρόνως συνετὸν νὰ φέρωσιν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐνδύσαντες αὐτὴν ἀλουργίδα βασιλικήν, ἀνευφήμησαν Ἀνασσαν σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ. Τούτων δὲ γενομένων ὥρμησαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ διαφόρων σημείων, ἰδίως διὰ τοῦ ἱπποδρόμου, ἐπειγόμενοι νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαὴλ. Ὁ δὲ ἰδὼν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας ματαιωθείσας καὶ ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ λαοῦ, ἐνόμισεν οὐχ ἥττον ὅτι δύναται ἔτι νὰ σωθῇ, ἐὰν ἐπαναγάγῃ τὴν Ζωὴν. Προσαγαγὼν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ Πριγκίπου καὶ ἀποδύσας τὰ μοναχικὰ καὶ περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ ἱμάτια, συναπῆλθε μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ κοχλίου εἰς τὸν ἱππόδρομον· ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος, προέκυψεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ ἐπειράθη νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν λέγων, ὅτι ἔξε-

πληρώθη ἡ ἐπιθυμία του, ὅτι ἰδοὺ ἐπέστρεψεν ἡ βασίλισσα καὶ ὅτι τὰ πάντα ἤδη ἔχουσι καλῶς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ ἅμα μὲν ἔπλυνεν αὐτὸν πανταχόθεν δι' ὕδρεων, ἅμα δὲ ἔρριπτε κατ' αὐτοῦ κάτωθεν λίθους καὶ τόξα. Τότε ὁ Μιχαὴλ ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου καὶ νὰ ἀποκαρῇ· ὁ θεὸς ὁμῶς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἶχε διατελέσει δομέστικος τῶν σχολῶν, δὲν κατεδέχθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀμαχητὶ καὶ πείσας τὸν ἀνεψιὸν του, καθώπλισε μὲν ἐπὶ τούτῳ πάντας τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ, μετεπέμψατο δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φρουράν. Ταῦτα πάντα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀναγνώσεως τῆς πρώτης τοῦ Μιχαὴλ διακηρύξεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, συνέβησαν καθ' ὅλην τὴν δευτέραν τοῦ ἀντίπασχα ἡτοι μετὰ τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν νύκτα τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τρίτην. Οἱ ἐπαναστάντες πολῖται ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἦσαν οἱ πλείστοι ἄοπλοι μὴ ἔχοντες ἀνὰ χεῖρας ἐμὴ ξύλα, λίθους καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προέκειτο, οὕτως ἔχοντες, νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς ἐνόπλους καὶ προσέτι κατεσκευημένους ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν ἀνακτόρων. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προσβάλῃσι τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τριῶν σημείων, ἵνα διαιρέσωσι τοῦλάχιστον τοὺς ἀντιπάλους· κατὰ μέτωπον μὲν ἀπὸ τοῦ Αὐγουστέως, ἐκ δεξιῶν δὲ ἀπὸ τοῦ σφαιριστηρίου ἢ τζυκανιστηρίου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου. Ἐντεῦθεν ἠναγκάσθησαν νὰ διαιρέσωσι καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἰς τρία τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀπλῶν καὶ τῆς ὀχυρότητος τῶν ἀνακτόρων, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ ὥρας πολλὰς καὶ νὰ ἐπαγάγωσι πολὺν φόνον τῶν γυμνῶν καὶ ἀόπλων πολιτῶν, διότι λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπεσον ἄνδρες ἐκ τοῦ δήμου περὶ τοὺς τριςχιλίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθωσαν οἱ πολῖται νὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, καὶ οἱ μὲν πλείους ἠσχολήθησαν δι' ὅλης τῆς ἐπελθούσης ἤδη νυκτὸς περὶ τὴν διαρπαγὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ὅσα εὑρισκον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὴν καταστροφὴν τῶν φορολογικῶν ἀπογραφῶν, τὰς ὁποίας μετὰ τοσαύτης

ἐντελείας εἶχε καταρτίσει ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης· ὀλίγοι δὲ τῖνες ἐζήτησαν νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα. Ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἐπέβη ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος μετὰ τοῦ θείου του καὶ τινων οἰκειοτάτων ἀνδρῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου τὴν πρώτην τῆς τετάρτης, ὅπου αὐτὸς τε καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἔλαβον ἀμέσως τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἡ Ζωὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαὴλ Ε'. ἀναχωρῶν κατέλιπεν ἐν τῇ παλατίῳ, ἐγένετο οὕτω πάλιν ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας. Πρώτη αὐτῆς φροντίς ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώρας, ἀλλ' ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πλήθους ἀπαιτήσαντος νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτῆς. Τότε ἡ Ζωὴ, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, ἐμηχανεύθη ἕτερόν τινα τρόπον, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐν ἄλλο τῶν ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων αὐτῆς παθῶν. Ἡ Ζωὴ ἦτο ἤδη 62 ἐτῶν, οὐχ ἥττον δὲν εἶχεν ἔτι ἀσπασθῇ σωφρονέστερον τοῦ προτέρου βίον καὶ διετέλει ἔχουσα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κατεπάνω Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτοκλίνην. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον, καίτοι ἐγγαμον ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ σύζυγον καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πάντοτε ὅτι διὰ τοῦ νέου τούτου βασιλέως θέλει αὐτὴ καὶ μόνῃ ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντίνου σύζυγος, προλαβοῦσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιοῦτου βουλευματος, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Τότε ἡ Ζωὴ, τὴν ὁποίαν οὐδὲν κώλυμα ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῆς, ἐπέστησε τὸ βλέμμα εἰς ἕτερον ἄνδρα. Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος εἶχεν ἄλλοτε ἐξορισθῇ εἰς Μιτυλήνην ὑπὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου διότι ἐφημιζετο παρὰ πάντων ὅτι θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν ὡς ἀπολαμβάνων τὴν ιδιάζουσαν τῆς Ζωῆς εὐνοίαν. Ἐν τῷ μεταξύ αὕτη εὗρεν ἕτερον παρήγορον, τὸν Κωνσταντῖνον Ἀρτοκλίνην· ἀλλὰ ἅμα ἄρξασα ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μονομάχον καὶ προεχειρίσατο αὐτὸν δικαστὴν Ἑλλήνων. Ἦδη δὲ ἀποτυχόντος τοῦ μετὰ τοῦ Ἀρτοκλίνου γάμου, ἀπεφάσισε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἕνα Κωνσταντῖνον διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ καλέσασα εἰς τὰ βασίλεια τὸν Μονομάχον συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ τὴν 11 ἰουνίου, τὴν δὲ

ἐπιούσαν ἔσπεψεν αὐτὸν βασιλέα, 50 περίπου ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Μιχαήλ Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ'. Μονομάχος ἦτο ἄνθρωπος μέτριος· καὶ δὲν ἦτο μὲν βεβαίως χειρότερος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ εἶχον κορυφωθῇ, ὥστε ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀπέβη μία τῶν ὀλεθριωτέρων τῆς πατρίου ἡμῶν ιστορίας. Ἀφοῦ ἐξώρισε τὸν μὲν ὀρφανοτρόφον Ἰωάννην εἰς Λέσβον ὅπου οὗτος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸν δὲ Μιχαήλ Ε' εἰς Χίον, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν νωβελήσιμον εἰς Σάμον· ἀφοῦ περιεποιήθη τοὺς μὲν συγκλητικούς διὰ προβιβασμῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῆς πρωτευούσης διὰ διανομῶν χρυσοῦ, τὸ δὲ λοιπὸν ὑπήκοον διὰ τῶν συνήθων ὑποσχέσεων περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν, γόνον ἀνάξιον ἐνὸς τῶν ἰσχυροτάτων τοῦ κράτους οἰκῶν, ἐπέστησεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Σέρβον Στέφανον Βοϊσθλαῦον. Ὁ Στέφανος ἔπρεπε βεβαίως νὰ πολεμηθῇ, διότι μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, ἐπεχειρεῖ ἐπιδρομὰς εἰς τὰς περικειμένas βυζαντινὰς χώρας. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ἄνδρα ἀντάξιον αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Στεφάνου εἰς τὸν τότε ἄρχοντα Δυρράχίου Μιχαήλ, ὅστις, εἰς τῶν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διορισθέντων στρατηγῶν, οὐδεμίαν εἶχε πείραν πολεμικῶν πραγμάτων. Ὅθεν ἐνέβαλε μὲν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Σερβίαν μετὰ 60,000 ἀνδρῶν καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν ἀκωλύτως, ἀλλ' ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων διερχόμενος ὁδοὺς ἀποκρήμνους καὶ στενοχώρους, ἀπέβαλε 40,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς 7 στρατηγούς καὶ διεσώθη ἐλεεινὸς μετὰ τῶν ἀθλίων λειψάνων τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς.

Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου τῇ 20 φεβρουαρίου 1043, προεχειρίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαήλ Κηρουλάριος, (ἢ, καθὼς λέγει αὐτὸν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, Κηρολλάριος) ὃν εἶδομεν πρὸ δύο ἐτῶν συνομόσαντα κατὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ θέλομεν ἶδει πρωταγωνιστήσαντα ἐν τῷ μεγάλῳ ζητήματι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως. Συγχρόνως δὲ δύο ἐξερέγγουντο στάσεις μαρτυροῦσαι τὴν νοσερὰν τῶν πραγμάτων

κατάστασιν. Ἡ Ζωή, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι κατὰ τὸ ὅποιον ἐκυβέρνησε μεταξὺ ἀπριλίου καὶ ἰουνίου τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχεν ἀποφασίσει συνετόν τι πέμψασα εἰς Ἰταλίαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν ἡρωϊκὸν Γεώργιον Μανιάκην. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐκεῖνας χώρας βυζαντινὴν κυριαρχίαν, βεβαίως ἦτο ὁ κατὰ τὰ ῥήματα καὶ ἐν Δραγίναις νικηφορήσας στρατηγός. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Μανιάκης εἶχε παλαιὰς ἀφορμὰς διενέξεων πρὸς τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν τὸν ὅποιον εἶδομεν ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Μονομάχου μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα. Ὁ Σκληρὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν ἀξίαν, ἀπέβη δὲ ἤδη παντοδύναμος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Μονομάχος, ὅστις φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀνεπλήρου τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον ὠνόμαζε Σκληραίαν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς καταχρώμενος ἐντεῦθεν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ, ἐξεδικεῖτο τὸν ἀπόντα Μανιάκην, δρῶν καὶ κείρων τὰ κτήματα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἦσαν γείτονα τῶν κτημάτων τοῦ Σκληροῦ ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καὶ τὸ χερίστον περιύβρισε τὴν συζυγικὴν αὐτοῦ τιμὴν. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Μονομάχον νὰ παύσῃ τὸν Μανιάκην, καὶ νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἄθλιον τινὰ πρωτοσπαθάριον, ὀνόματι Πάρδον. Ἐκ τούτων πάντων παροξυνθεὶς ὁ ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγός, τὸν μὲν Πάρδον ἐφόνευσε, περιβληθεὶς δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας παράσημα, διεπεραιώθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Δυρράχιον, ἵνα βαδίσῃ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσιν. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰς πολλὴν ἐμπεσὼν ταραχὴν, τὸν ἔγραψε παρακαλῶν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ὑποσχόμενος πᾶσαν εὐεργεσίαν. Ἀλλ' ὁ Μανιάκης ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ δύναμις, ἥ δὲ στρατηγία ἀνετέθη εἰς εὐνοῦχόν τινα Στέφανον, πρὸ μικροῦ ἔτι διατελέσαντα ἓνα τῶν θαλαμηπόλων τῆς βασιλίδος. Τοιοῦτου ἀντιπάλου δὲν ἡδύνατο εἰμὴ νὰ κατισχύσῃ ὁ ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχόμενος μέγας στασιαστής. Ὅθεν συγκροτηθείσης μάχης περὶ Ὀστροβὸν, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης προπορευόμενος τῶν ἰδίων ταγμάτων λαμπρῶς ὡς πάντοτε ἡγωνί-

σατο, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Στέφανον, καὶ ἤδη ὁ στρατὸς ἀνευ-
φήμει ὡς βασιλέα τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτε οὗτος αἰφνιδίως ἐκ
τοῦ ἵππου πεσὼν ἀπέθανε, λαβὼν ἄδηλον παρὰ τίνος καιρίαν κατὰ
τοῦ στήθους πληγὴν. Ἐντεῦθεν τὰ πράγματα μετέβαλον διὰ
μῆς ὅψιν· οἱ νικηταὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικηθέντας, ὁ Στέφα-
νος, ἀντὶ φυγάδος, εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος,
καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς πλατείας, φερομένης πρὸ αὐτοῦ
ἐπὶ δόρατος τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανιάκη. Τὸ δὲ κράτος ἐστερήθη
οὕτω τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ ταῦτα συνέ-
βαινον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας
τοῦ 1043, ἐτέρα ἀπόπειρα ἀποστασίας ἐγένετο ἐν Κύπρῳ. Ὁ
Θεόφιλος Ἑρωτικός τὸν ὁποῖον πρὸ τριετίας τοσοῦτον εὐχερῶς
εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τὴν Σεβδίαν ὁ Στέφανος Βοῖσθλαῦος, διωρίσθη
κατόπιν στρατηγὸς τῆς μεγάλης ἐκείνης περὶ τὴν Ἀσίαν νήσου.
Ἦδη δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς γενικῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας,
ἐστασίασε προφασιζόμενος τὰς βαρείας τῶν φόρων εἰσπράξεις.
Ἀλλὰ συλληφθεὶς εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος τοῦ στόλου
Κωνσταντίνου τοῦ Χαγῆ, τὸν ὁποῖον εἶδομεν καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ΄.
ἀριστεύσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας,
προσηνέχθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις, διατάξας νὰ ἐνδυθῇ στολὴν
γυναικεῖαν, καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν οὕτως ἱματισμένον ἐν τῷ ἵπ-
ποδρομίῳ καὶ δημεύσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀπέλυσε.

Περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔτους, 1043, ἐτέρα ἐνέ-
σκηψε κατὰ τοῦ κράτους καταιγίς. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Βλαδί-
μηρος καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπεδέξαντο τὸ Χριστιανικὸν θρησκειον,
αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους σχέσεις ὑπῆρξαν εἰ-
ρηνικαί· διότι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ λεγομένου Χρυσόχειρος τῷ 1024,
ὑπῆρξε μᾶλλον ἀτομικὴ αὐτοῦ ἐπιχείρησις, ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν
Ῥώσων ἐκστρατεία. Τούλάχιστον δὲν φαίνεται ἐπαγαγοῦσα ῥῆ-
ξιν μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμποροι ἐξηκολού-
θουν ἐλευθέρως ἐμπορεύμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, δυνάμει τῶν
ὑφισταμένων ἀρχαίων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καθ' ἣν εὐρισκόμεθα ἤδη
ἐποχὴν, γενομένης φιλονεικίας ἐν τῇ βασιλευσούσῃ, ἐφονεύθη ἐπι-
φανῆς τις Ῥώσος. Ἵνα δὲ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον ὁ τότε

ἡγεμῶν τοῦ ἔθνους Γιαροσλάβ, ἐξέπεμψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1043 ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν στρατιὰν 100,000 ἀνδρῶν, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τὸν ἴδιον υἱὸν Βλαδὶμήρον, καταπλεύσασαν διὰ μονοξύλων εἰς τὸν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Πόντου λιμένα τοῦ φάρου, ὅστις εἶναι πιθανώτατα ὁ ἀρχαῖος τεχνητός, περὶ τὸ Ρούμελι Καθάκ, λιμὴν, ὁ καλούμενος σήμερον *Μαῦρος μόλος*. Σημειωτέον ὅμως ὅτι περὶ μονοξύλων ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κεδρηνός· ἀλλ' εἵδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 865 ἐπιδρομῆς (σελ. 831 τοῦ τρίτου τόμου) ὁ Νικήτας ἀπεκάλει τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα τροχαντήρια, ἥτοι πλοῖα ταχυπόρα φέροντα 40 ἕως 60 ἀνδρας· ὥστε καὶ ἤδη πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν πλοίων, ἂν ὅχι μεγαλύτερων, συνέκειτο ὁ τοῦ Βλαδμηῆρου στόλος. Ὁ Μονομάχος μαθὼν τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις προτείνων ἀποζημίωσιν ἐὰν συνέβῃ ἄτοπὸν τι· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν δι' ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων. Τότε ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσους ἐμπόρους διασκορπίσας εἰς τὰ μεσόγεια θέματα, ἵνα μὴ συμβῇ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐπιβουλὴ, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου ἐπὶ τὸν φάρον, ἔχων παρεπομένην καὶ διὰ ξηρᾶς ἱππικὴν δύναμιν οὐκ ὀλίγην. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ οὐδὲ τοὺς Ῥώσους εὖρε προθύμους νὰ ἐκπλεύσωσιν. Ὅθεν ἐπανέλαβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἀπήτησαν ἀφρόνως τρεῖς λίτρας χρυσοῦ καθ' ἕκαστον τοῦ στρατοῦ ἀνδρα, ὅπερ, ἐὰν παραδεχθῶμεν 100,000 ἀνδρῶν, προὔποτίθῃσι 300,000 λιτρῶν, ἥτοι περὶ τὰ 350,000,000 δραχμῶν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν μάγιστρον Θεοδωροκάνον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα μετὰ τριῶν δρομῶνων, ἵνα δι' ἀκροβολισμῶν προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἐξέλθωσι καὶ ναυμαχίσωσιν ἐν πελάγει. Ἀλλ' ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἀκροβολισμόν, ὠθήσας ἑαυτὸν εἰς μέσους πολεμίους, ἐπτά μὲν σκάφη τούτων κατέφλεξε διὰ τοῦ σκευαστοῦ πυρὸς, τρία δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, καὶ ἐν ἐκυρίευσεν εἰσπηδήσας εἰς αὐτό· ὥστε εἰσελάσαντος ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ παντὸς τοῦ στόλου, οἱ Ῥῶσοι, μετὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ πρὸ μικροῦ ἐξ ὀλίγων πλοίων ἔπαθον, ἀποφύγοντες νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς σύμπασαν τῶν ἀντιπάλων τὴν δύναμιν, ἐρρίφθησαν εἰς τόπον ἔχοντα σκοπέ-

λους καὶ πέτρας καὶ ὑφάλους, καὶ ἀπέβαλον αὐτόθι, ἕνεκα τῆς δυσχωρίας, καὶ διότι προσεβλήθησαν συγχρόνως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τῆς παραπορευομένης ἱππικῆς στρατιᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν, καὶ, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 15,000 ἀνδρῶν. Οὕτω περιγράφει τὰ γενόμενα ὁ Κεδρηνός. Ὁ δὲ Καραμζὶν ἀξιοῖ ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν Βυζαντινῶν ἐπιθέσεως, ἀλλ' ἕνεκα ἐπελθούσης καταιγίδος ἔπαθον οἱ Ῥῶσοι τὴν προειρημένην συμφορὰν. Τοιοῦτό τι ἔλεγε τῶντι ὁ Σλαῦος χρονογράφος Νέστωρ· οὐχὶ μόνον ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ πάντων μᾶλλον ἀξιοπίστου ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους Κεδρηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἄνεμος ἦτο ἐναντίος τῶν Ῥώσων. Ὅπως δὴ ποτε οἱ Ῥῶσοι ἤδη διηρέθησαν· καὶ οἱ μὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὰ περισωθέντα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα, ἐζήτησαν νὰ διαφύγωσι διὰ ξηρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τὸν Βλαδίμηρον, καταδιωχθέντες ὑπὸ μόνων 24 βυζαντινῶν πλοίων, κατῴρθωσαν κυριεύσαντες τέσσαρα ἐκ τούτων, καὶ καταστρέψαντες τὰ λοιπὰ, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κίεβ. Οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπελθόντες προσεβλήθησαν περὶ Βάρναν ὑπὸ τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦντος Κατακαλῶν Κεκαυμένου, ὃν εἶδομεν πρὸ διετίας ἐν Μεσσηνί τῆς Σικελίας ἀριστεύσαντα, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, 800 δὲ ζωγρηθέντες ἀπεστάλησαν πρὸ βασιλεῖ. Ὁ Καραμζὶν ἀφοῦ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν περὶ Φάρον καταστροφὴν τῶν Ῥώσων ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταιγίδος, καὶ οὐχὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ βυζαντινοῦ στόλου ὑποχωρήσεως, ἤδη βεβαιοῖ μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι οἱ Ῥῶσοι αἰχμάλωτοι ἐτυφλώθησαν, ἐνθ' ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Κεδρηνός, ὁ μηδέποτε διστάσας νὰ ἱστορήσῃ τὰς γενομένας τυφλώσεις, ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν τοιοῦτο ἀνέφερε. Καθὼς βλέπετε, οἱ ὁμόδοξοι ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἐπιεικέστεροι τῶν ἑτεροδόξων πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οἱ αἰχμάλωτοι ἐπέστρεψαν εἰς Κίεβ, καὶ ἔκτοτε ἡ Ῥωσία περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς ὀλεθρίας ἐμφυλίους διενέξεις δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

Ἐάν ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη οὕτω ἐνὸς τῶν φοβερωτέρων πολεμίων, οἱ δὲ Ῥῶσοι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα εἰμὴ μετὰ ἐξ καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας καὶ ὑπὸ διαφόρους ὅλως διόλου περιστάσεις· προσέτεθι ἤδη εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχαίους καὶ νέους τοῦ κράτους ἐχθρούς, ἀπ' ἀνατολῶν ἕτερος δεινότατος, οἱ λεγόμενοι Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι, οἵτινες προώδευσαν τοσούτῳ μᾶλλον εὐχερῶς, ὥσθ ὁ μὲν βασιλεὺς περιέπιπτε, περί τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα, τὰ δὲ πράγματα ἀδιακόπως ἀνεσεύοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων. Ἡ σχέσις τοῦ Μονομάχου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σκληροῦ ἀπέβη τοσοῦτον σκανδαλώδης, ὥστε φήμη διεδόθη ὅτι οὗτος μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὴν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, ἵνα ἀναδείξῃ βασιλίσσαν τὴν ἐρωμένην του. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ φέρῃ ἄνω κάτω τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ 9 μαρτίου 1044, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθε πεζὸς πρὸς τὸν ἐν τῇ Χαλκῇ ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῇ ἐφιππος πρὸς τὸν σηκὸν τῶν ἀγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ, αἶφνης καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἱππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησεν ἀπὸ μέσου τοῦ περιῤσταμένου πλήθους· αἱμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασιλίσσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται,» δεινὴ δὲ ἐπεκράτησε ταραχὴ, καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἤθελον φονευσθῆ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἴσως ἐξαιρουμένου, ἐὰν αἱ βασιλίσσαι δὲν ἔσπευδον νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀφήσας κατὰ μέρος τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν. Καὶ ἴσως διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν οὕτω δυσμενῶς διακείμενον ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπραξε τότε ἀμάρτημα ἕτερον, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν σήμερον ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ ἐπικρατέστερον τῶν αἰσθημάτων ἦτο τὸ θρησκευτικόν, θρησκείαν δὲ ἐνόμιζον τὸν ὕσον ἐνδέχεται πλεονόνα πολλαπλασιασμὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων. Μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινου-

πύλεως ἦτοι ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἡ θεία ἱερουργία ἐτελεῖτο μὲν κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ κατὰ πᾶν σάββατον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐπίσημον ἑορτήν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν· τοῦτο δὲ διὰ προσόδου ἔνδειαν. Τὴν σήμερον οἱ εὐλαθέστεροι τῶν χριστιανῶν θέλουσι βεβαίως νομίσαι ὅτι αἱ ἱερουργίαι ἐκείναι ἦσαν πλέον ἢ ἀρκεταί· ἀλλ' ὁ Μονομάχος, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ πλήθους, ἐνόμισε πρέπον νὰ τελῇται ἡ ἱερὰ λειτουργία καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ἐπεχορήγησεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα δαψιλῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Ἵνα δὲ ποριοθῇ τὰ χρήματα ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τῆς ὑποχρεώσεως ἦν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου, καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπήτησε παρ' αὐτῶν φόρους, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἀντὶ τῆς ἐκείνου ἦν αὐξάνωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἐργίας τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης. Διὰ νὰ λάβωσιν οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι ἔννοιαν τῆς δεινῆς θέσεως εἰς ἣν εὕρισκοντο ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ζητήματα καὶ αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καιρὸν νὰ ἴδωσι πῶς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνὸς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Μονομάχου. Ὁ Κεδρηνὸς ἀγανακτεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἱθνηκοῦ στρατοῦ· ἀγανακτεῖ διότι ἔκτοτε ἤρχισαν μαραινόμενα τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ συγκρίνων, εἴτε αὐτὸς ἐνδοιάζων, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν κοινὴν γνώμην, λέγει ὅτι ὁ Μονομάχος ἐπράξε ἔργα τινὰ ἀγαθὰ καὶ ἱστορικῆς μνήμης ἄξια, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖ τὴν τε δι' ἀδράς δαπάνης καθημερινὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ναῷ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατασκευὴν βαρυτίμων ἱερῶν κειμηλίων, καὶ τὴν ἰδρυσιν πολυτελεστάτου τινὸς μοναστηρίου.

Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπολιτεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μονομάχος προσεκάλει πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωβανεσίκου πόλεμον ἄκαιρον καὶ ὀλέθριον. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Β'. ὁ ἄρχων τῆς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ χώρας τοῦ Ἀνίου, ὑποταχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐπετράπη τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς τε καὶ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ εἴλει περιέλθει εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωβανεσίκου, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Καχίχιος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', δὲν παρέδωκεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν πατρῶαν

ἀρχὴν, ἀλλὰ κατέλαβεν αὐτὴν, διατηρῶν ἐντοῦτοις εἰρήνην καὶ ὁμα-
 χμίαν πρὸς τὸ κράτος. Ὁ δὲ Μονομάχος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα
 εἰς τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἠρκέσθησαν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκατοχοί, καὶ
 μὴ ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦτο ικανὸς νὰ ἀποβλέψῃ εἰς νέας κατακτήσεις,
 παρήγγειλε τὸν στρατηγὸν Ἰβηρίας Μιχαὴλ Ἰασίτην νὰ καταπο-
 λεμήσῃ τὸν Κακίκιον. Ἀποτυχόντος δὲ ἐκείνου στέλλει ἕτερον
 στρατὸν καὶ στρατηγὸν, καὶ ἐνταύτῳ προσκαλεῖ τὸν μωαμεθανὸν
 ἡγεμόνα τοῦ Τιβίου καὶ τῆς Περσαρμενίας Ἀβουλσεβάρ νὰ συμ-
 πράξῃ, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὅσα φρούρια καὶ χω-
 ρία ἐκ τῶν τοῦ Κακικίου ἤθελε κυριεύσει. Καὶ ὁ μὲν Κακίκιος
 μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς δύο πολεμίους, παρέδωκεν εἰς
 τὸν βασιλέα τὸ Ἄνιον, καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τι-
 μηθεὶς μάγιστρος, καὶ λαβὼν πολυπρόσδα χωρία εἰς τὴν μικρὰν
 Ἀσίαν, ἔζησεν ἔκτοτε βίον εἰρηνικὸν καὶ ἀτάραχον. Τότε ὅμως
 ὁ Ἀβουλσεβάρ ἐζήτησε νὰ κρατήσῃ ὅσα μέρη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ
 εἶχε φθάσει νὰ καταλάβῃ· ὁ δὲ Μονομάχος λησμονῶν τὰ συμφω-
 νηθέντα, ἐπεχείρησε νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ πέμπει ἐπὶ
 τούτῳ πάλιν τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῇ
 πρώτη κατὰ τοῦ Κακικίου ἐκστρατείᾳ, καὶ ὅστις ἦτο ἐκ τῶν
 μετρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους συνήθως μετεχειρίζετο ὁ
 βασιλεύς. Ὁ Ἰασίτης, ἐννοεῖται, ἡττᾶται κατὰ κράτος. Καὶ ἤδη
 ἀποστέλλονται τελευταῖον ὁ ἥρως τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Βάρνης
 Κεκαυμένος, καὶ ὁ μέγας ἐταιρειάρχης Κωνσταντῖνος, οἵτινες ἐπα-
 νειλημμένως νικήσαντες τὸν Ἀβουλσεβάρ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1047
 ἤθελον πιθανώτατα καταβάλλει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, ἐὰν, ἐνεκα μεγά-
 λης τινὸς στάσεως ἐκτραγίστης ἐν Θράκῃ, δὲν παρηγγέλλοντο
 ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, συνθηκολο-
 γοῦντες ὅπωςδὴποτε πρὸς τὸν Ἀβουλσεβάρ.

Τὴν ἐν Θράκῃ στάσιν ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ πα-
 τρικός Λέων Τορνίκιος, πρῶτον στρατηγὸς Ἰβηρίας, ἔχων αὐτὸς πε-
 εὐλόγους ἀφορμὰς δυσαρσεκειᾶς κατὰ τοῦ βασιλέως, εὐρὼν δὲ καὶ
 πολλοὺς ἐτέρους στρατηγούς προθύμους νὰ συμπράξωσι, διότι ἦσαν
 παρεωραμένοι καὶ ἄπρακτοι· τὸν Ἰωάννην Βατάτζην, τὸν Θεό-
 δωρον Στραβομύτην, τὸν Πολὺν, τὸν Μαριανὸν Βρανᾶν καὶ ἄλ-
 λους. Ἐντεῦθεν ἀξιόμαχον συγκροτήσας δύναμιν, ἐγένετο κύριος

ὄλων σχεδὸν τῶν θρακικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Μονομάχον, ὁ Τορνίκιος, ἂν καὶ ἐπιτηδείως προπαρασκευάσας τὸ ἐπιχείρημα, δὲν διεξήγαγεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος, καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλέα γὰρ προσαγάγῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ ἔπραξε μὲν πάλιν ὁ Μονομάχος τὸ λάθος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, τὸν ἐπανειλημμένως κατατροπωθέντα ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων συντρόφων τοῦ Τορνικίου, ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς νοθερότητος αὐτοῦ, τὸν ἐγκατέλειψαν μετ' οὐ πολὺ, ὁ στρατός του διεσκεδάσθη, ὥστε ὁ Ἰασίτης οὐδ' ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον. Ὁ Τορνίκιος καὶ οἱ ὀλίγοι ὁπαδοί του ὅσοι ἔμειναν μέχρι τέλους πιστοὶ πρὸς αὐτὸν, συνελήφθησαν εὐχερῶς κατὰ μῆνα δεκέμβριον· καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἐτυφλώθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐπομπεύθησαν, ἐδημεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακὰ» ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀκόλαστος περὶ τὴν διαίταν, σπάταλος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τὸ δεινότερον εἶχεν ἰδιάζουσιν πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους συμπάθειαν· τὸ δὲ χεῖριστον εἶχε κυριώτατον σύμβουλον, ἧ, καθὼς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοὶ, παραδυναστεύοντα, τὸν Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, ὅστις ἦτο μὲν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀξιώων ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ᾔῃαι εἰς χεῖρας τῶν λογίων, διεφέρετο πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἱκανωτέρους, γενόμενος ἀρχηγὸς πολιτικῆς μερίδος, ἧτις ἐκ συστήματος ἀντεπάλασε πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἀπέβη τοῦ καιροῦ προΐοντος πρόξενος μεγάλων συμφορῶν, καὶ ἰδίως τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀνήκουσι μὲν εἰς τὴν καυκασικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴν αὐτῆς ὑποδιαίρεσιν, εἰς ἣν ὑπαγόμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες (σελ. 57 τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἴδιον τῆς καυκασικῆς φυλῆς σύμπλεγμα ἐθνῶν, καλουμένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τουρκικῶν, ἧ τουρ-

κομανικῶν ἔθνων. Τινὰ τῶν τουρκικῶν τούτων ἔθνων προσέλασαντα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶχον πρὸ καιροῦ περιέλθει εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διότι καὶ οἱ Ἀβάρες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἦσαν ἔθνη τουρκικά. Ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὸ ἰδίως τῶν Τούρκων τὸ ὄνομα δὲν ἤρχισαν νὰ περιπλέκωνται πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα, εἰμὴ καθ' οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα χρόνους. Τούτων τῶν τουρκικῶν φυλῶν, αἵτινες τότε κατὰ πρῶτον ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, αἱ περιπέτειαι δὲν εἶναι ὁπωσὺν γνωσταί, εἰμὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 10 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ τουρκικαὶ αὗται φυλαὶ ἐπλανῶντο νομαδικῶς εἰς τὴν χώραν τῶν σημερινῶν Κιργίζων ὑπὸ ἡγεμόνα, ὅστις, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐτέρων ὁμοφύλων στιφῶν, ἦτο ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου Χὰν Βιγού, ἢ Ἰακγού. Περὶ τὸ 970 αἱ φυλαὶ ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ὁ τότε ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο Σελδζούκ, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν *Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι*, ἀπαλλαγῆσαι τῆς εἰρημένης ὑποτελείας, μετηνάστευσαν εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Βουχαρίας, ἡσπάσθησαν τὸν ἰσλαμισμόν, ἵνα τύχωσι τῆς προστασίας τῶν παρακειμένων ταταρικῶν στιφῶν, καὶ ἀπέβησαν πολυάριθμοι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως πολλῶν ὁμοφύλων. Οἱ δὲ ἄρμεσοι τοῦ Σελδζούκ διάδοχοι, ἦτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσμαῖλ ἢ Ἀρσλάν, καὶ οἱ τούτου ἀνεψιοὶ Ἰαθγού, Τογρουλβέγ καὶ Δαουδ Γαθρουβέγ, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων εἰς ἃς εἶχε περιέλθει τὸ ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικῶν κρατῶν, τὸ τῶν καλουμένων Γαζναυιδῶν, ἱδρυσαν τὸ μέγα ἐκεῖνο κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἐμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου. Αἱ πρῶται σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, ἱστοροῦνται ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ. Περὶ τὸ 1045 ὁ τότε ἄρχων τῶν Σελδζουκιδῶν Τογρουλβέγ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους τῶν Γαζναυιδῶν, καὶ, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος Περσίας, ἔστησε τὴν ἐδραν αὐτοῦ εἰς Χαμαδάν, πλησίον τῶν ἀρχαίων Ἐκβατάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ὁ Τογρουλβέγ ἐπεμψε τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Κουτλουμούς κατὰ τινων ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ δὲ ἡττηθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐ-

πιστροφῇ μέλλων νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Μηδίας (τοῦ Βασπουρακάν) ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ παραδυναστεύοντος Κωνσταντίνου Λειχούδη. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στέφανος ἐπεχείρησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ἐτράπησαν μὲν οἱ περὶ τὸν ἀδόκιμον στρατηγόν, ἐάλωσαν δὲ αἰχμάλωτοι αὐτός τε καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐντεῦθεν πληροφορηθεὶς ὁ Τογρουλβέγ τό τε κάλλος τῆς μηδικῆς χώρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐν αὐτῇ βυζαντινῆς δυνάμεως, ἐξ-πέστειλεν ἐπὶ τὴν κατὰκτησιν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1048 τὸν ἀνεψιόν του Ἀσάν μετὰ 20,000 ἀνδρῶν. Τῆς Μηδίας ἐστορατήγει ἤδη ὁ Ἀαρών, εἰς τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου. Ὁ Ἀαρών ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀνίου καὶ Ἀρμενίας Κατακαλὼν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις δραμὼν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος καὶ μετὰ τῆς συνήθους δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα, κατετρόπωσε τὸν Ἀσάν, πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ μετὰ τοῦ πλείστου τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως. Τότε ὁ Τογρουλβέγ, ἀγανακτήσας, ἐκπέμπει εἰς Βασπουρακάν νέαν στρατιάν 100,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἐτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰβράημ Ἰνάλ. Ὁ Κεκαυμένος προέτεινε νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐξω τῶν συνόρων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, τὸ πλεῖστον ἀνίππους ἔτι ὄντας καὶ κεκμηκότας ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἀπεστερημένους πολλῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἐνῷ ὁ βυζαντινὸς στρατὸς οὐ μόνον πάντων κῆπός ἐστι, ἀλλὰ καὶ ἐπληρωμένος ἦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης νίκης. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ἀαρών δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τὰς συμβουλὰς τοῦ Κεκαυμένου, ἀλλ' ἐζήτησε τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ πρακτέου, ἀποχωρήσας ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἰβηρίαν, καὶ παραγγείλας τοὺς κατοίκους τῆς Μηδίας νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς φρουρίων καὶ τειχῶν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις, δύο ἀνδρῶν προκειμένων, προετίμα πάντοτε τὸν ὀλιγώτερον εἰς τὰ πράγματα ἐπιτήδειον, ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀαρών, καὶ τὸν παρήγγειλε νὰ ἀναβῇ πάντα ἀγῶνα μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του εἰς τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰβηρίας, ὁ Λιπαρίτης, ὅστις ἔλαβε τὰς ἐπὶ τούτῳ διαταγὰς. Ὁ Λιπαρίτης ἦτο, καθ' ἃ λέγεται, ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι δὲν

ἀνέδειξε τοιαύτας ἀρετὰς ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, πρῶτον εἶχε λάβει πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρесκείας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Παγκράτιον, καὶ ἔπειτα οἱ Ἰβηρες δὲν συνετήρουν πλεόν τὸν ἄλλοτε παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα στρατὸν τῶν 50,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος προσέτιμησε νὰ λαμβάνη χρήματα, δαπανώμενα, ἡξέυρομεν ἤδη πῶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ἐκ πάντων τούτων ἐπῆλθεν ἀναβολὴ οὐ μικρὰ περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπικουρίας, ἣν ἐμελλε νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὸν Ἀαρών. Ὁ δὲ Ἰβραήμ λαβὼν πᾶσαν ἄνεσιν, ἐπολιόρκησε μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀτειχίστων τοῦ Βασπουρακᾶν πόλεων, ἐν ἣ εἶχον συρρέουσαι ὑπὲρ τὰς 150,000 ψυχῶν. Εἰς μάτην ὁ Κεκαυμένος ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ τὸν Ἀαρών, ὅτι τὸ χρέος αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων ἵνα σώσωσι τοὺς πολιορκουμένους. Ὁ Ἀαρών ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πράξωσιν τι παρὰ τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ὥστε οἱ μὲν Τούρκοι ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ κύριοι τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν θησαυρῶν καὶ ὀπλῶν καὶ χρησίμων πραγμάτων, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ καταφυγόντων ἐγένοντο παρανάλωμα πυρὸς ἢ μαχαίρας. Τελευταῖον ἐφθασε καὶ ὁ Λιπαρίτης, καὶ τότε προῆλθεν ἤδη ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔσπευσαν ὡσαύτως νὰ ἀντεπεξέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐβάδιζον σποράδην, ὁ Κεκαυμένος συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀσυντάκτων ἔτι ὄντων. Ἀλλ' ὁ Λιπαρίτης δὲν συνήνεσε, διότι ἦτο σάββατον, ἥτοι ἡμέρα ἀποφράς κατ' αὐτόν. Οὐδὲν ὅμως ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Ὁ Ἰβραήμ συντάξας τὰς δυνάμεις καὶ αὐθημερὸν ἐπιτεθείς, ἠνάγκασε τὸν Λιπαρίτην νὰ πολεμήσῃ, καίτοι σαββάτου ὄντος. Ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ 18 Σεπτεμβρίου περὶ τὸ φρούριον Καπετροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κεκαυμένος ἔχων τὸ δεξιὸν κέρα, καὶ ὁ Ἀαρών ἄρχων τοῦ εὐωνύμου ἐνίκησαν ἀμφότεροι τοὺς ἀντιπάλους, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ στρατηγῶν Λιπαρίτης ἠττήθη καὶ ἡχμαλωτεύθη μετὰ πολλῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν ὥστε ποικίλης βλάβης πρόξενος ὑπῆρξεν ἢ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιμενομένη ἐπικουρία του. Εὐτυχῶς ὁ Ἰβραήμ ἠρκέσθη εἰς τὸ τρόπαιον τοῦτο, καὶ ἐπέστρεψε, συνεπαγόμενος τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς τὸν ἀδελφόν του Τογρουλβέγ. Ὁ δὲ ἀπέδωκε μὲν τὸν Λιπαρίτην ἀνεν

λίτρων, ἀπήτησεν ὁμως φόρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀποποιή-
θέντος τούτου, ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθροπρα-
ξίαι, εἰ καὶ δὲν ἀπέδωκαν ἔτι ὅσον βραδύτερον ὀλεθρῆναι, διότι ὁ
Τογρουλβέγ κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἐπέστησε μᾶλλον τὴν
προσχὴν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἄλλων μωαμεθανικῶν κρατῶν.

Ἐν τῷ μεπαξὺ ὁμως ἑτέρας ἔπαθον πληγὰς αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐ-
παρχίαι. Εἰς τῶν ἡγεμόνων τῶν Πετсенέγων, ὀνόματι Κεγένης,
διχονοήσας πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα Τυράχ, ἐζήτησε
καὶ εὔρεν ἄσυλον μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ συμποσσυμένων εἰς 20,
000 ἐντὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀνηγορεύθη πατρίκιος, ἐδέχθη
μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβὼν εἰς κατοικίαν
καὶ τροφὴν τρία παρὰ τὸν Ἰστρον φρούρια καὶ ἰκανὴν χώρας ἔκτα-
σιν, ὑπέσχετο νὰ ὑπηρετῇ τὸ κράτος πιστῶς ὡς σύμμαχος. Ἀλλὰ
μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ
κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἀπαιτήσας εἰς μάτην ἱκανοποιήσιν παρὰ
τοῦ βασιλέως, διεπέρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1048 ἐπὶ τοῦ κρυ-
σταλλωθέντος ποταμοῦ μεθ' ὅλων τῶν Πετсенέγων, ὄντων, ὡς
λέγεται, 800,000, καὶ ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας.
Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐξώκειλαν εἰς πολλὴν βίου ἀκρα-
σίαν, καὶ περιέπεσαν ἐκ τούτου εἰς νόσον ὀλεθρίαν, οἱ στρατηγοὶ
Μακεδονίας, Θράκης καὶ Βουλγαρίας, ἔχοντες ἐπίκουρον καὶ τὸν
Κεγένην, εὐχερῶς ἠνάγκασαν τὸν τε Τυράχ καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν
πλῆθος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ νὰ παραδῶθῳσι. Καὶ ὁ μὲν Τυράχ
καὶ 140 οἱ ἐπισημότατοι περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἐλθόντες εἰς τὴν βα-
σιλεύουσαν ἐβαπτίσθησαν, ἔλαβον διάφορα ἀξιώματα καὶ κατώ-
κησαν ἐν αὐτῇ· αἱ δὲ πολλαὶ ἐκεῖναι τῶν Πετсенέγων μυριάδες ἐ-
νιδρῦνθησαν εἰς τὰς περὶ Σαρδικὴν καὶ ἀλλαγῶν τῆς Βουλγαρίας
καὶ τῆς Μακεδονίας πεδιάδας, ἐρήμους οὔσας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι
θέλουσιν ἀποφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δασμὸν οὐκ ὀλίγον.
Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν, ἔνεκα τῶν νέων περιπετειῶν
τοῦ τουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ σουλτάνος εἰ καὶ ἀσχολούμενος κυρίως, ὡς προείπομεν, εἰς
ἑτέρα πράγματα, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ τὸν κατὰ Χριστιανῶν
πόλεμον, καὶ εἶχεν ἐμβάλει μετὰ δυνάμεως ἰκανῆς εἰς τὰς ἀνατο-
λικωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε μὲν νὰ

ἄθροισθῇ ἐν Καισαρείᾳ στρατιὰ ἰθαγενῆς ἀποχωρῶσα ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐξέπεμψε δὲ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν Πετσενέγων 15,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἄλλ' οἱ Πετσενέγοι αὐτοὶ, κατ' ἀρχὰς ὑπακούσαντες καὶ διαπεραιωθέντες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετ' οὐ πολὺ μετενόησαν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θράκην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν περὶ Σαρδικὴν ἢ Τριαδίτζαν πολυαρίθμων ὁμοφύλων, καὶ ὑπερβαλόντες τὸν Αἷμον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν δηώσεις. Καὶ ὁ μὲν σουλτάνος εἰσελθὼν εἰς Ἰβηρίαν καὶ ἀποτυχὼν περὶ τὴν πολιορκίαν ἐνὸς τῶν πολλῶν καὶ ὄχυρῶν αὐτῆς φρουρίων, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀβουλσεβάρ, ὁ μωαμεθανὸς ἄρχων τοῦ Τιβίου, πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκπεμφθείσης αὐτόθι πολυαρίθμου βυζαντινῆς δυνάμεως, ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ δώσῃ ὄμηρον ἓνα τῶν στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας εἶχον δεινῶς ἔνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Πετσενέγων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ περὶ τὸν Κεγένην ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν, διότι ὁ βασιλεὺς ἔπραξε τὸ λάθος νὰ φυλακίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον, πιστεύσας εἰς ἀδεσπότους συκοφαντίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1049 ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν ταγμάτων καὶ θεμάτων τῆς δυνστεως Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, ὀρμήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἀπαντήσας τοὺς Πετσενέγους περὶ Διάμπολιν (τὴν σημερινὴν Ἰάμπολιν) ἠττᾶται παρ' αὐτῶν, ἀποβαλὼν οὐκ ὀλίγους Μακεδόνους καὶ Θράκας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς στρατηγούς Θεόδωρον Στραβομύτην καὶ Πολύν. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ἀπάσας τοῦ κράτους τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν φοβερῶν ἐκεῖνων πολεμίων καὶ μετεπέμφατο ἐπὶ τούτῳ εἰς Θράκην πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑῷα τάγματα. Συγχρόνως δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ Τυράχ καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Πετσενέγων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κρατουμένων ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν τῶν πραγμάτων εἰρήνευσιν, ἐξαπέστειλε καὶ τούτους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους. Πρὸ πάντων ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐπιτηδεῖαν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κατὰ δυστυχίαν ἐνῷ τὰ ἄθροισθέντα εἰς Θράκην τάγματα ἦσαν ἀποχωρῶντα, ὁ βασιλεὺς διώρισεν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα εὐνοῦχόν τινα Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἄλλοτε ἱερεὺς, ἔπειτα δὲ ἀποβαλὼν τὴν ἱερω-

σύνῃν διετέλεσεν ὑπηρετὴς τοῦ Μονομάχου καὶ πρὸ μικροῦ ἐχέ-
ροτονήθη παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ προχείρου στρατηγός. Καὶ συνεξέ-
πεμψε μὲν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ τὸν τε Κατακαλὼν τὸν Κεκαυ-
μένον, καὶ τὸν Ἑρβέδιον Φραγκόπωλον, ἄρχοντα τῶνμισθοφόρων
Φράγκων, ἀλλὰ παρήγγειλε ῥητῶς αὐτοὺς νὰ ὑπόκνηνται εἰς τὰ
προστάγματα καὶ τὰ θελήματα τοῦ Νικηφόρου. Ἀπῆλθε λοιπὸν
ὁ στρατὸς οὕτω κατηρτισμένος καὶ ὑπερβαλὼν τὸν Αἴμον διὰ τῆς
λεγομένης Σιδηρᾶς (πύλης), ἔπηξε χάρακα ὄχυρόν περὶ τοὺς ἐκα-
τὸν βουνούς, μελετῶν νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐπιούσαν εὐζωνος κατὰ τῶν
πολεμίων, διότι ὁ Νικηφόρος ἐφαντάζετο ὅτι θέλει τοὺς κυριεύσει
αὐτοβοεῖ, καὶ ἄλλην φροντίδα δὲν εἶχε εἰμὴ πῶς νὰ μὴ διαφύγῃ
τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ συνεπήγαγε καλῶδια καὶ λώρους ἵνα δεσμεύσῃ
τοὺς ἀλίσκομένους. Ἐν τούτοις ὁ Τυράχ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀντὶ
νὰ πείσωσι τοὺς ὁμοφύλους νὰ ὑποταχθῶσιν, ἠνώθησαν ἐξ ἐναν-
τίας μετ' αὐτῶν, καὶ ἅμα διεδόθη ὅτι ἔφθασεν ἡ βυζαντινὴ δύνα-
μις, οἱ γενναιότεροι τῶν Πετсенέγιον ἤλθον νὰ προκαλέσωσιν αὐ-
τὴν εἰς μάχην. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Κεκαυμένος, ἀνέκραξεν ὅτι αὐτὸς
εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τῆς συμπλοκῆς καιρὸς, διότι οἱ πολέμιοι σπο-
ράδες ὄντες καὶ ἀσύντακτοι εὐκόλως εἰσποροῦν νὰ καταβληθῶσιν.
Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐμπαίζων τὴν γνώμην τοῦ ἐμπεῖρου ἐκείνου
ἀνδρός, τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ παραστρατηγῇ, αὐτοῦ στρατηγοῦν-
τος· ὅχι, ἀνεβόησε, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῶν Πετσε-
νέγων διεσπαρμένων, μήπως φοβηθέντες κρυθῶσιν εἰς τὰς λόχμας·
οὐδὲ εἶμαι ἐγὼ, φίλε μου, στρατηγὸς θηρευτικῶν κυνῶν, οἵτινες,
ρίνηλατοῦντες, νὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς τῶν καταφυγῶν. Ἀνεβλήθη
λοιπὸν ὁ ἀγὼν εἰς τὴν ἐπαύριον, ὅτε συνεκροτήθη μάχην ἐκ παρα-
τάξεως, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νικηφόρου στρατηγοῦντος ἐν τῇ
μέσῳ, καὶ τοῦ μὲν Κεκαυμένου ἄγοντος τὸ δεξιὸν κέρας, τοῦ δὲ
Φραγκοπώλου τὸ ἀριστερόν. Ἄλλ' ἅμα γενομένης τῆς συμπλοκῆς,
πρῶτος ἐτράπη εἰς φυγὴν ὁ Νικηφόρος, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ
λοιποὶ, ἀμηδὲ τὸν κτύπον, ὡς λέγει ὁ Κεδρηγός, τῶν ποδῶν τῶν
ἵππων ἐνεγκόντες, μόνος δὲ ὁ Κεκαυμένος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ στὰς
θεραπόντων καὶ τινων συγγενῶν ὀλιγιστῶν, καὶ ἡρωϊκῶς ἀγωνι-
σάμενος, ἔπесε μεθ' ἀπάντων τῶν σὺν αὐτῷ. Οἱ πολέμιοι ἐγένε-
ναντο κύριοι τῆς βυζαντινῆς παρεμβολῆς καὶ ὅλης τῆς ἀποσκευῆς.

Ἐν ᾧ δὲ ἐσχύλευον τοὺς ὀλίγους περὶ τὸν Κεκαυμένον πεσόντας, εἰς τῶν Πετсенέγων, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ τὸν στρατηγόν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν τοῖς νεκροῖς κείμενον. Ὁ Κεκαυμένος εἶχε λάβει δύο φοβεράς πληγὰς· μίαν μὲν κατὰ γυμνοῦ τοῦ κρανίου, πεσόντος τοῦ κράνους αὐτοῦ, διήκουσαν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῶν ὀφρύων, ἐτέραν δὲ διατεμοῦσαν τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὸ στόμα πεσοῦσαν· ἀλλ' ὅμως ἀνέπνεεν ἔτι, ὃ δὲ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Πετсенέγος ἐπιθεὶς αὐτὸν εἰς ἵππον ἀπήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν του, καὶ περικυβητῆται διὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος· ὥστε ἐσώθη οὕτως ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θέλομεν πολλάκις λάβει ἔτι ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Οἱ δὲ Πετсенέγοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη δροῦντες καὶ πυρπολοῦντες Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα πολλάκις παρ' αὐτῶν κατατροπωθέντα, ἐκ διαλειμάτων μόνον κατέστρεφον ἀποσπάσματα τινα αὐτῶν, μέχρις οὗ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1054 οἱ βάρβαροι οὗτοι δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως συνωμολόγησαν τριακονταετῆς σπονδὰς. Ὁ Μονομάχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπαλλαγῇ οὕτως ὅπως δὴποτε τῶν Πετсенέγων, διότι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἐβιάσθη πάλιν νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἅπασαν τὴν προσοχὴν. Συνετώτερον δὲ ἢ ἄλλοτε πολιτευθεὶς διώρισε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, ἄνδρα περιφανῆ, ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ οἴκου τῆς μικρᾶς Ἀσίας διαπρέψαντος ἐν πολέμοις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, καὶ πλὴν τούτου μετεβίβασεν εἰς Ἀσίαν τὰ μακεδονικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἓνα τῶν ὀλίγων στρατηγῶν, ὅσοι εἶχον εὐδοκιμήσει κατὰ τῶν Πετсенέγων. Ἠδυνήθη δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ μεταχειρισθῇ εἰς Ἀσίαν τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα, ὅσῳ ἀπὸ τοῦ 1053 ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Μιχαῆλος, ὁ τοῦ Στεφάνου υἱὸς καὶ διάδοχος, εἶχε περιέλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Μονομάχον σχέσεις, σύμμαχος γενόμενος καὶ τιμηθεὶς πρωτοβεστιάριος. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Θ'. μόλις διατάξας τὰ περὶ τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας ἀπεβίωσε τῇ 11 ἰανουαρίου 1055 ἐκ τῆς πρὸ καιροῦ κατατροχούσης αὐτὸν ποδάγρας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου βεβήσας νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχόν

του, ἐξελέξατο τὸν Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, ὄντα τότε ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες τῆς πολιτικῆς μερίδος προσετίμων τὴν Θεοδώραν, ἣν ἠδύναντο νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσι κατὰ τὸ δοκοῦν (διότι ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1050). Ὡφελούμενοι δὲ ἐκ τῆς εὐνοίας, ἣν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔπαυσε σώζων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἅμα ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως, ἀνηγόρευσαν βασιλίσσαν, συγχρόνως δὲ, συλλαβόντες ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ἐπερχόμενον Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, περιώρισαν αὐτὸν εἰς μονὴν τινὰ τοῦ Θρακησίου.

Ἡ Θεοδώρα γεννημένη τῷ ὄντι ἀπλοῦν ὄργανον τῆς μερίδος ἣτις ἀνηγόρευsen αὐτὴν, κύριον μὲν αὐτῆς ὑπουργὸν προσχειρίσατο ἓνα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς μερίδος ταύτης, τὸν Λέοντα Στραβοσπόνδυλον, τὰ δὲ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τρεῖς εὐνοῦχους, ἀρχαίους αὐτῆς ὑπηρέτας, ὧν τὸν μὲν Θεόδωρον ἀνηγόρευσε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τῶν Τούρκων, ἀνακαλέσασα τὸν πρότερον διορισθέντα μάγιστρον Ἰσαάκιον Κορμνηνόν· τὸν δὲ Νικήταν κατέστησε λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν δὲ Μανουὴλ νυκτέπαρχον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μονομάχου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων εἰς Χρυσόπολιν, ἡ βασίλισσα, ἢ μᾶλλον οἱ ἄγοντες καὶ φέροντες περὶ αὐτὴν τὰ πράγματα, συνέλαβον αὐτὸν ὡς ἀσυντάκτως ὑποχωρήσαντα καὶ ἐξώρισαν καὶ ἐδήμευσαν. Ἄλλ' ἐνθ' ἡ περὶ τὸν Στραβοσπόνδυλον πολιτικὴ μερὶς οἰκειοποιεῖτο οὕτω τὰ πράγματα, καθιστῶσα ἐκποδὼν τοὺς ἱκανωτέρους τῶν στρατηγῶν, αἰφνης ἡ βασίλισσα, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1056, ἐνόσηsen ἐξ εἰλεοῦ, ὥστε ἐδέηsen οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ σκεφθῶσι περὶ διαδόχου. Μετὰ τῆς Θεοδώρας ἔμελλε νὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος περιλιπόμενος γόνος τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Προκειμένου δὲ νὰ ἀναγορευθῇ νέα δυναστεία, πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἐκάλουν εἰς τὸν θρόνον ἓνα τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, διότι οὕτω καὶ μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ σωτηρία

ἄπο τῶν ἀπανταχόθεν κρεμαμένων κινδύνων. Ἀλλὰ τοιούτου ἀνδρὸς ἐκλογὴ ἤθελε συνεπαγάγει τὴν πτῶσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος. Ὅθεν ὁ Λέων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, προλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐνταύτῳ εὐχαριστοῦντες κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον στρατιωτικὸν μὲν ἄνδρα, ἀλλὰ τοιοῦτον ὥστε νὰ ᾖναι ἀπλοῦν ὄργανον τῶν θελήσεών των. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν πατρίκιον Μιχαὴλ τὸν Στρατιωτικὸν ἐπιλεγόμενον, βυζάντιον τὴν καταγωγὴν, ὑπηρετήσαντα μὲν ποτὲ ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μηδέποτε διαπρέψαντα, καὶ ἤδη πρεσβύτην ὄντα, μωρὸν καὶ ὅλως ἄπειρον τῶν πραγμάτων. «Τοῦτο δὲ πεποιθήκασι, λέγει ὁ Κεδρηνός, ἵνα σχῆμα μόνον καὶ ὄνομα αὐτὸς ἔχῃ τῆς βασιλείας, αὐτοὶ δὲ διεξάγουσιν ὡς βούλωνται τὰ κοινὰ, καὶ πάντων τυγχάνωσι κύριοι, ἐπομοσαμένου πρότερον καὶ αὐτοῦ μηδὲν τι πράξαι ποτε τῆς ἐκείνων δίχα γνώμης τε καὶ θελήσεως».

Ἄμα λοιπὸν τῇ 30 αὐγούστου ἀπεβίωσιν ἡ Θεοδώρα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαὴλ Στρατιωτικός. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πολυειδῶς περιεφρόνησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὅστις εἶχε λυτρωθῇ ἀπὸ τῶν Πετσενέγων, εἶχε διορισθῇ δοῦξ Ἀντιοχείας. Τοῦτον ἔπαυσε τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ βασιλεὺς, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Μιχαὴλ, τὸν ὁποῖον καὶ Οὐρανὸν ἐπωνόμασεν, ὡς δῆθεν καταγόμενον ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν συντρίψαντός ποτε τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν. Ὅτε δὲ προσῆλθον ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Κεκαυμένος καὶ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν βασιλέα, ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Λέων Στραβοσπόνδυλος οὐδεμιᾶς ἡξίωσαν τοὺς ἄνδρας τιμῆς· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι παρετήρησαν εἰς τὸν Λέοντα ὅτι εἶναι ἀτοπώτατον οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ μηδέποτε ἰδόντες πολέμιον κατὰ πρόσωπον, νὰ λαμβάνωσι δαψιλῶς βραβεῖα καὶ ἀξιώματα, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκ παίδων προπολεμοῦντες καὶ ἀγρυπνοῦντες, ἵνα ἐκεῖνοι κοιμῶνται ἥσυχοι, νὰ παραβλέπωνται καὶ νὰ στερεῶνται πάσης βασιλικῆς φιλοτιμίας, ὁ πρωθυπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς μεθ' ὕβρεων, καὶ νὰ ἐκφέρῃ οὐκ ὀλίγους προπηλακισμούς.

καθ' ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἀνατολῆς οὕτω πῶς ἐπολιτεύθησαν οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Στρατιωτικόν. Τὸν δὲ Νικηφόρον Βρυέννιον ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ προεχειρίσαντο αὐθις στρατηγὸν τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ἔπαυον τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ ἐπίδρομάς. Ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ Βρυεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἰκετεύσαντος νὰ τῷ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας δημευθεῖσα περιουσία του, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὅτι ἀδίκως εἶχε τιμωρηθῇ, ὁ βασιλεὺς τὸν ἀπέπεμψεν ἄπρακτον, εἰπὼν ἀγερώχως «δεικνύων ἔργα ἀπαίτει μισθοὺς», ὡς ἂν ὁ Βρυέννιος δὲν εἶχε ἐκτελέσει τὸ καθήκον αὐτοῦ ὑπὲρ ἄλλους πολλοὺς κατὰ τῶν Πετсенέγων καὶ ὡς ἂν ἡ ἀπόδοσις ἀδίκως δημευθείσης περιουσίας ἡδυνάτο ποτε νὰ λογισθῇ ὡς μισθός.

Ἀλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ οἵτινες ἡδύναντο μέχρι τινὸς νὰ ὑποφέρωσι τοιαύτας ὀλιγωρίας ἐνόσφ' ἐσώζοντο οἱ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἀπόγονοι, δὲν ἠνέσχοντο τὰς ὕβρεις τοῦ κρονολήρου ἐκείνου γέροντος, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν εἰς τὸν θρόνον, οὔτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν. Ὅθεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντος, συνειννοήθησαν κρυφίως, προῖσταμένου τοῦ Κεκαυμένου, τοῦ Κορμνηνοῦ καὶ τοῦ Βρυεννίου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαὴλ καὶ νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕτερον βασιλέα. Προκειμένου δὲ νὰ ὀρίσωσι τίνα θέλουσιν ἐκλέξει, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Κεκαυμένον ὡς προέχοντα ὁμολογουμένως τῶν ἄλλων κατὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ὁ Κεκαυμένος εἶχε τὴν συνειδητὴν μετριοπροσύνην τῆς ἀληθοῦς ἀξίας. Δὲν ἠγνόει βεβαίως ὅτι ἦτο ὁ ἄριστος τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥξυρεν ὅμως ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφανῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι συνήθως προτιμῶσι τὴν μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γένους συνημμένην ἀρετὴν, καὶ ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερος ἦτο νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὁ Ἰσαάκιος Κορμνηνός, ὅστις προσενηγκῶν λαμπρὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, εἶχε προσέτι τὸ προτέρημα ὅτι κατήγετο ἐξ οἴκου εὐκλεοῦς. Διὸ ἐνῶ πάντες ἐχαιρέτιζον αὐτὸν βασιλέα, αὐτὸς ἀναστὰς ἀνευφήμησε βασιλέα τὸν Ἰσαάκιον Κορμνηνὸν, καὶ προσεχάλεσε τοὺς ἄλλους γὰ πρᾶξωσιν ἀδιστακτικῶς τὸ

αὐτό. Τούτου δὲ γενομένου ἐκρίθη εὖλογον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὁ μὲν Βρυέννιος εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου ἦρχεν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἰδίας οἰκήσεις, ἵνα, συλλέξαντες δυνάμεις ἀποχρώσας, ἐπέλθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς κατάληψιν τῆς πρωτευούσης. Καὶ ἀποχαιρετίσαντες τὸν βασιλέα ὅστις οὐδεμίαν εἶχε συλλάβει ὑπόνοιαν τῆς συνωμοσίας, ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1057.

Τὸ πρῶτον ἐν τούτοις βῆμα τὸ γενόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἀπέτυχε· διότι ὁ Βρυέννιος, ἀρξάμενος τῆς στάσεως, πρὶν ἢ κατηχήσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς καὶ πρὶν παρσκευασθῶσιν οἱ ἄλλοι συνωμόται, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Λυκαόνων Λυκάνθους. Τότε οἱ ἄλλοι περὶ τὸν Κομνηνὸν καὶ Κεκαυμένον δευτερεύοντες συνωμόται, ὁ Ῥωμανὸς Σκληρὸς (ὃν εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας) ὁ Βούρτζης, ὁ Βοτανειάτης, οἱ παῖδες τοῦ Βασιλείου Ἀργυροῦ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες βλέποντες τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας ἡρεμοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ Βρυέννιος ἐξεταζόμενος ἀποκαλύψῃ τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἔναρξιν τῆς στάσεως. Ὅθεν συνῆλθον ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κασταμῶνα, κτῆμα μέγα τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Παφλαγονίᾳ κείμενον, καὶ εὖρον αὐτὸν διστάζοντα διὰ τε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βρυεννίου, καὶ τὴν ἀπραξίαν τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβοντος Κεκαυμένου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ προσέξαντες εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους, καὶ ἀθροίσαντες ἱκανοὺς τινὰς στρατιώτας καὶ ἐθελοντάς ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰσαάκιον βασιλέα τῇ 8 ἰουνίου. Ἀνήγγειλαν δὲ ἀμέσως τὰ γεγνημένα εἰς τὸν Κεκαυμένον ὅστις ἠπράκτει πάλιν, διότι ἐμάνθανεν ἀπρακτοῦντα τὸν Κομνηνὸν, καὶ εἶχε προσέτι περιπέσει ἕνεκα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρός του εἰς ἰδιάζουσάν τινα δυσχέρειαν. Ὅτε πρὸ δύο μηνῶν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπήντησε περὶ Νικομήδειαν βασιλικὸν ταχυδρόμον, καὶ ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ἀναξίαν ἑαυτοῦ τὴν λαθραίαν καὶ ἐξ ἐνέδρας, οὕτως εἰπεῖν, ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐμήνυσε διὰ τοῦ ταχυδρόμου ἐκεῖνου εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Νικήταν νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βασιλέα καὶ κύριόν του, ὅτι ὁ Κομνηνὸς καὶ αὐτὸς δὲν θέλουσιν ὑποφέρει τὴν προξενηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς

ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέλωσιν, ἅς στείλωσι κατ' αὐτῶν δύναμιν, ἵνα κριθῇ ἐκ τοῦ συστάδην ὁ προκείμενος ἄγων. Ταῦτα δὲ μηνύσας ἐπέσπευσε τὴν οἴκαδε ἐπάνοδον. Ἄλλ' ἔκτοτε ἀκούων τὸν Κομνηνὸν ἀργὸν μένοντα, ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν ᾔθελεν ἀρχόμενος τοῦ ἔργου νὰ ἐκθέσῃ ἄκοντας αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς εὐθύνas τὰς ὁποίας διὰ τῆς σιγῆς των ἠδύναντο νὰ διαφύγωσιν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ἀποκαλύψει τὴν ἰδίαν ἐνοχλήν, ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτόν. Ἄλλ' ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Παφλαγονίᾳ γενόμενα, προσωκειώθη τοὺς στρατηγούς (τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ταγματῶν καὶ θεμάτων, καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις ἀπῆλθεν ἤδη μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου πρὸς τὴν Νίκαιαν. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο οὔτε εὐάριθμος οὔτε κακῶς συντεταγμένη, διότι συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως καὶ τινων ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον πεισθῇ νὰ κοινωνήσωσι τῆς στάσεως. Εἶχε δὲ καὶ στρατηγούς τινας δευτερεύοντας διακεκριμένους ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι, τὸν Βασίλειον Ταρχανιώτην, στρατηλάτην ὄντα τῆς Δύσεως καὶ πάντων τῶν Μακεδόνων, τὸν προμνησθέντα Λυκάνθην καὶ ἄλλους ἰθαγενεῖς τε καὶ μισθοφόρους. Ἄλλ' ἐκ τῶν δύο ὑπερτάτων τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν Θεόδωρος, ὁ πάλαι ὑπὸ τῆς Θεοδώρας, ἦτο παντάπασιν ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὁ δὲ δοθεὶς αὐτῷ ὡς συνάρχων καὶ σύμβουλος Ἀαρὼν, εἶχε μὲν πολλάκις στρατηγήσει, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου, ἐπεῖχε πάντοτε καὶ ἐδίσταζε περὶ τοῦ πρακτέου. Ὅθεν κατὰ μῆνα ἰούλιον, ἀντιπαραταχθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Νίκαιαν «κατὰ τινὰ τόπον Ἀδην παρὰ τῶν ἐγγωρίων ὀνομαζόμενον», ὁ Ἀαρὼν ἄγων τὸ εὐώνυμον τῶν βασιλικῶν κέρας ἔτρεψε μὲν τὸν προῖσταμενον τῆς δεξιᾶς τῶν ἀντιπάλων Ῥωμανὸν τὸν Σκληρὸν, μετριώτατον ὄντα στρατηγόν, ἐδίστασε δὲ ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηδες περὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῶ ὁ Κεκαυμένος συνέτριψε τὴν δεξιάν τῶν ἀντιπάλων, ἧς ἤρχεν ὁ Ταρχανιώτης καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσεν εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, διαρπάσας αὐτάς καὶ καθαιρέσας, ὁ δὲ Κομνηνὸς ὥρμησε κατὰ

τῶν περὶ τὸν Ἀρρὸν, καὶ εὐρὺν αὐτοὺς κατεπτοημένους διὰ τὴν τοῦ χάρακος σύλησιν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν πρὸ μικροῦ ἔτι νικηφόρουντας. Ἡ μάχη ἀπέβη κρίσιμος, διότι ἐκ μὲν τῶν βασιλικῶν πολλοὶ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἔπεσον καὶ πολὺ πλείονες ἡχμαλωτεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Κομνηνὸν ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται ἐφρονεύθησαν, στρατηγὸς δὲ εἰς μόνος, Λέων ὁ Ἀντίοχος.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὁ γέρον βασιλεὺς Μιχαὴλ ἐφάνη συνετώτερος τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων, διότι εἶχεν ἀποφασίσαι νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήτησαν νὰ ἐπιμείνῃ, μηδὲν ὅμως γενναῖον καὶ συντελεστικὸν πρὸς ἀντίστασιν πράξαντες. Ἐπεχείρησαν δ' ἀπλῶς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς νικητὰς, ἐπιτρέψαντες τὸ ἔργον εἰς τρεῖς ἄνδρας σοφωτάτους οἵτινες προῖσταντο τότε τῆς πολιτικῆς μερίδος, τὸν πρόεδρον Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, τὸν πρόεδρον Θεόδωρον Ἀλωπὸν, καὶ τὸν ὑπατον τῶν φιλοσόφων Ψελλόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κομνηνὸς εἶχε φθάσει εἰς Νικομηδείαν, καὶ ἐκεῖ εὐρόντες αὐτὸν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ βασιλέως, προέτειναν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, αὐτὸς μὲν υἱοθετούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγορευόμενος καῖσαρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν λαμβάνοντες ἀμνηστίαν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἐφάνησαν γελοῖαι εἰς τοὺς νικητὰς καὶ ὅτι οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔλαβον ἐντολὴν νέαν καὶ ἐπανελθόντες πρὸς τὸν Κομνηνὸν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς τὸ χωρίον τὰς Ῥέας, προέτειναν αὐτῷ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ νὰ ἀναγορευθῇ οὐχὶ πλέον καῖσαρ ἀλλὰ βασιλεὺς, νὰ βεβαιωθῶσι δὲ διὰ γραμμάτων πᾶσαι αἱ τιμαὶ ὅσας εἶχεν ἀπονείμει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατεύσαντας. Ταύτας τὰς προτάσεις ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶσιν ὅτε Κομνηνὸς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄρχοντες, πλὴν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις ἐπέμενεν ἀπαιτῶν τὴν ὁλοσχερῇ παραίτησιν τοῦ Μιχαὴλ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ λέγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις, παραπρεσβεύσαντες, προέτρεπον αὐτὸν λάθρα νὰ μὴν ἐνδώσῃ. Ἐὰν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦναι ἀληθές, μαρτυρεῖ ὅπόσον ὀλίγην πίστην εἶχον εἰς τὸν Μιχαὴλ αὐτοὶ οἱ στενότεροι αὐτοῦ φίλοι. Καὶ μήπως δὲν εἶχον δίκαιον; Ἐνῷ ὁ Κομνηνὸς ἦτο ἀδιάλλακτος καὶ ὁ μὲν νικηφόρος αὐτοῦ στρατὸς ἦτο σχεδὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως,

οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, κατὰ τὰς ἀκριβεστεράς πληροφορίας, ἡτοι-
μάζοντο τὸν μὲν γέροντα νὰ ἐξωθήσωσι, τὸν δὲ ἀντίπαλον αὐτοῦ
νὰ ὑποδεχθῶσι μετ' ἐπινικίων καὶ ὕμνων, ὁ Μιχαὴλ ἐμοίραζε τὰ
χρήματα τοῦ ταμείου εἰς τὸν ὄχλον καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ἐλ-
πίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, ἄλλο δὲ ἀσφαλές
προπύργιον κατὰ τοῦ πολεμίου δὲν ἐπενόησεν εἰμὴ τὴν σύνταξιν
ἐγγράφου δι' οὗ οἱ συγκλητικοί, ἐπὶ ὅρκοις φρικταῖς καὶ ἀραῖς
παλαμναιοτάταις, ὑπέσχοντο νὰ μὴν ἀναγνωρίσωσι ποτὲ ὡς βα-
σιλέα τὸν Κομνηνόν. Καὶ πάντες μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὑπέγραψαν
τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἅμα ὅμως μαθόντες ὅτι ὁ Κομνηνὸς ἤγγισεν
εἰς τι χωρίον λεγόμενον Ἀλμέας καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἔμελλε νὰ
αὐλισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Δαματῦρος, συνέβρευσαν ἀπὸ πρωίας
περὶ τὸ πατριαρχεῖον καὶ καταβιβάσαντες τὸν πατριάρχην Μι-
χαὴλ Κηρουλάριον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, κατ' ἀρχὰς πα-
ρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ ἀπαιτήσῃ τὴν
ἀπόδοσιν τοῦ παρ' αὐτῶν ὑπογραφέντος ἐγγράφου. Ὁ λόγος δι' οὗ
ὑπεστήριξαν τὴν αἵτησίν των ταύτην εἶναι ἀξιομνημόνευτος· ἐπειδὴ,
εἶπον, αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ ἀνεγνώρισε τὸν Κομνηνὸν διὰ τῆς πρεσ-
βείας τοῦ βασιλέα, ἐὰν διασωθῇ ἀδιάρρηκτον τὸ ἔγγραφον, δυσὶν
ἑτέρον θέλει συμβῇ ἐξ ἴσου ἄτοπον· ἢ εὐφημήσαντες καὶ αὐτοὶ
τὸν Κομνηνὸν ὡς βασιλέα ἐπισηκώσουσιν, ἢ ἀποποιούμενοι νὰ
πράξωσι τοῦτο κολασθήσονται. Ὁ πατριάρχης ὅστις ἐφάνη τὸ
πρῶτον καταναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ τοῦ περὶ
αὐτοὺς συβρέυσαντος πλήθους, ἔπειτα ἐδέχθη προθύμως τὴν αἵτη-
σιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πατριάρχης, καὶ συγκλητικοὶ καὶ λαὸς,
ἀφέντες κατὰ μέρος ἔγγραφα καὶ ὅρκους, ἀνηγόρευσαν μὲν φωνῇ
αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνόν, ὁ δὲ πατριάρχης ἀναλαβὼν τὴν διεύ-
θυνσιν τοῦ κινήματος διεμήνυσεν εἰς μὲν τὸν Κομνηνόν νὰ ἐπι-
σπεύσῃ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ τῶν
ἀνακτόρων «κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων.» Καὶ ὅταν ὁ γέρων
ὁ βασιλεὺς ἠρώτησε τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας πρὸς αὐτὸν μη-
τροπολίτας, τί παρέχει αὐτῷ ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῆς βασιλείας,
ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν «τὴν οὐράνιον βασιλείαν.» Τότε ὁ Μιχαὴλ
ἀποβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, καὶ ἐνδυθεὶς
ἐσθῆτα ἰδιωτικῇ, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς φαί-

νεται, ἐκάρη μετ' ὀλίγον μοναχός. Ταῦτα ἐγένοντο τῇ 30 αὐγούστου. Τὴν δὲ ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτ' εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Κεκαυμένος διὰ δρόμωνος μετὰ τινων εὐπατριδῶν καὶ κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα, διότι εἶχε προχειρισθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως κουροπαλάτης· περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Κομνηνός, καὶ τῇ ἐπαύριον, 1 Σεπτεμβρίου 1057, ἀπελθὼν ἐπισήμως εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἐταινιώθη ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ περίοδος καθ' ἣν ἤρξε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὁ μακεδονικὸς οἶκος. Ἐνταῦθα δὲ ἀπολήγουσι καὶ δύο τῶν κυριωτάτων βοθημάτων τῆς βυζαντινῆς ιστορίας, τὸ μὲν ἀρχαῖον, ἡ τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ σύνοψις ἱστοριῶν, τὸ δὲ νεώτερον, ἡ τοῦ Ἐδουάρδου Μυράλτ Βυζαντινὴ χρονογραφία. Περὶ τοῦ Κεδρηνοῦ ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ νὰ ἀγανακτήσωμεν κατ' αὐτοῦ διότι ἔνεκα θρησκευτικῶν παθῶν καὶ προκαταλήψεων, διέστρεψε τὰ τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν πρόκειται νὰ ἀποχωρισθῶμεν ἀπὸ αὐτὸν, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁσάκις ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά αὐτοῦ δὲν ἐπισκοτίζονται ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἡ ἀφήγησις τοῦ ἀνδρὸς ἀποβαίνει ὀδηγὸς ἀσφαλῆς, τὸν ὅποιον, ἐγκαταλείποντα ἤδη ἡμᾶς, ἀποχαιρετίζομεν μετὰ λύπης εἰλικρινούς. Τοῦ δὲ νεωτέρου Μυράλτ τὸ ἔργον, δὲν εἶναι βεβαίως πάντοτε ἀκριβές, οὔτε περὶ τοὺς χρόνους οὔτε περὶ τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἐκτενῆ περίοδον ἣν ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τοῦ 1057 οὐ μόνον κατ' ἔτος, ἀλλὰ κατὰ μῆνα, ἀλλὰ κατ' ἡμέρας ἐνίοτε παρηκολούθησεν, ἔτι δὲ τὴν πληθὺν τῶν Βυζαντινῶν, τῶν Λατίνων, τῶν Ἀράβων, τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀρμενίων χρονογράφων, οὓς διεξῆλθε, συνέκρινε, ἐστάθμισε, καὶ ἐκάστοτε παρέθεσε, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι κατεσκεύασε τὸν τελειότερον τῶν ἄχρι τοῦδε ὑπαρχόντων σκελετῶν, ἡ κανάβων, καθὼς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς βυζαντινῆς ιστορίας, ὅστις θέλει πάντοτε χρησιμεύσει ὡς ἀφετηρία πάσης περαιτέρω ἐπεξεργασίας αὐτοῦ.

Δὲν θέλομεν ἐντούτοις καταπαύσει ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, διότι ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης πραγματευόμενοι περὶ τῶν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου δεκάτου βιβλίου ἐξεθέσαμεν πῶς εἶχον τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμονάρχησεν ὁ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀρχηγέτης Βασίλειος. Ὁ κλῆρος ἡμῶν ἦτο διηρημένος εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν καίτοι συμπράξαν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρύθμισεως, ἔσωζεν ἐλευθερίαν τινὰ φρονημάτων καὶ δογμάτων, ἐνῷ τὸ ἕτερον ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν ἤξιουν νὰ ἐνιδρύσωσιν αὐθὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί· καὶ τοῦ μὲν πρώτου πρόϊστατο ὁ Φώτιος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἰγνατίος. Διὰ τῆς προστασίας τοῦ Βάρδα, προεχειρίσθη τῇ 25 δεκεμβρίου 857 πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐξωσθέντος τοῦ Ἰγνατίου. Ἄλλ' οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν παρέδωκαν τὰ ὅπλα ἀμαχητὶ, ἀντιταχθέντες εἰς τοὺς φωτιανούς καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ ἰδίως ἐπικαλεσάμενοι τὴν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Ὁ δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐνασκήσῃ τὰ δικαιώματα τὰ ὅποια πρὸ καιροῦ ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ἐπὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθήρесе τὸν Φώτιον ἐν ἰδίᾳ συνόδῳ, ἣν συνεκρότησε τῷ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἐριδος προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας ἐζήτησε συγχρόνως νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸ μικροῦ τότε χριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν, καίτοι ἀνῆκουσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τὰς πρὸ καιροῦ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καίτοι δεξαμένην τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας. Ὅθεν ὁ Φώτιος κατήγγειλε, δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχιερατικούς τῆς ἀνατολῆς θρόνους τὸν πάπαν Νικόλαον ὡς αἵρετικόν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ 867 μεγάλην σύνοδον, δι' ἧς καθήρесе μὲν καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτὸν, κατεδίκασε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγ-

ματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προσφκειώθη τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβίκον Β', διὰ νὰ προσοικειωθῇ δὲ αὐτὸν κατέπεισε τὸν Μιχαὴλ Γ', νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 23 Σεπτεμβρίου 867, ὁ Βασίλειος, ἀπαλλαγείς τοῦ Μιχαὴλ Γ', ἐμονάρχησεν. Ὁ Φώτιος ἐφαίνετο ἀσφαλίσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ, ἐν τε τῇ Δύσει. Ἀλλ' αἴφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη ὡς ἐκ μηχανῆς.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Βασίλειος κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, ὑπερορίσας αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ τινὶ καλουμένῳ Σκέπη, ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ αὖθις τοὺς οἶκας τῆς ἐκκλησίας. Τί ἄρα προσεκάλεσε τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν; Ἐρρέθη ὅτι ὁ Βασίλειος ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ Φωτίου ὡς ἀπείρξαντος αὐτὸν τῆς θείας μεταλήψεως, καὶ ἀποκαλέσαντος ἀνδροφόνον καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ποτὲ, ἀπεδείχθη ἀριδῆλως ὑπὸ τῶν σοφωτάτων νεωτέρων ἐρευνητῶν· καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲ ἡδύνατο νὰ συμβῇ, διότι, καθ' ἃ εἶδομεν, ὁ Φώτιος ἀρχὴν εἶχε νὰ περιποιῇται πάντα κυριάρχην, συμβιβασθεὶς δὲ, ὅπως ἤξεύρομεν ἤδη, πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ εὐεργέτου Βάρδα, βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον ἤθελε διστάσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Βασίλειον, ὅστις ἐπὶ τέλους δὲν κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν Μιχαὴλ Γ'. εἰμὴ διότι προδήλως καὶ ὁμολογουμένως ἐκινδύνευεν ἐξ αὐτοῦ. Πολιτικοὶ λοιπὸν λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλείου, λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ σπουδαιότατοι. Ἐν πρώτοις οἱ ἰγνατιανοὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῶν φωτιανῶν. Ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ὅλον τὸ πανίσχυρον μοναχικὸν τάγμα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦσαν τυφλῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ὥστε πατριαρχεύοντος τοῦ Φωτίου, ἤθελεν ἐξακολουθῇ κατὰστασις πραγμάτων ἀνάλογος τῆς ἐπὶ τῆς μεταρρύθμισεως· ὁ μὲν ἀνώτερος κλῆρος, καὶ οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἄνθρωποι ἤθελον εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀλλ' ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους πλειονοψυφία ἤθελεν ἀντιπολιτεύεται, καὶ δεινὴ ἐντεῦθεν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἀνατολῇ.

ταραχή, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ἤθελεν ὁ Βασίλειος νὰ κατευ-
νάσῃ, σκοπῶν κυρίως νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κρά-
τος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ
καταστάσεως. Πλὴν τούτου ὁ Βασίλειος ἔνα ὑποστηρίξῃ τὸν Φώ-
τιον ἔπρεπε νὰ ἀναγκάσῃ νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἴσως νὰ αὐξήσῃ τὰς
θυσίας εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβλήθη ὁ Μιχαὴλ Γ'. πρὸς τὸν Λου-
δοβίκον Β', ἐνόμιζε δὲ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον ἐπισφαλές νὰ
φανῇ ἐνδίδων κατὰ τι εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύ-
σεως, ἢ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Αἱ πρῶ-
ται ἠδύναντο νὰ ματαιωθῶσιν ἐν τῇ πράξει, ὅπως συνέβη ἐπὶ Εἰ-
ρήνης καὶ Ταρασίου, διότι ἡ μερὶς ἐπὶ τῆς ὁποίας αὐταὶ ἐστηρί-
ζοντο, ἐνόσφ ἦτο ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ἅμα περιελθούσα εἰς
τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐμετρίαζε τὸν
ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλον, ὡς ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα·
ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος Β' εἶχεν ἀπαιτήσεις πολὺ πρακτικώτερας· δὲν
ἤρκεϊτο νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς αὐτοῦ τίτλος, ἀλλ' ἡ-
ξίου νὰ ἐπικαλῆται αὐτοκράτωρ αὐγουστὶς *Ῥωμαίων* ὀνομάζων
ἀπλῶς τὸν Βασίλειον αὐτοκράτορα *γέας Ῥώμης*· ὃ ἐστὶ παρε-
σκευάζετο νὰ περιορίσῃ τὸν Βασίλειον εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν
τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρῶν ἀπὸ αὐτοῦ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἰταλίας
καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ δὲ τὰς ἐπικρατούσας τότε ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει πολιτικὰς δοξασίας, τοιαύτη ἀπαίτησις ἐλογίζετο ὡς
ἀντιβαίνουσα εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Εἶναι
ἀληθές ὅτι ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τοιαύ-
τας ἀξιώσεις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐμ-
μέσου, ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἄλλος ἰσχυρότερος αὐτοῦ διάδοχος.
Καὶ ἔπειτα ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἠδύνατο οὐδὲ ὡς πρὸς τὸν πά-
παν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸ μικροῦ τότε συγκροτηθεί-
σης συνόδου· μετ' ὀλίγον μάλιστα συνεβιβάσθη πρὸς αὐτόν· ὥστε
καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐνόμιζε τὴν μετὰ τοῦ πάπα συνεν-
νόησιν προτιμωτέραν τῆς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀφοῦ διὰ τῆς μετὰ
τοῦ τελευταίου τούτου συμμαχίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ
ὁ πάπας.

Τοὺς λόγους τούτους εἶχε βεβαίως σταθμίσει πρὸ καιροῦ ὁ Βα-
σίλειος καὶ εἶχε πρὸ καιροῦ διαφωνήσῃ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βάρδα

καὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πραχθέντα· διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς, ἅμα μείνας μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐνόμισεν ὡς ἐν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν ἐξορίαν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου ἀνάκλησιν. Συγχρόνως δὲ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀνήγγειλαν μὲν εἰς αὐτὸν τὴν γενομένην ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολὴν, παρεκάλουν δὲ αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς ὀριστικὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ῥύθμισιν, εἰς τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ἧς ἔργον θέλει εἶναι ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀποκατάστασις. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῆς, περιεῖχεν ἐκφράσεις τινὰς ὑπερβολικῆς εὐλαθείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, τὰς ὁποίας αὐτός τε καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὡς παραδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ἦδη ὁ Βασίλειος ὠνόμαζεν *ἐἴθεον* καὶ *ἀποστολικήν* τὴν γνώμην τοῦ πάπα. Ἄλλ' ὁ Ἰγνάτιος βεβαιοῖ ὅτι «ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ θεαρχικώτατος καὶ παναλκέστατος λόγος, ἓνα καὶ μόνον ἐξηρημένον τε καὶ καθολικώτατον ἱατρὸν (τῶν ἀσθενειῶν καὶ τραυμάτων τῶν τῆς ἐκκλησίας μελῶν) προεχειρίσατο, τὴν σὴν δηλονότι ἀδελφικὴν καὶ πατρικὴν ὁσιότητα». Ἐπειτα δὲ, παραθεῖς τὰς γνωστὰς τοῦ Σωτῆρος ῥήσεις πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσωσιν αὐτῆς»· ἔτι δὲ «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ κλπ.», ἐπιφέρει. «Τὰς δὲ τοιαύτας μακαρίας φωνὰς οὐ κατὰ τινα πάντως ἀποκλήρωσιν τῷ κορυφαίῳ μόνῳ περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἱεράρχας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης παρέπεμψε». «Καὶ τούτου χάριν ἐκπαλαὶ καὶ ἀνέκαθεν ἐν ταῖς ἀναφυσίσαις αἰρέσεσι καὶ παρανομίαις ἐκρίζωται τῶν πονηρῶν σκανδάλων γεγόνασιν (οἱ ἀρχιερεῖς Ῥώμης)». «Καὶ νῦν δὲ ἡ σὴ μακαριότης ἀξίως διατεθεῖσα τῆς δεδομένης σοὶ Χριστόθεν ἐξουσίας · ·

· · · τὸν διὰ τῆς θυρίδος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων ληστρικῶς εἰσελθόντα (Φώτιον) · · · · · τῇ χειροουργίᾳ τῆς ἱεραρχικῆς σου καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλη-

σίας ἐξέτερες σώματος». Βεβαίως διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ἐκ πρώτης ὀψεως ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα Ῥώμης. Ἀλλὰ τούτου τεθέντος, ἰδιὰ τί δὲν ἀντιτίθετο εἰς μόνον τὸν πάπαν ἡ ὀριστικὴ καὶ τελειωτικὴ τῆς ἀνὰ χεῖρας ὑποθέσεως ῥύθμισις, ἀλλὰ συνεκαλεῖτο ἐπὶ τούτῳ σύνοδος οἰκουμενικὴ; διὰ τί αὐτὸς ὁ πάπας συνήνει νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην; Πῶς δὲ ἔμελλε νὰ συμπράξῃ; ὡς πρόεδρος; ἀλλὰ τότε δὲν ἦτο κυρίαρχος. Ὡς κυρίαρχος; ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ σύνοδος; Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὅσῳ περιποιητικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα, ὅπως βεβαιοῦσιν οἱ δυτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἐργενοῦθερ ἀπεναντίας μάλιστα διὰ τῆς προτάσεως τοῦ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπεδείκνυνεν ὅτι δὲν παραδέχεται ἀπολύτως τὴν κυριαρχικὴν τοῦ πάπα ἐξουσίαν. Καὶ τῶντι μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι βασιλεὺς καὶ πατριάρχης οὐδόλως ἐνόουν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου εἰς τὸν πάπαν ὑποταγῆς· ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Βασιλείου, ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι μόνον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν σύμπραξιν ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ, δίκην θυμάτων, τὸν Φώτιον καὶ τοὺς φωτιανοὺς, ἐπιφυλαττόμενος ὅμως νὰ διασώσῃ ἀκέραιον τὸ κυριαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀξίωμα. Ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ τε πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἀπέδιδον πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς ἐπὶ αἵρέσει κατηγορίας, ὅσας πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν ἀπήγγειλε μὲν ὁ Φώτιος κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἐκύρωσε δὲ ἡ τελευταία οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀλλὰ πρώτιστον μέλημα εἶχον τὴν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ εἰπῶμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραχωρήσεων τὰς ὁποίας κατὰ τὸ φαινόμενον ἐποίουν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὅταν ἔφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Ῥώμην, ὁ πάπας Νικόλαος εἶχεν ἀποθάνει· ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς Β' συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ ἰουνίου 869 ἰδίαν εἰς Ῥώμην

ἑνὸς ἧτις κατεδίδασκεν ἀπάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἰγνατίου συγκροτηθείσας συνόδους, ὡς παρασυναγωγὰς, ἀνεθεμάτισεν αὐτὸς τὸν Φώτιον, καὶ ἀπένευμεν συγγνώμην εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας ἐὰν μετανόησαντες φανῶσιν εὐπειθεῖς εἰς τὰ παπικὰ δόγματα. Μεθ' ὃ ὁ πάπας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τοποτηρητάς ἵνα κομίσωσι τὰς προκειμένας ἀποφάσεις, καὶ προσέτι δῆλωσιν ῥητῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποταγῆς, φροντίσωσι νὰ ὑπογραφῶσι πάντα ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προεδρεύσωσι τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἧτις προέκειτο ἤδη νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθε τῇ 5 ὀκτωβρίου 869, καὶ ἐν αὐτῇ ὅτε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιμείνωσι πολιτευόμενοι ὅσον ἐνδέχεται συμβιβαστικῶς, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ κύριος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ κατὰ δίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ὅσοι δὲν ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν γενομένην μεταβολὴν, ὃ ἐστὶ νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔπραξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Ἀλλ' ἂν ἐπολιτεύθησαν συμβιβαστικῶς, δὲν ὑπετάχθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς ὅλας τὰς θελήσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἐνώσεως τύπος ὃν λατινιστὶ συντεταγμένον ἐξαπέστειλεν ἐκ Ῥώμης ὁ πάπας, ἵνα ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ματερράσθη κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συντομώτερον, καὶ προσέτι εἰς τρόπον ὅπως ἀναιροῦντα τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ὑποταγῆς. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω πῶς ἐλληνιστὶ διατυπωθεῖσαν δῆλωσιν ὑπέγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐγίνε καὶ ἤδη ὅτι εἶχε πράξει ὁ πατριάρχης Ταρχσίος ὡς πρὸς τὰς πατριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀδριανοῦ Α'. ἐπὶ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (σελ. 565 τοῦ τρίτου τόμου). Τφόντι τὸ ἐλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ ἡμέτεροι, ἔλεγεν ἀπλῶς ὅτι ἀναθεματίζουσι τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, ὅτι παραδέχονται πάντα ὅσα περὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδριανός, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας διελάμβανε. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομέ-

νας αποφάνσεις καὶ ἐνεργείας τῆς συνόδου ἔμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ ἔτι σαφέστερον ἢ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰγνατίου, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προαίρεσις. Κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῦθερ ἡ ἀρχὴ ἣτις ἐπεκράτησε τῶν συζητήσεων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν αποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου εἶναι, ὅτι οὐχὶ ὁ πάπας μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ οἱ πέντε πατριάρχαι, ὃ ἐστὶν ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, εἶναι οἱ δικαιούμενοι νὰ κρίνωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀφροῶντος εἰς τὴν ὅλην ἐκκλησίαν. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰλίας ἀπεφάνετο ὅτι «τὰς πατριαρχικὰς κεφαλὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναφύμενα σκάνδαλα δι' αὐτῶν ἀφανίζονται.» ἀπλῶς δὲ προκαθήμενον ὀνομάζει τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Ὁ δὲ Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, εἰς τῶν πιστοτέρων ὁπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου, καταδεικνύων τὴν παντελῆ τῶν πέντε ἱεραρχῶν ἰσότητά, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς «ἔθετο καὶ τῷ στερεώματι τῆς ἐκκλησίας οἷόν τινας μεγάλους φωστῆρας τὰς εὐθεῖς πατριαρχικὰς κεφαλὰς εἰς φαῦσιν πάσης τῆς γῆς, ὥστε ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός.» Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐκφέρει ῥητότερον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις κρίνονται οὐχὶ ὑπὸ ἐνὸς τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς τῶν πατριαρχῶν πλειονοψηφίας, ἐρωτῶν· «πράξιν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων τίς λῦσαι δυνήσεται;» Ὡσαύτως δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Βαάνης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς φωτιανοὺς παραινέσει αὐτοῦ, ἠρώτησεν αὐτούς· «δείξατε τὴν ὥραν ταύτην ὅτι εἴτε αἵρετικὸς τις, εἴτε σχισματικὸς ἐν οἰσθητότε τόπῳ ἐφρόνησεν ἔξω τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καὶ διεσώθη· εἰ γοῦν σήμερον τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πέντε κατακρίνουσιν ὑμᾶς, τίς ὁ βοηθήσων ὑμῖν;» Ὡμίλησε δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τεσσάρων μόνον πατριαρχῶν, καὶ ὁ Βαάνης πρῶτον μὲν περὶ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ἀμέσως περὶ πέντε, διότι ὁ σύγγελος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δὲν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ 870 καὶ δὲν μετέσχε κατὰ πρῶτον τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν τῇ ἐννάτῃ

αὐτῆς συνεδριάσει· ἀλλ' ἦτο γνωστὴ ἐκ προοιμίου ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ὁμοφροσύνη αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοῦ πάπα ἀντιπρόσωποι, οἱ τῆς συνόδου προεδρεύσαντες καὶ πάσας τὰς δοξασίας ταύτας ἀκούσαντες οὐ μόνον δὲν ἡμφισβήτησαν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ διὰ τινων κανόνων τῆς συνόδου ταύτης, οἷον τοῦ 14, τοῦ 17 καὶ τοῦ 21 ῥητῶς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἐργενοῦθερ, ἀνεγνώρισαν τὴν μεταξὺ τῶν πέντε ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα. Ὡς τε οἱ τὴν σύνοδον ταύτην συγκροτήσαντες ἀρχιερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες σαφέστατα διὰ τῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάσεων αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἀποδέχωνται κυριαρχικόν τι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ πάπα.

Τοῦτο δὲ κατέστη ἔτι φανερώτερον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν ὑπόθεσις. Ἐν τῇ 6 συνεδριάσει ἣτις ἐγένετο τῇ 25 ὀκτωβρίου, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ὁ Φώτιος, προσαχθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἀπεποιήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, ἤξιωσαν ὅτι τὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπεφασίσθησαν ἤδη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὑπὸ τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ὅτι ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιτραπῇ περαιτέρω τις ἀπολογία ἐνώπιον τῆς συνόδου εἰς τοὺς φωτιανοὺς ἐπίσκοπους. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος ἀπῆρτησε νὰ ἀκούσῃ ἡ σύνοδος τοὺς φωτιανοὺς, καὶ προεδρεύσας αὐτοπροσώπως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, διέταξε νὰ προσέλθωσιν οἱ κατηγορούμενοι, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, οἵτινες δὲν ἀντέστησαν πλείονον. Τὸ μὲν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ οἱ φωτιανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεποιήθησαν, ὅπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρούσης συνόδου, συγκατεδικάσθησαν ἅπαντες καὶ συνανθεματίσθησαν μετὰ τοῦ Φωτίου, ἡ σύνοδος ὅμως δὲν παρέστη ὡς ἀπλοῦς ἐκτελεστῆς τῶν προηγουμένως ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντων, ἀλλὰ ἐξέδωκεν ἰδίαν ἀπόφασιν, ἀφοῦ αὐτὴ ἡκρόασατο τῶν κατηγορουμένων. Πρὶν προδῶμεν περικιτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι, παρ' ἐκτὸς τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ἐκλήθησαν ἐνώπιον τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8 αὐτῆς συνεδρίᾳσιν, τὴν γενομένην τῇ 5 νοεμβρίου, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἰκονομάχων. Ἐκ τούτων τρεῖς μὲν, ὁ κληρικὸς Νικήτας, ὁ νομικὸς Θεοφάνης καὶ τις Θεόφιλος,

ἀρνηθέντες τὰ δόγματα αὐτῶν, προσῆλθον εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ἐπαινεθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστερος πάντων, ὁ γηραιὸς προστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως Θεόδωρος ὁ Κρίθινος, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ συνανθεματίσθη μεθ' ὄλων τῶν τετελευτηκότων καὶ ζώντων ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ σύνοδος ἐξέδωκε προσέτι καὶ τινας κανόνας ἀναγομένους τὸ πλεῖστον εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα κυριώτατα παρ' αὐτῆς λυθέντα ζητήματα, τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν καὶ τὴν καταδίκην τῶν εἰκονομάχων, μεθ' ὃ διε-
λύθη κατὰ τὴν δεκάτην συνεδρίασιν τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 28 φεβρουαρίου 870. Πρὶν κηρύξῃ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἐὰν πάντες ὁμοφώνως παραδέχωνται τὰ ἀποφασισθέν-
τα, εἰς ὃ ἡ σύνοδος ἀπεκρίθη διὰ πανηγυρικῶν ἐπευφημιῶν ὡς πρὸς τὰ γενόμενα, καὶ νέων ἀναθεματισμῶν κατὰ τῶν ἀντιδο-
ξούντων. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐπεθύμει καὶ ἤλπιζε νὰ κλείσῃ τὰς θύρας τοῦ λοιποῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας ἔρι-
δας, προσέθηκεν ὅτι αλυομένης τῆς ἀγίας ταύτης καὶ οἰκουμενι-
κῆς Η'. συνόδου, ὁ φωραθησόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐναν-
τιοῦσθαι, ὅστις ἂν εἴῃ, συγγνώμην παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν οὐχ
εὕρησει, ἀλλ' ἐνδίκως κατακριθήσεται καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ἀ-
πελαθήσεται».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη σύνοδος, ἣν οἱ μὲν Λατῖνοι ὠ-
νόμασαν Η'. οἰκουμενικὴν, εἰ καὶ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, οἱ δὲ
ἡμέτεροι ἀπεκάλεσαν βραδύτερον διαρρήδην ψευδογδόην, ψευδοοι-
κουμενικὴν, βιαίαν, παράνομον· καὶ ταῦτα ἐπρέσβευσαν περὶ αὐ-
τῆς αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες, διότι δῆθεν ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρ-
χικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ἐξ ὅσων ἀνωτέρω
ἐξεθέσαμεν συνάγεται προδήλως ὅτι ἀπεναντίας ἡ σύνοδος αὕτη
καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ισότητος μεταξὺ τῶν πέντε πατριαρχῶν,
ἥτοι τὴν λεγομένην ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν, ὀνομάσασα ἀπλῶς
προκαθήμενον τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Τούτου δὲ οὐ-
τως ἔχοντος, τίνος ἕνεκα ἄρᾳ γε ἀπεδοκιμάσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἡμε-
τέρων, τοσοῦτον δὲ προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δυτικῶν;
Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἀδριανὸς Β'. ἀπεδέξατο μὲν τὴν
σύνοδον τοῦ 869, δὲν ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ρηθέντα καὶ ἀπο-

φασισθέντα περί τῆς πενταρχίας. Τοῦτο ὁμῶς κατ' οὐδέν ἐλαττοῖ τὸ κῦρος τῶν ἀποφασισθέντων, ὅχι μόνον διότι οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ οὐδόλως ἀντέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἅμα ὁ πάπας ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ὡς πρῶτος ἐν ἴσοις, δὲν ἐδικαιοῦτο ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ μονομερῶς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισθέντα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ περὶ πενταρχίας ἀποφασισθέντα, ἢ μήπως ἀφ' ἐτέρου ἐκυρώθῃ ἡ κυριαρχικὴ τοῦ πάπα ἀξίωσις; Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὅχι· ὥστε πάντοτε δέον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἡμέτεροι κατεδίκασαν αὐτήν; Τὸ σπουδαιότερον ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ κατ' αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ μετασχόντες αὐτῆς ἱεράρχαι. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει δὲν εἶχον παρευρεθῇ, παρεκτός τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ῥώμης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰμὴ μόνον 12 ἐπίσκοποι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι προσαυξάνοντες καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐπομένην συνεδρίαν συνεποσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς 102, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρὸς παράβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν αἱ μεγάλαι τῆς Ἀνατολῆς σύνοδοι ὅσαι ἢ παρὰ πάντων ἢ παρὰ τινων ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαί. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς δύο προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Φωτίου προεδρευθείσας συνόδους, τῇ 861 καὶ 867, εὐρίσκομεν ὅτι τῆς μὲν πρώτης μετέσχον 318 ἐπίσκοποι, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πράξεις φέρουσι περὶ τὰς 1000 ὑπογραφάς. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέσχον τῆς προκειμένης συνόδου καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Φωτίον, καίτοι ὁ βασιλεὺς πάσῃ δυνάμει ἐπροστάτευσεν τὸν Ἰγνάτιον· νέα αὕτη ἀπόδειξις ὅπως ἀδικος εἶναι ἡ τοσάκις ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἐπαναληφθεῖσα κατηγορία ὅτι παρ' ἡμῶν οἱ βασιλεῖς ἤγον καὶ ἔφερον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δ' εὐάριθμον τοῦτο τῶν ἀποδεξαμένων τὴν σύνοδον τοῦ 869 ἐπισκόπων, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ δυτικοί, ἀλλ' ἐπιφέρουσιν ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων οὐδέποτε ἐξετιμῆθη ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν μετασχόντων αὐτῶν ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἡ νομιμότης τῆς προκειμένης στηρίζεται

ιδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τῶν τοποτηρητῶν ὅλης τῆς Δύ-
σεως καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατο-
λῆς. Καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ νομιζομεν ὅτι ἀναμνησκόμενοι ὅσα
συνέβησαν ἐπὶ τῶν πλείστων προηγουμένων συνόδων, δὲν δυνά-
μεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν παρούσαν ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγ-
κροτήσεως αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπέισθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ
μᾶλλον ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς
τὴν ἐπιτραπείαν αὐτῷ προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ 150 πε-
ρίπου ἔτη, ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, δὲν ἔπαυσαν πολιτευό-
μενοι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης μετὰ τῆς αὐτῆς μετριοπα-
θείας καὶ συνέσεως, ἣν εἶδομεν διαλάμψασαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ
869, ὅτε αἰφνης ὁ πάπας Λέων Θ'. ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα
τοῦ Φωτίου ἀφώρισε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἵρετικὴν.
Τότε τελευταῖον ἐνόησαν οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ
ἐξυμνησθῇ ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης, καὶ νὰ συμβιώσῃ μετ' αὐτῶν ἐν
εἰρήνῃ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν
συνόδων. Καὶ τότε μόνον ἀναλαβόντες αὐθις τὸ ὄπλον τοῦ Φωτίου
ἐπεχείρησαν νὰ ἐγείρῳσι κατὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἐκείνης τῆς δυ-
τικῆς ἐκκλησίας ἐπιθέσεως φραγμὸν τινὰ ἰσχυρότερον τῶν ὁρισμῶν,
ὅσοι τοσάκις ἐπανεληφθῶσαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων περὶ
τῶν ἀπλῶν αὐτῆς πρεσβείων, ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἀμυνόμενοι ἤδη, κα-
τεδίκασαν τὰς καινοτομίας ὅσαι ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς
τὰ ἀρχικά τῆς ἐκκλησίας δόγματα, νόμιμα καὶ ἔθιμα, ἵνα ὁ ἀρ-
χιερεὺς τῆς Ῥώμης, εἴτε ὁμολογῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, εἴτε
ἐπιμένων εἰς αὐτάς, εἴτε δηλαδὴ ὑποκύπτων εἰς τὴν ἐκκλησίαν
τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε χωριζόμενος ἀπὸ αὐτῆς, νὰ ἀποβάλῃ οὕτως
ἢ ἄλλως πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἐνασκήσῃ τοῦ λοιποῦ κυριαρχικὰ
ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος τοῦ 869 εἶχεν ἀφή-
σει κατὰ μέρος τὸν φραγμὸν τοῦτον, οὗ τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετα
ἡ τοῦ 867 σύνοδος, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ
ὀχυρώσῃ τοὺς προηγουμένους ὁρισμοὺς, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἀπε-
δείχθη πλείστακις ἀνεπαρκῆς, τούτου ἕνεκα ἡ προκειμένη σύνοδος
ἐλογίσθη ἀποδοκιμαστέα καὶ καταδικαστέα. Ἐννοεῖται ἤδη τίνας
ἕνεκα οἱ δυτικοὶ τ' ἀνάπαλιν ἀπεδέχθησαν καὶ ἡσπάζθησαν αὐ-
τήν. Ναὶ μὲν αὕτη δὲν ἐπεκύρωσε κατ' οὐσίαν τὰς κυριαρχικὰς

τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἀξιώσεις, καθιερώσασα ἀπ' ἐναντίας ἐτέραν ἀρχήν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν. Ἀλλὰ κατὰ τύπους ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐφάνη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑποκύπτουσα εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πάπα, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δι' ὧν οὗτος προσεκληθῇ νὰ συμπράξῃ εἰς αὐτὴν, παρεστάθη ὡς διαιτητῆς, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἡ δῆλωσις ἣν ὑπέγραψαν οἱ ἀρχιερεῖς, ἐστάλη ἐκ Ῥώμης· διότι ἡ σύνοδος τοῦ 867 ἡ ἐπαγαγούσα καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ πάπα, ἀνετράπη ἐκ θεμελίων· διότι ὁ Φώτιος ὁ κυριώτατος τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων πολέμιος, κατεδικάσθη· καὶ διότι ἔσχυσαν ἤδη πᾶσαι αἱ ιδιόρρυθμοὶ ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ πάπα κατὰ τοῦ Φωτίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐλογίσθησαν ὡς ἔμμεσός τις ἀναγνώρισις τῆς ποθητῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ πάπαι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 867, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην ἱκανοποίησιν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ζητήσωσι βραδύτερον τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς.

Ἐπὶ τέλους λοιπὸν ἐπεκράτησε τὸ τοῦ Φωτίου σύστημα καὶ ὄχι τὸ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ ζήτημα δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ νὰ ᾔηται ἀπλῶς διοικητικόν, ἀπέβη αὖθις δογματικόν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν θέλομεν παύσει λυπούμενοι, διότι ὁ Φώτιος πρῶτος ἔφερεν εἰς μέσον τὴν δογματικὴν διαίρεσιν. Ναὶ μὲν οἱ Λατῖνοι ἤθελον βεβαίως καὶ οἰκοθεν μεταχειρισθῇ τὸ ὄπλον τοῦτο· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἤθελεν εἶναι πάντοτε προτιμότερον νὰ μείνῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς διαίρέσεως εὐθύνη. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐπιμένομεν ἐπαινοῦντες τὴν μετριοπάθειαν αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτῆς δὲν ἐθυσίασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας μας, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως ἡλίου φαεινότερον. Τῶντι τρεῖς ἡμέραι εἶχον μόλις παρέλθει ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, ὅτε ὁ Βασίλειος συνεκάλεσεν ἰδίαν τῶν πέντε πατριαρχῶν ἢ πέντε μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων σύνοδον, ἵνα λύσῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι, ὡς ἡξέυρομεν ἤδη, (σελ. 823 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) εἶχον πρὸ τινος χρόνου ἀποδεχθῇ τὸν χριστιανισμόν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας καὶ βασιλείας. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχον, τούτου ἕνεκα, ἱκανὰ παρὰ τῶν

ἡμετέρων πλεονεκτήματα, ἐφάνησαν ἔπειτα εὐδιάθετοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ὡσαύτως παρ' αὐτῆς τε καὶ παρὰ τῶν Φράγκων. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν, ὑπολαβόντες συμφερωτέραν τὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνωσιν, ἀπέστειλαν αὐτόθι πρέσβεις, ἔτι διαρκούσης τῆς μεγάλης συνόδου, ἵνα λυθῇ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἀρχηγῶν ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ζήτημα, εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο θρόνων, τῆς παλαιᾶς ἢ τῆς νέας Ῥώμης, θέλει ὑπάγεται ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Βασίλειος συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν τεσσάρων ἄλλων πατριαρχῶν. Ὁ Ἰγνάτιος καίτοι παρὼν δὲν μετέσχε τῆς συζητήσεως οὐδὲ τῆς ἀποφάσεως, διότι ἐνείχετο εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἣτις ἐμελλε νὰ κριθῇ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα αὐτῶν, ἔσπευσαν νὰ ἀντεῖπωσιν ὅτι ἡ Βουλγαρία εἶναι ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀπετάθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον παραδοὺς αὐτῷ ἑαυτὸν τε καὶ τὴν χώραν καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ δεξάμενος ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτω τῇ ἀληθείᾳ· οἱ τοποτηρηταὶ ὅμως τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀντιπαρετήρησαν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωσι πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ πῶς δέον νὰ ὀρισθῶσιν. Ἡρώτησαν λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους, εἰς τίνα ἀνῆκεν ἡ χώρα αὐτῶν ὅταν καθυπέταξαν αὐτήν, καὶ ἂν ὑπῆρχον τότε αὐτόθι Ἕλληνες ἢ Λατῖνοι ἱερεῖς· ἐπεὶ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ μὲν χώρα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Ἕλληνες δὲ μόνον ἱερεῖς ὑπῆρχον τότε αὐτόθι, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀπεφάνησαν ὅτι ἄρα ἡ χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξερράγη μᾶκρὰ συζήτησις, τῆς ὁποίας ὅμως ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως, λαμπρῶς οὕτως ἐφαρμοσθέντος τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς πενταρχίας κανόνος. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη, ὥστε κατέστη ἑπερ ποτὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ 869 καθιέρωσε τὴν

μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα, οὐχὶ δὲ τὴν κυριαρχίαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Βασίλειος οὐδὲ κεραίαν ἐθυσίασε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος σκοπὸς οὗ ἔνεκα κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀπεδοκίμασε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς δύσεως πραχθέντα, ἥτοι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἀπέτυχεν ἐπὶ τινὰ χρόνον. Οἱ πολυάριθμοι φωτιανοὶ ἐπίσκοποι, καίτοι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν· καὶ, παραμυθούμενοι, ἐμψυχούμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Στενῶ τοῦ Βοσπόρου διατρίβοντες, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦντες χωριστὴν ἱεραρχίαν, τελοῦντες χωριστὰς ἱεροπραξίας, καὶ ἔχοντες χωριστὸν ποίμνιον. Τὸ ποίμνιον τοῦτο δὲν ἦτο ὅσον τὸ τοῦ Ἰγνατίου πολυάριθμον· διότι, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ἡ μερὶς τοῦ Φωτίου συνέκειτο ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ ἀνωτέρων τοῦ κράτους τάξεων, ἐνῶ περὶ τὸν Ἰγνάτιον συνεσπειροῦτο ὁ πολὺς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ὄχλος. Ἐὰν ὅμως οἱ φωτιανοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ἀσθενέστεροι, ὑπερίσχουν κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τούτου κατεῖχον πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιοματάων, ὁ δὲ Βασίλειος, συμβιβαστικῶς πάντοτε πολιτευόμενος, δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἡττηθέντων, ἕκαστος ἐννοεῖ οἴκοθεν πῶς οὗτοι ὠφελοῦμενοι ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν, ἂν ὅχι ἀντιπαλαίοντες κατὰ τῆς καθεστῶσης ἐκκλησίας, τοῦλάχιστον κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἀπὸ αὐτῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ τινὰ ἔτη· ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐνόησε προἰμῶτατα ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπειδὴ οὕτε δογματικῶς διεφάνει πρὸς τὰ καθεστῶτα, οὕτε φύσει ἦτο διατεθειμένος νὰ διαγάγῃ βίον ἰδιωτικόν, ἐσκέφθη ἐξ ἀρχῆς πῶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐκρύβου θέσεως εἰς ἣν περιέστη. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησε νὰ δημαγωγήσῃ· δὲν ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς πολλοὺς

ἀπαρνούμενος τὰ ἐλευθέρια αὐτοῦ φρονήματα χάριν τῶν προλήψεων τοῦ ὄχλου, καὶ αὐτὸς, ὁ τοσάκις τοσοῦτον εὐτελῶς κολακεύσας τοὺς ἰσχυροὺς δυνάστας, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος· τόσον εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα σώζουσι καὶ ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ἀριστοκρατικὰς τινὰς ἑξεις. Ἐν ἔτει 869, καὶ πρὸ τῆς συνόδου, καὶ διαρκούσης αὐτῆς, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φυσικὰ φαινόμενα ὀλέθρια, σεισμὸς φοβερὸς καὶ καταιγὶς σφοδρά, ἐξ ὧν ἕνεκα μὲν τοῦ σεισμοῦ πολλὰ ἐκκλησιάαι καὶ πλεῖστοι οἴκοι καὶ περιστύλια κατηδαφίσθησαν, καὶ κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀμύθητος πανωλεθρία, ἕνεκα δὲ τῆς καταιγίδος, ἐκτὸς ἄλλων δεινῶν, αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου ὁ τῆς στέγης μόλυβδος ὡς μεμβράνα τις συνελίχθη. Ὅταν πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν εἶχε συμβῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεισμὸς μέγας (σελ. 817 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφορὰν ταύτην ὡς σημεῖον τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν καταδρομὴν, ἣν ὑφίστατο τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν ἦτο εὐλογώτερον ἢ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἡδὴ, αἱ τοῦ 869 συμφοραὶ ὡς ἐπιγενόμεναι ἕνεκα τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου. Καί τινες φαίνεται τῶν ὁπαδῶν του ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα καταπλήξωσι τὰ πλήθη καὶ προσελκύσωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πεπτωκότος πατριάρχου. Ἄλλ' ὁ Φώτιος, ὅστις τῷ 861 δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὅτι οἱ σεισμοὶ συμβαίνουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν ὑδάτων, δὲν ἐπέισθη οὐδὲ νῦν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀντίθετον ὄπλον πρὸς ὄφελος αὐτοῦ· καὶ ἀπαντῶν πρὸς ἀρχαῖον φίλον, τὸν μετ' αὐτοῦ πεσόντα καὶ ἐξορισθέντα Γρηγόριον Ἀσβεστάν, ὅστις πιθανώτατα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὰ γενόμενα τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν, ἔγραφε διαβόητην· ἀεγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκας τίνουσιν τὴν πόλιν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὑμῶν ὁσιότητα ταῦτα ἐννοεῖν.» Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγήσῃ· καὶ τοῦτο ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἵνα δημαγωγήσῃ ἔπρεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ παραβῇ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δ' ἄνθρωπος αὐτὸς ὅστις, ὡς πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρῶ-

ταγωνιστῶν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, παρεβίωσε πλέον ἢ ἅπαξ τὸ ἡθικὸν αἰσθητήριον, ἐσεβάσθη αἰέποτε ὡς γνήσιος πάλιν Ἑλλήν τὸ αἰσθητήριον τὸ λογικόν. Ὁ Φώτιος λοιπὸν δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγῇ· ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ ἕτερον στήριγμα, καὶ τὸ στήριγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃ ἄλλο εἰμὴ ἡ βασιλεία. Ὅθεν καίτοι καθιρέθη, καίτοι ἐξωρίσθη, καίτοι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, δὲν ἔπαυσεν εὐλαβῶς πάντοτε πολιτευόμενος πρὸς αὐτὸν, καὶ παραινῶν τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ νὰ εὐχῶνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν του ἐν ταῖς ἱερουργίαις. Ὁ δὲ Βασίλειος πάλιν εὐχαρίστως ἔβλεπε ταῦτα, διότι ποθῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ βλέπων ὅτι ὁ γέρων Ἰγνάτιος δὲν θέλει ἐπιζῆσει πολὺ, προησθάνετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἐτέρου διαδόχου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑφισταμένας διενέξεις, ἐνῶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπάνοδος τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τέλους τὴν κοινὴν διαλλαγὴν, διὰ συμβιβασμοῦ τινος αὐτοῦ πρὸς τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Δύσεως. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ὅστις οὐδέποτε κατεδίωξεν αὐστηρῶς τὸν Φώτιον, ἀνεδείκνυτο ὁσημέραι ἐπιεικέστερος πρὸς αὐτὸν, τιμῶν ἰδίως τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός· καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 876 ἀνεκλήθη ὁ Φώτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτραπείς μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τεσσάρων τοῦ βασιλέως παίδων, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, καὶ Στεφάνου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου ἠξίωσαν ὅτι ὁ Βασίλειος ὠρμήθη εἰς τοῦτο σφόδρα κολακευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξορίστου συνταχθείσης, ὡς ἄδεται, γενεαλογίας, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγέτης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρίστατο ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ περιφανοῦς ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἀρσακιδῶν. Ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀνάκλησις παρεσκευάσθη διὰ μαγικῶν ὑδάτων καὶ βρωμάτων παρατεθέντων τῷ βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου τοῦ Σανταβαρηνοῦ, ὅστις μέγα ἐσχῶν παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἦτο ἐνταύτῳ φίλος τοῦ Φωτίου. Τὰ θρυλούμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα, οὔτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος, ὅσῳ κενόδοξος καὶ δεισιδαίμων ἂν ὑποτεθῇ, ἦτο ἐνταύτῳ ἀνὴρ συνετός, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι λόγοι κοι-

νοῦ συμφέροντος σπουδαῖοι ὑπηγόρευσαν πρὸ πάντων τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἤτοι τῷ 877 (κατ' ἄλλους 878) ἐτελεύτησεν ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρᾳ κατέλαβεν ὁ Φώτιος ἐκ δευτέρου τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως. Πῶς τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ἐνῷ ἐσώζοντο ἔτι ἀκέραιαι αἱ ἀποφάνσεις τῆς πρὸ ὀκταετίας συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ἣτις, προεδρεύοντος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Βασιλείου, τασοῦτον πανηγυρικῶς ἀναθεμάτισε τὸν Φώτιον; Πῶς τοῦτο ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, εἰμὴ τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι αὗται σύνοδοι δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου τὴν βραδύτερον ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς σπουδαιότητα, καὶ ὅτι, συγκροτούμεναι κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῆς κοινωνίας, δὲν ἴσχυον εἰμὴ ἐνόσω ἐλογίζετο ἀναγκαῖον νὰ ἰσχύσωσι, καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐκ μέσου ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρεκτὸς εὐαρίθμων τινῶν ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, πάντες οἱ λοιποὶ ἀπεδέξαντο καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Μηδὲ ὠφεληθῶσι πάλιν ἐκ τούτου οἱ δυτικοὶ ἵνα ῥητορεύσωσι κατὰ τῆς δουλοφροσύνης τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ὡς προθύμως πάντοτε ὑποτασσομένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν· διότι αὐτὸ τοῦτο ἀπαραλλάκτως ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φώτιος λησμονῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 867 ψηφισθεῖσαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκην, ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ εὐλαβῶς εἰς τὸν πάπαν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ συμπράξῃ δι' ἀποκρισιαρίων εἰς τὴν σύνοδον, ἣν ἐμελέτα νὰ συγκροτήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς κύρωσιν τῶν γενομένων. Ἄλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον ἀληθές ὅτι ἀφ' ἐτέρου ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. λησμονῶν τὰς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῇ, λησμονῶν ὡς αὐτὸς τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ὁποίαν ἀνωμολόγησεν ὡς ὀγδόην οἰκουμενικὴν, ἔσπευσε νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Φώτιον πρῶτον διὰ τῶν ἀποκρίσεων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπό-

λεως ἐπιστολάς, καὶ δεύτερον διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς συνόδου ἦν συνεκάλεσεν ὁ Φώτιος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἣτις συνῆλθε κατὰ νοέμβριον τοῦ 879, καὶ ἐπτάκις συνεδριάσασα, διελύθη κατὰ μάρτιον τοῦ 880, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα τῆς πρὸ δεκαετίας κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης, καὶ, κατὰ τοῦτο ἡ πανηγυρικωτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων, πλὴν τῆς ἐν Χαλκηδόνι, διότι, παρεκτός τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα, παρέστησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοὺς 360 μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Δὲν ἠρκέσθη δὲ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν Φώτιον, ἀλλὰ μονοноῦ ἐθεοποίησεν αὐτὸν, βεβαίως ἀναδείξασα καθυπέρτερον τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροίθερ, τῆς συνόδου δὲν προέστησαν ὡς ἄλλοτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλὰ προέδρευσε ὁ Φώτιος. Ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει, μετὰ ἄπειρα ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐγκώμια, ὁ Καισαρείας Προκόπιος ἀνέκραξε αἰτιοῦτον ἔπρεπεν ἐπ' ἀληθείας εἶναι τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου τὴν ἐπιστάσιαν λαχόντα, εἰς τύπον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἐπεκύρωσαν τὸν λόγον εἰπόντες· «καὶ ἡμεῖς οἱ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατοικοῦντες ταῦτα ἀκούομεν», ὃ ἐστὶν ἀνεβίβασαν τὸν Φώτιον εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδριάσει οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα οἰκοθεν ἀπένειμαν εἰς τὸν Φώτιον τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν· διότι ἀφοῦ ἡ σύνοδος ἅπασα ἀνεβόησεν, ὅτι Θεὸς οἰκεῖ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἀγνοεῖ,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα προσέθηκαν ἐπὶ λέξεως τὰ ἐξῆς· ἀτὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ τοιοῦτον φῶς διέδωκαν εἰς τὴν καθαρὰν ψυχὴν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου, ὅτι λαμπρύνει καὶ φωτίζει πᾶσαν τὴν κτίσιν. Ὡς περ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ εἰς μόνον τὸν οὐρανὸν περιέχεται, ὅμως ὅλον τὸν περίγειον κόσμον φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὁ κύριος Φώτιος, καὶ καθέζεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν δαδουχεῖ καὶ καταλάμπει». Καὶ πλὴν τούτου ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε διαρρήδην πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην. Τῇ δὲ 13 αὐγούστου 880 ὁ πάπας Ἰωάννης Η΄. δι' ἀπαντήσεών του πρὸς τε τὸν Βασίλειον καὶ

πρὸς τὸν Φώτιον ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Φωτίου. Ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους τῆς ἀνατολῆς, ἐφαίνετο στεφανωθείς δι' ἐπιτυχίας πληρεστάτης. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη καὶ ἐνότης ἐφαίνετο ἀποκατασταθεῖσα ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Αὐτὸς δὲ, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου ἔτι ἐξόριστος καὶ κατὰδικος, εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τῶν ἀντιπροσώπων σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἤκουσεν αὐτοὺς ἀναβιβάζοντας αὐτὸν εἰς ὕψος μέγα, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχε φθάσει, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων ἔμελλε νὰ μετεωρισθῇ, καὶ προσέτι κυροῦντας τὸ κεφαλαιωδέστερον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκης, διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως ἣν ἐψήφισαν πάσης οἰαζομένης προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ὁ θρίαμβος ἐνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης· θρίαμβος πολιτικός, ἐκκλησιαστικός, προσωπικός. Ἀλλὰ τὰ χρυσᾶ ταῦτα ὄνειρα δὲν ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ. Ὁ Ἰωάννης Η'. ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψε τῇ 13 αὐγούστου 880 πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Φώτιον δὲν ἀπεδέχετο τὰ τῆς συνόδου εἰμῇ ἐν γένει μόνον, προσεπιφέρων ὅτι ἐὰν οἱ ἀποκρισιάριοι αὐτοῦ ἔπραξάν τι ἐν αὐτῇ ἐναντίον τῶν ὁδηγιῶν των, ἀποφαίνεται τὸ τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄν. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον εἰμῇ πρῶτον ἵνα προλάβῃ, νῦν μάλιστα ὅτε οὗτος εἶχε τὸν Βασίλειον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν ὀριστικὴν καὶ διαρκῆ μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης διάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Ῥωμαϊκὸς θρόνος ἤθελεν ἀποβάλλει πάντα τρόπον ἐνεργείας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς· δεύτερον διότι εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Βασιλείου κατὰ τῶν δεινῶς πιεζόντων τὰς παπικὰς χώρας Σαρακηνῶν· τρίτον διότι ἠλπίζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπαρχιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔπαυε προτείνων ἀξιώσεις. Προσεπιφέρουσι δὲ οἱ δυτικοὶ ὅτι, καίτοι εἶχε σπουδαίους λόγους ἵνα πράξῃ παρὰ τὰ ἐνεργηθέντα ὑπὸ τῶν δύο προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ καὶ παρὰ τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 869 συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ὁ Ἰωάννης Η'. ἠθέλησεν οὐδὲν ἄτ-

τον νὰ διασώσῃ ὅσον ἔνεστι τὸ κῦρος τῶν προηγουμένως κατὰ τοῦ Φωτίου ψηφισθέντων, ἀποδεξάμενης αὐτὸν ὑπὸ ὅρους τινὰς μόνον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην ἐπὶ συνόδου, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ μὴν ἀναμιχθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας· ὅτι πάντα ταῦτα περιείχοντο ἔν τε ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὴν σύνοδον διὰ τῶν ἀποκρισιαρίων αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ὁδηγίαις τὰς ὁποίας πρὸς αὐτοὺς ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἡ μὲν τῶν ἐπιστολῶν ἑλληνικὴ μετάφρασις παντελῶς ἠλλοίωσε τὰς προαιρέσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ αὐτοῦ, διαπαιδαγωγηθέντες καὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ Φωτίου, παντελῶς ἐλησμόνησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ἄνευ ἐπιφυλάξεως τινὸς, ἀναβιάσαντες μάλιστα αὐτὸν εἰς περιωπὴν κατ' ὑπερτέραν σχεδὸν τῆς τοῦ ἐντολέως αὐτῶν. Περὶ δὲ τούτων ἀκριβέστερον πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης Η΄. διὰ νέου τινὸς πρεσβευτοῦ, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 880, τοῦ ἐπισκόπου Μαρίνου, ἀνελθὼν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐκκλησίας καὶ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνὰ χειρας, ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, πάντων ἀκουόντων εἰπὼν· ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκαν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἀγιώτατοι πάπαι οἱ προκατόχοί μου, ἔστω ἀνάθεμα.

Δὲν θέλομεν μακρηγορήσει ἐνταῦθα περὶ ὧν οἱ ἡμέτεροι ἀντεῖπον ἢ ἠδύναντο ν' ἀντεῖπωσιν εἰς τὸν τρόπον κατ' ὃν παρέστησαν τὰ πράγματα οἱ δυτικοί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὁμολογοῦντες ὅτι πολιτικοὶ πρὸ πάντων λόγοι ἰδιοτελοῦς συμφέροντος ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Φώτιον, ὁ δὲν ὁμολογοῦσιν ἄρ' αὖ γε συγχρόνως, ὅτι ἡ κατηγορία ἦν τοσάκις ἐξήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὡς ἀγομένης καὶ φερομένης ὑπὸ πολιτικῶν λόγων καὶ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν; Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα, λέγουσι, παρεβίασαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπαναλαμβάνόμενον (διότι ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 861, σελ. 821 τοῦ τρίτου τόμου, ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 869,

ἤδη δὲ ἐλέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν) ἀποδεικνύει, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, δυοῖν τὸ ἕτερον· ἢ ὅτι οὐδένα εἶχεν ἄνθρωπον ἱκανῶς τίμιον, ὥστε νὰ τηρήσῃ πιστῶς τὰς δεδομένας αὐτῷ ὁδηγίας, ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἅμα ἰδόντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ἐπεΐθοντο ὅποσον παράλογοι ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ἐπολιτεύοντο εἰς τρόπον ὅσον ἐνδέχεται συμβιβάζοντα αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, ἂν ὥφειλον βεβαίως νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Καὶ ἔπειτα ὁ πάπας Ἰωάννης Η΄. ἐπεκύρωσε κατ' ἀρχὰς τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879—880 ἔτους· καὶ μὲν ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσίν του μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Ἀδριανὸς Β΄. ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσεν, ἔνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων αὐτοῦ, νὰ ἀναγνωρίζῃ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὡς ὀγδόην οἰκουμενικὴν. Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἐλογίσθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ὡς ἔχουσα πληρὴς κύρος, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον πλείστοι δυτικοὶ κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ μὲν ἐπὶ αἰσχυρᾷ ἀνανδρίᾳ, οἱ δὲ ἐπὶ ἀδυναμίᾳ χαρακτῆρος, οἱ δὲ τοῦλάχιστον ἐπὶ ὀλίγῃ συνέσει καὶ προνοίᾳ. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βαρώνιος κατήντησε νὰ ἐκφέρῃ τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης μῦθος ἔλαβεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς πολιτεύματος τοῦ Ἰωάννου Η΄. πρὸς τὸν Φώτιον. Πλὴν τούτου σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η΄. πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον, δι' ἧς ὁ πρῶτος διαρρήδην ἀποδέχεται μίαν τῶν κεφαλαιωδестέρων ἀποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου, καὶ διαρρήδην ἀποδοκιμάζει πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην ἢ ἄλλην τινὰ οἰανδήποτε ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, γράφων πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «παραδηλοῦμεν τῇ αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχῃς πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρῶτον θαρρόμεντας τῇ ἑαυτῶν ἀπονοίᾳ τοῦτο ποιῆσαι, παραβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητάς τῆς θεολογίας τοῦ δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, οἱ συνελθόντες συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰουδά αὐτοὺς τάττομεν.» καὶ μὲν οἱ πλεῖ-

στοι τῶν δυτικῶν ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Πίχλερ ἀνασκευάσας τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δι' ὧν οὗτοι ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν νοθεῖαν αὐτῆς, ἀποδέχεται τὴν δῆλωσιν ταύτην ἀδιστάκτως ὡς γνησίαν. Καὶ διατὶ ὅχι, ἀφοῦ σήμερον εἶναι ἀναμφισβήτητον, κατὰ τὴν σοφωτάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν τοῦ Ἑργενροϊθερ, ὅτι ἐν τῇ ἐννάτῃ ἐκατονταετηρίδι ὁ ῥωμαϊκὸς θρόνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ ἔτι προσθήκην τινὰ εἰς τὸ σύμβολον. Τελευταῖον δέ, καὶ τὸ μᾶλλον ἴσως ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Φώτιος οὐδέποτε ἐφάνη γινώσκων, ἢ καὶ πῶρρωθεν ὅπωςδῆποτε αἰνιτιτόμενος τὸ ἀνάθεμα τὸ ὁποῖον λέγεται ὁ Ἰωάννης Η'. ἀπαγγείλας κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἐν τῷ πολὺ βραδύτερον συνταχθέντι *Λόγῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας*, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξηκολούθει φιλικώτατα πρὸς αὐτὸν διακείμενος. Διότι ἐν τῷ κεφαλαίῳ 88 τοῦ Λόγου τούτου ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου τῆς Ῥώμης. α'Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξοικεῖωτο τὰ ἡμέτερα), οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (δηλαδὴ τῇ συνόδῳ τοῦ 879—880) παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο». Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀντιρρήσεων εἰς τὰ παρὰ τῶν δυτικῶν λεγόμενα περὶ τῆς ἐν ἔτει 879—880 συγκρατηθείσης συνόδου, ἡδύνατο εὐλόγως τις νὰ ἐξαγάγῃ ὡς τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. οὐδέποτε ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσε τὴν προηγουμένως δοθεῖσαν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου

ἐκείνης· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρίνου ὅστις, προϋστάμενος ἀποκλειστικώτερας τινὸς μερίδος τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπισκόπων, εἶχεν ἀποσταλῆ, ὡς εἶδομεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Φώτιον, ἰδίως ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τοιούτων πολιτικῶν ζητημάτων, καὶ ὅτι ἔπειτα ὁ Μαρίνος ἀπέδωκε τὸν ἀναθεματισμὸν εἰς τὸν Ἰωάννην Η'. ἵνα μὴ φανῇ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ὑπῆρξε καὶ τις ὅστις καθ' ὁλοκληρίαν συνεβιβάσθη πρὸς τὸν περιφανῆ ἐκείνον τῆς Ἀνατολῆς ιεράρχην. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἡκυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', πάλιν ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων περιερχόμεθα εἰς τὸ διὰ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἦττον θλιβερὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης Η', ἀφοῦ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Φώτιον, βραδύτερον ἕνεκα συμφερόντων ὡσαύτως πολιτικῶν, περιῆλθε πρὸς αὐτὸν εἰς ῥῆξιν.

Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος τῶν συζητήσεων τούτων καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ ἐπὶ τοσούτους ἤδη αἰῶνας; Ἡ διάστασις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὡς ἐκ τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, οὕτως εἶπεῖν, πεπρωμένη. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος δυσκολώτατα ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι τότε, καθὼς οὐδὲ προηγουμένως εἶχον ἐπὶ μακρὸν συμβιβασθῇ, καίτοι οἱ λόγοι τοῦ χωρισμοῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Τῷ ὄντι, καθ' ἣν ἐποχὴν, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι συνεπληρώθη ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς δύσεως ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κόσμου κλασμάτων, εἶχεν ἐπικρατήσῃ πολλὴ εἰκειότης, ἂν ὅχι ταυτότης πλήρης, καὶ ὅμως καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους ἀγῶνας, οἵτινες ἀνέσεισαν τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον πρὶν ἢ οὗτος ὑπαχθῇ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου, εἶδομεν τὸ κράτος ἁλλεπαλλήλως διχοτομούμενον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολὴν κατεξανισταμένην πάντατε ὑπὸ ἑνατῶν ἀντιπάλων κατὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, τασσομένης ὑπὸ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Καὶ τότε μὲν ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἔπαυσεν ἠττωμένη, ἀνορθωθείσης καὶ ἀσφα-

λισθείσης τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους καὶ πῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῆς Δύσεως ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἐν τῇ τρίτῃ ὁμῶς καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς Δύσεως ὑπεροχὴ ἐμειώθη ὥς ἐκ τῆς βαθμιαίας παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς βίος τῆς ἐλληνικῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ γεννηθέντα, ἀναπτυχθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα χριστιανισμόν, ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ δυτικοῦ. Ὅθεν ἡ Ἀνατολὴ ἀποσπᾶται τῆς Δύσεως, ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος, ἰδρύει ἰδίαν βασιλεύουσαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν παντελεῖ ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατάλυσιν τῆς δυτικῆς μοναρχίας, ἔμεινε μόνη κληρονόμος, ἀντιπρόσωπος καὶ πρόμαχος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐνὸς ἐν τῇ δύσει ἐπεκράτει ἡ πολυκέφαλος ἀναρχία, καὶ ἡ ἀμάθεια, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ βία ἦν συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν οἱ καταλύσαντες τὴν δυτικὴν μοναρχίαν βάρβαροι, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία σπουδαία κυριαρχικὴ ἀξιώσις ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐν τῇ δύσει ὥς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἀνατολὴ, καθὼ διασώσασα τὸ μόνον περιλιπόμενον κλάσμα τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπελάμβανεν ἑαυτὴν ὥς μόνην διάδοχον ὅλων αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων, καὶ αἰείποτε μὲν διετήρει τὰς περὶ τούτου ἀξιώσεις, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ ἐπεχείρησε νὰ πραγματώσῃ αὐτὰς διὰ τῆς τῶν δυτικῶν χωρῶν ἀνακτήσεως. Ἄλλ' ἅμα ἐκ τοῦ χάους τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐσύγχυσε τὰ πάντα ἐν τῇ δύσει, ἤρχισε νὰ παράγεται νέα τις εὐρυθμὸς πραγμάτων κατάστασις, καὶ πρὸ πάντων ἅμα ἰδρύθη ἡ νέα δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, δεινὴ ἔρις καὶ διένεξις προέκυψε μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ μὲν νέα δυτικὴ αὐτοκρατορία, στηριζομένη εἰς τοῦτο ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐχρίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη, ἤξιον ὅτι εἶναι διάδοχος τῆς δυτικῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι ἐπομένως δικαιούται νὰ ἀρχῇ ἀπάσης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου· ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία πάλιν, στηριζομένη εἰς τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον αὐτῆς ὑπαρξίν, ἤξιον ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲ ἐπειθετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἔριδι ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ὅχι τόσον ὥς πρὸς τὰς

ἀμφισβητουμένης χώρας, (διότι τελευταῖον κατέχουσα οὕτως ἢ ἄλλως τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ) ὅσον διὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔφερον εἰς μέσον. Ἐνῷ ἡ νέα τῆς Δύσεως αὐτοκρατορία δὲν ἐδίστασεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τελευταία αὕτη ἀπεποιεῖτο νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὴν νέαν αὐτῆς συνάδελφον, μὴ θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ τετελεσμένα ἔχουσιν ἀκαταμάχητόν τινα δύναμιν, ὃ δὲ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτὰ, ὅσakis δὲν δύναται νὰ τὰ καταβάλῃ, κινδυνεύει νὰ καταβληθῇ αὐτός· ἦτο δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἥτις μόλις ἔσωξεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν περικειμένων κινδύνων, δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἐν τῇ Δύσει ἀποτελεσθὲν μέγα γεγονός. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀφορμὴν τῆς ἔριδος προσετέθη ἡ οὐσιώδης διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις ἡ ἥδη προκύψασα μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν δύο κόσμων, μεταξὺ τοῦ φεουδαλικοῦ, τοῦ αὐτεπαγγέλτου, τοῦ αὐτεπιτάκτου βίου τοῦ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διαπλασθέντος, καὶ τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ διατετυπωμένου, τοῦ πεπεδημένου τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος, οἵτινες τοσοῦτω ὀλιγώτερον οἰκείως καὶ φιλίως ἀπέβλεπον πρὸς ἀλλήλους καὶ διέκειντο, ὅσῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλὴ ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ περὶ τὴν δίκαιαν εὐτέλεια, ἐνῷ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἠκμαζον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία. Ἀλλὰ οὔτε ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν διένεξις, οὔτε ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν ἀντίθεσις ἠθελον ἀρκέσει νὰ ἐπαγάγῃσιν ὀριστικὴν τινα διχοτομίαν, ἐὰν τρίτη τις δύναμις δὲν ὠφελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἐκείνων καὶ διενέξεων, ἵνα παρασκευάσῃ καὶ ὑποθάλῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὴν ὀλεθρίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σύγκρουσιν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν κυριαρχικῶν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἀξιώσεων, ὅστις, ἀγωνιζόμενος ἀδιακόπως νὰ καθυποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μετεχειρίσθη ἐπιτηδειώτατα πρὸς τοῦτο τὰ τε πολιτικὰ συμφέροντα τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ποικίλην ἀντίθεσιν τῆς νέας δυτικῆς κοινωνίας. Καὶ γινώσκει ὡσαύτως ὁ

ἀναγνώστης ὅτι ἤ,τε ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καίτοι ἀείποτε ἀναγνωρίσασαι τὰ πρωτεῖα τῆς Ῥώμης, οὐδέποτε συνήνεσαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν μεταβολὴν τῶν πρωτείων εἰς κυριαρχίαν. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθής, ἡ σπουδαία ἀφορμὴ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως, καὶ ὅχι ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ συνοδικαῖς συζητήσεσιν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἀπλᾶι προφάσεις, καὶ περὶ ἃς ἐν τούτοις κατηναλώθησαν καὶ καταναλίσκονται, ὡς μὴ ὠφελες, μέχρι τῆς σήμερον τοσαύτη πολυμάθεια καὶ τοσαῦτα πάθη. Αἱ δύο ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν διότι ἡ μὲν δυτικὴ ἐζήτει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς, ἡ δὲ ἀνατολικὴ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν δυτικὴν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διενέξεως, εἵπομεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπὶ δὲ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διενέξεως, ἀναγκαζόμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων οὔτε ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἀποκύημα φιλοδόξου τινὸς θεοκρατικοῦ συστήματος εἰς τὸ ὅποῖον ἡ Ἀνατολὴ ἦτο τόσῳ ὀλιγώτερον ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ὅσῳ ἐπὶ τέλους ἅπασα ἡ Εὐρώπη κατεξάνεσθαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πᾶν δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῆς, οὐδὲν ἥττον ἐπολιτεύθη μετὰ πάσης μετριοπαθείας πρὸς τὴν ἀδιακόπως ἐνισταμένην κατ' αὐτῆς ἀγέρωχον ἀδικίαν. Δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε πρὸς παθοῦσα νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἔνωσιν ἐπὶ ὅροις δικαίοις. Αὐτὸς ὁ Φώτιος ἅμα ἀρχιεράτευσεν ἐν Ῥώμῃ ἀνὴρ εὐδιάθετος νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, οὐ μόνον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα δὲν ἠμφισβήτησε, ἐπιμείνας μόνον εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ἀπαγόρευσιν ἥτις, ὡς πολλάκις εἵπομεν, οὐδαμῶς προσέβαλλε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ἅτε μὴ ἀποδεξάμενον ἔτι τὴν προσθήκην, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀποκρούοντα τότε αὐτὴν ὡσαύτως. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅστις, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τοσοῦτον μετριοπαθῶς προσηνέχθη πρὸς τὸν πᾶπαν Νικόλαον, ὅστις ἐπειτα, δικαίως παροξυνθεὶς ὑπὸ τῆς διαγω-

γῆς τοῦ πάπα τούτου, ἐξετράπη εἰς ὑπερβάλλουσαν τινα ἀντίστασιν, τελευταῖον ὅμως, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν μετριοπάθειαν καὶ ἡγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπιείκεια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἔσχυσε νὰ μαλάξῃ τὴν φιλαρχίαν τῆς δυτικῆς, ἥτις δὲν συγκατένευεν ἐκ διαλειμάτων νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς σχέσεις εἰμὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τούτου, ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς βουλευμάτος.

Τὸν καλὸν ἀγαθὸν Ἰωάννην Η΄, ἀποθανόντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 882, διεδέχθη ὁ Μαρίνος ἐκεῖνος, ὅστις μαθητὴς διατελέσας πιστὸς τοῦ πάπα Νικολάου, ἄδηλον μὲν ἂν εἶχε καταπείσει τὸν προκατοχὸν νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Φώτιον, ἔπραξεν ὅμως τοῦτο αὐτὸς ἅμα ἀρχιερατεύσας. Ὁ δὲ Φώτιος πάλιν προσέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρίνου ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξ ἐπισκόπου Κηρηνσίου τῆς Ἐτρουρίας μετετέθη εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπισκοπὴν, παρὰ τοὺς ἀπαγορεύοντας τοῦτο κανόνας. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη πλειστάκις παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Φωτίου δις μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ, ἐπτάκις δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐλογίζετο καταργηθεῖσα καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκκλησία ἦτο μία, ὅ,τι ἐνομίζετο ἐπιτετραμμένον παρ' ἡμῖν, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃ παράβασις ἀσύγγνωστος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου· ὥστε δὲν διστάζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι εἵπομεν καὶ ἄλλοτε περὶ Φωτίου, ὅτι δηλαδὴ, ἐνῷ κατ' ἀρχὴν εἶχε δίκαιον ἀποκρούων τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης, περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπολιτεύθη ἐνίοτε εἰς τρόπον τὸν ὅποῖον ἡ σπουδαία ἱστορία δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ συνετόν. Καὶ ὁ μὲν Μαρίνος ἀπεβίωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 884, βραχὺν τινα ἀρχιερατεύσας χρόνον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχός του Ἀδριανὸς Γ΄, ὅστις φαίνεται φιλικῶς πολιτευθεὶς πρὸς τὸν Φώτιον, καὶ πρὸς ὃν ὁ Βασίλειος ἔγραψε πικρὰν κατὰ Μαρίνου ἐπιστολὴν, ἀπεβίωσεν ὡσαύτως ἐντὸς ὀλίγου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 885· δι' ὃ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου ἐπιστολὴν ἀ-

πήντησεν ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Στέφανος Ε'. Ἀπήντησε δὲ εἰς τρόπον ἀγέρωχον καὶ μηδαμῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐπιτήδειον νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα. «Καθ' ὃν τρόπον, ἔγραφε, ἐκ Θεοῦ τὸ ἄρχειν τῶν βιωτικῶν ὑμῖν δέδοται, οὕτω καὶ ἡμῖν διὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὸ ἄρχειν τῶν πνευματικῶν . . . ἡ γὰρ κατὰστάσις καὶ ἀρχιερωσύνη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὴν ἀρχὴν ἐδέξατο, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀκεραιότητῃ διδασκαλίᾳ πάντας νουθετοῦμεν καὶ διδάσκομεν . . . Ἡ οὐ γινώσκεις ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κατάρχει ἡ ἱερὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησία; . . .» Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Μηδὲ ἀρκοῦμενος εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῇ τὸν πάπαν ἐπίτροπον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐξομοιοῖ αὐτὸν ἀμέσως πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀνακράζων «ὁ κατὰ τοῦ ἀγιοτάτου Μαρίνου τὰς θεοπειθεῖς ἀκοάς σου καταμιάνας (δηλ. ὁ Φῶτιος), κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημῆσαι ἐτόλμησεν.» Αἱ ἀξιώσεις λοιπὸν τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἀντὶ νὰ μετριάζωνται, ἐκορυφοῦντο ἀπ' ἐναντίας. Ἐν τούτοις ποικίλαι περιστάσεις παρεσκεύασαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον πρὸςκαιρον συνδιαλλαγὴν.

Ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς οὖσιν, ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἐπιστολὴ ἔφθασε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως συμβάντος τῇ 29 αὐγούστου 886. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἔξωσις τοῦ Φωτίου καὶ ἐξορία αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀρμενιανῶν. Ὁ Λέων εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Φωτίου καὶ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδείξει πρὸς αὐτὸν πολλὴν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην. Διὰ τί λοιπὸν καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μετέβαλε πρὸς αὐτὸν τρόπον; Ὁ τοῦ Φωτίου φίλος Θεόδωρος Σανταβαρηνός, ὅστις δὲν ἔπαυσε μέγα ισχύων παρὰ τῷ Βασιλεῖ, δὲν εἶχε κατορθώσει ποτὲ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Λέοντος, ὅστις διεκωμῶδει αὐτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ γόητα καὶ παρασύροντα τὸν βασιλέα εἰς πολλὰ ἄτοπα. Ὅθεν ὁ Θεόδωρος ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδῶν, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως παρέστησεν ὡς ἐπιβουλεύοντα τὸν πατέρα, ὥστε οὗτος καὶ εἰς φυλακὴν ἐνέβαλε τὸν υἱὸν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, οὐδὲ ἀπέλυσεν αὐτὸν εἰμῇ

ἐπὶ ταῖς ἐπανελημμέναις αἰτήσεσι τῶν συγκλητικῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταξύ Λέοντος καὶ Σανταβαρηνοῦ σχέσεις, ὅτε ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν· καὶ, κατὰ τοὺς χρονολόγους, ἡ δικαία αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον δυσμένεια ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Φωτίου, ὅστις εἶχε δῆθεν ὑποκινήσει πᾶσαν τὴν κατὰ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας ῥαδιουργίαν, ἵνα περιποιήσῃ εἰς ἓνα τῶν ιδίων συγγενῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀληθῶς ὅμως ὁ Λέων οὐδέποτε ὑπέλαβεν ὡς σπουδαίαν τοιαύτην τινὰ ἐπιβουλὴν τοῦ Φωτίου. Ἦξευρεν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε μεσιτεύσει ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ πατρὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγίστης τούτου ὀργῆς. Καὶ ἅμα βασιλεύσας εἰσῆγαγε μὲν εἰς δίκην τὸν Σανταβαρηνὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν διὰ τῆς συγκλήτου καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας, ὅχι μόνον ὅμως δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τὸν Φώτιον, ἀλλὰ γράψας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον, λέγει τὸν Φώτιον παραιτηθέντα ἐγγράφως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ ἐξωσθέντα ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές, τοῦλάχιστον ἀληθές δὲν ἦτο ὅτι ὁ Φώτιος παρητήθη οἰκειοθελῶς. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λέων ἐπεθύμει νὰ οἰκονομήσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, ὅπερ δὲν ἤθελε συμβῇ ἂν ἐφλέγετο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ σφοδροῦ ἐκδικήσεως πάθους. Ἀλλὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ αἷτια δι' ἃ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Λέων συνησθάνετο ὅτι δὲν ἤθελε γίνεαι κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς, ἐνόσφ' ἐπατριαρχευσεν ἄνθρωπος λαβὼν καὶ διατηρήσας πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ πατήρ του, ἵνα συμπυκνώσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, τὴν τε πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν, εἶχεν ἀφιερῶσει κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη τὸν νεώτερον υἱὸν του Στέφανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ νεαρὸς Στέφανος εἶχε προχειρισθῇ διάκονος ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καὶ διστελεῖ σύγκελλος αὐτοῦ, ἥτοι κατεῖχε τὸ μετὰ τὸν πατριάρχην πρῶτον τῆς αὐλῆς τούτου ἀξίωμα, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος. Τελευταῖον ὁ Λέων ἤλπισεν ὅτι ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις θέλει διευκολύνει τὸν μετὰ τῆς Ῥώμης συμβιβασμὸν, καὶ τούτων πάντων ἕνεκα κυρίως, ὡς πρόφασιν δὲ

μεταχειρισθείς τὴν πρὸς τὸν Σανταβαρηνὸν φιλίαν τοῦ ἀνδρός, ἐπέσπευσε τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτίου, καὶ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Στεφάνου, καίτοι μόλις διατρέχοντος τὸ ἐκκαίδεκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοιουτοτρόπως κατῆλθε τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος. Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν εἰμὴ ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ τῇ 6 φεβρουαρίου 891. Ἀλλ' ἐὰν τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη διῆλθον ἀφανῇ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀντηχήσῃ ἐπὶ αἰῶνας αἰνούμενον καὶ βλασφημούμενον μέχρι τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀποβάλλων ἀπηρχαιωμένας προλήψεις καὶ πάθη ἀνάξια τῶν παρόντων καιρῶν, καὶ ἀποδίδων τελευταῖον δικαιοσύνην εἰς ἅπαντας ἀνεξαίρετως τοὺς ἥρωας τῆς ἐκκλησίας εἴτε εἰς τὴν Δύσιν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολὴν, θέλει συγχωρήσει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ χάριν τῆς μεγαλοφυΐας μεθ' ἧς ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ὁ Λέων ΣΤ'. δὲν ἠπατήθη ἐλπίσας ὅτι ἅμα κατέλθῃ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος, ἡ διάθεσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης θέλει ἀποβῇ ὀλιγώτερον τραχεῖα. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατέστησαν τῷ ἔκτοτε μαλακώτεραι· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῷ ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἐπαυε προσπαθοῦσα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν δυτικὴν, ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλο εἰμὴ πῶς, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀγαθῆς ταύτης τῶν ἡμετέρων προαιρέσεως, νὰ βεβαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις, μηδὲν ἄλλως τε φροντίζουσα περὶ τῶν σπουδαιοτάτων συμφερόντων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὰς ἐπιστολάς δι' ὧν ἀνηγγέλθη εἰς Ῥώμην ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀναγόμευσις τοῦ Στεφάνου, ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ ἀσπασθῇ τὴν σκανδαλώδη εἰς πατριάρχην προχείρισιν παιδὸς ἐκκαίδεκάτους, ἐνῷ διὰ τὴν εἰς ἀπλοῦν ὑποδιάκονον προχείρισιν ἀπηγεῖτο ἡλικία κατὰ μὲν τὸν 15 κανόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, ἐτῶν εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν 123 νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφ. 13, εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ὁμῶς ὑπερευχαριστήσῃσα διὰ τὴν πτώσιν τοῦ φοβεροῦ αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐδὲν εἶπε

περὶ τῆς ὄντως ἀτόπου ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ἀλλὰ περιω-
ρίσθη νὰ κορέσῃ τὸ ἄσπονδον αὐτῆς μῖσος κατὰ τοῦ Φωτίου, καί-
τοι πεπτωκότος, ἐπιμένουσα ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος ἀκύρως χειροτονη-
θεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποληφθῇ εἰμὴ ὡς ἀπλοῦς λαϊκός, εἶπετο
ἀναγκαίως ὅτι καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἦσαν λαϊ-
κοὶ ἀπλοῖ. Αἱ χειροτονίαι τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων λειτουρ-
γῶν τοῦ Ὑψίστου, ὅσαι ἐτελέσθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐννέα
καὶ ἐπέκεινα ἔτη τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας ἦσαν το-
σοῦτον πολυάριθμοι, ὥστε ἡ ἀκύρωσις αὐτῶν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ
νὰ ἐπαγάγῃ δεινοτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀναστάτῳσιν.
Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ περιλειπόμενοι ἰγνα-
τιανοὶ, οἵτινες ἀνεκλήθησαν ἤδη ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἀπελάμβαν-
ον μὲν τὴν ἰδιάζουσαν τῆς Ῥώμης εὐνοίαν, ἐμίσουν δὲ ὅσον καὶ
αὐτὴ τὸν Φώτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πάπαν
Στέφανον, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ τὸ πρᾶγμα·
ἐνῷ ἂν ὁ πάπας Στέφανος ἐστηλίτευε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁμωνύ-
μου ἀνήλικος πατριάρχου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν
τοιαύτην διαμαρτύρησιν ἀντίρρῳσιν τινα εὐλογον. Πλὴν τούτου ἀ-
φίνοντες κατὰ μέρος τὸ περὶ τῆς ἐγκύρου ἢ ἀκύρου χειροτονίας τοῦ
Φωτίου ζήτημα, παρατηροῦμεν, ἐπόμενοι τῇ γνώμῃ ἣν ἐξέφερον ὁ
Πίχλερ, ὅτι πᾶσα περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τῆς δυ-
τικῆς ἐκκλησίας ἀπέβαινε ἐντελῶς ἄτοπος, ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Η'. ἐ-
πισήμως ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ πανηγυρικῶς
μετ' αὐτοῦ ὡς τοιοῦτος συνέπραξεν. Οὐδὲν ἦττον ὁ διαδεξάμενος
τὸν πάπαν Στέφανον Φορμόζος, 891, ἐπέμεινε ἀξίῳν ὅτι οἱ ὑπὸ
τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντες, καὶ ἂν ζητήσωσι συγγνώμην, δὲν
εἰμποροῦν νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ
ὡς ἀπλοῖ λαϊκοί. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἡ
ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνδῶσῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πα-
τριάρχου Ἀντωνίου Β'. τοῦ ἐπικαλουμένου Καυλέα, ὅστις διεδέ-
ξατο τὸν πατριάρχην Στέφανον ἀποθανόντα τῷ 893, συνεκροτήθη
ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀ-
πορρίψῃ τὴν τοῦ Φορμόζου ἀπόφασιν, ἀποφεύγουσα ὁμῶς κατὰ
τὰ λοιπὰ πᾶσαν ἄμεσον πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ῥῆξιν. Καὶ
ῥῆξις μὲν δὲν ἐπῆλθεν, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐπέμενε ἀποκλεί-

ουσα τοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντας· προέβη μάλιστα ἔτι πλέον ἀποποιουμένη νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ Ἀντωνίου τὰς χειροτονίας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι δὲν ἔπαυσε φέρουσα εἰς μέσον τοιαύτας ἀπαιτήσεις, ἐνῶ ἤρχισεν ἤδη ἐπικρατοῦσα πολλὰ ἀνωμαλία καὶ ἐξευτελίσις τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀξιώματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φορμύζου, ἐν διαστήματι δύο μόνων ἐνιαυτῶν, 896—898, πέντε πάπαι κατέλαβον τὸν ὑπατον τῆς Δύσεως θρόνον. Καὶ τὸ ἔτι παραδοξότερον φαίνεται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πίχλερ, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτῆς πρὸς τὴν δυτικὴν σχέσεις μέχρι τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, καίτοι εὐλογώτατα τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκείνης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἥτις διήρκεσεν ἀδιακόπως σχεδὸν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἥτοι ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα.

Οὐδέποτε κατέστη ἐμφανέστερον ὅπως οἱ ἡμέτεροι ἐπεθύμουν τὴν διατήρησιν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνότητος καὶ οὐδέποτε ἀνέδειξαν ἐπὶ τούτῳ πλείονα μακροθυμίαν καὶ ἀνοχήν. Ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ 882 μέχρι τοῦ 1049, ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η΄. μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Θ΄., κατέλαβον τὴν ἀρχὴν 46 πάπαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ δὲν ἀρχιεράτευσαν ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου εἰμὴ 16 πατριάρχαι. Ἐκ τούτου ἤδη τοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς συχνῆς τῶν παπῶν μεταβολῆς, ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἀνεσεῖετο ὑπὸ ἀταξίας πολλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Οἱ πλεῖστοι τῶν παπῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ αἰσχιστοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἴσχυσεν ἐν Ῥώμῃ ἡ παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λεγομένη πορνοκρατία, ἥτοι ἡ ἀπόλυτος παντοδυναμία τριῶν διαβοήτων ἐπὶ κακοθεῖα γυναικῶν, τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων Μαροζίας καὶ Θεοδώρας τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἐχειροτόνουν καὶ καθήρουν ὡς πάπας, κατὰ τὸ δοκοῦν, τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα. Καὶ ἐν γένει τοσαύτη ὑπῆρξε τότε ἐν Ῥώμῃ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἡ τῶν ἡθῶν ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια, ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σλόσσερ, ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν ἐκ τῶν πραγμάτων τὰ

ὅποια εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, βεβαίως ἤθελον τότε καταστραφῇ ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις. Ἐνῶ δὲ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τοὺς πάπας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπατριάρχευσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν περίοδον ἄνδρες, ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος, ἅπαντες δὲ, παρεκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ Θεοφυλάκτου, δὲν ἐγένοντο βεβαίως σκανδάλων πρόξενοι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τί διεκώλυσε τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν ὅχι νὰ διακόψωσι πᾶσαν σχέσιν πρὸς ἐκκλησίαν ἀναξίαν καταστήσασαν τοῦ ἱεροῦ τούτου ὀνόματος, τοῦλάχιστον νὰ παύσωσιν ἀναγνωρίζοντες μὲν τὰ πρωτεῖα αὐτῆς, ἐπερωτῶντες δὲ τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐν γένει πολιτευόμενοι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς πρόεδρον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου; Τί ἄλλο εἰμὴ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ μετακινήσωσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καθεστῶτα καὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάστασιν, ὅσῳ εὐπροσώπους καὶ ἂν εἶχον πρὸς τοῦτο λόγους. Τούτου ἕνεκα ὑπέμειναν τὰ αἴσχη τῶν δημιουργημάτων τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς Μαροζίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐμακροθύμησαν ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ πολυθρυλήτου ζητήματος τῆς τετραγαμίας τοῦ Λέοντος Σ'. καὶ τῆς ἀτόπου ἐκλογῆς καὶ διαίτης τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου.

Ἦξεύρομεν ὅτι ὁ Λέων Σ' σπανίως ἐφῆρμοςεν εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τὰς ὁποίας εἶχε διὰ στόματος. Ὅθεν ἀφοῦ διὰ μὲν τῆς 91 αὐτοῦ νεαρᾶς ἀπηγόρευσε τὴν μετὰ παλλακῆς συμβίωσιν, ἀποκαλέσας ταύτην εὐθρινὴν οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως, διὰ δὲ τῆς 90 ἐπικυρῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ ὅποῖον οὐ μόνον τὸν τέταρτον γάμον ὅλως ἀπηγόρευσε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τρίτον μετὰ δυσκολίας ἐπέτρεπεν, ὥρισε «τοὺς εἰς τριγαμίαν καταστάντας ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ, ἣν περ αὐτῶν ὁ ἱεὺς κανὼν ἐξενήνοχεν», ἔπειτα πρῶτος αὐτὸς παρεβίασεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς διατάξεις. Ἐτι ζωῆς τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Θεοφανοῦς, διῆγεν ἐν μοιχείᾳ καὶ παλλακείᾳ μετὰ Ζωῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Στυλιανοῦ Ζαούτσα, ἣτις ἐδηλητηρίασε τὸν ἴδιον σύζυγον, καὶ τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη οὕτω ὁ Λέων, θανού-

σης τῆς Θεοφανοῦς, νὰ νυμφευθῇ εἰς δεύτερον γάμον. Ἦδη ὁ τοιοῦτος δεύτερος τοῦ βασιλέως γάμος ἐπροξένησε σκάνδαλον μέγα, καὶ ὁ μὲν τότε πατριαρχεὺς Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ἀπεποιήθη νὰ εὐλογήσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ τοῦτο πράξας κληρικός τοῦ παλατίου καθρέθη. Μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς ἔτους καὶ ὀκτὼ μηνῶν ἀπεβίωσεν ἡ Ζωή, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λέων ἔλαβε τρίτην σύζυγον, τὴν ἐκ Μαιονίας μὲν καταγομένην, πολυθρύλητον δὲ ἐπὶ τῷ κάλλει Εὐδοκίαν, ἣτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ πρώτου τοκετοῦ, συναποθανόντος καὶ τοῦ νεογνοῦ. Τότε ὁ Λέων διάδοχον μὴ ἔχων, ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον καὶ ἐξελέξατο ἐπὶ τούτῳ τὴν Ζωὴν Καρβωνοφίαν, τὴν ἑγγονον ἢ διεγγονον τῆς ἀδελφῆς τοῦ χρονογράφου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὀστά βεβαίως ἐταράχθησαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν διὰ τὰ σκάνδαλα ὧν ἐγένετο παραίτιος ἢ ἀνεψιά του ἐκείνη. Τῷ ὄντι ὁ Λέων ἔζησε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς ἐν παλλακείᾳ, καὶ μόνον ἀφοῦ αὕτη ἔτεκεν υἱόν, τὸν μετέπειτα βασιλεύσαντα Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ εὐλογήσῃ τὸν γάμον τοῦτον. Ἀλλ' ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ αἰοίδιμος Νικόλαος ὁ Μυστικός, ὁ τύπος τῆς χριστιανικῆς ἀκριβείας καὶ ἀνδρείας, ὅστις δὲν ἠνέσχετο τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἀθέτησιν ὅλων τῶν ἱερῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀνέλαβεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος ἀγῶνα βαρὺν, καθ' ὃν μετὰ περιπετειᾶς ποικίλας, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ κατισχύσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀναδειχθέντων παπῶν.

Ὁ πατριάρχης Νικόλαος προσηνέχθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ πλείστης μετριοπαθείας ἅμα καὶ σταθερότητος. Ὁ βασιλεὺς, πρὶν ἀποκαλύψῃ τὸν περὶ τετάρτου γάμου σκοπὸν αὐτοῦ, ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ τὸ νεογνόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ἐπιεικείᾳ φερόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος ἴσως τὸ τοῦ κράτους συμφέρον, ἔχοντος ἀνάγκην διαδόχου, ἐνόμισεν ὅτι τὸ παιδίον δύναται νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι οὗτος θέλει παύσει συζῶν μετὰ τῆς μητρός. Καὶ τῷ ὄντι δόντος τοῦ βασιλέως τὴν ἑνωρκον ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει ἐγκαταλίπει τὴν Ζωὴν, ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος πανηγυρικῶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν ἐπιφανείων τοῦ 906. Μόλις ὅμως παρῆλθον τρεῖς ἡ-

μέραι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἡ Ζωὴ εἰσῆχθη βασιλικῶς δορυφορουμένη εἰς τὰ βασίλεια καὶ ἐστεφανώθη τὸν βασιλέα. Τὸ δὲ σκανδαλωδέστερον, ἐπειδὴ ὁ Λέων ἤξευρεν ὅτι οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις ἀρχιερεὺς θέλει εὐλογῆσαι τὸν τοιοῦτον γάμον, ἐπέθηκεν αὐτὸς οὗτος τὸν στέφανον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ζωῆς καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱερολογίαν, γενόμενος οὕτω νυμφίος ἅμα καὶ ἱερεὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διστάσας φαίνεται περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης, εὖρε πειθήνιον τινα ἱερέα ὀνόματι Θωμᾶν, ὅστις ἐπανελάθεν αὐτὴν τακτικωτέραν. Ἐνώπιον τῶν ἐπανειλημμένων τούτων ἀτοπημάτων ὁ πατριάρχης δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οὔτε τὴν ὑπομονήν. Ἀφοῦ καθήρσε τὸν ἱερέα Θωμᾶν, καθικέτευσε τὸν βασιλέα νὰ μὴν ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ἄθεσμον τοῦτον γάμον, παραστήσας αὐτῷ ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης τῶν νόμων παραβιάσεως, καὶ παρατηρήσας αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, λέγεται οὕτω αὐχὶ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος». Μὴ μεταπειθομένου δὲ τοῦ βασιλέως, παρεκάλεσεν αὐτὸν θερμότατα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ζωῆς τοῦλάχιστον μέχρις οὗ προσκληθῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐν κοινῷ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ Λέων ὅμως μὴδὲ εἰς τοῦτο ἐνδοὺς ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἴμπορεῖ μήτε μίαν ἡμέραν νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς Ζωῆς, καὶ τότε τελευταῖον ὁ πατριάρχης ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Λέων, ὅστις δὲν ᾔθελε νὰ ὑποβάλῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν συνόδου, ἔγραψεν ἐν τούτοις κρυφίως εἰς Ῥώμην, παρακαλῶν νὰ σταλῶσιν ἐκεῖθεν πρεσβευταὶ ἵνα κρίνωσι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου διένεξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς οὐδεμίαν ἡθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐπίσημον πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τούτους σχέσιν, πρῶτον διότι δὲν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωσιν αὐτοὶ μόνοι καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον διότι ἤξευρεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἤλθον εἰμὴ διὰ νὰ καταδικάσωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Μὴ θέλων

ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν, εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῇ τινὰς τῶν περὶ τὸν Νικόλαον ἀρχιερέων· ἐπιτυχὼν δὲ ἐν μέρει εἰς τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην εἰς γεῦμα τῇ 1 φεβρουαρίου 908, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς ἐξορίαν, χειροτονηθέντος διαδόχου αὐτοῦ τοῦ συγκέλλου Εὐθυμίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο συνευδοκούντων καὶ συναντιλαμβανόμενων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα, καὶ ἐπικυρώσαντος ἔπειτα τὰ γενόμενα τοῦ πάπα Σεργίου. Ὁ Πίγλερ καταδικάζει τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαβρόχην· ὁ δὲ Ἐργενροϊθέρ ζητεῖ νὰ κολάσῃ τὰ πολλὰ αὐτῆς ἀτοπήματα λέγων, ὅτι παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέποντο οὐχὶ μόνον οἱ τέταρτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πλείότεροι γάμοι, καὶ ὅτι πλὴν τούτου ὁ πατριάρχης Νικόλαος κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης, καὶ πολλάκις δι' ὅρκων διαβεβαιώσας ὅτι θέλει δώσει τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἐπιτιμίου συμπάθειαν, μηδέποτε δὲ τηρήσας τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Ἄν παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέπετο ὁ τέταρτος γάμος, παρ' ἡμῖν ἀπηγορεύετο ὑπὸ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, τὸ δὲ ζήτημα ἦτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ παραβιάζῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφισταμένους νόμους, ἐνῷ ἐν τῷ δημοσίῳ τοῦ κράτους τούτου δικαίῳ ῥητῶς ἀνεγράφετο ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους». (σελ. 3 τοῦ παρόντος τόμου). Τὸ δ' ἐπιχείρημα ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέτησε τὴν περὶ συγγνώμης ὑπόσχεσιν, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐδόθη ποτὲ ὑπόσχεσις τοιαύτη, εἶναι πλέον παρὰ γελοῖον, διότι ποτὲ δὲν ἠκούσθη νὰ μεταβάλλωσιν ἀμοιβαίως θέσιν ὁ ὑπόδικος καὶ ὁ δικαστής, καὶ νὰ καθυποβάλλεται ὁ δικαστής εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑποδίκου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπείσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἥτις δὲν ἔπαυσε καυχωμένη ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὑπενέδωκεν ἤδη εἰς τὴν θέλῃσι τῆς βασιλείας κατὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς ἐκκλη-

σίας τῆς ἀνατολικῆς, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητα τὰ τῆς ἐκκλησίας δίκαια. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἡ πρόληψις ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὑπερέττησεν αἰ- ποτε τὰς ὁρέξεις τῶν κρατούντων.

Ὁ νέος πατριάρχης Εὐθύμιος ὅστις ἔλυσεν ἀμέσως τὸν ἀφόρι- σμὸν τοῦ βασιλέως, ἐπαινεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων, καθὼ διακωλύσας οὕτω τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδώσῃ νόμον ῥητῶς ἐπιτρέποντα οὐ μόνον τὸν τρίτον γάμον ἄνευ ὅρου τινός, ἀλλὰ καὶ τὸν τέταρτον. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβὴς καὶ λόγιος, ἀλλὰ δὲν φρο- νοῦμεν ὅτι ἀποδεξάμενος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐθεράπευσε τὸ γενό- μενον κακὸν ἢ προσέλαβε κακὸν μεγαλῆτερον. Δι' ἡμᾶς ὁμολογοῦ- μεν ὅτι δὲν ἠθέλομεν ὑπολάβει ὡς ὀλέθριόν τι πρᾶγμα ἂν ὁ νόμος δὲν ὥριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτρεπομένων γάμων, διότι ὑπάρ- χουσι πολλαὶ χριστιανικαὶ κοινωνίαι εἰς τὰς ὁποίας ἐπιτρέπονται τέσσαρες καὶ πλείότεροι γάμοι, μὴ παραβλαπτομένης ὡς ἐκ τού- του τῆς δημοσίας ἡθικῆς. Τὸ δεινὸν δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ὑπάρχον- τος ἅπαξ νόμου ὅστις ἀπηγόρευε τὸν τέταρτον γάμον, ὁ βασιλεὺς παρέβαινε σκανδαλωδῶς τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅτι ἐνῶ ἡ ἀρμο- δία ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπετίμησεν αὐτὸν ἕνεκα τούτου, ἡ μὲν δυτικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ πατριάρχης Εὐθύμιος ἐνόμισεν ὅτι αἶρει αὐτὸ ἐκ μέσου συγχωρῶν τὴν παράβα- σιν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων δὲν ἐνόμισεν ἀ- ποχρῶσαν τὴν τοιαύτην συγγνώμην, διότι μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 912, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀποθάνῃ, συνήνεσε νὰ ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικόλαος καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐξωσθέντος καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Εὐθυμίου. Τοιοῦτοτρόπως, λέγει ὁ Πίχλερ, ἡ Ῥώμη ἐαυτὴν καὶ μόνην εἶχεν αὐθις νὰ αἰτιᾶται, ἂν ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸν πατριάρχην αὐτῆς κατὰ τῆς παπικῆς ἀποφάσεως. Καὶ οὐ μόνον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ Νικόλαος, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ κυβερνήτης τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κατέστη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Γ'. τῇ 11 μαΐου 912, βασιλεῖς παρέμειναν ὁ παῖς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελ- φὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις διεξάγων τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, ἀπέ-

ἔαλεν ἐκ τῆς αὐλῆς τὴν Ζωήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβίωσε τὴν 6 ἰουνίου 613, μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, διορίσας τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου, κατέστησε προϊστάμενον αὐτῶν τὸν πατριάρχην Νικόλαον. Ναὶ μὲν μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς μόλις ἔτους ἀνεκλήθη δι' αὐλικῆς ῥαδιουργίας παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἥτις προσλαβοῦσα νέους συμβούλους, ἀπεμάκρυνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Νικόλαον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης περιορισθεὶς οὕτω εἰς μόνης τῆς ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, δὲν ἔμεινεν ἀπρακτος· ἐνησχολήθη ἤδη ἀνενδύτως περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἥτις ἐξηκολούθει ταραττομένη οὐχὶ τόσον ἕνεκα τῆς κατ' ἀρχάς περὶ τὰ πράγματα ἐπισυμβάσης διαφωνίας, ὅσον ἕνεκα τῶν δημιουργηθέντων ἐν τῷ μεταξὺ προσώπικῶν συμφερόντων. Τῷ νῦντι ὅτε ἐγένετο πατριάρχης ὁ Εὐθύμιος, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχιερέων δυσωπούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπέισθησαν νὰ λυθῇ ὁ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεὶς ἀφορισμὸς, διατηρουμένης πάντοτε τῆς τοῦ τετάρτου γάμου ἀπαγορεύσεως, ἄλλοι ὅμως συντασσόμενοι ἀκριβέστερον μετὰ τοῦ Νικολάου, ἐπέμενον ἀποκρούοντες τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος οἰκονομίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἱ κληθέντες Νικολαῖται, ἐξεβλήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τοὺς ὀνομασθέντας Εὐθυμιανούς. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Νικόλαος, ἀνέλαβον συγχρόνως τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ τὰς ἐπισκοπὰς τῶν καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων μεταβολῶν παρήχθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ διαιρέσεις. Ἐν τούτοις αἱ διαιρέσεις αὗται δὲν ἐπήγαγον ἤδη πραγματικὰς τινὰς διαφωνίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος σπουδαῖος λόγος περὶ ἄρσεως ἢ διατηρήσεως τοῦ κατ' αὐτοῦ ψηφισθέντος ἀφορισμοῦ, δὲν ἡδύνατο πλέον νὰ ὑπάρξῃ· ὥστε Νικολαῖται καὶ Εὐθυμιανοὶ συνεφώνουν τανῦν πρὸς ἀλλήλους, ἀφοῦ ἀμφότεροι ἤθελον τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τετάρτου γάμου· ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον διπλοὶ ἀρχιερεῖς, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου προχειρισθέντες. Ἐντεῦθεν αἱ διαιρέσεις καὶ αἱ ἀνωμαλίαι τὰς ὁποίας ἐζήτησεν ὁ πατριάρχης νὰ κατευνάσῃ διὰ πλείστης συνέσεως καὶ μετριοπαθείας. Οὕτω λ. χ. εἰς Θήβας διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἐλλάδος νὰ συναθροίσῃ τοὺς χριστιανούς, νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐν-

τόνως τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ διαπληκτίζωνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς μὲν περὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ τελῶσι τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ καθολικῷ, τοὺς δὲ ἀντιπολιτευομένους νὰ συνέρχωνται ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ ταραττέται οὕτω ἡ τάξις, μέχρις οὗ εὐδοκήσῃ ἡ θεία χάρις νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην αὐτῆς ἐν τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι. Ἀλλαχοῦ δὲ προέ-
 τρεπε τοὺς κατόχους τῶν μητροπόλεων ἀρχιερεῖς νὰ ἦναι ἐπιει-
 κεῖς πρὸς τοὺς προκατόχους. Ἐπὶ παραδείγματος ἔγραφε πρὸς τὸν
 Κυζίκου Ἰγνάτιον ἀσυμπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸν κατασχόντα τὴν
 ἐν Κυζίκῳ ἐκκλησίαν πρὸ τῆς σῆς ὁσιότητος» καὶ ἐν γένει ἐκ
 παντὸς τρόπου ἐπροσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πρόσωπα, ἵνα προβῇ
 ἔπειτα εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ τῶν πραγμάτων ρύθμεισιν.

Ἀφ' ἐτέρου ἐπιμένων εἰς τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἡμῶν
 εἶχε τοῦ νὰ διατελῇ ἡνωμένη μετὰ τῆς δυτικῆς, ὅσας δὴποτε
 καὶ ἂν ἔπασχε παρὰ ταύτης ἀδικίας, ἔγραψε πρὸς τὸν διάδοχον
 τοῦ Σεργίου πάπαν Ἀναστάσιον Γ'. ἐπιστολὴν, δι' ἧς, ἀφοῦ πα-
 ρέστησε διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ εὐπρεπείας, ὅποσον ἐλύπησεν
 αὐτὸν ἡ διαγωγὴ τοῦ προκατόχου του, ἔπειτα ἐδικαιολόγησεν ἁ-
 ξιοπρεπέστατα τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πολίτευμα ἐπὶ τῆς περὶ τετραγα-
 μίας ἀμφισβητήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ
 ταχθῇ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατακρίνων μὲν τὰ προη-
 γουμένως γεγόμενα, ρίπτων δὲ πάντα ἐκεῖνα εἰς κεφαλὴν τῶν
 κακουργησάντων. Καὶ ἐπειδὴ ἀπάντησις μὲν ἐκ Ῥώμης ἐπὶ μακρὸν
 χρόνον οὐδεμίᾳ ἦλθε, διὰ τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν,
 ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐξωρίσθη αἰθὺς ἡ Ζωὴ ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ πᾶσα
 ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν συνετὸν Ῥωμανόν, ὁ πα-
 τριάρχης Νικόλαος ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν ρύθμι-
 σιν τοῦ περὶ τετραγαμίας ζητήματος διὰ μόνης τῆς ἀνατολικῆς
 ἐκκλησίας. Ὅθεν συνεκάλεσε τῷ 921 ἐν Κωνσταντινουπόλει σύ-
 νοδον μεγάλην, ἐν ᾗ, «ἀπάντων ἐνωθέντων μητροπολιτῶν τε καὶ
 κληρικῶν τῶν ἀπὸ Νικολάου πατριάρχου καὶ Κῤυθυρίου διεσχι-
 σμένων» συνετάχθη τόμος ἐνώσεως ὅστις, ἰσχύων ἄχρι τοῦδε παρ'
 ἡμῖν εἰς τὰ περὶ τετάρτου γάμου, διαλαμβάνει περὶ τούτου ἐπὶ
 λέξεως τάδε. «Καὶ λοιπὸν ἀποφαινόμεθα κοινῇ γνώμῃ καὶ κρίσει,
 ἀπὸ γε τοῦ παρόντος ἔτους, ὃ ἐστὶ ἐξάκις χιλιοστὸν τετρακοσι-

στὸν εἰκοστὸν ἔγδοον ἐπιμεμήσεως ὁγδόης, τέταρτον γάμον μηδενὶ τολμᾶσθαι, ἀλλ' εἶναι ἀπόβλητον παντελῶς· καὶ τὸν, εἴτις ἐπὶ τοιοῦτον ἐλθεῖν συνοικέσιον προθυμηθεῖη, πάσης ἀπεστερημένον εἶναι συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἅγιον ναὸν εἰσόδου ἀλλότριον, μέχρις ἂν ἐπιμένοι τῷ συνοικεσίῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις ἔδοξε πατράσι, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν γνώμην ἐκδηλοτέραν ποιοῦντες, ὡς ἀλλότριον αὐτὸν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἀποκρῦπτομεν». Διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τοῦ τετάρτου γάμου διατάξεως ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ κοινοῦ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοξασία, συνεβιβάσθησαν δὲ ὅσον ἔνεστιν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ βασιλέως Λέοντος· διότι, ἀπαγορευομένου μὲν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τετάρτου γάμου, ἐκαλύπτετο τὸ γεγόμενον ἀνόμημα· ὀριζομένου δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη γίνεται κατὰ τὰ ἀνέκαθεν τοῖς ἁγίοις πατράσι δοξάντα, ἀπεδοκιμάζετο, εἰ καὶ σιωπηρῶς, τὸ ἀνόμημα ἐκεῖνο.

Ἄμα δὲ ἐκδοθέντος τοῦ τόμου τῆς ἐνώσεως, ὁ Νικόλαος, εἰ καὶ μηδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Γ'. ἐπιστολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς ἀποπειράς συνεννοήσεως, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐπεχείρησε πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην τὸν Γ', ἐνόμισε χρεὸς του νὰ γράψῃ αὐθις πρὸς τὸν πάπαν τοῦτον, προτρέπων αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὰ ἀποφασισθέντα· αἶνα, διελάμβανεν ἐπὶ λέξεως ἡ ἐπιστολὴ, καὶ τῆς τῶν σκανδάλων λελυμένης αἰτίας, ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀποστολὴ καὶ συνομιλία τὴν ἀνακαίνισιν δέξεται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ ὡμῶν ὀνόματος ἡ ἀνάρρῃσις μετὰ τῆς ἡμῶν τεταπεινωμένης κλήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς συνάπτηται διπτύχοις.» Ὁ Ἰωάννης Γ'. εἶχε διατελέσει ἐραστής τῆς Θεοδώρας καὶ διὰ τῆς προστασίας αὐτῆς ἀνηγορεύθη ἀρχιερεὺς. Ἀλλὰ καίτοι ὢν κακοθηέστατος ἄνθρωπος, ἔδειξεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἱταλίας, καὶ τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἄμυναν, καὶ ἐνόησεν ὅτι ἵνα εὐδοκιμήσῃ περὶ πάντα ταῦτα, ἔχει ἀνάγκην νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ ἐκκλησίαν. Ὅθεν ἐξάπέστειλε τελευταῖον δύο ἀποκρισιαρίους, οἵτινες ἀνεκαίμισαν τὴν μετὰ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κοινω-

νίαν, ἀποδεξάμενοι τὰ γενόμενα ἂν ὅχι ὥς μέλλοντα νὰ ρυθμίσωσι τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας ἐν τῇ Δύσει, τοῦλάχιστον ὅμως ὡς ἔχοντα ἀναμφισβητήτως κύρος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπερ συνεπήγετο τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα Σεργίου πεπραγμένων.

Ἡ ἥττα λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ὑπῆρξε προφανῆς, ἡ δὲ ἥττα αὕτη δὲν συνετέλει βεβαίως εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς ὅτι δικαίως ἀπῆτει νὰ ρυθμίσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀλλ' ἔμελλεν οὗτος μετ' οὐ πολὺ νὰ καταφέρῃ πληγὴν βαρυτέραν εἰς τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις διὰ διαγωγῆς ἔτι ἀτοπωτέρας. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Μυστικὸς ἀπεβίωσε τῇ 15 μαΐου 925, ἀφοῦ ἐποίμανε τὸ χριστιανικὸν τῆς ἀνατολῆς πλήρωμα ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν τῆς ἐξορίας του, ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀνεβίβάσθησαν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον τρικαίδεκα πάπαι ἀπὸ Φορμόζου μέχρι Ἰωάννου τοῦ Ι'. Ὁ Νικόλαος δὲν ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἄριστος ἐν μόνῳ τῷ περὶ τετραγαμίας ζητήματι, ἀλλὰ συνέδραμε μετὰ ἐξαιρέτου φρονήσεως τὴν βασιλείαν, μάλιστα ἐπὶ Ῥωμανοῦ, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπταίσειν ὅμως ἅπαξ, καὶ διὰ τοῦ πταίσματος τούτου παρεσκεύασεν ἄκων μέγα τῇ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλον. Ὁ Ῥωμανὸς ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Χριστοφόρον, τὸν Στέφανον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης νὰ καταστήσῃ τὸν νεώτερον ὀνόματι Θεοφύλακτον, ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὕτη ἡ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἔνωσις τῶν δύο ἀνωτάτων ἐξουσιῶν ἦτο ἤδη ἀτοπος· καὶ ὅμως ὁ Νικόλαος ὅχι μόνον δὲν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦτο τὸν Ῥωμανόν, ἀλλὰ καὶ ἔτι ἀτόπωτερόν τι ἔπραξε, κείρας ὀλίγους πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μῆνας κληρικὸν καὶ χειροτονήσας ὑποδιάκονον, καὶ σύγκελλον προχειρισάμενος τὸν Θεοφύλακτον ἐκείνον, ὅστις ἦτο παῖς ἔτι μόλις ὀκταέτης. Ὅπόσον ἡμαρτημέναι ἐπεκράτουν τότε περὶ ἱερωσύνης δοξασίαι, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Νικόλαος Μυστικὸς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας ἀλλοκοτούς πράξεις! Τὸν Νικόλαον διεδέχθη ἐν τούτοις ὁ μητροπολίτης Ἀ-

μασείας Στέφανος, ὅστις ὁμως δὲν διώκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ μόλις ἐπὶ τριετίαν, ἀποθανὼν τῇ 15 ἰουλίου 928. Τότε ὁ Ῥωμανός, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ υἱοῦ τοῦ, ἅμα ἡλικιωθέντος, ἀπήτησεν ὥστε ὁ τοῦ Στεφάνου διάδοχος Τρύφων νὰ ὑποσχεθῇ πρὸ τῆς χειροτονίας, ὅτι θέλει παραιτηθῇ ἅμα φθάσῃ εἰς μέτρον ἡλικίας ὁ Θεοφύλακτος. Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν πάλιν ὁ Ῥωμανός, φοβηθεὶς μήπως ὁ Τρύφων ἀποποιηθῇ νὰ δώσῃ παραίτησιν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὴν ἄνευ ἀναβολῆς· καὶ, ἀντιστάντος τοῦ Τρύφωνος, μετεχειρίσθη τέχνασμα σκανδαλωδέστατον. Ὁ μητροπολίτης Καισαρείας Θεοφάνης, ἄνθρωπος μὴδὲν ἔχων ἱερὸν καὶ ὄσιον, καὶ διὰ τὴν κτηνώδη αὐτοῦ διαίταν ἐπικαλούμενος χοῖρος, πλησιάσας τὸν πατριάρχην ὡς φίλος, τὸν εἶπεν, ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἄλλην αἰτίαν μὴ ἔχοντες ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ζητουμένην παραίτησιν, λέγουσι τὸν πατριάρχην ἀγράμματον. Ὅθεν προέτρεψε τὸν Τρύφωνα νὰ ἀποστομώσῃ τοὺς ἐναντίους του γράφων ἐνώπιον ἀπάσης τῆς συνόδου ὁλόκληρον τὴν ὑπογραφὴν του κατὰ τὸν τύπον. Ὁ δὲ, ὢν ἄνθρωπος ἀπλούστατος, ὑπέγραψεν ἀμέσως ἐπὶ χάρτου «Τρύφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης» καὶ ἀπέστειλε τὸν χάρτην διὰ τοῦ πρωτοθρόνου του εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις διέταξεν ἥδη νὰ γραφῇ ἄνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἡ παραίτησις, καὶ δυνάμει τοῦ πλαστοῦ τούτου ἐγγράφου κατεβίβασεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Τρύφωνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοφύλακτος δὲν ἦτο ἔτι εἰμὴ 14 ἐτῶν, ἔμεινε χηρεύων ὁ θρόνος μέχρις οὗ φθάσῃ τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἐκκαίδεκατον ἔτος, καθ' ὃ εἶχε χειροτονηθῇ ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς Στέφανος· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥωμανός ἐζήτησε τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐὰν ὑπῆρξε περίστασις καθ' ἣν ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ὥφειλε νὰ ποιήσῃ χρῆσιν οὐχὶ μὲν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε νομίμως ἐκτίησατο, ἀλλὰ τοῦ αἰείποτε ἀναγνωρισθέντος παρὰ τῶν ἡμετέρων προεδρικοῦ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματος αὐτοῦ, ἦτο βεβαίως ἡ παροῦσα. Ὁ πάπας ἐδικαιοῦτο καὶ ὥφειλε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ῥωμανὸν ἀπὸ τοῦ βουλεύματος τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον παῖδα ἐκκαίδεκάετη· ἐδικαιοῦτο καὶ ὥφειλε νὰ ἀποδο-

κιμάση τὸ γενόμενον περὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Τρύφωνος σκάνδαλον. Ὁ δὲ τότε πάπας Ἰωάννης ΙΑ΄, ὁ τῆς Μαροζίας υἱός, οὐδὲν τούτων πράξας, ἀπεναντίας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιαρίους ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ὁποίων τῇ 2 φεβρουαρίου 933 ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ νεανίσκος Θεοφύλακτος. Ὁ Θεοφύλακτος ἐπατριάρχευσεν ἐπὶ 24 περίπου ἔτη, καὶ κατὰ τὸν Γλυκᾶν «οὐδὲν ἐνέλιπεν ὃ μὴ μετεχειρίζετο χεῖριστον,» διατηρῶν διςχιλίους ἵππους, πωλῶν ὅλα τὰ ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς ποικίλην ἄλλην ἐκτρέπόμενος ἀτοπίαν. Καὶ ὅμως οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης ΙΑ΄ ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τοιοῦτον ἱεράρχην, ἀλλὰ οὐδ' ἐκ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ πέντε παπῶν, Λέοντος Ζ΄, Στεφάνου Θ΄, Μαρίνου Β΄, Ἀγαπητοῦ Β΄ καὶ Ἰωάννου ΙΒ΄, φαίνεται τις μεριμνήσας περὶ τῆς οὕτω ὑβρίζομένης ἐκκλησίας ἡμῶν. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβῶσι τὰ τοιαῦτα, ἀφοῦ ἐκτὸς τῆς ἄλλης ἀνωμαλίας, ἥτις ἐπεκράτει τότε ἐν Ῥώμῃ, ὁ τελευταῖος τῶν παπῶν ἐκείνων Ἰωάννης ΙΒ΄ ὁ ἑγγονος τῆς Μαροζίας, ἦτο καὶ αὐτὸς νεανίας ἐννεακαίδεκα ἐτῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἐξετραχηλίσθη ἀναίσχυντον βίου ἀκολασίαν, ὥστε οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λέγουσιν ὅτι ἡ αἰδὼς διακωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνδιατρίψωσι περὶ τὰ καθέκαστα τῆς διαγωγῆς του.

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δυσκόλως τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὤφειλε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοιούτων κυβερνητῶν καὶ τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο, ὅσῳ δύο μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰωάννου ΙΒ΄, ἀποθανόντος τελευταῖον τοῦ Θεοφύλακτου τῇ 27 φεβρουαρίου 956, ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ θεῖος ἐκεῖνος καὶ ζῶων τῷ πνεύματι Πολύευκτος, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι, «ὡς ἄλλος Ἰωάννης Χρυσόστομος παρὰ πολλῶν ἐγνωρίζετο καὶ ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐλέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφαίνετο,» καὶ ὅστις μετὰ πλείστης ὅσης ὀρθοφροσύνης καὶ γενναιοφροσύνης διόκησε τὰ πράγματα ἐπὶ 14 περίπου ἔτη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπτά αὐτοῦ διάδοχοι μέχρι τοῦ Μιχαὴλ Κηρουαρίου, ὑπῆρξαν ἄνδρες, χρηστοὶ, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱεράρχας τῆς Ῥώμης, καὶ ἂν δὲν ἀνέδειξαν πάντοτε τὴν ἀπαιτουμένην τοῦ χαρακτῆρος δύνα-

μιν, ἂν δὲν ἐφάνησαν πάντοτε, ὅσον ὥφειλον, αὐστηροὶ πρὸς τὰ ἀτοπήματα τῶν βασιλέων, ἂν οἱ ἴδιοι ἐνίοτε περιέπεσον εἰς ἀτοπήματά τινα, εἶχον ὅμως τοῦλάχιστον τὴν αἰδημοσύνην τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἐπιμελοῦνται περὶ τῆς ἐνδεχομένης διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων καταχρήσεων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, δὲν ἔπαυσε δὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ὅτε ἐπὶ Κηρουλαρίου ἐπανελήφθη αἴφνης ἡ ἐπὶ Φωτίου ἔρις. Ὑπῆρξεν ἄρά γε ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων τοσοῦτον ἀπροσδόκητος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως μετὰ τὴν ἐπίμονον ταύτην ἐπιθυμίαν ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἐδειξεν ἐν τῇ μεταξὺ χρόνῳ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνέκαθεν καθεστῶτα εἰς τὰς πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ῥώμης σχέσεις αὐτῆς; ὅχι τῇ ἀληθείᾳ. Καθὼς πολλάκις εἵπομεν, τὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διάστασιν ἐπήγαγον ἀπαραιτήτως ἀφορμαὶ ἀπ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι, αἱ δὲ ἀφορμαὶ αὗται ἀντὶ νὰ ἐκλείψωσι κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους, ἀπεναντίας εἵπερ ποτὲ παρωξύνθησαν. Αἱ πλησιέσταται τῆς διαστάσεως αἰτίαι, κατὰ τὴν ἐννάτην, δεκάτην καὶ ἐνδεκάτην ἐκατονταετηρίδα, ἦσαν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὑποίαν ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ, καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσπάθεια τῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν ἀντιζηλία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν μεταξὺ αὐτῶν ῥῆξιν, διότι, ἐπειδὴ ἑκατέρωτε περιεσπᾶτο ὑπὸ δεινῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ εὐλόγως ὅτι θέλει καταβάλλει τὴν ἐτέραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ πάπαι, ἕνεκα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καταπτώσεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν τὸ ἀγέρωχον καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτῶν ὕψος, καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ ἡμέτεροι δὲν ἤθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀθλίας ἐκείνης καταστάσεως τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων, ἵνα διαλύσωσι πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν, ἐκ τούτου συνέβη ὅτι ἐν τῇ διαστάματι τῶν τελευταίων 150 περίπου ἐνιαυτῶν ἐκόπασεν ἡ ἐπὶ Φωτίου ἐγεσθεῖσα τρικυμία. Ἀλλ' ἡ παπικὴ ἀρχή, εἰ καὶ μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς θέλησιν

δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ τότε ἐπιδιώκουσα τὸν προαιώνιον αὐτῆς σκο-
 πῶν διὰ δύο ἐμμέσων τρόπων· τὸ μὲν δηλητηριάζουσα τὴν κοινὴν
 τῆς Εὐρώπης γνώμην διὰ παντὸς εἶδους συκοφαντίας κατὰ τῆς
 Ἀνατολῆς, τὸ δὲ ἀγωνιζομένη νὰ ἀνακτῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂν
 ὄχι ἄλλο τοῦλάχιστον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, αἰτι-
 τινες οὐ μόνον πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἶχον ἀπο-
 σπασθῇ ἀπὸ αὐτῆς. Μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς δυτι-
 κῆς ἐκκλησίας ἐπροςπάθουν νὰ διαδώσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν
 κατ' ἡμῶν ὕβριν, χλεύην καὶ περιφρόνησιν, ὁ ἀναγνώστης τὸ ἡξέ-
 ρει ἤδη ἐκ τῶν διαβοήτων ἐκθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης
 Λουϊτπράνδου, ὅστις ἦλθεν ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν
 ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁθωνος Α'. Ἐν δὲ τῇ
 κάτω Ἰταλίᾳ οἱ πάπαι ἀντέταξαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς πρῶτον
 μὲν τοὺς ἐγγωρίους, ἔπειτα δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως
 καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς Νορμαννοὺς, πρὸς οὓς, κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλως
 πολιτευόμενοι, συνεμάχησαν ἐπὶ τέλους, κατορθώσαντες δι' αὐτῶν
 νὰ ἐξώσωσι τοὺς Βυζαντινοὺς ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου. Ταῦτα δὲ
 πάντα δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ πνεύματα ἐν Κων-
 σταντινουπόλει καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνανέωσιν
 τῆς πάλης, ὁσηδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἡμετέρων τοῦ
 νὰ ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἠρεθίσθη ἡ κοινὴ γνώμη
 ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσῳ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Εὐσταθίου καὶ τοῦ πάπα
 Ἰωάννου ΙΘ'. περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β', οἱ ἡ-
 μέτεροι μετὰ τοσαύτην μακροθυμίαν πρὸς ἄκρους ἀρχιερεῖς ἤκιστα
 σεβαστοὺς, ἐνόμισαν δίκαιον νὰ ζητήσωσι τοῦλάχιστον τὴν τῶν
 πρεσβείων πρὸς τὴν Ῥώμην ἰσότητα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπέ-
 κρουσε τὴν ἐπιεικῆ βεβαίως ταύτην πρότασιν. Καὶ τοῦτο πότε ;
 Ἐνῷ παρεκτὸς τῆς ἄλλης κακοηθείας καὶ ἀναρχίας ἣτις ἐπεκρά-
 τει ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ἡμιόλιον ἤδη ἑκατονταετηρίδα, ἐν ἔτει 1045, ὁ
 πάπας Βενέδικτος Θ'. ἐξεποίησε διὰ τακτικοῦ συμβολαίου τὴν
 ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν συγγενῇ αὐτοῦ Γρηγόριον Σ'. ἀντὶ χιλίων
 λιτρῶν ἀργύρου, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος τρεῖς πάπαι ἔδρευσον
 συγχρόνως ἐν Ῥώμῃ, ὁ Γρηγόριος Σ', ὁ Σίλβεστρος Γ'. καὶ ὁ Βε-
 νέδικτος Θ'. ὥστε ἦτο πολλὰ δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τίνα ἐξ
 αὐτῶν ὤφειλε νὰ ἀναγνωρίζῃ ὡς κεφαλὴν αὐτῆς ἡ καθόλου τοῦ

Χριστοῦ ἐκκλησία. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, ὅτε τῇ 25 μαρτίου 1043 ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ἦτο ἄνθρωπος ὀξὺς, πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ φιλόδοξος. Ὁ Εὐφραΐμιος λέγει αὐτὸν θερμοεργὸν ἄνδρα, ὑπερόπτην τῶν νόμων· καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὀλίγον σεβόμενος τὰ καθεστῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ παραλόγους ἐξωτερικὰς ἀξιώσεις. Εἶδομεν ὅτι ἦτο εἷς ἐκ τῶν εὐπατριδῶν οἵτινες συνώμοσαν κατὰ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Δ'. ἢ μᾶλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὁρφανοτρόφου. Καὶ τότε μὲν ἐξωρίσθη καὶ ἐδήμεύθη γενόμενος δὲ βραδύτερον πατριάρχης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ'. διέζησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου, εἰς ὃν ὤφειλε τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὅστις ἄλλως τε προθύμως μετ' αὐτοῦ συνέπραττεν ἐν παντί. Ἀλλὰ τρία περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Μιχαὴλ συντελέσας, καθ' ἃ προϊστορήσαμεν, εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Κομνηνῶν, τοσοῦτον ἀγερῶχος ἐπολιτεύθη, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκασε τὸν καλὸν κάγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ πατριαρχείου. Χαρακτῆρ τοιοῦτος δυσκόλως ἡδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁσημέραι προαγόμενα πάθη καὶ ἀντικρουόμενα συμφέροντα. Οὐδὲν ἦττον δὲν ἠξέυρομεν ἐὰν αὐτὸς τῶν ὄντων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥήξεως. Οἱ Δυτικοὶ βεβαιοῦσι μὲν ὅτι αἰφνης ἐν ἔτει 1053, ἦτοι δεκαετίαν ὅλην ἀφ' ἧς ἀρχιεράτευσεν καὶ τετραετίαν ἀφ' ἧς προεχειρίσθη πάπας ὁ Λέων Θ', ὁ Μιχαὴλ ἐκλείσεν ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀφῆρσεν τὰ μοναστήριά των ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλωμεν μέχρι τινός. Οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων ἀναφέρει αὐτό. Ὁ Λέων Θ', ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ, καὶ εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, μνημονεύει μὲν τοῦ διωγμοῦ ἐκεῖνου, ἀλλ' ὅχι ὡς πράγματος ἀναμφισβήτητου, διότι ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ, λέγει, καθάπερ ἐπληροφρήθημεν. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐπιστολὴ

τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἣν ἀπήντα οὕτω ὁ Λέων Θ'. ἦτο κατὰ τὴν ὁμο-
λογίαν τοῦ Ἐργενροῖθερ φιλικωτάτη καὶ ὅσον ἐνδέχεται συνδια-
λακτική· ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ πῶς ὁ πατριάρχης οὗτος
ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον ἄλλα πράττει καὶ ἄλλα γράφει. Τὸ μόνον βέ-
βαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος
Λέων συνέταξε συγγραφὴν τινα σταλεῖσαν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν Δύσιν
ἀρχιερεῖς, δι' ἧς προσέβαλλε τὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ τὰ δόγματα αὐ-
τῶν, μὴ πραγματευόμενος εἰμὴ περὶ ἁζύμων, νηστειῶν καὶ προσ-
ευχῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπελήφθη ὡς ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ
τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων Θ'. ἀπήντησε διὰ
τρόπου ὑβριστικωτάτου εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι κατὰ τὴν
κοινὴν φήμην ἐκάθισέ ποτε (κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ὀγδόης
ἐκατονταετηρίδος) ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπό-
λεως γυνή· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦτο ἐπίσης γελοία καὶ
ἀνυπόστατος ὅσον ἦτο καὶ ἡ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης. Ἀλλὰ
ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀρ-
χιεπισκόπου Λέοντος, καὶ ὅσωςδὴποτε ὑβριστικὴ ἂν ἦτο ἡ πρὸς
αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ πάπα, ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ προκαλέ-
σωσι τὴν μετ' ὀλίγον ἐκραγεῖσαν θύελλαν. Ὅθεν ἐρχόμεθα εἰς
τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀναμφισβητήτων καὶ σπουδαιοτέρων γεγονότων,
ὅσα ἀμέσως αὐτῆς προηγήθησαν.

Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1054 ἔγραψαν, ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀ-
φορμῶν κινούμενοι, ὅτε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατριάρχης
Μιχαὴλ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ'. ἐπιστολάς ἐν πνεύματι εἰρή-
νης καὶ ὁμονοίας συντεταγμένας. Τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ ὁ πάπας
ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τριῶν ἀποκρισιαρίων. Καὶ τὸν
μὲν βασιλέα ἐπαινέσας ἐπὶ τῇ θεοσεβείᾳ καὶ εἰρηνοφίλῳ αὐτοῦ πο-
λιτείᾳ καὶ τῇ ἀφοσιώσει πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον, προσεκάλει
νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν κατὰ τῶν περιχειμένων πολεμίων, ἰδίως
τῶν Νορμαννῶν· ἐνῶ ἐν τούτοις πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν, ἰουνίῳ
1053, εἶχεν ἐπικυρώσει ἀπάσας τὰς παρ' αὐτῶν τούτων τῶν Νορ-
μαννῶν ἐν Καλαβρίᾳ γενομένας κατακτήσεις, καὶ ὅσας ἐν τῷ μέλ-
λοντι ἤθελον διαπράξει ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ἐνῶ οὕτω συνέπραττε τὸ
καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, συγ-
χρόνως παρεπονεῖτο ἐπὶ τοῖς ἀγερῶχοις τρόποις τοῦ πατριάρχου,

συνιστῶν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπι-
 τετραμμένοι νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβέστεραν τὰ περὶ τῶν παρεκτρο-
 πῶν τοῦ Μιχαήλ. Πρὸς δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποκρινόμενος,
 ἐπῆναι μὲν ὡς αὐτὸς αὐτὸν ἐπὶ τῇ εἰρηνοφίᾳ αὐτοῦ διαθέσει καὶ
 τῇ προαιρέσει πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλήρους ἐνόητος, ἐξέφραζεν
 ὅμως ἐνταῦτ᾽ τὴν λύπην του, διότι ἤκουσε περὶ αὐτοῦ πολλὰ
 ἄτοπα, τὰ ὅποια δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ· ἰδίως ὅτι ἀμέσως ἐκ
 λαϊκοῦ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, ὅτι ἐζήτησε νὰ καταπατήσῃ τὰ
 προνόμια τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ὅτι σφε-
 τερίζεται τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι διέ-
 πραξε διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τελοῦσι δι'
 ἁζύμων τὴν εὐχαριστίαν. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ πάπας ἔψεγε μὲν τὸν
 Μιχαήλ διὰ τινὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἣτις ἐφαίνετο
 παριστῶσα τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς μεμονωμένην καὶ ὑποδεε-
 στέραν τῆς βυζαντινῆς, ἐξέφραζε δὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος θέλει
 ἐπανορθώσει τὰ γινόμενα καὶ καταστήσει πραγματικὴν τὴν πλήρη
 εἰρήνην.

Αἱ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης ῥήξεως διαμειφθεῖσαι
 ἐκατέρωθεν αὗται ἐπιστολαὶ δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα παρ'
 ἡμῶν ἀκριβέστερον. Τὸ κείμενον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στα-
 λέντων γραμμάτων δὲν σώζεται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πάπας βεβαιοῖ ἐν
 ταῖς ἀπαντήσεσιν αὐτοῦ ὅτι συνετάχθησαν ἐν πνεύματι εἰρήνης
 καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης. Ἰπῶς
 δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως ταύτης ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ὁμο-
 λογουμένας παρ' αὐτοῦ τοιαύτας διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλη-
 σίας καὶ μοναρχίας; Διὰ κρυφῆς συμπράξεως μετὰ τῶν Νορ-
 μαννῶν, δι' ἀπειλῶν, διὰ κατηγοριῶν παραγεγραμμένων, διὰ κα-
 τηγοριῶν περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια δὲν ἦσαν ἔτι βεβαιωμένα,
 διὰ σοφιστικῶν παρεξηγήσεων καὶ διὰ σκανδαλωδῶν φημῶν
 περὶ ἀνυπάρκτων πραγμάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ λαϊ-
 κοῦ σχήματος πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος προαγωγῆς εἶχεν
 ἤδη συζητηθῇ πολλάκις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ Ταρα-
 σίου, ἐπὶ Νικηφόρου, ἐπὶ Φωτίου, καὶ δὲν εἶχε ποτὲ δώσει ἀφορ-
 μὴν εἰς σπουδαίαν διένεξιν. Ὡς αὐτὸς καὶ ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πα-
 τριάρχου ἐπωνυμία, ἦτο ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρί-

δας ἀδιαλείπτως ἤδη ἐν χρήσει χωρὶς νὰ διακωλυθῇ ἐκ τούτου ἡ εἰρηνικὴ τῶν δύο ἐκκλησιῶν συμβίωσις. Δὲν ἤξεύρομεν ἀκριβῶς τί ἔπραξεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν Ἀράβων κατακτήσεως τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἐκκλησία ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν πατριαρχῶν ἐκείνων, διότι ἔνεκα τῶν καταδρομῶν ἃς ἔπασχεν αὐτόθι ἡ χριστιανικὴ πίστις, παντελῶς ἔλειπον ἐκ διαλειμμάτων οἱ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενοι λειτουργοί· καὶ οὐδὲ αὕτη ἡ ἐξ ἀκαταμαχίτου ἀνάγκης καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς πίστεως διδομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνδρομὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκείνας ἐλογίσθη ποτὲ ὡς ἄτοπος. Ἀλλὰ, ἔλεγεν ὁ Λέων Θ', ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου περιέχει φράσιν τινὰ σκοποῦσαν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἀξίωμα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως καθ' ἣν δίδει ἐρμηνεῖαν τῆς φράσεως ταύτης αὐτὸς ὁ Ἐργενροίθερ, οὐδεμίαν αὕτη περιεῖχε σπουδαίαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προσβολήν, καθὼ ἀπλῶς παρατηροῦσα, ὅτι, περιληφθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐν ταῖς διπτύχοις τοῦ Βυζαντίου, οὗτος θέλει μνημονεύεται εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ τάνάπαλιν τὸ τοῦ Κηρουλαρίου ὄνομα δὲν θέλει τύχει νέας μνημονεύσεως, εἰμὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ῥωμαϊκῇ. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ μόνος ὁ διωγμὸς ὃν ἔπαθον, κατὰ τὰ φημιζόμενα, οἱ Λατῖνοι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τούτου εἶχε βεβαίως ὁ πάπας καὶ δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Πρῶτον ὅμως δὲν ἦτο παντάπασι βέβαιον ἂν τὸ πρᾶγμα συνέβῃ, καὶ τούτου δὲ δοθέντος, ἄδηλον ἦτο μέχρι τίνος δὲν προσεκλήθη ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς ὕβρεως ἀνθρώπων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι οὐδὲν κατὰ τοῦτο ἐγνώριζον ὄριον· καὶ ἔπειτα προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἐπιστολὰς τοσοῦτον πρὸς αὐτὸν εὐλαβεῖς, ὁ πάπας, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θυλουμένην ἐκείνην ἀδικίαν, ἐξεστράπη εἰς τσαύτας ἄλλας κατηγορίας καὶ ἐλάλησεν ἐν γένει εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀπειλητικόν, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐζήτει προφάσεις διενέξεων. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ ἀποκρισιάριοι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ προϊστάμενος αὐτῶν

καρδινάλιος Ούμβερτος, καθίστησι τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀφικόμενοι κατὰ ἰούλιον τοῦ 1054 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἐντίμου δεξιώσεως· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἐκόμισαν περιεχομένων κατηγοριῶν, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ῥώμης δικαιοδοσίαν ἣν οὗτος ἐπέζητει ἀποκλειστικὴν, ἐνῷ αὐτῇ ἀνῆκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας. Τότε ὁ Οὔμβερτος, ὅστις ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ προξενήσῃ σκάνδαλα, συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν εἰς τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων εἶχεν ἀπευθύνει κατὰ τῶν Λατίνων. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ συζητήσῃ ἐπισταμένως τὰ πράγματα, ἐξετραχηλίσθη εἰς ὕβριν δεινοτάτην, ὠνόμασε τὴν Ἀνατολὴν πατρίδα πάσης αἰρέσεως, ἐπεσώρεσε κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφόρους ἀνυπόστατους μύθους καὶ κατηγορήσεν ἰδίως τὸν πατριάρχην ὅτι ἀναθαπτίζει τοὺς Λατίνους, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κηρουλάριος ἀπεφήνατο ἐπὶ συνόδου ὅτι εἶναι συκοφαντία. Μὴ ἀρκοῦμενος δὲ εἰς ταῦτα συνέταξε καὶ ἐτέραν συγγραφὴν κατὰ τοῦ Ἑλλήνος μοναχοῦ Νικήτα Στηθάτου, ὅστις εἶχεν ὡσαύτως γράψῃ πρὸ τινος κατὰ τῶν ἀζύμων, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὀσῆς μετριότητος. Τὰς εἰς τοὺς Λατίνους ἀποδιδόμενας καινοτομίας ὁ Νικήτας δὲν ἐχαρακτήρισεν ὡς αἵρεσιν, ἀλλὰ ὡς παρέκβασιν ἀπλῆν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ἔλεγε δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πασιφανῇ τῆς ὅλης οἰκουμένης ὀφθαλμόν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὔμβερτος τὸν ὠνόμαζε τυχοδιώκτην, ὄνον, ἐπικούρειον, πόρνον, ἀρχιαιρετικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐνώπιον τοῦ σκανδάλου τούτου οἱ ἡμέτεροι ἐπολιτεύθησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν μετριοπαθείας. Ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπεχρέωσε τὸν Νικήταν νὰ ἀνακαλέσῃ ὅσα ἔγραψε, καὶ νὰ καύσῃ μάλιστα τὴν συγγραφὴν του· ὁ δὲ πατριάρχης ἐπέμενε μὲν πάντοτε ἀξιῶν ὅτι τὰ ἀνά χειρας ἀντικείμενα δὲν εἰσπόρουν νὰ συζητηθῶσιν εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐξηκολούθει δὲ κοσμίως πρὸς τοὺς πρέσβεις πολιτευόμενος, μέχρις οὗ οὗτοι ἔπαυσαν ἀποδίδοντες αὐτῷ τὰ ἴσα, ἀλλὰ καὶ τότε περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ δια-

κόψη πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοῖς τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἐνορίᾳ του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα ἰουλίου 1054, ἦτοι ἓνα περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ Δέοντος Θ'. Ἀπέναντι τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ-του τῆς Ῥώμης, ἀπέναντι τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς χλεύης τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, οἱ ἡμέτεροι ἀπῆντων ὅτι ἡ ἔρις αὕτη δεόν νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· καὶ ἐν ταῦτοις παραχωροῦντες εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ παραχωρήσωσι χωρὶς νὰ προδικασθῇ τὸ ὀριστικὸν ζήτημα, ὑπεχρέουν τὸν Νικήταν Στηθάτον ν' ἀποδοκιμάσῃ ἐπισήμως ὅσα κατὰ Λατίνων ἔγραψε. Τί ἄλλο ἡδύναντο εὐλόγως νὰ ἀπαιτήσωσιν οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον; Αὐτὸς ὁ Ἐργενοῦιθερ ὁμολογεῖ ὅτι διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Νικήτα ἐπέτυχον νίκην λαμπροτάτην. Ναὶ μὲν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ δὲν ἐδέχετο νὰ δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πάπα δικαιοδοσίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προκύψῃ ὀριστικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δυτικῶν ῥήξις. Ὡστε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἡδύναντο κάλλιστα νὰ περιμείνωσι καὶ ἤδη τὴν συγκρότησιν τῆς προτεινομένης συνόδου, ἐπιφυλάττοντες, ἂν ᾔθελον, τὰ ὑποτιθέμενα δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι δὲν εἶχον ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἵνα προξενήσωσι σκάνδαλα. Ὅθεν τῇ 16 ἰουλίου, ἐνῶ κληρὸς καὶ λαὸς ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰσβαλόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀσεβῶς ταράξαντες τὴν θείαν λειτουργίαν, προσῆλθον μέχρι τῆς ἀγίας τραπέζης, ἀπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθον ἐκτρίψοντες τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν δίκην! Ὁπόση ἦτο ἡ ἀνοχὴ καὶ ἡ μετριοπάθεια τῶν ἡμετέρων, οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον, ἢ κατὰ τὴν φοβεράν ἐκείνην στιγμὴν, καθ' ἣν ἐν νεῦμα τοῦ πατριάρχου ἡδύναντο νὰ ἐπαγάγῃ δεινὴν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καὶ ὅμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀβλαβῆ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐξοδον· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἡδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντι-

νουπόλεως, ἀφοῦ ἀπεχαιρέτισαν τὸν βασιλέα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὰ εἰθισμένα δῶρα. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἐξαντλοῦντες πάντα τρόπον συνδιαλλαγῆς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, εἰς Σηλυβρίαν ἤδη ἀφικομένους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἰμποροῦν εἰσεῖτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα. Τῶντι ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ ἄλλοι τοποτηρηταὶ ἐπέστρεψαν τῇ 20 ἰουλίου· δυστυχῶς ὅμως ἀφ' ἑνὸς οὔτοι εἰς οὐδεμίαν ἐπέιθοντο νὰ ἔλθωσι σχέσιν πρὸς τὴν ἱεράν σύνοδον, καὶ οὐδεμίαν νὰ δώσωσιν ἐξήγησιν περὶ τοῦ ὑβριστικοῦ αὐτῶν ἐγγράφου, ἀφ' ἐτέρου ἢ κοινῇ γνώμῃ τῆς βασιλευούσης εἶχεν ἐπὶ τέλους τοσοῦτον παροξυνθῇ ὥστε δὲν ἠδύναντο ἤδη ἄνευ ἐσχάτου κινδύνου νὰ παρατείνωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβὴν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσιν ὅσον τάχιστα ὀριστικῶς. Κάλλιστα δὲ ἔπραξε τοῦτο, διότι μόλις ἀνεχώρησαν ἐξεβρόάγη, ἔνεκα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως, στάσις, ἥτις μετὰ κόπου κατηνύασθη.

Ἵνα πεισθῇ δὲ ὁ ἀναγνώστης ὅποσον δίκαιον εἶχον νὰ ἀγανακτήσωσιν οἱ ἡμέτεροι, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἥτοι καθ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορισμός, ὁ ἀποτεθεὶς τῇ 16 ἰουλίου ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς μεγάλης ἡμῶν μητροπόλεως, παρεκτὸς ποικίλων ἄλλων ὕβρεων, κατηγόρει αὐτοὺς 1) ὡς Σιμωνιακοὺς, 2) ὡς Οὐαλεσιανοὺς, 3) ὡς Ἀρειανούς, 4) ὡς Δονατιστάς, 5) ὡς Νικολαΐτας, 6) ὡς Σεβηριανοὺς, 7) ὡς Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, 8) ὡς Μανιχαίους, 9) ὡς Ναζαρηνοὺς, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἤξiou ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρεσβεύει τὰς πλάνας ὄλων σχεδὸν τῶν αἱρέσεων, ὅσαι προέκυψάν ποτε εἰς φῶς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἀνεκλήθη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποκρίσεως. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ συγκαλέσας τὴν περὶ αὐτόν σύνοδον, ἀπεδοκίμασεν αὐτὸ διαβρόήην, ἰδίως ἐνδιατρίψας εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ζήτημα· διότι οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον ἐν τῷ διαβρόήτῳ αὐτῶν ἀφορισμῷ εἶχον τὴν ἀφροσύνην νὰ κατηγορήσωσι τοὺς ἡμετέρους πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς πνευματομάχους ἢ θεομάχους, καθ' ὃ περιαιρέσαν

τας δῆθεν ἀπὸ τοῦ συμβόλου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος.

Ὅταν ἐπραγματεύθημεν τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ τοῦ πάπα Νικολάου, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ κατακρίνωμεν τὸν πρῶτον ὡς μὴ ἀρκεσθέντα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀναμίζαντα εἰς τὴν προκειμένην ἔριν καὶ τὴν δογματικὴν διένεξιν. Ἐπὶ τῆς παρουσίας ὅμως περιστάσεως, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Δυτικοὶ, παρεκτός τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀδικημάτων, περιέπεσον προσέτι εἰς τὸ λάθος τοῦ νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὸ δογματικὸν σκάνδαλον. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν 180 ἐτῶν ὅσα διήλθον ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, πᾶσα ἐπίσημος περὶ δογμάτων συζήτησις εἶχε βαθμυδὸν ἐκλείψει, αἱ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἂν ὅχι παντοτε φιλικαὶ, τούλάχιστον εἰρηνικαὶ ὅπως οὖν. Αἱ διαφωνίαι ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων συνέβαινον, προέκυπτον ἐκ τῆς ἀξιώσεως ἣν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀείποτε εἶχον τοῦ νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν διαφωνιῶν ὅσαι ὑφίσταντο περὶ τὰ δόγματα καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους. Αὐτὸς ὁ Νικήτας ὁ Στηθάτος, ὁ πρὸ μικροῦ τότε κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γράψας, οὐδαμῶς ἔθιξε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως ζήτημα, ὅτε αἶφνης οἱ περὶ τὸν Οὐμβέρτον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔφεραν πάλιν αὐτὸ εἰς μέσον, καὶ ἐτράχυναν οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῆς διαστάσεως. Οἱ δὲ ἡμέτεροι οὐ μόνον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν προσηνέχθησαν μετὰ πλείστης ἀνοχῆς καὶ μετριοπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος τούτου ἔδειξαν τὴν προαίρεσιν αὐτῶν τοῦ νὰ ἀφήσωσι μίαν πύλην ἠνεωγμένην πρὸς τὴν συνδιαλλαγὴν· διότι ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει δι' ἧς ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐστηλιτεύθη ὁ λεγόμενος ἀφορισμὸς τοῦ Οὐμβέρτου καὶ συντροφίας, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐλογίσθησαν ὡς ἰδιογνωμόνως ἐνεργήσαντες καθ' ὅλα, οὐχὶ δὲ ὡς γνήσιοι τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Λέοντος Θ', ὅστις ἄλλως τε εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει τῇ 19 ἀπριλίου, πρὶν δηλαδὴ ἐκεῖνοι φθάσωσιν ἔτι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ τινὰς μεταγενεστέρους Βυζαντινοὺς ὁ πατριάρχης Μι-

χαήλ συνεκρότησεν, εἴτε κατ' αὐτὸ ἐκαῖνο τὸ ἔτος 1054, εἴτε τῷ 1057, σύνοδον πολὺ μείζονα τῆς προτέρας, ἧς μετέσχον παρεκτός πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων ὅ,τε πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ οἱ μητροπολίται Βουλγαρίας καὶ Κύπρου, καὶ ἦτις ἐξέτεμε τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς Λατίνους, ἐπικυρωθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν μὴ παρευρεθέντων ἐν αὐτῇ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ὁ μὲν Πίχλερ μετὰ δισταγμοῦ τινος μνημονεύει τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Ἐργενροῖθερ ὑπολαμβάνει αὐτὴν ὅλως ἀμφίβολον, βεβαιῶν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις, αἵτινες καὶ βραδύτερον ἐξηκολούθησαν μέχρι τινὸς ὑφιστάμεναι, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Μιχαήλ πατριαρχίας χρόνον· ὅτι δὲ μόνον ἄδηλον ὑπάρχει ὁποῖαί τινες ἀκριβῶς ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται. Ὅπως δὴποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, τὸ οὐδὲν ἦττον βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ πάπαι ἀπελπισθέντες νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εἰρηνικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ προ- παρασκευάσωσι τὴν διὰ κατακτήσεων ἐκτέλεσιν τοῦ ἀκοιμήτου αὐτῶν βουλεύματος, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πρῶτον μὲν τοὺς Νορμαννοὺς, καὶ μετ' οὐ πολὺ τοὺς σταυροφόρους. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μελέτης συνάγεται ἐπίσης ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν προέκυψεν ἐκ δογματικῶν διαφωνιῶν, ἀλλ' ἔνεκα πολιτικῶν συμφερόντων· ὥστε ἅμα ἐκλιπόντων τῶν πολιτικῶν ἐκείνων συμφερόντων, ὅπερ εὐτυχῶς συνέβη ἤδη, καὶ ἅμα καταργηθείσης τῆς κυριαρχίας, ὅπερ ὡσαύτως συνέβη ὡς πρὸς μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ κωλῶν ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ ἑνωσις.

Ἐνῶσιν δὲ λέγοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐννοοῦμεν, κατὰ τὰ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν ῥηθέν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν δογματικὴν ἑνωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, τὴν πολιτικὴν. Ὅσοι ὁμιλοῦσι περὶ δογματικῆς ἐνώσεως, δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κἀνὲν ποτὲ ἔθνος δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις καὶ παραδόσεις ἀντὶ ἄλλοτρίων. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἑνωσις εἶναι μακαρία κενὴ, ὄνειρον τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει γίνεαι πράγμα. Τούτου ὅμως τεθέντος, λέγουσί τινες, ἰ τί σημαίνει ἡ ἐξωτερικὴ ἐκείνη ἑνωσις; Σημαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξὺ τῶν

διαφόρων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην, προτιμοτέραν οὖσαν, ἢ δὲν ἀπατώμεθα, τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, καὶ ἄχρι τοῦδε δυστυχῶς ἐπικρατεῖ μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ ἐνὸς μέρους τῆς Δύσεως. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσωσι μίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσιν τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλοι ὅμως αἱ διάφοροι αὗται πολιτικαὶ κοινωνίαι εἰμποροῦν νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσεις φιλικὰς, νὰ ἔχωσιν ἢ μία παρὰ τῇ ἄλλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ διεξάγωσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ συντελῶσιν οὕτω εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν, καὶ τοι διατηροῦσαι ἐκάστη τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν τι προτείνομεν νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ᾔναι τις τυφλὸς ἵνα μὴ διακρίνῃ ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος δύναται νὰ ἀποβῇ ἢ τοιαύτη ἐνώσις. Ἀλλὰ, λέγουσι πάλιν ἕτεροι, ἐκ τῆς ἐνώσεως δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ἀποκρούομεν πάσῃ δυνάμει τὴν δοξασίαν ταύτην, καὶ ὡς ἡμαρτημένην, καὶ ὡς προστρίβουσιν ὕβριν δεινὴν κατὰ τῆς αὐθυποστάτου ἐλληνικῆς ἐθνότητος. Τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρησκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνειδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὁρθόδοξα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ῥῶσοι, οἱ Ῥουμῶνοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμένιοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ ἔγιναν Ἑλλήνες, οὔτε οἱ Ἑλλήνες ἔγιναν Ῥῶσοι, Σέρβοι, Ῥουμῶνοι, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπεναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμυδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβίωσι. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ἐξιταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς πρεσβεύουσαι δόγμα πολέμιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Τὸ θρησκευμα ὑπῆρξεν ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ὅτε οὔτε παραδόσεις ἐθνικαὶ, οὔτε φιλοτιμία ἐθνικὴ ὑφίσταντο, ἀλλὰ μόνῃ ἡ γλῶσσα,

ἥτις καθ' ἑαυτήν, ἄνευ ἄλλων ἠθικῶν ἐλάττηριον, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως. Ὅθεν τὸ θρησκεισμα τότε ἀναπληροῦν τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἄλλου ἠθικοῦ ἐλαττηρίου, ἦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν καὶ ἔρεισμα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀφ' ἧς ὁμῶς ἐποχῆς, ὁ ἀμυδρὸς οὗτος βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, βαπτισθεὶς εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου, ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, τὸ πάτριον θρησκεισμα δὲν ἔπαυσε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἐν τῶν κυριωτάτων συστατικῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκπρὸςωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον τὸν ἑλληνισμόν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητα ἡμῶν. Ναὶ, ἡδυνάμεθα νὰ διακινδυνεύσωμεν αὐτήν, ἐὰν ὑπεβαλόμεθα εἰς ξενικὴν διοίκησιν ἐκκλησιαστικὴν· καὶ τούτου ἕνεκα πολλάκις εἴπομεν καὶ θέλομεν εἶπει, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας ἡδύνατο νὰ ἐπαγάγῃ τὸν ὄλεθρον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Οὐδὲ τὴν δογματικὴν ἔνωσιν προτεινομεν, διότι τοῦτο ἡδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὴν θυσίαν ἐθνικῶν παραδόσεων, εἰς ἣν κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλομεν ὑποκύψει. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ, ἡ ἐξωτερικὴ ἔνωσις οὐδὲν συνεπάγεται τῶν ἀτοπημάτων τούτων, καὶ ἀπεναντίας θέλει ἐνισχύσει τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τῆς ὑγιεστερας μερίδος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καθ' ἣν ἐποχὴν, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κομνηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβαλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἥττον ἑκτασιν πολὺ μείζονα, ἢ ὅτε ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών· διότι ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἀξιόλογον τῆς Συρίας μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέαι πολέμιοι, οἱ Τοῦρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπὸ τινος χρόνου, ἀλλ' οἱ στόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον καιρίας κατενεγκόντες πληγὰς εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς

καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἐφαίνοντο πλέον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικρεμκσθέντας αὐθις εἰς τὸν ὀρίζοντα κινδύνους. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους, ἀλλ' οἱ διάσημοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν διασώζοντες τὰς παραδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καραντηνός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός καὶ πλείστοι ἄλλοι τοσαύτας ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης δρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἔτοιμοι, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. ἀφοῦ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμεσον φόρον, κατέλιπε περὶ τὰ 250,000,000 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις τοῦ κράτους τούτου συνεποσοῦντο εἰς 700,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3,500 ἑκατομμύρια· τοιοῦτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολὺ ἀπεῖχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης τῇ καιρῷ ἐκείνῃ ποικίλης βιομηχανίας, ὣν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοικήσιν ἀτελεστάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἷοι ἦσαν οἱ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοί. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἀνεδείκνυσεν ὁσημέραι ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκρίτους. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῇ· ὁ δὲ βυζαντινὸς κόσμος ἔφθασεν εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἐὰν ἡ ἀπόπειρα ᾗ ἐπεχείρησε πρὸς θε-

ραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ βουλευµατος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀποτύχει, ὁ κυβερνητικὸς, ὁ διοικητικὸς, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισµὸς, ὃν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία πολυειδῶς συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὄρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφαίνετο παραδόξως εὐδοκιμήσας καὶ ἀναδείξας αὐτὸ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸν καὶ ἀκµαῖον.

Ἄλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισµὸς, ἔστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ὕλικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἥτοι τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπλούµενον, ἀπηρτίσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη ἐθνικὴ βάσις τοῦ κράτους τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἥτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσηµβρίαν τοῦ Ὀλύµπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια. Μετὰ δὲ τῆς ἐλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας ὅλαι αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς τὰς μεσογειοτέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κεραυνίων καὶ τοῦ Ὀλύµπου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐλληνισµὸς οὗτος, ὅτε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπίκτητος, ἔπαθε δεινὰς ἀκρωτηριάσεις καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἐλαττούµενος. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτῆθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν, ὥστε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκµάσας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἐλληνιστί. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Θωµᾶς ὁ Τύριος, δυσκόλως ἐλάλει τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ περιέ-

χουσα τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφθεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἃ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογράφων αὐτῆς συνάγεται, ἀραβιστὶ, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκαρᾶ ἐπισκόπου Χαρρίαν ἐν Φοινίκη, μετεφράσθη δὲ ἐλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ συγγέλλου Μιχαήλ. Καὶ ἂν ὁ κληρὸς ὅστις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομάθει τὴν ἑλληνικὴν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅποσον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἔχνη ἐσώζοντο παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοικοῖς· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ ἀποχρώντως διατὶ, ἐνῶ κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα οἱ βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἐδυνήθησαν ποτὲ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰς κατακτήσεις ταύτας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβαίνοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, εὐρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμὸν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἐτέρας φυλάς καὶ γλώσσας. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 6 τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἔτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φύλα οὐννικά, γερμανικά, καὶ πρὸ πάντων σλαυϊκὰ εἶχον ἀναμιχθῆ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἄλλ' ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι, ἐνῶ οἱ μωαμεθανοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ῥιζικωτέρα τῆς προηγουμένης μεταβολὴ συνέβαινε συγχρόνως εἰς τὰς μετὰξὺ Ἰστροῦ καὶ Αἰμου χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα ἀναρίθμητα σλαυϊκῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (σελ. 240 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ οἱ Βούλγαροι. (σελ. 340 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Οἱ Βούλγαροι, ὥς πολλὰκις εἴπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαυϊκὴν φυλὴν, ἀλλ' εἰς τὰς φιννο-οὔραλικὰς ἢ τουρκικὰς φυλάς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλαύων ἀνέλαβον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαυϊκῶν φυλῶν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν πλεί-

στων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἰδρυμέναι. Ἄφ' ἐτέρου δὲ εὐαριθμότεροι ὄντες τῶν ὑπηκόων καὶ βαρβαρώτεροι, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν, καὶ κατὰ μικρὸν παντάπασιν ἐξεσλαυόθησαν. Οὕτω δὲ ταυτίσαντα τὴν ἐθνότητα αὐτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φύλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ἃς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικήσεις τὰς μὲν διὰ τῆς βίας, τὰς δὲ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς πρότερον ὑπὸ ἐλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου. Διευκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποίκησις αὕτῃ ἔκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα. (σελ. 294 καὶ ἐπομ., σελ. 312 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε ἠρκέσθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐζήτησεν αἰετοτε στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπορώτερον, ἀσφαλέστερον. Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἀποικίαι, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἡλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικὸς, ὁ ἐλεύθερος, ὁ γνήσιος αὐτῆς πληθυσμός. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὖξιν τοῦ δουλικοῦ πληθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐκεῖναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικήσεις. Ἐπειδὴ ἡλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι βραχίονες, ἔδει νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς δοῦλοι δὲν ἐπῆρκουν, εἰσέγοντο δοῦλοι ξένοι. Ὡστε ὁ ὕλικὸς τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἡλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις ἐμειοῦτο· διότι τοῦτο συνέκειτο ἤδη ἐξ εὐαρίθμων ἐλευθέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτὸ πνεῦμα, τὸ ὅποιον μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων χαρακτήρων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε ὁμιλήσει, ἀπέβη ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὠφέλιμον μᾶλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὅσῳ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, ὁ διασκορπισμὸς οὗτος τῶν δυνάμεων τοῦ ἡῤῥανε τοὺς πρό-

ρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν του. Ἄμα ὅμως προσέκυψαν εἰς μέσον ἔθνη ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρὰ καὶ ἔχοντα συμπεπικνωμένας τὰς δυνάμεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὐρέθη ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀντιπάλων εἰς τὴν θέσιν στρατοῦ ἔχοντος τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα πόρρω ἀπ' ἀλλήλων ἀφίστάμενα, καὶ ἀναγκαιῶς κατετροπώθη. Κατετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οὐδέποτε ἐπέισθη νὰ σωφρονισθῇ κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἔπεμψε μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τετάρτης καὶ τῆς τρίτης ἐξήγησε πάλιν νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀναγκαιῶς ἠραΐωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα ἑλληνισμόν (σελ. 345, 346 τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ καὶ τοῦ ἀφορμὰς προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάσις συνετέλεσαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς θλιβεραῆς εἰκόνης ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλλάδος, ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (σελ. 401 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέκαθεν κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων, αἱ λεηλασίαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ἐπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, μετὰ δὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἡ καταπιεστικὴ τῆς Ῥώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Ηλουτάρχου, τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσόστομου, οἵτινες ἅπαντες ὁμιλοῦσι περὶ τῆς λαιπανθρωπίας πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι (σελ. 494, 495 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὕλικου τοῦλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν ἀπέβη, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 320 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἔν τε τῇ μητροπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν

νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομμύρια περίπου κατοίκων, ἐξ ὧν ὅμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δοῦλοι, καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγοι ξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραυνίων χώρας, εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν μικρὰς νήσους, ὑποτίθεται ὅτι ὤκουν, ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα ἕτεροι ὑπολογισμοὶ ὀρίζουσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἰς 3,000,000, τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700,000. Ἄν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχουσιν ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραίωσιν. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν αἱ ὀλέθριαι ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βαρβάρων (σελ. 506 καὶ ἐπομ. τοῦ δευτέρου τόμου) καὶ ναὶ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος ὀριστικὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων, ἀλλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις διατάραξις καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἧς ἐγένοντο πρόξενoi, δὲν ἔπαυε συντελοῦσα εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παραδόξως ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι φυσικαὶ καὶ λοιμικαὶ συμφοραὶ (σελ. 164 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ὠραιότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφύια, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀντεπάλαισαν κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέραμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἱκανοῦ πληθυσμοῦ ἔστεροῦντο, οὔτε εὐπορίας ἀξιολόγου. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Ὠθῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ'. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤκραζον παραδόξως (σελ. 396—398 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐν

τῇ 7 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι δὲν ἦσαν ἔρημοι κατοίκων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνὸς ὅσον τὸ πάλαι, ἐνιαχοῦ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χῶρᾳ, ἀπέβη ἀραιὸς, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὠφελοῦμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικίσεις αὐτῶν. Ὁθεν ἐν ἔτει 659 εὐρίσκομεν ποικίλας σλαυϊκὰς φυλὰς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονίκην χῶρας (σελ. 315 τοῦ τρίτου τόμου)· μικρὸν δὲ ἔπειτα ἐτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βῶλου, καὶ ἐν Ἠπείρῳ περὶ Βόνιτζαν (σελ. 334 τοῦ τρίτου τόμου)· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἄλλας ὡσαύτως σλαυϊκὰς φυλὰς καταλαβούσας πλείστας τῆς Πελοποννήσου χῶρας (σελ. 478 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαυϊκὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλὰς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἠπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (σελ. 97 τοῦ παρόντος τόμου). Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἥτις πρὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, πολλὴν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βορρᾶν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀραιότερα ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, πρὸς βορρᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰμὴ μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων, περισταλεῖσα κυρίως εἰς τὰ παράλια· νοτιώτερον δὲ ἦτοι ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαυϊκὰς φυλὰς.

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαυϊκοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Ταινάρου χῶρας ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι ὑπέκυψαν πολλάκις εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως ἐπὶ ἡμιόλιον καὶ ἔτι πλέον ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186· οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελληνίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας· διετέλεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι ἀείποτε, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκκλησιαστικὰς, ἐμπορικὰς, φιλολογικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βυζαντινὸν ἑλληνισμόν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκαίμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενί-

κησεν ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα τμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους· αἱ ἐν αὐταῖς σλαυικαὶ φυλαὶ ἐκτῆσαντο ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐπεχείρησαν πολλάκις πολέμους κατὰ τῆς βυζαντινῆς μοναρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύτην νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλαυικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν δὲν εἰμπόρεσαν νὰ ἀνακαλύψωσιν αὐτόθι εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλαυικὰς ἐπιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσορροπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Σλαύων, εἰς ὅλους τοὺς βυζαντινοὺς πολέμους. Ὁ σοφὸς Τάρελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλείου Α'. ἐκαυχᾶτο ἐπιλεγομένη μακεδονικῇ. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀπεκάλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, καὶ σπάθην τῶν Μακεδόνων. Εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων μέχρι Ταινάρου, πολλαὶ μὲν ἰδρύθησαν σλαυικαὶ φυλαὶ, πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι, καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν βυζαντινὴν κυβερνήσιν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ συσπάδην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλαυικὴ γλῶσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνικὴ. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητητῶν γεγονότων ἀναγκαίως συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλαυικὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Πιπείρῳ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ σλαυικοῦ ἐπικρατέστερος. Ὅπόσον δὲ ᾗτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλαυικὰς φυλάς κατώρθωσε νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῷ ἐντὸς ἐπτὰ ἑκατονταετηρίδων, ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 14, ἐνῷ δὲν ἐπέτυχεν ἔτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἁλβανικὰς ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς

19. Ἄλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συνάγεται ὡσαύτως ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτέρας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἡλαττωμένος ὡςδὴ ποτε, ἀφοῦ τοσαῦτα σλαβικά φύλα εὗρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαβῶν, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατοικοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἄλλ' ὅμως, εἰ καὶ λεληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἰμόν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βῶχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Βλάχων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων ἀποίκων, οὗς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἔδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστοῦ εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἱθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἀναμίξεως ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινικὴ. Τοῦτο ἤδη ἐπρόσθευον καὶ οἱ βυζαντινοὶ, ὅτε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ Βῶχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἠπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀποικίων ὅσαι ἰδρύθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου τεθέντος, ἤφελεν ἐξηγηθῆ ἡ τε ταυτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης, ἂν ἔχι ἡ πλήρης ταυτότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος; Οἱ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Βῶχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλαβῶν οἵτινες καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἐνίοτε Βῶχους ὠνόμαζον) ἀπετέλεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς βουρμανικὰς ἡγεμονίας τῆς Μαύρης Βλαχίας καὶ τῆς Οὐγγροβλαχίας (τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς

τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων, τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τὸ πλεῖστον φυλῶν, ὅσαι κατα τοὺς πρώτους τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνους ἐκυριαρχήσαν ἀλληλοδιαδόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπιχειροῦντα ἀδιαλείπτους ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομὰς (τινὰ δὲ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὀριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν), δὲν ἔπαυον στρατολογοῦντα συναγωνιστὰς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυάριθμοι Βλάχοι εὐρίσκονται ἐνδρυμένοι ἔκτοτε παρὰ τὸν Αἴμον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἴμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαυϊκῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογοῦμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν, ἐλάβανον παρ' αὐτῶν γαίης εἰς ἀποκατάστασιν. Ἡ Ἄννα ἡ Κορνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἐκατονταετηρίδος, ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον *βλαχικόν*, Ἐξεβὰν καλούμενον· λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διάγοντας μὲν βίον νομαδικόν, καταλεγομένους δὲ ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ. Ἐπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κορνηνοῦ τὸν φυγάδα Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίνναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡσαύτως, πολὺν Βλάχων ὄμιλον σταλέντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λέοντα Βατάτζην. Ἐτι ἀπὸ τῆς 12 ἐκατονταετηρίδος ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας *Μεγάλην Βλαχίαν*· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης οὕτως λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Βραδύτερον δὲ ἀποβαίνει συνηθέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπισήμως μάλιστα ἀναφέρεται μετὰ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μετὰ τῶν Αἴμου καὶ Ἰστρου Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως *Λευκὴ Βλαχία* (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Μαύρης Βλαχίας) συνεταύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαύων, καὶ κατίσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπὶ τινὰ χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον συνεταύτισθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν· διότι ἂν σώζωσιν ἔχνη τινὰ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος, μεταχειρίζονται ὁμῶς πολὺ τὴν ἐλ-

ληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνεδείχθησαν κατὰ τὸ φρόνημα γνήσιοι Ἕλληνες.

Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφαίνονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὴ βραδύτερον· ἀλλ' ὅμως προϋπῆρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β'. κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο Ἀλβανὸς τὸ γένος. Ἀλλὰ ὀνομαστί δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ Δυρράχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου, λέγει αὐτὸν συγκεῖμενον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐξ Ἀρβανιτῶν. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομισκόρτης, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς, μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην πρὸς Ῥοβέρτον Γυσκάρδον, διώρισε φρούραρχον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ Ἀρβανιτῶν. Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προϋπῆρξεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ σημερινὸν Ἑλμπασσὰν τῶν Τούρκων ἐκαλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἀλβανόπολις, ὅστις καὶ ὅρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἀλβανόν. Ὁ δ' ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, καὶ δι' οὐ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημωδεστέρων τύπων· Ἀρβανίτης, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαὸς, Ἀρβερία, ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἀρβερία, ὃν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλινίῳ ἰλλυρικὴν νῆσον Ἀρβαν. Ἐτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοὶ Σκίπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ὁμολογούμενην ὡς αὐτῶς σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκοῦποι, ἣν ἀναφέρει ἤδη ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρᾳ ρίζας· καὶ τοῦτο ἤδη ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἑπληρς, ὡς

τινες ἐπρέσβευσαν, ἀξιῶσαντες ὅτι ἐπόκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Καύκασον Ἀλβανίας. Καὶ ἔπειτα οὐδεμία ἱστορικὴ εἰδήσις ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικίσεως τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς, ἣτις ἀριθμοῦσα ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρειέλθῃ λεληθότως εἰς τὴν ἤδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἥτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἐθνῶν ὅσα ἐκ διαλειμμάτων ἐπόκησαν εἰς αὐτήν, ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Γόθων, βυζαντινῶν Ἑλλήνων, Σλαύων καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν τοιαύτην καταγωγὴν· διότι σύγκειται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἰλλυρικοῦ ιδιώματος. Πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προῖόντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλεῖστοι συγχιωνεuthῇ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐὰν πολιτικαὶ ραδιουργίαι δὲν ἀντέπραττον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ῥοπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενοῦς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φύλα ὅσα κατόικουν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χερσονήσῳ τῇ ἀπλουμένη μεταξὺ Ἰστρου καὶ Ταινάρου. Ἀλλ' ὄχι τὰ μόνον. Ποῦ καὶ ποῦ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἀποικίαι Ἀρμενίων, Σύρων, Τούρκων, Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείοις χρόνοις ἱστορήσαμεν, ὑπὸ διαφόρων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἡμαζόν τότε οὐκ ὀλίγαι ἰουδαϊκαὶ ἀποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὰς χώρας ταύτας Βενιαμὴν Τουδέλας ἀναφέρει αὐτὰς ἀκριβέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἐβραϊκαὶ κοινότητες ἦσαν τότε ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἢ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄλλοτε ὄκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20,000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεσκέφθη οὗτος αὐτὴν περιορίσθησαν εἰς 2,500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως,

διέμενον εἰς Πέραν, καὶ ἔπασχον αὐτόθι ἔτι πολλὰς καταδρομὰς, ἂν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοί, ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ὄκουν 2,000 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται μετὰ ξίης καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Ῥαιδεστὸν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσσαν, Χαλκίδα, Καλλιπόλιν ἀνὰ 200· καὶ εἰς Ἄρταν, Ἀντιόχειαν, Ναύπακτον, Λακεδαίμονα, Λαμίαν ὀλιγώτεροι. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν, ὅπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὖπορος ἑβραϊκὴ κοινότης, ὁ Τουδέλας δὲν ἀπῆντησεν εἰμὴ ἓνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἰδίως Ῥῶσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ Ἰταλοὶ, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογειούς, οἷον ἐν Λακεδαίμονι, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν εἶχον ἀποκτήσει τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα προνόμια, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος ἕτερόν τι ὑφίστατο κακὸν, οὐ μικρὸν ἐπενεργῆσαν εἰς τὴν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἀραίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδηρῶντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης ἀπήγαγε, τῷ 904, 22,000 νέους αἰχμαλώτους, παρεκτός τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ φονευθέντων. Μικρὸν πρότερον, ἤτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησιθρησκός, ὁ Δαμιανὸς, κατέσφαζεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δὲ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Δέσφος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἐλαττωθῆ, ὥστε ἐδέχσε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτόθι νέοι ἔποικοι Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπὸ τινων ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενότερον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, με-

τῆκῃσαν αὐτόθι πολλαὶ ἐπιφανεῖς βυζαντιναὶ οἰκογένειαι, καὶ λα-
βοῦσαι μεγάλας ἐν αὐτῇ κτήσεις ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς, καὶ
ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομασται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν τῇ
ἱστορίᾳ τῆς νήσου· οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοὶ, οἱ Δύγνηνοι, οἱ
Βλαστοὶ, οἱ Κλάδοι, οἱ Σκορδίλαι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύ-
τερον παρήχθησαν οἱ Καλλιέργαι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῦχαι,
οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφάτοι, οἱ Μουσούροι, οἱ Γαβαλάδες καὶ
ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀνάλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ
ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν
μωαμεθανῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἥττον ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχε
καὶ ἐνταῦθα ἐλαττωθῇ ἀναμιχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀ-
ραβικοῦ.

Ποικνότερος καὶ ὁμοειδέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐ-
ρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολ-
λῶν ἑκατονταετηρίδων ἐποικήσαντες ἐνταῦθα πολυάριθμοι Γαλά-
ται καὶ Γότθοι εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ ὀνομασθέντες οἱ
μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στράβωνος Ἑλληνογαλάται, οἱ δὲ δεύτεροι
ἔτι ἐπὶ Θεοφάνους Γοτθογραῖκοι. Νέαι μεγάλαὶ ἀλλοφύλων ἐγ-
καταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη
γίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσόνησος ἔπαθε
μὲν ὡσαύτως ἐπιδρομὰς δεινὰς· καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εὐρω-
παϊκῆς· οὐννικᾶς, περσικᾶς, ἀραβικᾶς. Ἄλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται
ἀπесύροντο, δὲν συνεπήγοντο ὀριστικὴν τινα τῆς χώρας κατοχὴν.
Ὅλιγοι τινὲς Πέρσαι, Ἀραβες, Σλαῦοι, Μαρδαῖται εὐρίσκοντο ποῦ
καὶ ποῦ, ἀλλ' ὅχι τοσοῦτοι, ὥστε νὰ ἀλλοιώσωσιν οὐσιωδῶς τὸν
ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κα-
τοίκων ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον
ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διη-
ρεῖτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωρίζόμενα
ἀπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλφειοῦ
μέχρι τῆς νήσου Ρόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης
ἔκουν τὰ σημιτικὰ φύλα· Καππαδόκαι, Κίλικες, Λυκάονες, Κα-
τάνες, Λύκιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μιγάδες Ἀρμέ-
νιοι· πρὸς δυσμὰς δὲ, τὰ Ἀριανὰ ἔθνη· παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ
Ἕλληνες, εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θράκες, οἱ Μυσοὶ, οἱ Λέλεγες, οἱ

Βιθυνοί, οἱ Φρύγες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῆναι ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἢ μόνη ἐμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Ἀπὸ τῆς 2, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Πάρθων βασιλείων παρίστανον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προσέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτόθι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελῶς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν, καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στράβωνος. Ἄλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἀλλ' ἡ πεπολιτισμένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν Καππαδόκαι, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν Σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ὁμάς τοῦ ἰθαγενεῶς πληθυσμοῦ εἶχεν ὅλως ἐξελληνισθῆναι. Οἱ Καππαδόκαι, οἱ Φρύγες, οἱ Ἰσαυροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι, λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα, εἶχον ταυτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκείθεν ἐστρατολογοῦντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκείθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς, οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκοῦαι, οἱ Σκληροὶ, οἱ Μανιάκαι, οἱ Κεκαυμένοι, οἱ Κομνηνοὶ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὡστε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπικτήτος οὗτος ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχεν, ὡς πολλάκις εἵπομεν, τὴν ἐπιφανεῖαν μόνον τοῦ ἀρχαίου. Ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας οὐχὶ διὰ ἠθικοῦ δεσμοῦ ἀρρήκτου, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφε-

ρόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὅποια ὁμῶς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς ἀνασεύοντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκαταπαύστως τὴν ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμφέροντα, τὰ ὅποια περιστάσεις ἕτεραι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἔμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσαν ὡς στάδιον ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ συμμαχῶσι μετὰ τοῦ μωαρεθανισμοῦ, ὑπόπτεισε βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δὲν εἶχε ῥίψει βαθείας ῥίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἐλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλη Ἑλλάς τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἔμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλη Ἑλλάς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλεστέρα, ἡ κυριωτέρα ἠθικὴ τοῦ κράτους δύναμις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἐλληνισμός· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐλληνισμὸς αὗτος εἶχεν ἐλαττωθῇ, τὸ κράτος τοῦτο ἔστατο ἐπὶ θεμελίου ἀσθενοῦς καὶ ὅλως δυσαναλόγου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ ὄγκον, ὁμοιάζον πρὸς πυραμίδα ἀνεστραμμένην μᾶλλον, ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως.

Καὶ οὐ μόνον ἠλαττώθη ὁ ἐλληνισμὸς, ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξησθένησε διὰ τε τῆς ἀδιακόπου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκατασταθέντων ἀλλοφύλων συγκρούσεως, καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἠθικῆς ἀλλοιώσεως ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐν τῷ ἐλληνισμῷ συγχώνευσις τῶν Σλαύων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέτα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος εἰσροδὸν πολυαριθμῶν Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὅποια ἐπήγαγεν ἡ τῶν ἀλλοφύλων τούτων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιμιξία τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε, λέγει, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐπιφανὴς τις Πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θυγατὴρ Σοφία ἐνυμ-

φεύθη τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ Χριστοφόρον, τὸν ἀποθανόντα τῇ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὗτος ἐκαυχᾶτο πολλάκις ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ περιβόητος γραμματικὸς Εὐφῆμιος ἀπέσκαψε ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἱαμβεῖον τοῦτο, «γαρασδοσιδῆς ὄψις ἐσθλαβωμένη», τὸ ὅποτον ἔμεινε φαίνεται πολυθρύλητον ἐν τῇ ἀνατολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρασδοσιδῆς» δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχρώντως· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφῆμιος εἶπε πρὸς τὸν Πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅστις ἐρρύνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδήλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δέ τινες ἠξίωσαν ὅτι οἱ Σλαῦοι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχέστατα ἀπκντῶμενον ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, ἀναβιδάσαντας εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς παραληγούσης εἰς τὴν προπαραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασὺ πνεῦμα, ἀφανίσαντες τὸ ἀπαρέμφατον καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτοῦ τὸ νὰ μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἄχρι τοῦδε δὲν ἀπεδείχθη παντάπασιν ἂν αἱ τροπολογίαι αὗται, ἢ μᾶλλον ὅσαι ἐξ αὐτῶν εἰσὶ πραγματικά, ἐπῆλθον ὡς ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαύων ἐπιμιξίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἤθελεν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδόλως ἤθελε ταραῖζε ἡμᾶς, καθὼς οὐδὲ νομιζομεν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν φιλοτιμίαν προσβεβλημένην μακθάνοντες παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὅτι αἶμα σλαυικὸν ἀνεμίχθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπὶ τέλους ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυσε τοῦ σλαυϊσμοῦ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὄρεων, δὲν ἀγανακτοῦμεν δὲ ἂν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐξῆλθεν οὐχὶ λευκός, ὡς ἡ περιστέρᾳ, διότι ἡ ἱστορία ἄπασα τῆς ἀνθρωπότητος διδάσκει, ὅτι ὁ συνδυασμὸς τῶν φυλῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἐπιβρώσιν τοῦ ἐξ αὐτοῦ παραγομένου πορίσματος. Ἀλλὰ οὕτω δικαιοῦμεθα νὰ ὁμιλῶμεν σήμερον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου. Τότε ὅμως, ἐν ὅσῳ δηλαδὴ ὑρίσταντο ἀκέραιαι αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ καὶ συνεκρούοντο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, εἶναι βέβαιον ὅτι οὗτος ἔπασχε δεινῶς.

Ἔτερον κακὸν, κακὸν μεῖζον δι' ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἡθικὴ τοῦ

ἔθνους κατάστασις, ἥς εἰκόνα θλιβεράν διεγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ (σελ. 403—415) ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἀπεναντίας ὁσημέραι ἐχειροτέρουν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπή ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ περιστείλῃ ὅπωςοὺν τὴν πληθὺν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ αἰοιδίου ἀνδρὸς τεθέντας ὡς πρὸς τοῦτο φραγμούς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἐπεχείρησε, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ νεαρᾶς, νὰ ὑψώσῃ ἑτέρους τινὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμούς, ἰδίως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ὁ Βασίλειος Β΄ ἠναγκάσθη νὰ ἀκυρώσῃ τὴν νεαράν ἐκείνην, καὶ νὰ βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχιμώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυσχερεῖαι πρὸς τὰς ὁποίας τοσοῦτον γενναίως ἀντεπάλαιεν, αἰτίαν καὶ ρίζαν εἶχον τοὺς περιορισμοὺς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὖξιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξῶν ἔβριθον ἢ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστᾶνες ἔκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίας μονὰς, ἵνα ἔχωσιν ἑτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρασταὶ ἔκτιζον μονὰς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς υἱείας των. Ἵνα δὲ εἰδικώτερον μνησθῶμεν ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄχρι τοῦδε σωζομένων ἱδρυμάτων τοῦ ἀγιωνύμου ὁρους Ἀθῶνος, προσεπιφέρομεν ὅτι τὰ ἱδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων χρυσοβούλλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνας, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λέοντος Γ΄, τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ Β΄.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην κοινωνικὴν νέκρωσιν μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων, ἡῤξανε καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει δεινὴ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου

ἐλληνισμοῦ, μετρίαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδετερουμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἐξεις καὶ προλήψεις ὥστε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ αὐτοῦ φάρμακα, ἡ παιδεία καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἔθνους εἰσαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριωτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπειρας ἐκείνης, τὸ δεινὸν τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου, ἐδεινώθη καὶ ἠῤῥησεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νίκωνος, τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τῆς ἁγίας Θεοκτίστης, περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θαύματα, καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰάσεις ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς οὐρανοὺς καὶ ἄλλα τοιοῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἡθικὴν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἐλληνικὸς λαός. Καὶ μήπως μόνος ὁ λαὸς ἐκυριεύετο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξιλέωνει τὸ θεῖον διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαήλ Γ'. κτίζων ναοὺς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ· ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θεοῦ ἐξιλέωσις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φόνος τοῦ κακοηθεστάτου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῶ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἀνθρώποι οἵτινες ὤφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι τοὺς πολλοὺς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ὑψίστου, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐντολῆς. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει οἱ καλοὶ κάγαθοι ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικὸς καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμῆσαι τοὺς λαμπροτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας χρόνους. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων ὑπῆρξάν τινες οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ ἐξαιρέτῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀθανάσιος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης Σικελὸς ἐπί-

σκοπος Ἀργγους Πέτρος, ὁ Ἀθηναῖος Θεόπεμπτος, ἐπίσκοπος Σπάρτης, καὶ πρὸ πάντων ὁ Κερκύρας ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποῖου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι Σκύθαι, (δὴλ. Σλαῦοι ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδύον τὴν ἀντίπεραν στερεάν καὶ ἠπειλοῦν τὴν νῆσον, ἐπορεύθη ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐζήτουν νὰ τὸν ἀπαγάγωσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, οἱ Κερκυραῖται, ὀρμήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἐνίκησαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν Κερκύρας λεγομένων Τετρανησιῶν, ἀπελευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλεονέκτης βασιλικῆς ὑπ᾿ ἄλληλος ἐσυκοφάντησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ ἀπιστία πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Ζ'. τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρσένιος δραμὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὅμως ἡσθένησεν ἐν Σκιαθῶ, ἕνεκα τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέθανε πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην ἀρχιερατεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου ὁ νεκρὸς του μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιοῦχος αὐτόθι, τιμωμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 ἰανουαρίου. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐάριθμοι οὗτοι ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περὶ τε τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἣτις ἐπεκράτει πολλάκις κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ῥωμανοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, τοσοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῇ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὐρέθησαν ἀποτεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρια, ὅ ἐστι περὶ τὰ 3,000,000 δραχμῶν, τὰ ὅποια ἤθελον ἰσοδυναμεῖ σήμερον πρὸς 15,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπερτάτου ἀρχιερέως ἐμμιοῦντο,

ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἐννοιᾶν τινα μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβαιναν ἡ καταπίσεις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευσ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσει τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα σιτηρέσια. Εἰς μάτην ὁ διατρίβων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ' παρήνευσε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινεν ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 122,000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρνήθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὁμνύων ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρας τῶν 30 λιτρῶν. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξωσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεῖα αὐτοῦ εὔρεν ἐν αὐτοῖς 3,300 λίτρας χρυσίου, ἥτοι ὑπὲρ τὰ 4,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 20,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἠθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τινὸς ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἤθελεν ἐκθέσει αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουν ὄγκον ἐθνικὸν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπεῖχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος, διότι συνέκειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ὁμάδων τοῦ ἀρχεγόνου ἐλληνισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βάσιν, ἀλλὰ βάσιν μικράν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους τοῦ ἐπικτήτου ἐλληνισμοῦ, ὅστις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀδιαρρήκτως μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταῖον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφύλων, οἵτινες ἦσαν ἀναφανδὸν πολέμιοι. Ἐπὶ τοιούτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ὕλης, ἐπεχίρηνεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπλη-

ρώση τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα δι' ἐπιτηδαιοτάτης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προὑπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἄλλ' ὅσῳ θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος ὃν ἐδημιούργησεν, ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ πολὺ, καθ' ὃ ἀναλίσκόμενος καὶ ἀνατρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων, ὅσοι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστῇ πρόδηλον ἅμα προσέξωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξηροῦντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι, αὐτοχειριζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξηροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξηροῦντο προσέτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτούς. Εἰμποροῦμεν λοιπὸν θαρρόντως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετέλει ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολὺ ἀπείχον τοῦ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καθ' ὀλοκλήριαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνοι οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῶσιν φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο μέρος ἡλαττοῦτο ἔτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων· καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπεδείκνυνον νωθρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (σελ. 58—62 τοῦ παρόντος τόμου)· θέματα ὀλόκληρα ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία, ὥστε ἄπειροι ἄνθρωποι ἡγόραζον βαθμοὺς στρατιωτικούς, καὶ ἔφερον τὴν στολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἴδωσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε ὑπάρχουσι παραδείγματα καὶ κληρι-

κῶν, οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικοὺς βαθμοὺς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα βεβαίως ἀσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἥττον ἀναφέρει ἐν ἐνταῦθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐννοίαν τινα τοῦ ἀληθοῦς κυκεῶνος τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημέναι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν'. τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφῆς, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς του, Λέοντος Γ', ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρων κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτενᾶς, ὅστις ἦτο καὶ δομέστικος τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ἄσμα οἷος οὐδεὶς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τοσαῦτα ἀγαθὰ, ἐπόθησε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθᾶριος, ἵνα στολιζέται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πράγματος πίστῳσιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίου μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ. 1,224). Ὅθεν παρεκάλεσε τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σαμωνᾶν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητουμένων τιμῶν, λίτρας 40 (περὶ τὰς 49,000 δραχ.). Ὁ Λέων Γ'. ὅσον ὀλίγον στρατιωτικὸς καὶ ἂν ἦτο, ἤσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμωδηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πᾶν ἦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ὁ Κτενᾶς ἐπιμένων προσέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας ἀκαὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπεζίου ἀσίμιν ἐνζῶδον διάχρυσον ἀνάγλυφον, ἐκτιμηθὲν καὶ αὐτὸ λίτρας 10». Τότε ὁ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς καὶ λαβὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολύτιμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρᾶ τῆς τραπέζης σκεύη, ἐχειροτόνησε πρωτοσπαθᾶριον τὸν Κτενᾶν, ὅστις ὅμως δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτω ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας δύο, ἀντὶ τῶν 60, τὰς ὁποίας προκατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατευόμενοι ὁσημέραι ἤλαττοῦντο, καὶ οἱ περιλήπόμενοι ἐπεδείκνυνον ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὅποιον ἀπὸ σπουδαιοτάτου ἀπέβαινε πολλὰκις γελοῖον, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγ-

ματικῷ καὶ πολυαριθμῷ. Ὅθεν ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἡδύνατο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀναπληροῖ τὸ κεχρηθὲν τοῦ ρυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ιδίως διὰ Ῥώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων, καὶ Βαριάγγων. Ἀλλ' οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν, ἀπέβαινον ἐπὶ τέλους πολυειδῶς ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κράτος. Ἄμα δὲν ἐπληρώνοντο τακτικῶς, ἢ ἅμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπετύγχανον αὐτήν, δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαήλ Στρατιωτικῷ Ἐρβέδιος ὁ Φραγκόπωλος παρεκάλεσε νὰ λάβῃ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἰτήσις του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος», λέγει ὁ Κεδρηνός. «Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἔπραξαν οἱ περὶ τὸν Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἅμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθοὺς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθεκάστην. Ἐν τούτοις οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμουν ἀνηλεῶς τὸ κράτος διὰ τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανον καὶ τῶν καταχρήσεων τὰς ὁποίας ἐποιοῦν. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπήγαγε μεθ' αὐτοῦ τοσοῦτον χρυσίον, ὥστε 12 νεανίαι μόνις ἡδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτό. Ἐκ δὲ τοῦ διδομένου τούτου δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ χρυσίον τοῦτο συνεποσοῦτο εἰς 3,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15,000,000. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ θέματα, δὲν ἡδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ προπολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδας ἐστίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τε τὴν τότε κορυφωθείσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους, καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐκραγεῖσαν ἐκεῖθεν καταιγίδα. Ὡστε τὸ κράτος ἐσώζετο μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὅμοια δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκουμεν καὶ

εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἦτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἰσπραξίν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην δαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπαρατάσσεται κατὰ τῶν ἀδialeίπτως καὶ πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἡξεύρομεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὅλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίοδον, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπρατε τῶν ἀπὸ φόρων ποικιλιωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἀλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἑγγεῖον φόρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμητῶν ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς αἷς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτῆσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1088 σωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆσος Πάτμος, μεταβληθεῖσα ὁλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητήριον, ἀπηλλάγη ἐσαεὶ παντὸς οἰουδήποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρομεν τὸ σωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτση ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβου, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων, ἀτηλλάττετο παντὸς φόρου καὶ βάρους, παρεκτὸς τοῦ ἐγγεῖου. Ὡς αὐτίς καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὡς τε οἱ ἄλλοι φόροι, ἐνῶ ἦσαν ὑπέρογχοι, ἀντὶ νὰ βαρύνωσι τοῦλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα, κατεβάλλοντο ὑπὸ τινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντλούμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην, οὐδένα ζῆλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸς συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὗ πολὺ δὲ ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολεμίων, ἀπ' ἀνατολῶν μὲν τῶν Τούρκων, ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαννῶν καὶ τῶν σταυροφόρων, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθεῇ ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμόν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμάχους τοὺς Ἑνετοὺς, τοὺς Γενουαίους, τοὺς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν

καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἰδρύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποικίας ἰσχυράς, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασείσωσιν αὐτὸ πολυειδίως, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ φόρων. Ὡς τε ἡ πολιτεία αὕτη, ἐνῶ ἐστρεφεῖτο οἰκειοθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς φόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσοῦτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀμνηχανίαν, νὰ θυσιάσῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἄλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἂν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν, δι' ἧς αὕτη κατῴρθωσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθείσας χώρας. Ἐὰν ἡμαρτε πολλάκις, ἡμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγῃσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ οἱ ὕλικοι καὶ ἠθικοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἠδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἂν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινὸς, οὐδεμίᾳ τέχνῃ ἦτο ἱκανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὅποια εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ὡς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτον πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀτελεσφόρητος ἀποδοῖσα μεταρρύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος. Ἄλλ' ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι ἀντέσχον, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξωσι, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ὅσον ἀντιπαταχθῇ πολεμίους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΚΟΜΝΗΝΟΙ.

Ο ΙΣΑΑΚΙΟΣ Κομνηνός ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταῦ-
τίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ
τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀπετέλεσαν
τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν,
ἐστήριξε καὶ ἐκλείψε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ
οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοῦλάχιστον ἐκεῖ
ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν
ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασι-
λείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες, Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος.
Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθᾶριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, κα-
θυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενιакήν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vas-
puracan) καὶ διατελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης
ταύτης χώρας, πολλάκις κατετρόπωσε τὰ περίξ πολέμια ἔθνη,
μέχρις οὗ μετὰ δεκαετίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Η΄, φθονήσας τὴν ἐ-
πιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτῆ-
σατο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρεσεν αὐτὸν, καὶ καταδικάσας
ὡς συνομοσάμενον κατὰ τῆς βασιλείας, ἐπῆρσε τὰς ὕψεις αὐτοῦ.
Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνός διετέλεσεν
ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τού-
του υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεψεν ὡσαύτως ὡς
στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριο-
παθής. Ἀλλὰ βασιλεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτὸς τῶν

ποικίλων ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστών ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκὴν τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχων, ἤρχισε νὰ ὑψώνη τὴν κεφαλὴν μερίς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδασεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἤξιουν νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἥτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολέμιων ἀδιακόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρεῖαν στρατοῦ καλῶς ὀργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδεύων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξιαι μελέτης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῇ κατὰ τὰς τελευταίας 6 ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχεγόνου ἐλληνισμοῦ, ἐξέπρωσάκει τὸν ἐπικτήτον, τὸν ἀσιανὸν ἐλληνισμόν μᾶλλον, ἢ τὸν ἀρχικόν, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥστε ἐνῶ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυσεν ὅλως νὰ μεταχειρίζεται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἐλληνικὴν, δὲν ἐπωνομάσθη ἐλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπαυτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωολάτρου, Ἑλληγες δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοί· καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ καττοικοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Ἑλλαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλλήν, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὡς συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἥτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν

ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κήριον τοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικὸν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπласθῇ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέα τις διασκευὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ διὰ τῆς διὰ δόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι ἐπομένως ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πάτριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἐρμηνεύοντο, ἐθαυμάζοντο, ἀναγκαιῶς ἐπῆλθε συνεικείωσίς τις μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὔραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ ἀειθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ᾔναι ικανὸς νὰ ῥυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαίνειν ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατωρθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος *Φιλόπατρις* ἢ *διδασκόμενος*, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὅλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὅπόσον ὅμως ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος οὐδεὶς τῶν χρονογράφων ὑπαινίττεται ὅπωςδῆποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, οὐδ' ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ἑλλήν ὡς οἰκεῖον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν ἑλληνικὴν, ὀνομάζονται ὅμως Ῥωμαῖοι, καὶ ἐκπροσωποῦσι κατάστασιν πραγμάτων

ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὁμῶς ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τοσοῦτον ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρύθμισεως, καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μάλιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπῆλθε φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλεioτέρα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρωσιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὁμῶς παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας ἣτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπὸ τίνος ὁμῶς χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωγκιώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας, εἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἥκιστα πρακτικὴ. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπείχον ἔτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται ὑπὸ τῆς ῥώμης καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπιρρώσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἔτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἀνθρωποὶ, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι

οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριον τῶν Ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οὔτι-
νες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκ-
βαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέ-
τυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρὸν, τὸν κληρὸν, ὅστις ἀπετροπιάζετο
ὡσαύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε
τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὔτε πολλὰ ὑγιεῖς θρησκευτικὰς
ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ πολ-
λάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρη-
σιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προ-
στατευθεῖσα, αὐξήσασα, καὶ ὀχυρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τά-
ξις, ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀ-
ριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος.

Εἶδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν
μερίδα ταύτην ὑποσκελίσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ
περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ Θεοδώραν, δι' ἧς ἤλπι-
σεν εὐλόγως, ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δο-
κοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν
εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικόν, καὶ δι'
αὐτοῦ τοσοῦτον καταπίεσασαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν,
ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκεί-
νης, δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ
τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόε-
δρος Κωνσταντῖνος ὁ Δειχούδης, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυ-
βερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα
δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἄδην τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μι-
χαήλ, διετέλεσεν εἰς τῶν πρεσβευτῶν, δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος
ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον
μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ
Μιχαήλ Δ'· καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος
Θεόδωρος ὁ Ἀλωπός καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων
Ψελλός, ἀμφοτέρω μετὰ τοῦ Δειχούδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρε-
σβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῆ ἤδη προ-
φανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῆ τῶν ἀξιώσεών του, καὶ, συγκεί-
μενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμηχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξου-
δετέρωσιν διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἥτταν, ἣν ὑπέστη ἐν

τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρει ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἡ ἔχουσα τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσώζετο τὸ κράτος. Ὡστε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἔμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθὴς καὶ συνετὸς, δὲν ἠθέλησεν, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἷ τε προσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὅπωςδήποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλὸν, ἐτίμησε δὲ ἐξαίρετως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γινόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιοματίων τοὺς ἀνεψίους τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ, οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο, καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν, διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον, κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην, μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλείων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμευσε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσηρέστησε οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνὴρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀπο-

τέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγεILLA-
μένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτον τρυφὴν, καὶ
μηδὲ τῶν πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεύων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ
τοὺς ἀγρογεῖτοντας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονε-
ξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἶθε εἰς τέλος αὐτῷ κατῴρθωτο, οὐκ ἐπὶ
τοῖς σεμνείοις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς».

Ἄλλ' ἐὰν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοῦλάχιστον οἱ
συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως
ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη
δεινῶς ἕνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθές
ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν ἀντιπολίτευσιν
τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ὁ βα-
σιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀποδεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολ-
λάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς καίτοι μὴ
ἀρνούμενοι τὸν χαρακτῆρα ἐκείνου τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐννοοῦμεν
πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεδισάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μο-
νομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἐξαίρετά τινα προ-
νόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τὸν τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαψιλεύσαντα αὐτῷ
τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνὸν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν
ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις. Ἡ ὁλοσχερὴς μεταβολὴ
τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύ-
ναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιοτέρας καὶ πρακτικωτέρας ἀφορ-
μῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἡξέυρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοι-
αύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἧτις
αἰείποτε ἐλογίσθη ὡς καιρία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προβολῆς. Καὶ
φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἕνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρ-
χης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν
δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς
τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσεν ὅτι ἡ ἱερω-
σύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας, καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα
μάλιστα εἶναι ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν
θεωρίαν, ἀλλὰ ἐφόρεσε καὶ τὰ κοκκοβαφῇ πέδιλα, τὰ ὅποια μόνοι
οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παραστὰς ἐνώπιον τοῦ κοινῶς ὡς
ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἤρχισε γὰρ ἀπειλῇ

αὐτὸν ἀναφανδὸν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον· ἀεὶ σὲ ἔκτισα φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ χαλάσω». Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προσχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀπῆλλαξε τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν μὲν Οὐγγρων ἐπιδρομῆς, τῶν δὲ Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς δυσχερείας ὅσας ἀπῆντησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλεονέκει τῆς ἐτέρας. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτατον ἀγλάϊσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν, ἦτο συγγενὴς τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἡδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, ὅστις ἦτο ὁ φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγὸς καὶ προσέτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ κυρίως τὸ κράτος ἐσώζετο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ρυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοῦλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγων ἐπελθόντων διαφορῶν γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραι-

νοῦ καὶ νοσήσας, παρητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἡσπάσθη τὸν μονι-
χικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ καταναγ-
κάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξέυρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέ-
ζησε περὶ τὰ δύο ἔτη, καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ δια-
στήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγιαίνοντα. Ἀλλ' ὡς ἐκ
τοῦ διαδόχου ὃν προχειρίσατο, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε
πτοηθῇ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν, καὶ ὅτι μὴ δυ-
νάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προϋούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς με-
ρίδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τῷ ὄντι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε
μὲν στερηθῇ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο ὅμως νὰ κα-
ταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, σύζευγνύων αὐτὴν
μετὰ τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἠδύνατο νὰ καταλίπῃ
τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιόν του
Θεόδωρον τὸν Δοκειανόν, ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν
τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα
τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς
διέλθει. Προχειρίσατο δὲ βασιλεῖα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνι-
στὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν στρατηγῶν οἴ-
τινες ἐστάσιασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε
ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων, ὥστε αὐτοῖς
λόγοις ἐξόχως προσκείμενος, ὥφελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βα-
σιλείας γνωρίζεσθαι». Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνε-
τέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην
Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν αὐτὴν Ἰωνιάν, ἥτοι συναγωγὴν θεῶν,
ἡρώων τε καὶ ἡρώϊων γενεαλογίας, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μετα-
μορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν».

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ ὀλέ-
θρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὁποῖα
ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν
τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δὲ, καθ' ἃ ἠδύνατό
τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως
τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ
τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλεί-

στην προσοχήν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οικονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὠλιγόωρσε τοῦ στρατοῦ, ὅστις περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ τὰ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη, αὖς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα καὶ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόντες καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς. » Περί ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλείης διηνεκῶς, αὐτῶν δὲ στρατιωτικῶν ἡμεληκότος καὶ ῥαθυμῆσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐλητίζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπιδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει τῶν ἡμελημένων στρατιωτῶν. » Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060-1067, οἱ Τούρκοι οὐ μόνον ἐλεηλάτησαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνὴν, τὴν Κολώνειαν, καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὀριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον αὐτόθι οἱ Βυζαντινοί, ἐξαιρέσει μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριοις. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου ἕτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὐζοί, ἢ Οὐγούζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτσην εἰς ἐξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρᾶν εἰς χιλιάδας μόνον ἐξήκοντα, διεπέρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀκατίων παντὸς εἵδους τὸν Ἰστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκεείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασίν των, ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὑπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δέ τις αὐτῶν προῆλσε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαينوμένη πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ ἀρπάζουσα λεῖαν ἀναρίθμητον. Καὶ αὕτῃ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου, ἀπέβλεπε πᾶν ὅτι εἶχεν ἢ ἀπέκτησε, καὶ ἐπανέζευξεν ἀ-

θλίως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι ἐληλάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων δώρων, καὶ ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαύτη ὅμως ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια, ὥστε ἐνῶ πρὸ 50 ἐνιαυτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὐζῶν εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς μὲν ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάκχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων. Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπῆκοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμητῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐπτακοσίων· τοῦλάχιστον ἡ τελευταία ὅπως οὖν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταία λείψανα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκείνας χώρας, ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὅπως οὖν ἐν τῷ μεταξύ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῇ. Καὶ τούτου ὅμως μὴ γενομένου, οἰκτρὰ ὅπως δὴ ποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπὸ τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων, οἱ Οὐζοί. Ὡστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἡλαττώθη μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὐθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος, ταῦτὸν εἰπεῖν τῆς νέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ φάσεως κατὰ τοῦ καθεστῶ-

τος Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπέβίωσε κατὰ μάϊον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν, καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ υἱῶν Μιχαήλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἔγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Σιφυλίνῳ, ὅστις ἦτο εἰς τῶν μᾶλλον περιδλεπτῶν ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος, καὶ εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερίς ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἐμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἰσχυροὶ, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι, ἐμβαλόντες αὐθις εἰς τὸ κράτος, ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀπλήρωτοι, πάσχοντες ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσι, ἢ ματαίως ἡγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Μελιτηνοὺς, οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδήλωσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπήγαγον μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλέπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρωτέρων· αἱ ἐξ ἀνάγκης λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ ποσῶς καταστῆσαι τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς. » Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἓνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναιοτάτον ἅμα καὶ τὴν ὄψιν κάλλιστον. Ἀλλ' ἠσθάνετο, ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ εὐκόλως νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατη-

γρὺ ἀνάρρῳσιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐπλειονοψήφει ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅστις ἦτο εἰς τῶν κυριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὁπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀστεῖον ἅμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρδαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα ἐκδοτος, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος προτέρημα. Ἡ βασίλισσα λοιπὸν διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἔγγραφον ἐκείνην διαθεθαίωσιν της, προθύμως θέλει συζευχθῇ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ δὲ κατέπιεν ἀμέσως τὸ δέλεαρ, καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ μάλιστα εἰς τὸν μέγιστα παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλὸν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῇ ἡ βασιλὶς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴν ἐκστομίσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνὴρ· ἀφοῦ δὲ παρεσκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἔμελλεν ἤδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν βασίλισσαν ὡς νύμφην του ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἴφνης, πρὸς δεινὴν ἐκπληξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια ὁ Ῥωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἔλκουσαι τὸ γένος ἐκ μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προῖσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστός, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ᾔναι τις τότε χρηστός ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὀσημέραι προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελδζουικιδῶν Τούρκων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τούτων ὁπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρώσωσι κατὰ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαρνανθέντα μωαμεθανισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν

πολεμικὴν ὁρμὴν, τὴν συνήθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετὰς τινὰς ἄλλας, τὰς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τοῦρκοι, οἱ Ὀσμανλίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτῆσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωαμεθανοί, οἱ Ἀραβες, δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὑπατοὶ αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσας ἀρετὰς. Ἡ χρυσὴ αὕτη ἐποχὴ τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολὺ· ἀλλ' ὅμως διήρκησεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καιρίας κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὁποῖον ἤξεύρουσιν ἤδη οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ὡς ἓνα τῶν ἰδρυτῶν τοῦ σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπὶ τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριθείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζύρης αὐτοῦ Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ. Ἦδη ὁ τοῦ Τογρουλβέγ βεζύρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαῖδ Μεχεμεῦχ, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἐτέρου Ἀβουσαῖδ, ὅστις ὠνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρή, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασάν, τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὠρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζύρης Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον· ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλ-

ματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρετὴς πιστὸς τοῦ κυριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες, κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἠπειλοῦν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτοὺς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἄλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς πρὶν ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἀσφαλίσῃ ὅπως οὖν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἤμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ προηγουμένη ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητος, ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαὸς, καθ' ὃ γινώσκομεν, ἔπασχεν ἠθικῶς νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ αὕτη νόσος εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνθ' τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προηγουμένως βασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλὸς, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὕτῃ ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μένῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσῳ ἡνυοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ῥωμανὸς, καίτοι ἦτο ὁ χρηατότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγενῶν τινῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὢν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

Ὁ Ῥωμανὸς ἅμα βασιλεύσας διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν· δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναρρόψεως αὐτοῦ, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφὴ ἦν δίδει ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλεεινή. Εὐάριθμος ὢν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὅπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς

ἄλλης παρασκευῆς· ἀπλήρωτος, ἀναλκίς καὶ φέρων σημαίας ῥυπαρὰς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὅποιά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν.» Ὁ Ῥωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσοῦτῳ βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάρρυνεν ὅπως οὖν τὸν ὄχλον ἐκείνον διὰ προβιβασμῶν καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδεύας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἐθνῶν ποικίλων, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὐζῶν καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκλυδῶν φυλῶν· ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὐζοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ στασιάζωσιν ἐπὶ ἐλαχίστῃ προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οἵτινες, ῥαδιοιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἔμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ῥωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιοῦτου δὲν ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μεγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ῥωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστείλῃ ὅπως οὖν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὀλοσχερῇ, ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατοὺς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἀκούσασα τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὅτε μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὅτε δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτοὺς, ἀείποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρα-

τοῦ εἰς παραχειμασίαν, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, καὶ βραβεύουσα τοῦ ἐραστοῦ τὰ ἄθλα, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνιάν. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ διατρίψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὖθις, οὐδὲ τὰς πασχαλίους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδῆλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας. Μία τῶν φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὁ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος, ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἣς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλακὴν, καὶ κατετροπώθη αἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομάς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησεν μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι παντοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρὼν, οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνικῶντο, ἢ οὐδόλως ἡγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἷς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανὸς, καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανὴς, ὁ δὲ Ῥωμανὸς, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ῥωμανὸς, ἐνῷ ἐφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ

στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουήλ, κολοβωθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν, καὶ ἠχμικλωτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαήλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδήλωσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ Μανουήλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὁμως ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτση, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἀγενοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἔπραξεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὅπόσον δηλητηριώδης ἄρα γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἡδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπιδράσιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τὸν ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ πάλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὅπως οὖν καλῆτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῷντι τῇ 13 μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις, εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατόν ὅπως δῆποτε νὰ ἀναβληθῇ, ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Αἰφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπέμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀχρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἱκανωτέρους, ἐπέρασε τὸν Ἄλυν ποταμὸν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰβηρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι, ἡττηθέντος τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῶ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο, ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσω ἡ δύ-

ναμὶς τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προελάσῃ ἦτο αὐοικητος καὶ ἔρημος, διέταξεν ἕνα ἕκαστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μνηῶν τροφὴν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη διαταγὴ, δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος ἀπήλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῶ ὁ Ῥωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἐνῶ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὁσονοῦπῳ, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἵππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ῥουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ βυζαντινοὶ, τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομά του ἦτο *Oursel de Bailleuil*) καὶ τὸν ἑλληνα στρατηγὸν Ἰωσήφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν περίξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθοῦσαν μυριάνδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἡδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ ἐπικειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπῆτει νὰ διατηρῇται ὁ στρατὸς ὅσον ἐνδέχεται συμπετυκνωμένος, διότι μυρίαὶ περιστάσεις ἡδύναντο νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ῥουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρὰς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην βυζαντινὴν πόλιν Ματζικιέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ περίξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκοῦσαν. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος διαμνηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς, τυφλώττων πάντοτε, ὠμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν· ἐπὶ τέλους ὅμως ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως, ὁ ὀρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελάνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ῥωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει

κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν καὶ ἐξῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρα-
τοῦ εἰς τὴν θεάν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμε-
νόν τινα, ἐπέστρεψε τὸ ἐσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἀλλὰ νυκτὸς
ἐπελθούσης ἀσελήνου, οἱ Τοῦρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ
τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν· τὸ
δὲ δεινότερον, τὸ πρῶτ' μία τῶν Οὐζῶν μοῖρα νῦτομόλησε πρὸς
τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς πα-
ρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως ἀπέ-
στειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ρουσέλιον,
παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπε-
δον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ
νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπῆλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ
βασιλεὺς ἠγνόει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης
αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν· ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἤττον νὰ
ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιούσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοι-
ουτοτρόπως ἔνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος, ἦτοι τῆς ἀπὸ
τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο
νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος, ἄδηλον
πόθεν κινούμενος, ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης· ὁ δὲ Ῥωμανὸς
ἀντὶ νὰ δεχθῇ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ συμ-
πληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερῶχος ὅτι ἐὰν ὁ Ἄλπ-
Ἀρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπε-
δεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πῆξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ
τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθει
εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ
πρὶν εἰσέτι δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῷ οἱ
περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐσυζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ βασιλεὺς,
πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πο-
λέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδειλίασαν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἀπλῶς νὰ με-
τεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὗ φθάσωσιν αἱ ἐπικουραὶ αὐτῶν,
διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναχωχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι, κα-
ταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτου ταύτης προσβολῆς καὶ συν-
ταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἡδυνήθησαν, ἐτράπησαν πρὸς
τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἦρχισε δὲ ἤδη
νὰ κλίνη ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ῥωμανὸς, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦν-

τας, καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἰφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του, ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου εὕρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὅθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὕρισκοντο ὅπως οὖν μακρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθορμήτους, ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἦτταν, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινὴ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀνδρονίκου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας, οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφῳ ἰστάμενοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν, ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἰσταμένων Καππαδοκῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀντέσχεν ὅμως ἐπὶ μακρόν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληρώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἐπειτα κατακοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἐσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελλθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον, οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχίᾳ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως δὲ ὅμως τὸ γεγονὸς λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκών, λέγει ὁ Σκυλίτσης, Θεῷ τὸ πᾶν ἀνετίθει ὡς μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον. » Ὅτε κατ' ἀρχὰς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἄλπ' Ἀρσλὰν ἐδίστασεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγούμενως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμώξαντα, ἐπέσθη, καὶ ὥσπερ ἑμμανῆς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπεσεν ὁ Ῥωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος·

ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσῆκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτὸν, «μὴ φοβεῖσαι, τὸν εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφοράς.» Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνή καὶ θεραπεία ἡ ἀρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολὴν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῇ, δις τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλὼν, καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτώμενος τὸν ἄνθρωπον, μηδέποτε μὴδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπὼν τι προσβλητικὸν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περὶ τινων σφαλμάτων τὰ ὅποια ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει εἰάν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρήσει δεινῶς. Ἀλλ' ἐγὼ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σὲ μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο· καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῶ ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Μετὰ ὁκτὼ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἄδρᾳ εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα· καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἵνα μεταβάλλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς του. Ἐπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διῆλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἅμα μαθὼν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ, ἦν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων

μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ, νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιόν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἥττον ἑαυτὴν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἀπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ῥωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμῇσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντίνος. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτεινεν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρέψαντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν παραδοθῇ, συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν, ἔπεμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας, ὅτι ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ἀκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοῦλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιορίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπῆχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῇ, μέχρι Κοτυαείου ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ ὡχούμενος, καὶ πάσχωι δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὅποιον λέγεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατάστασις τοῦ ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολὺ· καὶ ὅμως εἰς Κοτυαεῖον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ νέμεσιν· ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε ὁ

ἐλεεινῶς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προσετέθησαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτώμα ἀληθές· καὶ οὕτως ἔχων δὲ ἐσύρθη ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα, καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἣτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐπρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα.

Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκυφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἶδει, τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερίς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπηλπισμένους ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἣτις μέχρι τινὸς ἔστεψε τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἣς ἡξιώθη ὁ ἀνὴρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγκινηθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικαί. Ὅπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογένης ἀνταγωνιστής. Καὶ αὐτὸς ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὡς ὁ ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἀλπ-Ἀρσλάν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἀμα ἀπολύσας τὸν βασιλέα ἐτράπη κατὰ τοῦ καλίστου, ἐταπείνωσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανέλαβε τὸν κατὰ τῶν Βυζαντινῶν πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένης, ὡς θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμού ζήλῳ του νὰ καταναγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανούς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκειώματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξεβράγχησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἡτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συγκείμενον ἐκ 200,000 ἱππέων, καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκ-σάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἴφνης

εἰς τῶν αἰχμαλώτων ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς εἶχεν ὑπερασπίσει αὐτὸν, καὶ ὃν ἠθέλησε ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ δεινῶς, ἐξαγαγὼν ξίφος κεκρυμμένον ἐτραυμάτισε τὸν σουλτάνον θανασίμως. Τότε ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἀποθνήσκων ὡμολόγησεν ὅτι παρεβίασε τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπείνωσιν· ὅτι ὑπέλαβεν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυριάρχην καὶ ὡς ἀνώτερον πάσης προσβολῆς· ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρέμνισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι ἐπομένως καθικετεύει τὸν Ὑψιστον νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ αὐτῷ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μερου καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή. «Ἵμεῖς πάντες ὅσοι εἶδατε τὴν μέχρι οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἔλθετε εἰς Μερου καὶ ἰδέτε αὐτὴν εἰς κόλιν μεταβληθεῖσαν.» Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης δὲν ἔδειξε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ· ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἓνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον κατήρχοντο αἱ σκιαὶ τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δύναμις ὕλική καὶ ἠθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἱππέων, συμπεπηγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιωτέρου βεζύρου Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ· ἐδῶ ὕλική καὶ ἠθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκειμένου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συντηρουμένου, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαήλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Ψελλοῦ, ὅστις δὲν ἠσχύνηθη νὰ καυχηθῇ ἐν τισὶ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων, ὅτι εἶπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ ἀνδρός, ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερά τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτσος λέγει ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαήλ Ζ'. «πρὸς ἅπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἄπρακτον,» καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν μέσῳ τῶν κρισιμωτερων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἰάμβους καὶ ἀνα-

παίστους, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μιθδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων, ἀνέλαβε τοῦλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε φαίνεται εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἡσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφίνων τὸν Μιχαήλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγούς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅστις διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρός του Κωνσταντίνου, καὶ ἔπειτα δούξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῇ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ραδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτης, δὲν μετέβαλε φύσιν, ἀλλ' ἠῤῥησε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσίν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὅπως οὖν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅστις ἐσώζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτω ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως, ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀχανῆ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἐν χρυσοῦν τὸ μόδιον ἦτοι τὸ κοιλὸν) ἀλλ' ὑπεξήρει προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος*· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προσέκυψεν ἐκ τούτου ἔνδεια τροφῶν, ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λοιμὸς μέγας. Ἡ κυβερνήσις ἡδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργοῦσα τὸ μονοπώλιον, εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σῖτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικη-

φορίτσην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμός. Ἀλλ' ὁ Νικηφορίτσης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφορὰν, καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπέξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἔπιπλα.

Οὕτω ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῶ οἱ Τούρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς προεῖπομεν ἐνέβαλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι, κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγα σελδζουικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσάχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἰδρύσας πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμάν Α΄, εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ ᾔηται ἄνθρωπος ἰκανώτατος, καὶ κατεσκευάσεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξίολογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς αὐτός· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμαρτυρεῖ, ἂν ἦτο χρεία νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὁμῶς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ῥουσελίου, ἡττᾶται καὶ αἰχμαλεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας· ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ῥουσελίου, ὅστις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει, πολλὰ πράττων κακὰ. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ῥουσελῖος βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καῖσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, οἵτινες προθύμως ἐννοεῖται παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὡς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τὸν τε καῖσαρα καὶ τὸν Ῥουσελίον. Καὶ ἀμφοτέρωι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ,

ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ 'Ρουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιδελήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα αὖθις προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ 'Ρουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανέλαβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὅμως συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἣτις δὲν τοὺς ἡμπόδισε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων εἰς τοὺς Βυζαντινούς. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ 'Ρουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν· «ἀπατᾶν γὰρ 'Ρωμαίους ἐνωμότης παρὰ τοῖς Τούρκοις ὅρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος»· ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ "Αλπ-'Αρσλάν καὶ τῶν περὶ αὐτῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν, δὲν εἶχον ρίψει ρίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

'Ενῶ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνώσα τὰ πράγματα πολιτικὴ μερίς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινὴ ὡσαύτως πραγμαμάτων ἀναστάτῳσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφόρου, ἐπανάστησαν αὖθις, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαὴλ Δ', 1040, εἶχον ἐξεγερθῆ ἔνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐλάβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτῆσαι τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερὸν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλὲς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἡττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ 'Ρωμανοῦ Διογένης, εἶχον φαίνεται πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοῦς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλ-

γαρίας καὶ κατετρόπωσε τοὺς τε Χρωβάτους ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομὰς, καὶ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βάριος, εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηνύσθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξερράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειοανατολικωτέρας. Ὁ δούξ τῶν παριστρίων Νέστωρ, τοῦ ὁποῦ τοῦ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτῃ καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας ἔχων συμπράκτορας εἰς τοῦτο τοὺς Πετσενέγους. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυέννιου διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τὸν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον ἐν τῇ βασιλευσῇ εὐρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἕξ περίπου ἑνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν, καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ Σεπτέμβριον καὶ ὀκτώβριον τοῦ 1077, δύο ἐξερράγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυρράχῳ ὅπου ἔδρευε, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκάς ἐπαρχίας καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὶ, οἱ Συναθηνοὶ, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἔλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκαδῶν καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυέννιου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλείοντερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευσούσης, ἀπέτυχε καὶ

ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἔνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, ὁ Νικηφορίτης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσφκειώθη διὰ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους, καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτεύουσας. Ὅθεν ἅμα πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντίπερα παραλίαν, ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθούσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη. Ἐκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν, ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καί τοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ ὡς σταδιοδρομίαν ἐν ᾗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἰς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνειδήσιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα βασιλεύσαντος αὐτοῦ ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαὴλ Ζ'. Αἱ δύο αὗται κυρίαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερά τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφοτέραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὖθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἤρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμάς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτης ἐτέθη ἐκποδὼν, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλ-

θεν εἰς δύο ὑπηρετάς τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν καταγωγὴν, Βορίλον καὶ Γερμανόν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐπροοιμιάζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυένιος ἤρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπῃν ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμάν Α΄, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ’ ἀλλήλων κεχωρισμένα. Ὡστε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἔτι, καθ’ ἣν ἐποχὴν εἶχεν ἀναγορευθῆ ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Ταϊνάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρράχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἥδη εἶχε κατακερματισθῆ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἄλλ’ ὅσον ὀλεθρία καὶ ἀν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὕλικοι αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι θαφιλεῖς καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ἀπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἀνθρώπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἀνθρώπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ προέκυψε τῳόντι ἐξ ἐνός τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἰκῶν, ἐν αἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πύλῃ καὶ ἐπρόκοπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ’ ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεύτερος ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαστίας βασιλεύσαντος

Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱὸς ὁ Μανουήλ, ὃν ὁ Ῥωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ῥωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεστάλη, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Μιχαήλ Ζ'. κατὰ τῶν Τούρκων λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δοῦξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχὴν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡς αὐτὸς παρακολουθήσει τὸν Ῥωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καίτοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὁμῶς τοῦ Μανουήλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὴν μητέρα των τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλεὶς ἐπὶ Μιχαήλ Ζ'. ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν, κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ῥουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἐνὸς τῶν ἐπικινδυνωτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν· ἄλλο τι ὁμῶς λόγου ἄξιον δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπεχειρήσας ἔξοδον, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν ὅτε, πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὁπαδοί, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαήλ Ζ'. νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαήλ Ζ'. ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν ὅτι πρᾶτιμᾶ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς, ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν ὁπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς

Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι παρητήθησαν, διαβεβαιῶ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεως του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσαέτης· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, μέγα ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα· καὶ διετέλει περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερὸν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἤσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδεϊότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἤττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἔπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανελημμένας πρεσβείας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης, διορίσας τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμα· διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπασχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ τοὺς ἵππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομπωδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὅμως ὄντας, προσέτι δὲ μικρὸν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καὶ τινὰς Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῶ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρακικὰ τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἔμπειρος καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ, καὶ παρασκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδείας ἐνέδρας, κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὃν προσηνέχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως· ἔπειτα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὸν παραδῶσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον

στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅστις συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁρμήσας ἐκ Δυρράχίου προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἀρβαριτῶν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀναφέρον τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπιεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὦν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη ὅμως ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἔφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' ἃς εἶχον διαταγάς. Πάλιν δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079, ὁ Ἀλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλασίας εἰς Βουλγαρίαν.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασεν οὕτω εἰς τὸν Βοτανειάτην ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος, καὶ ἐγένετο ἤδη σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὄσημέραι προαγόμενοι Τοῦρκοι, αἵφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξεβράγχη θύελλα. Ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς, γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, καὶ διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῷ 1080, συμμαχήσας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπὶ τινα καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρωτο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνὸς μένει ἤδη κύριος ἀνενόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελούμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας, ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν

Κύζικον, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἔδραν αὐτῶν.

Καὶ ὥς ἂν μὴ ἤρκουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἡγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλὰ ἤξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο Σλαῖους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γέρμανον, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν τε Ἰσαάκιον, καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παραγάγωσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως προέκειτο) ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ παίδων κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν λεπτοτέραν ἐκείνης τῆς πολιτικῆς ραδιουργίας τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλου ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐλῇ. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα, ἀφ' ἐνὸς μὲν περιεποιεῖτο ὅσον ἔνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἐτέρου δὲ κατώρθωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προσφικεῖσθαι ἔτι μᾶλλον τὴν εὐνοίαν αὐτῆς διὰ τούτου ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῆ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασίλισ ἐπόθει μᾶλλον φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Μαρίας, ἐματαίει τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τοὺς Κομνηνοὺς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασιλεία ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ δικαιολογοῦντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὀρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιώθησαν τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς τοῦ 1087, παρὰ τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλι-

δος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἰκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἑαυτῶν τὸν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν καὶ τὸν οὐδὲν ἥττον ἀρειμάνιον Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ροβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ πρῶτ' τῆς μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Δογγιβαρδόπουλος, οὗ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἤξευρμεν, οἱ πρῶτοι ὁποῦλοι οὕς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλὴν, ἐνήργησε τὰ δεόντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντιναυπολίτας νὰ ποιήσωσιν ἀσμάτιόν τι, τὸ ὅποῖον ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω. «Τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ', εἶπα καλῶς γεράκιν μου»· ὃ ἐστὶ τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, εὐγέ σου Ἀλέξιε, ἐνόησες τί σὲ ἐτοίμαζον, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ἐσώθης ὡς ἱέραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοῦλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα Κομνηνὴ, ἥτις ἱστόρησε τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον α' Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν βυζαντινὸς ὁδηγὸς, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Ἀλεξιάς εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοούμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερεῖ τῶν γεγονότων ἐκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴν ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὁλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ

τοῦ Βοτανειάτου ἐπιφρόνῃ τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέ-
ρει ἤδη καὶ ὁ Σκυλίτης αὐτὸς, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρατεθὲν δη-
μῶδες ἀσμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐ-
πικρατήσασαν πεποιθήσιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ Ἀλέξιου
ἐπιβουλῆς. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς
Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπά-
σματος τὸ ὁποῖον εἶχε συγκροτηθῆ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ
τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ
ὁποῖου ὁ Ἀλέξιος εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις εἰ καὶ
ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ
τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ
ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῇ τοῦ Ἰσαά-
κίου ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ
πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπο-
ρεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγά-
λην πέμπτην διὰ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν
μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτους ὁ στρατὸς τοῦ Κο-
μνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλεως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ
τούτῳ ἐσκορπίσθη τῇδε κάκεισε, ὁ Βοτανειάτης ἠδύνατο διὰ τῶν
Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὸν, νὰ συλλάβῃ
τὸν ἀντίπαλόν του μέιναντα ἐπὶ τινὰ χρόνον μεμονωμένον μετὰ
ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις διε-
τέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡσαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώρ-
γιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε νὰ
ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρον βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συ-
νεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἐτέρου ἀντιπάλου,
τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς
αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀ-
πελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέ-
θηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅστις
προσελθὼν τῶντι πρὸς τὸν Ἀλέξιον, εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προ-
τείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν, καὶ
μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφη-
μίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατρι-
βὴν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινό-

μενα· ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας αὐσυμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον, (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ) συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τώρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα, εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του». Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἐτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὗ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Τοιοιουτρόπως ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἴκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἶτε ἐξ ἀρχῆς εἶτε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειάτῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεῦθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἔπαυσε ταραττούσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέχθη νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρὸς του Μελισσηνὸς, ἀναγορευθεὶς ὡσαύτως αὐτοκράτωρ, ἴστατο ἐν Χρυσοπόλει· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, ἀλλ' ἐδικαιούτο νὰ λάβῃ ἐξαίρετόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν· ὁ δὲ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολὴν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραβλεφθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος Βοτανειάτου, ἐπεριδομένη εἰς τὴν προστασίαν ἣν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονείμει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ πλὴν τούτου εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. Ὅπισθ' ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ Ἀλέξιος, καὶ τοι ὧν τοι

σοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς πάντας περὶ αὐτὸν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνονται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῇ, ἵνα εἰμφορήσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐτι πρὶν γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχθη καὶ εὐλόγως τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν, ὑποσχεθεὶς τὸ πολὺ νὰ ἀπονεύμῃ μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς πρωτεύουσας τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκεῖνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνὸς νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλεיותרον, ἤρκεσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ καῖσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κράτους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἐπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένειμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἐπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνὸς ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῇ, ἐδέχθη νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι καὶ ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τῶνόντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παρὰ χωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν Ἀννα Δαλασσηνὴ, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόνην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποίου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδειξάσαι κατ' ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὕτη μόλις πεντεκαίδεκαέτις οὔσα, δὲν εἶχεν ἔτι ἀποκτήσει τέκνον. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἅμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαίρετις μετ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξιον, καὶ συνάμα τὴν Εἰρήνην ὡς

βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ ὅποια εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτεται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ' ἑτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεψιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται, διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς ὅτε ἐστέρθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέρθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῇ περὶ τὰ ἔσχατα πολλὰ φιλικῶς πρὸς τὸν θεὸν του ἐκεῖνον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην, πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἔπειτα ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἀπλῆ κηδεστεία, ἐνῶ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ δραστηριότητος παρὰ τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ, κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὁμως παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιὸς του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρράβωνισθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ροβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου παλινόρθωσιν τοῦ συμπενθέρου τούτου. Ἡ ἐλπίς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ' ἑτέρου ὁμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Ροβέρτου, ἡρράβωνισθῇ τὴν Ἀνναν

Κομνηνὴν, ἀπέθανε πρωΐμως. Ὁ δ' Ἀλέξιος, ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων, ἔπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίας, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἀδελφόν του Ἀδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἦτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβάστου προσηγορίαν, ἥτις ἄλλοτε ἦτο ἡ πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῃ τῷ βασιλεῖ προσήκουσα, ἥδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἂν προσετέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἐτέρου ὅλως ἐξέλιπεν ἕκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ γωβελισσίμου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμφερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσοικονόμητα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίας προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιακρόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρουενίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χρωδάτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευσούσης εἶχον ἀγανακτήσει ὡς ἐκ τούτου δεινῶς· καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνας, ἠναγκάσθη, πρὸς ἐξίλέωσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, νὰ υποβάλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐπιτίμια, ἦτοι τεσσαρακονθήμερον νηστείαν καὶ χα-

πρηνίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανοίας δείγματα. Μηδὲ νομίση τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοῦλάχιστον πολυάριθμος. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς ἣν περιῆλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀνάλκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προστίθῃσι δὲ ὅτι τὰ βασιλικά ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγου ἄξιον περὶ σσευμα.

Οὐδὲν ἦττον ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἡδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. Ἐσωτερικὸς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἤδη ἀντιπαρίστατο. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡδύνατο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης δαψιλεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Ἄν ὑπῆρχε λοιπὸν καιρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῇ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κατορθώσει νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἀνελάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πολέμιος, ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυσκάρδος, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἰνα ἐκτιμῇσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ροβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονός μεμονωμένον, ἀλλὰ στενωὺς συνεδέετο μεθ' ὅλων τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωρεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅστις ἔσωζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρ-

χαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθρίας, δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν διάπλασιν πολιτισμοῦ νέου πρὸς τὸν ὅποτον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φύλα ὑπὸ τοσοῦτου οἰστροηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωσίαν, ἐν ᾗ, ὡς μὴ ὤφελε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἡλαττοῦτο ὀσημέραι καὶ ἐμαραίνεται. Ἐντούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ᾔθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ῥῆξιν ἐὰν δὲν προσετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τινος νὰ προαισθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὕπως οὖν τὰς ἰσχυράς ἀλλὰ διασπασμένας ὅλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνέρωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἐνιαυτῶν ὅλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἣτις ἤξιον ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς, δὲν ἐπέθετο νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἀλλοτρίων φυλῶν ἀνιδρυθεῖσαν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μετὰ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιορίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν μεθόρια, διότι ἐκατέρω, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολεμίων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὀριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξελέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤξιον νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς δύσεως, ἀλλὰ δὲν ἐπείθοντο, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐνιδρύ-

σωσιν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον οὐδένα δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας πρεσέβαλε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρχούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδου ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς δύσεως παρεδίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριδιήλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιήλθον αὗται αὖθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ὠριμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήφθη, καὶ εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ'. ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἰρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῇ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρὸς, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἀπλῆ πρόφασις, ἐπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἐτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Γ'. ἂν καὶ ἄδηλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Γ'. τοῦ Λειχοῦδῃ (1059—1063) καὶ Ἰωάννου Η'. τοῦ Σιφιλίνου (1064—1075) αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὖθις φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β'. (1061—1073) μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάριον, τὸν εὐλαβῆ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον, τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τὸν Ὑψιστον δεήσεις ἔσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ'. ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱεράν μονὴν τοῦ Μόντε-Κασίνου, ἐπεκαλέσατο τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ

βασιλείου, καὶ ὤρισε διὰ χρυσοβούλλου, ὅτι θέλουσι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρειν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἡρβαβώνισε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου Ἑλένης, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπάνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β', τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ'. (1073—1085), περιῆλθον κατ' ἀρχάς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἑνετίας Δομνίκον μετὰ ἐπιστολῆς ἐκφραζούσης τὴν ζωηράν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἀπανταχοῦ γῆς εὐχὴν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐρμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ῥέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ', τόσῳ μᾶλλον ὥσθ' μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ'. καθρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκῆδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθη μόνη δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίβης τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἦσαν τῶνόντι ἐπιτήδειαι ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελδζουκίδαι, οἵτινες περιεποιήσαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τῆς ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἦδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσάχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κατακερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρ-

χων, ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεῖς περὶ κυνηγέσια πολὺ μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικείας τινὸς ῥαδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζύρην Νεζάμ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικράν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενὴ του Σολιμάν, καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῆ καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἦττον ὁ Τουτούς ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατισχύσῃ διὰ τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίου πολέμου τῶν μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν, καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτς, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκοᾶχ εἴτε ὑπέικων εἰς τὴν ἀνάγκην, εἴτε μὴ θέλων νὰ καταστήσῃ πολλὰ ἰσχυρὸν τὸν ἀδελφόν του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλέπ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον ἄμα καὶ ἄγριον Ἀκζογκὸρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Βαγὶ Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραὶ τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὀκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἐδέσσης, καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη. Πᾶσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὗται μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς, ἐπήγαγον συμφορὰς δεινοτάτας εἰς τε τοὺς χριστιανούς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους, ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως ἐλῆστυρον καὶ ἐφόνευον αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰσέρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς τελουμένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ

τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ᾗ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὀρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰώνων διεξαγομένη πάλη τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οὔτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσειν τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος, ὥστε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὸς τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἀγὼν καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμετέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ναυάρρας καὶ τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ δὲ περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ἡρώϊκα ἄσματα ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλαὶ εἶχον συμβῆ πρὸ καιροῦ ἀνωμαλῖαι ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππόται εἴτε ἀμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξλιεθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἀγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτητον ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἐνῷ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ δύσει, ἡ ἀκολασία ἦν εἰδόμεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν, ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκάθηντο ἄνδρες χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυὴς Γρηγόριος Ζ'. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅστις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγῃ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμένει δὲ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὅπόσον αἱ περίστασις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἁγίου τάρου ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν μωαμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἐπεὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὁ πάπας Σέργιος Δ' ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς,

τὸν κληρὸν καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἄλλ' ἐν τῷ νῷ τοῦ Γρηγορίου Ζ'. ἡ ιδέα αὕτη συνεδυσάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτὸν ἐάν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπέικουσα εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἐστράτευε τῶντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἤθελε λάβει τάξιν τινὰ ὑπερέχουσαν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνώμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῆ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρασταθῆ ὡς ἀπλοὶ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐπιστρατεία αὕτη ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ λάβῃ ποικίλας ἀφορμὰς διενέξεων πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ'. κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος ἐκεῖνο, εἶχε τὴν προαίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα ἡδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἔμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματούμενα ἅπαντα τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ὅποσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἄλλ' ἔτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρουσμάτα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος εἶχον ἀπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμανῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπῆρέτησαν ὡς μισθοφόροι τοὺς αὐτόθι βυζαντινοὺς ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ωραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες ἅμα μὲν ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς αἷς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοὶ οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπραξῶσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὅποια παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν

ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητὴν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἑτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσοῦτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξύ Αὐσεως καὶ Ἀνατολῆς ῥήξεως ἧτις, ἂν ὄχι ἀμέσως, ἐμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρωσιν τῆς βυζαντινῆς βασιλείας καὶ ἐκκλησίας. Τῶντι τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ῥοβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἥτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ῥοβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἑτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡς αὐτῶς διακειμένος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἡθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ῥοβέρτος, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ῥογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων Μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ἐξέβαλε παντάπασιν ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἀπάσης τῆς χώρας, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἐβρίβεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ῥοβέρτος παρесиεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπώνυμον. Καθ' ἣν ἐποχὴν, τῷ 1071, ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατὰκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῇ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ βλέποντες ὅπόσον ἐλαεινῶς εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς

εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάγκησιν τῆς πόρῳ κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντίνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὦραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανειάτης, καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενοῦρου· ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα τι χαρακτηριστικώτατον τῶν δημοσίων καὶ ἡθικῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἡξυρόμεν, διακοπῇ· καὶ καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοὶ, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδαιοτάτους καὶ πιστοὺς ἀξιωματικοὺς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὗρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχὸν τινὰ παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παρραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὅπωςδῆποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῷ ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχὸν, ὀνόματι Ραΐκτορα, ἀνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον, ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴν καλῶς, διότι, πρὶν ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ, προθύμως δὲ ᾗδῃ ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαὴλ. Ὁθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ῥοβέρτον, καθ' ὃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς

θυγατρός του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιορισμένος καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικούς εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ῥοβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ περιβλήθεις βασιλικὴν πομπήν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματουρῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αυτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ δακρύων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας αὐτῷ σύζυγον, υἱόν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἔγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαινότο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκροέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ῥοβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδόμενας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἠγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐδοκιμήσῃ μέχρι τέλους, εἶχε χρεῖαν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἡσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐνιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως δὲν ἡμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατότεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατότεροι ἡσθάνθησαν αἰέποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξίων ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπενθέρου του· συγχρόνως ἐνόμισε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας,

καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἶκας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἵχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπον ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἦδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξαπέστειλε, διὰ τοῦ πατριάρχου Ἑνετίας Δομνίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἅμα ἀρχιερατεύσας, ὑπεμίμνησκε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ'. ὁποίων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἡ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοφροσύνη, καὶ ὁπόσων συμφορῶν παρ' αὐτοῦ ἀπέβη ἡ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔργα, ἡξέυρων ὅτι φίλοι λόγοι οὐδὲν ἡδύναντο νὰ ἐπαγάγῳσιν σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, διότι οἰαδὴποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ'. εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολέμιωτάτῃ πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν ἐκήρυξε μὲν ἄμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον, ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευματικῶν ἔνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἀγῶνα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα, παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τιнос κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔπειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Δ'. ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἔτοιμοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ ἐννοία ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. Ἀπρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγ-

ματι τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ
 θρόνου ἔνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει
 πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς
 τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία
 τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μεταξὺ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρα-
 τούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραψε κατὰ φε-
 βρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερω-
 μένον· ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν
 κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μα-
 χητῶν, ἤθελεν ἔλθαι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς
 τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου πνεύ-
 ματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἰφνης δὲν ἐξερρήγνυτο ἀγὼν φοβερός μεταξὺ
 τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ
 Γρηγόριος Ζ'. ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλεπιβολωτέρων
 ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ στρα-
 τεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθα-
 ρίσῃ μὲν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων
 καὶ κακοθηριῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προη-
 γουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος
 αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡ-
 γεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ
 ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐ-
 τῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δρα-
 στηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος· ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοη-
 μίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ,
 ἐν Δαλματίᾳ ἔσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύ-
 τως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ κατακτητὴς,
 καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α'., καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς
 Γερμανίας Ἑρρίκος Δ'. ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ
 εἰς μὲν τοὺς δύο πρῶτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης διὰ πανούργων πα-
 ρχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ'. ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐ-
 τοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ
 τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρ-
 χὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ'., ἔπειτα δὲ κατετρο-
 πώθη ὁ Γρηγόριος Ζ'., ἀποθανὼν μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐν Σαλέρνῳ

τῷ 1085, ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ'. τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμῆσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος εἶχεν ἀποφασίσαι τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσῃ νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθῃ νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρесе συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ'., τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσας, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἐκπτώτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἰκτῶ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Δέτασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευσῶσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἀγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἀπαδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ῥαϊκτορα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶτον βα-

σιλέα Μιχαήλ. Ἄρα γε ἡπατήθη ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφεν; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων, ὅτι, κατὰ τινας τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ἐγένετο θύμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι ἐπρέσβευον ἕκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενακίην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαῖτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τῶνόντι, παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ῥοβέρτος δὲν ἦτο ἄνθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, ἵπῳ προϋόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀμφιβάλῃ ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαήλ εὕρισκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμὸν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἐπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαήλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρήδην λέγουσιν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματος ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεὼν ὅστις θέλει κατ' ἀρχῆς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου ὑπέθετε δῆθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προσπαθὼν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρεῖαν τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἑβρῆικον πάλην. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵπῳ συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ'. καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι

αὐτοῦ, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι ; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστός ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὅσακις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῆτει, δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, πολλὰ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ δύσει. Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ'. δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικαῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροῦς ἅμα καὶ ἡρωϊκοῦς, ἐνῶ ἐξεναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἡξιοῦντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἐνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος τὸ ὅποιον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοί, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετάς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα, τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον, εὐρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδειξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγά-

λους ἀγῶνας ὅσους ἡγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρό-
νους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προ-
κείμενον ἀγῶνα εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα.

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς
ιδίας δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν
ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους, στρατὸν 30,000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ
κράτιστον ἀπετέλουν 1,300 Νορμαννοὶ ἵππεῖς· προσέτι καὶ στόλον
150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμῖως πρὸς
τοὺς Βυζαντινοὺς διακείμενοι Δαλμάται. Διέπαξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ
ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέετο νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρ-
ράχιον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ
ἀπὸ Ὑδρουντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου
τούτου πλοῦ. Ἄλλ· ἐπειδὴ χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ
ὀρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχανήμα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι
μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου
καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν, ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν
Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, νὰ
ὑποθάλῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλω-
τον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκκλέξας ἓνα τῶν παρ' ἑαυτῷ μεγιστά-
νων ὀνομαζόμενον Ραοῦλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκαφρόν, δι' ἣν ἔφερε
λυκῆν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ
προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτησῇ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρ-
ξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν
Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον,
καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὅμως καθ' ὅλα
ταῦτα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατρεπόμενον ὁλό-
κληρον τὸ μηχανήμα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέ-
σβυν ἄπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάρρυνε τὸ μελετώμενον
ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ραοῦλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνω-
σεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ
ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅπως δὲ πλάσμα
τὸ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτός, ὁ Ραοῦλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν
ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φαιὸν ἐνδεδυ-
μένον τριβῶνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ ὅτι

ἔπανερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινου-
πέλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου
καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμ-
βασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', τὸν μέλλοντα
γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἱκανοποιήθη
οὕτω ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμαννῶν, καὶ
ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον
ἐνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων.
Ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μονα-
χὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ὁ
κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ
Ῥαοῦλ, παρωργίσθη τοσοῦτον, ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτόν, ἀ-
πειλήσας ἔτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥαοῦλ
Ῥογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, διότι, ὡς
θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὡμο-
νόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρώχοντο ἐμφυ-
λίῳ παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δὲ ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ
προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡσαύτως εὐ-
λογον νὰ ὀργισθῇ καὶ ἀμεγάλα κεκραγὼς καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ
πλήττων· ἐν καὶ μόνον, μεθ' ὅρκων φοβερῶν, παρεκάλει τὸν Ρο-
βέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, καὶ ἀποκατασταθῇ
εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτόν ὁ Ῥαοῦλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν
μιαρὸν ἀμέσως εἰς οἰκτιστὸν θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρη-
στὸς Ῥαοῦλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ
Ροβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἐμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πό-
σον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ
ταύτην ἀγυρτίαν.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ῥαοῦλ, ἐπειδὴ
ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἔαρ, ὁ Ροβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώ-
σει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν
τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντή-
σιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴν ἀναβάλῃ πλείοτερον τὴν ἐναρξιν τοῦ ἐπι-
χειρήματος. Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν
Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γε-
νόμενον, παρήγγειλεν αὐτόν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα

Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφῶ. Ἄλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν, ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκαμψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δὲ, κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ ἐνθ' ἡσχολεῖτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυρράχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ'. Κωνσταντῖνον, θέλει ἀποτραπῇ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὰς ἐπανειλημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημοῦνδου περὶ Δυρράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς ἄμυναν, καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόνως ἐπὶ τούτῳ, ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀπριλίου ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχειρῆμα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἡξούρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῇ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ῥηθέντα, ἐνθυμιζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κυζικὸν καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπῆρχετο ὁ Ῥοβέρτος. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινῶν πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὐρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα

ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὠμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ῥογέρου καὶ Ῥαούλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ῥοβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβερτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος ἦτο, ὡς ἠξέυρομεν ὡσαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ἄλλος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἑρμᾶννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαπαδόκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ῥοβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἑρβαῖος ἐφάνη προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ προέτρπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως, παρεσκευάσθη κατὰ νώτων τοῦ Ῥοβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, στάσις, ἥτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἑρρίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῆτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν Νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειλημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σώζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ'. ἐπιστολὴ, ἥτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους, καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπισήμου ὕφους τὸ ὅποιον μετεχειρίζετο τότε ἡ βυζαντινὴ αὐλὴ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ὡς ἀπονέμει

αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι· πανευγενέστατε καὶ τῷ ὄντι χριστιανικώ-
τατε ἀδελφε, ἔτι δὲ καὶ ἡ εὐγενία σου καὶ ἡ μεγαλοδυναμία
σου ἐξουσία. Περὶ αὐτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει ἡ βασιλεῖα μου, καὶ
τὸ κράτος ἡμῶν. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
ἐσχάτῃ ἀμνηχανία, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφρυνε
τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλεῖα τὸν Ἑρρίκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ
πράγματα, ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς
δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ
τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144,000 χρυσῶν (2,448,
000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν
οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅροι, ἐτέρας 216,000 χρυ-
σῶν (3,672,000 περίπου δραχμῶν), καὶ, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύν-
δεσμον στενότερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ
Ἰσαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἑρρίκου θυγατέρων. Ἄξιον
σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου,
λέγει αὐτὸ ῥωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος, ἐξ οὗ ὑποδεικνύε-
ται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἔκτοτε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς
κυβερνήσεως κιβδηλείας τῶν νομισμάτων. Ὁ Ἑρρίκος ἀπεδέ-
χθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν
μικράν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρη-
γορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἥττον ἐπωφελεῖ ὑπὲρ τοῦ
Αλεξίου ἀντιπερισπασμόν· ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταίον νὰ
δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρχιερέως, ἢ μᾶλλον τῆς κινδυνεύουσας
ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως,
ἀληθῶς εἶπεῖν ὀλίγον ἐκῆδετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως
ὁσάκις εἶχε πρὸς τοῦτο ἴδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἑ-
νετῶν. Ἡ βυζαντινὴ μοναρχία ἡ κατὰ τοὺς προηγούμενους χρό-
νους πολλάκις θαλασσοκρατήσασα, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς
ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων διε-
νέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρώσεως. Καὶ
τὸν μὲν ἡπειρωτικὸν στρατὸν ἥλπισεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ
οἰκοθεν, στόλον δὲ ὅπως οὖν λόγου ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρα-
σκευάσῃ δι' ἔλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἐπραξε μὲν καὶ κατὰ
τοῦτο ὅτι ἦτο δυνατὸν, καὶ ἔπεμψε ναυτικὴν τινα μοῖραν εἰς τὸν

Ἀδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ισχυρόν, καὶ συμμάχους τοὺς ναυσιβίους Δαλματοὺς, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρογκα, περὶ ὧν λέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλείονερά τινα, διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν τοῦ καιροῦ προϊόντος εἰς τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφίς καὶ ἡ Ἑνετία ἴδρυσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἀποικίας, ἐν τῇ δεκάτῃ καὶ τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἐνετικές. Ἐλάδομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, τὰς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β'. ἔτι ἐπιτραπίσας αὐτοῖς προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἑνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον ἀποκτήσει αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὅμως σωματεῖον αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπακτον. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμυχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατάρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευούσῃ κοινότητα ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἥτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε, καὶ τῆς ἐπιτηδεύσεως αὐτῶν τοῦ καιροῦ προϊόντος χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διευτυπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῳ ἐκδοθέντι κατὰ μᾶλλον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἑνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέρα, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἐμπορεῖον τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμήμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλειτουργοῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἑνετοί. Ὁ δούξ Ἑνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετὰ ἀναλόγου

μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἐνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ υπερτίμου μετὰ ἀναλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἐνετίᾳ ἐκκλησίας ὤρισθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἱκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἐνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀράλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ᾐτήσαντο» καὶ προσέτι ὤρισθη ὅτι οἱ Ἐνετιῶν καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδὲνα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν, ἢ ἄλλον οἷον δέποτε φόρον, ὄντες «ἐξω πάσης Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας.» Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόση ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, δεόν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικάι ἀποικίαι ἰδρύθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἐμπορεῖα, τὰ ὅποια συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὖθις ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ῥητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικάι ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδικεῖαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιστρα, Ἀδανα, Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον, καὶ Φώκαιαν· ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Αὐρῶρχιον, Αὐλῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὐβοίαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἀβυδον, Ῥαιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἀπραν, Ἡράκλειαν καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τὸ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀνάλογοι ἐνετικάι ἀποικίαι ἐσυστήθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διὰ τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλὰ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἠδύναντο καταχρηστικῶς νὰ νέμονται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν ἀλλ' αἱ

ἐνετικά αὐται ἀποικίαι κυβερνῶμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἑνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκαιῶς παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατὰκτησιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἡδύνατο ἄρα γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἡδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἑνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσωκειοῦτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἑνετοὺς, οὗτοι ἡδύνατο νὰ ρίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐκέρδαινον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς σχέσεων, ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἀποκτήσωσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἡττήθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν κατετροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκείναι ὑπῆρξαν ἐν τῶν μεγάλῃ τέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς ἐνῷ ἔπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἡσχολεῖτο ἐνταῦτῳ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων, ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὅχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἶδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἑρρίκον Δ' ἐδέησε νὰ ἀποστείλῃ 360,000 χρυσῶν, ἥτοι ὑπὲρ τὰ 6,000,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσαύτας χρείας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο

ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομάς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοὶ, ἅπαντες οἱ μεγιστάνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεὶρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δέ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνηε τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς ἁγίας Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπείσῃ τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι» ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὐς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν», καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου, ὥστε μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελύσεως εἰς τὴν παρῆσαν ἢ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικόν, καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκεῖνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται.» Τούτους τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐμφορῶνται ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων νὰ ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχάτον, τὸν ἐδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φί-

λων τού, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων, ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οἷόν τε ὀλιγώτερον ὄχληράν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνεи κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προσέλθῃ μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας· ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς πέριξ χώρας, καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἐλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἡναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχὴν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλύτερου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα, καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὄριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσιὸ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο.

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοὶ, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ῥοβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρράχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῇ μεταξὺ ἀτυχήματα. Εἶδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουνίου μηνός, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρίᾳ τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παραμεληθῇ οὐδὲν ἦττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλείων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχωρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὅπως οὖν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρράχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κειμένου Αὐλῶνος, ἡδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χεῖρσιν αὐτῆς Κερκύρας, ἐπελθόν-

τος καὶ τοῦ Ῥοβέρτου εἰς Αὐλώνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ἐνῷ ὁ Ῥοβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἄλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλώσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς, καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνθεινα. Αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχῆσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὐθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευάς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ῥοβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξαίρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρράχου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησαν οἱ βυζαντινοί. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαντῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπᾶσθη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκαινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἐνδεῖα τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λοιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἀφίξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμειος ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμία τῶν συμφορῶν τούτων ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ῥοβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ῥοβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀσκήσιν, πλεονε-

κτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἥττης τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμός τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἵπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν φήμη εἶχεν ἐκφοβίσει ὅπως οὖν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρράχίου. Ἀλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδείως παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερόν περιφερόμενος εἰς τὰ τεῖχνη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθήκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ῥοβέρτου, διὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδαιοτέρα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῶνόντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ τὴν ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ῥοβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ ἀπελθόντων τῶν πρεσβέων, προστάσσει εὐθὺς τὴν κοσμήσῃ πολυτελῶς τὸν Ψευδομιχαὴλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτόν εἰς τὰ τεῖχνη τῆς πόλεως. Ἀπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρέουσι εἰς τὰς ἐπάλλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἀλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὅπως οὖν τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλείστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἐτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαδάζοντος τοῦ Ῥοβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμαῖ αἰφνης ἡ τοῦ Δυρράχίου φρουρά, καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῖσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀβλαβῆς ἐντὸς τοῦ τεύχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς

Ἐνετοῦς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἤτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπῆρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἄν ὁ πεισματώδης Ῥοβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδεῖων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καθ' ἃς αἰείποτε μὲν ἔδιδε δειγμάτων λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δὲ ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἤττον ὅμως ἐνεκαρτέρει ὁ Ῥοβέρτος, περιέσφιγγεν ὅσημέραι στενότερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ πέριξ ὄρη καὶ τέμνη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ῥοβέρτῳ μέγας τις μῦθον, ἥτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατεσκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πᾶνωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν ταύτην, κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρτημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἴστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος· ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασιν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἐνῶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιάσῃσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων, καὶ κατεφλέγοντο διὰ ναύθης καὶ πίσσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπροσθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου, οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πᾶνωμα εὐρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἱστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους ἀπῆντησαν Νορμαννοὺς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἄλλ' ἤδη ἐπὶ ἤρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρράχιου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος. Συμβιβασθεὶς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ συγκεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρός. Ἐγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συρρέουσαι οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἐβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν Πακουριανὸν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως, καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν εἰς ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά. Ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαίσεις καὶ ὑποδιαίσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὁπλος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καβασίλας. Παρείποντο δὲ δις χίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἐαντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρηλῶν ἐκείνων αἰρετικῶν τῆς Ἀσίας, οἵτινες ἐπανεὶλημμένως κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπανεὶλημμένως μετεκτίσθησαν εἰς τὰς περὶ Φιλιππούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν ἀείποτε μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ διὰ τὴν ἀρειμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδარიώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀζίον ἐγκατασταθείσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἀπὸ πατρὸς μὲν Τούρκου γεννηθεὶς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιοῦτους Τούρκους θέλομεν ἀπαντῆσαι εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων πρῶτοντο ὁ Πανουκωρίτης καὶ ὁ

Κωνσταντῖνος Ούμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπήτης! Προσῆλθε δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὰ γυμνάσια ὅπως οὖν τὸν αὐτοσχεδρίως συναρμολογηθέντα ἐκείνον στρατὸν, καὶ τὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ Ῥοδόρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε μεσουρντος τοῦ ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ λόφῳ ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὕψηλόν, καὶ ἐν τῷ ἅμα διεμήνυσε τὸν Παλαιολόγον τὰ προσέλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρράχιου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς τὰ ὑπακούσῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον τὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν ἠναγκάσθη τὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέβητο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γενόμενα καὶ τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἡρωτήθη ἂν νομίζῃ καλὸν τὰ συναφθῇ μάχῃ κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον τὰ ἀποκλεισθῇ πανταχόθεν ὁ Ῥοδόρτος, τὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, τὰ στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω τὰ βιασθῇ τὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνευτέρα. Τρόντι ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὀρίζεται εἰς 70,000 ἀνδρῶν, ἐνθ' οἱ περὶ τὸν Ῥοδόρτον δὲν ἦσαν πλείότεροι τῶν 30,000· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπιτηδεύτεροι τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πανοπλία αὐτῶν ἦτο ἀσφαλεστέρα, τὰ ὅπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώτερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παντάπασι καιρὸν τὰ ἀσκηθῇ, καὶ τὸ χεῖρστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότητος, συγκείμενος, ὅπως εἶδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσσοντο μὲν ὑπὸ τῆς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβωλον ἂν ἤθελον μείνει πισταὶ εἰς

αὐτὰς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκρότειτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ῥοβέρτου στρατὸς ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλὴν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ 1,300, ὁ δὲ λοιπὸς ὄμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὅπλων, ὁ στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἡσκειτο ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ Βυζαντινοῦ· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἔμελλε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἢ πεποίθησις ὅτι ἂν ἤττατο, οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὅποσον δεινῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ῥοβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως δισταζόμεν ὅτι ἀπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμός ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου υἱὸς Βοημούνδος ἐπανέλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἠνάγκασε, διὰ τοιούτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηννοὶ, οἱ υἱοὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογέλους, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὐρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιῦρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἓνα τῶν ὀνομασποτέρων μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυρράχιον τῇ 18 ὁκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὔσα παρὰ τὴν θάλασσαν εἶχεν ἤδη κατατρο-

πωθῇ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ῥοβέρτου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμήν, συνεπλήρωσε τὴν ἥτταν τῶν Βυζαντινῶν, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς θλιβεραῆς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ῥοβέρτος διενυκτέρευσε ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἑξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἡμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἐν ταῖς πρώτοις ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λάθος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δὲ ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῇ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἅπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαι ἐκεῖνοι, οὔτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἀμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ', ὁ Νικηφόρος Συναδηνὸς ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὠραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος, ὁ Ζαχαρίας, πλείστοι ἄλλοι, ὁ νόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν ἐποχῆς, ἐπὶ 800 ἤδη ἐναυτοὺς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρρίψκοινδύνευσεν ὡς ὁ ἐσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἦδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχηταί, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἀπανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὥρμησαν ἀπὸ ρυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτεινάντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεγκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δὲ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέ-

μνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὑπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθείς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἐδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὀπλῶν ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περίρρυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν, ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολέμιων διέπρεψαν ὁ μὲν Ῥοβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὀρμῇ ἀκαθέκτῳ, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππῶται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἵματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὗρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ἄδηλον πῶς φονευθεῖς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα εἰσὶ βεβαίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ῥοβέρτου Γαίταν, ἣτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατείαν, μετασχοῦσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἡγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδοῦσαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κραταῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστεροὺς, ἐπανάγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἀπουλος, ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ ᾔναι Νορμαννὴ, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠναίχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένοντες νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀλήθειαν, ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὅπόσον εὐγενεστερά ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἄλννα Κομνηνὴ μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαινώσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλὰδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἐσπερίαν ἡρώϊδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ῥοβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὀλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ' σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σύμ-

μάχον του, ἀπέδωκε τὸ κατόρθωμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὤφειλετο εἰς τὸ ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἀλλὰ καίτοι ὁμολογήσαντες πολλάκις τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν, νομίζομεν ἐντούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μετὰ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν ἄλλων δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι, οὔτε οἱ Λογγυθάρδιοι, οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἰδρῶσιν ἐκράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσιν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνθ' ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἡττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ Δυρράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προὔχοντας τῶν ἀποίκων Ἑνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὁρμωμένῳ Κομισκώρτῃ», λέγει ἡ Κομνηνὴ. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς ἐκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκώρτης ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἑνετοῦ τινος, ὁ Ροδέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὁρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ, προσελθὼν μέχρι Καστορίας, παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυσπρόσθητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμυχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ραγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυρράχιον ἡττηθέντος στρατοῦ. Ἐτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος,

εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεις παρεμβάλλοντο ποικίλα προσκλήματα. Ἐνθ' αἱ περισωθείσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνθ' οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν, ἀπεποιοῦντο νὰ στρατεύσῃσι καὶ πάλιν· ἐνθ' οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὐρεσιν νέων δυσκολία.

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Εἰμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλασε πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν περικειμένας δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὖρει ποτὲ αὐτὸν ἀμνησκούντα καὶ μὴ ἡξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξεργάγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τόσῳ μᾶλλον ὥστε συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ'. περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ'. Ὁ Ροβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημούνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημούνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσεν τὰ τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἀρταν· ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη, καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοί, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσσης ἐπιχειρήμα, ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δεύτερον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυρράχιον ὀρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὑποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινὴν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς, ἀπήτησε τοὺς μισθοὺς του· ὁ δὲ Βοημούνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστάς, εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ με-

ταβῇ ἀμέσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῷ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρεταννίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος, συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρὸ τινων ἐναιυτῶν κατακτῆσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτὸς, ἐξ οὗ λογίζεται ἔλκων τὸ γένος ὁ περιφανὴς τοῦ νῦν αἰῶνος φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἀλλ' ἐξ ὧων τῶν προσκετεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἡδύνατο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ῥοβέρτον ἰσχυράν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομήν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1083 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ κοινοῦ νούσης μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἥτις ἦτο τότε ὡχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσόνησος ἐκεῖνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ αὐχένος ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήσας τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερόν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γινόμενα ῥήγματα, μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τολμηρότερόν τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περίκλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προσέπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οἵτινες φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετρεῖοντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖ-

χος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τε τοῦ ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐστρατοπέδευε, καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς ἀκάτια, μετεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ ἀμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβχλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχειρήμα εἰς τὸν δεξιὸν αὐτοῦ βραχίονα, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυρράχιον, κητύχησε τοῦλάχιστον νὰ ἀναδειχθῇ πρωτοεργὸς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Γυφόντι ὁ Παλαιολόγος ἐκπλεύσας ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ἰσθμοῦ, προσπελάζει ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ ἐν σιγῇ βαθεῖα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἄμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἀφ' ἑνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρρίχῃται δὲ ἀφ' ἐτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀπροσδοκῆτως κατὰ νώτων. Ὁ Βρυέννιος, καίτοι οὕτω ἀπανταχόθεν περιζωσθεὶς, ἐπέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἀνταγωνιζόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία, καὶ, ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν, παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὐθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν, ὁ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὥμοσεν ὅμως πρὶν ἀπέλθῃ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι ἄμα ἐπανελθόντος τοῦ Βοημούνδου εἰς Ἰταλίαν, ὁ γέρων Ῥοβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη καταβάλλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὅπως οὖν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ'. ἐπεχείρησε παρασκευάσας πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα αὐτύχημα. Ἐξεστράτευσεν δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθάς εἰς Βουθρωτὸν μακθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας. Ὅθεν ἀνέκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἐνετικὸν καὶ τὸν βυζαντινὸν στόλον γίνε-

ται αὐθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν ἡπειρον ἐπιχείρημα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὁ Ῥοβέρτος ἐκυρίευσεν μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλλήνιαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος, διελύθη τῆδε κακείσε. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξύ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥοβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτίθησαν αὐθις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ὁ δ' Ἀλέξιος μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας κατέστη πάλιν κύριος ὁλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τουλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἄλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προσεκτεθέντα, αἱ μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προῖδῃ τις ὅτι νέαι ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τῶντι πολὺ φοβερώτεραι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σταυροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξύ διῆλθον μὲν ἔτη δέκα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξαντλήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰμαρμένη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἰστάμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὀρμητικώτερα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων οὔτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς, ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἠπειλῶσαν τὴν ὑπαρξίν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περισωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ δύσει ἀνατελλαντος

νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ἐνῶ ἡγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς ἀσθενοῦς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἔτι τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ Σελδζουκίδης Σολιμάν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας, καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παραλίαν. Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπῆγαγε τὴν καταστροφὴν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουτοῦς, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκσάχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησε. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβούλ Κασέμ, ἀπεφάνετο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμάν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠρελῆθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας, ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσάχ ἐπέζητησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμάν υἱὸς Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου πρὶν ἔτι ἐξασφαλίσθῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κράτος, Τούρκος τις πειρατὴς, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ νὰ ζητῇ νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέησε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ μὴν ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτῆθησαν τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαχᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρὰ πατέ, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδιακόπως περισπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἐτέρων πολέμων.

Τῷ 1092 ἐν τῷ μεταξύ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιστάλησαν· ἀλλὰ πολὺ φο-

θερώτερα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρχου. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπείθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλάκις εἵπομεν, οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες μαχιμώτατοι, ὥστε συνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστιν. Ἐνῶ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρα-
νεν αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νὰ τοὺς τιμωρῇ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσιν, κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμανικοῦ πολέμου, ἐπα-
νερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰς Μο-
συνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμευσεν τὰ κτήματά των, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς διαφόρους νήσους, στερηθεῖς οὕτω ἄνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀμαρτήματος.

Ὁ Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτοῦ Παυλιανίτην τινὰ θε-
ράποντα ὀνόματι Τραυλὸν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν, ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ αὐτὸν μῆδραν οὐ μι-
κρὰν ὀπλιτῶν, ἤρchiσε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκοῦμενος, συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν-
τὸς τοῦ κράτους κατασταθέντων Πετσενέγων, καὶ εὗρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχισε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων, καὶ πάν-
τες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπα-
γαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας συμφοράς. Τῷ 1086 οἱ Πετσενέγοι, ὑπερβάντες τὸν Αἰμόν, κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δο-
μέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον αὐτοῦ Βρανᾶν, ἀμ-
φοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μάχην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατὸς, ὃν ἤγεεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς, ἠττη-
θέντας καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκα-
πακαλῶν καὶ Βερπητζιώτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ, ὅστις

εἶχε διορισθῇ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον. Ἀλλὰ τῷ 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἴμον κατετροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρία, καίπερ λαμπρῶς ἡγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτὸς τε ὁ Ἀλέξιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως οἱ Πετσαεῆγοι προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ ἀρχοντόπουλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα διςχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὅποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτω ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόχον, ὥστε ἡ καταστροφή τοῦ τάγματος τούτου ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὗτος συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοσχερῶς ἐξωλόθρευσεν τοὺς Πετσαεῆγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὐθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ Ἀδριανούπολιν.

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεργράγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη πρώτη σταυροφορία. Οἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκύνῃσιν τοῦ ἁγίου τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094, καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρὸς τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαιτουμένας τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι' ἐπιστολῶν καὶ πρέσβεων. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίους ἐπιστολὰς, ἂν καὶ, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέ-

λομεν ἴδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτὴν πρὸς ὁμοιορήσκους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτον λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ, καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἥτις τοῦναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅπως ἀπροσδοκῆτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπιχειρήμα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, ἔτι δὲ καὶ μικροῦ τινος ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει. «Οὕτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας, λογοποιομένην ἠκηκόει ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τ' ἄλλα ὅποσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχνηότες αἰεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Ἕλχε γὰρ αἰεὶ τοῦτο ἀδόκμενον, καὶ πάνυ ἐπαληθεῖον, καὶ οὐκ ἀναπεπτώκει, ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἔτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι.» Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἴτησιν τινα ἀναφέρει.

Ἀλλ' ὅποσον τὰ περὶ τῶν ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενα εἰσὶν ἀνυπόστατα, προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη μεγαλύτερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν, οἵτινες διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας, καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντες ἐμφυλίου ἀγῶνας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνον ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες ἔτι τοῦ νὰ ᾔναι κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμάν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, πρὸ μικροῦ δὲ μόνον ταχθέντες αὖθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέ-

λους Νορμαννούς, Πετσενέγους καὶ Κομάνους, ἡδύνατο εὐλογώ-
τατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θέλει ἂν ὅχι ἐξώσῃ καθ' ὀλοκληρίαν ἐκ τῆς
μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον περιστεῖλει τὰς
ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμίᾳ λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστά-
σεων εἰμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὗρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκ-
ην νὰ γράψῃ τὰς ἀποδιδομένας αὐτῷ ἐπιστολάς, καὶ πρὸ πάντων
νὰ ἐκβάλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὑποίας ἀναγινώσκο-
μεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῶν ἐπιστο-
λῶν τούτων. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κει-
μένοις ἐκείνοις, τὰ περιυβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ
τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσι πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ
Βυζαντίου, καὶ ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς
βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑπο-
χείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας Τουρκικὴ κα-
τάκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ
ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμ-
φορὰν ταύτην, νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώ-
λεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν, συγκρινομένη πρὸς τὸ
ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος ἡμῶν καθυποβαλλόμενον ὑπὸ τὸν
νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες,
ἃς ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν παρχμυθίαν ὅτι τὸ κράτος θέλει πε-
ριέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενον οὕτω ἀπὸ τοῦ μου-
σουλμανικοῦ ζυγοῦ.»

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραψεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἶδει τὸν θρό-
νον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλί-
γων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν ; Ὁ
Ἀλέξιος ἐκάλει οἰκοθεν καὶ εἰσήγεν εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ κράτους
αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβουλευθήσαν τὴν ἀρχὴν
αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς
χώρας, καὶ μετὰ τοσοῦτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ
ἐξωσθῶσιν ; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτοὺς, ὅτι διὰ τί πρὸ ὀλίγου τοὺς
κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διὰ τί
ἤδη ἐκάλει αὐτοὺς ; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῶ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα
ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς
βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι πύργῳθεν τὰ

πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κρά-
τους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν οἱ
πλαστογραφῆσαντες τὰς ἐπιστολάς ἐκεῖνας, ὥστε, ὑπερβαίνοντες
καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέ-
ξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἱππεῖς καὶ
τοὺς βαρῶνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλα-
τήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλούτη τῶν κα-
τοίκων τῆς βασιλευούσης, καὶ, τὸ ἀπασιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα
κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα
τὸ κάλλος τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ βραβεύ-
σωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν ! Τοιαῦτα αἶσχα
ἀνασκευῆς οὐ χροῖζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῶν ὑποτιθεμέ-
νων ἐκείνων ἐπιστολῶν ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν
οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη *The-
saurus novus anecdotorum*, ὑπὸ Μαρτίνου καὶ Δυράνδου, κατα-
χωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τινος τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ῥο-
βέρτον, κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδύται ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ
ἐπιγραφομένη *Amplissima collectio*, δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς
αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου,
καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι ἐνθ' τὸ πρῶ-
τον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100.
Ἐρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουϊδέρτος Νογεντίνος, ὅστις
ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ *Historia Hierosolimitana* δίδει ἕτερον κεί-
μενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν
ἐννοίαν συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον
τὴν περικοπὴν ἐν ᾗ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλ-
λους τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅλως ἑλλείπουσαν ἀπὸ
τῶν προτέρων. Ἐντεῦθεν Γερμανοὶ ἱστορικοὶ ἔγκριτοι, ὁ Ἡρενος
καὶ ὁ Σλόσσερ, ὑπέλαβον εὐλόγως τὰ κείμενα ἐκεῖνα ὡς μὴ γνή-
σια, ὡς ὑποβολιμαῖα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Γάλλος τῶν σταυρο-
φοριῶν ἱστοριογράφος Μισώ ἠγωνίσθη νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπιχειρή-
ματα αὐτῶν· ἀλλ' ἡ λογικὴ του οὔτε ἰσχυρὰ εἶναι οὔτε χρηστὴ.
«Τινὲς δὲν ἐπίστευσαν, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἡ-
δύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ περὶ τῶν καλῶν τῆς

Ἑλλάδος γυναικῶν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα φαίνεται πιθανώτατον, ἅμα ἀναλογισθῶμεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες προσέβηλον τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπεζήτησαν μετὰ πόθου τὰς ἑλληνίδας. » Κατὰ τὴν λογικὴν λοιπὸν ταύτην, ἐπεὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπεζήτησαν τὰς ἑλληνίδας, ἀποβαίνει πιθανώτατον ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἠδύνατο νὰ ἐξευτελισθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ προτείνῃ αὐτὰς εἰς τοὺς φράγκους. Οὐδεὶς ἀμερόληπτος ἄνθρωπος εἰμπορεῖ, νομίζομεν, νὰ ἀσπασθῇ τὸν τοιοῦτον τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι, οὐδὲ νὰ ἀποκρούσῃ ἕνεκα αὐτοῦ τὴν κρίσιν τῶν Γερμανῶν ἱστοριογράφων. Παράδοξον εἶναι ἐν τούτοις ὅτι ὁ Σλόσσερ, καίτοι λέγων νόθους τὰς ἐπιστολάς ἐκείνας, παραδέχεται ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔγραψεν ἐπιστολάς ἐπικαλουμένας τὴν ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως. Ἐάν ὅμως οὐ μόνον τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τούτων δὲν σώζονται, ἀλλὰ καὶ ἀνεπλάσθησαν τοιαῦτα προδήλως νόθα, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐ μόνον δὲν ἀνεφέρουσι τοιαύτας ἐπιστολάς, ἀλλὰ καὶ παριστῶσι τὴν πρώτην σταυροφορίαν ὡς γεγονὸς ὅλως ἀπροσδόκητον καὶ πολέμιον, ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ αὐτῶν τῶν τε προεκτεθέντων καὶ τῶν ἐκτεθησόμενων καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον οὐδένα κατεπεύγοντα λόγον εἶχε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ πλείστους λόγους νὰ μὴ ζητήσῃ αὐτὴν, ἔπεται ἀναμφισβητήτως ὅτι τὰ περὶ ἱκετηρίων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ πρεσβειῶν θρυλούμενα παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ἀνεπλάσθησαν ἀπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἥτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας, καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιότερων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῆς πεισματώδους τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ἀξιώσεως τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐννοεῖται ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο πολλὰ δευτερεύοντα αἷτια· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχωρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ πε-

φιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολάς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἥδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχέων τὰς εἰδικὰς περιπετείας, αἵτινες παρεσκευάσαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθει ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμιὲνς καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὅποσα καὶ ὅποια οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνεννοήθη μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔλαβεν ἰσως παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐπανελθὼν λοιπὸν εἰς Ἰταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτορος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ῥώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφαίσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Ἀγίου Τάφου, καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ μήτηρ, ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῆται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιαρίους, ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσῃ ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεῖα πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τιαυτῆς συνόδου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περισπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β' ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ' τῆς

Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ'. ἀρξάμενον ἀγῶνα, καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ'. τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσούτως τοῦ Γρηγορίου Ζ'. εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ'. ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος, ὁ Οὐρβανὸς Β', προθύμως φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡσπάσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Ἰ Τί τῶνόντι προσέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἀπλοῖκός οὗτος ἀνὴρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις, καθὼς ἐπαγγελλομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὅσων ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἐπετύγγανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκατόχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ'. εἶχε διατυπώσει ὀριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπείθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσει τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαίως ἐνασκήσει ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροήν, καὶ συνεπαγὰγῃ θάσσαν ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ἂν ὅχι καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χεῖρῶσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβανὸς Β'. ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατείαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος, ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου ὡς προείπομεν πολὺς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ζῆλος, ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶ-

νος. Ὅπως δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β'. ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὴν κατόπιν κατὰ μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντία συγκαλεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρξενσαν πλείότεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἀνθρωποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγγελισμένος καὶ περιρρονημένος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου Δ', ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης στρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπύρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β'. συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνήλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἡθροισμένους χριστιανούς, ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο, ἐπροξένησαν τισαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσεῖτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραξαν· αὐτὴ ἡ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλείστοι τῶν παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἅπαξ ἐκραγεῖς ἐνθουσιασμός συμπαρέσυρε μετ' ὀλίγον ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἕνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκεῖνοι ὠνομάσθησαν σταυροφόροι καὶ τὸ ἐπιχέλημα αὐτῶν σταυροφόρια.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων, οἵτινες προσέκαλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο, δὲν ἔχομεν χρειάν νὰ προσθῶμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ ἀνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον λόγων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλείστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ φι-

λοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερίσκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγωσι τοὺς δανειστάς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ρuy Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμηκοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ῥογέρος Β'. τοῦ Γοῖκ καὶ ὁ κόμης Ῥαιμουῖνδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ισχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλείστοι ἄλλοι Γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουΐλλωνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ῥοβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δουξ τῆς Νορμαννίας Ῥοβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὐγων ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α'. ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημουῖνδος, κατῆλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προοιῶνίζεν αἷσις εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημουῖνδου συνεξεστράτευσεν καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἱπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογιζέται παρ' αὐτοῖς ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουΐλλωνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπωνομάσθη Ἀχιλλεὺς, ὁ δὲ Νέστορ τοῦ νέου τούτου τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἑκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἡσχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν παρασκευάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἦγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότου Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «*Μηδὲν ἔχοντος*»· τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἱερέως Γοττεσχάлк. Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάлк διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαρὰς πράξεις,

ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρία ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἤγον ὁ Οὐάλτερος ὁ Μηδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρεξέστράφησαν καθ' ὁδόν, ἐν Οὐγγαρία τε καὶ ἐν Βουλγαρία, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δηρώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ιστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. Ἐκτὸς τῶν βίαιοπραγῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκεῖνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιώσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνύμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν, ἐσύλουν τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ληστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αυτοκράτορος δυσπιστίαν, ἣτις μὴδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὴν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἔμελλε νὰ περιμένη ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιοῦτους ἐλευθερωτάς, καὶ ἂν ἦναι ἀληθές, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοί, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνεννοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὥφειλον νὰ αἰτιῶνται ἔνεκα τούτου αὐτοὶ ἑαυτοὺς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὕπουλον πολίτευμα εἶναι ἐν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ

οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὁμως ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ. »

Θέλομεν ἶδει προΐουσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν μέχρι τίνος εἶναι ἀληθὴς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλάκις γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προσηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου, αὐτὸς ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν αὐτῷ τὰς μάλλον σωτηριώδεις συμβουλάς. Πρὸ τοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς, καὶ ἡδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετὸν, οὐδὲν ἦττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνωσι πρὶν ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἀφίξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπιστήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας δηώσεις, παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα ἵνα μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισὼ μάλιστα βεβαιοῖ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλάν κατετροπώθησαν ὀλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων, τρισχίλιοι μόνις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἧτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀ-

λέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησιν τις εἶχε γίνεαι προηγουμένως μεταξύ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθῃ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον τάφον. Καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπὴνίζατο ὅπωςδῆποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκαίας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφάς, καθικέτευσεν τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτείρῃ τὴν θλιβεράν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδὲν δὲ ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἐὰν τῶντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσῆλθον εἰκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προσκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου, θέλει καταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἡξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφορῶν σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφορῶς ἀκολουθήσαντες ὁδοὺς, ὡς χεῖμαρροι ἀπὸ διαφορῶν ὁρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμὸν, ἔμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτος ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, δούξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατὰ αὐγουστον τοῦ 1096 μετὰ 10,000 ἱππέων καὶ 70,000 πεζῶν, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας ἐν πλειοτέρα βεβαιῶς τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἀφίξιν του, παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινά, ὑπο-

σχήμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δοῦξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τῶντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς ἣτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πάλιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφωνται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως προσέτεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιππουπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μανθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμὼν, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α'. ἀδελφὸς Οὐγὼν, διετέλει περιωρισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὐγὼν εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυρράχιον. Συνεπαγόμενος δὲ δύο ἐπισήμους Ἑλληνας ἄνδρας πρὸ μικροῦ ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, τοσεῦτον προσέτι αὐθαδῶς προσηνέχθη πρὸς τὸν φρούραρχον τοῦ Δυρράχίου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα ὁ Γερμανὸς Σλόσσερ. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἱστορικοὶ ἀξιοῦσιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὐγῶνος, οὐχὶ διότι οὗτος ἔδωκεν ἀφορμὴν τινα εἰς τοῦτο, ἀλλὰ διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὡς ἐνέχυρον τῆς εἰρηνικῆς καὶ σώφρονος διαγωγῆς τῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Ὅπωςδὴποτε ὁ Οὐγὼν ἐφυλάττετο ἐν τῇ πρωτεύουσῃ μετὰ πλείστης τιμῆς· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Γοδοφρέδος ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· καὶ ἀποποιηθέντος τοῦ Ἀλεξίου, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινотάτην περὶ Σηλυβρίαν δῆωσιν. Ὁ Ἀλέξιος τότε ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς παραδόξους αὐτοῦ συμμάχους καὶ ἀπέλυσε τὸν Οὐγῶνα. Τούτου δὲ γενομένου ἔπαυσαν αἱ ἐχθροπραξίαι, ὁ δὲ Γοδοφρέδος ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθές, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυσπιστία μεγάλη. Ἐνῶ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι

ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἅγιον τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως, ἐπεχειροῦν δεινὴν τοῦ κράτους δῆωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καὶ, τὸ χεῖριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῇ εἰς ὁμοίας, ἂν ὅχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημιῶν τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαραίτητον τοῦλάχιστον νὰ ὀρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὐλογον συνδρομὴν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἐτέρου ὥστε νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει εἰς Ἀσίαν. Πρὶν προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς, ἅμα ἀποφασιθεύσας τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν, ἧς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (*Annales Ecclesiastici*) καὶ δι' ἧς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἔνδοξον τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἐτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεῖ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ᾗ ῥητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς Βυρώπης εἶναι αὐταὶ αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τῷντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἑσχατὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικτεύ-

σει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα ἀφοῦ προσῆλθον, ᾗθελεν ἀπαιτήσῃ νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἱκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἴτησιν αὐτοῦ προεδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτόν τὰς ἐπιστολάς του· καὶ ἂν ἐπέμενε, νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας τοιαύτην ἔνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀπόδειξις ὅτι ὠμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν, ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ οὐδὲ ἠδύνατο οἴκοθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ διῆλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσι, καὶ ὡς ὁδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας, τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπῆλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τοῦλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἀγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατακτήσεων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιοῦτο νὰ προτείνῃ ἣν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὐλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸν τὸν Ἀλέξιον, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν ἀπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὐγὼν, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἠξέυρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῇ, ἐγένετο ἤδη ἐπισήμως πρὸς τὸν Γο-

δοφρέδον Βούλλωνος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφίχθεις εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτὴν, 25 μαρτίου 1097, ἡμέραν ἣτις μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἑκατονταετηρίδων ἔμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηχήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ἠϋτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς διότι ἔμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετὴ ἥς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἐλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαί, ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδυάζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζαπίου, καὶ τῶν ἄλλων βαρυτίμων γουναρικῶν, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μεγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν φαίνεται εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρατεταγμένοι εἰς τὰς πολυαριθμοὺς χρυσοδαϊδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διήλθον ἵνα φθάσωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρειμάνιον ὅψιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημίζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων, οἵτινες περὶ Δυρράχιόν καὶ Λάρισσαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστατέρων ἱπποτῶν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δὲ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἡσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλα-

βείας ὁ Γοδοφρέδος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε. «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὅλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι ὠπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ φήμη διεσάλπισεν ἀπανταχοῦ τὴν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εὐλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τούτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σὲ βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νὰ σὲ περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ σὲ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσία τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν, καὶ νὰ θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλήθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.» Τότε ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας ἐνέθετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἑλλήνος μονάρχου, καὶ ὤμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὅρκον ὤμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθησάν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάντα τὰ ἀρχαῖα τοῦ κράτους κτήματα, ὅσα ἔμελλον νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικά ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὅποια συγκεῖμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἵππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν καὶ ὑπερέβαλον ἀπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσαν

ἐξδομάδα ἀξιόλογα χρηματικά ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἀπάσας τὰς προμηθείας ὧσων εἶχον χρεῖαν. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἅψ' ἐνὸς διότι συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὅπόσον δαψιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην· ἅψ' ἐτέρου δὲ διότι ἀποδεικνύει ὅπόσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφευγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμείου καταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἥτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἐριδος καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εἰλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιότερον καὶ εὐεργητικώτερον. Ἄλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβιάζετο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὁμνύοντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασιν νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἡζίου νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἤλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ παντὶ ἄλλῳ σκοπῷ ἢ ἐπὶ τῷ ἀπαλλάξαι τοὺς χριστιανούς αὐτῆς ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπίεσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμφύσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν

Χρονογράφων ἀπαραλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε. «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρὲ (δηλαδή ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεῖ ἐπωμόσατο ὄνπερ ἀπῆτειτο ὄρκον, ὥστε ὁπόσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων τὸ πρῶτον τελοῦντα, πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσάμενος, χρήματά τε ἱκανὰ λαβὼν, ὁμέστιός τε καὶ ὁμοτράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαφιλῶς εὖωχθεις, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ἠύλισατο.» Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνὸρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους, ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατόν· νὰ παράσχη αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὐλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τίνα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτῆσαι ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ φυλάξωσιν αὐτοὶ, ὑπέσχοντο νὰ ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν· ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὄρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστός εἰς τὸν ἴδιον λόγον.» Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραὶ τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῇ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμήσει τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν, ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδόνα ἵνα περιμείνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἀλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἔμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερέστερα τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μι-

κροῦ ἔτι εἶχε διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χει-
ραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, εἶχε τότε
προστεθῇ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρὸ τινων ἐ-
νιαυτῶν ἦτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρημίτης), λέγει ἡ
Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου τὴν
τοσαύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο. Οἱ δέ γε λοιποὶ κόμητες καὶ
τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμοῦντος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκρά-
τορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρα-
σχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὁπότε
κατὰ τὴν Λάρισσαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον· ὁμογνωμονή-
σαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς
τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην . . . τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν
πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιοῦμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐ-
τοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν
ἐθέλοντες.» Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀ-
ξιούσα ὅτι πάντες οἱ τῆς δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἕκτοτε τὴν
κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος
καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα
ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοη-
μοῦνδος, ἤθελον τῷ νῦν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύ-
της, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευ-
σεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ
Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἰππεῖς, πολυαριθμούς δὲ
πεζοὺς. Ἀποβιβάσθεις δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστο-
ρίαν, ὅπου ἐπανηγύρισε τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὁλί-
γας ἡμέρας πρὶν ἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας, εἶχε γράψει πρὸς Γοδο-
φρέδον τὸν Βουϊλλῶνος ἐπιστολὴν, ἥτις διασωθεῖσα εἰς ἡμᾶς ὑπὸ
τῶν δυτικῶν χρονογράφων, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν περὶ
τῶν διαθέσεων τὰς ὁποίας εἶχεν ἀπερχόμενος εἰς Κωνσταντινού-
πολιν. Ἀδὲν ἀγνοεῖς, ἔγραφε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον, ὃ ἀγαθώτατε
τῶν ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὃν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον
πρὸς θηρίον ἄγριον τοῦ χειρίστου εἶδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι
νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν
λαόν. Ὅ,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρο-
νῆσαι καὶ σὺ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ

τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῦθος. Μὴ πορευθῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσης περὶ Ἀδριανούπολιν καὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τὰς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.» Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη, μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινα, κατεπυρόλησεν αὐτὴν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικούς χρονογράφους, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατφεῖτο ὑπὸ αἰρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἰρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἠξέυρει. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν, ἡ καταστροφή ἐκείνη ἦτο ἀποτρόπαιος· καὶ οὕτω πῶς χαρακτηρίζει αὐτὴν (*une odieuse exécution*) ὁ νεώτερος Γάλλος ἱστοριογράφος τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Payré, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας οἱ ἐλληνικοὶ στρατοὶ· καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλωσιν αὐτοὺς, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθήκον ἱερὸν ἀντιπαραταχθέντες κατ' αὐτῶν. Τελευταῖον τὴν 1 ἀπριλίου τοῦ 1097, ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περὶ χώρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς ἐπιχειρήσεις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὅρκον ὃν ὥμοσαν τοῦ νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινού-

πολλὴν καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ῥοβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημουνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημούνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας Ῥαιμούνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἢ Αἰγιδίου Saint-Gilles) ὅστις βραδύτερον ἐμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάρχων τοῦ Ἀλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακισμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυρράχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ Ῥαιμούνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες, οἱ λοιποὶ, εἰς ῥήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσε καὶ ἐδῆλως διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ῥαιδεστόν· καὶ κατεπείσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ, καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προσκυνήσῃ αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτήσας προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημούνδου, τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας, ὅσοι ἔφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκατόρθωτον, διότι ὁ στόλος, δι' οὗ ἡδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη καθόδος ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ῥήξις αὕτη ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυσώπησαν τὸν Ῥαιμούνδον καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὁμώσῃ, ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξίου, ἐνόσω καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας. Διαμαρτυρήθη ὅμως ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὁμώσῃ ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην, καὶ ἠγωνίσθη διὰ

τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ῥαιμούνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὼ καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν κόμητα Τολώσσης καὶ ἀγίου Γιλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει αὕτη Σαγγέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. Ὁ βασιλεὺς, λέγει ἡ Ἑλένη, ἡγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ τοῦ βίου καθαρὸν.» Τούτου δὲ ἕνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτοῦ τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν καὶ μετετέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἐμελλον καθ' ὁδὸν νὰ ἀπαντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας τοῦ Βοημούνδου, παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιβουλάς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημούνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ τῶν προγόνων τὴν ἐπιτορκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θυμὸς μέγιστον θέλει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὤμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ῥαιμούνδος θέλει τὸ καθ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχθέν. Αὕτη τῆς Ἑλληνικῆς ἡ ἐκθεσις συμφωνεῖ πλείοτερον πρὸς ὅλην τὴν μετέπειτα διὰ τὴν κόμητα τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὅπως δὴ ποτε, καὶ ἂν δηλαδὴ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κύρος τῶν προαναφερθεῖσων συμβάσεων θὲν ἡλαττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλείοτεροι ὤμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστερος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεραιώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ περὶ Χαλκηδὸνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προελάσωσιν, ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἐφθασαν διὰ Νικομηδείας ἐν ἀρχῇ τοῦ μηνὸς 1097. Ἐντὺν δὲ διέτριβον περὶ Χαλκηδὸνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῇ μετ' αὐτῶν ἐν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ ἀνδρῶν 40,000 κατὰ

τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἄγγλου χρονογράφου Ὁρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸ στρατηγὸν Τατίκιον τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἰς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ αἵσματος Ἀντιοχείας συγγραφεὺς λέγει εἰλικρινῇ τῶν φράγκων φίλον· ἡ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἓνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατόν εἰλικρινῶς πρὸς τοιούτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξιος, διατρίβων εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετῆρει τὸ ὅλον ἐπιχειρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ᾗ ἔδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἥτις κατεῖχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δὲ ἔτι μᾶλλον δυσπρόρητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἀξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῷντι τῇ 16 μαΐου ἐπέπεσεν ἀπὸ τῶν πέριξ ὁρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα χιλιάδων ἱππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἠττήθη κατὰ κράτος. Οὐδὲν ἦττον ἡ φρουρά τῆς Νικαίας, καὶ τοὶ ἐγκταλσιφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι βλέπουσα ἑαυτὴν περιεζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἱππέων, ἐξακοσίων δὲ χιλιάδων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐβδόμαδας ἀνίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους, δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τραύματα. Τὰ τεῖχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐρρήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ πάλιν τάχιστα ἐπεσκευάζοντο. Τὸ δὲ χεῖριστον, διὰ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω χώρας κοινωνίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκεμλίκ) πολυάριθμα πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100

ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελκυθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὀπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπῶλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκεῖμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, ἀπαρallάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὁσμανλίδαις τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκεῖμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῷ λοιπὸν οἱ Τουρκοπῶλοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε διςχιλίους τοξότας ἐπὶ τὸ καιριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμάτων, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδεῖαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλῃσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγχοι ἡγεμόνες, ὥστε ἡ ἔφοδος ἀπέβη γενικὴ. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπελπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῇ 20 ἰουνίου ὕψωσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρατορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μίαν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσῆγαγε δι' αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σύμπαντα τὸν στρατὸν τῶν Λατίνων· οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται διὰ μικρῶν μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐπετρέπετο νὰ παρατείνωσι τὴν διατριβὴν των εἰμὴ ἐπ' ὠρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦσιν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεξῆμῴωσε τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἄλωσις ὠφείλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῶντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ ἀφοῦ κατελήφθη ἡ Ἀσκανία λίμνη· κατελήφθη δὲ ἡ λίμνη

διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβιβασθέντων καὶ ὁδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδεύοντες τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλέξιου καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν Νικαίᾳ Τούρκοι ἐπροτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τί κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος ἐὰν παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας, ἀπεζημίωσεν οὐδὲν ἥττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτο δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδόλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν, ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ Ραιμουῆδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὤμωσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευασθῆεν ἵνα ἀντιπαχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένης παραβιάσεως τῶν συνθηκῶν.

Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκπέμψας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῦραν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως, παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικῆσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζὲ Ἀρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν, ἔφθασαν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Πρὸ τούτου ὅμως εἰς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἶπομεν ἤδη ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχον ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν Ἑδεσσαν (σήμερον Ὀρφαν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος εἶχε προσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς πέριξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν, υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ Θεοῦ πατρὸς, γίνεται κύριος τῆς πόλεως, καὶ ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτῆς ἰδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ Ἀ-

νατολή ἡγεμονίαν, ἥτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἥτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὴν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιότατον ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἀπόκτημα, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχῶν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἰδρυμάτων αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγή αὕτη τοῦ Βαλδουίνου ἦτο τόσῳ μᾶλλον σκανδαλώδης, ὅσῳ δὲν προέκειτο περὶ πύλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτηθείσης, προέκειτο περὶ κτήματος ἀπὸ χριστιανῶν ἀρπαγέντος, ἡ δ' ἀρπαγὴ συνωδεύθη ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κακουργήματος. Αὐτὸς ὁ Μισώ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουίνου, δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ· καὶ ὁμολογεῖ ῥητῶς ὅτι ἀνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὑποῖα οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου ταύτου κράτους, οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας.» Καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἔτι τὴν γενναιότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουίνου ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιορκία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἑννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν, παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσαν τὴν ἐπιχείρησιν, προσέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις αὖ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλητέρου στρατοῦ, καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως, κομίσῃ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαίως μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ῥαδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ὅχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκείθεν ἐκ παντὸς τρό-

που. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατικός ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὐτῆ οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἀννης, ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ ταύτης θύμα, οὐχὶ αὐτουργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βυζαντινῶν ταγματῶν.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν αὐτὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῆ καὶ 40,000 περίπου φράγχοι, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἢ εἶχον καθυστερήσει ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβάνομένων τῶν παραλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Εἰφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὅχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάντας σταυροφόρους· διότι ἂν οἱ Τούρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθη ἡ παραλία, κατέστη δυνατόν νὰ προσέλθῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφικθεὶς δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας, μανησθεὶς ὅτι ἡ πόλις ἐάλω τῇ 3 ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιθρήσκου τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημιούδου. Οὐδὲν ἦττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσοι μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογά κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκικοῦ σουλτάνου Βαρκιαρόκ. Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Χαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμ-

μεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες φράγχοι παρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανούς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ Κερβογᾶ ὡς ἀκαταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατάπληξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαριθμούς φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἄπαντες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτοημένους ἐκείνους φυγάδας, καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον.

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι, κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογᾶ, καὶ ἀσφαλίσαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας, ἐπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συντεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὄρει τούτῳ θέλουσι παραδῶσι τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν, οὔτε ἄλλαν τινὰ πόλιν ἐξ ὧσων κυριεύσωσι, προτίθενται νὰ ἀποδώσωσι. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὅπωςδῆποτε παραθάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὐγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουίνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης (Hainant). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδόν, ὁ δὲ Οὐγὼν ἔφθασε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου, οἱ πλεῖστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐζήτει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκπτωτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστός κόμης Τολώσσης Ῥαιμοῦνδος ἤξιον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους ὄρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν

τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύρρου ἢ Φυρρῶν, κατέλαθεν ἥδη αὐτὴν ὀριστικῶς, καὶ ἔδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρέεσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδς εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατῖνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαριθμοῦ ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποιέμενος αὐτοῦ, μάλιστα δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινῶσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνονομολογηθέντος ἐκείνου ὅρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἤλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σώζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάππαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε. α' Εὐνικήσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἰρετικούς· Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομέν σε, πάτερ ἀγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ ὁ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἐλθὲ νὰ ἐδρεύῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθὲ νὰ ἐκρίζωσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἵρέσεως· ἐλθὲ νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχήθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἐκατέρας τῆς Ἱερουσαλὴμ.»

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἡ ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἦν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονεῖτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεκστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρακαλῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ραιμοῦνδς παρετήρησε πάλιν ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι

νά πράξωσι κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀλεξίου· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οὔτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἑδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπισήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νά ῥήξωσι τοὺς ὅρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπραξάντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως σφαγὴν καὶ δῆρσιν, ἥτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἥτις κατὰ πολὺ ὑπερβάσα τὴν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελῆ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν, προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ πολλὰ ἀμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φύλον, οὔτε ἡλικία, οὔτε ὑποταγὴ τῶν ἡττηθέντων εὖρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἰς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδιά νήπια, παῖδια θηλάζοντα ἠρπάζοντο ἀνηλσῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπέιθοντο νά φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ, οἱ μὲν ἐσφάζοντο, (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιον ἐλέους, παρατηρεῖ εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων,) οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων, κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐρρίπτοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἰς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγωδίας ταύτης ἱερωμένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἀπηντῶντο κεφαλαὶ καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συνεσσωρευμένα. Διηγοῦνται δὲ ταῦτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φρικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἠθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἔχνος οἰκτου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς ἀπίστους, οὔτε τοὺς Ἰουδαίους, οὔτε τοὺς αἰρετικούς. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαιζοῦσι τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν ἀνὴρ ἱερωμένος, ὁμιλῶν περὶ τινῶν ἀράδων καταφυγόντων εἰς τὰς

ὑπερφία τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθε-
λον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν· ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ
παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως. Ὁ Τοιοῦτο-
τρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ
Σωτῆρος καὶ ὁπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μό-
νος ὁ Ῥαϊμοῦνδος δὲν ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἷματα ἀν-
θρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθώων· δούς δι' ὅλης
αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δείγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀλη-
θείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ
σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ
σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων, ἐρρήξαν ἤδη
ὀριστικῶς τοὺς πρὸς τὸν Ἀλέξιον ὄρκους· διότι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ
βασιλείαν αὐτοτελῆς, καὶ κατέστησαν ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πα-
τριάρχην. Ἀξίον ὅμως σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Γοδοφρέδος ὁ
Βουϊλλῶνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὑπατος τοῦ
νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἐκυτὸν βασιλέα
τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως
τὸ ἄξιωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ
ἐκυτὸν μετριοφρόνως πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἁγίου τάφου.
Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων,
ὡς βεβαιοῦσιν ἐγγράφα δημοσία, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ
στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐν ᾗ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περι-
βλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέ-
λεσεν ἴσως καὶ ἡ τύφισ τοῦ συνειδότες τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ
ἔχῃ, ἐνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συντεθειμέ-
νων, ὁ Γοδοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων χρη-
στῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ
καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὢν ὀλιγώτερον εὐσυνειδήτης, ὡς ἡξούρα-
μεν ἤδη ἐκ τοῦ τρόπου κατ' ὃν ἐσφτερίσθη τὴν Ἑδεσσαν, ἐσπευ-
σεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρῃσιν αὐτοῦ νὰ σταθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ
ιεραῇ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βα-
σιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἄλλ' ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἐδειξῃ κατ' ἀρχὰς δισταγμὸν τινα
περὶ τὸν ὀλοσχερῆ σφτερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτα-

ρος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας δικαιώματα. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε παύσει πέμπων τροφὰς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα κυριεύσαντες τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ παντάπασιν δὲν ἐπρόσεξαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐπεχείρησαν ἐν τῷ ἅμα νὰ διορίσωσιν ἀπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπίσκοπου ἀναβιβασθεὶς Ἀρνούλδος ἦτο ἄνθρωπος ἀξιωματικοῦ ἡθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεὼν. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὕτως ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξὺ· ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειρότονησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὅποιον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδιαλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρά τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἐτεροθρήσκων κυριάρχων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱεουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδάμ. τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρανόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται αἱ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, αἱ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβάσεις δυτικῶν τινῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἐνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἐτέρου ἀναζωπυρώσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης, προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦν-

τες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν Καλίφην τοῦ Καῖρου. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατὰ αὐγούστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλείστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὄρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τριακόσιοι δὲ μόνον ἱππῶται παρέμειναν πρὸς ἀμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὡστε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμός ὁ διαδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως, νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῷ ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αἰθῆς πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχεται· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ Λομβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἅμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισώ, ἐξετραχλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χειρίστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουῖνσιος, χρονογράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἀγίαις ἡμέραις τῆς τεσσαρακοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ νεώτερος τῶν σταυροφοριῶν ἱστορικός, ἔπραξαν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰςβαλόντες ἔνοπλοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοτήτος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὅλον πλῆθος συνεπροσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὃν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας, εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδιζεν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταί, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλα-

γονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναριθμῶσιν εἰς 160,000 τοὺς χριστιανοὺς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῇ ταύτην ἐπιχείρησιν συνεποσώθη, ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400,000 ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζήσαντων οἱ πλεῖστοι ἠχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεβουλευθεὶς αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πορευθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν, ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλὴν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δειψῆς καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος ἔπεμψε τῷ ὄντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανοὺς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, παύων τὰς μετὰ τῶν ἀπίστων συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοτάτας ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διὰ τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπῆγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ἔθνων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἥττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἓνα τῶν πρέσβεων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εἰρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἵτησιν. Ἀλλ' ἅμα φθὰς εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαθεν εἰς τὸν πάπαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς Γάλλους μεγιστᾶνας καθαρπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Ὡς ἐντούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἀρπίνος ὁ κόμης Βούργης (Bourges),

άνηρ ὀνομαστός ἐπὶ ἀνδρεία, αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διέ-
τέλει πεφυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς
περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ
τὸν Ἀρπῖνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τούρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους
εὕρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῆ. Ὅθεν ὁ Ἀρπῖνος ἡλευθερώθη, καὶ
ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν
του, παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν.
Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχ-
μάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησεν ὡσαύτως τὴν
ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλα-
πλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῶ ἔχομεν μαρτυ-
ρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀ-
κουίνσιος λέγει διαρρήδη ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ
Ἀλεξίου ῥηθέντα εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. «Ἐξ ἐναντίας, προς-
τίθηναι ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς
σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρε-
ψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδοὺς καθ' ἃς δὲν ἔμελλον νὰ
ἀπαντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον.» Καὶ ὁ Μισώ δὲ συνε-
στάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ
δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώ-
λεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὴν ἀπρο-
βλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ
πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους, οὔτε ἡμέ-
λει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτούς· δὲν ἠδύνατο
ὅμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ
ὀρκίων κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτὸν, τόσῳ δὲ ὀλιγώ-
τερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ὅσῳ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιο-
χείας Βοημοῦνδος, μὴ ἀκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας
καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ
μωαμεθανῶν, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων, μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τού-
του τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἥτοι τὴν κατάλυσιν
τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ
τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον
κερυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημοῦνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινή,

δι' ἧς ἀπῆτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημουῖνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἡδὴ ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημένην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπον τινα λόγον νὰ μὴν ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἐδύνατο νὰ δικαιοῶσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημουῖνδος, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῇ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις, ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἥρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημουῖνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκεῖμενον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρος μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἐκυρίευσεν τὴν ἀρχαίαν Γερμανικεῖαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστράν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προῖμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἶπετο νὰ ἐμβάλλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημουῖνδον, ὅστις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἰκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρεῖαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντινῶν καὶ τῶν Γενουαίων, ὧν τινες κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβαιοῦσι, διήρεων, τριήρεων, δρομῶν καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον, ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαριθμοῦ ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἀγίας τοῦ Χρι-

στοῦ πίστεως. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίκιον καὶ τὸν Λαντοῦλφον, Λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οὔτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῷ καὶ τῆς Κνίδου, ἔμαθον ὅτι οἱ Πισάται ἔπλεον περὶ τὴν Ῥόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ, καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ῥόδου καὶ Πατάρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ Πελοποννησίου πλοιάρχου Περιχιτάνους, ὅστις δις διασχίσας ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον, καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἐλληνικὸν πῦρ, ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύρραξις ἀπέβη γενικὴ. Ἄλλος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνθ' ὁ ὀλοσχερὴς ὄλεθρος τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστος, τρικυμία σφοδρὰ αἶφνης ἐπισκῆψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἦττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος, ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν καταιγίδα, κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἰς τε παρὰ τὴν Ῥόδον νησίδιον. Οἱ δὲ Πισάται δεινὰ πάσχοντες ἀπὸ τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῆ, ἀπέδωλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πληθὸς αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον, ὥστε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῆλῶσιν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Κύπρον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν, ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν, οὕτω ὁμως κακῶς ἔχοντες, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσιν τι· τοῦλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόχησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῇ ἅμα στρατοὺς τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλφον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὤρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς

Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐκυρίευσεν τὴν Λαοδικεῖαν, τῆς ὑποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀντίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστράς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάγκησιν ἀπάσης τῆς Κιλικίας καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἀδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν. Ὅθεν ὁ Βοημοῦνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξύ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε, καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξύ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἀμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συγγεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους προφάς· ὅτι διακωλύει κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διέβασιν αὐτῶν· ὅτι ἐνὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα; Ὁ Βοημοῦνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαθὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωαμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργου, καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμαλωτον αὐτοῦ χρήματα, καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτω εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουίνσιου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεύδη ἀναιδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἄρχοντος τοσοῦτον δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος; ἡγωνίζετο ν' ἀντιπαλαίσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀπελευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καῖρου 300 Γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς

τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονήσαντες αὐτοὺς μεταγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημοῦνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις αἰτινας ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγγανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρως ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἐκαστην ὅτι ὁ Βοημοῦνδος κηδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπῃ, καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, καὶ τὴν Γαλλίαν. Τῷντε ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν, πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαίρετου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαβεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γοναίους συναγωνιστάς, καὶ ὑπερβάς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηναιᾶ συνήγαγεν ἐν Ἰσπανίᾳ οὐδὲν ἥττον ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὔρε πολλὴν ὡσαύτως προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα διαπεράσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ, κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάρδου πραχθέντα, εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἣτις ἦτο παρακαλούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἥττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάνησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὕρισκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μοναστραῦ. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἀνακλήσῃ τοὺς δύο τούτους στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἔπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἐτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδικεῖαν ὑπὸ τὸν Πητσέαν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν Ἀρμένιον Ἀσπιέτην· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνῆμελλα τῶν προ-

τέρων, καὶ, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρά, ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὀπλίσας πλοῖά τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἑλληνικὴν ναῦν, ἧς ῥινακοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυδάτας, ἀπέπεμψεν ἵνα διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν ἱπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ δ' ἐκβάσις αὐτῆς ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὅλως διάφορος τῆς ἀρχῆς.

Ἐτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα, καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ Σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησχάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κινδυνεῦον Δυρράχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιὸν του Ἀλέξιον, δευτέρου υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἐτέρου συνήγαγε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανά, τὰ ὅποια, ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσαάκιον Κοντοστέφανον, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρράχίου παραλίαν, παραγγείλας νὰ διακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρασκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βῆριν, ἐτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος, ἀντὶ νὰ περιμείνῃ αὐτὸν, καθ' ὃς εἶχε ῥητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομὴν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν, ἐπτοήθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβιάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 ὁκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπήγετο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἱππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν, Γάλλων, Ἀγγλων, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες

εἰς τὴν στερεάν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς πέριξ χώρας, καὶ τὴν 13 τοῦ μηνός, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρράχῳ ἡγεμόνος, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὐτῷ εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως· λάθος τὸ ὅποῖον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέθετο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημούνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μετάβασιν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιουτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἄλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημούνδος δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν, οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυσπρόθητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ικανόν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάρσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρά τινα ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῷντι ὁ Βοημούνδος ἀνέβαλεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἔφοδον μέχρι τῆς προσεχῶς ἀνοίξεως, παρατηρῶν ἐν τῇ μεταξὺ τὰ φοβερά ἐκεῖνα ὀχυρώματα, παρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινὰς ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουράς, ἢ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἕκτοτε δυσχερῶς τὰ κατ' αὐτὸν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστάς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιουτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐλληνικῶν παραλίῶν συγκοινωνίας. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν δίοδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσχη πρῶτόν τινα στέρησιν τροφῶν, καὶ

νά δεκατίζεται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὁποῖα παρακολουθοῦσι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυρία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδεῖαν εἰς ἀγῶνας κρισίμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε ν' ἀνοίξῃ ῥῆγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἔβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην, ἢ τὰ τεῖχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὥρυξαν ὑπόνομον· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπονομεύσαντες, κατέπρησαν διὰ πυρφόρων σωλῆνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολεμίους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκευάσαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τείχους τοῦ Δυρράχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἣτις καταβιβάσθεισα ἐμελλε νὰ εἰσάγῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον· κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦτο τὸ μηχανήμα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰσελθόντων πολεμίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστραπέδευσε κατὰ τὴν Δεάβωλιν, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ πᾶρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημοῦνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὗται ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν μάχαι σπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημοῦνδου ἀνεψιὸς Γουτδων, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμνη. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαὴλ, βουλεύεται ἤδη νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ στρατόπεδον, ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἕλος ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Γουτδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χω-

ρίου δυσάλωτον, παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Καντακουζηνὸς περᾶ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένους Ἑλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον Ἀλανοὺς, καὶ προπέμψας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετсенέγους. Οἱ Φράγκοι συνησπικότες, καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες, ἀπετέλουν ὄγκον συμπαγῇ καὶ δυσδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετсенέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, καὶ τρίτοι οἱ Ἀλανοί, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν τάξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐσχατοὶ ὅμως πάντων ὀρμήσαντες οἱ Ἑλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτοὺς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιχνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βοημουνδος ἀπεκλείετο καὶ ἡκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετῆρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, κατώρθωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα, καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν, ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιώματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρράχίου, ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Μαριανὸν Μαυροκατακαλὼν, ὅστις ἀνεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὐθις εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν, ὥστε οὐδὲ ἐν πλοῖον ἡδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Βοημουνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὐθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ

δραπειτεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβεγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυρήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε, καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, νυτομόλησε μετὰ 50 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἑλλήνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμαννὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δ' Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθη ὑπὸ τῶν ὄρκων τοῦ Βοημοῦνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἵματος χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἀκούσει τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπεθύμησε νὰ ὀρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤθελεν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπήτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ἐν διαστήματι ἐξ σταδίων· νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μῆτε γόνυ μῆτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνη εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ, ἀλλ' ὡς ὅπως ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδὲ ὅπως ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἄν ἐν μέσῳ τοσοῦτον κρίσιμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὅλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὐρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς Βυζαντινὸς ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον εὖρει λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τῆς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσυχολίας. Ὅπωςδὴ ποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς μόνων τῶν ὄρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμα τι εὐλαβείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὔτοι ὄροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανεύοντων, ἐνέπεσεν ἕρις δεινὴ, εἰς τῶν Γάλλων ἱπποτῶν οἵτινες συνώδευον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν

πολυλογίαν ταύτην, καὶ στραφεῖς ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν, «οὐδεὶς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἔπληξεν εἰσέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προσκρούοντες. Ἐὰ τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή.» Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἡναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξύ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος συμφοράς, καὶ τοσάκις παρεβίασεν ὄρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὐτῇς μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὐρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἀπὸ τῆς παρούσης αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἡρωϊκὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕψος, τὴν ἀγέρωχον ἄμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἀλλ' οἰαيدήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὀριστικὸς τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλὰς. Ὅθεν μετὰ βραχείαν εἰσαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιός ἀπήτησε ῥητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημοῦνδου, νὰ ἐπιβάλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον, καὶ, καθόλου εἰπεῖν, ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὅροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιούσαν πρῶτ' εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον, καὶ σκεφθεὶς ὠριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εὐρίσκετο, ἀνῆγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται

πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἡθετήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μὴδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν, α . . . νῦν δὲ οὖν ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος . . . εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥστε *λίξιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἀνθρώπου* καὶ, ἕνα σαφέστερον εἶπομι καὶ φανερώτερον, *οἰκέτην καὶ ὑποχρεῖσιον*. Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιὰν ἐμὲ ἔλκειν βεβούλησαι καὶ ἀνθρώπῳ σου ἐθέλεις ποιήσασθαι *λίξιον*, ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν, ἣν καὶ φυλάττειν εἰς αἰεὶ βούλομαι καὶ ἐπόμενυμι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ .

. . . , ἀνθρώπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὀπλίσομαι τὴν δεξιὰν κατὰ παντὸς ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταράμενος, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὗς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν . . . »· ἄξι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρτυς ὁ Θεός, μὴδεμίαν μὴδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκήπτρα, εἴτε νῦν εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ ἔχειν· καὶ ἀπλῶς ὅποσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἢ νῦν κατέχει κατὰ τε ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν, ἐκτὸς τῶν ῥητῶς δεδωρημένων μοι παρὰ τοῦ Θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἀ καὶ κατ' ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὅποσῃν ἀν' δυνθεῖν χειρώσασθαι χώραν, τελοῦσάν ποτε ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν ὑμέτεραν ἀναρτᾷν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν . . . »· Ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπος ἑτέρου γενήσομαι ἢ ἐτέρας ἀρχῆς μεζζονος ἢ ἐλάσσονος, ἀνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου . . . τοὺς δὲ προσερχομένους μοι ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξαναστάντας τοῦ κρά-

τους τοῦ σοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμφομαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι »

« Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ῥωμαίων τύχης ἐτύγχανον οὔσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδουλευκότων τῇ Ῥωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὥς ἵνα τὰς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἀπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαὶ εἰσιν, εἴτε ἀρμενικαί. » « Πρὸς μὲν τοὺν Ταγκρέ καὶ ἀνεψιόν μου ἀκήρυκτον ἔξω πόλεμον εἰ μὴ θελήσει καθυφεῖναι τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὶ δὲ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναρρυσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζῃ τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγῳ δεδορημένα μοι, ἃ καὶ ῥητῶς ἐξαριθμηθήσεται, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἰσὶν ἐκτὸς τῶν δεδορημένων ἐμοὶ, τῷ σκῆπτρῳ ὑμῶν προσαρμύζονται » « Ἐτι καθυπισχοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοὺς ἄνωθεν εἰρημένους, βεβαιωτέρας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γὰρ, ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥστε ἀπαραβάτους καὶ ἀπαραθραύστους μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μοι ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην μοι χώραν τῆς βασιλείας σου· παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὁμόσαι τὰ φρικωδέστατα, ὥς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος » « καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοῖ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τόν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὸν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὀπλιτῶν, οὓς καθάλλαρίους σύνηθες καλοῦμεν, ἀποστειλάσης ἀνθρωπον τῆς βασιλείας σου κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὄρκους ἀποτελέσουσι κάκεῖνοι. »

Μετὰ ταῦτα ὀνομάζονται ῥητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χώραι ὅσας ἐμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίξιος τοῦ βασιλέως ἀνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ὁ ἐξῆς ἀξιοσημεῖωτος ὅρος. « Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπό-

μνυμι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου πρεσβευόμενον Θεὸν, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται Ἀντιοχείας, ἀλλ' ὃν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μεγάλης ἐκκλησίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιβαίη καὶ πράξει πάντα ἀρχιερατικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια.»

Κατόπιν ὀρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας, ἐντελῶς ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· μεταξὺ δὲ τούτων ἦν, ὡς προείρηται, καὶ ἡ Λαοδικεία. Ῥεπείτα μνημονεύονται χῶραί τινες, κείμεναι εἰς τε τὰ ἐπὶ τὰδε τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχόμενος τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσα ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ σημειοῦται ὅτι αὐτὰ ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον δευτέρας ἐπινεμήσεως ἔτους ἤδη διαρυσκομένου ςχιζ'» (6617) ἤτοι ἀπὸ χριστοῦ γεννήσεως 1108.»

Μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλφης ἐπίσκοπος Μαῦρος, ὁ σταλεὶς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγάτος. Τὸ δὲ ἔγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἐξῆς. «Τὸν μὲν οὖν ἔγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούνδου ἔλαβεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς.» Ῥητότε· ραι συνθῆκαι καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτὲ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὅρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστατος πρὸς τὸν Βοημούνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖράς του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιούτο νὰ κρατήσῃ αὐτόν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἡδύνατο τοῦλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ἀλλ' ἠρέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς καὶ ἂν ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινάς,

ἀπεζημίωσεν αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημοῦνδον νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἀξίωμα, καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσὸν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολύτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημοῦνδος; Ἄμα ἐπανελθὼν εἰς Ἀπουλίαν, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὐθις εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτο στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς κατὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ραδιουργίας εἶναι, ὅτι οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὅχι μόνον δὲν ὠμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἀλεξίου προαίρεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ περικαλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοημοῦνδου διαγωγῆς, ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, διὰ δηλητηρίου ὅψι ἐνεργοῦντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἄλλ' ὁ καλὸς κάγαθος Λεβὼ δὲν ἠνέσχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν λαμπρῶς διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιωματικῶν λόγων. «Ἀποδεικνύει δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκατελιγμένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἄφησε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρσκεύασε τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὅψι ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν, εἶπον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἀπέθανεν ἑξὶ μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπινενοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους, καταφεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μαρτυριῶν.» Ἄν ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονηρίας τοῦ Βοημοῦνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κινωθέντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς, καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλουσι παραχειμάσει ἐν Ἑλλάδι, ἐπιχορηγοῦμένων αὐτοῖς τῶν χρεωδῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέ-

λεσιν πάντων τούτων διαταγὰς, καὶ ὁ Λεβὼ παρατηρεῖ ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιοῦσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν, ὅσῳ πλείοτερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσιν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι. Τὴν δὲ ἀνοιξὶν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχῶν δαψιλῇ παρεμύθησαν αὐτοὺς διὰ τὴν ιδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξωγραφήθη διὰ μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετὴ, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακραίωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μὲν ἐκ διαλειμάτων ἐπικουραὶ τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόσσερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ Βυζαντινὸν κράτος κίνδυνον, καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐξημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι ἠῤῥησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευούσης. Πολλοί, λέγει, τῶν σταυροφόρων, εἴτε μηδόλως ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν, εἴτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκαθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ, ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς κάγαθός ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκριβώσεν ἀποχερώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἠττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατὰ τι τὸ

ἀνατολικὸν κράτος. Ἄλλ' αἱ ζῆμαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε παντελῶς ἐματαίωσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πραγμάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζῆμian εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἤξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὃ ἐστὶ διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλητέρων τμημάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ἠλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πόροι, ἡ κρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προσέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ, τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν πρώτην ἀπὸ δυσμῶν ἐπιστρατείαν τοῦ Ροβέρτου Γυσχάρδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἃς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἃς συνεξέπεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δρῶσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺ ἀσφαλέστερον καὶ ὀριστικώτερον, παρ' ὅτι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προσκαίρων κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιορίζοντο αἱ ζῆμαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἡδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζύγιόν τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ὡς ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπῆνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὕλικας τε καὶ ἠθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύος τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἄν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκαθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοῦλάχιστον ἔκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὑπαρξίν. Καὶ ἴσως μὲν ἡδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον πράξει ὅ,τι ἔπραξαν οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι· ἤθελον συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων· τούτου δὲ γενομένου, τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῇ ἔκτοτε εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀποδείξας ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἤξεύρομεν ἤδη οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103, καὶ εἶχον λεηλατήσῃ δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ ἁγίου Τάφου, πρᾶγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἑλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον οἱ Ἑνετοὶ οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας, δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Ἦ τί ἡδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερῶτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τοῦλάχιστον τῶν δύο, κατ' αὐτοῦ ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ἂν ὅχι ἀπαράλλακτα, τοῦλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισάται ἐκτῆσαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμῆμα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἑνετοί. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστάτην

ἀτέλειαν, οἱ Πισάται, κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὡσάκις μὲν ἤμπορευόντο ἰθαγενῇ ἑλληνικᾷ προϊόντῳ, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ πρόνομιον τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἄλλοδαπῆς εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 %. Αἱ συνομολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισάτας συνθήκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίῳ· ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἡλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰσοδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ ἄλλα ἀτοπήματα. Ἀντὶ ἐνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ Ἑνετικοῦ, παρήχθη ἤδη καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἡξέυρομεν ἤδη ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἰδρυμάτων. Καὶ προσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον, περιήρχοντο πολλάκις εἰς ῥήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὴς ἐμφύλιος ἀγὼν, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου, δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ δὲ κακὰ ταῦτα ὑπερεπλεόνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἐν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενοαίους πρόνομια ἀνάλογα τῶν Πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν τῇ κράτει πολυαρχία, καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία, παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν. Ὡς τε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παραχωρηθῶσι τὰ πρόνομια ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, ὡς πολλάκις εἵπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῇ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ παραδώσωσιν ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δυτικῶν αὐτοῦ πολεμίων, πολὺ πρὶν περιπέσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν Μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία.

Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἥτις ὑπῆρχε μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἤλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου κατέστη ἤδη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἀφ' ἧς ἐποχῆς σύμπασα οὕτως εἰπεῖν ἡ Εὐρώπη ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἤλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἐβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἠγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαθείας δείγματα· οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἐτέρου ἐβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἠγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτον πλείονος φρίκης, ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλη τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνατολήν. Οἱ Δυτικοὶ κατηγόρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμῖως πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντεθειμένων. Τὰ ἀμοιβαῖα πάθη καὶ μίσση ἐκορυφώθησαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἤλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασίλειον ὀργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλὰ οὐδὲ σκιὰν τινὰ ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας αὐτοὶ ἐγκατέ-

στησαν ὅλως ἐκβαλόντες τὸν κληῖρον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάσαντες.

Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτόθι ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπα κυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως. Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτήσατο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἑδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημίαι· ἡ δῆωσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμητῶν σταυροφορικῶν στρατῶν αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατοὺς· οἱ πόλεμοι οὓς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τὴν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσδοτον· ἡ ἀπώλεια ἣν ὑπέστη ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκοπῶν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν δύο πατριαρχείων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινότερους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἥδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατηνύσθησαν πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὰ προϋπάρχοντα μεταξὺ δύσεως καὶ ἀνατολῆς πάθη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιπαρωξύνθησαν· ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατάκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο

τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατάκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέ-
τυχεν, ἀλλὰ μόνον διηκυόλυνε τὴν μωαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ
κυριαρχίαν· ὅτι καὶ τούτου γενομένου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔ-
παυσεν οὐδὲν ἤττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω
διαγωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον, ὡς
μὴ ὠφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν ὁλεθρίως εἰς τε τὴν τύχην
τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέ-
ροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονὸς ἀπαι-
σιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἢ πά-
τριος ἡμῶν ἱστορία. Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευ-
θῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτι-
κὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης
ταύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν
λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας
τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικά, βιομηχανικά, πολιτικά
καὶ κοινωνικά. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τοῦτο· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρα-
τηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχεν, διότι
ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν
τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπὸς, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κρά-
τους κατάκτησις ἐπὶ τέλους ὡσαύτως ἀπέτυχεν, καὶ ὅτι πᾶσαι
αὐταὶ αἱ χῶραι μετὰ τοσαύτας θυσίας καὶ τοσαῦτα παθήματα ὑ-
πέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν· ἐνῷ ἂν οἱ σταυροφορικοὶ ἀ-
γῶνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν χρι-
στιανῶν τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως
τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤ-
θελεν οὐδὲν ἤττον καρπωθῇ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέ-
κυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγ-
χρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ,
καὶ δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς
αἱ ὠραιότεραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι
φανῇ ὁπωςοῦν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώ-
της σταυροφορίας, καὶ τῶν προοιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων
αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀφοῦ κατέ-

στρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐ-
 τὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἥδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ
 ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατὰ-
 στασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν
 δὲν ἐπολέμησεν ἕκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρ-
 κους· καὶ πρὸς τούτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
 στον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων, καὶ ιδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου.
 Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο *κράτος τοῦ*
Ἰκονίου, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν,
 ἐδρευσεν εἰς Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ *Ροῦμ* ἢ τῆς
Ῥωμανίας, καθὼ συγκεῖμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ *Ῥωμαϊκῶν* χω-
 ρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπιστήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ βυζαντινὸν κρά-
 τος χώραι. Μετὰ τὰς ἥττας ὅσας οἱ Τούρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ
 τῆς πρώτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐλαττωθῇ πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν.
 Ὁ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου
 Σαῖσσᾶ, ἐνίκησεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουλτάνος οὗτος ἡ-
 ναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα, διότι
 προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος, καὶ
 τὸ σπουδαιότατον συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀ-
 ποδώσῃ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὅσα κατεῖχον πρὸ τῆς ἥττης τοῦ
 Ῥωμανοῦ Διογένης, ἥτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ'
 ὁ Σαῖσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰδίου ἀδελφοῦ Μασοῦδ
 (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τούρκοι ἐπανάλαβον τὰς
 ἀδιακόπους αὐτῶν ἐπιδρομὰς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε συγχρόνως
 παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γε-
 νομένων συνθηκῶν, καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ, ἀπετάθη
 πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτων ὁ κόμης
 Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης Ῥαιμούνδου,
 ὁμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρό-
 θυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράν-
 δου τῷ 1112, οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του
 ἐπανάλαβον τὸν ὅρκον τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσο-
 λύμων Βαλδουῖνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδοφρέδου, ἀ-
 πέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν συνδρομὴν του· νέαν δὲ κατὰ τῶν
 σταυροφόρων ἐκστρατείαν οὔτε ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξιος, οὔτε ἐδύ-

νατο νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥστε ἐντελῶς ἐματαιώθησαν αἱ περὶ Δεάβο-
λιν γενόμεναι συνθῆκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῇ αἱ προηγουμένως
ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἡσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ
ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς
ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει τοῦ ἡ
γνησιότητος καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυ-
ροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο ν' ἀσφαλισθῇ
κατὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κιν-
δύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξη-
γήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὅχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ'
ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομίλων. Ἡ αἵ-
ρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἰρεσιάρχην τὸν ἱατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρ-
χίσει νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζο-
μεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυᾶς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγμα-
τος, ἀλλὰ παραφυᾶς τοσούτῳ μᾶλλον νόθος, ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵ-
ρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῇ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολ-
λὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυα-
ρίθμους, εἶδομεν ἀνωτέρῳ πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέ-
ξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου.
Ὁ δὲ ἱατρὸς Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δια-
σκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δούς
εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαυονικὸν ὄνομα τῶν Βογομίλων, ὃ ἐστὶ
τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμι-
σεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκουον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐ-
κεῖνου. Ὁ αἰρεσιάρχης μάτην προτραπείς νὰ μετανοήσῃ, κατεδι-
κάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ
1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νι-
κολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ ὁπαδοί του συνε-
χωρήθησαν, καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοβερά ἐκεῖνη
ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλε-
ξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν
ποινὴν εἰς αἰρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀν-
θρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν
ἐπανελήφθη, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης ὁ

πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλσαμὼν κατεδίλασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτω ἀπὸ ρίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθεΐαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιθετικωτέρας γινομένας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β'. διάδοχος Πασχάλιος Β'. ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἐρρίκον Ε'. τῆς Γερμανίας πάλιν τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἡχμαλωτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφελήθῃ ἐκ τῆς ἐριδος ταύτης, καὶ ἔπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ῥώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ αἱ Ῥωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν ἐξακοσίων ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλευμάτος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθῃ ὅτι ἡδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὃ ἐστὶ χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμώτατον ἀγαθὸν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνου Πέτρον Χρυσολᾶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως στέμμα, ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ πραγμάτωσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφερομένον αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφανδὸν τὴν κατὰκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητούντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλὰ, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανελάβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρῶξενεν αὐτὴν ἀπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ιδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπερίμνησκεν αὐτῷ, «ὅτι ἐνῷ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὁσὴν ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀπὸ τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπειθειαν, οὔτε ἐπιστολάς παρ' αὐτοῦ δέχονται, οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιαρίους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σὴ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῇ. Ἵνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγή, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἔκπαλαι. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη ἐνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς, θέλουσιν ἐξομαλυνθῇ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραὶ, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσφ ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης.» Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν ὀκτώβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅμως ἐνδοίει τὴν ἀπλὴν προεδρείαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῆτει εὐπειθειαν καὶ ὑπακοήν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὃ ἐστὶν ἡξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν. Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ἠσθάνετο ὅτι, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἡθικῶν ἐρεισμάτων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἵνα δια-

τηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξὺ Πασχάλιου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν φαίνονται ἐξακολουθήσασαι, ἡ τοῦλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφότεροι· ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατὰ αὐγούστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἐκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελῇ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαρρήδην διὰ τῆς ΚΖ'. αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος· «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκβιβάζεσθαι.» Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυσικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ῥοπὴν πρὸς τὴν κατάχρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἵπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπᾶστως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἐὰν ἦτο δυνατόν οὗτος νὰ ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις, αἵτινες ἔσωθεν ἢ ἐξωθεν ἡγωνίζοντο νὰ φθείρωσι τὴν ὀρθοδοξίαν; Ὅθεν εἶδομεν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης συζητοῦντα πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, καταδικάζοντα τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰταλοῦ, καθαιροῦντα τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, καὶ ἀμαθὲς ὢν καὶ ἀνόητος, εἶχε φαίνεται ἀποπλανηθῇ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης· συζητοῦντα πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολὺς γυναῖκας, καὶ προσπαθοῦντα νὰ μεταπείσῃ τὸν αἰρεσιάρχην τῶν Βογομίλων· ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νεῖλου καὶ τοῦ ἱατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἐτέρου δὲν

βέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἔπρα-
ξεν ἐπὶ παραδείγματος ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ
τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν
εἰς ἕκτον βαθμόν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα
ἦσαν ἐξαιρέσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέ-
ρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεὺς.
Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὐλογοὶ τὸ δὲ παράλογοι, οὐδέποτε
ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν
καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν
δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου μία τῶν μακροτέ-
ρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλε-
θριωτέρων τῆς ὅλης βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατό-
χων τοῦ μόνου ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐκάθισε πλειό-
τερον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἔτη 49· ἀλλ' ἐτιμῆθη μᾶλλον το-
σοῦτον χρόνον ὡς βασιλεὺς, ἐβασίλευσε δὲ ἀληθῶς πεντεκαίδεκα
ἔτη· μόνος δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38
ἤτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς
τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γο-
νυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ
ἀναγνώριζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ
πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινὴν,
προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προς-
φάτων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παραχθειςῶν. Ἡ πλημ-
μελὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε πολλάκις περιε-
γράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἡγωνίσθησαν νὰ λε-
ραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος
δύναται νὰ λογισθῇ ἕνεκα αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἀν καὶ ἀφ' ἐτέρου
ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἠῤῥησε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ ἐλατ-
τώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων, καὶ ἰδίως διὰ
τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτραπέισης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς
Πάτμου καὶ τοῦ Ἀθῶνος. Γνωρίζει δὲ ἥδη ὁ ἀναγνώστης τὰς
οὐδὲν ἥττον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς
τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτας. Ἀλλ' ἐὰν ἔπταισε καθ' ὅλα

ταῦτα ὑπέεικον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, οὐδείς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάρρος καὶ πεποίθισιν, ὅτι ἡξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θυέλλης ἥτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηψε ποτὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἀνέκτισεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὅμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατάστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπιβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστω καὶ μικρὸν, γινώσκουσιν ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κριθῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν αἰείποτε καὶ αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβουλεύθησαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπανειλημμένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινέστερος τοῦ ὅσον ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν πρὸς αὐτὸν εἰλικρινεῖς; Ἐὰν ἐπέτρπεεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσι εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἔπεμπε στρατοὺς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελεν ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἀλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὁποίας δύνανται ὁπωςοῦν εὐλόγως νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Δυτικοί· ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίας φρουρᾶς, καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικουρίας εἰς Συρίαν. Πάντα

δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαραὶ συκοφαντίαι, καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι, μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκανδαλώδους ἐπιπορκίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου. Ἀλλὰ, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναί, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν· ἐὰν ὑπάρχῃ ὅμως περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἔπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ, εἶναι ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάβσφημον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλουμεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀκομινάτον τὸν Χωνιάτην, τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν Βυζαντινὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνὴ, ἥτις, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα, εἶχε συζευχθῇ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἶδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ῥωμανοῦ Διογένους κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ βραδύτερον στασιάζσαντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάτου, κατατροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τῶν τέκνων τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἥξίου νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου, καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὁσάκις ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱός, ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἂν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετῇ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἐλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν

Ἰωάννης ἐδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξαίρετα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Καισαρίσσαν, ἀφ' ἐτέρου ὁμῶς ἠγωνίσθη νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τὴν εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικητῆς παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυφίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, ἐὰν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱὸς του Ἰωάννης, λαθὼν τὴν μητέρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλῆθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχρὸράγουντος Ἀλεξίου, καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ ὡς κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἔτι ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἔνεκα τούτου τιμωρίαν του. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένου μειδιάματος, καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινῇ λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῶ μόλις τὸν μένουσιν ὀλίγαι στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ Θεῖον ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὗρε τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους. «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦ βίου ἀπαλλασττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρῶην προσέκεισο.» Καὶ ὁμῶς ὁ Γίββων βεβαιοῖ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου, ὡς χαρακτηριστικρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῶ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει

ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις το-
σοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν
εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρός του. Ὁ-
ποῖος δέ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ
Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἡ ἰδία αὐτοῦ
σύζυγος, ἥτις ἠγανάκτει, διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισε
αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκείνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πι-
στεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονικώ-
τατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλωε τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς
περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν
ἀπέβη μνήμης ἄξιος εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγε-
γραμμένην αἰστοριῶν βιβλία Δ'.» εἰς τὴν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ
Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς
εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ
Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρ-
ρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν τελειώσωμεν ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς
μακροῦς καὶ πολυειδῶς ἀξιωματικότητος ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀ-
λεξίου, μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζόμενας σχέ-
σεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ῥωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι,
βλέπων ἑαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ
συνδεθῇ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλα-
δὶμήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τὸ 1116 διὰ τοῦ
μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα,
τὴν χρυσὴν ἄλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κων-
σταντίνου Μονομάχου. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστεψε τὸν Βλα-
δὶμῆρον Β'. ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ ἐκκλησίᾳ τῆς ἀγίας Σοφίας καὶ
ἀνηγόρευσε αὐτὸν Τσάρ. Ἀλλ' ὁ Βλαδὶμήρος ἀπηγόρευσε εἰς
τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἐκεῖνο στέμμα,
ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν θρόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων Ῥώσων
ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὁμῶς οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἰστόρησε.
Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἐν τινι ῥωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχ-
θεῖσῃ ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου
τοῦ Φοβεροῦ, ἥτοι ἐν τῇ ΙΓ'. ἐκατονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται
ἐν αὐτῇ τε καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν

καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστέρας ἵνα ἀναγάγωσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῶντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἐμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἤξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὅσον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομάσθη *Καλοῦ-ωάννης* εἰς ἔνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν. ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἀλλὰ διετέλεσεν ἄρᾳ γε τοσοῦτον χρηστότερος τοῦ πατρὸς ὅσον ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ εἴπωσιν ; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας ὁμοίας τῶν δυσχερειῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑποίων εἶχεν εὐρεθῇ ὁ πατήρ αὐτοῦ. Οὔτε σταυροφορία τις ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, οὔτε ἄλλος τις ἀπὸ δυσμῶν ἐπεφάνη πολέμιος. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πολλάκις, ἀλλὰ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπάλων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας, ἐπὶ δέκα συνεχῇ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἐννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἑξ ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθοράν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπίθεσιν. Πρὸ τῶν τριῶν τούτων πολεμίων εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ῥήξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐληλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτισεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδίκειαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυ-

ρίευσεν τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγείς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὐθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβαλὼν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτισε τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακάμψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὅμοιον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ῥωσοβουλγαρικοῦ πολέμου (σελ. 217 τοῦ παρόντος τόμου). Βῆναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπέιχε τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς. Ἀλλ' ἡ Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρίς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι, ἡττωμένων αὐτῶν ὡσάκις ἐπῆρχετο ὁ βασιλεὺς, ἐπαναλαμβάνοντων δὲ τὰς ἐπιδρομὰς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐπῆγαγε τὴν ἑκτοτε ἐπὶ δεκαετίαν κατὰπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς περιπλοκάς πολὺ σπουδαιότερας ὧν ὅσας προΐστορήσαμεν.

Εἶπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος εἶχε κάμει πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνάλογά τινα πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἑνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἑνετίας Δομένικος Μικιέλης δὲν ἠνέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησιν ταύτην, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε

τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανελάβε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐ-
 τράπη κατὰ τῆς Ῥόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθεὶς ἔπειτα κατὰ
 τῆς Εὐβοίας, ἀπέτυχεν· ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχειμάσας
 αὐτόθι, 1124—1125, ἐδῆωσεν ἐκεῖθεν ὀρμώμενος τὴν Λέσβον,
 τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ
 Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς
 τὴν Πελοπόννητον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ
 ὅπου καθήρεσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ
 ἐπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡσαύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βα-
 σιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπεκύρωσε κατὰ αὐ-
 γουστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμπο-
 ροὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ
 κράτους πόλεις, ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκαταστημένοι· ἀνέλαβον
 ὅλα τὰ κτήματα καὶ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς
 ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ
 πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς ἑξῶσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρη-
 σίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἡ-
 δύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐ-
 κείνου καρκίνου. Μετὰ τινα δὲ ἔτη ἤτοι τῷ 1137, ἀνενεώθη καὶ
 ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Κίνναμος λέ-
 γουσι τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν
 διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέ-
 ρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξεύρομεν ὅτι δὲν ἔπαυσε
 προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαι-
 τῶν τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος
 δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β', καὶ μὴ κα-
 ταλιπόντος εἰμὴ τριετῇ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπί-
 τροποὶ τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐπιτύχωσιν ἰσχυρὸν τινὰ αὐτῆς προ-
 στάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μανουὴλ, τοῦ

νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἄλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη τὴν πρότασεν· καὶ ἐπειδὴ ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέζευξε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμηντος τῆς Πικταυῆας Ῥαιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενον ἐπὶ τὴν Συρίαν προπαρασκευάς, συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ταυτίσαντας τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενὴς τῶν Βυζαντινῶν ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπισίαν, ὥστε ἐζήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαὶ τινες διαφωνίαι μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν ἡμετέρων, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκολον ἦτο εἰς τοὺς δυτικούς νὰ ὠφεληθῶσι. Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τοῦ Ῥαιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια, παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἐκθεσις τοῦ Γάλλου Μισώ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιολογούμεντος, καὶ τούτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεῖ.

α Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασείσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἤλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμποιήσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις.

Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσούτῳ μᾶλλον ἐπισφαλῶς, ὅσῳ ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ῥαιμοῦνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς Δαμασκοῦ, προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου τοῦ Μοσούλ καὶ τοῦ Χαλέπ· ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτὸς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σωτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμηχανίᾳ εὗρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβοῦντο τὰ βουλευμάτα.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ, ἄρκεσθεις εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας του ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετάχθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπισθῇ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας, καὶ καταπολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ πολιορκήσωσι τὴν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀρόντου Καισάρειαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὸ Χαλέπ. Ὁ δὲ ἱερὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεζωπύρωσεν ἀπάσας τῶν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει, ἐὰν οἱ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδιχονόουν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συναπῆλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ εὐωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους μόνους, διέκοψαν αἰφνης τὰς προσβολὰς των, καὶ, εἴτε ἵνα τιμωρήσωσι τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν, εἴτε ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀναχωρῆν πρὸς τὸν πολέμιον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ διηγάγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἕνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινηθείσης, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλείπων

εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπιστίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκληθεὶς, οὐδὲν ἔπαινον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπροςπάρθηκε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀναγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ἠϋξησεν ἀπεναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τὸν παρατηρήσῃ, ὅτι, πρὶν εἰσελθῇ εἰς τὴν πόλιν τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πλαγίαν ταύτην ἀποποιήσιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον· καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε (τῇ 8 ἀπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολέμιου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλάκις εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους, καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὑβριστικῶν προκατακαλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομὴν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἡδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τὴν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἐλληνικὸν κράτος.»

Ὅπόσον μετριοπαθὴς καὶ δικαία εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη, ὅπως ἤθελε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδύ-

νεύοντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων, συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων, μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀντὶ τῆς πολέμῃσιν κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυσπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρεῖαν τῆς ἐπικουρίας του, καὶ ὅτι αὐτός ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ῥώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενέξεώς τινος· αἱ δύο ἐκκλησίαι δὲν διέκειντο φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἅμα βασιλεύσας ἔγραψεν ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον Β'. ἐκδηλῶν εἰρηνικὰς διαθέσεις. Ὅλα ταῦτα ἐξηγοῦσι διατὶ δὲν ἠρεσίσθη ἡ χολὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Ἀνὴρ λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορὰ τις χαρακτῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὐθυμὸς καὶ μὴδὲν διὰ ξυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁσονοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρον παρὰ πᾶσι λελόγισται, καὶ κορωνὴς ὡς εἶπεῖν τῶν ὅσοι Ῥωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους ὑπερεκάθησαν.» Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ὅποιον ὁ χρονόγραφος προδήλως ἀντιπαρατίθει πρὸς τὸ σύννον καὶ σκυθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρὸς, ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ὁμαλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὗρεθῃ ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· διότι, παρεκτός τῶν Ἐνετῶν εἰς οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ δι' ἑλλειψίν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡφελήθη ἄρᾳ γε ἀποχωρῶντως, ὡς πρὸς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκαετοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὅποιον οὐδεμίᾳ ἀναφέρεται πολεμικῇ πράξει· Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, δὲν θέλομεν ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα

ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἀπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλιπεν εἰς τὸν διάδοχον, στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλήρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ τὰ ἐπιτύχη τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς καταπίσεις, προσέβαλεν ὅμως καιρίως ἕτερα σπουδαῖα τοῦ κράτους συμφέροντα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείαι ἀπετίθεντο εἰς εἰδικὸν ταμεῖον ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ παράλιαὶ χώραι καὶ νῆσοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τινα ἀριθμὸν ὠπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ὁ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτσης, φιλοτιμούμενος νὰ αὐξήσῃ τὰ ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τὰς τε ἐκ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσέκομισε εἰς αὐτὸ, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπῆλλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλλεται ὡσαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμεῖου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρεῖας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϋούσαν παρακμὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυάριθμος γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀλλοίωσις τῷ-ξανεν ὁσημέραι, οὐδὲν προσιωνιζομένη αἴσιον ἀποτέλεσμα.

Ἐκ τῶν πολυάριθμων Πετσανεγῶν καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἐν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὡστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνύμενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χεῖριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται Ἑλλην στρατηγὸς ὅπως οὖν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ἔσοι δὲ μνημονεύονται, οὐδ' ἐπὶ τέλμῃ οὐδ' ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὐγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὡς μὴ ὑπερασπισθέντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυ-

νάμειος ἰσχυρᾶς κατεῖχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικεῖαν στολὴν περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχοούμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουὴλ, καὶ εἶναι μετὰ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου εἰς τῶν κυριωτέρων ἡμῶν ὁδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπηρετήσῃ ἐντίμως ἀκόμῃ ἐπὶ Ἀλεξίου, τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἶδει ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλείσται ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἕνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχον ὡς ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκεῖνης διετέλει εἰς διηνεκὴ ἀναστάτωσιν ἕνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ ᾖ τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐνθ' ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἅμα καὶ ἀνόθευτος, παρεῖχεν ἄλλοτε εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους θαυμάσιους καὶ ἄνδρας ἰθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλῆτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καίριαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους, καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας, δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος συλληφθεὶς αἰχμαλώτος

προσφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὀνήλικος τοῦ Ἰωάννου συνανειράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθεὶς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἐπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅταν ἐκασίλευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διὰ τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα, καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἥττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἑξῆς ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ Τούρκος οὗτος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινα ἔχωμεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπῶλων, ἦτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὅποιον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλείότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρχιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τούρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλείοτερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῆς ὕλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν τὴν πρώτην αὐτῶν ὀρμὴν, εἶχον πολλὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἥς παντάπασιν ἐσπεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φύλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῷ ἀπεναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν. Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὅποιαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τούρκοι τοσούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῷ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἦν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἦν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προσετίμησαν νὰ ταῦτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ῥητὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς

καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς ἡσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν, ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσακίου υἱός, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἥτις τὸν δυσχερῆσθαι, ἐξετέλεσεν μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀγανακτῆσας κῆτο μόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγχευε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πᾶσας τὰς ἀδυναμίας τῆς βυζαντινῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς. Ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἀφ' οὗ συγγενῆς στενότητος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμυμήθησαν τὸ παράδειγμά του; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἑνετοὶ ἀνέκτησαν ἀπ᾽ αὐτοῦ τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτός αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἷτια τῆς παραλυσίας κῆρξον ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπερφαίνοντα προεχρῆ καταστροφῇ.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίῳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουὴλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἥς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδαλιουχῇ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο. Ὅθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουὴλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκέρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προσετιμήθη ὁ νέος αὗτος. Ὁ Μανουὴλ

ὑπῆρξεν ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ
 θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι
 πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ
 πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπεζήτει τὸν πόλεμον ὡς τὸ
 μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτει
 τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὡ-
 μοιάζε πολὺ τοὺς πολυθρullyήτους τότε ἱπποτάς τῆς Δύσεως, τοὺς
 ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ, παραδεχόμενος ἐν τῷ στρατῷ
 αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὅπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μα-
 κρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις,
 τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσωσιν
 ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ'
 ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς
 χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ
 περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ῥαιμούνδος τῆς
 Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίναμος λέγει ἀνδρᾶ ἰσχυροῦ καὶ ῥώμῃ
 κατὰ τοὺς θρullyομένους ἐκείνους Ἱρακλεῖς, δὲν ἠδυνήθη νὰ με-
 ταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.
 Συμμετάσχων ποτε περιφήμου τινὸς ἱπποτικοῦ ἀγώνος, παρε-
 στάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρῶδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς
 δύο Ἱταλῆς νομιζομένους ὡς τοὺς ῥωμαλεωτέρους τῶν ἱπποτῶν.
 Ἄλλοτε πάλιν καθήσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς
 κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώ-
 πων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομestίκου Ἀ-
 ζούχ. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ
 πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυ-
 γήν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπι-
 κουρίαν αὐτοῦ προέβαινον νωθρῶς ὁπωςοῦν, ὁ δὲ Μανουὴλ μηδε-
 μίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶως ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρ-
 κων ἱππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γε-
 γονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν
 τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ
 προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐ-
 τὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν
 γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν

δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβάς τὸν Σάον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάλυψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὄχθην, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο· «καὶ αὐτὸς» προσέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀποπροσποιεῖσθαι σε τοὺς λόγους χρεὼν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν, τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐριπίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ αἰείποτε ἐτρέπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἐσχίζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπααραταχθῶσιν εἰς τὸν στίβαρόν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισηφαλὴς. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῇ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος, περιστοιχισμένον ὑπὸ τοσοῦτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὼν ἔνδειαν ὕλικῶν καὶ ἠθικῶν πόρων, δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἦν συνηθίζετο ὁ Μανουὴλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴν ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ῥῆξις. Ὅχι ὅτι ὁ Μανουὴλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κἀνέν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἀπ' ἐναντίας θέλομεν ἶδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεφαίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῷ ἠξέεργε καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν εἶτι σαφέστερον νοήσῃ ὅτι ἐξ ὧν τῶν ξένων, πρὸς τοὺς δυτικοὺς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιβασθῶσιν

οὐκ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουὴλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διητᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς· ἐνῷ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικάς, οὔτε ἄλλας ἀσωτείας.

Ἄμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀζούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουὴλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἡξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διὰ τε τὴν φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῷ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὅξυς περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυσζύμβλητος τοῖς πολλοῖς, καὶ, τὸ πάντων χεῖριστον, ψοφοδεής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουὴλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδένα ἔχοντα ὁπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγημε τὴν γυναικαδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ', ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς, ἀλλ' ἐτράπη πρῶτῳτάτα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψιᾶν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνῷ παρέλαβεν αὐτὸν βρίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἡναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπῆτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὃν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμώτατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἰς τοὐλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγκους. Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονί-

μῶς ποιῶντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ῥαιμούνδου ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὁμόσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ψιλὴ αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ἠὔξησε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον ὅτι ἀπῆσχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνότερων πολεμίων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγὼν, καθ' ὃν ἐστράτευσεν ἐπανελημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, δοὺς ποικίλα δείγματα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνον ὁ βασιλεὺς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη δευτέρα σταυροφορία.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προσέκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρωσις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελδζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Σουλτάνον Ἐμαδεδδὴν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκὸρ, ἐξασθένεισι δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανελημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδὴν, 1146, ἄλωσις τῆς Ἐδέσσης. Ἡ Ἐδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἔδρυσαν ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πτώσις αὐτῆς κατέπληξε τὸν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα, καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρατήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπρα-

Ξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἥτις ἤθελε βεβαίως ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μωαμεθανοὺς, ἐάν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατήσῃ εἰλικρίνεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ θρησκευμάτων πάθη. Ἐδέξασε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὖθις ἡ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ τῷ ᾧ οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ', ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70,000 βαρέως ὀπλισμένων ἵπποτων, πολυάριθμον δὲ ἐλαφρὸν ἱππικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβίκος εἶχον ζητήσει παρὰ Μανουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Κορράδος ἦτο σύγγαμβρός του. Εἶναι ἀληθές ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγένετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ρογέρου Β' καὶ ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἐτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὅταν ὁ Κορράδος ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἰστρον, ὁ Μανουὴλ ἤρκεσθαι νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προξενήσει ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστάνες ἔμυσαν ἀδιστάκτως τὸν περὶ τούτου ὅρκον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφὰς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ὠδεύσε τῷ ᾧ ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμφωνηθέντα τὰ ἀναγκαῖα τροφὰς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέξασε νὰ ἐπαγλήρῃ ρῆξιν δεινὴν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχελίσθησαν εἰς πολλὰς καταχρήσεις· ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιῤυριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεριψεν ὁ Μανουὴλ ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξέ-

νων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διεμήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην, καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάκχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλας· ἀφοῦ, ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσιν, περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουὴλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς δύσεως δὲν ἐπροξένισαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἶδει κορυφωθεῖσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτός ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν, ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο ἀνθρῶπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου, καὶ πολλάκις ἀπεναντίας δεινῶς ἐταπεινώσεν τοὺς ἀγερῶχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματος ὁ Κορράδος, μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάκχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν αἰδίαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἵτιος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ὑπελάμβανε μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ἀφοῦ ἤδη διδάσκεται τὸ ἐναντίον, ἔλπει ἐπιρρίψει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος, ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἤξιωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ, ὁ Μανουὴλ τὸν διεμήνυσεν ὅτι ἀτοπα ζητεῖ. Ὡστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλῃ τοὺς Βυζαντινοὺς πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβοαδίου.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἴστρον

Ἰπποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ΄. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψεν ὡσαύτως πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ἔρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τῶν Κορράδων· διότι ἐζήτησαν νὰ ὁμώσῃ μὲν ὁ Λουδοβίκος, νὰ ὁμώσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὅχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλousι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλousιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβίκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν· τοῦ δὲ δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς ἐπανελάβε τὴν ἀπαίτησιν, εἰς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφ' οὗ πολλὰς ἐζήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ, ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα παντελῶς ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὁμώσωσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον πίστεως καὶ εὐλαθείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῇ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτεύουσας τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν πολεμίων αὐτῶν, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβίκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Λατίνους μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δεῖξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ῥητῶς, ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουὴλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐρονεύοντο, ὅτι δὲν ἐπατρέπετο αὐτοῖς ἢ εἰς τὰς πόλεις εἰσόδος, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεῖλκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ ὅσα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθεσμα δρῶντες περὶ

τε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσαύτον ὥστε οἱ χεῖριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, παγκράκιστοι δέ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφατα, ἐποίουν ὀλέθρια τὰ σῖτα. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἤξεύρει ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγγο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἐκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεσται εἰς τοὺς Λατίνους, ὡς αἱ εἶχον νὰ λαμβάνωσι τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παροῦσαν· πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνῶ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουν ὅσον ἡδύναντο τοὺς χριστιανούς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν; Τὸ δὲ δεινότερον, ὁ εἰς τοῦλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης, φαίνεται βέβαιον ὅτι συνηγορήθη μετὰ τοῦ Ῥογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, ὀρίων καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφοράς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὔρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβίκον Ζ'. μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανελάθει ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὄθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχρίμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπῆλθε μὲν διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἥς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἐμβαλόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐξήντηλε τοὺς πόρους καὶ ἔρθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβ.

Εἰκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπεραιώθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλ', ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκού· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπρακτος. Τοναύτη ὑπῆρξεν ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅλως ἀτελεσφόρητος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατώρθωσαν τοῦλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας, καὶ νὰ ιδρύσωσιν αὐτοῖσι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χειρίστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος, δι' οὐδενὸς ἡρωικοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὁσημέραι παρακμάζουσαι, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδοξῶς νὰ μαραίνεται. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκείνο τῆς ἀνατολῆς κράτος ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ῥογέρος Β'. ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατὰκτῆσαντος τὴν Σικελίαν Ῥογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνῷ ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβίκος διέβαινον τὰς ἀρκτικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουὴλ νὰ συμποικνῶσθαι πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ῥογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἶχε ζητήσει ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, καὶ ὅτι ἡ διαπραγματεύσις αὕτη ἀπέτυχεν διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ῥογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδο-

Είκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουὴλ ἤθελε διακωλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντε-
πεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεβαίωσεν, ὅτι,
καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ῥογέρου ἐγένετο διὰ ῥητῆς
συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ὅπως δὴ ποτε τῷ
1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 60 ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρ-
κυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου
αὐτῆς, διότι οἱ πονέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοί,
πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιούντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ
ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τῶν Βυζαντινῶν φορολογίας, οὐδεμίαν ἔ-
δειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρου-
ριον κατελήφθη ὑπὸ χιλίων ἵπποτων· καὶ ἐν τῷ ᾧμα ὁ ἀρχιναύαρχος
τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεὺς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γέ-
νος ὑπηρετεῖ τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν
Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ'
ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προ-
θυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν
ὅτι «καπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χανονότη-
τος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεισόντες πυρὶ,» ἀποθαυμάζει τοὺς Μο-
νεμβασιώτας, οὔτινες, συνετοὶ ὄντες καὶ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν
τῆς ἐλευθερίας, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθε-
σιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ
ὀπίσω, καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια
«Ἀκαρνανὰς τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτινοὺς»,
ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβά-
σθεις εἰς Κρίσσαν, ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας, δηρὼν τὰς
κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλου-
σιωτάτη, ἣτις ὅμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας,
ἀλλὰ παρεδόθη ἀνευ ἀντιστάσεως, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο πα-
θοῦσα διαρπαγὴν φοβεράν. Χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι, τὰ
πάντα ἀπῆχθησαν· ἐμπορικαὶ ἀποθήκαι, ιδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ
ναοὶ, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν· καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἡναγ-
κάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψαν τῶν πολυτίμων πραγ-
μάτων· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πολλοὶ ἠχμαλωτεύθησαν
καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ἔσοι ἐφημίζοντο ὡς ἐπι-
τήδαιοι μεταξουργοί. Ταῦτα δὲ διαπράξαντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμ.

μαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσσαν καὶ ἔπλευσαν ἐκείθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστὴν τότε οὔσαν διὰ τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφυῶς κειμένη μεταξύ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὄχυράματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφαίνετο ἀπόρρητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὄχυρόν, καὶ φρουράν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἐκ τε Κορίνθου καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἀνάνδρῳι καὶ ἐξαίρετως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὅποσον ἦτο δυσπρόρητον «σὺν Θεῷ πολεμήσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χῶρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φάσκων τοὺς ἔδον καὶ πλύνων ὡς ἄγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην, ὃν καὶ γυναικὸς ὠνόμαζε μαλακώτερον.» Ἐπράξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὡραίας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδείους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐληλάτησαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσί τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀπίθανον, καθὼς μὴ ἀναφερόμενον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα, (διότι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός ἐάν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα, ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σώζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἢ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Ammiraglio) ἢ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἦν εἰσεκρόμισε. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ῥογέρος ἵδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναῖκας ὅσας ἠχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργοστάσια.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1148, ὁ Μανουὴλ, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ῥογέρον· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέχσεν ὅμως νὰ ἀναβάλλῃ καὶ αὖθις τὸν ἀπαραίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσαεγγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις παρήλθεν ἡ ἐπιτηδεῖα τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν εἰμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νικῆτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευὴν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἡθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει, καὶ εὐανδρουσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρώικους, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἄριστα γυμνασμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλεως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἐτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἱππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγός, (ἢ καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δούξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουὴλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς.

Ἀλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τούλάχιστον, καίτοι τοσοῦτον πολυάριθμον ὄντα, δὲν εἶχε φαίνεται πολλὴν πεποίθησιν ὁ βασιλεὺς· διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ 1148 ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα, δούς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ῥητῶς ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ Βυζαντινοὶ καὶ Ἑνετοὶ, ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὅμως λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα αἱ περὶ τὸν Μανουὴλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διὰ τε τὸ ὀχυρὸν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνο-

μένων. Ἐπεσεν ὁ μέγας δούξ λαβὼν καίριον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι ἐν Κωνσταντινουπόλει καλούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ Γάλλου **Pierre d'Aulps**) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνοδὸν ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἐνός τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημνίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτός μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἐξολισθήσῃ ἢ τοὺς λοιποὺς παρασύρῃ κλίμαξ, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην προζήτησας ἐκπλήξιν εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὥς ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου προσοκείλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρὸς τινὰ βραχώδη τοῦ περιβόλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσαν κίνδυνον ἕνεκα τῶν ἐπιρρίπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς τὴν ναῦν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπίδος προφυλαττόμενος, εἴλκυσε διὰ καλωδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας ῥίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεῖς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμηρήματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἢ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὠμολόγησέ ποτε ἐν μέσῃ συγκλήτῳ, ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ παλεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα, οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀντείχεν· ὁ δὲ Ῥογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορ-

κουμένους. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον· καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων συγκειμένη, ἀπесπάρθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἄλλ' ἕτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον δεινά. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Βυζαντινῶν καὶ Ἑνετῶν ἐξεβράβη ἕρις τοιαύτη, ὥστε ἦλθον εἰς χειρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἐκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἑνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὔ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς, ἠνάγκασε τοὺς στασιαστὰς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑνετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀστερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτόθι ναυλοχούντων Βυζαντινῶν ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδαν νῆα ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνευφήμησαν ὡς βασιλέα, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπαίζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακόν εἰρηνικῶς, καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστειάν εἰς τοὺς κακουργήσαντας, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅπως οὐ μάλιστα ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐκεῖναι συμμαχίαι αἱ διὰ τοσοῦτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. γ. ἀφοῦ ἐπετράπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέα ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν, ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικράν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δεινῶς περιύβρισαν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ λάβῃ βοθείαν τινα παρὰ τοῦ Ρογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουράν ἀσφαλῆ ἐκ Φράγκων μισθοφόρων συγκειμένην, ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακο-

λουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ῥογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὀρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὅμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τοῦρκοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἐπρεπε τῷντι νὰ κατέχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσῃ εὐλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν ταύτῳ κατὰ τοσούτων ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῆτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάγκησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλεῖστον τὸν Ῥογέρον, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεῖς δὲ συνάμα καθ' ὅλων, ἥτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὑποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὅμως νικηφόρος ἀφοῦ ἐξήντηλσεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βοόσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀφίου) δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἀπειρίαν, εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἐσύμφερε νὰ γίνωσιν οἱ Βυζαντινοὶ αὐθις κύριοι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν σептέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινὴ, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, ἐνῶ ἥτο δυνατόν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, κατὰ τὰ ἔτη 1150 — 1153, ὁ βασιλεὺς ἀδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὐγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐ-

τοὺς καὶ ἐταπεινώσει. Τότε ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετὸν, ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθανόντος τοῦ Ῥογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς του Γουλιέλμος προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἑνετοὶ, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἤττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἀξίον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὐθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὅποια ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκεῖνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσι τοῦλάχιστον ὅτι οἱ Ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγου ἀξίους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἔτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὐρὺν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ῥοβέρτον Βασεϋλλιον, ἐξάδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου, ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίαν Ριχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἀγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας, ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ, κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐμπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν

ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἦν ἡσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμαννῶν οἱ μέχρι τινὸς ἐλληνίζοντες κά-
τοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος,
ὅστις ἦτο ἄνθρωπος τῶν ὄντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ
ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ
γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἔτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχι-
στα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ
τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένου ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπι-
κουρίας ἐξ ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν πε-
ριωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὗσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν
υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἀννῆς Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγέλων
αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω
νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ
δὲ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς
τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χεῖριστον ἀνέλαβε τὴν ὑπερ-
τάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ
Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συ-
νεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν ὁλοσχε-
ρῶς καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρού-
ρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἑ-
τερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας
δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἥδη συλλεγείσας· καὶ οὗτος ἀνέκτισεν ἐν
Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ μὲν βυζαντι-
νὸς στόλος ἠττήθη περὶ Εὐβοίαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου,
ὁ δὲ Γουλιέλμος προστείνειν αὐτῷς λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ
ἐνόμισε τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην,
δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ
λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαίρεσει τῶν μεταξουργῶν, οἵτινες ἔμει-
ναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνω-
ρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158· φαίνεται ὅμως
ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε
προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο
ὅτι θέλουσι κρατηθῇ οἱ ἥδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὡς τε
μάτην ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μανουὴλ κατεδαπάνησεν εἰς τὸν πεισμά-

τώδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἵπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὅπόσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἑνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἑνετοὶ ἦλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἐν μέρος τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγκῶνα, γενόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1154, ὅλως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παράδοσις ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ἑνετίας ῥῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουὴλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρῆσαι τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσει τὴν ἑλλειψιν τῆς συμμαχίας των, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ δεσπότη Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἡλᾶττωσεν εἰς 4 % ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα· οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχοντο οὐ μόνον νὰ μὴν ὑποστηρίξωσι προβολὴν τινὰ κατὰ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχονται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν, ἠῤῥῆσεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εὐλικρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἡγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς πικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ δύτει.

Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὧσιν εἶχον γίνεαι κύριοι. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταύρον ἰδρυμάτων αὐτῶν, ἐκυρίευσαν πρό τινας ἄπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Ναὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δούξ Ῥενάλδος (Renaud de Chatillon) ὁ τοῦ Ῥαιμούνδου διάδοχος, κατετρόπως τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμενίους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταύρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβήν, ἐδήλωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσεν πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ῥενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ, ἐδράμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην, καὶ ὑπετάχθη εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τῷ χεῖρε ἄχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτοὺς, ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλῶδιον, χεῖρὶ δὲ τῇ ἐτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο. Ἦρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρόν· καὶ Ῥενάλδος μὲν ἀποθὲν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἴστατο, ὡς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὄμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῆσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε· παρακληθεὶς δ' ὕστερον παρελθεῖν τὸν πρίγκηπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὅρκους ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεῖ βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν.» Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβων πολλῶν ἐθνῶν

χριστιανικῶν ἅμα καὶ μωαμεθανικῶν, οὔτινες εὗρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκεῖνον τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τηλικάδε ἐτύγχανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσιῶν καὶ Ἐλβατάνων. Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλῶνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκεῖνοι κλεῖζουσι σουλτάν, Νουραδὴν τε τοῦ Βερόροϊαίου σατράπου, καὶ Ἰαγουπασάν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀθασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων.»

Ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ῥενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τρόντι ὁ ὅρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῆ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὐθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνωμολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὠρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὅσakis οὗτος τὸ ἀπῆτει. Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσῆλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ῥενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνος Γ'· παρείπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον· «ὥς ἐκπεπληῆχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ῥενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχέων, ποσὴν ἀμφὶ τὸν βασιλεῖον παραλέοντας ἵππον, Βαλδουῖνον δὲ ἄνδρα στεφηφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον.» Αἱ σκιᾷ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσπίρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι ὁ Μισὼ ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐξαφανίσει ἐκ τῆς ἱστορίας τὸν θρίαμβον τοῦτον τῶν ἡμετέρων, ἀποσιωπῶν ἐντελῶς ἀπάσας ἐκείνας τὰς σκηνάς. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιορίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μα-

νουήλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδίν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐξητήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἔπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουήλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῇ ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων, συνήνεσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας, ἐπανελάβε τῷ 1157 τὸν ἀδιάλοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτοὺς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰκονίου σουλτάνος Ἀζεδδίν, ἐξητήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἔτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἓν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομὴν τινα εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουήλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἀπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουήλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανελάβεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὅρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουήλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὑψώσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπέτυχον διότι ὁ Μανουήλ δὲν ἐνόει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν ἔπαυσε δεικνύων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρῆσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ ταύτῃ ἐξυγράψαν τὴν εἰκόνα

αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ'. εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας, ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φριδερίκος Α'. ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐγκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ὁ Λουδοβίκος Ζ'. συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι καλὸς καγαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετὰ τινα δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν, νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥώμης στέμμα. Ὄθεν τῷ 1166 ἔπεμφεν εἰς Ῥώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῇ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμῇ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φριδερίκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ἁρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρὸς τε τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμανεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμαῖζει προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφεσις δὲν εἶναι εὐλογος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων πατέρων· διὰ

οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῇ τὴν συναίνεσίν του, ἵνα μὴ ταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδινάλιους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν, οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιᾷ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῆτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Τῶντι οἱ δύο ἀποκρισιάριοι τοὺς ὁποίους ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβους τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἑνωσιν, ἐὰν ἀφίνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται, περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινα· τὸ πρωτεῖον, τὸ ἑκκλητικόν, τὸ μνημόσυνον, ὃ ἐστὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἐκκλησίαν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις, ὁ βασιλεὺς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγχιάλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168, ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος, καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε κατέστη καὶ αὖθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγένετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικὴν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναίνεσωσιν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως, ἠγωνίσθη ὅμως καὶ κατώρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλευόμενα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς

Γερμανίας Φριδερίκου. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ ζητήματος καιν-
ρίου διὰ τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὅπόσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς
Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως
αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου, καὶ
τοῦ Ῥογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι φοβερώ-
τερος, ἐὰν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ
μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνήσεις ν' ἀνα-
κτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν, ἀντέπραττεν εἰς τὰς τοῦ Φριδερίκου
ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἑνετῶν, τῆς
Παδούης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούας, διὰ τῶν ἀποστόλων τοῦς
ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστελλεν εἰς Πίσαν, εἰς Μεδιόλανον, καὶ εἰς
ἄλλας πόλεις, ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγ-
κῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκρά-
τορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευ-
θερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βα-
σιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας.
Εἶδομεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες
τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνος Γ'.
Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουίνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάρικος ἐπὶ το-
σοῦτον ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Μανουὴλ, ὥστε
διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνήν, ἔγημε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν,
τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου
οἱ Σέρβοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν βυζαντινὴν κυριαρ-
χίαν, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθη-
σαν αὖθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὐγ-
γρων πράγματα ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον
εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζας εἶχε δύο ἀδελφοὺς, Λαδι-
σλάνον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀ-
νατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος.
Ἄλλ' ὁ Γεῖζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον
ὡς αὐτῶς καλούμενον· ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ κατέφυγον πρὸς
τὸν Μανουὴλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέρφανος, ἔγημε
Μαρίαν τὴν ἀνεψιάν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του

Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεΐζα τῷ 1161, ἀνεκνήρυχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τούτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουὴλ, ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτον κατεπίεσε τὸ ὑπῆκουον, ὥστε οἱ Οὐγγροι ἐπαναστάντες καθήρεσαν αὐτὸν, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὐθις Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μετὰξὺ Βυζαντινῶν καὶ Οὐγγρῶν πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης περιφανοῦς, ἣν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδάς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὐγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλεῖα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουὴλ, ἐπειδὴ ἐπαίσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδεϊότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλαν παρέμεινε πιστὸς τοῦ Βυζαντινοῦ μονάρχου σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερφηδάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουὴλ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανηγυρίς αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ χρονογράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὴν νίκην ἐνωτισάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινοῦμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα, γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τροπαιουχίαν σαλπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατὰγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἐφ' ἑκείνης πύλης, ἣτις ἀνέωγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κατορθώματι θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπεῖας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διατέταχεν. Ἄπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατὰστικτος ἀπώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόδον ἐκείνην μεταρρύνοντες ὡς ῥεῦμα κατὰ πρηνοῦς ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγοράς, οἴκους, νεώς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς

τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα, πᾶσιν ἐνεποιοῦν θαυμασμὸν, καὶ τὰ τέγῃ δ' οὐχ ἥλιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρὸς, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἐλκόμενον, ἰδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μὴδὲ θεὰν ἤγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηναίαν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχὰς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἐπειτα δ' ὁ κρατῶν προῆει αὐτὸς, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος, κύδιστος καὶ κόσμος τοὺς βασιλικούς περιφανῶς περικείμενος. Παρεῖπετο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θρίαμβου αἵτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσὶν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεῶ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὡς περ δὲ τόξον ἀνιεῖς ἑαυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἀμίλλαις. »

Ἄλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχειρήσις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλαρίχου εἰς ἐκστρατείαν τινά, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνητος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλαρίχος εἶχεν ἐπανελημμένως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμάσαντος αὐτοῦ μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμῖδαι καλῖφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικαὶ καταστάντες βεζύραι αὐτῶν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῇ. Κατὰ τοῦ τότε βεζύρου Σαῆερ εἶχεν ἐγερθῇ ἀντίπαλος φοβερός, ὁ Δαργάμ, εἷς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαῆερ. Ὁ τελευταῖος

οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδίν· καὶ τῶντι ὁ Νουρεδδίν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκούχ, κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἀλλ' ὁ Σαῶερ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου· καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἰκανῆς, κατεπαίσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκούχ ἀπεστάλη αὐθις ὑπὸ τοῦ Νουρεδδίν ἐπὶ τῇ ἀπαρακαλύπτῃ ἡδῆ σκοπῇ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἀπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάρικος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν, ἣν δις ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδίν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουήλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἡδῆ, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ δυσκολίας μεγάλας διὰ τε τὴν δυσπιστίαν ἣτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδίν μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμμαχήσωσιν ἡδῆ οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχειρήσις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνεαι πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, παρεκτὸς ἂν ὁ Μανουήλ διανοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἥττον παρεσκεύασε δυνάμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάρικος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὕτη σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβελόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκούχ εἰς Αἴγυπτον.

μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἤδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύεται μὲν ὁ Σαβὲρ, ἀναγορεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ καλίου βεζύρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προσχειρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίου ὁ νεώτατος τῶν ἐμιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδίν, ὀνόματι Σαλαδδίν, ὅστις, ὢν μόλις τριακοντούτης, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ καταπλήξῃ ἀνατολὴν καὶ δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαῖδα ὁ ἑλληνικὸς στόλος. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἤδη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττας, ἣτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμίαθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντοστέφανος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἔφοδον ἀνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὁμως στιγμὴν ἠτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάριχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ρῆξις εἰς ἣν ὁ Μανουὴλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρεσκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἣτις ἐνῶ τοσαῦτα ἐπέτυχε προνόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὁμως ἅπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλή, ἄχρις οὔ ἐπέλθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴν αὐξήσωσιν αἱ δυσχέρειαι διὰ τῆς εἰς τοσοῦτους ἐχθροὺς προσθήκης πολεμίου ἐπικινδυνότερου ἴσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως· καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο

εἰμὴ νὰ ἐπαγάγωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἑνετοὶ οὐκ ὀλίγοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων, καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπήλλαξαν τοὺς Ἑνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης, καὶ ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, παροξυνθεὶς εὐλόγως, δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡσαύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας Βιτάλης Μικιέλης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουὴλ δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουὴλ, ὅστις ᾔθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἑνετοὺς ἐμπόρους καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταντήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἑνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἐλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τὰ παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουὴλ ἐπιβουλὴν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδένα ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβεων 20,000 Ἑνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλ' οἱ διςμύριοι οὗτοι Ἑνετοὶ δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συνεπήγοντο καὶ ὅπλα ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιαίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνα-

τὸν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εικοσα-
κιςχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν
λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήργησεν
ὁ βασιλεὺς Μανουήλ. Νομίζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἂν
αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονὴν του, οὐδ' οἱ Ἑνετοὶ προσηνέχθησαν
μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εἰλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ'
ἐναντίας εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγ-
ματα, ἀντὶ νὰ τὰ κατευνάσῃ.

Τῷντι τῇ 12 μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε
νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἑνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶ-
σιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ
ἐν μόνῃ τῇ πρωτεύουσῃ συνελήφθησαν δεκακιςχίλιοι ἄνδρες. Ἐν-
νοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ
κράτους, καὶ μετ' οὐ πολὺ προσέβαλε τὰς παραλίας αὐτοῦ νήσους,
ιδίως τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἑνετία ὑπεκί-
νησε τοὺς Σέρβους κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ συνεμάχησε μετὰ
τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου τῷ 1174, καὶ συνωμολόγησε τῷ
1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν ὥστε ὁ
Μανουήλ, τοῦ ὁποῖου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀν-
τιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέ-
λους ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλὴν ἐκείνην συμ-
μαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισάται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι
νὰ προσβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχεθεὶς νὰ πλη-
ρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐν ἑκατομμύριον
καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἐξῆς πι-
στῶς τὰ παραχωρηθέντα προνόμια. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες
Πισάται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ῥῆξιν πρὸς τε τὸ
κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντες Γενουαίους. Ἐν-
τεῦθεν οἱ μὲν Πισάται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι
ἀνεχώρησαν οἰκοθεν καθὼς μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμέ-
νην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμο-
λογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὖθις δεκτοὶ ἐντὸς
τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν
ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ προς-
πάθειαι ὅσας ἐποιοῦν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξέ-

νων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ γενόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν οὔτινες ἦσαν ἐγκαταστημένοι ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ, ὑπερέβαινε τὰς 60,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἑνετοί, ἅπαντες δὲ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχῆς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγὼν, **1174—1176**, διὰ τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς αἰτίας δι' ἃς ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον παραβιάσει ἐπανειλημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπασχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεῖς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῇ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνολογήσῃ εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου. Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πρᾶξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἀμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἀγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν, καὶ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἰφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὔτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουῖνος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας, ἡγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἱπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουῖνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρήσαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγόμενα τάγματα, περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἵππων καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων.

αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἄμαξαι διεκώλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολεμίων στίφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασειᾷ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ἠϋξήσε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυρίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατώρθωσεν οὐδὲν ἥττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἐπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν, δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωτὶ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολιπομένη ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε αἰφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ὅσον ἡδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἥττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὶν ἀπῆλθε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουὴλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφήν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐκδοχὴν τοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθαίρεισιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24, 000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δηρώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ τοῦ συμβάντος ἐν

ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαὶ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὀλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἥττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κράτος τῶν πολεμίων ὥστε δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν κρίσιμων γεγονότων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ κατ' αὐτὴν, ῥίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἥτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὀλίγας τινὰς τῶν εἰδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῇ ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων, τὰς δὲ πλείους ἐξ ἄλλοδαπῶν τινῶν συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἣτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ Ἀραβὸς Ἐδρισῆ κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ῥογέρου Β'. ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ὁποίου ἤκμασεν ὁ Ἀραψ ἐκεῖνος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὴν Τουδέλας. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἀναφέρονται μετὰ τὸ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβιν γεωγράφον, παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Ἐδρισὴς ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον *Μπελπορέζ* καὶ ἐπεὶ δὲ βεβαίως δὲν ἐλλήνιζεν, ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον ὄνομα τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἔτι ἐν χρῆσει τὸ τοῦ *Μωρέως* ὄνομα· τούτου δὲ ἀπαξ τεθέντος, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὅπως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρρέθησαν περὶ τῆς σλαυικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως *Μωρέας*, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἂν αὐτοὶ τῶντι μετωνόμαζον τὴν χερσονήσον *Μωρέαν*, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴν ἀπέβαινεν ἐπικρατέ-

στατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσόνησον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσέρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιβάζοντο διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σαρωνικόν· ὅπως εἶδομεν τῶντι πράξαντα τὸν ναύαρχον Νικήταν Ὀρύφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης (σελ. 79 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τρισκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἀκμάζουσα λόγῳ πληθυσμοῦ καὶ λόγῳ εὐπορίας. Ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἑκαίνας μόνον ὅσων τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτὰ· Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκρωτηρίου μετὰ περιφήμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου)· Ἀρκαδίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσαν περίφημον λιμένα· Μεθώνην μετὰ φρουρίου· Κορώνην, μικράν μὲν ἀλλ' ὄχυράν· Μαλέαν (ὅπερ κατὰ τὸν Χόπφ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄκραι πολλάκις τότε ἐσυγχέοντο), ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας, αἰθρίας οὐσης, διακρίνεται καὶ αὕτῃ ἡ Κρήτη· Λακεδαιμόνα (Ἐλ Κεδαιμονά) πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιαάσα), Ἄργος ἐν ὠραίᾳ χώρᾳ, Ναύπλιον (Ἀνάμπολι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέλινα (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μῆλος, Πολύαιγος (Μπολινοῦ, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολύκανδρος (Μπελίκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὐφορος, καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυπάλεια (Σταμπαλέα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψαρά, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλούσια προϊόντα, ἡ οὐχ ἦττον πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ μαστιχοδένδρα ἀποδίδει ὁ ἄραψ γεωγράφος ἐκ παραδρομῆς εἰς τὴν Σάμον· Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα), Τήνος, Μύκονος, (Μίκουλη), ἡ στρογγύλη Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος· Νάξος, νῆσος ἀξιόλογος τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν· Ἀμοργὸς (Ναμοργχὸ) πυκνῶς οἰκουμένη· Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουῖ) καὶ Νίσυρος· Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια ὁ Ἑδρισῆς ἀναφέρει τὴν ἀκμάζουσαν ἐμπορικὴν πόλιν Δυρράχιον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλουνά), τὴν Χιμαρῶν (Δζούμαρα, οἰκουμένην), καὶ τὸ Βουθρωτὸν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον. Ἐπειτα τὰς νήσους

Ἰθάκην (Θακοῦ,) χαρίεσαν καὶ πολύδενδρον· Κέρκυραν (Κορφό), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίους Ἑλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατοικημένην, καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. Ἐπειτα ἀναφέρονται αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυρράχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγράδιον ἄγουσα. Μετ' ἔπειτα ὁ Ἐδρισηὶς ὀνομάζει τὴν Δρυινόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάλνα, καὶ λέγει ὑψηλῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθουσαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισσαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικράν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατοικημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὐφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὠραίας οἰκίας, τὴν Κύτρον, ὄχυρόν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ μῆνα ὀκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου συνέρρεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες ἰδίως Θεβαῖοι μεταξουργοὶ, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἰταλοὶ, Γάλλοι, Ἰσπανοὶ καὶ Ἀσιανοί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρράχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὁδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κτήσεων, καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστι οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀείποτε ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδρισηῖ ἀπομνημονευόμενα. Αἱ δὲ πληροφορίες τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων, δεόν νὰ συμπληρω-

θῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ λέγει, καθάπερ ἡξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὐανδρουσα ἦν ἡ Ῥωμαίων πᾶσα τὸ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωϊκὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκὴν.» Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδριστὴν δὲν εὐρίσκομεν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δῆωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥογέρου Β' παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μανθάνομεν ὅτι τῷ 1195, μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος, ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἐπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται», ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὐτῆς τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινός ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ κράτους ἦτο ἱκανή, καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὧν διὰ μακρῶν εἰπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὀπωροῦν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ᾔηται γνήσιος ἐλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειότερας χώρας. Ἐκεῖ κατῴκουν πρὸ καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἡ ἐξελληνισθέντων φύλων καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦλάχιστον γλῶσσαν Ῥωμαίων, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ἀπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, Ἄποικοι Ἰταλοὶ, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοὶ, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει, οἳ οἱ ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ῥαοὺλ καὶ Πετραλεῖφαι· τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἰσπανίας, Ῥωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συντέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβᾶσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, θέλομεν ἶδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφανδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ

τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως, εἰς τὰς νήσους, διότι οἱ ἝΑραβες καίτοι ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόσω ἐκυρίαρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλαὶ δὲν εἶναι οὐδ' αἱ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σωζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετῆρουν ἔκπαλαι ἢ ἐκτήσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκομεν ἀκριβῶς ὅπως οὖν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ'. τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαὴλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἶπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους, ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὀριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν, τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἄν τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπαυοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὅπως δῆποτε ὅμως ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένεμε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθηναὶ συνετῆρουν ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δημόσια παιδευτήρια ὀνομαστά καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβιδ Β'. ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι Γεωργιανοὶ νέοι, διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ, νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδασθῶσιν αὐτόθι τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μεταξὺ τῶν νέων τούτων φημίζεσθαι εἰς μάλιστα μέγα ἀποκτήσας ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικὸς ποιητῆς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν

ἀναφέρονται ἰδίως Ἀγγλοὶ τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παιδείου. Ὁ μάγιστρος Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρόνων ἐκείνων ἱατρικὸς συγγραφεὺς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παρισίοις περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἄλλος Ἀγγλος, ὁ μάγιστρος Ἰωάννης Βαζιγγεστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσσεστερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ῥοβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει εἰς Ἀθήνας, καὶ ἔμαθεν αὐτόθι παρά ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίου μάλιστα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βαθύτατα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρά τινος νεάνιδος Κωνσταντίνης, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἥτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπὶ τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, διότι κατὰ τὸν μάγιστρον προεφῆτευσεν μετὰ πλείστης ἀσφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χόμφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὀρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἦν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις εἰμφορεῖ νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαιναν ὁ ἀνὴρ, διότι παρῆγε τὸ ὄνομα Ἀθῆναι ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τῆς λέξεως θάνατος, ἀξίῳ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῆναι ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν τὰ ὅποια τοσοῦτω μάλινον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἀλλοίαν ἔχομεν ιδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις, οἱ τότε Ἀθηναῖοι, δὲν ὠφελοῦντο ὡς φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς σωζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ, φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικραὶ κρίσεις. «Τῶν ἀκρωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προσεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μάλινον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωπον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται».

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμεστο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἶδομεν τοσοῦτον γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ῥογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς, ὁ Εὐδαιμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφιανὸς (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτεον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνων τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα, μέχρις οὗ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωςοῦν εἰδήσεις περὶ ἐτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκομεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπὸ τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀξιοῦσιν ὅτι εἰδὸς τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοὶ, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτήσαντες αὐτὸ, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγωσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατὰστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβερνήσις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ῥοπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἶδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημ-

μένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ εξαγάγωμεν τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελεσφόρητοι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνώρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, ἀλλὰ ὑπὸ τοσούτων περισπῶντο ἐξωτερικῶν πολεμίων, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὅποια οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἀπλοῦ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων, συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἰς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἡπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας, τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ'. Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσена, Φάρσαλον, Θαυμακὸν, Ῥαβένικαν, Ἀλμυρὸν καὶ Δημητριάδα καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ῥαοῦλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κατήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τε τῇ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ναυπλιεὺς Σγουρός. Ὁ Σγουρὸς, γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου, κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱὸν του Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἶδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ

τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζοῦμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἶπει βραδύτερον πλειότερα τινα. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι (σελ. 245—246 τοῦ παρόντος τόμου) τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαιμόνος προύχοντα Ἰωάννην Μαλακηνόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν ἦτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ', οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἀφ' ἐνὸς μετὰ τῶν Σελτζούκων, καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παύομενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α', γενναῖος ἐγγύριος ἀνὴρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α' ὡς πρὸς ἴσον, καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέβη ἥττον εὐτυχῆς, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106, καὶ ἠχμαλωτεύθη. Μετὰ ἐνὸς ὅμως ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος, πολλὰκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχῆς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Μελιτινῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ἠχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβάλῃ λύτρα ὑπέρογκα, τριάκοντα χιλιάδας χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπεστάλῃ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύε-

ται ὁ Μιχαήλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλη κατὰ τῶν Σελδζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγματῶν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Οἰναίου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαήλ, περιπεσὼν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τούλάχιστον μνημονεύεται Γαβράς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ ὡς πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δούξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἐδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β΄, ὅστις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὔσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν οἰκῶν τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγνοὺς, τοὺς Βλαστοὺς, τοὺς Κλάδους, τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἵπομεν ὅτι κατὰ τινες οἱ οἴκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρανθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἐλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως· διότι ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἑνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανειλημμένως ἀγωνισμένους κατὰ τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλιέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σώζονται τεκμήριά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτὸς τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπι-

φανῶν οἰκῶν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου (σελ. 61 καὶ ἐπομ. τοῦ παρόντος τόμου) εἶδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανθιδάτοι, σπαθάριοι καὶ στρατόρες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὅσας δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἀπλοὶ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκαταστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα ἰσχύος ἀξία. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικά τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὅσων συνέβησαν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (σελ. 105 καὶ ἐπομ. τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα, καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνῶσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἀρχοντες καὶ προεστῶτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενεοῦς πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὓς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός. Βίμφορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδόλως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδε-

κάτην. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτῆθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῇ, οὐδὲ ἀπωλέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολογοῦντο μὲν συγχρότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὄρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἤτταν, ἐν γένει εἰπεῖν, οἱ Τούρκοι, ἐδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἤρχον ὅλων τῶν πέριξ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἄρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παρὰ τῶν χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἔτι τούτου τμήματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἀπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ὅλων τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου, Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἔτι ὄγκον συμπαγῆ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῇ αἰγλήν τινα ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἶδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κύψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α'. Κομνηνοῦ, καὶ ὁμόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἶδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν στρατῶν. Εἶδομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθῆσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἰσόδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρετὴν τινὰ παρεπόμενον τῷ ἵππῳ τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιῶσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς δυνάμεως. Ὡς τε ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσωζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπείχε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρήλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἐνῆντο καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρὸς, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβαίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροςδόκητον ταύτην καταστροφὴν. Ἡξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανὲς ἐκείνο κράτος οὐδέποτε ἐκτίησато μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντὸς κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Ἡ βυζαντινὴ μοναρχία ἀπρητίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσεν μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνικὴ, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφύλων ἐπολλάπλασίαζον τὰ πλήθη αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἡμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῇ νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησεν καὶ ἠθικῶς πολὺ διὰ τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν· πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι κατὰ τὴν ὁγδόην καὶ ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐματαιώθησαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατάρθρωσε κατὰ τὰς δύο ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἐλλείψει ὅμως ἀποχρῶντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλως τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δὲ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους πολλάκις ἐπρόδωκαν πολῦτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἦν ἀπὸ τῶν οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενεῶς στρατοῦ ἐγένετο πρᾶξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκειτο

ἤδη τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδή τοῦ κράτους ἐξασθένεισιν. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικείωσις. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα βυζαντινὸν ἐλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἦτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α'. Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἐλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα βυζαντινόν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι, ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὡς ἐκ τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθείσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσῃ πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμενοντο ἢ μεγιστάνες αὐτοκέφαλοι, ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπαπεύλουν ἀδιακόπως 60,000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φοροῦρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαιρετοῦ προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προσεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδὸς, καὶ παιδὸς εὐρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμῆσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγούμενοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἐπόμενα.

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν ἡ ἐξ Ἀλαμανῶν Εἰρήνη, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλίς Μαρία ἡ Εὐνή, θυγάτηρ τοῦ Ῥαιμόνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλὴν μᾶλλον, ἢ ἐπ' ἀρετὴν φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἀπέκτησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178 τριακονταετῇ τότε οὖσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφεράτικου, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φριδερίκον ἐριδας. Ἐκλειτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ῥαινέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἀπέκτησεν ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β', ὄντα δὲ δωδεκαετῇ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἀννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἥτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμενεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἑξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασίλεια ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρώην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβέρνησις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυσαρεστηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνωμοτοῦντες. Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυστυχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς, ἥτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρὸς, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῇ

ὕπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀνταγωνιζόμενος, εἶχε περιστοιχισθῇ ὑπὸ πολυαρίθμων Φράγκων ἱπποτῶν, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προσκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγχωρίων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οὐ μικρὸν ὡσαύτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμόν τῶν πνευμάτων. Ὡστε ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερά καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γάρ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψαν εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ δώροις ἐπάραντες καὶ μάλιστα ὑποσχέσεσι τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ῥωμαίους θέσθαι.» Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἢ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουὴλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὄπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξεφύραγῃ δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηράν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικήν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατώρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τινα μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἰφνης παρέστη ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἔμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α'. Κομνηνὸς εἶχε δύο υἱούς, τὸν διαδεξάμενον τὴν

ἄρχην Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱούς, τὸν Ἰωάννην, ἐκεῖνον δὲ εἶδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοξότερων χαρακτήρων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτήρ οὗτος ἐξωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν· τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅστις ἔγραψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεκβολάς, καὶ τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν σχόλια· καὶ τοῦ δαιμονίου Ἀγγλου Γίββωνος, ὅστις ἔγραψε τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἀμφοτέρως ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ λάβῃ προσέτι ἔννοιάν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος· ὁ μὲν παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἄλλ' ἀφήτωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἅφ' ἑαυτῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἰς τῶν ὠραιότερων χαρακτήρων τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἠγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν καλλονήν, αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐταῦ ὕψος, τὸ πελώριον ἀνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικοὺς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρους τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμαστικῆς· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο σνάγγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευσε τὴν ἄγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψησε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα, ὅπως δὲ ἡγνῶει τί ἐστὶ φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος·

ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὡςάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ, συνέλαμβανε τὰ βουλευμάτα του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυνεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμποίκιλον, καὶ τοῦτο αὐτὸν χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολύποδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἑμπουσάν, ἥ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πολύστραφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδον ὕλην ἅπασιν ὑποτέθειτο εἶδеси πολυειδῶς· ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἂν. Ἔστι δ' ἐπ' αὐτοῦ προσαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μὲν τινα παρ' αὐτῷ οἶκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιβᾶσαι καὶ τὸ αἶν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα, καὶ ὡς πολυμιγέων ἔνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δίχα φρονούντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὅθεν συγκροτεῖται ἀρμονίας ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γὰρ τι χρῆμα ὁ ἄνθρωπος καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίθους ἐστάναι τις φαίη, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρϋόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτὸν, τὰ πλείω δὲ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίξαιτο ἂν προσφυστάτα· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραιφνῇ χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὐκράτος.»

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὧν ἔτι, παρηκαλούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφορὰς αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἐκὼν ἢ ἄκων ἐπὶ τινα χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουῆλ, διότι συνανετράφη καὶ συνεπαιδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἵπποτικὸς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνεσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψίας του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κα-

τώρθωσε νὰ δελεάσῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμό-
 νος Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε
 τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὥστε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλ-
 λακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153
 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμε-
 νίους, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξάδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία ἥτις
 δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνώδευsen εἰς τὴν ἐκ-
 στρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεsen οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῇ αὐ-
 τῆς ἔκθασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου
 τὴν πολιορκίαν τῆς Μοφουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν πολυηρό-
 τατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύ-
 κτας περὶ μουσικᾶς, χορευτικᾶς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς
 τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῶδων ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδίας
 του εἰς ὃ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδον ἀξίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ
 τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης, φυλάττει νύκτα ἀσέληνον καθ' ἣν
 κατέπιπτε βραγδαία καὶ συνεχὴς βροχὴ, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκῆτως
 κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ὁ Ἀν-
 δρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἔδωκε θαυμαστὰ δείγ-
 ματα γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων
 φάλαγγας, οὐδὲν ἦταν ὅμως μόλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπα-
 νελθόντος δὲ αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν
 στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ
 δὲ πικρότατα ἤλεγξε διὰ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγορίαν καὶ
 τὰς παρακαίρους διασκεδάσεις καὶ, διὰ νὰ παραμυθῇ ἐν ταῦτοις
 τὸν ἀτυχῇ στρατηγόν, προσχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναῦσαι καὶ Βρα-
 νιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν
 συνώδευεν ἀπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς ἀγανακτήσαντες μέχρι
 μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες νὰ τιμωρήσωσιν αὐ-
 τὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἷσχος, ἐφόρμησαν αἰφνιδίως εἰς
 τὴν σκηνὴν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεῖ νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς
 γυναῖκα διὰ νὰ σωθῇ. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ἡ ἀ-
 κούσῃ τοιαύτῃν συμβουλῇν, περιβάλλεται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν
 πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαριθμίων αὐτοῦ
 δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ

τὴν ἐπιβουλὴν. Οἱ Βυζαντινοὶ λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λά-
βει, ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρσεκειᾶς κατὰ τοῦ
ἐξαδέλφου του, διότι ἐν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτικῶν τοῦ
Μανουὴλ ἀγώνων, βλαφθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰω-
άννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεὺς, θέλων
νὰ παραμυθῇ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα
ὅπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς
τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπέιραξε τὴν φιλοτι-
μίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κορνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ
Μανουὴλ, ὅχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐλογόν τινα ἀ-
φορμὴν δυσαρσεκειᾶς, ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακρο-
θύμησε πρὸς αὐτὸν, καὶ ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κιν-
δύνου. Διότι διατρίβοντος τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχὴν τινα,
συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐ-
τοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἰς δὲ τῶν αὐ-
λικῶν διΐσχυρίζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
Καλοϊωάννου ἔργα. Ἐξαφθείσης δὲ τῆς ἔριδος, ὁ Ἀνδρόνικος το-
σοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἕνα τῶν παρισταμένων, ὥστε οὗτος ἐπέ-
πεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει
τὴν κεφαλὴν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον
ὄπλον, λαβὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι' ὅλου τοῦ
βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτα
ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν
οὐδεμίᾳ εὐεργεσίᾳ δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἐζήτει δὲ νὰ ἀρπάσῃ
τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου
ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Κιλικίαν
στρατείας, περιεποιεῖτο τὴν εὐνοίαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Πα-
λαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἤδη δὲ ἄρχων τῆς
Ναϊσσοῦ καὶ Βρανιτζόβης ἔγραψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς
Οὐγγαρίας Γεῖζαν, ὑποσχόμενος νὰ τὸν παραχωρήσῃ τὰς πόλεις
ταύτας, ἐὰν οὗτος τὸν συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυ-
ζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἡ προδοσία,
ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ, ὅτι ἔχων φίλους τινὰς τῶν
οὐγγρων μεγιστάνων, ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς
αὐτοὺς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥω-

μαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεῖζαν γράμματα τούτου, συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τὴν ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφανέστερον, ἐπροςποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τὸν ἔδωκε τὴν ἀδειαν τὴν ὁποίαν ἐζήτει. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ, ἀδεῶς ἤδη διεπρεσβεύετο πρὸς τε τὸν Γεῖζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἐπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Βυζάντιον, τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Οὐγγρων σπονδάς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβουλευθὴ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Διότι δις διὰ νυκτὸς μετημφισμένος καὶ ἔνοπλος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκείνου ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἓνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐγύμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντίς, «ὡς ἂν», ἔλαβε τὴν αὐθαδεῖαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσμενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχίσομαι ἀπὼν.» Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν, ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς νὰ εὑρῇ τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρατήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθῶναι λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὁπῆν, εὐρίσκει ὀπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον, καὶ μεταβαίνει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας, καὶ ἐξήλειψε πᾶν σημεῖον τῆς καταφυγῆς. Οἱ φύλακες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν, ἠπόρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύ-

λαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας δια-
ταγαί αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τὸν δραπετέν, ἡ δὲ σύζυγός
του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτουν ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπετεύειν,
ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει
αἴφνης μορφήν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυσ-
τυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρὸς τῆς· ἀλλ'
ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἐκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὸν
τροφὴ ἐπέρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄλ-
λων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν ἡ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἔλα-
βον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀποκτήσωσι καὶ υἱόν. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπι-
τετραμμένοι τὴν φρούρησιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν
κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε
νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν
διὰ διπλῆς δεδεμένου ἀλύσεως. Ἡ φυλακὴ τοῦ ἀπέβη τότε αὐ-
στηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος
τις ὑπηρετὴς του, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἔλαβε διὰ κηροῦ τὸν τύ-
πον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱὸς του τὸν ἔστειλαν ἐντὸς
πίθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη
ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδεύως, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη
ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ
βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδῆσας ἀπὸ τὸν τοίχον εἰσῆλ-
θεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενεν, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν
του, ἡσπάσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἀλύσεις, καὶ προήλασεν ἐπὶ
τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τὸν
ἔδωκεν ἵππους καὶ χρήματα· ὁ δὲ δραπετὴς διαβάς οὕτω τὸν πο-
ταμόν, διῆλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυίας, καὶ ἤδη
ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ μοίρας
Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐτοιμότητά τοῦ πνεύματός του, ἐσώθη ἀπὸ
τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην
τινὰ, κατέβη ἀπὸ τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὁπως-
οὖν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ῥόπα-
λον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροςποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐ-
τοῦ τὸν πῖλόν του καὶ τινὰ τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὴν

πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακρὰν, ἐνῶ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτὸν, ἀπατῶμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρεικέλου. Φθάσας εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὠδηγήθη εἰς Κίεβ ὅπου ἔδρευεν ὁ μέγας τῶν Ῥώσων δούξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδεις Ἀνδρόνικος περιποιήθη τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἥθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγρην τῆς ἄλλης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγματεύσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ῥώσων, καὶ, λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἑφοδὸν τῆς Ζεύγμης, συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἡγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρὰ κτῆρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε ἀποκτήσει ἔτι υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερράτικοῦ, ἐσκόπει καθ' ἣν εὐρισκόμεθα ἐποχὴν, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ Οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὅποιον ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυσηρέσκει ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς ἐσκέπτοντο, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἤττον ὅταν προσελκλήθησαν νὰ ὁμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὥφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιούτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα,

ὅστις ὅμως, γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῷ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικῇ καὶ ἐντιμῶν τιμῶν, ἀναθεῖς αὐτῷ τὸ δεύτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεῖς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ἡὐδοκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ῥαιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ τὴν περιποιηθῆ αὐτὴν, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του, καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ θέρος παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἵπποτικὰς πανηγύρεις· ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγνότητά καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος, δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔδιδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα. Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν, προσέτιμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον, ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρωμένην, καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φράγκοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος, καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυνεν, ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τῆς Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, διέτριβε νέα καὶ ὠραιοτάτη βασιλὶς, ἑλληνὶς τὸ γένος, συγγενὴς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο διζεγγόνῃ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη ἦτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ'. καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενὴ τῆς ἡράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἶσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουὴλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν, νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μα

θῶν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον, φεύγει ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὅλην τὴν ἀνατολὴν ὡς παλλακὶς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστὴς αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδὶν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλὰς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἔδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὐρὼν ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνείας σουλτάνῳ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἄτοπα· ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνειδήσιν, διότι ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἐκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαβὶδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρὰς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφῆτης βασιλεὺς, προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ πρὸς τῆς Ἰουδαίας, νὰ φονεύσῃ ἕνα Ἀμαλικίτην, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῷ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἠδυνήθη ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουήλ. Ἀλλὰ ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν, καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδαν ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρὸς· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνου του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερῶρου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος, μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν ἀπεφώνησε ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῆ εἰμὶ ὅταν πιστὸς τις ὑπῆκοος, ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαιμὸν, τὸν σύρει μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξάίσιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε

τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀπεμάχρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόνην, τὴν ὑπὸ εὐφώρων ἀμπελώνων περιεστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνου τῷ 1180 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προσκλήθη ἡ γνωστὴ ἤδη εἰς ἡμᾶς δυσἀρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσἀρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνῇ μακράν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλειν ἀ τηρήσῃ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὥμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχῆσαι ὑπὲρ αὐτοῦ, παρεπλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν τοῦ διὰ ῥητῶν τοῦ Δαβίδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥστε νὰ ὠριμάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδιαιτητὴς αὐτῶν. Ἀπεναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηνύσθη, ὅτι ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ Καισάρισσα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστὸν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνῆς. Οἱ ὁπαδοί του εὐαριθμοὶ ὄντες κατ' ἀρχάς, ἡύξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὠμίλει εἰρὴν περὶ θρησκείας καὶ πίστεως, καὶ δὲν ἐφόρει εἰρὴν ἀπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον μεγαλοπρεπέστερον μὲν ἀνεδείκνυε τὸ ἀνάστημά του, ὑπεμύνησκε δὲ τὴν πενίαν καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἀγγελοῦ ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ἠτομόλησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόνα. Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν

πρόσβυς ὁ Γεώργιος Εἰφιλίνος, εἰς τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλά παρὰ βασιλέως, εἰς πεισθῆναι ἐπανεῖλθαι ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Εἰφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὄπλα, εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς ἀποβάλλῃ μὲν καὶ τιμωρήσῃ τὸν πρωτοσεβαστὸν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψῃ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, αὐτὸς δὲ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαιτήσις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας κῆτομόλῃσε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, μετ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἅπασα ἐστασίασε καὶ ἀναφανδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν εἰς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ ἀπελύθησαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλῃ πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἀπάντων τῶν μεγιστάνων, οἵτινες περιστοιχίζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἶδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἡδύνατο βεβαίως δι' αὐτῶν νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὄπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι, καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὁπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἡδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκαιῶς περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα προστάτην αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγάγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ὅστις ἐπε-

ρεῖδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέ-
δωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦν-
τος μέχρι θανάτου αὐτούς· καὶ ἐνῶ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς ἀ-
σιανῆς παραλίας, προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ
στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐν-
τεῦθεν φοβερὰ ἐξερράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὄλων τῶν δυτι-
κῶν. Γυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθε-
νεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι
εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐληλατήθησαν· αἱ
ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος
ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς· οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιδάντες
εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινοτάτης
λεηλασίας ὄλων τῶν παραλίῶν τῆς Προποντίδος, διὰ τῆς κατα-
στροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δηρώσεως πολλῶν πόλεων
τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὄλων
τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ὅσα ἀπῆντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ
πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐλληνικοῦ ἐμπο-
ρίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περικωρίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς
κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς.
Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ το-
σούτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παροξυνόμενα, ἐκορυφώθησαν διὰ
τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν
ἐκ τούτου καταστροφαὶ δειναὶ καὶ ἀνεπανόρθωτοι.

Τοιοιουτοτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀν-
δρόνικος Κομνηνός. Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πα-
ραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε
τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀποκατέστησεν ὅπως οὖν τὴν κοινὴν τάξιν
καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσευχήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ
τοῦ τάφου τοῦ Μανουὴλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ
Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς·
ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ
αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφάνετο, ὅτι θέλει ζῆσει, καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ
ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὀρφανοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ
οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὁπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρί-
ζωνται, ὅτι τὸ ἐτοιμόρροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῇ

παιδὸς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμῶν πολῦπειρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδάχθεις τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἡδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὤφειλον νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς ὁ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐνώσῃ τὰς παρακλήσεις τοῦ μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάρχοντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχυρᾶς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν περάσῃ εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγεννοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδαν Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη ἐνθυμοῦνται διὰ νὰ τιμωρήσωσι, διὰ νὰ ἐλεήσωσι δὲ ποτέ. Ὅθεν ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσέγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρόνικου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουὴλ, νέος χρηστὸς καὶ εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πράξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προσέτιμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ, τυφλῶς ὑπείκοντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀπόδειξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουὴλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ υἱὸς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτώμα της ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἐμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον, ἵνα περιῦbrisθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρόνικου συνάρχοντος, ἡ τύχη τοῦ Ἀλεξίου παρέσχε νέαν ἀπόδειξιν, ὅτι ἀπὸ κακούργους χεῖρας, οὐδὲ ἡ κακουργία δύναται νὰ σώσῃ ποτέ. Ἡ σύγκλητος ἀπεφάνητο ὅτι ἡ διπλῇ ἐκείνῃ βασιλείᾳ εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρχουμένη δὲ εἰς τοῦτο, προσεψήφισεν, ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς

θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότης, ἀφοῦ παρετήρησε τὸ πτώμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακράζας αὐτὸν μὲν πατὴρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἐταιρικὸν γύναιον.» Ὅποσον ὁμαλῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικιότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῷ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνοι. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ὁ διαπράξας ταῦτα πάντα ἀπέδειξε μετ' οὐ πολὺ, ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς θείας δίκης φόβος κοιμᾶται μὲν πολλὰκις εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκλείπει ὅλως ἀπ' αὐτῆς. Διότι ἐπὶ τῆς τελετῆς τῆς στέψεώς του, μέλλων νὰ διέλθῃ ἐν παρατάξει διὰ τινος ἐκκλησίας, δὲν κατεπείσθη νὰ πορευθῇ κατὰ τὸ ἔθος βράδην, ἀλλ' ἔδωκε πάνδημον καὶ φοβερὸν τῆς ἀγωνίας αὐτοῦ μαρτύριον, ἀπὸ ῥυτῆρος διελάσας. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπῆρτησεν ὥστε ἡ ἐκκλησία νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁπαδούς του τοῦ ὅρκου τὸν ὁποῖον εἶχον ὁμοσεῖ εἰς τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ εἰς τὸν οἶκόν του. Καὶ τὸ θλιβερόν εἶναι ὅτι ὁ πατριάρχης ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην.

Ἄλλ' ἐὰν τῶντι ᾤσθάνθη τύψιν τινὰ συνειδότης διὰ τὰ προπεπραγμένα ἀνοσιουργήματα, τὸ αἶσθημα τοῦτο δὲν διήρκεσε βεβαίως πολὺ. Πρὸ πάντων δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγνὴν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἐκεῖνον ἐραστὴν, «ἥδη γὰρ καὶ φρενῶν ὑπετίμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλως λειότητος ἐραστοῦ, τὸν τραχὺν ἀπέστεργεν» ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καὶ ποτε, φασὶ, καθ' ὕπνου φαντασασμένη τὸν νεανίαν, καὶ ὦ Ἀλέξιε ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή.» Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινότερων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγε ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλὰς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλητέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἐπραξεν καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῶς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ

Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ, προετίμησε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μηδὲν ἕτερον παθὼν, ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου, ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὅρκου ὃν εἶχεν ὁμόσει πρὸς τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτόν, ἢ ἀπλῶς ὑποπτοὶ ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινὸς, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καισάρισσα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δούξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοί, ὁ Θεόδωρος Κατακουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδάς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μιχαὴλ ἐν μυρίαις μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς, ὥστε μία ἐβδομάς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ἐλογίσθη εὐτυχὴς τῶν χρόνων τούτων ἐποχὴ. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μανουὴλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττη ἐπὶ τοῖς γινομένοις. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναῖκας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν πραττομένων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὥς ἐβεβαίῳ, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτόν μόνον μακελλαρίου καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἐψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαίρεσιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὥς πολλάκις εἶπομεν, ἀλλόκοτον κράμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν ἐνῶ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνῆς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑ-

πουργημάτων, ἐτιμώρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προσέζας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσαρέσκειαν τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, αἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παράσχη ἐπωφελεῖν εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσε τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπτεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ Μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἀπλοὺς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ὅση μέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκακούργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσε τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἶπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖται νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἀπάσας τὰς προϋπαρχούσας τοῦ κράτους συμφοράς, θέν ἡδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκίνη ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἐτέρου καθ' ἑλίων τῶν μεγιστάνων καταδρομῇ, ἥτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους νὰ ἀντιπαρτάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἱ μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτατον νὰ εὕρωσι πρὸς τοῦτο συνεργοὺς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ μεγιστάνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἰκοθεν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στάσεων, εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ

τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδὶν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἰς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς Ῥωσίαν, δραπετεύσας ἐκείθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β' ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων οὔτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ἐβουλεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτάσεις τοῦ πρόσφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρόνικου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων, οὔτινες ζητήσαντες καὶ εὐρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον, δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἠλπίζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας, ἀλλὰ ὡς σύμμαχος ἰθαγενεὺς μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἐνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλεόνασιν πιθανότητος ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προσήχθη πρὸς δυσμὰς ὡς ὧν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος· ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινούπολιν θαλάσσης, ἀνεκάγχασεν εἰπὼν· «ἡ δὴ ἄριστος κολυμβητὴς, εἴπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατακυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν, ἀπνευστὲ διεξέδω περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμόν.» Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τφόντι ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδικηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολὺς· 80,000 πεζοί, ἐν οἷς ὅμως μόνον 5,000 ἱππότες, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἦς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομητῶν Ρικάρδου καὶ Ἀλδοῖνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐπιδόξου αὐτοῦ διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ γναύρχου Μαργαριτό-

νου, ἀπεβιδάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σύνθηες εἰς Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ῥωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. Ὅτι δὲ χαρὰ κτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Βρανᾶς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν αὐτῆς, προστίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἐκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν, παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρράχιου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 αὐγούστου, μηδεμίαν ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 αὐγούστου ὡς αὐτῶς ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτον μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ ἀτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ἥτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ βυζαντινοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἐκ μόνου τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία ἴσως δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ἐκα-

τονταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα, ὧν ἐν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφὴ. Σώζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ἀγκῶδες ὕψος, καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει πολλὴν περὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν, καὶ εὐφυΐαν, καὶ ζωηρότητα, ἧς ἔχνη δυστυχῶς σχεδὸν δὲν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλεόν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωολάτρου, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὃπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ λεπτότητα περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς, ἐντελῶς ἀλλοτρίας τοῦ Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἔνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαβὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωριζέτο εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμὸν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν « ὁ γὰρ τοι στρατηγὸς δεινῶς ἦν κοιμᾶσθαι, » ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἓνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα « οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (ψιλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμεπυόν τε διὰ μέσης τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἐλόντες ἐκύδαινον· καὶ γραφὴ εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρᾳ καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἰροῦσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱππάρια δυστυχῇ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς· ὁ γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προσηκόμενος οἷον εἰς λύτρον αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώκουσιν. Καὶ

αὐτίκα θρίαμβοι πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὄν ὅτι περ αὐτὰ εἶλον, καὶ τὸ σκιάδιον ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ δις αριστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καὶ τινες σφῆκες, ταχὺ καθ' ἡμῶν ἐπτερεύξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, καρδοκοῦντες τὸ ναυτικὸν κατὰ τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμῶθεν πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκτὶ ἐπιθραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεται τις ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱππέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβεντζούνων ἔθνους, ὃ δὴ πολὺ καὶ τεθαρρῆμένον παρείπετο τῷ Σικελικῷ στρατῷ, πλείονων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν· ὑπὲρ τοὺς δέκα γάρ· καὶ πίπτει μὲν οὐδεὶς, ἐναγώνιοι δὲ οἱ Λατῖνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον, οὐκ οἶδα τίνων περιγενόμενοι.» Ἐδίδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ τὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν· διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἡδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον, νὰ περιπέσῃ, δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ζωὴ.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὀπλοφορίαν ἐπιτῆδειοι, προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως, συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἄλλ' οἱ παραμείναντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπραττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρά ὡς αὐτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τεῖχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τε τῆς ξηραῖς καὶ τῆς παραλίας, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους, ὅπερ ἡδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῇ ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκατελείφθη δὲ οὐδ' ἔξωθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ Πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνης, παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ

καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλὰς. Τοιαύτη ὁμως ἦτο ἡ ἠθικὴ παραλυσία ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ ἄρισται τῶν προαιρέσεων ἡ ἐματαιοῦντο, ἡ εἰς κακὸν ἐπὶ τέλους ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἄλλαχοῦ ἐπορεύετο, ἴσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι, προετίμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὁπωςοῦν πρὸς ἓνα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος.

Ἀλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου, πρὸςφορον νομίζομεν νὰ εἴπωμεν πλεονέτερά τινα περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τούτου οἴκου, ὅστις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἤκμασεν ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἡ, καθὼς τὸν λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυροζούμης, ὡς στρατηγὸς ὁπωςοῦν λόγου ἄξιος κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτήρ, ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος, α ἄνθρωπος πολυμεμφὴς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα,» εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουήλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ ὠκονόμουν τὸν ἑαυτῶν φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἀγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιοτέρον ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὁπωςοῦν ὄντες τὴν κακίαν, ὑψοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὢν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄνθος κακίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλῆτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαιτάτος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγα-

νακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμᾶτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατάστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμῆσαι ὁ ἀναγνώστης μανθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἀγιοχριστοφορίτης προήχθη τῶντι ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς ὑπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστής τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται βραδύτερον Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουὴλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπέδιδξε, καὶ τὸ παράδοξον γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλαῖ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλώρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμενας. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτὸς τῆς ἐπικουρίας ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμη μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαβίδ Κομνηνοῦ, ἐπεμψεν ἄλλεπαλλήλως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τὸν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουὴλ Καμύτζην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους· ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαβίδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται μήπως αἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, φύγωσι καὶ μείνει αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἰς δὲ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτοὺς ἀμηχανίαν, ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὠμολόγουν, ὅτι ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβαλεν αὐτοὺς, ἐξώρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεύσει ἀπάσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμενοι νὰ ἐπαγάγωσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀνέβη εἰς ὑψωμὰ τι τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην

μάχην, γινόμενος παίγιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμηκτύριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι, καθελὼν αὐτάς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλῶς ἐκείνου χώρου, αὐτὸς προσανέβη αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἔπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἐλεεινὸς ὁ Δαβιδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὁπόσον εἶχεν ἐξαχρειωθῇ τὸ γένος αὐτῶν μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἐμέμφορτο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος, «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μὴδὲν ἕτερον πράττων. Ἦκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὃν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ, καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ, «καὶ ποῦ νὰ τὰ εὔρω,» ὑπετονθόρυζε, καὶ ἔδιδε μὴδὲν, καὶ ἐντούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθραύετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῇ, αὐτὸς δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἤξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν, παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιούτου καλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῶ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινὴ. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ, ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ, ἔδειτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσαχθῇ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαβιδ ὁμῶς διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ αὐθημερόν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαία ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι, ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου, ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε, καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος, καὶ ἐξέλιπεν οὕτω ἡ τελευταία ἐλπίς ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλι-

σκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον κτύπησεν ὅτι οὐδὲν ἔπαθεν κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλευῶν αἷς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαινόντα ἄτοπα, ἠπειλοῦντο, ὅτι θέλουσι δαρῇ ἢ τυφλωθῇ, ἢ ἀνασκολοπισθῇ, ἐνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῶ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαβὶδ παραίνεσιν, αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε, καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλλεται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ ὄπλα, καὶ νὰ ἐπιβαίνει ἐπὶ ἵππου εὐγενοῦς, περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ προσφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως, ἡξέυρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις, αἵτινες τὰς μὲν ἐπάλλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμνου τῶν φυλάκων, ὁ πόρρω ἰστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως «ἄκουε τὴν γραῖαν.» Ὅταν ἤλθον νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμῶμενος, καὶ ὑμᾶς ἔσωθεν.» «ᾧ παίγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφατόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύνουν βασιλέα ἐξέφευγε.» Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι ἂν καὶ ῥηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῇ καὶ περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἣν ἐξήνεγκεν ἐκ διαλειμμάτων τοῦ νὰ ἐπιτηθῇ ὁ τῆς ἀλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως οἰανδήποτε ἄλλην λαμβάνων τύχην, εἶναι τοσοῦτον τῆς προδοσίας συγγενεῖς, ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

Τοιούτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ, εὐκόλως θέλομεν ἐννοῇσει πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλᾶς, ὁ Ἀβούδιμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἀγιοεμφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος, καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες, εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀ-

πελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαβίδ· οἱοι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυρράχίου ἔτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέπραττε, καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χονναβίται, ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 αὐγούστου οἱ πολέμιοι ῥήξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος, εἰσώρμησαν ἀπανταχόθεν ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβεράν-ταύτην στιγμήν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνεύομενος τὸν στρατηγὸν Δαυίδ.

«Τοῦ τοίνυν τεύχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπείπερ ἡμέρα διέφαισε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρώνειον χάσμα οἱ τε ἐχθροὶ οἱ τε ἡμέδαποί, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμμύσασσι ξύμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου θρασὺς ὁ στρατηγός, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότας τὸ τεῖχος οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὡς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντιστήσῃ, τὸ ἐκ τῶν ὀπλων, καὶ ἔως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέχρι λόγου θρασὺς ῥηξήνωρ, τῇ τοῦ τεύχους ῥήξει διεκόπη τῶν αὐχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἄμα γὰρ δόρυ ἐσκέφατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναρρίχσασμένου τῶν τινὸς πλωτῶν, οὓς ἀνδρικούς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιούς ἢ τοῦ Σιφάντου ναῦς ἐπλώϊζε (πειρατῆς δὲ ὁ Σιφάντος, ἐκὼν προσχωρήσας τοῖς Σικελοῖς κατὰ τινα ῥήτρην τὴν συνδόξασαν· ὅς καὶ ἡμᾶς ἐλὼν ἐξένισε, — ῥητέον γὰρ οὕτως — ἐπὶ νεὼς τῆς κατ' αὐτὸν, ὡς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα) ἅμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαβίδ, καὶ ἅμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτὸν συστείλας ὥρας, ἔδειξε μετὰφρενα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένη βοῇ τὸ «Κομνηνέ, στάμα καὶ πέζευμα», ὃ δ' ἐπιτελεύτιον οἶον ἀντιμύξας τὸ «καθαλλίκευμα» καὶ τὸ «καθά μὲ βλέπετε», ἐπόθει μὲν ἴσως παρατυχεῖν πού τὸ τηνικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πτερύζεται εἰς ὅρος εἴθε ἢ εἰς κύμα πολυ-

φλοίσβοιο θαλάσσης, ἤρκεσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμιόνῳ, ἥ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προφεύγων, τρυφερὸς ἰδεῖν, εὖυφος τὴν ἀναβολὴν, ἄτριπτος ὅπλοις τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι, εἶχεν ὡσεὶ καὶ κτίλος ἐφεπομένους τοὺς ἅπαντας παρὰ τι ὀλίγον· ἦσαν γὰρ ἐν τοσούτῳ πλήθει καὶ μεγάθυμοι ἄνδρες, οἳ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἀνετα διώκειν ἑαυτὸν εἰς φυγὴν, οἱ μὲν ἔπесον μακαρίως καὶ εὐγενῶς, οἱ δὲ γενναῖα δράσαντες ἐνδεδιώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βαρβαροὶ κατεσείσθησαν ὑπὸ τινων ἡμετέρων πολιτῶν, οὐκουν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὴ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δείγματι πανικῶ τῷ τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως οὓς καὶ ἐκτὸς ὤρμαινον σίνεσθαι, εἴπερ ἀφίεντο. Ὁ δὲ ἐτροχαλώθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἐφῶν πυλῶν, ἃς ὁ στρατηγὸς ἀνεωγμένας ἔφθεν τοῖς ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείδουσιν ἄπονον, ἐπειδὴν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐάσαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὲ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πυρέσσειν, ὡς οἱ ἀκηκοότες διδάσκουσιν. » Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φεισθέντες μήτε γυναικῶν μήτε παιδῶν μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπων, καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τίμιον ἡδύνατο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροὶ, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμωσαν εἰμὴ τὰ εὐρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῶ πολλοὶ συγκατεκάζησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, κατέπαυσε τοῦτο τοῦλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγωδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ καὶ ἱεροῦ ἀνδρὸς, ὅστις προῖστατο τότε τοῦ τῆς

Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης τὸ μὲν διότι ὅλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μηδὲν δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνεύουσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ -αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὐελπὺς ὅτι ἴσως ἀποβῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπίς αὕτη. Δι' ὅλης τῆς πολιτορχίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλλων τὰ ἐκάστοτε γινόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουίνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περὶ σωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπὶ τινὰς ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρι οὗ ἐνέβαλεν καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οὔτινες, κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη, ἤρπασαν ἀπὸ τοῦ πώγωνος τὸν πρεσβύτεν καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψαι τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἵπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δῆμιοι αὐτοῦ ἓνα τῶν πειρατῶν, οὔτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅστις ἔφιππος ἱστάμενος, παρεμόνευεν ἀξίαν λόγου τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον, ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλεόν κοπιᾷ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χεῖρονα κακὰ. Τυφόντι ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν ἀφέθη νὰ καθήσῃ ἐν τινὶ μικροκαλύβῃ, καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν, καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὗ πλείστην εἶχε

χρεῖαν ἡ ζέουσα αὐτοῦ καρδία, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς ἱππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θεὰ ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβιβασθεῖς δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζήτηθη λύτρα τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μηδὲ ἄμμου ἢ χώματος δρᾶκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτον χρημάτων πλήθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου ὅστις προῖστατο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἥτοι ἑπτὰ χιλιάδας διακόσια χρυσᾶ, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθές ὡς πρὸς ἄρπαγὰς τινας καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν καλὸν κάγαθόν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῇ λαβὼν παρὰ τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῇ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καραδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπελπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὅσολον παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκείνον ὅστις ἐγένετο πρωτοεργὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἶά τις ἐρυννὶς τραγωδικῇ ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δᾶδας, διότι ἦτο ἤδη νύξ, ἤρχισε νὰ ἀναθεματίζῃ ἐπανειλημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἷτιον τοῦ φονευτέου αὐτὸν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκείνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος τὸν συνελάμβανε, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὦν τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ· ἀπρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, καὶ ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἡγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασσον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἴχεσθαι.» Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ, μετὰ

πολλῶν ἄλλων συναιχμαλώτων, ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας «μισῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον». Ἐκεῖ παρέμεινεν ὡσαύτως ἡμέρας τινάς, μέχρις οὗ ἀποκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὖρε δὲ τὸν ἱερὸν οἶκον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, καὶ ἄνω κάτω γενόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτὸν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα, τὸ δὲ χεῖριστον ἀσχημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἄσυλόν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφινον αὐτὸν ἥσυχον οἱ ἀλιτήριοι. Ἐνῷ παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τράπεζαν, ἐκεῖνοι, ἀεγγίσαντες, εἴτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἑδραν γυμνώσαντες καὶ εἰς ἔκκρισιν ὑφίζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιττὰ τῆς γαστροῦς, ρυῖσκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγούς σταφυλὰς (διότι φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπῇ εἰς πολλὴν σταφυλοφαγίαν.) Καὶ ἐποιοῦν οὕτω.»

Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἐβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδεινα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἀρπαγαὶ καὶ τὰ χεῖριστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινὸς μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἄλωσις, ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κομητῶν. Πᾶσαι ὅμως σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀνηλίσκοντο, οἱ δὲ πολλῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, ῥιγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος, περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ талаίπωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, ἵνα καλύψωσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὅπόσον ἡ ποικίλη αὕτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκιρῆ πάντοτε τὸ ἀστεῖον μετὰ τοῦ τραγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυμνοί, ἐπιφέρει. «Καὶ εἶθε μὲν γυμνοί, ὡς ἂν που ἐλεοῖντο ἐκ τῶν γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφιζόμενοι τὴν ἔνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως κατ' ὄψιν αἰσχρὸν, οὐκ εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἐκάστω, εἰ καὶ ἀναλλον, ἀλλ' οὖν τινα

στολὴν ἀφοσιούσης, ὁποῖαν ἰδὼν ὁ μὲν ἔξω πένθους γελάσει· ἂν διὰ τὸ σκηνικώτερον, ὁ δὲ συγγεγευμένος τοῦ πάθους οὐκ ἂν ὀκνήσει μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐτρύπησέ τις ψίαθον καὶ περιβαλόμενος ἔκρυπτε μόγις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἡγάπα οὕτω καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἐτέρους παραβολῇ, ὅσοι τὸ κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθά τι παραπέτασμα προθέμενοι, καὶ κρύπτοντες ἅπερ ἔχρῃν, ἤρκοῦντο, μὴ ἔχοντες ὅ,τι πλέον δράσουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ πάθους ἐκοινώνουν τοῦδε, τί δὴ ἔλαμπεν ἥλιος ὥς καὶ τοιαῦτα καθορᾶν;» «Αἱ δὲ κεφαλαὶ τοῖς μὲν πλείοσιν ἦσαν ἀκατακάλυπτοι, τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὥς ἂν ἔχοιμεν τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοις δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς οὐκ εἶχεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτὰς διὰ τὸ ἄρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῖος ἂν τὴν λύπην γένοιτο, τῇ ποικιλίᾳ τῶν βλεπομένων συμπεριαγόμενος. Πῖλον μὲν γὰρ ἀσκητὸν περιτεθεῖσθαι οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτουν· τῶν δ' ἄλλων οἱ πλείους ψίαθων πλέγματα ἢ σχοίνων ἢ καλάμης ἐσχεδιάζον εἰς τοιαύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ καπνοδόκην, τὰ μὲν εὐρῶτος καταβοσκησαμένου, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρβαρικὸν ἄθυρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρήματος ὁ πῖλος, οἷα καὶ τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερεύγηται συμβολήν. Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμάτων, ὧν πολλοῖς ἐνέλαμπον, ὥς οἷα τινες πορφύρεοι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἐξ αἵματος λύθρῳ, θέαμα καὶ δυσπρόσοπτον καὶ δυσείκαστον, τὸ μὲν οἷς ἐκ νερτέρων ἤκειν ἐδόκουν, σκιαὶ τινες αἵσσουσai, τὸ δ' ὅτι τοὺς κατὰ φύσιν χαρακτῆρας οὐκ ἔτι εἶχον διὰ τὸ ἔνδον που ἀναχωρῆσαι ἢ καὶ τέλεον ἐκλιπεῖν τὸν φίλιον χυμὸν, δι' οὐπερ ἐξανθεῖ τὸ ἐρύθημα. Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πᾶν ἐν τούτοις φίλτατον· καὶ ἕκαστος ἀνθρώπα ἕκαστον, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴη, διὰ τὸ κατὰ χροάν πάντων ὁμοειδὲς καὶ διάφορον κατ' οὐδέν.»

Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὅσάκις ἀπῆντων αὐτοὺς οἱ κατακτηταὶ κατέπτυνον, ὥθουν, ἐσκέλιζον, κατέβρεχον ὕβρεις καὶ ἐμυκτῆριζον αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχεν ἐκστρατεύσει ὁ τοῦ βσιλεύως υἱὸς Ἰωάν-

νης, οἱ δὲ ταλαίπωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλάκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθει ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοῖωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς, ἐνῶ ἐκεῖνος διέτριβε περὶ κυνηγέσια ἐν Φιλιππουπόλει, ἥδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμοὺς καὶ κολαφισμοὺς, λέγοντες ἐν εἵδει ἐπωδῆς· ἀέλθῃ Καλοῖωάννη· ἐλθῃ Καλοῖωάννη.» Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν ἀπῆντων τινὰ σκυθρωπάζοντα, ἀδιάβολε, τί στεναῖεις;» τὸν ἔλεγον, ὡς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐφ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἐὰν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, αὐτὴν γελάς, ὦ διάβολε» ἐκραύγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελά τῶν λατινικῶν πράξεων, ἢ ὅτι ἀγαθὸν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἂν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῇδε κἀκεῖσε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχείρουν νὰ εἰσέλθωσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιοῦντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἡ σκηνὴ μετέβαλλεν ὄψιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων κατηναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσανοι ἀκρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα καινότροπα κακὰ ἐπὶ χρημάτων ἐκφάνσει καὶ δόσει· ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναρτήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ καταφοραὶ βαρεταὶ πληγῶν, ἕως ἂν ἡ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθομένων οἱ δήμιοι, ἢ ἐλεήσωσι.» Τινὲς δὲ καὶ ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλεσμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφοῦ ἐπανελημμένως βασανισθεὶς, πολλὰ μετὰ ἐκάστην βάσανον ἔδωκε χρήματα, ἔπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπέιλησεν ὅτι θέλει καταμηνῶσαι τὰ γινόμενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὁμως αὐτὸς οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλὴν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη που ἐκκοπεῖσα, ὁ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερρίφη νεκρὸς ἀβόηθητος.» Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλῆσαντες αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰσερχόμενοι ξιφῆρεις, ἐνῶ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεσταίαι, καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπαίζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Τί παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἐὰν τὰ μετὰξὺ τῶν δύο φύλων

καὶ ἐκκλησιῶν μίση ἐκορυφώθησαν ; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλῃ χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πραττομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τινὰ δείγματα μετριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὅποια ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. « Ἐγὼ καλὸν τι ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων εἶπεῖν, λέγει π. λ. χ., ὅτι φονεύειν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβαλλόμενοί τινες ἀπέσυρον αὐτοὺς ἔξω γούν, καὶ οὕτω καθήρουν. » Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα ἔπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαία ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας, τὸν κόμητα Ἀλδοῦνινον. « Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλόν, εἰ καὶ ἄλλως εἶχέ τι καὶ κακὸν συμμιγές, παρὰ καὶ καλῶ κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρος τοιοῦτον κερασσαμένης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ λατινικὸν ὑπούλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ συχρὸν αὐτοῖς ὑπ' ὀδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἅπαν τὸ πολιτικὸν κατασφάζασι, καὶ τὸ ἐδὴ τί κεφαλαὶ ἐπικαθῆνται τοιούτοις σώμασι ; καὶ ὅτι τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρασιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρακλητεύσομεν τὸν ῥῆγα, (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδὴ) καὶ πεσοῦνται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντεισικισθῇσονται δὲ κατὰ μόνας Λατῖνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν ἀκόλουθοι τούτοις ἀπειλαὶ καθ' ἡμῶν, καὶ ῥίπισμα ὅσαι ἴσθαι τοῦ κατὰ τὸν κόμητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθὺς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κοπιᾶν καὶ λαλεῖν, καὶ ἐποιοῦμεν οὕτω συχνά, πολυτρόπως πονούμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτοῦντος ἐπέιθομεν, καὶ τοῦτο πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ῥέπειν ἐκεῖσε· καὶ οὐ πρόφην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευταῖον παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὀμιλίαν, ἀλλὰ δημηγορίαν) γενόμενοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ οὐδὲ καλακείας ἀπὲς σχημένοι καὶ χαριεντισάμενοι, καὶ ἐμβριθῶς δὲ τι λαλήσαντες καὶ μεμφάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλύδων λατίνων δεινότητα, ἔπαινον δὲ τῶν Θεσσαλονικέων προενεγκόντες καίριον, καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἀρμοσάμενοι, καὶ οἰκονομήσαντες πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατὰ τι ἀμυδρὸν ἀπήχημα γραφικῆς ἐλέγχσεως καὶ ἐπιτιμήσεως καὶ παρακλήσεως, οἱ καὶ κατὰ καιρὸν εἰρήνης ἐπὶ τῶν

ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν τὰ εὐαγγελικά εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα, ἐβεβαίωσαμεν τὸν ἄνδρα, καὶ εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγάγομεν διομόσασθαι ἢ μὴ μῆκετι φόβον ἐπαρτηθήσεσθαι φόνου ἢ τινος ἑτέρου κακοῦ τοῖς ἐαλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, εἰς ὅσον ἦν ἐγγχωροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρὰ γε τοῖς οὕτω μισορωμαίοις Λατίνοις.»

Ἄλλ' ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ κάγαθου ποιμενάρχου τῆς Θεσσαλονίκης, αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἔπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόδοξοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπεκράτει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς *ἀγριολατίνους*. Ὀνομάζει αὐτοὺς *Ὀζόλας*. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῇ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς;) Ὀμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπίεσεων ἃς ἔπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων, βεβαιοῖ ὅτι *«λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀπέπνιγον.»* Διότι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέμιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμενίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ἕια μάλιστα κρέατα κατάχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ βρασματίαν οἶνον πολυποσία, οὐκ ὀλίγον ἐπροξένει εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐστάθιος ἀνομολογεῖ τούτου ἕνεκα ἐπανελημμένως χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βρασματίαν ἐκείνον οἶνον. «Τὸν δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουίνος ἐτράνωσε, περίλυπος φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἡδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσθήκου πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιβήν. Συναριθμουμένων δέ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἶχομεν παραμυθίαν πλείονα. Ὁ αὐτὸς γὰρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστάσιν ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ῥηγός, ἐξετραγώδησεν ὑπὲρ τριςχιλίου πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἐξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὡς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔρριπτε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, εὐστροφα περιφερόμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν· ἐστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα.»

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑπο-

καταβάσει τῆς πολεμίου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλιωθέντες ἡμῖν Λατῖνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηγόμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξεκάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῇ ἐπελθεῖν· ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερέγγυοι ἐμαρτυροῦντο ἰππόται εἶναι, πεντήκοντα χιλιάσι ῥωμαϊκαῖς ἐναντίαι κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ἀντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν, οἱ μὲν ἱπποτοξόται ἦσαν, οἱ δὲ ψιλῆται, καὶ ἄλλως δὲ μεθ' ὅπλων χρήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πεζόν, τὸ δὲ ναυτικόν—ἀλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν, σὺν γε τοῖς πειραταῖς· ὑφ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς, καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπάσθημεν, οἱ δὲ, τοῦ Ἀδου τὸ στόμα συγχλείσαντος οἷς οἶμαι κεκόρεστο, ἡμιθνήτες ἐμείναμεν.»

Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ἤδη διατί τοσοῦτον ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἄλωσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι σώζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἣ καὶ προοιμιάζοντες εἵπομεν, χαρακτηῖρα ὅλως ἰδιάζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλεόν ὁ ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων, ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πειθὼν καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔκτοτε σφοδρότερον ὁσημέραι γινόμενον, ἐμελλε νὰ παραγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθῃ ἐκορυφούντο ὁσημέραι. Αὕτη αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἄλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸ τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετείναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα λόγον ἵνα καταστήσωμεν ἐμφανεστέρους τοὺς δύο τούτους χαρακτηῖρας τῶν χρόνων ἐκείνων· τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, καὶ τὴν αὐξοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρράχιου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ σε-

πτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἐπε-
 χείρησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ
 ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοσούτω
 μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλευμάτος των, ὅσῳ
 ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει αὐτόθι πτῶσιν οἰκτρὰν ὁ Ἀνδρόνικος Κο-
 μνηνός. Πρὶν ὅμως ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πτῶσιν ταύτην, ἀ-
 νάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἕτερα τινὰ γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντε-
 λέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐκστρατεία τῶν
 Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν, ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη
 δὲν ἦτο ἡ μόνη. Πολλαχοῦ ἄλλοῦ τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ
 Ἀνδρονίκου προσεκάλεσεν ἡ ἐσωτερικὰς στάσεις ἡ ἐξωτερικὰς ἐπι-
 δρομὰς ὀλεθρίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνη-
 νοῦ εἶχε προχειρισθῇ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ ὁ Ἰσαάκιος
 Κομνηνός. Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόννης τοῦ βασιλέως
 Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας· ἀλλὰ προσεπω-
 νυμεῖτο Κομνηνός διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε
 δὲ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῇ μέχρις οὔ μετὰ
 τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Δύσεως
 τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεσιτείας τῶν συγγενῶν
 αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδούκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα, ἔλαβε
 παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς
 τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως
 φόβον, συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον, κατέλαβε τὴν
 μεγάλην ταύτην νῆσον, ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλα-
 στῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῇ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ
 πολὺ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἡσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ
 καταπίσεων καὶ δημεύσεων, ἠῤῥξῃσε τὸν στρατὸν· συνεμάχησε
 μετὰ τῶν Μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ
 ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στά-
 σις, οὐ μόνον ἠκρωτηρίασεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύνα-
 μιν, ἀλλὰ ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην
 τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνός κατέστη τῷ
 1191 ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαν-
 τος Ῥιχάρδου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπω-
 λήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἱππότας τῆς δύσεως τοὺς λεγομένους Ναύ-

τας, καὶ ὑπὸ αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γίδον Λουζινιάν, τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι ἐκυριάρχησαν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡστε οἱ Κύπριοι, ἕνεκα τῆς ἐπὶ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκείνης στάσεως, ἔπαυσαν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ὑπὸ ἐλληνικῆς ἀρχῆς κυβερνώμενοι, καὶ διατελοῦσιν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἀλλοφύλων δυναστῶν.

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος ἡρωτηριάζετο οὕτω ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν ὁμοίον τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἶδομεν ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς εἶχε περιποιήσει τῷ 1172 τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν Βέλαν Γ', τὸν νέον ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχάς, πρὶν ἀποκτήσῃ υἱόν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην του Μαρίαν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλας λοιπὸν οὗτος, ὅστις ἔκτοτε διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μανουὴλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἅμα ἔμαθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν προέφθασε νὰ τὸν σώσῃ, κατέλαβεν ἅπασαν τὴν μέχρι Ναῦσου (Νίσης) χώραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατάστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου ἐκυρίευσεν τὴν Σωζόπολιν καὶ τὰς πέριξ κωμοπόλεις, ἐξεπόρθησε τὸ Κοτυάειον, καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Καντακουζηνὸς ἐστάσισεν ἐν Νικαίᾳ, ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ἐν Προύσσῃ. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ἐτιμώρησε τὴν ἡρωϊκὴν ἀμφοτέρων ἀντίστασιν διὰ λεηλασίας, καὶ ποικίλων ποινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κατοίκους· στασιάζαντος δὲ ὡσαύτως καὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυμουμένου Βατάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθανόντος μὲν τοῦ Βατάτζη, ὑποταχέντων δὲ τῶν Φιλαδελφῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ἀμφυλίων πολέμων αἱ Ἀσιάτιδες ἔγεμον πόλεις, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα πολλῷ δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἶπεῖν, ὅ

χειρ οὐκ ἐπέξῃλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἡ ἐγχώριος ἐθέριζε δεξιὰ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκπεπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθέν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἡγνοηκός.»

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ σεπτεμβρίου 1185, ὅτε ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σικελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Δυρράχιου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβαίως· ἀλλ' ἡ ἀμυχανία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μαντικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης. Καὶ ἤκουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζεται Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε, πότε θέλει συμβῆ ἡ πτώσις αὕτη, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῆ τὴν ἡμέραν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τὴν 11 τοῦ σεπτεμβρίου. Ὅθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον, ἀνέκραξε γελάσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ Ἀγγελοι ἦσαν πολλοὶ, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Ἀγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάσας ἐν Προύσῃ. Ναὶ μὲν τοσαύτην ἔδειξεν ἀνανδρείαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὥστε ἔζη ἡδὴ ἀπαρτῆρητος ἐν τῇ βασιλευούσῃ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι εἰμπορεῖ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τολμήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Τῷ ὄντι δὲ οὐδ' ἐφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενοημένος ζῆλος τοῦ Στεφάνου Ἀγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος, ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἣν ἔγραψεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ κατέστη ὁ κύριος ἐκτελεστῆς τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν.

Ἀφωσιωμένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα, δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Ἰσαάκιον Ἀγγελον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ, ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτόν, ὃν τρόπον ἤθελεν ἀποφασίσῃ ὁ Ἀνδρόνικος. Ἀλλ' ὅταν τὴν ἐσπέραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικούντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου ἥρωος ἅπαξ τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδῆσας ἐπὶ ἵππου ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολουθοῦσους του, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολὺ λαοῦ πλῆθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐμενὴς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπὸ τίνος καιροῦ ἀποστραφῇ αὐτόν διὰ τὰς ἀπανταχόθεν συμβαινούσας συμφοράς. Ὁ Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς Προποντίδος νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι ὅσον νεαρά καὶ ἂν ἦτο ἡ Ἀννα, δὲν ἤρκετο εἰς μόνην αὐτήν. Ἄμα μαθὼν τὰ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' εἶδεν ἀπροσδοκῆτως τὰ μὲν βασιλεία ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζουσαν, καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἡθέλησε νὰ κηρύξῃ ἀμνησίαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνησίαν ταύτην, ἀνακράζαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρεῖαν συγγνώμης, ἣν ὅμως δὲν θέλει λάβει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἁμαρτήματα. Τότε ἐζήτησε νὰ σωθῇ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἀλύσεις καὶ κλοιὸν μέγαν, ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου. Ἡ εὐγλωττία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἵτινες τὸν συνώδευον, δὲν ἔσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν, καὶ, ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου, παρεδόθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτευούσης. Ὁ δὲ ὄχλος ἐξεργίζωσε ἕν πρῶτον τοὺς ὁδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐξώρυξε δὲ τὸν ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν,

ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας· καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ἐπειτα ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καμῆλου καὶ περιήγαγον εἰς ἀπάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδιακόπως ὕβρεις καὶ πληγὰς. Τελευταῖον ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξὺ δύο κιόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημένοι ἐκ χαλκοῦ, λύκαινα, καὶ ὕαινα, ἀντιβλέπουσαι ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας· πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του, ἐξηκολούθουν πληττοντες μέχρις οὗ δύο Ἱταλοὶ ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον, ἀπῆλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ὅλων τῶν βασάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅπόσον οἰκτρὰ τοῦ βίου καταστροφή ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἀπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἠγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουῆλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα δι' ἀδιακόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρὸς, ἠτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐλατρεύθη ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ὠραιότερων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γυναικῶν, ἐγκατέλιπε δὲ αὐτὰς ἀσυνειδήτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ πρεσβύτης ἤδη γενόμενος, προσέλαβε διὰ τῆς βίας σύζυγον νεαρὰν, ἥτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυνάμενος νὰ ἀναφανῇ ἄξιός τις διάδοχος τῶν τριῶν μεγάλων Κομνηνῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸ κράτος, ἐδολοφόνησε τὴν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ προσέκλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβεράς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ κάλλιστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτον παρεμορφώθησαν καὶ διεστράφησαν; Ἐρωτᾷτε ἀκόμη πῶς; Διότι ἂν ὑπάρχῃ τι τὸ ὁποῖον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία εἶναι, ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περὶνοια δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἰμὴ καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ, ὅ,τι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα

ἀπειρόκταλον ἔργον, οὕτω ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσσερ ἀντιπαραβάλλει τὸν Ἀνδρόνικον ἐπιτηδεύς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ τοιοῦτοι μὲν δαιμόνιοι ὀλετῆρες διὰ μιᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατρίδας, δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριοτέρων κακιῶν φθείροντες τὰ μέτρια αὐτῶν προτερήματα, διότι ταῦτα στεροῦνται ἀποχρώσεως ἠθικῆς βάσεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν τῶν ἐθνῶν δύναμιν.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἶδομεν στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182 ἐπλησίαζεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἀγγελοι ἦσαν ἐπιφανεῖς τὸ γένος. Ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν συγγένειαν, καὶ διὰ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια πολλάκις περιεβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετὴν. Ἰδίως δὲ μετριοτάτος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὁ νῦν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν περιστάσεων βασιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις καίτοι μηδὲν συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομιμμάτων, ἐστερήθη οὐδὲν ἤττον τῆς ὀράσεως. Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν Μανουὴλ διὰ τὸ ἄδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί, Ἀλέξιος καὶ Δαβὶδ, ἰδρυσαν μετὰ τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἀννα ἔπαθεν οὐδέν· ἀλλ' ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σύζυγος διατελέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων, ἔζησεν ἤδη ἐν παλλακίᾳ μεθ' ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ, καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν ἠυλογήθη διὰ νομίμου γάμου ἢ συμβίωσιν αὐτῆς αὕτη. Τὸ πάντων ὅμως παραδοξότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς

τοῦ Δυρράχιου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἑνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζῶηρά καὶ κοινῇ, ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις ἠτύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιὸν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἔτι σωζομένων οἰκῶν τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαρρύνει ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα ἀπῆντησεν ἀντίπαλον, διηρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμνημένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέφας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χῶρόν τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμῶνα ποταμόν. Ἡ ἥττα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὀλοσχερῆς, καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ρικάρδος καὶ Ἀλδουῖνος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυρράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὐρεθεισῶν μακρῶν νηῶν· πολλοὶ ὁμῶς μὴ εὐρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἧτις ἀμέσως περιῆλθεν εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στόλος ἔπραξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον προσεβλήθη διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυρράχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τό τε Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπῆτει ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναί αἱ

νήσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἕκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γενόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνη ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιούτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὐθις δύο τινά· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμειναν ἀρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ δεύτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκείνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικρὰν τινὰ χώρας στέρησιν, ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Εἶδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10,000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γενόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερήθη τῆς ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουίνος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσῃ εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεδίδασκε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπῆρξαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακὸν, διότι ἕκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ιδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξέτελεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχὴ τοῦ στρατηγοῦ ἐκλογὴν ἢ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνην ἐμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μα-

ράνη, καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφορὰς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίσταισι σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἀρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἡδικήθη παρὰ τοῦ Ἰσαακίου, εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτὸν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν· καὶ τὸ παράδοξον ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη. Τὸ δὲ χερίστον ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ'. νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἴμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσᾶν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικικοῦ βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφοτέρω ἐκεῖνα τὰ φύλα εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους, ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαίμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θράκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἐτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187, ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῶ τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγὸς, τυφλὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κράτους γέννη ἀνη-

κόντων εἶχον στερηθῇ τῆς δράσεως ὑπὸ τοῦ μανιώδους Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ὅπως δὴ ποτε ἐσώζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόμματοι· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίζη τυφλοὺς στρατηγούς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὅχι, ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρεῖος ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἐδῶκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δεῖγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης· διότι μαθὼν τὴν ἥτιαν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων ἀάκολουθεῖτέ μοι. » Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται, οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τότε, ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην, ἀπεφάσισεν αὐθις νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολήν· ἀλλ' ὁ Βρανᾶς, συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι, κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον, καὶ περιέζωσεν οὕτω ἀπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου, ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἐσπερίων καὶ ἐφῶν χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξόδον· ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροσδόκητός τις τῶν καθεστώτων σωτὴρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερράτικοῦ. Εἶδομεν ἕνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ραινέριον συζευθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τούτου τοῦ Ῥαινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, διήλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προσέτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μὴδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα, ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον, ἀντὶ ὀπλιτῶν δὲ ἀναθιβάζοντα εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλυμμένην Ὀδηγήτριαν, ἡγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτὸν, καὶ τὸν παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδαιοτέρους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαῤῥυνθεις ὁπωςοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τε χρυσᾶ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλούτου πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅστις, ὦν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδενα καὶ φυγαδευθῇ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοί, Πισάται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαῖας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαινεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ἠὔξησαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῆτουν δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο, ὥστε καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθήκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἔνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατεστάθησαν αὐθις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἱππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζοὺς. Πρὸς τούτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ

ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ Γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφά-
σισαν δὲ νὰ στρατεύσωσι καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν
βασίλειον αὐτὴν ἐπισήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους.
Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν, ἵνα ἀντι-
παραταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ
ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλείότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς
πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμαννικὸν
στρατὸν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγὴν. Εἰς μάτην ὁ Βρανᾶς
ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς
ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμ-
βάλει κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐ-
τὸς δὲ ὁρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου, ἐπλήγωσε μὲν αὐτὸν ἄλλ' ἐ-
λαφρῶς, καὶ ἀντιπληγείς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθείς
ἐκ τοῦ ἵππου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν. Ἡ στάσις τότε διελύθη· ὁ
δὲ βασιλεὺς ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κα-
τορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν, ἐτράπη εἰς ἐστίασιν, καὶ
διέταξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ βουλούμενοι νὰ δύ-
νανται νὰ εἰσέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσι αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρό-
τερον ἦτο ὅτι παρεισῆχθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐ-
πιδείπνιον ἢ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἥτις «ὦδ' ἐ τε κάκεισε δίκην σφαί-
ρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη δικηκοντίζετο.» Μεθ' ὃ ὁ ἄθλιος
βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἥτις
ὅμως, ἀνεψιὰ οὔσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ
σώζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετὰς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ
θεάματι· καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνας εἶσιν ἡ κεφαλὴ,
«οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμαυτήν.»

Τὰ δ' ἐπακολούθησαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατὸν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ
τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔφυ-
γον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιω-
ματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἔμειναν, ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι.
Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλα-
βον αὐτὴν, διότι ἠπέιλησαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς
πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἄλλ'
ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανήρχοντο οὕτω ἀνενόχλητοι εἰς
τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτήριζον ἀναφαν-

δὸν τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαποὶ τε καὶ ἀλλοδαποὶ θέλουσιν, εἰμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῆωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συνταχθῆ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἱ τε Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετός, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιοίκους συμφορὰν, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους, ἐξαπέστείλε τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κακόν· ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὁμῶς συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλεῖστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων, ὥρμησαν δίκην χεϊμάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραί. Εὐτυχῶς οἱ Λατῖνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σχολόπων· ὥστε οἱ προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντας ὅπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὰ ὑπερβῶσιν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δὲ, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι ἐκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαιόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους· ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐρρίπισθη αὖθις ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγεὶς ὡπωδῆποτε τοῦ Βρανᾶ, ἐστράτευσε δις κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὁμῶς λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασεν ἀποθέσθαι διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχὴν, καὶ νὰ ὑπο-

ταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ Μαγκαφᾶς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἐτοιμάζετο νὰ τὸν συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελδζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρις οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμφωνίας μεταξὺ Ἰσακίου καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὁ Μαγκαφᾶς, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλει φυλακισθῇ, μηδὲν ἕτερον πάσχων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέος πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κεραυνὸς, ἡ λεγομένη *τρίτη σταυροφορία*. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβᾶσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατάλυσις τῶν ἐν τῇ Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἶδομεν ἀνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδίν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδίν ἀπέθανεν εἰς Δαμασκὸν τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἓνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μαλέκ Σαλέχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσουλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καῖρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερά ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουίνου Δ'. τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμαλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουέδωνος Λουζινιάνου. ὥστε ὁ Σαλαδδίν ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τὴν δὲ 3 ὁκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἦν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδίν, κατήσχυνε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἤξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβεράς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ νικητὴς ἐπέτρεψεν

εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ζῆν, καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσᾶ, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμενον δοῦλοι. Ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα μηδένα φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους εἰπείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοί, προέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβίδ. Ὁ Σαλαδδὶν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἔβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου τάφου καὶ θησαυροὺς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄριστος ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἦρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρύνων καὶ ἵπποτῶν. Ὁ Σαλαδδὶν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαραμύθησε τὴν θλίψιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ὅσοι εὐρίσκοντο μετὰ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὶν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμώτατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου, καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἱππότες, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὶν ἐπολιτεύθη τοιοῦτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλέκ-Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα διςχιλίων αἰχμαλώτων καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βαλεῶν Ἰβελὶν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ τα-

μείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὡς τε ἐνῶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἐξ χιλιάδες. Ὅποια ἀντίθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθείσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ μωαμεθανῶν, ἀλλὰ κατὰ καὶ χριστιανῶν πολλάκις. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἄλλ' ὅσον ἐπεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδὶν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίας πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φριδερίκον Α'. Βαρβαρόσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγουστον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκου Β'. Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φριδερίκος ἐπεστράτευσε διὰ ξηρᾶς, καὶ περιῆλθεν ἐπομένως εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὁ Φριδερίκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετὸς, ἔμπειρος καὶ ὁ ἄριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν, οὔτε γυναικας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα· ὥστε ἦτο εὐάριθμος, ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30,000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15,000 ἦσαν ἵππεῖς. Συνεννοήθη δὲ ὁ Φριδερίκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ τὰς χώρας καθ' ὁδὸν, καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἔπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρακαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεὶ διὰ τοῦ

κράτους μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φοῦριον ἢ πολίχνιον, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῶντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὧνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατὰ αὐγουστον τοῦ 1189, ἔφθασεν ὁ Φριδερίκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοὺς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέτι τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνόν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ Γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξερράγησαν δεινὰ διενέξεις καὶ ῥήξεις.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίαν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου, καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτόν τινες τῶν συμβούλων του πρὸς τὸν Φριδερίκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προηρεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. Καὶ προστίθῃσι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδίν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φριδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φαίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοῦλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ῥητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήθην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίᾳ σουλτάνου, καὶ πλὴν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φριδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῶ συνωμολόγει τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδίν. Ὁ Ἀραφχρονογράφος Βοχὰ Ἐδδίν παρατίθῃσιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσάν, ὅτι ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων, καὶ ὅτι ἂν φθάσωσί ποτε εἰς

τὴν Συρίαν δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρὸςωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἄρ' ἄγε ἔπρεπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρρίφωσιν εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς ; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγωσι δυσπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν ἰμῆπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσεν τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος, καὶ δὲν ἔπραξε σφαγὰς καὶ δηλώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει ; Ἄλλ' ὁ Φριδερίκος ἦτο ἀνὴρ χρηστός· καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φριδερίκου, ἦσαν οὐδὲν ἥττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσεν οὔτε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους, οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγρης νὰ ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φριδερίκος ἦτο σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων, οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ δυτικοί, ὁ Σαλαδδὴν οὐ μόνον φιλανθρώπως προσεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ προσέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων εἰς τὸν κληρὸν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε ; Ὅπως εἶχον περιπλακῇ τὰ πράγματα, δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ ᾔναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Εἶδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχῃ πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ζήλου τοῦ Φριδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος. «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος, κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ ὅσα ἢ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροφία ὑποτίθῃσι διαπράττεται. Λατίνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπύπτον, καὶ ὑποχείριον ἐρ-

γασάμενος, ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγη-
τον. Εἰ δὲ καὶ Ῥωμαῖος εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρεύων
γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀπο-
ξενούμενος ὡς μὴδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχύ τι
γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος θεῷ καὶ
τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῆ κατακριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ πο-
τήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα
ἢ πτεροφυλάξ ὄφης ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρω-
μάτων ἔωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἔτι τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὔ-
τως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνῃ ζωγρήσασα; Οὐκ ἐ-
πικλᾶται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἰμύλοις ἰλαρύνεται
φθέγμασι. Κἂν ἄσῃ τις χάριεν, κλαγγὴ τούτῳ ἰκτίνων, ἢ κρωγ-
μὸς κορώνης λογίζεται. Εἰδ' οὕτως εἴη θελκτήριον, ὡς καὶ πέτρας
αἰρεῖν, ὅποια τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ
φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μάτην αἰεΐδειν ἀνεβάλετο λιγυρόν. Εἰδέ που
καὶ ἀλοίῃ τῇ αἰοιδῇ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ἄσμα τελευ-
ταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἢ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται
αὖ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότε-
ρον ἄθελκτος, ἢ ὡς περ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἰκετείαν ἀ-
νένδοτος. Μόνῃ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι,
καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὀργίλως ὑπενδιδόναι πεφύκασιν. Τί δ' ἂν
κακὸν εἴη παρεικῶς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμαιος, καὶ τοσαύτην
ἀποθησαυρίσας ἐν ἐαυτῷ καθ' *Ἑλλήνας ἀνδρὲς ἀπέχθειαν*, ὅ-
ποیان οὐδ' ὄφιν αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἐπίβουλος
συνειληφῶς πάλαι ἀπέτεκεν; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἀντικρυς
παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἢν ἡμεῖς ἐλάχομεν
οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀ-
γαθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν
τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν
ὑποδύμενοι, μισοῦσιν ὡς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσή-
γορος καὶ ὑπὲρ ἔλαιον βέων ἀφορητὶ ἀπαλύνεται, ἀλλὰ βολίδες
εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοί, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομώτεροι. *Οὕτω
μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον,
καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμέν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφε-
στήκαμεν*, εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλάναις

εἰλήχειμεν οἴκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα πάθη δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φριδερίκον Α΄, ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβειων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἕλλην ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεςιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἕλληνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προστίθισιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογματικῶν διαβέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἀμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνηῆκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὐρέθησαν παρεσκευασμέναι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φριδερίκου Α΄. διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φριδερίκος, καταλιπὼν τὰς περιφραγεύσας παρόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὗρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τοὺς ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεσίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔνομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβελόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν

μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλίππουπολιν ὁ Φριδερίκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενεν ὅτι πρέπει νὰ προβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ἃς ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ βυζαντινὸς στρατός, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονησεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαιώσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν νοέμβριος, ὥστε ὁ Φριδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναβάλῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μετὰβασιν. Ἐντεῦθεν παλινώδησεν αὐθις ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φριδερίκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱόν του Ἐρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἐνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φριδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν Βυζαντινῶν δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμῆτων ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπείσθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φριδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὁμοῦς αὐτός μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῇ ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐλῇ τῆς προσήκουσας τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἠναγκάζοντο νὰ ἴστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπῆκοι αὐτοῦ, ἐνῶ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόσωποι μονάρχου ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα· καὶ προσελθόντων πρέσβεων τοῦ Ἰσαακίου, ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθίσωσι παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὁμοῦς τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀφιοποιῶν καὶ ἵπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἅκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρε-

δροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς οὐδεμία γίνεται διαστολή ἀρετῆς καὶ γένους, «ἀλλ' ὡς εἰς συμφερόν οἱ συφορβοὶ τὰς σὺς ἀπαξαπάσας εἰσελῶσιν εἰς ἓνα σταθμόν, μὴ διίστωντες τὰς πίνοντας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχούσας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας.» Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φριδερίκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του προσβολήν· διότι ὅταν μετὰ τина καιρὸν ἐδέησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδεύων νὰ μερίσῃ τὸν στρατόν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὁρεστιάδα, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱόν του Φριδερίκον, τὸν δοῦκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεῶν ὑμᾶς ἐν-
ταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναρρώσθειτε.»

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἡδὴ ὁ Φριδερίκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χρηγηθῇ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόςῳ μὲν διήρχετο χώρας βυζαντινᾶς, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν ἀπῆντησε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικεῖαν ἐφιλοφρονήθη ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξεναγωγήθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύξαντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεόθεν ἀγαθὰ, ὁ δὲ Φριδερίκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν, καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν, ὅτι ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανοὺς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς θν ὅρον ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἄρά γε ἀφ' ἐτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ δύσει οἱ καλοὶ κάγαθοι ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὔρει αὐτὸν φιλίως διακείμενον, διότι συνεννοηθεῖς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς, εἶχε λάβει χρηστὰς ἐπαγγε-

λίξ καὶ πρεσβείαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἡπατήθη, διότι ἀπήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους ἐτοιμούς ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἠπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τούρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλλει αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον. Ὁ Φριδερίκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιῶσεως, ἐφαίνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Ὁ στρατὸς τὸν ὅποιον ἤγεν ὡμοιάζεν ἐν πολλοῖς τὰ ὁμογενῆ αὐτοῦ τάγματα τὰ πρὸ μικροῦ ἔτι καταπλήξαντα τὸν κόσμον διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν. «Οἱ Γερμανοὶ, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναται τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἀμάρτημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παρὰδοξον· ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅστις ἤθελεν ἐκτραπῆ εἰς ἀκολασίαν. Διάκεινται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολῦτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σιδήρον· οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὁποίαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν.» Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου, συμβεβηκὸς ἀπρὸςδόκητον ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φριδερίκος ἐνῶ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδου (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλῆφ ἢ Γκιούκ Σοῦ) τῇ 10 ἰουνίου 1190, εἵτε διότι, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἵτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ ραγδαῖον ἐκεῖνο ῥεῦμα. Ἀμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσῆλσαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων. Ὁ Φίλιππος Αὐγου-

στος καὶ ὁ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παρალიάς τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὐγούστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ ὀκτωβρίου 1192, μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυθρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἥττον καταστάσεως ἀγριότητος. Τοιουτοτρόπως ἡ δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὐθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολῆς. Ἄν ὁ Φριδερίκος ἐπέξῃ, ἴσως ἐπετύγχανε ταύτην τοῦλάχιστον τὴν φอรὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα· ἀλλὰ, λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδίν, ὁ Φριδερίκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ. »

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, οἵτινες, ὡς ἤξεύρει ἤδη ὁ ἀναγνώστης, ἦσαν φαντασιώδεις μᾶλλον ἢ πραγματικοί, πολλαὶ ἄλλαι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπείλουν σπουδαιότερον αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ὑπαρξίν. Καθὼς συνέβαινε σχεδὸν πάντοτε περὶ τὰ τέλη πάσης δυναστείας καὶ τὰς ἀρχὰς πάσης νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν, ἐστάσισε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαϊάνδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῇ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκαιεν ἰδίως τὰ ἀλώνια, ὅθεν καὶ Καυσαλώνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χερίστον ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Οἱ ἐπανει-

λημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοὶ, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπὸ τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὁποῖον ὁμῶς ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατόπιν ἐπανάστη ὁ Χοτζᾶς Βασίλειος περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἀπλαῖς ὑπονοίαις, οἷον ὁ ἔγγονος τῆς Ἀννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτήσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τῶντι νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ αἱ συνωμοσίαι ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῇται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον ἀνεανισκάρϊόν τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον.» Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ἀπαιδίων μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώννυται, οὐπῶ πέρυσιν ἀφειμένον δονακίσκου καὶ μέλανος, ὃς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεὺς μετῆγεν ὡς ἡρεῖτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετῆει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἴπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδαλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἡπίστατο πρὸ γενέσεως.» Καὶ ἐνῶ τοιοῦτους ἐξέλεγε πρωθυπουργούς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροὺς καὶ κομψὰ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἐστιάσεις καὶ μίμους καὶ αἰδοὺς καὶ πλειστον ἄλλην ἀσωτείαν, ἧς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτὲ περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκατέ μοι ἄλας»· εἰς

δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκείνας, ἀγνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρῶτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἴθ' οὕτως ἄλλας εἰσενεχθῆναι κέλευσον.» Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους, ἀφ' ἑνὸς πλείστην μὲν ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπεξαιρῶν τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεύη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίας χρείας καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. "Ἐκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα, καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξιν, καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὡς τὰς ὁπώρας οἱ ἀγοραῖοι.»

Ἐννοεῖται ὅτι οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περὶ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθάρεσιν τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β'. ὁ Καματηρὸς, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχεν ὅμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθρέθη δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθάρσεις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἐὰν προσχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προσχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β'. Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχατόγηρων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο ἐσχατόγηρος καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιόν τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ Θεομήτωρ καθ' ὕπνους. Οὐδὲν ἦττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετὰ τινας μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον κύνόει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν τοιαύτην μετάθεσιν, ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατώρθωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Ἠκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀν-

τιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμών φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τὸν παρετήρησεν, ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτὸς, ὁ φῶστηρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχη τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμένικόν θρόνον, καὶ ὅτι εὐκατὶον ἤθελεν εἶναι νὰ εὐρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετάθεσις αὕτη. Τότε ὁ Βαλσαμών ἀναδιφήσας τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων, καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῇ τόμος ἐπιτρέπων τὴν μετάθεσιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὅμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν θριαμβῷ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὗρον ὅμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπων, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἠξέυρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατώρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγενόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὅμως τῷ 1193 καθρέθη ὀριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἦν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἕτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μεζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β'. Ξιφιλῖνος.

Καὶ ἐντούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμοὺς καὶ μάलिστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα, οἱ Βλαχο-Βούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου ἀνθίσταντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην

καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐπο-
 χῆς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων
 τούτων καὶ προσβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινὸς παρόδου,
 ὁλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Διά-
 φοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ δὲν ἠγωνίζοντο
 ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομέστικοι, ὁ τῆς ἀνατολῆς καὶ
 ὁ τῆς δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἔπα-
 θον ἥτταν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφάρη μετὰ τῶν
 ταγματῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖτ-
 τον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπεφάσισεν αὐθις νὰ στρα-
 τεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν ἰθα-
 γενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθε-
 ροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ
 μῆνα μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ πάσχα εἰς Ῥαιδεστόν
 καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἰψάλα
 ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλε-
 θρίας ταύτης βασιλείας, ἃν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐ-
 δεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος
 δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὅπωςδήποτε, κα-
 τέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ
 κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὥφειλον νὰ προνοή-
 σωσι περὶ ἐπιτηδεΐας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγὴ
 αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὅπως ἀληθὲς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ
 Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅτι ἐπεζήτησαν νέον ἄρχοντα, οὐχὶ ἐπὶ
 τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ χρη-
 ματισμοῦ. Ἐὰν προηρῶντο τῷ νῦν νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύ-
 ναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἠδύναντο, ἐκ πρώτης ἀφετε-
 ρίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ὁ-
 μολογουμένως στρατηγὸς ἐξαίρετος. Ἠδύναντο βραδύτερον νὰ ὑπο-
 στηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μό-
 νος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους,
 καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν
 Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ'
 αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ἠυφράνθησαν καὶ ἠγαλλιάσαντο,
 οἱ δ' ἠγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσάν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλητέρα

εὐεργεσία ἦν ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου στρατηγοὶ, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιδάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, οὐδὲν ἥττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλεΐφας, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥαοὺλ καὶ ἄλλοι πολλοὶ, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τὸν εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα, ἀποδεικνύων οὕτω ὅτι ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσωζεν ὅμως ἔχνην τινὰ ἠθικῆς, τὴν ὁποίαν παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξελθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύψελα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου, οἱ συνωμόται εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασιλείαν σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἅμα ἀκούσας τὰ γενόμενα ἐτράπη ἀνάνδρως εἰς φυγὴν· ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκιδόνιον (εἰς Μπεσίκ-τασί), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιαύτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνομίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ'. Κομνηνός. Ἐὰρ γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίτου ἐκείνης ἐπιβουλῆς, ἥ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου ; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικούς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἐκατονταετηρίδι θέλομεν ἴδῃ τὸν βασιλέα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν προσεπωνυμούμενον παραδόξως Ἀγγελὸν Κομνηνὸν Παλαιολόγον

Καντακουζηνόν, ὃ ἐστὶ συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσω-
μίας ὄλων τῶν βασιλικῶν οἰκῶν, ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀνατολι-
κοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλέξιος
Γ'. προχείρως ἐπωνομάσθῃ Κομνηνός, οὐδεμίαν προσφκειώθη διὰ
τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ πράξις ὑπῆρξε νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς συνωμότας
καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου
τὸ ὁποῖον συνεπήγαγεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύ-
την. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτοὺς, πα-
ρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους γαίας καρποφόρους καὶ δημοσίας
εἰσφοράς. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχι
ιεραρχικῶς, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκάστου ἀπαίτησιν. Ἐ-
πειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν,
καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἡ πολυπράγμων καὶ
πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκύασεν
αὐτῷ εὐπρεπῇ τὴν δεξίωσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν δὲ αὐτοῦ εἰς
τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μᾶλλον ἢ ὑπὸ τούτου
ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργοὺς τὸν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτσην
καὶ τοὺς δύο ἀγερῶχους γαμβροὺς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφα-
νον καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἀλλ' ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνηα
τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσιὰ ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξω-
τερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ
ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δη-
λαδὴ ἀρχινάρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὦν τοῦ βασι-
λέως, ἐκένωσε παντὸς μακροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς
ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς
καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα χρήματα. Τὰ
δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετῆρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἐξ
πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταν-
τῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν ἵνα ἐξετάσῃ τὸ φορτεῖον πλοίου
τινὸς περὶ Κερασσοῦντα ναυαγήσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύ-
σῃ πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου
εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀσυστόλως ἐπὶ δύο
μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀπο-
πέμψας ὑπέρου γυμνατέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν,

αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξύ τῶν οὕτω ληστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰονίου ἔμποροι καὶ Πισάται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἐφ' ὧν πόλεων ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Πισάται οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφ' οὗ κατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὖλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀφορμὴν, ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας μεταξύ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικίων, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδόλοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῷ μεταξύ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελτζούκοι οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλέξιου ἐξημενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δωρεῶν. Ὅτι ὅμως ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένους ἔτι ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι, ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1198 τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδixonόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὶν Καϊχοσροῦ Α' ἤρξεν ἐν Ἰονίῳ, 1193—1200 καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ῥοκνεδδὶν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἤττον πᾶσαι τῶν βυζαντινῶν αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησεν νὰ διατελέσωσιν ἀπλῶς ἀμυνόμενοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ οὕτω καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχον ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαριθμούς Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν θεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φριδερίκου Βαρβαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἐρρίκος Γ', ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπήτησεν ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρώην τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως πᾶσαν τὴν μεταξύ Δυρράχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἢ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσοῦ, ἥτοι ἐξ ἑκατομμυρίων δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ πρὸν εὐρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατά-

λην τῆς αὐλῆς. Ὡστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἑκτακτος, τὸ καλούμενον *Ἀλλυμαρικόν*, καὶ μὴδὲ τούτου μὴ ἀρκοῦντος, πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὗρεσιν χρημάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἐρρίκου τῷ 1197, ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλῖαι, ἡ δ' ἀνατολὴ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεῖνα ἀπὸ τῶν Βουλγαρο-Βλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιομένη ὁσημέραι ἔμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὀριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσάν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Βογιάρου Ἰθάγκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσάν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος, ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὑπαδούς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰθάγκο, καίτοι συμμαχήσας μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεὺς. Ἐδολοφονήθη ὅμως καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ. Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσσης ἢ Καλοῦϊωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν ἐπὶ τὸ βυζαντινώτερον αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὄμηρος, ἤδη δὲ θραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, καὶ ἤρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ Βυζαντινοὶ μὴ δυνάμενοι οἰκοθελὲν νὰ τὸν καταβάλῳσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τὸν τε προειρημένον Ἰθάγκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τὸ γένος, ὀνόματι δὲ Στραζομῆρ ἢ Χρυσὸν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφοτέρω καίτοι λαθόντες συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰθάγκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομῆρ ἐν Προσάκῃ καὶ Στρουμνίτζῃ· ὥστε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἐνός, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἡπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς, διότι ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅστις εἶχε ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ

Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ἰδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὡφελούμενος ἐκ τῆς κοινῆς ἐπικρατούσης δυσαρесκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶνα μὲν ἀληθές ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταί, Ἰβάνκο, Στραζομήρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ῥαδιοσυγκρίσεις τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαροβλάχων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθῆκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτῆσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον *Λαγών*, ἐπυρπόλησε τὰ τζαμιά τὰ ὅποια εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέχθη νὰ ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλέα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς *Παγὺς* ἐπιλεγόμενος, κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλεξίου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἀγγελος ὁ τοῦ θεοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱός, ὃν θέλομεν ἶδει βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη δὲ ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἡττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὁμῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκους καὶ λαθῶν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδήλωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαίανδρον χώραν, ὃ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ, νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἡδυνήθη νὰ τὸν καταβάλῃ ὀριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλους μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιβάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρας μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάσθη ἔκτοτε ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱοὺς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἄμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρὸς του, τετραέτης μόλις ὢν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμωρ, τὴν

μεγάλην βασιλίδαν τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἥτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιὸν της, ἅμα ἡλικιωθέντα ὅπως οὖν, περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦνταν, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασσοῦνταν, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἀμαστριν, ἅπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γαβράς ὡς βυζαντινὸς τοπάρχης, καὶ κατοπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἥτοι τῶν κυρίως ἐλληνικῶν χωρῶν ἡ κατάστασις ἦτο σφοδρὰ ἀνῶμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἰπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς τῶν εὐφυστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τῶντι ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσεν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρίς αὐτῶν, αἰ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας αἵτινες διασωθεῖσαι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλεις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδύτερον ὅμως ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱεράπολις καὶ ἡ Λαοδίκεια, παρήκμασαν καὶ κατήνησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἀπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσὰς ἐν τούτους συνεκροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαὶ, μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτὰς ἀπὸ τὴν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον.» Ἀλλ' ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πα-

τῆς τοῦ Μιχαὴλ ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικά καὶ τὰ ποιητικά προκαταρκτικὴν διάπλασιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεuousαν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προὔπεδειξαμεν, ἁξιομνημόνευτός τις διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνῶ ὁ κυρίως βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραίνετο καὶ ἐτοιμάζετο νὰ παραδῶσῃ τὰ ὅπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἣτις ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζώην, καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ πόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διαπλασθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, οἷος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς· καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε, καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμὸς, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης, καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐάριθμός τις λογίων τάξεις ἣτις διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετῆρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἠξέυρομεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἢ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκείωσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπεροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους· ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἣτις ἔγραψε τὴν Ἰωνίαν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἐνὸς

μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἑτέ-
ρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνι-
σμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν
Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι, καθὼς καὶ βραδύτερον πολ-
λοὶ ἐμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρ-
χαιότητος δὲν παρῆγεν εἰμὴ ψυχρὰς τινὰς μιμήσεις ἐμφαινούσας
θλιβεράν ἑλλειψιν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν
πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἐξ ὧν
ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἐξαμέτρους στίχους
«Ἰλιακὰ ἢ τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὀμηρον.»
Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωποιοὺν ῥεῦμα τοῦ ἀρ-
χαίου ἑλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως
ἀνακαινισθέντες, καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χά-
ριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ
τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συ-
νειδήσιν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωпу-
ρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρωθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυα-
σμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.
Καὶ τῶντι βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστά-
σεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἐνουμένας ὅπως εἶχον ἀρχί-
σει νὰ ἐνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βα-
σιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλὰ ἐκεῖνη μὲν ἡ πρώτη
ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ἀρξα-
μένη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔ-
μελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην
ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτα-
τος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς κρισίμου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ τροπῆς
περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος,
τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλο-
νίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης πραγματείαν,
καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν ἅμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χρι-
στιανικὴ ἅμα καὶ ἑλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ
τύπος τῆς τότε κυροφουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ

Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος· καὶ διέ- τέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρὸς, ὥστε ἐποτίσθη δαφυλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαριεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταυτῷ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σω- τηρίων ἠθικῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου παραγγελιῶν, ἐκ τοῦ συνα- παρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῇ ἡ νέα ἐλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔ- παυσεν ὁμως οὐδὲ τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολού- θησε δι' ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιεσώθησάν τινες ἐπιστο- λαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαὴλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἄπλαστος εὐγνωμοσύνη ὅσάνκις ὁ Εὐστάθιος εὐκαιρῆσας ἀπέστελλεν αὐτῷ ἀπάντησιν τινά. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας· καθὼς λόγου χάριν ὅτε ὁ Μιχαὴλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειαν τινά ἣτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν. «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰουῦς οὐκ οἶδα, ὅ,τι ποτε τῷ τλήμονι Ὀδυσσεὶ συνεισένηγκεν, ὅτε θαλαττομοχθοῦντι τοῖς στέρ- νοις αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τό γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἴργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπίς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσυχολον εἰδῶσι τῆς σῆς ἀγιότητος.» Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκα- θίησιν ὀλίγον τὰς ὀφρὺς τοῦ Μιχαὴλ, ὅστις, φαιδρότερος γενόμε- νος, ἀστεῖζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέν- τος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ ἦναι ἄραψ, προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὁ δὲ Μιχαὴλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιωθῇ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσυχολον αὐτοῦ, προστίθησιν. «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν Αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβα- λεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χεῖρας ἄρτι λα- βεῖν· ὃν πᾶνυ καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ οἶον ἐκ γνέ-

φου κατέρχεσθαι ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δὲ, ὧ δέσποτα, καὶ βάτω καιομένην που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἴτ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὄψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησβόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γραματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἷον τετάσσεται, καὶ ἐπίδερμίδι σαρκὸς μελαίνης σκιαίζεται.» Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερέα, μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὅπως οὖν τὴν παλαιὰν γραφὴν. Ἐνίοτε ὅμως εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον, ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινότερους τῶν θνητῶν, καὶ ἔπειτα αὐθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετάρσιον αὐτοῦ διατριβὴν, φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου, αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο. «Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαὴλ ἀναφωνεῖ· «ὦ γραμμάτων, ἃ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἀρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἂν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὁ τὰς ἀναγωγὰς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχὺ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σὲ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνέχθη ὡς πατήρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσεν μεθ' ἐνὸς τῶν περιφανεστέρων οἰκῶν τῆς πρωτευούσης, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγκλητικῶν Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος τὸν ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκαυχώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ Μιχαήλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον, καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἰδήσιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονῳδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, φωνὴν γοερὰν, οἷα δὲ ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονῳδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαήλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχὴν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῶ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς αἰδίδιους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐβρύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀγιλένδεικτον. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαήλ ἔχεται ἴσως ἀκριβεῖας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωματίων (διατελέσας ὑπογραμματεὺς βασιλικῆς, ἀρχὼν τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύρβης ταύτης ἐλησμόνησε τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων αἰδίδιος διδάσκαλος εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποίθησιν, τῆς ἀποίας κρουγὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ

του διαφορά είναι ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθαρύβου καὶ ὁμαλῆς.

Τῷντι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὰ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῇ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἱερατικὸν στάδιον προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προβιβάσθεις εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἀπλῆς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἐννάτῃ ἐκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου, περιελάμβανεν ἤδη δέκα ἐπισκοπὰς· Αὐλῶνος ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλίας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὀρεοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταίον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἀνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωποτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαιμῶν ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτα τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὥς ἤξεύρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἡξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρά τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σῶζουσα ἔτι ἀμυδρὰ τινα ἔχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἦττον ἡ θεὰ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰμὴ θλιβεράν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἐστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ νέος εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν, καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδαν τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνός, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προΐστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διέτῃρει ἀκόμῃ ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἔδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὑπάτος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκεῖ μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ Μωαμεθανῶν, κατὰ

Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Ἰωάννων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρρεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωὴ, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος· ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὅποια ἐσώζοντο τότε πολὺ ἀκεραιότερα ἢ σήμερον, ἤϋξανον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατὴν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχῆτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης ἣτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτίησας· καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεικόνισε τὸ ἱνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τὰς ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

«Ἐρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων

Ἐῖραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων,

Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.

Ἐπεὶ δ' ἐτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν

Αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,

Τοῦ δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου

Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,

Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·

Οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θεάς

Ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,

Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ

Περαμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.

Ὡς δυστυχῆς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,

Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκείνος τῆς Ἥρας,

Εἶτα λαθὼν εἰδῶλον ἠγλαισμένης,

Φεῦ! οἶα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!

Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,

Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.

Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ ἱτλημονεστήτη πόλις;

Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μῦθοις,

Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,

Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ῥητόρων,
 Βουλὴ, πανηγύρεις τε, καὶ στρατηγίαι
 Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
 Ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
 Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
 Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
 Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
 Τῶν Ἀθηναίων τὴν αἰοδιμον πόλιν,
 Ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.»

Ἰδὲ αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλ-
 λήτριος τοῦ ἰδίως λεγομένου βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις
 αὕτη εἴμπορεῖ γὰρ ἔχει ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβαίως
 δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορευθῆσαν αὐτὴν αἴσθημα, εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ
 φυσικόν. Ὁ Μιχαὴλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηνῶν μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως
 ὠμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ
 εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς τα-
 πεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου
 ἔχνος δὲν εὐρίσκομεν εἰς οὐδένα Βυζαντινὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐ-
 κείνης. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Μιχαὴλ, ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἀνεξω-
 γονήθησαν ὑπὸ τῆς αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄν-
 θρωποι ὅπως διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων
 ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἴνα πεισθῶμεν δὲ
 ὅποια μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἕκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν
 εἰμὴ γὰρ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μι-
 χαὴλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνειδήσις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος
 ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ
 παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μὲν τινος βλέπετε τὴν
 συνειδήσιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσιν. Ὁ Νι-
 κήτας ὁμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς
 Ἕλληνα κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνο-
 μάζων τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς Ῥωμαίους, ὅπως ὀνομά-
 ζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅτε
 ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὐρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης
 καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, ἥς μετ' ὀλίγον θέλομεν
 ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἰφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει
 τὸ ἐπίσημον βυζαντινὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἀλλότριον τῶν

Ῥωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἐλληνικὴν πανοπλίαν, καὶ θρηνεῖ καὶ οὐδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

« Ἀλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλέλοιπεν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφυὲς ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῇ πόλει συναπὶόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον, καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἰρμού. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα ; Οὐκ ἂν ἀσπίμην τὰ βαρβάρων αὐτὸς, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἑλλήνες. Εἰ γὰρ ὁ Κῶος Ἱπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκεῖνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλεία σώματος, οὐδ' ἄκροις ὥσὶ τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρειν καὶ οἰμῶζειν τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὖρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικαῖς πράξεσι καθ' Ἑλλήνων χαριζόμενος ; Ἀλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθωσαν αἵστοί τε καὶ ἄπυστοι, μὴδὲ προσρήματος γούν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὐ παρέλθοι ἡ ἀνομία κάπῃ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθῆσεται. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμούς αὐτοῦ, μὴδὲ προστιθεὶς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσσων ἰᾶται καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ. »

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρα εἶναι ἢ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολούθῳ χωρίῳ ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ῥαγδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατὰκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

« Πρὸεῖσι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἴσθμῳ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειὸν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἀργος, περιπαπταί-

νει τοὺς Λάκωνας, ἐς Ἀχαΐαν ἔνθεν προεβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁρμᾷ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσσεται τοῦ ρείθρου καὶ λούσσεται, καὶ μνήμην λήφεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μαθὼν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραινόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παιδας Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδια μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράφει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκεῖσε διασαφῆσαι τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἄλλ' ὦ Ἑλλην ποταμὲ Ἀλφειεῖ, ρεῦμα ρέον δι' ἄλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπύρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἐλλήνια δυσπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάροις διατρανώσειας, μηδ' ἔκπυστα θείης ὅσα οἱ ἐκ ὀφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἑλλήσι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλουργήσαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ἀσθῶσι, καὶ πλείους κατάρωσιν οἱ διάφοροι. Βραχὺ τι ἐπίμεινον. Ἀλλοπρόσαλλος ἢ μάχη, πεττευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἀνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράπαν τοῦ Καίσαρος.»

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαήλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζῶνται καὶ ἂν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρῆγεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θέα τῆς πόλεως τῆς ὁποίας ἤδη προέστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀμαθίας, τῆς κακίας, παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νοουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυάριθμον κλῆρον. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν, διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἀρμοδιότητα. Ἡ ὁσημέραι αὖξουσα ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τούτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς

τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ποικίλα πρόνομια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐρέθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἡδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλὰ ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὅριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἡ τοῦ κήνσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἑκτακτοὶ εἰσφοραὶ, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὀριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρότεραι τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρίπου. Δυστυχῶς τὰ πρόνομια ταῦτα πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἐδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὐρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἡδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Πρὸςφάτως ἔτι τὸ ὅριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτίσεως πλοίων, εἰσφοράς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὀρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὀρίου Εὐρίπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, προφασιζόμενος τὴν προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως Θεομήτορος, εἰσῆρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὀλοκλήρου ἀκολούθων, οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῆτουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ δὲ στρατηγὸς ἔχων συνεργοὺς τοὺς κακοηθεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων, ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορώτερους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προϋπήντησαν αὐτόν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτατον γενικὸν φόρον, ἀπῆρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους, καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων πολλάκις ἐπαναληφθέντων, ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτόν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἡ ὑπομνηστικὸν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὅποῖον αὐτὸς συνέταξε καὶ

δι' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαβείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἅμα θάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἄγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικόν, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἥδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνεγκνόντες δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἀγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος, καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρεϊῶν (ἐνταῦθα ὀρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἔπειτα ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερέυχεσθαι τῆς ἀγίας βασιλείας σου, ἧς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Πολὺ ὁμῶς ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπίεσεως, ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολὰς τινάς. Διότι ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προῤῥίμῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρεϊῶν τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ *Σκυθικὴ ἐρημία*· καὶ ἐν ἐτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῶς εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴν εἴμπορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρά, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισιν τινα διὰ τῆς μεγαλουργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας

τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονός ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὧν ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμφιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1198 καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ἡσθάνθη θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ μονοῦδία ἦν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρξαμένου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περὶ τε τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμνεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία ἦν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ'. εἰς τε τὰς Ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρας εὐρωπαϊκὰς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας. Ἡζεύρομεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης ἐπεχείρησε νὰ ἰδρῦσῃ ἀνεξάρτητον ἑαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν. Ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαιδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὄρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἤρχεν Ἀγραφιώτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλείονα δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαιμόνος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδω-

ρος Μελισσηνός, συγγενής τῶν Κορινθίων ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγουρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλωτῶν. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκκληρονόμησεν ὁ υἱός του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν, μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσποσῇ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μέσης Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε φαίνεται κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἐπειτα ὅμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγουρός ἦτο φιλόδοξος ἅμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροςποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἶφνης ἐτύφλωσεν αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμυνεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς χερσονήσου, ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἑαυτὸν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν στερεάν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὅπόσον εὐχερῶς ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνεи κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλσε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἅμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὄπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἡδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἡγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγουρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὁπόσον ἀσεβῆς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὁπόσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προσβολή. Κατὰ

τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἡδύνατο ἴσως νὰ ἔχη αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν δυσαρ-
σκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέ-
ρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγουρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον
πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαυχᾶτο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύ-
ματι υἱόν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος· καὶ
ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπήτησε τὴν εἰς αὐτὸν παρά-
δοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ θανατώσῃ, δὲν ἤξεύ-
ρομεν τίνος ἔνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἦτο αἰσχι-
στον ἀγγεῖον, καὶ ὅτι ὅχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδι-
κῆσει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν· ὥστε πᾶς
ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδώσει αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος
ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρε-
πεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ, καὶ διότι ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀ-
παίτησις εἶναι πρόφασις ἀπλῆ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσει ἐτέρα
ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγουρὸς προσέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων
κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὅμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ
ἐπεκαλέσατο τὴν θεῖαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀν-
τέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντη-
ρίων τε καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγουρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ
τοιοῦτου ἀντιπάλου, ἐπεχείρησε παντοίαν δῆωσιν τῆς κάτω πό-
λεως, ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητά. Ἐπειτα δὲ
ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, δι-
ῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβάς τὴν Οἶτην εἰσῆλασεν εἰς Λά-
ρισσαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς
Ἑλλάδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς
δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τρις-
καιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολε-
μικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναται ποτὲ νὰ
ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτεία, ἡ κυβέρνησις διε-
ξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέτου βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ
τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν
εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλεϊότερα χρήματα. Ὁ

στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπούμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, αἵτινες προσεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενοαίων, καὶ ληστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομὰς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέστελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκεκμημένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτοῦτοι ἔβηντο διετέλουν ἥσυχoi κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονούντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενοαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὅποσον εὐχερὲς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὅλοςχερὲς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσιῶν καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθεκάστην τί συνέβαιναν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα, καὶ ὁ Πόντος, καὶ ἡ Παφλαγονία, εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἰδρυσαν ἰδίαις δυναστείαις. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοιπὰ. Ναὶ μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεις, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρείος Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῇ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ'. χηρεύσασαν· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ὠμοιάζον ὡσεὶ κεφαλαῖ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν τῇ Εὐρώπῃ προκύψας νέος ἑλληνισμὸς τοῦ

ὁποίου ἀντιπρόσωποι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δύνασται, εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὅμως ἄνευ ἐνότητος καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὕξησιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν· ὥστε κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἐπνευσε δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταιγὶς σφοδροτάτη, ἣτις εἶναι εὐεξήγητος. Ἐἶναι ἄρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἣτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ τολμηροτέρα ὥς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφὴν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ῥώμης εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλευμάτος, τοῦ αείποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου Σ'. τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φριδερίκου Α'. Βαρβαρόσσα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φίλιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σικελίας· ὥστε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἓνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὥσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα ὁ δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταῦτ' φιλόδοξος, πανούργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν, ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτὸς δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε

καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς· διότι ἀποσταλεῖς πρὸ τινων ἐνιαυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἐτοποθετήθη ἐξεπίτηδες τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβληθέντες ὀφθαλμοὶ του ἐστερήθησαν παντελῶς σχεδὸν τὴν ὁρατικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἰδωμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυσάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἄμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. ὁ Ἀλέξιος Γ. ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιαρίους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβεων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥστε ἡ ἐκκλησία ἡ ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Γ'. τὸν Καματηρὸν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῇ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β'. Ξιφιλῖνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ'. δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προσοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης ἣθελεν ἐγκαταλειφθῇ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδεϊότητος, ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων, ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἓνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγίου τάφου ἄμυναν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπειναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μά-

χονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλλοιογραφία λοιπὸν αὕτη ἥτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. περιῆλθεν ἐνταύτῳ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ Βλαχο-βουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννίσσης νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην· διότι μόλις κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις, ἀφοῦ τὴν 7 νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιοῦσαν ἔστεψε βασιλέα τὸν Ἰωαννίσην. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ῥώμης συνεννοήσεις, δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευνάσωσι τὴν προαιώνιον ἔριν, ἥτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῷ ὄντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐνῆργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἐτέρου ἐνόμισε πρὸς-φορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλων σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἀγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὼ περιβεβλημένη χαρακτηρὰ ἱερὸν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ συνετέλει οὕτω εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδείωτα νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατεῖαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὶν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διαίρεσαν τὸ κράτος μεταξὺ τῶν περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβιβάσθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικὸς, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διὰ τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρῶνων, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου Γ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ

ἴδια, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατώρθωσε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιάν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην *τετάρτην σταυροφορίαν*.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενόμενοι ὑπῆρξαν· ὁ Κόμης Φλανδρίας Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Βονιφατίος ὁ Μομφερράτικος, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς Ῥεναιρίου καὶ Κορράδου, ὅστις προεχειρίσθη ὑπάτος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Κόμης Λουδοβίκος Βλεσσῶν, καὶ ὁ γενναῖος Οὐγὼν κόμης τοῦ Ἀγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουῖνου ἀπετέλουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βονιφατίου· ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγου ἀξίαν· ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομητῶν τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος· ὁ Ὅθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης, καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν πρεσβεΐα τῶν σταυροφόρων, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος, καὶ ἥτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἑρρίκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἱππέων, 9,000 ἀκολούθων, καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσαύτως ἔτος, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν ἥτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85,000 μάρκας ἀργύρου (ἥτοι περὶ τὰ τέσ-

σαρα καὶ ἡμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους ἀπριλίου 1202, ὅτε ἠλπίζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῇ εἰς Ἑνετίαν ἅπαντες οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λεῖραι ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταὶ ἔμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχομένας διενέξεις· ὠρίσθη δὲ ἡ σύμβασις νὰ διακοινωθῇ εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ ὑπερόγκου χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῶν ἀπῆρτησεν. Ἵνα πεισθῶμεν ὅπόσον τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο τφόντι ὑπερβολικόν, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δούξ τῆς Νορμανδίας Ῥοβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ὁλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον Βουϊλλῶνος καὶ ἡ Κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4,000 μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6,000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια, ὥστε ὁ Δάνδολος ἐδύνατο νὰ ᾔναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῇ νὰ πληρώσωσι τὰς 85,000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὀλίγον ἄφου διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλέκ-Ἀδὲλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδίν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἑνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμήμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητὰς ὅσοι ᾔθελον ἐπέλθει μετὰ Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὡς πρὸς αὐτοὺς ὅ,τι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγε-

λος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραξαν ὡς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φριδερίκον Α΄. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοῦλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῶ ἡ ἐνετικὴ πολιτεία προσέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες, οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τὴν πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἰδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν, περεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ διακωλύσωσι τὸ ἐπιχειρήμα κακοβούλως, καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὅμως ὁρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνει λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν, καὶ ὅτι ἐμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας κατ' εὐθείαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν πρόέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτον προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ· καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐνῶ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατῴρρωσε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τοῦ κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θεοῦ αὐτοῦ. Ἄν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τῷντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει, νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ῥήξιν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν;

Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὅπως οὖν, ἐπέτρεψεν ὁμῶς αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἰκοθεν νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικᾶδελφον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενὸς τοῦ Βονιφατίου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἦρχισαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τὴν τε ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὅρου τινός, καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις, παρακολουθῶν ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφελθῇ ἀπὸ πάσης προφάσεως ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἄφησε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευsen αὐτὸ, ἐφρόντισεν ὁμῶς ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ὀρίσῃ ὅτι ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐν τούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἠριθμύθησαν, εὗρέθη ὅτι ἀντὶ 4500 ἱππέων δὲν προσῆλθον εἰμὴ 1000· ἀντὶ δὲ τῶν 20,000 πεζῶν μόλις περὶ τοὺς 10,000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενούης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἀδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἀπῆτησε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐτοίμασε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὡσαύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἐνετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνηθῇ νὰ κα-

ταβάλωσι τὰς 85,000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς παντελεῖ ἁμνη-
χανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολ-
λαὶ προσέκυψαν δυσαρέσκειαί, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στε-
ρήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ
χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυ-
ροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πανούργου
ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνι-
στῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνεισφέρῃ, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον
καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκο-
γλυφικά· ἀλλὰ πάλιν ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν
εἰμύρεσαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο ду-
νάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ μετ' ὀλίγον
ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέησε κατόπιν νὰ πλη-
ρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34,
000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς
μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδὲλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε
νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προσέτεινεν εἰς αὐ-
τοὺς ὅτι εἰμυρεῖ νὰ μὴν ἀπαιτήσῃ τὸ ἐλλεῖπον καὶ νὰ ἐκστρα-
τεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι
τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσεος τῆς λείας, ἅμα κα-
τορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχ-
θησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν· ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι
ἐπειδὴ εὐρίσκοντο περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον
πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέ-
σωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι
προχειροτέραν τινὰ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματία
πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς Ἑνετούς. Οἱ
κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας, ἐκτήσαντο πλοῦτον πολὺν,
ἡ δὲ καταστροφή τοῦ ληστοικοῦ τούτου ὁρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱε-
ρόν. Ἰδοὺ λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸν χειμῶνα,
καὶ ἔπειτα τὴν ἀνοιξιν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ
Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων, ἐνθυμούμενοι τὸν
ὅρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ Μωαμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο
νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινο-
μένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννο-

κέντιος Γ', ὅστις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσαν νὰ ἀποβῇ ἀπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχέιρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὅμως ἐλάχιστα φροντίζων περὶ ἀφορισμῶν, ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος, ὀλίγον ὡς-αὐτως προσέχων εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα, ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνατο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέραν, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συ-νενηνοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὅθεν τῇ 1 ὁκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἑνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκεῖμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους, ἀξιόλογον Ἑνετῶν μοῖραν, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρῶφιμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμάσιον τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάρτου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν, καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὅμως ἐμπαίζων μέχρι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, δὲν ἐδίστασε νὰ προσράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουκικὴν αὐτοῦ καλύπτραν, ὡς ἂν προηρεῖτο τῶντι νὰ στρατεύσῃ κατὰ Μωαμεθανῶν. Καὶ τὴν μὲν 10 νοεμβρίου ἡγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπύρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ αὐτῶν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεῖα ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρῶνων, καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὀμίλου. Πολλοὶ τούτου ἔνεκα ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμὸν του. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος καθησύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσεις ἐπιτηδεῖας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμαζὼν τὰ γενό-

μενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολήν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ παρετήρει ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἐγένοντο τῳόντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιῶντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ'. διέπραξε τὰς δεινότερας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. « Ἀλλὰ, προσέθετε, ἔργον ὑμῶν δὲν εἶναι νὰ τιμωρήσετε τὰς ἀμαρτίας ταύτας. » Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλιστα τί ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὗται τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ βυζαντινοὶ ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λογισθῇ ὡς ἀμάρτημα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θαρράλεωτερον, διότι οἱ τάναντία φρονοῦντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχίμαζον, ἐπεμφαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς, ἵνα διὰ συνθήκης ὀριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχῇ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην, ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἓν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν, δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίους πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἐκπλεύσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων, κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκέρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ', καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ὁλος ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῳόντι ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐνώπιον ὁλο-

κληρου τοῦ στρατοῦ ἐπανελάβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνόρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ Γενοואίων πειρατῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ σύμμαχοι, ἐπείγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ, λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τὴν 25 μαΐου. Περιπλεύσαντες δὲ αἰσίως τὴν Πελοπόννησον, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Εὐβοίαν· συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μία μὲν μοῖρα τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαταχθῇ κατ' αὐτῶν ὁ βυζαντινὸς στόλος. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεύς· ὁ δὲ Δάνδολος μηδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν ἀπεβιβάσθη πρὸςωρινῶς εἰς Ἀβυδὸν περιμένων τὸν Ἀλέξιον· καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ, προήλασε, καὶ τὸ ἐσπέρας τῆς 23 ἰουλίου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἧς προέκειτο ἡ κατακτήσις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουίνον εἰς 20,000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσοῦμενος εἰς 80,000, εἶχε κατὰ κράτος νικηθῇ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἧτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα, οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῇ, καὶ ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὅποια εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινὴν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον ῥαγδαίαν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν καταστροφὴν ὑπέστη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ πρότεινε νὰ μὴ ἀποβιβάσθωσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδὲ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτελώσιν κατὰ τῆς βασιλευσούσης, ἀλλὰ, προμηθευθέντες ὅσον ἡδύναντο περισσοτέρας τροφὰς, νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένας

νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνεμος μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος τούτου, παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόνα, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας, καὶ τῇ 27 ἰουλίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ'. ὅστις εἶχε πληροφορηθῇ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλως, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχείρημα. Ἐπειτα ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ'. τὴν ἄλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχισεν ἐτοιμασίαις τινάς, ἐπισκεύασας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσαθρα σκαφίδια, κατερειπώσας τὰς ἔξωθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις, καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατὸν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Στρυφνὸν εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους, καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνός, ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ Βυζαντινοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρώτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπὴνεγκον, οὕς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουσιν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θεὰν ἐξέθησκον ;» ἀνακράζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβεράν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατωρθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοσάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὐγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε ὁ Ἀλέξιος Γ'. ἔπεμψε τῇ 2 ἰουλίου τὸν Λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολῶν Ῥόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν, καὶ ἀπήντησαν ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος ἐμφανισθῇ ἐνθουσιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῇ ἐνθου-

σιωδῶς, ἐπεχείρησαν τὴν 3 ἰουλίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρώνους καὶ τοὺς ἱππεῖς, ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχῃ. Ἐπὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἴστατο καταφανὴς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀπὸ τῆς χειρὸς ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφεράτικοῦ. Κήρυξ δὲ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· αἰδοῦ ὁ νόμιμος ὑμῶν βασιλεὺς· ἀναγνώρισατε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει.» Οὐδεμίᾳ φωνῇ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην· καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκριθῇ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ'. ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης· καὶ τῇ 5 ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Σκούταρι προσεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλάβει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀπάσας τὰς πρὸς τὸν Βόσπορον νεούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκάλας τοῦ Τοπχανέ μέχρι τοῦ παλατίου τὸν Μπесиκτασί (τοῦ Βυζαντινοῦ Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον.) Ἀλλ' ἅμα προεγγίσαντος τοῦ στόλου, καὶ ἀρξαμένης τῆς ἀποβιβάσεως, ὁ Ἀλέξιος ἐτρέπη ἀμαχητὶ εἰς φυγὴν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβάσθέντες ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιοῦσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἔθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἄλυσιν ἣτις ἔφρασσε τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ, καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὅποια ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βυζαντινὸν στόλον, ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὅθεν τῇ 11 καὶ 12 ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προῆλθεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανέ, καὶ περάσας τὸν Κύδαριν, ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευεν εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμίδιον, τὸ ὅποιον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἑ-

γεγυῖπ· ὁ δὲ στόλος ἐναυλόχησεν περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις, καὶ εὐχερῶς εἰσπóρουεν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὁπωςοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τουλάχιστον, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε, καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανεπιλημμένας ἐξόδους, καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὔτε στόλον εἶχε οὔτε τάγματα ἐπιτηδεύως προπαρασκευασμένα, ὥστε δὲν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρί-καποῦ, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισάται. Ἄλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἑνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλὰς, ἀφ' ὧν ἡδύνατο νὰ προσβάλῃ ἐξ ὑπερδεξίου τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρί-Καποῦ) καὶ ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νὰ τὸν ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἀγίου Μάρκου· ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὢν! Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ ἡμιθνήτος τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἰς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλῃ πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τεῖχη οἰκίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἡσφαλίσθη οὕτω ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέ-

ξιος Γ'. μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἑφοδος ἀπεκρούσθη, ἐνεθαῤῥύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῶντι οἱ περὶ τὸ Ἐγγρί-καπὺ ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις, καὶ ἀποδιβασθεὶς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γενόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἐστράφη δεξιᾷ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἄμα ὅμως ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλῃ. Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν ν' ἀγωνισθῇ ἅπαξ τοῦλάχιστον, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπὶ τινὰ ὥραν, ἐπανῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Φράγκων, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσοῦ κεντηνάρια καὶ τινὰς τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Βιρήνην, ἔδραπέτευσε διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτὸν, καταλιπὼν ὁ αἰσχιστος γυναῖκα, βασιλείαν, κράτος καὶ λαὸν, εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσοικειωθείς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασιλίσσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ τὴν πρωτὰν τῆς 18 ἰουλίου ἀνηγόρευσε αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἄρπαγος τῆς βασιλείας, καὶ νὰ προσκα-

λῆσῃ εἰς Βλαχέρνας τοὺς τε ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱόν του, ὡς συμβασιλέα. Ἄλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου, εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρῶνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἵνα ἀποφύγῃ δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Φράγκων, ὁ σταυροφορικός στρατὸς, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε κατ' ἀρχὰς καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρεῖαν πεδιάδα, καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέρα. Μικρὸν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ'. Ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ· ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατεδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρόην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ'. ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἄλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἥτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῇ, ὥστε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπέισθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν καὶ τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐγένετο εἰμὴ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅστις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτον πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὅρκον, ἀπήτησε πρὸ πάντων παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλεῖστοι ὁμῶς καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον ἰδίως

νά λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὕρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῇ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπῆκουον εἰσέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ΄, ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὕρισκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδῆμευσαν τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς καὶ κατῴρθωσαν οὕτω νά πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100, 000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφῆρέθησαν 34, 000 μάρκαι, καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὼ ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτοὺς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὅπως δὴποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον, ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100,000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἐξοδα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νά καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ΄. διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νά εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ΄. παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νά ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξέως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Ἀλέξιος Γ΄, μεταβὰς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἤρχεν ἀπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νά καταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπτᾶξει τῶν Φράγκων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ΄. δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλῆς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἔτοιμοι νά τὸν καθαιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπέισθησαν νά μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ῥῆξιν. Ὁ λαὸς ἠρεθισμένος ὦν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους, οἵτινες μετῆρχοντο πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καὶ, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τὴν 19 αὐγούστου καὶ κατεδάφισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς

σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς, οἵτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοθρήσκους, χωρὶς νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπηκόους τοῦ συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τῇ 22 αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Βίρηνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχισαν καὶ οἱ Ἑλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημίωσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμήμα τῆς βασιλευούσης, καὶ, ἐξακολουθήσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξύ στίφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐνθ' δὲ τοιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ'. ἐπέμενε ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίσεις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλε πᾶν ὄριον· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπέχετο πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐν ταύτῃ τῇ 25 αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ'. ἐπέστελλεν εἰς Ῥώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς, κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀνεκήρυξεν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ'. ὡς πρῶτον ἐπὶ γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰ δίπτυχα. Ἀλλ' ὅμως ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κλῆρος ἀπετροπιάζοντο τὴν ἑνωσιν, ἡ δὲ ψιλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, ὅστις ἤξiou νὰ λάβῃ πλήρες τὸ δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὡστε ὁ Ἀλέξιος Δ'. παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκοον, δὲν κατάρθωνε δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα αὐγούστον ἐπὶ Θράκην μετὰ τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῇ 11 νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον ὅπου ἡ δυσἀρε-

σκεια εἶχε κορυφωθῇ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικούς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώσωσι μὲν τὰ τείχη, νὰ πληρῶσι δὲ τὰ ρήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων, καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλὰ ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅ,τι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ συνέσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετὰ τινος ὑπεκφυγὰς εἶπε ῥητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμὰς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προϋσταμένου τοῦ **Conon de Béthune**, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ'. ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπείλησεν ὅτι ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῇ. Ἐντεῦθεν πολὺ ἐξεργάγῃ ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσι τι κακόν. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ τὸν ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος, καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτὸν, τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάνητο ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλεיותרὰ, ὁ γηραιὸς τῆς Ἑνετίας δόγης, ὅστις δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκείνον εἰμῇ ὡς ἐκείνην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὕφους του μεταβολὴν, «αἰσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σὲ ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομεν σὲ ρίψει εἰς τὴν κοπρίαν.» Μεθ' ὃ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη νοεμβρίου 1203.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ περιορίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ

νὰ πυρπολῶσιν ἀπάσας τὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ὁ ἀνάνδρος ἐκεῖνος νέος θεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἰς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπωνομασθεὶς ἐκ τοῦ «συνεσπᾶσθαι τὰς ὀφρὺς καὶ οἶον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι»), ὅστις ἀνέκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ληστικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν 1 δεκεβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς ἡῤδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν, μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδόλου προνοίας ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἐπειτα τῇ 9 ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἔξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάτιος. Ὡστε πόλεμοι, φόνοι, δηρώσεις, ληστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν ἰανουάριον· καὶ οἱ μὲν Βυζαντινοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο, τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχη τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 ἰανουαρίου ἡ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανάκτησις ἐξερράγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρέουσιντες εἰς τὸν τῆς Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὀπαδὸς τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας, οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυσχερὴς, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιοῦντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψήφησας Κωνσταντῖνος ὁ Ῥαδεῖνός· κατέφυγεν εἰς μονὴν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρείος τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 ἰανουαρίου ἐχρίσθη βασιλεὺς ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ πατριάρχου

Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευσεν ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος Δ'. καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὅταν ὁ πρῶτος ἔμαθε τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἔπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἐπῆλθον, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασίλεια ἐκεῖνα, εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν καταρώμενοι τὸν ἐπίορκον νεανίαν· ἀδίκως ὅμως ταύτην τὴν φορὰν, διότι ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκεῖνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ'. προσωκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15,000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι, ὥρμησαν ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ὁ Ἀλέξιος Δ'. καταπτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου, καθικετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἰς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακὴν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχῇ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ φονεύει τὸν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ'. ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβαίως φαντασθῇ ἀντίστασιν τινα, ἡδύνατο ὅμως νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε'. (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἰκων, καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν, ἀσθενὲς δὲ

ἔχων τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἡγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ', καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δῆθεν, πράττων, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπαρασκευάς. Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὅποιον ἦλθον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλίπη ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κύρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε', πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ'. ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι μετὰ τὴν γενομένην ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποζημιώσεως, ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνέκαθεν ὠφείλον εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κληρὸς ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν, ἔβλεπεν ὅτι, τούτου ἀναχωρήσαντος, ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἴδιον λογαριασμὸν, τὸσφ μάλλον, ὅσφ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἐναρξίς τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπέισθησαν φαίνεται ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι, καὶ ἡσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδαιοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε'. ὠχύρωσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μάλλον τὰ τεῖχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἡσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ πολλαὶ συνέδρσαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θερα-

πεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσεν τὴν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὔρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέραν, ὁ δὲ στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προεδόλθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε'. γενναίως. Ἀντέστη ὁμως ἔτι γενναϊότερον καὶ ἐπὶ τέλους κατέτρόπως τοὺς Βυζαντινοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς ἀπήχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικά παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἣτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. Ὅθεν πολὺ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἄθυρμία, πλεῖστον δὲ ἐθάρρῃσαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα, παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσιν. Ὁ Ἀλέξιος Ε'. ἐπεχείρησεν αὖθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, καὶ αὖθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἄπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δανδόλον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρὰ τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτὴν, τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης, τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὁμως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ, ἐνῷ αὐτὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλειξιν προὔκειντο, ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων αἰφνης φανεῖσαι ἡνίκαις ὅλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὡς μόλις ἐκεῖνον παρερύσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινάς. » Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζονται ἀπιστίας καὶ δολιότητος, καίτοι ἀξιοῦντες ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοσαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνεαι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους, ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέρα συνθήκη δι' ἧς ὠρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἐνὸς τοῦ Ἑρρίκου Δανδόλου, ἐλέφ Θεοῦ δόγου Ἑνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les très-illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκίωτος Μομφεράτικοῦ, Βαλ-

δουίνου, κόμητος Φλανδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσών, καὶ Οὐγώνος, κόμητος τοῦ Ἀγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὀρισθέντα, πᾶσα ἡ λεία ὅση ἔμελλε νὰ γίνη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως, συγχομιζομένη εἰς ὠρισμένον τόπον, διηρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, τὸ δὲ ἓν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἑνετοὶ καὶ Φράγκοι ἔμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἑξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὀλοκλήρου τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀμέσως δὲν ἤθελεν ἄρχει εἰμὴ τοῦ ἐνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασιλεία τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κλῆρος τῶν Ἑνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθισόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἢ ὁ κλῆρος τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθισόμενος ἦτο Ἑνετός, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναόν, καὶ προεχειρίζε τὸν πατριάρχην. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐπροικίζοντο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἓνα ὀλόκληρον ἑνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἔμελλον νὰ διανεμίσωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὀρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἑνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὅποια ἐλάμβανεν ὁ Δόγης, ἔμελλε νὰ τελῇ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὀφείλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχε-

διόσθη προσωρινή πράξις διανομῆς ὀρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἔμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἧτοι ἡ Ἑνετία, οἱ Φράγκοι, καὶ ὁ δυτικὸς κλῆρος. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία, καθὼ γινώσκουσα κάλλιστα τὰ κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά κτήματα δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ μόνον εὐλογόν τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, οἱ πολέμιοι εἰργάζοντο ἐν ταύτῳ ἀνενδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνη οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ θαλάσσης μόνον, κατὰ τῆς παραλίας ὅμως καθ' ἧς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῇ, ἀπὸ τοῦ Φανάριου μέχρι τοῦ Ἐγρίου-ἑνσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 ἀπριλίου ἐπεβιβάσθη ὁ ἐν Πέρᾳ στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολλὰ πρωτ' ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τεῖχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν, τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. Ἄλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε'. διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἑνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων ὄμιλον. Ἄλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτοὺς, καὶ τῇ 12 ἀπριλίου ἐγένετο νέα ἔφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν καρτερικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε'. ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βόρειος ἄνεμος ᾤθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τεῖχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων, ἡ *Προσκυνητρία* καὶ ὁ *Παράδεισος*, συνδεδεμένα δι' ἀλύσεων, προσήγγισαν εἰς ἕνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργον καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὤρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας ταύτης Ἑνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Δάνδολος

εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις πατήσῃ τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἐνστὸς κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας *Durboise* καὶ ὁ Ἰωάννης *Choisy*, ἀμφότεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελών, ὅστις ἐκυθέρνα τὴν *Προσκυνήτριαν*. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῶντι τὸ βραβεῖον, εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθεν ὁ *Choisy* καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὄμιλος, ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἥτις συνῆπτεν αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας, νέα τῶν πολεμίων ἐπερχόμενα στίφη ἐκυρίευσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους, καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰσελαύνωσιν ἔφιπποι εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἔντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε'. ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζομένη ἡ δεινὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστῇ τὰς ἐπομένους ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἐξ ὧσιν ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἰσόδον συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὀρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὅπου εἶχον καταφύγει, ὅθεν παρέμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἀγῶνα. Δυστυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε'. εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἔσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε'. βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ, καὶ φοβηθεὶς ἀμὴ συλληφθεῖν καὶ ὡς ὄψον ἢ ἐπιτράγημα ταῖς γνώθεις τῶν Λατίνων προκρίσεται, ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ, καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης μετὰ τινων ὁπαδῶν, καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατὰφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῶντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιρῶσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαμβάνοντες σύμ-

μαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὄπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13, καὶ νέον φλογῶν ρεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων, διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βιλλεαρδουίνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλειότεραι οἰκίαι ἀφ' ὅσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλήτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῷ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε'. ἔφρευγεν, ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἴσου γενναίους καὶ δεξιούς τὰ πολλέρια· ὥστε ἐδέθησεν ὁ κλῆρος νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κλῆρος ἀπένειμε τὴν ψυχρὸράγουσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετὴν, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμήν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἡδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία οἰκτρὰ περιμένει αὐτὸν τύχη ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ καρτερικῶς εἰς τοὺς πολέμους· μάτην ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὐξήσιν μισθοῦ, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 ἀπριλίου. Οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ πεζοὶ αἵτινες, ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐμβαλόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον τὸ μετὰξὺ Πετρίων καὶ Βλαχερνῶν τμήμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε'. καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὥρμησαν δηρῶντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἥτις περιεστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπέιχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου αὐλῇ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Μπάμπυ-Χουμαγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἴστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες ὅμως ἅμα ἰδόντες τοὺς πο-

λαμίους ἐπερχομένους, διελύθησαν ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἥτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἰδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἦτο πεπρωμένον μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη νὰ ἀνακτηθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρεως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς χρυσῆς πύλης, ἥτοι ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγριούπ-ένσαρι μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμανὶ καὶ τοῦ Γεντι-Κουλὲ, τῶν ἑπτὰ πύργων καὶ προσελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ ἐπίσθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φόβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολὺς λαός, οἵτινες εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφατίου ἐκραύγαζον ἐλεεινῶς ἅγιε βασιλεὺ μαρκίων, ἐλέησον ἡμᾶς· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῆσις καὶ αὐτὴ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαيرهθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὐλογος καὶ δικαία διανομὴ ἡδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ διαλυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βαιοπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνῃ μέχρις οὐ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λεΐας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἑνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος Δόγου, ἦσαν κατ' ἀρχὰς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοί, φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων, ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες ἐνῷ ἀπῆλθον παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσφετερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς

πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἑρρίκος τὰς Βλαχέρνας, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσῃ ἄστυλον ἢ τε Γαλλίς Ἀγνή ἢ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη, καὶ ἡ ὠραία καὶ νεᾶζουσα ἔτι τοῦ Ἰσακίου χήρα, Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρικὴ. Ἐλησμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαὶ, καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἑνεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἀλώσεως διατελέσασα, καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἑαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὀλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἤρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουναρικὰ βερύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιланθρωπίαν τῶν κομητῶν καὶ τῶν βαρῶνων· οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικειᾶς φωνή. Ἡ θέα τῆς λείας ὑπεξέκαie τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἐξῶθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκαταστημένοι ἄποικοι· Πισάται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἀπουλοὶ, Οὐγγροι, Ἰσπανοὶ Γερμανοί. Θρησκευτικὰ, ἔθνικα, πολιτικά, ἐμπορικά, κοινωνικά πάθη, ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδυσάθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δις χίλιοι πολῖται κατεκρεουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν, Κύριος δὲ εἶδε πόσοι ἐθανατώθησαν κατὰ τὰς ἐπομένας. Ἀλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων· διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο καὶ ἐβιάζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναικας, οὔτε ἱερὰ, οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες, καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματα τῶν, δὲν ἀνεχαίτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι

εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχρον κατὰ γῆς καὶ ἔρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπαζόντες τὰ τιμαλφῇ τούτων δοχεῖα, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους, τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν εἰς αἰῶν κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότατα δὲ ἡσχημόνησαν καὶ ἡσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τῶν τιμίων ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖνο καὶ ἐξαισίον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα, κατεκερματίσθη καὶ διμερίσθη μεταξὺ τῶν σκυλευτῶν· ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπέραντος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμει τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἔπιπλα, καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θριγκὸν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῆρέθη καὶ διηρπάγη. Ἵνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα εἰσῆγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἔπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα, οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτὰ, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἔκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Ἵναικαρίον δὲ πορνικὸν ἀνελθὼν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπὸ αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευσεν ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν ταῖς ναοῖς γινομένων, συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοὶ, καὶ ἀνδρῶν οἰμωγαί, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαί, ἐλκυσμοὶ, ἀνδραποδισμοὶ, διασπασμοὶ καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτω ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγωδοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χόπφ, οἱ μὲν Φράγχοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλεαρδουίνος, ἀπεισιώπησαν πολλὰ, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανωτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγωδίας ἐκεῖνης μάρτυς ἀνακράζει. αἰ τοιαῦθ', ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ ἐσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὅλων τὸ φιλόανθρωπον ἐνδειξάμενοι, ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθημάτων, καὶ μηδενοῦ τῶν πάντων με-

τκδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦς αὐχὴν, ἡ ἀλαζών φρήν, ἡ ὀρθὴ ὄφρυς, ἡ αἰεὶ ξυριώσα καὶ νεανισκευομένη παρειά, ἡ φιλαίματος δεξιὰ, ἡ ἀκρόχολος ῥιν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμὸς, ἡ ἄπληστος γνάθος, ἡ ἄστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιά, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχομένη τοῖς χεῖλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ εὐορκοὶ καὶ φιλαλήθεις καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιοτέροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὸ δὲ πλεόν, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι, καὶ πολλάκις κατὰ τούτου καὶ τῶν θείων λογίων ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστωνύμων χώρας παρελθεῖν ἀναιμῶτι, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μὴδ' ἐκκλίναντες δεξιὰ, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὀπλίσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξεπύρθησαν, μὴδ' ἀνδρίσασθαι γυναῖξιν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἡγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὅντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν, καὶ τοῦ θεοῦ τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν, κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν, καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἡνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίττοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσραὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιών κατισχύσαντες. Οὔτε γὰρ γυναῖξι Λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὔδὲ κάθοδον ἐς ἄδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον ἐξοδον, οὔδὲ θάνατον τὴν ζωὴν, οὔδὲ πτώσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ κῆρασι δ' ἀνέντες τὴν ἐξοδον χρυσίοις ἀριθμῶ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, καὶ ψάμμω ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοιῶδες μὲν τὸ Χριστομάχον τοῖς ἀλλοπίστοις Λατίνους ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμὸν, μὴ διωγμὸν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ ὁμόδοξον προσενήκεται, ὡς ἐπιτρέχοντες εἵπομεν, μὴδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες.»

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν

σκηῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδοὺς, ἀπέλπιδες, γυμνοί, καὶ οὐδὲν ἤττον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ὡς ἄνθρωποι ἐβλεπον ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοῦλάχιστον τὴν ζωὴν τῶν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατρίκιοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δώματα πολυτελῆ καὶ βριθόντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε καὶ κεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον. Ἐνῷ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἔφρουγεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ἠῤῥησε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐκλινεν ἄλλοτε περίφορος τὴν κεφαλὴν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταιτίους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεάν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἱκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἐτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε'. καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνανδρείας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφήν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅταν τὰ ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πταίουσιν εἰς τοῦτο, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἱστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῶντι μείζων εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοῦλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἀλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ διηγεῖται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον ἀμαχὸν τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἧτις ἐκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος νῦν εἰς τὸ Βεσφά Τσαμισί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὧων προανεφέραμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικῆτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἶκον ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο δυσπρόσιτος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὁμοίως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερευνήτων εἰς τὰ φραγκικὰ στρατεύματα, ὁ Νικῆτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν Ἐνετοῦ ἐμπορίου, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὀπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς κηδοκίμησε τὸ στρατήγημα· μετ' οὐ πολὺ ὁμοίως βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς ἀκομπάζοντας μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσὼν», συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσπερνον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορήκμητος θῆθεν ἐκείνου κληρὸς. Μετὰ τοῦ Νικῆτα συνηνώθησαν καὶ τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς, καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἔντρομοι, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἑαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν, ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἵππου καὶ παραξίφidia εἰς τὰς ζώνας, ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα, ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἀρπάσωσι πᾶν ὅ,τι ἀπῆντων πολυτίμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἰς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἐνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικῆτα, γέροντος ἀσθενοῦς, δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ, καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς, ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος

τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὁρᾷ εἰς τὰ ἔχνη τοῦ ἄρπαγος, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὅσους ἀπῆντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστάτου τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθῇσιν τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μαλᾶσσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπίς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχαίρετίσεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτῆρα ἐκεῖνον μετὰ δακρύων, ἔρριψεν ἔπειτα ἐν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στεναῶν ἀνέκραξεν· «ὦ πόλις, βασιλὶς τῶν πόλεων, τίς ἂν διασπᾷς ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς φίλης τέκνα φιλούμενα; τίνες γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποῖαν παραψυχὴν εὑροίμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρᾳ καὶ θρύλημα, ἐταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας, ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἐφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς νέας βασιλείας, καὶ συνεπλήρωσε τὴν Χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἄλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι, δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτηταὶ ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμῶδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια, οἱ δὲ περιτιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντινῶν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας, ἀντὶ σπάθης, χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπαίζοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδο-

ρήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου νῦν εἶναι τὸ Ταυρὸν παζάρ, ἴστατο πολύχαλκος Ἦρα καὶ Πάρις χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσειον μῆλον τῆς ἔριδος. Τὸ τῆς Ἦρας ἄγαλμα τὸ ὁποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμει τὸ ἐν Σάμῳ ἱερόν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτον κολοσσιαῖον, ὥστε ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχανήμα θαυμαστὸν διὰ τὴν ποιικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἄπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἑαρινὰ μελωδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γαιηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχήματα καὶ ἀρνῶν σκιρτήματα ἐξεκόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι, οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπλιζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μῆλοις καὶ ἐβαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι.» Τοῦ δὲ τοιοῦτου τετραπλεύρου εἰς ὃν σχῆμα ἀκατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπώρητο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἴκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσεσι περισσобоούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο. » Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης ὁ Ταῦρος, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενὶ-παζάρ, ἴστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσεως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἥρωϊκὸς τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἄνετα κροαίνων κατὰ πεδίων καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ὄμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἥδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυὶ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῶ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ

ὀφθαλμῶν τὸν Βελλερεφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερμα-
τίσθη δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρ-
χεν ἐνιδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου·
ὁ δὲ ἥρως οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ῥόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν
ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώ-
νυμον πόδα κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ’
ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυρίας
πλήρης καθυποκλίνων ἡρέμα τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύ-
χας ἀποκλαιόμενος, καὶ δυσχεραίνων τοῖς ἄθλοις ὅσους αὐτῷ Εὐ-
ρυσθεὺς οὐ κατὰ χρεῖαν, κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἡγωνοθέτει. Ἦτο
δὲ τὸ μὲν στέρνον·εὐρὺς, τοὺς ὤμους πλατύς, τὴν τρίχα οὖλος καὶ
εἰς τόσον προέχων μέγεθος, ὥστε μόνη ἡ κνήμη αὐτοῦ ὑπερέβαινε
κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος
οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ
τοῦ θηρίου δεινὸν ὀρώσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖσα ἐνέπνεε
τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας, οἷτινες ἴσταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀ-
ριστούργημα τοῦ Σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθησαν,
ἀλλ’ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάνηυσαι τὸ ἐξηράνισαν μὴ εὐλαβού-
μενοι τοῦλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο τὸ
μόνον αὐτῶν προτέρημα. «Τοιοῦτον δ’ ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει
ὁ Νικήτας, οὐ παρήλθον ἀκαθαίρετον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννό-
μων ἀρετῶν διῶστωντες καὶ ταύτην ἑαυτοῖς οἰκειοῦντες καὶ περὶ
πλείστου τιθέμενοι.» Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν
ὄνος καὶ ἀνηγός, τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίῳ ὁ Αὐγουστός εἰς
μνήμην τοῦ ὅτι, ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτὸς ἵνα κατα-
σκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στρατεῖμα, ἀπῆντησεν ἄνδρα ὄνον ἐ-
λαύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται, ἤκου-
σεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων, καὶ ὅτι ἀπῆρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ,
ὀνομαζομένου Νικάνδρου, εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐκεῖ
ὡσαύτως ὑπῆρχεν ὕαινα καὶ λύκαινα, ἃς Ῥώμος καὶ Ῥωμύλος ἐ-
θίλασαν· ἀνὴρ παλαίων λέοντι· ἵππος Νειλῶος, ἔχων τὰ ὀπισθεν
τοῦ σώματος ἡκανθωμένα λεπίσι· ἐλέφας σείων τὴν προδοσκήδα·
Σφίγγες εὐεδαῖες ὡς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθεν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία
τὰ ὀπισθεν, αἷτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ
τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγαλόπτερα πτηνὰ· ἵππος

ἄχάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φοιμάσσω, γαῦρος δὲ καὶ εὐήνης προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακὸν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἱξύος γυναικεῖον εἶδος παριστώσα μεστὸν ἀγριότητος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θήρας ἐμπιδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεως καὶ καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἐταίρων· καὶ προσέτι χάλκεος ἀετὸς σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασιῶς εἰκόνισε τὴν τε ἀγωνίαν τοῦ ἔρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερῆφάνως ὀρῶντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπινίκεια κλάζοντα. Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ ἡπλωμένοι τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδείως κεχαραγμένων τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἔφιππον, ἀφ' ἑνὸς ἵππειου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφρυγῶν τὸ σῶμα, περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημίδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα, καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὀφείας δριμύς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυροῦ δρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύοντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπτήρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἀρματηλάται ἄνδρες, ὀρθοὶ ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφίνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχῶντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνης βάσεως πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶα, ἀσπίς, βασιλίσκος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρι θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἀμίλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ζώων τούτων μορφαί, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φοίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσαύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμάλαξε τούλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον; Τὰ χεῖλη αὐτῆς

παρηνοίγοντο ἡρέμα, ὡς ἂν ᾗσαν ἔτοιμα ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χάριεν μειδιάμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαροπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα, ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατέσπασθη ὁμως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιοιοπραγαίαι τερατώδεις ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἤξευρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηνήσῃ, ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφὴν, ἢ τὸν ὀλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. *Ἄν οἱ κατακτηταὶ ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιοτέρον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Ἀσκάρεις, οἱ Μιχαὴλ Κορμνηνοὶ, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν, διατὶ νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες κάλλιστοι χαλκοὶ τοῦ ἵπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντροφῶν του χεῖρας, προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καὶ τινὰ ἱερὰ σκευὴ τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου. Λεῖψανα ὁμως ἅγια, καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἕκτοτε ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορὰ, ἡ δεινότερα ἴσως ὅλων ὅσας προσεξέθεσάμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς· οὗτοι ὁμως ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικὰς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφανίσεως πολλῶν τῆς

ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυθαϊῶν τὰς ὑποίας ἔβαλαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν ; Ὅποσα καὶ ὅποια ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα, μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἣτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωσμένων ῥητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἱατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλοὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειώτεον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητὴν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα, οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μούσης, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ παλιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκάλων αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμιευμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Οὔτε μεταξὺ Φωτίου καὶ ἀλώσεως, οὔτε μετὰ τὴν ἀλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὡστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὑποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐληστεύετο, ἡκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 ἀπριλίου ἐκλειψις σελήνης ἐμπνεύσασα τρόπον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχὰς ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγωδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Τρεῖς ἐκκλησίαι προσδιώρθησαν ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐν αὐταῖς τὰ λάφυρα. Ἀλλ' ὅσαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ σωματικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ ποιναὶ δι' ὧν ἡπειλήθησαν οἱ ἔνοχοι πάσης ὑπεξαίρεσεως, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐλάχι-

στα τῶν διαρπαγέντων κατετέθησαν ἐν κοινῷ. Τὸ διανεμηθὲν ποσὸν δὲν ὑπερέβη τὰς 300,000 μάρκας (ἤτοι 15,000,000, πε-
ρίπου δραχμῶν) ἐξ ὧν τὸ τρίτον πάλιν μόνον ἀπεδόθη εἰς τὸν
στρατὸν, ὥστε ἐπὶ τέλους ἕκαστος ἱππότης δὲν ἔλαβεν εἰμὴ 20
μάρκας, ἕκαστος ἑφιππος στρατιώτης καὶ ἱερωμένος μόνον 10, καὶ
πάντες οἱ λοιποὶ ἀνὰ 5 μάρκας. Ποσὸν γελοῖον, ὅταν ἀναλογι-
σθῇ τις τοὺς ἀπείρους θησαυροὺς ὅσους περιεῖχε κατ' ἐκεῖνο τοῦ
χρόνου ἡ Κωνσταντινουπόλις. Ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλι-
στα τὴν ἀξίαν τῶν θησαυρῶν τούτων, εἶχε προτείνει πρὸ τῆς ἀ-
λώσεως εἰς τοὺς συντρόφους του νὰ λάβῃ κατ' ἀποκοπὴν τὸ σύ-
νολον τῶν λαφύρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον μὲν ἱππότην ἀνὰ
400 μάρκας, εἰς ἕκαστον δὲ ἱερέα ἢ ἱππέα ἀνὰ 200, εἰς πάντας
δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνὰ 100, ὃ ἐστίν, εἶχε προτείνει εἰς αὐτοὺς τὸ
εἰκοσαπλάσιον τῶν ὅσα πραγματικῶς ἔλαβον. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι
βέβαιον ὅτι ὁ Δάνδολος δὲν διανοεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς
συντρόφους αὐτοῦ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ κέρδους μέρος, ἐπιφυλαττό-
μενος κατὰ τὸ σῦνθετος τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν,
τὸ ποσὸν τὸ ὅποῖον ἤλπιζε νὰ λάβῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνέ-
βαινε πιθανῶς εἰς 1,000,000,000 περίπου. Ἀλλ' οἱ σταυ-
ροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δειγμάτων τοῦ πό-
σον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτῆ-
σαντο, καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν
ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων
διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἔδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ
νέου αὐτοκράτορος. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπο-
ρικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατα-
κτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασί-
λευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόμευσιν ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος
εἰς χώρας αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ
ἰδίου αὐτῶν κράτους. Τούτου ἕνεκα παρητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ
ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικινδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιώματος, ὥστε
ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μεταξὺ τῶν σταυροφόρων. Τού-
του δὲ δοθέντος, τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονι-
φάτιος ὁ Μομφεράτικός. Ἄν ἦτο δυνατόν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγ-

κικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Παρεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων· σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτῆρος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ῥαινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου τοῦ ἐπὶ ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου· συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ δοὺς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξιθρησκείας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ἡγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς, ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτήσεως ἐπιβληθείς. Ἀλλ' ἔνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ δὲν τὸν ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολὺπειρος οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο, μήπως παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικά προνόμια καὶ ὠφελήματα, καὶ προετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἀπλοῦν τῆς Ἑνετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουῖνον, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν λαμπροτέρων μαχητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ συγχρόνως παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων, καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὁποῖον αἰείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς ῥαδιουργίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα, κατώρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιος του τῇ 9 μαΐου ὑπὸ τῶν δώδεκα ἐκλογέων, ἐδρουσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν οἵτινες δὲν ἤκουσαν τὸν Δάνδολον ὅταν ἔπρεπεν, ἦτοι ὅταν τοὺς συνεβούλευσε πῶς δύνανται νὰ ὠφεληθῶσιν ὅσον ἔνεστι πλειότερον ἐκ τῆς λείας, ἤκουσαν αὐτὸν ὅταν δὲν ἔπρεπεν, ἦτοι ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος, καὶ παρεσκεύασαν οὕτω ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των. Ὁ Βαλδουῖνος ἐστῆφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σο-

φίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον βυζαντινὸν τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτη-
ται προέβησαν εἰς τὴν προχείρισιν τοῦ ἐτέρου ὑπερτάτου ἀρχοντος,
ἦτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ
ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ ᾔηται
Ἐνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουίνου, οἱ
Ἐνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προσχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πα-
τριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ των Θωμᾶν Μαρο-
ζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς με-
ταξὺ Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι
ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον
πατριάρχην· καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ
τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶ-
σιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἔπρεπε
νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἔνω-
σιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῇ περισσότερα. Καὶ τῳόντι
ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. τοσαύτης ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γενόμε-
νον κατόρθωμα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν, ἐπιφυλαξάμενος νὰ
συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικά αὐτοῦ δικαιώματα. Ἀ-
πλῶς δὲ ἵνα συμβιβασθῇ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ
μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπι-
χειρήματος τούτου, ἐπροσιμίαςεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατί-
νους διὰ τοὺς βιασμοὺς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἐρροσυλίας ὅσας
διέπραζαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμῶς προσέθετο ὅτι οἱ
Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ
ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ
τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπῆλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ
ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας
τοὺς δυτικούς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα λάβωσιν αὐτοῖσι
γαίας καὶ πλοῦτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρα-
τιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μου-
σουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ
ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μαροζίνην *ἐπίσκοπον Κων-
σταντινουπόλεως*, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκε-
σθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τη-

ρήση ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα, καὶ νὰ ἀντιταχθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλάττευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιοιυτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Εἵδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος τούτου ἀπὸ Συμπλικίου καὶ Φήλικος Β΄, ἥτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἐνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄. Καὶ εἶδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πάπαι κατῴρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοί, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης ὁσμῆρας ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐπράξαμεν ἄρα γέ τι τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσαύτην καταδρομὴν ; Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν αἰείποτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβάσθημεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν ῥητῶς τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἦτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξίωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις, καθ' ἃς, ἕνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ἡδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν τὸ ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠελήσαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν ἡμεῖς παραίτιοι σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δὲς μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐνῶ ἀκαταπαύστως προσεβαλλόμεθα, ὑβριζόμεθα καὶ ἀφωριζόμεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, δις μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονὴν, ἀνταπέδομεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα· ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεδικοιολογημένης ἐκείνης ἀγανακτήσεως, ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικάς, εἰς ἀδελφικάς, εἰς εὐλαβεῖς

πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαδίσαμεν ὁδόν.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σῶζοντες μὲν τὸν ἰδιάζοντα ἡμῶν πολιτισμὸν, κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμός. Πλὴν τούτου ἐπεμείναμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἐλληνικῶν χαρακτῆρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστατος προμαχὼν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς προαιωνίους αὐτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ πρὸς τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ἐάν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἶχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοθαμίτους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικάς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν· ὅτι ἂν μέχρι τέλους

ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὀρμητήριον ἀδικιόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἐπομένως νὰ δι-κασιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπέδιώξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤθελε νὰ ἐπιτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὠραίαις, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδεΐας ἡμῶν χώρας, καὶ, ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Μήπως ὁμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειοτέρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεῦσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειοτέρα, δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκῶν, τῶν Βιλλεαρδουίνων οἵτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μὴδὲν καταλιπόντες ἔχνος τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Οὔτε τὸν γεώτερον δυτικὸν βίον ἡδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίωσιν εἰς τὴν ἀνα-

τολήν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἰκῶν ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλωμεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἡθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἔποψιν, διότι οὕτω πράττοντες ἠθέλωμεν προκαλέσει τὸ μειδίαμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνον τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμούς ἀιμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρείπιων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἔτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἣτις διεξήγετο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὐταὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ βυζαντινὸν κράτος, δὲν ἔσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν βυζαντινὸς ἐλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὅμως προέκυψεν εἰς μέσον ὁ νεώτερος ἐλληνισμὸς, τοῦ ὁποῦ τοι τὴν ἡμῶν χαίρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνε-

πληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ ἡγωνίσθησαν μὲν ἔτι καὶ ἐνίοτε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ὕψωσεν ἰδίαν σημαίαν ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει καταπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώραις, ὠνόμαζεν ἑαυτὸν, οὐχὶ πλέον ὥς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βατάσαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι *Βασιλεία Ῥωμαίων*, ἀλλὰ *δεσπότην Ἑλλάδος*. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνειδήσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον *Ῥωμαίους* ἀλλὰ *Ἕλληνας*. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσιν ὥς *Ἑλλήνων ἀπόγονοι* ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν *ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων* ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ Βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἂν ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τοῦτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν, εἰς αὐτὸν τὴν θρησκείαν, εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσιν Ἕλληνες ἐγεννήθησαν Βυζαντινοί. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ἀμαρτήματα. Φιλοπατρίαν καὶ ἐθνικὴν συνειδήσιν δὲν εἶχεν· αὕτη ἡ ἠθικὴ συνειδήσις ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὅκτῳ ἐκατονταετηρίδᾳ, παρεκτός ὀλίγων τινῶν διαλειμμάτων καὶ ἰδίως τῶν τελευταίων 25 ἐνιαυτῶν· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο

ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἥρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλητέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἦν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι, μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ καὶ σπέρματα ἡθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ' ἡμῖν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι, μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, θαυμασίως αὐτόθι ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν βυζαντινὸν ἐλληνισμόν. Πολλάκις, λέγει εἰς τῶν ὀλίγων Γάλλων ὅσοι ἔκρινον τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὅρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ Σελδζουκικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρήσει τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· καὶ χάρις εἰς αὐτὸ, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁρμῆς τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἀλβιος, ἐνῷ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ Βυζαντινὸς ἐλληνισμὸς, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ῥωσίαν. Ἐὰν οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ᾤξησαν τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσαν ὅμως οἱ ἔνοπλοι αὐτοῦ βιβλιοφύλακες. Ὅποιον χάσμα, ἀνακράζει ἐπὶ τέλους, ὁποῖον χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον. Τέσσαρες μεγάλαι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα

τοῦ Βαγδάτιου, τοῦ Σαλέφνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τοῦρκοι οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ.

Σελ.	Στίχ.	ἀντί	γράφει
40	12-13	ὑπεχώρησαν	ὑπεχώρησεν
23	7	τῆς βασιλείας	τῆς βασιλείας
28	18	πρηγουμένως	προηγούμενως
29	3	πραγμαία	πραγματεία
40	—	Ἐν τῷ τέλει τῆς παραγράφου λέγεται, ὅτι περὶ τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος Ἑλλάδος οὐδεμίαν ἔχομεν ἔνδειξιν. Ἐνταῦθα ἐννοῶ ὅτι ἐκ τῆς περὶ θεμάτων πραγματείας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οὐδεμία τοιαύτη ἐξάγεται ἔνδειξις. Ἐξ ἄλλων ὅμως μαρτυριῶν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅπως οὖν ἀσφαλῶς, (σελ. 362 καὶ 692 τοῦ παρόντος τόμου) ὅτι πρωτεύουσα τοῦ θέματος Ἑλλάδος πόλις ἦταν αἱ Θῆβαι.	
45	6	Οὐ μόνον ἡ Μονεμβασία, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον σπουδαιότατα κοινοτικά προνόμια, ὡς δηλοῦται ἐξ ὧν ἱστοροῦμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος τόμου περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου.	
		ἀντί	γράφει
50	18-19	παραδεχόμεθα	παρεδεχόμεθα
52	2	πολλὸν	πολὺ
53	6	ἡμᾶς	ἡμᾶς
»	9	παιδί, ἐμὰ	παιδί' ἐμὰ
54	28	Βραδύτερον, ἤτοι ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ἐκαλεῖτο οὐχὶ πλέον δρογγάριος τῶν πλωτῶν, ὡς πρότερον, ἀλλὰ μέγας δοῦξ.	
		ἀντί	γράφει
62	14	ἐκ	ἐπὶ
64	9	Θεσσαλία	Θεσσαλία
66	29-30	ἀποβάλλει	ἀποβάλει
72	25-26	ἐπιγενομένας τροποποιήσεις	ἐπιγενομένων τροποποιήσεων
80	26	ἀμέσως	ἀμέσων
84	5	πολέμων	πολεμίων
90	20	Ἄν οἱ πολέμιοι	Ἄν δὲ οἱ πολέμιοι
94	23	ἀνηλικιότητος	ἀνηλικιότητος
401	5-6	Ἡ μονὴ τοῦ ἀγίου Μάμαντος ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πλησιέστατα εἰς τὴν βορειοδυτικὴν αὐτῆς γωνίαν περὶ τὸ Ἐγιοῦπ-ένσαρί.	

Σελ. Στίχ.
106 27 Ὁ ἡγεμὼν Ἰσθρᾶς ἔλαβε τὸ τοῦ Κουροπαλάτου ἀξίωμα κατὰ πρῶτον οὐχὶ ἐπὶ Ῥωμανοῦ Α'. ὡς ἡλύνάτο τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, ἀλλὰ πρότερον, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Βασιλείου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν Β'. συγγραφῆς τοῦ Πορφυρογεννήτου (σελ. 199 τῆς Βόννης ἐκδόσεως), καὶ ὡς ἐγὼ αὐτὸς εἶπον ἐν σελ. 244 τοῦ παρόντος τόμου.

ἀ ν τ ῖ

γ ρ ά φ ε

410	27-28	λείλει	λέγει
426	7	ὀρμὴν	ὀρμὴν
»	21	κατουχίαν	κακουχίαν
»	29	ἐλάλησαν	ἐλάλησεν
427	45	καταρειπωθέντος	κατερειπωθέντος
434	6	ὅ,τι	ὅτι
436	2	Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον, ἔκειτο εἰς Φενέρ-μπαγτσέ.	
»	40-41	Ἡ μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν ἔκειτο πιθανῶς ὅπου σήμερον τὸ Κιουτσούκ-μπαλουκλύ.	

ἀ ν τ ῖ

γ ρ ά φ ε

»	23	τοίνην	τοίνυν
»	27	Ἡ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα ἔκειτο ὅπου νῦν τὸ Ταούκ-παζάρ.	

ἀ ν τ ῖ

γ ρ ά φ ε

463	20	ἐφώρτωσαν	ἐφόρτωσαν
473	τελευτ.	Τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἦσαν εἰς Μαλ-τεπέ.	

ἀ ν τ ῖ

γ ρ ά φ ε

482	41	ἀπογραφῆς	ἀπογραφῆς
485	29	κρείτονα	κρείττονα
»	33	παισὶν	παισὶν
486	31	Κερατείου	Κερατίου
498	16-47	ἐρμηνεία	ἐρμηνεία
»	49	ἐρυθροῦν	ἐρυθρόν
200	2	ἐκποδῶν	ἐκποδῶν
»	28	εἶχε	εἶχε
201	8	ἐμπορίων	ἐμπορείων
»	9-10	κατετρέχετο	κατετρώχετο
206	23	Κερατείου	Κερατίου
»	τελευτ.	Οὐκ ὀρθῶς λέγω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἴλη τῶν ἀθανάτων δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀναφαίνεται (ἴδε σελ. 439 τοῦ παρόντος τόμου), ἀλλὰ ἐντελῶς παραχμάσασα.	

Σελ.	Στίχ.	ἀντί	γράφει
214	21	Κερατείου	Κερατίου
217	32	άλουργόν	άλουργόν
»	33	έρυθρᾶ	έρυθρά
222	8	ἐξεσθénéσιν	ἐξεσθénéσιν
229	41	εἰς αὐτὴν Νίκαιαν	εἰς αὐτὴν τὴν Νίκαιαν
233	4	κατάληψιν	κατάληξιν
244	31	προσκοπήσας	περισκοπήσας
246	24	δυναμιν	δύναμιν
262	4	ὑπὸ παντός	διὰ παντός
»	5	ὑπὸ δαυλῶν	διὰ δαυλῶν
263	47	Ἀλιάκμωνος	Ἀλιάκμωνος
267	20	ἐβάδιζε	ἐβάδιζον
277	17	εἶχεν	εἶχεν
278	33	Γράφων ἐνταῦθα ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον, ἐννοῶ τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, τῆς ὁποίας ἔχνος δὲν σώζεται πλέον.	

		ἀντί	γράφει
283	23	τριωβολμιαίαν	τριωβολιμαίαν
297	20	Ὁ ἐνταῦθα καὶ πολλαχοῦ ἄλλου ἀναφερόμενος ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἦτο ὁ περιφημότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὴν ἁγίαν Σοφίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη, ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατεστράφη ὀλίγον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐκ δὲ τῶν ἑρείπιων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμέτ Τζαμιά.	

		ἀντί	γράφει
300	5	ὅπου	ὅπου
303	20	προσηνέχθη	προσήχθη
304	16	διασκορπίσας	διεσκόρπισεν
306	17-18	Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, περὶ οὗ γίνεται ἐνταῦθα λόγος, ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὴν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου.	

		ἀντί	γράφει
307	4	πρόδου	προςόδου
322	32	πίστην	πίστιν
323	42	Τὰ παλάτια τοῦ Δαματρός ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτζα.	

		ἀντί	γράφει
335	29	να ἀποβάλλῃ οὕτως	ἀποβάλλῃ οὕτως
347	28	εἰκειότης	οἰκειότης

Σελ.	Στίχ.	ἀντί	γράφει
350	τελευτ.	ἔστις ἔπειτα	ἔπειτα
357	27-28	ἀπηγόρευσεν	ἀπηγόρευεν
373	5	τῆς τῶν Ἀράβων	τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων
384-385 — Ἐπικρινῶν ἐνταῦθα τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν ἣν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχε καὶ ἔχει πρὸς τὴν ἀποδημίαν ἐπὶ ἀναζητήσει βελτίονος τύχης, δὲν ἐννοῶ νὰ κατακρίνω ἀπολύτως τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀποικίας, ἀλλὰ μόνον τὸν ὑπερβάλλοντα τῶν δυνάμεων του διασκορπισμὸν. Αἱ ἀποικίαι συνετέλεσαν μέγχι τινὸς εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἐμπορικὴν αὐτοῦ ἐπίδοσιν, ἀλλὰ πολιτικῶς δὲν τὸ ὠφέλησαν ὅσον συνήθως νομίζεται. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κυρηναικῆς οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸν δὲν ἐμεγαλοῦργησεν, ἀλλ' οὐδὲ ἠὔξησεν οὐσιωδῶς τὴν πολιτικὴν τῆς μητροπόλεως δύναμιν, καὶ ἐπὶ τέλους, τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀπωλίσθη ἀνεπιστρεπτὶ δι' ἡμᾶς. Βεβαίως ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀποικίων προέκυψεν ὁ ἐπικτήτος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς δι' οὗ ὑπῆρξαμεν καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀντὶ νὰ σκορπίζεται πρὸς δυσμὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς ἀνατολὰς, κατελάμβανεν ὁμοθυμαδὸν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Θράκην καὶ τὰς δύο Μοισίας, ἔμελλε νὰ ἀπαρτίσῃ μετὰ τὸν Ἰστροῦ καὶ Ταινάρου ὄγκον συμπαγῇ 20 ἢ καὶ 30 ἑκατομμυρίων, ὅστις ἡδύνατο μὲν ἴσως, καὶ τοιοῦτος ὢν, νὰ μὴν ἀνθέξῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἐπὶ τέλους ὅμως ἤθελεν ἐπικρατῆσαι μὲν αὐθις τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐπικρατῆσαι ἑλληνικώτερον ἢ ὁ ἀσιανὸς ἑλληνισμὸς, ἀποκρούσει δὲ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ἀποτελῶν ἄχρι τοῦδε ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τοῦ νῦν ὑπάρχοντος. Καὶ τὰ μὲν γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται. Ἀλλ' ἡ αὕτῃ ἀκατάσχετος ὁρμὴ παρατηρεῖται καὶ σήμερον, δύναται δὲ σήμερον νὰ ἔχῃ πολὺ ὀλεθρώτερα ἢ τὸ πάλαι ἀποτελέσματα. Ὅθεν ἐξετάζω ἐκτενέστερον τὸ καίριον τοῦτο διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ ζήτημα ἐν τῇ τελευταίῳ βιβλίῳ τῆς παρούσης ἱστορίας, ὅπου πραγματεύομαι περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ.			
		ἀντί	γράφει

393	6	Ἀλμυρὸν	Ἀλμυρὸν
420	7	οὐδέποτε	σπανιώτερον
433	23	αἰχμαλεύεται	αἰχμαλωτεύεται
434	46	περὶ αὐτῶν	περὶ αὐτῶν
443	34	ἐρυθρὰ	ἐρυθρὰ
644	16-17	κηδεστέα	κηδεστήα

Στίχ.	ἀντί	γράφει
19	ἐκκλέξας	ἐκλέξας
0-11	Καστορας	Καστορίας
18	δείψης	δείψης
24	προίμιον	προίμιον
5	παρεμύθησαν	παρεμύθησεν
22	σταυροφορικοὶ	σταυροφορικοὶ
22	Ἰδίου	ιδίου
27	ἀμαρτήμασιν	ἀμαρτήμασιν
41	Πελοπόννητον	Πελοπόννησον
7 8	Ἐκβατάνων. Μηδικῆς τε	Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε
12	ἐν μόνῃ	ἐν μόνῃ
14	τὰς παραλίας αὐτοῦ νή- σους	τὰς παραλίας αὐτοῦ καὶ τὰς νήσους
15	ὅμως	ὅμως
15	ἀπέδιδον	ἀπέδιδεν
24	χεῖρας	χεῖρας
29	ἐνταῦθα λόγον	ἐνταῦθα τὸν λόγον

2 Τὸ Ἰωάννην εἶναι βεβαίως παρὰ τὸν κανόνα. Ἀλλὰ
δὲν ἤξεύρω διαπὶ τὸ Ἰωάννην μὲ φαίνεται παράξενον
Οὐδὲν ἦττον ἢ πρέπει οὕτω νὰ γραφῇ ἢ ν' ἀφαιρεθῇ τὸ ὄνομα.

λειψιν τυπογραφικοῦ στοιχείου ἢ μετὰ διαλυτικοῦ καὶ περισπω-
ἐτυπώθησαν δι' ὁξείας ὀνόματά τινε τὰ ὅποια ἀπῆτουν περισπω-
ϊον Μαλαίτος, Μαρδαίται, Βαλδουῖνος, Βιλλεαρδουῖνος κ. τ. λ.

